T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
SANAT TARİHİ BİLİM DALI

DÂR-ÜS'SAÂDE AĞASI HACI BEŞİR AĞA VE ESERLERİ

Hazırlayan
Lokman TAY

Danışman
Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN

Doktora Tezi

Aralık 2014
KAYSERİ

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
SANAT TARİHİ BİLİM DALI

DÂR-ÜS'SAÂDE AĞASI HACI BEŞİR AĞA VE ESERLERİ

(Doktora Tezi)

Hazırlayan
Lokman TAY

Danışman
Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN

Aralık 2014
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı: Lokman TAY

İmza:

YÖNERGEYE UYGUNLUK

"Dâr-üs'saâde Ağası Hacı Beşir Ağa ve Eserleri" adlı bu Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan	Danışman
Lokman TAY	Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN

Sanat Tarihi Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN

Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN danışmanlığında Lokman TAY tarafından hazırlanan **"Dâr-üs'saâde Ağası Hacı Beşir Ağa ve Eserleri"** adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalında **Doktora** tezi olarak kabul edilmiştir.

05./12./2014
(Tez Savunma Sınav Tarihi Yazılacak)

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN

Üye : Doç. Dr. Celil ARSLAN

Üye : Doç. Dr. Hava SELÇUK

Üye : Doç. Dr. Başak Burcu TEKİN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 16./01./2015 tarih ve ..01..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

16./01./2015

Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR

Bu çalışmada Osmanlı Sarayı'nın en kudretli harem ağalarından biri olan Hacı Beşir Ağa'nın hayatı ve inşa ettirdiği yapılar üzerinde durulmuştur. Özellikle Ağa'nın elde ettiği olağanüstü gücü sergileyiş biçimi, dönemin şartları içerisinde irdelenmiştir. Hacı Beşir Ağa Osmanlı Devleti için önemli bir dönüm noktası olan Lale Devri'nin hemen öncesinde göreve gelmiş ve 29 yıl gibi uzun bir süre bu görevde kalmayı başarmıştır. Görevde olduğu süre ve inşa ettirdiği yapıların tarihleri ele alındığında Klasik Osmanlı Mimarisi ile Batılılaşma Dönemi Osmanlı Mimarisi arasında bir geçiş dönemine rastladığı görülmektedir. Bu sebeple yapıların planlarında ağırlıklı olarak Klasik dönem özellikleri görülürken; Batılılaşmanın habercisi yeniliklerin uygulandığı örneklere de rastlanmaktadır.

Araştırmamızın konusunu teşkil eden Hacı Beşir Ağa'nın hayatı ve inşa ettirdiği yapıların bazıları mimari ile ilgili genel çalışmalara, bazıları da münferit yayınlara konu edilmiştir. Ancak gerek Ağa'nın hayatını gerekse inşa ettirdiği yapıları toplu şekilde ele alıp sanat tarihi disiplini içerisinde inceleyen bir çalışma bugün için mevcut değildir. Böyle bir eksikliğin giderilmesi düşüncesiyle bu konuda çalışmaya karar verdik.

Araştırmamızın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen, rahat bir çalışma ortamı sağlayan ve özellikle kitabe metinlerini kontrol eden tez danışmanım Sn. Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN'e ve tez süresince değerli görüşleriyle katkı sağlayan hocalarım, Sn. Prof. Dr. Halit ÇAL'a, Sn. Prof. Dr. Yıldıray ÖZBEK'e, Sn. Prof. Dr. Mustafa DENKTAŞ'a, Sn. Prof. Dr. İsmail YAKIT'a, Sn. Prof. Dr. Nilay KARAKAYA'ya, Sn. Doç. Dr. Abdullah KARAÇAĞ'a, Sn. Doç. Dr. Celil ARSLAN'a, Sn. Doç. Dr. Hava SELÇUK'a, Sn. Doç. Dr. Başak Burcu TEKİN'e ve Sn. Yrd. Doç. Dr. Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN'a; kaynak teminindeki yardımlarından dolayı da Sn. Doç. Dr. Sultan Murat TOPÇU'ya teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmanın çeşitli aşamalarında yardımlarını gördüğüm değerli arkadaşlarım, Sn. Arş. Gör. Ayşe BUDAK'a, Sn. Öğr. Gör. Filiz CANYURT'a, Sn. Arş. Gör. Şule YILMAZ'a, Sn. Öğr. Gör. Şamil YİRŞEN'e, Sn. Öğr. Gör. Hacer ŞAHAN'a, Sn. Gökhan GÜMÜŞDAĞ'a ve öğrencim Sn. Yeşim SÖKÜTLÜ'ye katkılarından ve desteklerinden ötürü teşekkür ederim. Tez çalışması boyunca, arşiv taramasından arazi çalışmasına, belgelerin okunmasından yorumlanmasına kadar tezin her aşamasında en büyük desteği gördüğüm

değerli arkadaşım Sn. Yrd. Doç. Dr. Remzi AYDIN ve eşi Sn. Fatma AYDIN'a yardımları için ne kadar teşekkür etsem azdır.

Tezin son zamanlarında aramıza katılarak hayatımızı anlamlandıran biricik oğlum Tunahan'a ve en zor zamanlarımda yanımda olan hayat arkadaşım Esra'ya, ayrıca eğitim hayatım boyunca maddî-manevî hiçbir fedakârlıktan kaçınmayarak bana destek olan anneme, babama ve değerli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Onların desteği olmasaydı böyle bir çalışma gerçekleşemezdi.

Lokman TAY
Kayseri 2014

DÂR-ÜS'SAÂDE AĞASI HACI BEŞİR AĞA VE ESERLERİ

Lokman TAY

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Doktora Tezi, Aralık 2014

Danışman: Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN

ÖZET

Bu çalışmada M.1717–1746 yılları arasında dâr-üs'saâde ağalığı yapmış olan Hacı Beşir Ağa'nın hayatı, siyasi ve ekonomik gücü ile inşa ettirdiği yapılar incelenmiştir. Habeşistan kökenli bir köle olarak İstanbul'a getirilen Hacı Beşir Ağa, Yapraksız Ali Ağa'nın çırağı olarak Topkapı Sarayı'na girmiştir. III. Ahmet şehzade iken hizmetinde bulunan Hacı Beşir Ağa'yı, padişah olunca, padişah musahipliği ve saray hazinedarlığı görevlerine getirmiştir. Daha sonra Şeyh'ül Harem'lik makamına getirilen Ağa, M.1717 yılında da Anber Mehmet Ağa'nın yerine dâr-üs'saâde ağası olmuştur. Hacı Beşir Ağa 13 yılı III. Ahmet, 16 yılı I. Mahmut zamanında olmak üzere; 29 yıl ile Osmanlı Devleti'nde en uzun süre dâr-üs'saâde ağalığı yapan kişi olmuştur. 17. yüzyılın ortalarında doğduğu kabul edilen Hacı Beşir Ağa 3 Haziran 1746 yılında İstanbul'da ölmüş ve Eyüp Sultan Külliyesi içerisindeki türbesine defnedilmiştir.

16. Yüzyılın sonlarında elde ettiği siyasi güçle sarayın kontrolünü ele geçiren dâr-üs'saâde ağaları, ekonomik bakımdan da hatırı sayılır ayrıcalıklara kavuşmuşlardır. Özellikle Haremeyn-i Şerifeyn ile Selâtin vakıflarının yönetimini ele geçirmekle çok ciddi bir ekonomik güç elde etmişlerdir. Ayrıca Osmanlı toprak sisteminin bir parçası olan zeâmetler, 18. yüzyıldan itibaren dâr-üs'saâde ağalarının en önemli gelir kaynaklarından birini oluşturmuştur. Hacı Beşir Ağa da I. Mahmut üzerindeki etkisini kullanarak Temlikname-i Hümayunlar vasıtasıyla imparatorluğun farklı bölgelerinde çok geniş tarım arazilerinin sahibi olmuştur. Sahibi olduğu bu geniş tarım arazilerini kurduğu vakıflara akar olarak tayin etmiştir.

Dâr-üs'saâde ağalarının gücünün doruğunda olduğu bir zamanda göreve gelen Hacı Beşir Ağa bu fırsatı çok iyi bir şekilde değerlendirerek; dönemin en kudretli isimlerinden biri olmuştur. Ağa, elde ettiği olağanüstü ekonomik ve siyasi gücü çok sayıda yapı inşa ettirerek taçlandırmıştır. Bu bağlamda yapılan arşiv çalışmalarından ve kaynak taramalarından Hacı Beşir Ağa'nın İstanbul'da üç cami ve mescit, iki medrese,

15 çeşme, iki kütüphane, üç sebil, bir han, bir hamam, dört sıbyan mektebi, bir tekke olmak üzere 32 yapı inşa ettirdiği tespit edilmiştir. İstanbul dışında, İzmir'de bir Han, Medine ve Ziştovi'de birer olmak üzere iki medrese, Konya-Hadim'de bir, Medine ve Ziştovi'de birer olmak üzere üç kütüphane, Kahire'de bir sebil-i küttab (bir sebil, bir sıbyan mektebi), Sünne Boğazı'nda bir kale, bir imaret ve bir deniz feneri olmak üzere toplam 11 yapı inşa ettirmiştir. Ancak vakfiye ve arşiv belgelerinden elde edilen bu listedeki yapılardan yaklaşık 13 adedi günümüze ulaşamamıştır. Günümüze ulaşan yapıların büyük çoğunluğu son yıllarda onarılarak çeşitli işlevlerde kullanılmaktadır. Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapılardan sadece beş adedi III. Ahmet dönemine, geri kalan 38 adedi ise I. Mahmut'un saltanat yıllarına tarihlendirilmektedir.

Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapıların türlerine bakıldığı zaman, dini (cami, tekke), sosyal (çeşme, sebil, hamam), eğitim (sıbyan mektebi, medrese ve kütüphane) ve ticaret (han, dükkân) yapılarının olduğu görülmektedir. Bunlar içerisinde çeşmeler 15 yapı ile ilk sırayı almaktadır. Yapıların yer seçiminde özellikle İstanbul tercih edilmiştir. İstanbul'daki yer seçiminin de gelişi güzel yapılmadığı, siyasi, dini ve ekonomik koşulların göz önünde bulundurulduğu anlaşılmaktadır.

Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapılar toplu olarak ele alındığında plan bakımından klasik dönem özelliklerinin devam ettirildiği görülmektedir. Ancak Eminönü'ndeki külliyenin sebili ve Divanyolu'ndaki çeşme gibi, Batılılaşmanın habercisi denemeler de yapılmıştır. Eminönü'ndeki külliyenin diğer yapılarında planda olmasa da, süslemelerde yeniliklerin uygulandığı dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Harem, Dâr-üs'saâde Ağası, Hacı Beşir Ağa, Banilik.

DÂR-ÜS'SAÂDE AĞASI HACI BEŞİR AĞA AND HIS WORKS

Lokman TAY

Erciyes University, Institute of Social Sciences, Art History Department

PhD Dissertation, December 2014

Supervisor: Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN

ABSTRACT

Throughout the study, Hacı Beşir Ağa having served as *dâr-üs'saâde ağalığı* (The chief of the eunches at Ottoman Palace) between the years 1717-1746 AD has been examined along with his biography, political and economic efficiency, and the works built under his patronage. Having brought as an Ethiopia-origin slave to İstanbul, Hacı Beşir Ağa was accepted as an apprentice of Yapraksız Ali Ağa to Topkapı Palace. Following his ascension to the throne, Ahmed III appointed Hacı Beşir Ağa, who was in the service of himself during his princedom, as *musahip* of the Sultan and treasurer of the palace. Having been assigned as sheikh ul Harem, Hacı Beşir Ağa then became *dâr-üs'saâde ağası* in 1717 instead of Anber Mehmed Ağa. Hacı Beşir Ağa was the Ottoman bureaucrat who managed to remain at this position with the longest duration, 13 years under the reign of Ahmed III and 16 years under that of Mahmud I. Having been estimated to be born in mid-17th century, Hacı Beşir Ağa died on June 3rd, 1746, and was buried into his tomb at Kulliyah of Eyup Sultan.

Having taken the control of the palace with the political power they got in the late-16th century, the *dâr-üs'saâde ağaları* gained some remarkable economic privileges. They specially attained critical economic efficiency by taking over the administration of waqfs under Haremeyn-i Şerifeyn and the Sultans. Also, the *zeamets* as a part of Ottoman territorial system turned to be one of the most significant sources of income for the *dâr-üs'saâde ağaları* beginning from the 18th century. At this point, Hacı Beşir Ağa possessed very large agricultural lands, which were then presented as income for the waqfs founded by him, by means of *Temlikname-i Hümayunlar* in the various parts of the Empire by benefiting from his influence on Mahmud I.

Having been appointed as *dâr-üs'saâde ağası* in which this palatial post experienced its peak in terms of political impact, Hacı Beşir Ağa became one of the most mighty figures of the age by utilizing this opportunity well. Ağa crowned this outstanding economic and political power by patronizing many buildings. Based on the archival studies and source scanning, it has been determined that Ağa built totally 32 buildings in Istanbul, namely three mosques and masjids, two madrassahs, 15 fountains, two libraries, three *sebils* (fountains for public use), a khan, a public bath, four *sıbyan mektebi*s (primary school), and a dervish lodge. Excluding those in Istanbul, other 11 buildings were constructed under his supervision in various parts of the Empire; a khan in Izmir, two madrassahs (one in Medina, the other in Svishtov), three libraries in Hadim of Konya, Medina and Svishtov, a *sebil-i küttab* in Cairo (a *sebil* and a *sıbyan mektebi*), a castle, an *imaret* and a light house at Straits of Sunne. However, of those on the list obtained from waqfiyyas and archival documents, some 13 buildings have survived. A large majority of the surviving monuments have been still utilized with various functions after some repairs in recent period. Only five monuments of those built by Ağa are dated to the period of Ahmed III, the rest- that's 38 monuments- to the time of Mahmud I.

The monuments constructed under Ağa's supervision bear some religious (mosque, dervish lodge), social (fountain, *sebil*, public bath), educational (*sıbyan mektebi*, madrassah and library) and commercial (khan, shop) functions. Of the monuments, the fountains, totally 15, seem to come forward in numerical terms. Istanbul is the leading location for the buildings. It has been realized that preference for the location towards Istanbul was not randomly made, and some political, religious and economic conditions were sought in this sense.

When to look into the monuments built by Ağa, it has been concluded that the common characteristics of Classic Ottoman period keep its place especially in planning. However, some experimental steps as connotation for Westernization can be observed on the *sebil* of the kulliyah at Eminönü and the fountain at Divanyolu. Some innovative touches in decoration, if not at planning, draw attention on the other buildings of kulliyah at Eminönü.

Key Words: Ottoman, Harem, *Dâr-üs'saâde Ağası*, Hacı Beşir Ağa, Patronage.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK SAYFASI i

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI ii

KABUL ONAY iii

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR iv

ÖZET vi

ABSTRACT viii

İÇİNDEKİLER x

FOTOĞRAF LİSTESİ xv

ÇİZİM LİSTESİ xxvii

TABLO LİSTESİ xxix

KISALTMALAR xxxi

1. GİRİŞ 1

1.1. Konunun Tanımı, Amacı, Önemi ve Kapsamı 1

1.2. Araştırma Yöntemi 4

1.3. Kaynak Değerlendirmesi 6

1.3.1. Arşiv Belgeleri, Vakfiyeler ve Kitabeler 7

1.3.2. Çağdaş Kaynaklar 7

1.3.3. Günümüz Yayınları 10

2. OSMANLI İMPARATORLUĞU VE HACI BEŞİR AĞA 16

2.1. 18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı İmparatorluğu 16

2.1.1. Siyasal Gelişmeler 16

2.1.2. Sosyal ve Kültürel Alandaki Gelişmeler 20

2.2. Osmanlı Devleti'nde Saray Teşkilatı ve Dâr-üs'saâde Ağaları 26

2.3. Hacı Beşir Ağa ve Osmanlı Siyasi Hayatındaki Rolü 50

2.4. Surname-i Vehbi'de Hacı Beşir Ağa Tasvirleri 63

3. KATALOG 83

3.1. Külliyeler 83

3.1.1. Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi 83

3.1.2. Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi 94

3.2. Cami ve Mescitler 105

3.2.1. Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Mescidi 105

3.2.2. Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi Camisi 106

3.2.3. Topkapı Sarayı Hacı Beşir Ağa Camisi 138

3.3. Çeşmeler 149

3.3.1. Kapalıçarşı Hacı Beşir Ağa Çeşmesi 149

3.3.2. Fındıklı Hacı Beşir Ağa Çeşmesi 158

3.3.3. Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Çeşmesi 165

3.3.4. Hacı Beşir Ağa Sütun Çeşmesi 168

3.3.5. Fatih Hacı Beşir Ağa Çeşmesi 174

3.3.6. Eyüp Hacı Beşir Ağa Çeşmesi 179

3.3.7. Divanyolu Hacı Beşir Ağa Çeşmesi 183

3.3.8. Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nde Sebilin Yanındaki Çeşme 189

3.3.9. Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nde Avlu Kapısının Yanındaki Çeşme 193

3.4. Hanlar 197

3.4.1. Kapalıçarşı Kızlar Ağası Hanı 197

3.4.2. İzmir Kızlar Ağası Hanı 213

3.5. Hamam 233

2.5.1. Topkapı Sarayı Hacı Beşir Ağa Hamamı 233

2.6. Kütüphaneler 238

3.6.1. Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Kütüphanesi 238

3.6.2. Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi Kütüphanesi 239

3.6.3. Konya Hadim Kütüphanesi 253

3.7. Medreseler 265

3.7.1. Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Medresesi 265

3.7.2. Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi Medresesi 291

3.8. Sebiller 308

3.8.1. Kahire Hacı Beşir Ağa Sebil-i Küttabı 308

3.8.2. Kapalıçarşı Hacı Beşir Ağa Sebili 313

3.8.3. Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi Sebili 322

3.8.4. Eyüp Hacı Beşir Ağa Türbe-Sebili 331

3.9. Sıbyan Mektepleri 338

3.9.1. Fatih Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi 338

3.9.2. Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Sıbyan Mektebi 357

3.9.3. Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi Sıbyan Mektebi 369

3.10. Tekke 379

3.10.1. Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi Tekkesi 379

4. HACI BEŞİR AĞA'NIN GÜNÜMÜZE ULAŞAMAYAN ESERLERİ 411

4.1. Beşiktaş Hacı Beşir Ağa Çeşme Kitabesi-1 411

4.2. Beşiktaş Hacı Beşir Ağa Çeşme Kitabesi-2 412

4.3. Fatih Hacı Beşir Ağa Çeşmesi 413

4.4. Topkapı Sarayı Hacı Beşir Ağa Çeşmesi 414

4.5. Kocamustafapaşa Hacı Beşir Ağa Çeşmesi..... 414

4.6. Üsküdar Hacı Beşir Ağa Çeşme Kitabesi-1 416

4.7. Üsküdar Hacı Beşir Ağa Çeşme Kitabesi-2 420

4.8. Sünne Boğazı'ndaki Deniz Feneri 421

4.9. Sünne Boğazı'ndaki İmaret..... 422

4.10. Sünne Boğazı'ndaki Kale..... 423

4.11. Medine Hacı Beşir Ağa Medresesi ve Kütüphanesi..... 424

4.12. Ziştovi Hacı Beşir Ağa Medresesi ve Kütüphanesi..... 425

4.13. Bahariye Hacı Beşir Ağa Sahil Sarayı..... 426

4.14. Fethiye Camisi Kapısı Üzerindeki Sıbyan Mektebi..... 428

4.15. Camilere Koydurduğu Minberler 429

5. DEĞERLENDİRME..... 432

5.1. Mimari Özellikler 438

5.1.1. Külliyeler..... 438

5.1.2. Cami ve Mescitler 442

5.1.3. Çeşmeler 444

5.1.4. Hanlar 448

5.1.5. Hamam..... 450

5.1.6. Kütüphaneler 450

5.1.7. Medreseler..... 453

5.1.8. Sebiller..... 455

5.1.9. Sıbyan Mektepleri..... 460

5.1.10. Tekke 461

5.2. Yapı Elemanları 462

5.2.1. Taşıyıcı Elemanlar 462

5.2.2. Kapı ve Pencere Açıklıkları 462

5.2.3. Örtü Sistemleri 462

5.3. Malzeme ve Teknik 463

5.4. Süsleme 464

5.4.1. Malzemeye Göre Süsleme Çeşitleri 464

5.4.2. Türüne Göre Süsleme Çeşitleri 465

SONUÇ 469

KAYNAKÇA 475

ÖZGEÇMİŞ 491

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf–1–2: Dâr-üs'saâde Ağası; Bâbü's-saâde Ağası 2
Fotoğraf-3: Harem kapısı ve nöbet tutan harem ağası..... 39
Fotoğraf-4: Dâr-üs'saâde Ağası..... 41
Fotoğraf-5: Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde harem halkı ve harem ağaları 48
Fotoğraf-6: At üzerinde Hacı Beşir Ağa tasviri 51
Fotoğraf-7: Patrona Halil İsyanı'nın elebaşı Patrona Halil 55
Fotoğraf-8: İsyancıların öldürülmesi (Van Mour) 56
Fotoğraf-9: Eski Saray'ı Ziyaret 66
Fotoğraf-10: Eski Saray'ı Ziyaret 66
Fotoğraf-11: Sultan'ın Ok Meydanı'na Gelişi 67
Fotoğraf-12: Sultan'ın Ok Meydanı'na Gelişi 68
Fotoğraf-13: Kabul Töreni 69
Fotoğraf-14: Kabul Töreninden detay 69
Fotoğraf-15: Kabul Töreninden detay 70
Fotoğraf-16-17: Sadrazamın Hediyelerini Sunması 71
Fotoğraf-18: Sadrazamın Hediyelerini Sunması sahnesinden detay 711
Fotoğraf-19: Ok Meydanı'nda Gece Gösterisi..... 72
Fotoğraf-20-21: Ok Meydanı'nda Gece Gösterisinden detay 73
Fotoğraf-22: Sünnet Alayı: Dâr-üs'saâde Ağası ve Bâbü's-saâde Ağası ile Enderun Mensuplarının Geçiş Töreni..... 74
Fotoğraf-23: Sünnet Alayı: Dâr-üs'saâde Ağası ve Bâbü's-saâde Ağası İle Enderun Mensuplarının Geçiş Töreninden detay..... 75
Fotoğraf-24: Topkapı Sarayı'ndaki Törenler..... 76
Fotoğraf-25: Topkapı Sarayı'ndaki Törenlerden detay..... 77
Fotoğraf-26: Topkapı Sarayı'ndaki Törenlerden detay..... 77
Fotoğraf-27: Topkapı Sarayı'ndaki Törenlerden detay..... 78
Fotoğraf-28-29: Dâr-üs'saâde Ağası; Hacı Beşir Ağa 82
Fotoğraf-30: Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin inşa kitabesi..... 83
Fotoğraf-31: Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin havadan görünüşü 86
Fotoğraf-32: Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin genel görünüşü..... 89

Fotoğraf-33-34: Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin doğu cephesi ve cümle kapısı 90
Fotoğraf-35: Medreseyle sıbyan mektebi arasındaki avlu 91
Fotoğraf-36: Medresenin avlusu 91
Fotoğraf-37: Medresenin avlusu 92
Fotoğraf-38: Medresenin avlusu 92
Fotoğraf-39: Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin inşa kitabesi 94
Fotoğraf-40: Yapının ketebe kitabesi 95
Fotoğraf-41: Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin havadan görünüşü 96
Fotoğraf-42: Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin güneydoğu köşeden görünüşü 102
Fotoğraf-43: Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin genel görünüşü-1936 103
Fotoğraf-44: Avlunun genel görünüşü 109
Fotoğraf-45: Avlunun genel görünüşü 110
Fotoğraf-46: Şadırvanın üstten görünüşü 110
Fotoğraf-47: Şadırvanın revakları 111
Fotoğraf-48: Şadırvanın kapalı bölümü 111
Fotoğraf-49: Şadırvanın kapalı bölümünün üst örtüsü 112
Fotoğraf-50: Şadırvanın bitişiğindeki tuvaletler 112
Fotoğraf-51: Caminin genel görünüşü 113
Fotoğraf-52-53: Caminin güney cephesi 114
Fotoğraf-54: Caminin güney cephesi 114
Fotoğraf-55-56: Caminin doğu cephesi 115
Fotoğraf-57: Caminin doğu cephesi 116
Fotoğraf-58: Caminin doğu cephesi ve yanındaki sıbyan mektebi ile hünkâr kasrı 116
Fotoğraf-59: Caminin kuzeybatı köşesindeki minaresi 118
Fotoğraf-60: Caminin kuzey cephesi (son cemaat yeri) 118
Fotoğraf-61-62: Caminin kuzey cephesi (son cemaat yeri) 119
Fotoğraf-63: Caminin kuzey cephedeki kapısı 119
Fotoğraf-64: Harimin güney duvarı (mihrap duvarı) 121
Fotoğraf-65: Harimin güney duvarı (mihrap duvarı) 121
Fotoğraf-66: Harimin batı duvarı ve kütüphaneye geçilen kapı 122
Fotoğraf-67: Harimin doğu duvarı 122

Fotoğraf-68: Harimin kuzeyindeki mahfil katı 123
Fotoğraf-69: Harimin kubbesi 123
Fotoğraf-70: Harimin kuzeyindeki mahfil 124
Fotoğraf-71: Harimin kuzeyindeki mahfil 124
Fotoğraf-72: Harimin kuzeyindeki mahfil 125
Fotoğraf-73: Harimin kuzeyindeki ahşap meşrebiyeli hünkâr mahfili 125
Fotoğraf-74: Hünkâr kasrının güneydoğu cepheden genel görünüşü 127
Fotoğraf-75: Hünkâr kasrının güney cephesindeki pencereler 128
Fotoğraf-76: Hünkâr kasrının doğu cephesi 128
Fotoğraf-77: Hünkâr kasrının kuzey cephesi 129
Fotoğraf-78-79: Hünkâr kasrına çıkılan merdiven ve üst örtüsü 130
Fotoğraf-80: Hünkâr kasrının merdiven sahanlığı ve esas bölüme geçilen kapı. 131
Fotoğraf-81: Hünkâr kasrının güney duvarı 131
Fotoğraf-82: Hünkâr kasrının camiye açılan batı duvarı 132
Fotoğraf-83: Hünkâr kasrının üst örtüsü 132
Fotoğraf-84-85: Harimin kuzeyindeki hünkâr mahfiline açılan kapı 133
Fotoğraf-86: Harimin kuzeyindeki hünkâr mahfiline açılan kapıdan detay 133
Fotoğraf-87: Onarım kitabesi 135
Fotoğraf-88: Kuzeybatı köşeden caminin genel görünüşü 141
Fotoğraf-89: Camin güney cephesi 141
Fotoğraf-90: Caminin güney cephesi 142
Fotoğraf-91: Caminin güney cephesi 142
Fotoğraf-92: Caminin doğu cephesi 143
Fotoğraf-93-94: Caminin kuzeydoğu köşesindeki minareden detay 144
Fotoğraf-95-96: Caminin kuzey cephesi 145
Fotoğraf-97: Çeşmenin inşa kitabesi 149
Fotoğraf-98: Çeşmenin genel görünüşü 153
Fotoğraf-99: Çeşmenin istiridye biçimli alınlığı 153
Fotoğraf-100: Çeşme üzerindeki Sultan Abdülmecid Han'a ait tuğra 154
Fotoğraf-101: Çeşme üzerindeki en erken tarihli onarım kitabesi 155
Fotoğraf-102: Çeşme üzerindeki geç dönem onarım kitabeleri 155
Fotoğraf-103: Çeşmenin inşa kitabesi 158
Fotoğraf-104: Çeşmenin genel görünüşü 161

Fotoğraf-105: Su yalağının ön cephesi 162
Fotoğraf-106: Çeşmenin bugünkü yerine taşınmadan önceki hali 162
Fotoğraf-107: Çeşmenin bugünkü yerine taşındıktan hemen sonraki hali..... 163
Fotoğraf-108: Çeşmenin cephe üzerindeki konumu 165
Fotoğraf-109: Çeşmenin genel görünüşü 167
Fotoğraf-110: Çeşmenin inşa kitabesi 168
Fotoğraf-111: Çeşmenin genel görünüşü……..170
Fotoğraf-112: Çeşmenin ayna taşı ve sonradan takılan musluk 171
Fotoğraf-113: Çeşmenin başlığı ve hemen altındaki bitkisel süslemelerden detay 171
Fotoğraf-114: Çeşmenin inşa kitabesi 174
Fotoğraf-115: Çeşmenin ana cephesi..... 176
Fotoğraf-116: Çeşmenin yan cephesindeki suluk 177
Fotoğraf-117: Çeşmenin inşa kitabesi 179
Fotoğraf-118: Çeşmenin ana cephesi..... 181
Fotoğraf-119: Ayna taşından detay 181
Fotoğraf-120: Çeşmenin inşa kitabesi 183
Fotoğraf-121: Ketebe kitabesi 184
Fotoğraf-122: Çeşmenin genel görünüşü 186
Fotoğraf-123: Çeşmenin süslemelerinden detay 186
Fotoğraf-124: Çeşmenin süslemelerinden detay 187
Fotoğraf-125: Çeşmenin inşa kitabesi 189
Fotoğraf-126: Çeşmenin genel görünüşü 191
Fotoğraf-127: Çeşmenin inşa kitabesi 193
Fotoğraf-128: Çeşmenin genel görünüşü 194
Fotoğraf-129: Çeşme kemer kilit taşındaki çarkıfelek motifi 196
Fotoğraf-130: Kapalıçarşı Kızlar Ağası Hanı'nın bulunduğu sokak..... 197
Fotoğraf-131: Kapalıçarşı Kızlar Ağası Hanı'nın giriş kapısı ve yanındaki çeşme 200
Fotoğraf-132-133: Kapalıçarşı Kızlar Ağası Hanı'nın giriş kapısı ve üzerindeki eklenti bölümler 201
Fotoğraf-134: Kapalıçarşı Kızlar Ağası Hanı'nın giriş cephesine sonradan eklenen bölümler 201

Fotoğraf-135: Kapalıçarşı Kızlar Ağası Hanı'nın giriş cephesine sonradan eklenen bölümler 202
Fotoğraf-136-137: Kızlar Ağası Hanı'nın giriş eyvanı 203
Fotoğraf-138: Kızlar Ağası Hanı'nın avlusundan görünüş 203
Fotoğraf-139: Kızlar Ağası Hanı'nın avlusundan görünüş 204
Fotoğraf-140: Kızlar Ağası Hanı'nın avlusuna sonradan eklenen bölümler 204
Fotoğraf-141: Kızlar Ağası Hanı'nın avlusuna sonradan eklenen bölümler 205
Fotoğraf-142: Kızlar Ağası Hanı'nın avlusuna sonradan eklenen bölümler 205
Fotoğraf-143: Kızlar Ağası Hanı'nın avlusuna sonradan eklenen bölümler 206
Fotoğraf-144: Kızlar Ağası Hanı'nın alt katındaki odaların içten görünüşü 206
Fotoğraf-145: Kızlar Ağası Hanı'nın alt katındaki odaların içten görünüşü 207
Fotoğraf-146-147: Kızlar Ağası Hanı'nın ikinci katına çıkılan merdiven 208
Fotoğraf-148-149: Kızlar Ağası Hanı'nın ikinci kattaki revakları 208
Fotoğraf-150: Kızlar Ağası Hanı'nın ikinci kattaki revakları 209
Fotoğraf-151: Kızlar Ağası Hanı'nın ikinci kattaki revakları 209
Fotoğraf-152: Kızlar Ağası Hanı'nın ikinci kattaki revakları 210
Fotoğraf-153: Kızlar Ağası Hanı'nın ikinci kattaki yıkık revakları 210
Fotoğraf-154: Kızlar Ağası Hanı'nın ikinci katındaki odaların dıştan görünüşü 211
Fotoğraf-155: Kızlar Ağası Hanı'nın ikinci katındaki odaların içten görünüşü . 211
Fotoğraf-156: İzmir Kızlar Ağası Hanı'nın inşa kitabesi 213
Fotoğraf-157: İzmir Kızlar Ağası Hanı'nın uydu görüntüsü 214
Fotoğraf-158: Kızlar Ağası Hanı'nın batı (giriş) cephesi 217
Fotoğraf-159: Kızlar Ağası Hanı'nın batı (giriş) cephesi 217
Fotoğraf-160: Kızlar Ağası Hanı'nın batı (giriş) cephesi 2188
Fotoğraf-161: Kızlar Ağası Hanı'nın batı (giriş) cephesi 218
Fotoğraf-162: Kızlar Ağası Hanı'nın batı (giriş) cephesi 219
Fotoğraf-163: Kızlar Ağası Hanı'nın avlusunun genel görünüşü 220
Fotoğraf-164: Kızlar Ağası Hanı'nın avlusunun güney kanadı 220
Fotoğraf-165: Kızlar Ağası Hanı'nın avlusunun kuzey kanadı 221
Fotoğraf-166: Kızlar Ağası Hanı'nın avlusunun doğu kanadı 221
Fotoğraf-167: Kızlar Ağası Hanı'nın alt katını çevreleyen koridorlar 222
Fotoğraf-168: Kızlar Ağası Hanı'nın alt katını çevreleyen koridorlar 222
Fotoğraf-169: Kızlar Ağası Hanı'nın doğu kanadı üst kat 223

Fotoğraf-170: Kızlar Ağası Hanı'nın güney kanadı üst kat 224
Fotoğraf-171: Kızlar Ağası Hanı'nın kuzey kanadı üst kat 224
Fotoğraf-172: Kızlar Ağası Hanı'nın batı kanadı üst kat (revaklı bölüm) 225
Fotoğraf-173: Kızlar Ağası Hanı'nın üst katını çevreleyen koridorlar 225
Fotoğraf-174: Kızlar Ağası Hanı'nın üst katını çevreleyen koridorlar 226
Fotoğraf-175: Kızlar Ağası Hanı'nın üst katını çevreleyen koridorlar 226
Fotoğraf-176: Kızlar Ağası Hanı'nın üst katını çevreleyen koridorlar 227
Fotoğraf-177: Hanın üst katında yer alan eyvan şeklindeki mekânlardan biri... 227
Fotoğraf-178: Kızlar Ağası Hanı'nın onarımlar öncesindeki durumu 229
Fotoğraf-179: Kızlar Ağası Hanı'nın onarımlar öncesindeki durumu 231
Fotoğraf-180: Kızlar Ağası Hanı'nın onarımlar öncesindeki durumu 230
Fotoğraf-181: Kızlar Ağası Hanı'nın 1988-1991 onarımlarındaki durumu ..... Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
Fotoğraf-182: Kızlar Ağası Hanı'nın 1988-1991 onarımlarındaki durumu 230
Fotoğraf-183: Hamamın genel görünüşü 235
Fotoğraf-184: Hamamın güneybatı köşeden görünüşü 235
Fotoğraf-185: Hamamın güney cepheden görünüşü..... 236
Fotoğraf-186: Hamamın kuzey cepheden görünüşü..... 236
Fotoğraf-187: Alt kattaki dükkân ve kütüphanenin güney cephesi..... 240
Fotoğraf-188: Kütüphanenin güney cephesi..... 241
Fotoğraf-189: Kütüphanenin giriş kapısı..... 241
Fotoğraf-190: Kütüphane kapısındaki kitabe..... 242
Fotoğraf-191: Kütüphanenin güney duvarı..... 243
Fotoğraf-192: Kütüphanenin batı duvarı 244
Fotoğraf-193: Kütüphanenin doğu duvarı..... 244
Fotoğraf-194-195: Kütüphanenin doğu duvarındaki pencerenin içeriden ve dışarıdan görünüşü..... 245
Fotoğraf-196: Kütüphanenin kuzey duvarındaki niş 245
Fotoğraf-197: Kütüphanenin üst örtüsü 246
Fotoğraf-198: Kütüphanenin doğu duvarındaki pencere..... 247
Fotoğraf-199: Kütüphanenin içerisinde pencere üstlerinde yer alan süslemelerden detay 248
Fotoğraf-200: Kütüphanenin tonoz göbeğinde yer alan süslemelerden detay..... 249

Fotoğraf-201: Hadim Kütüphanesi'nin genel görünüşü..... 254
Fotoğraf-202: Kütüphanenin güney cephesi..... 256
Fotoğraf-203: Kütüphanenin batı cephesi..... 256
Fotoğraf-204: Kütüphanenin kuzey cephesi..... 257
Fotoğraf-205: Kütüphanenin doğu cephesi (giriş cephesi)..... 257
Fotoğraf-206: Kütüphanenin güney duvarı içten görünüşü..... 258
Fotoğraf-207: Kütüphanenin batı duvarı içten görünüşü..... 259
Fotoğraf-208: Kütüphanenin doğu duvarı içten görünüşü..... 259
Fotoğraf-209: Kütüphanenin kuzey duvarı içten görünüşü..... 260
Fotoğraf-210: Kütüphanenin örtü sistemi ve tromplar..... 260
Fotoğraf-211: Kütüphanenin kuzey cephesine sonradan eklenen mekân..... 261
Fotoğraf-212: Kütüphanenin 1951 yılına ait onarım levhası..... 262
Fotoğraf-213: Onarımlar sırasında kütüphanenin doğu cephesi..... 263
Fotoğraf-214: Onarımlar sırasında kütüphanenin içten görünüşü..... 263
Fotoğraf-215: Onarım öncesi kütüphanenin içerisi..... 264
Fotoğraf-216: Medrese, kütüphane ve mescidin genel görünüşü..... 267
Fotoğraf-217: Dershane-mescidin kuzey cephesi..... 269
Fotoğraf-218: Medresenin dershanesinin-mescidinin güneydoğu köşeden..... 269
Fotoğraf-219: Dershane-mescidin güney cephesi..... 270
Fotoğraf-220: Dershane-mescidin güney cephesi..... 270
Fotoğraf-221: Dershane-mescidin giriş kapısı ve yanındaki pencere..... 271
Fotoğraf-222: Dershane-mescit ve kütüphanenin önündeki revakın örtüsü..... 271
Fotoğraf-223: Dershane-mescidin batı duvarı..... 272
Fotoğraf-224: Dershane-mescidin güney duvarı..... 273
Fotoğraf-225: Dershane-mescidin doğu duvarı..... 273
Fotoğraf-226: Dershane-mescidin kuzey duvarı..... 274
Fotoğraf-227-228: Kütüphanenin kuzey cephesi ve mazgal pencereden detay... 275
Fotoğraf-229: Kütüphanenin güney cephesindeki pencere..... 276
Fotoğraf-230: Mescidin içerisinden kütüphaneye geçilen kapı..... 277
Fotoğraf-231: Kütüphanenin kuzey cephesindeki mazgal pencere..... 277
Fotoğraf-232: Kütüphanenin güney cephesindeki pencere..... 278
Fotoğraf-233: Medresenin kuzey cephesi..... 280
Fotoğraf-234: Medresenin güney cephesi..... 281

Fotoğraf-235: Medresenin kuzey kanadı, avludan görünüş 281
Fotoğraf-236: Medresenin batı kanadı, avludan görünüş 282
Fotoğraf-237-238: Medresenin kuzey ve batı kanadı 282
Fotoğraf-239: Medrese revaklarının üst örtüsü 283
Fotoğraf-240-241: Kapı ve pencerelerin dıştan ve içten görünüşü 284
Fotoğraf-242-243: Pencerelerin içten görünüşü 285
Fotoğraf-244-245: Yuvarlak kemerli dolap nişleri 285
Fotoğraf-246-247: Günümüzde ahşap kapaklarla kapatılmış olan nişler 286
Fotoğraf-248: Odaların aynalı tonoz örtüsü 286
Fotoğraf-249-250: Tuvalet ve servis mekânlarına geçilen koridor ve tonoz örtüsü 287
Fotoğraf-251-252: Medresenin güneybatısındaki tuvaletler 287
Fotoğraf-253: Eminönü Hacı Beşir Ağa Medresesi'nin inşa kitabesi 291
Fotoğraf-254-255: Medresenin inşa kitabesindeki ketebe kitabesi 292
Fotoğraf-256: Medresenin ve külliyenin kuzey cephesi 294
Fotoğraf-257: Medresenin ve külliyenin batı cephesi 295
Fotoğraf-258: Medresenin güneyindeki kütüphane ve muhdes binalar 295
Fotoğraf-259: Medresenin batı ve kuzey cephesi 296
Fotoğraf-260: Medresenin doğu cephesi 296
Fotoğraf-261: Medresenin giriş kapısı 297
Fotoğraf-262: Medresenin avlusu 299
Fotoğraf-263: Avlunun batı cephesi 299
Fotoğraf-264: Avlu revakları 300
Fotoğraf-265: Medresenin güney kanadı 300
Fotoğraf-266: Medresenin doğu kanadı 301
Fotoğraf-267: Medresenin revaklarının üst örtüsü 301
Fotoğraf-268: Medresenin, caminin son cemaat yeriyle kesiştiği doğu kanadı ... 302
Fotoğraf-269: Medresenin kuzey kanadı 302
Fotoğraf-270: Medrese odalarının içerisi 303
Fotoğraf-271: Medrese odalarının içerisi 303
Fotoğraf-272: Medresenin kuzeybatı köşesindeki odanın içerisi 304
Fotoğraf-273: Sebil-i Küttabın inşa kitabesi 308

Fotoğraf-274-275: Sebil-i Küttabın kuzeybatı ve kuzeydoğu cepheleri Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
Fotoğraf-276: Sebilin içerisindeki selsebil nişi 312
Fotoğraf-277: Kapalıçarşı Hacı Beşir Ağa Sebili'nin inşa kitabesi 313
Fotoğraf-278-279: Sebilin genel görünüşü 315
Fotoğraf-280: Sebilin ana cephesinden detay 315
Fotoğraf-281: Sebilin mukarnaslı sütun başlıklarından detay 316
Fotoğraf-282-283: Sebilin giriş mekânı 317
Fotoğraf-284: Günümüzde abdest alma yeri olarak kullanılan esas sebil bölümü 317
Fotoğraf-285: Sebilin dışa açılan pencereleri 318
Fotoğraf-286: Sebilin içerisindeki mescit 318
Fotoğraf-287: Sebilin içindeki mescidin zemin döşemesi 319
Fotoğraf-288: Sebilin onarım kitabesi 319
Fotoğraf-289: Eminönü Hacı Beşir Ağa Sebili'nin inşa kitabesi 322
Fotoğraf-290: Eminönü Hacı Beşir Ağa Sebili'nin inşa kitabesi 322
Fotoğraf-291: Eminönü Hacı Beşir Ağa Sebili'nin inşa kitabesi 323
Fotoğraf-292: Eminönü Hacı Beşir Ağa Sebili'nin inşa kitabesi 323
Fotoğraf-293: Eminönü Hacı Beşir Ağa Sebili'nin inşa kitabesi 323
Fotoğraf-294: Sebilin genel görünüşü 326
Fotoğraf-295: Sebilin genel görünüşü 327
Fotoğraf-296: Sebilin kaide bölümü 327
Fotoğraf-297: Sebilin madeni şebekeli pencereleri 328
Fotoğraf-298: Sebilin kitabelik bölümü 328
Fotoğraf-299: Hacı Beşir Ağa Türbe ve Sebili'nin inşa kitabesi 331
Fotoğraf-300: Hacı Beşir Ağa Türbe ve Sebili'nin inşa kitabesi 331
Fotoğraf-301: Hacı Beşir Ağa Türbe ve Sebili'nin inşa kitabesi 332
Fotoğraf-302: Hacı Beşir Ağa Türbe ve Sebili'nin inşa kitabesi 332
Fotoğraf-303: Türbenin güney cephesi 334
Fotoğraf-304: Türbenin güney cephesindeki Fatiha Suresi yazılı kitabe 334
Fotoğraf-305-306: Türbenin batı cephesi 335
Fotoğraf-307-308: Türbenin içten görünüşü 336
Fotoğraf-309: Türbenin ahşap tavanı 337

Fotoğraf-310: Fatih Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'nin inşa kitabesi..... 338
Fotoğraf-311: Fatih Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi'nin genel görünüşü..... 340
Fotoğraf-312: Sıbyan mektebinin güneydoğu köşeden görünüşü 341
Fotoğraf-313: Sıbyan mektebinin güneydoğu köşeden görünüşü 342
Fotoğraf-314: Alt kat revaklarının görünüşü 342
Fotoğraf-315: Üst kat revaklarının görünüşü..... 343
Fotoğraf-316: Avlunun iç yüzüne sonradan inşa edilen çeşme 343
Fotoğraf-317: Avlunun son hali..... 344
Fotoğraf-318: Alt kattaki mekânlara girilen kapı 345
Fotoğraf-319: Alt kattaki mekânlar 346
Fotoğraf-320: Alt kattaki mekânlar 346
Fotoğraf-321: Üst kata çıkılan merdiven 347
Fotoğraf-322: Üst kat merdiven sahanlığı..... 347
Fotoğraf-323: Üst kat merdiven sahanlığı..... 348
Fotoğraf-324: Üst kat merdiven sahanlığı tonoz örtüsü 348
Fotoğraf-325: Dershanenin batı duvarı 349
Fotoğraf-326: Dershanenin kuzey duvarı 349
Fotoğraf-327: Dershanenin doğu duvarı..... 350
Fotoğraf-328: Dershanenin güney duvarı 350
Fotoğraf-329: Dershanenin aynalı tonoz örtüsü 351
Fotoğraf-330: Onarımlar öncesi yapının genel görünüşü 352
Fotoğraf-331: Onarımlar öncesi dershanenin genel görünüşü..... 353
Fotoğraf-332: Onarımlar öncesi dershanenin genel görünüşü..... 353
Fotoğraf-333: Onarımlar öncesi yapının revakları 354
Fotoğraf-334: Onarımlar öncesi avlunun genel görünüşü 354
Fotoğraf-335: Onarımlar öncesi avlunun genel görünüşü 355
Fotoğraf-336: Eyüp Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi'nin güney cephesi..... 359
Fotoğraf-337: Eyüp Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi'nin batı cephesi 360
Fotoğraf-338: Sıbyan mektebinin kuzey cephesi 360
Fotoğraf-339: Sıbyan mektebinin kuzey cephesi 361
Fotoğraf-340: Sıbyan mektebinin kuzey ve doğu cepheleri..... 361
Fotoğraf-341: Sıbyan mektebinin doğu cephesi..... 362
Fotoğraf-342: Sıbyan mektebinin dershanesinin içeriden görünüşü 363

Fotoğraf-343: Sıbyan mektebinin dershanesinin içeriden görünüşü 364
Fotoğraf-344: Sıbyan mektebinin dershanesinin içeriden görünüşü 364
Fotoğraf-345: Onarımlar öncesi külliyenin doğu cephesi 365
Fotoğraf-346: Onarımlar öncesi külliyenin doğu cephesi 366
Fotoğraf-347: Onarımlar öncesi sıbyan mektebi 366
Fotoğraf-348: 19.yy sonuna ait Kartpostalda Eyüp-Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi'nde okuyan çocuklar 368
Fotoğraf-349: Eminönü Hacı Beşir Ağa Sıbyan mektebi ve hünkâr kasrının güneydoğu köşeden görünüşü 371
Fotoğraf-350: Sıbyan mektebi ve hünkâr kasrının doğu cephesi 371
Fotoğraf-351: Sıbyan mektebi ve hünkâr kasrının doğu cephesi 372
Fotoğraf-352: Sıbyan mektebi ve hünkâr kasrının doğu cephesi 372
Fotoğraf-353: Sıbyan mektebine girilen koridor 374
Fotoğraf-354: Sıbyan mektebinin içerisi (güney duvarı) 374
Fotoğraf-355: Sıbyan mektebinin içerisi (doğu duvarı) 375
Fotoğraf-356: Sıbyan mektebinin içerisi (kuzey duvarı) 375
Fotoğraf-357: Sıbyan mektebinin ahşap üst örtüsü 376
Fotoğraf-358: Eminönü Hacı Beşir Ağa Tekkesi'nin inşa kitabesi 379
Fotoğraf-359: Tekkenin ketebe kitabesi 380
Fotoğraf-360: Eminönü Hacı Beşir Ağa Tekkesi'nin üstten görünüşü 382
Fotoğraf-361: Tekkenin kuzey cephesi 383
Fotoğraf-362: Tekkenin güney cephesindeki tevhidhanenin genel görünüşü 384
Fotoğraf-363-364: Tekkenin doğu cephesi ve giriş kapısı 384
Fotoğraf-365: Tekkenin giriş kapısının kuzeyinde devam eden duvar 385
Fotoğraf-366-367: Tekkenin girişi 386
Fotoğraf-368: Tekkenin avlusundan genel görünüş 386
Fotoğraf-369: Avlunun kuzey cephesi 388
Fotoğraf-370: Avlunun batı cephesi 389
Fotoğraf-371: Avlunun doğu cephesi 389
Fotoğraf-372: Avlunun güney cephesi 390
Fotoğraf-373-374: Tekke odalarının içten görünüşü 390
Fotoğraf-375: Tekke odalarının içten görünüşü 391
Fotoğraf-376: Tekke odalarının içten görünüşü 391

Fotoğraf-377-378: Batı cephenin güney ucundaki mekânın dıştan ve içten görünüşü 392
Fotoğraf-379-380: Tekke odalarının içten görünüşü 392
Fotoğraf-381-382: Avlunun güneybatı köşesindeki odanın dıştan ve içten görünüşü 393
Fotoğraf-383: Avlunun güneybatı köşesindeki odanın içten görünüşü 393
Fotoğraf-384: Avlunun güneybatı köşesindeki odanın dıştan ve içten görünüşü 394
Fotoğraf-385-386: Avluyla tevhidhaneyi birbirinden ayıran duvar ve hol..... 396
Fotoğraf-387: Merdivenin altındaki mekânın (mutfak) girişi 396
Fotoğraf-388: Merdivenin altındaki mekânın (mutfak) içerisi 397
Fotoğraf-389-390: Doğu cephedeki selamlığa çıkılan merdiven ve bodruma açılan kapı 397
Fotoğraf-391: Bodruma inilen merdiven ve bodrumun dışa açılan kapısı 398
Fotoğraf-392-393: Bodrum kapısının üzerindeki pencere ve bodrumun içerisi.. 398
Fotoğraf-394: Bodrumun içerisi 399
Fotoğraf-395-396: Selamlığın giriş kapısı ve güney cephesindeki mekânlara açılan kapısı 399
Fotoğraf-397: Selamlığın güney cephesindeki mekânlar 400
Fotoğraf-398: Selamlığın güney cephesindeki mekânlar 400
Fotoğraf-399-400: Üst kata (Tevhidhane) çıkılan merdiven 402
Fotoğraf-401: Merdiven sahanlığındaki yuvarlak kemerli pencereler 402
Fotoğraf-402: Tevhidhanenin merdiven sahanlığı 403
Fotoğraf-403: Tevhidhanenin içerisi 403
Fotoğraf-404: Tevhidhanenin içerisindeki taşıyıcı ayaklar 404
Fotoğraf-405: Tevhidhanenin içerisi 404
Fotoğraf-406: Tevhidhanenin güney duvarındaki mihrap nişleri 405
Fotoğraf-407: Çeşmenin inşa kitabesi 415
Fotoğraf-408: Çeşmenin sivri kemerinin görünüşü 416
Fotoğraf-409: Üsküdar-Hacı Beşir Ağa Çeşme Kitabesi 418
Fotoğraf-410: Üsküdar Hacı Beşir Ağa Çeşmesi 420

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim-1: Topkapı Sarayı'nın planı 29
Çizim-2: Topkapı Sarayı Haremi'nin planı 333
Çizim-3: Harita B. 1- 20.yy başı İnşaat – Keşfiyat Şirketi tarafından hazırlanan İstanbul Şehir Haritası'nda Hacı Beşir Ağa Darülhadisi 855
Çizim-4: Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi vaziyet planı 877
Çizim-5: Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi 877
Çizim-6: Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi kuzey cephesi 888
Çizim-7: Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi doğu cephesi 888
Çizim-8: Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi güney cephesi 89
Çizim-9: Alman Mavisi Haritası 966
Çizim-10: Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin vaziyet planı 988
Çizim-11: Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin planı 99
Çizim-12: Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin A-A kesiti 99
Çizim-13: Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin B-B kesiti 1000
Çizim-14: Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin güney cephesi 1011
Çizim-15: Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin doğu cephesi 1022
Çizim-16: Caminin zemin kat planı 1077
Çizim-17: Caminin mahfil katı planı 1088
Çizim-18: Topkapı Sarayı Hacı Beşir Ağa Camisi ve Hamamı'nın zemin kat planı 13939
Çizim-19: Topkapı Sarayı Hacı Beşir Ağa Camisi 1. kat planı 1400
Çizim-20: Mihrabın önden görünüşü 1477
Çizim-21: Çeşmenin plan ve cephe görünüşü 1522
Çizim-22: Çeşmenin plan ve cephe görünüşü 1600
Çizim-23: Çeşmenin plan ve cephe görünüşü 1666
Çizim-24: Sütun Çeşmenin plan ve cephe görünüşü 1700
Çizim-25: Çeşmenin plan ve cephe görünüşü 1766
Çizim-26: Eyüp Hacı Beşir Ağa Çeşmesi plan ve cephe görünüşü 1800
Çizim-27: Divanyolu Çeşmesi'nin plan ve cephe görünüşü 1855
Çizim-28: Çeşmenin plan ve cephe görünüşü 1900

Çizim-29: Çeşmenin plan ve cephe görünüşü 1955
Çizim-30: Kapalıçarşı'nın Vaziyet Planı..... 1988
Çizim-31: Kapalıçarşı Kızlar Ağası Hanı 199
Çizim-32: Kapalıçarşı Kızlar Ağası Hanı Krokisi 199
Çizim-33: Kızlar Ağası Hanı alt kat planı..... 2155
Çizim-34: Kızlar Ağası Hanı üst kat planı 2155
Çizim-35: Topkapı Sarayı Hacı Beşir Ağa cami ve hamamının planı 234
Çizim-36: Eminönü Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi'nin planı 239
Çizim-37: Hadim Kütüphanesi'nin planı 254
Çizim-38: Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi vaziyet planı 266
Çizim-39: Dershane-mescit ve kütüphanenin planı..... 266
Çizim-40: Medresenin doğudan görünüşü..... 267
Çizim-41: Eminönü Hacı Beşir Ağa Medresesi'nin planı..... 293
Çizim-42: Kapalıçarşı-Hacı Beşir Ağa Sebili'nin planı..... 3144
Çizim-43: Eminönü Hacı Beşir Ağa Sebili ve bitişiğindeki çeşmenin planı..... 3255
Çizim-44: Eminönü Hacı Beşir Ağa Sebili ve bitişiğindeki çeşmenin doğu cephesi 3255
Çizim-45: Hacı Beşir Ağa Türbe ve Sebili'nin planı 3333
Çizim-46: Hacı Beşir Ağa Türbe ve Sebili'nin batı cephesi 3355
Çizim-47: Fatih Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi'nin alt kat planı 33939
Çizim-48: Fatih Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi'nin üst kat planı..... 3400
Çizim-49: Eyüp Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi'nin zemin kat planı..... 3577
Çizim-50: Eyüp Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi'nin 1. kat planı..... 35858
Çizim-51: Eminönü Hacı Beşir Ağa Camisi ve Sıbyan Mektebi planı..... 3700
Çizim-52: Eminönü Hacı Beşir Ağa Tekkesi'nin planı 3811

TABLO LİSTESİ

Tablo-1: H.1158 / M.1745-1746 Tarihli Vakfiyeye Göre Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi Camisinin Çalışanları ve Aldıkları Ücretler 137

Tablo-2: H. 1148 / M. 1735-1736 Tarihli Vakfiyeye Göre Kapalıçarşı'daki Hacı Beşir Ağa Çeşme ve Sebilinde Çalışanlar ve Aldıkları Ücretler ... 157

Tablo-3: H.1158 / M.1745-1746 Tarihli Vakfiyeye Göre Fındıklı Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'nde Çalışanlar ve Aldıkları Ücretler 164

Tablo-4: Gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 / M. 29 Haziran 1737 tarihli vakfiyeye Göre Hacı Beşir Ağa Sütun Çeşmesi'nin Çalışanları ve Aldıkları Ücretler..... 173

Tablo-5: H.1158 / M.1745-1746 Tarihli Vakfiyeye Göre Babıâli Hacı Beşir Ağa Külliyesi Kütüphanesinde Çalışanlar ve Aldıkları Ücretler .. 251

Tablo-6: H.1148 / M.1735-1736 Tarihli Vakfiyeye Göre Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Mescidinin Çalışanları ve Aldıkları Ücretler 274

Tablo-7: H.1148 / M.1735-1736 Tarihli Vakfiyeye Göre Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Kütüphanesinin Çalışanları ve Aldıkları Ücretler 279

Tablo-8: H.1148 / M.1735-1736 Tarihli Vakfiyeye Göre Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Medresesinin Çalışanları ve Aldıkları Ücretler..... 289

Tablo-9: H. 1158 / M. 1745-1746 Tarihli Vakfiyeye Göre Eminönü Hacı Beşir Ağa Medresesi'nde Çalışanlar ve Aldıkları Ücretler..... 307

Tablo-10: H. 1148 / M.1735-1736 Tarihli Vakfiyeye Göre Kapalıçarşı'daki Hacı Beşir Ağa Çeşme ve Sebilinde Çalışanlar ve Aldıkları Ücretler ... 321

Tablo-11: H.1158 / M.1745-1746 Tarihli Vakfiyeye Göre Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi Sebilinde Çalışanlar ve Aldıkları Ücretler..... 330

Tablo-12: Gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 / M. 29 Haziran 1737 tarihli vakfiyeye Göre Fatih Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi'nin Çalışanları ve Aldıkları Ücretler..... 356

Tablo-13: H. 1148 / M.1735-1736 Tarihli Vakfiyeye Göre Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Sıbyan Mektebinin Çalışanları ve Aldıkları Ücretler..... 367

Tablo-14: H.1158 / M.1745-1746 Tarihli Vakfiyeye Göre Babıâli Hacı Beşir Ağa Külliyesi Sıbyan Mektebinde Çalışanlar ve Aldıkları Ücretler 377

Tablo-15: H. 1158 / M. 1745-1746 Tarihli Vakfiyeye Göre Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi Tekkesinde Çalışanlar ve Aldıkları Ücretler 409
Tablo-16: H.1148 (M. 1735-1736) tarihli vakfiyeye Göre Fethiye Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi'nin Çalışanları ve Aldıkları Ücretler 422
Tablo-17: H.1158 / M.1745-1746 Tarihli Vakfiyeye Göre Sünne Boğazı'ndaki Fenerin Görevlileri 423
Tablo-18: H.1158 / M.1745-1746 Tarihli Vakfiyeye Göre Sünne Boğazı'ndaki Kalenin Görevlileri 423
Tablo-19: H.1158 / M.1745-1746 Tarihli Vakfiyeye Göre Sünne Boğazı'ndaki Kalenin Görevlileri 429
Tablo-20: Vakfiye ve arşiv belgelerine göre Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapıların listesi ve yerleri 435

KISALTMALAR

B.E.O. : Bab-ı Ali Evrak Odası

B.O.A. : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C. : Cilt

DH. : Dâhiliye

EV. : Evkaf

H. : Hicri

İ. : İrade

M. : Miladi

MF. : Maarif

MKT. : Mektubi

nr. : Numara

S. : Sayı

s. : Sayfa

Sn. : Sayın

ŞD. : Şuray-ı Devlet

V.G.M.A. : Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

vd. : Ve diğerleri

vr. : Varak

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GİRİŞ

1.1. Konunun Tanımı, Amacı, Önemi ve Kapsamı: "Dâr-üs'saâde Ağası Hacı Beşir Ağa ve Eserleri" başlıklı bu doktora tezi, M.1717–1746 yılları arasında dâr-üs'saâde ağalığı yapmış olan Hacı Beşir Ağa'nın hayatını, Osmanlı siyasi hayatındaki rolünü, baniliğini ve inşa ettirdiği yapıları kapsamaktadır.

Tez konusunu, haremin en önemli aktörlerinden biri olan dâr-üs'saâde ağasının hayatı ve baniliği oluşturunca, öncelikle haremin ne olduğunu açıklamak gerekiyor. Osmanlı Sarayı'ndaki Harem (Harem-i Hümayun), en geniş manada padişahın ailesini ve hane halkının yaşadığı yeri ifade etmektedir. Topkapı Sarayı'ndaki Harem Dairesi'nin diğer bir adı da "saadet yeri, saadet evi, saray" anlamına gelen dârü's-saâde'dir[1]. Ayrıca haremin düzenini sağlayan ve işlerini yürüten teşkilata da "harem teşkilatı veya harem" denilmektedir. Özetle "Harem", hem padişahın ailesini, hem mimari olarak sarayın bir bölümünü, hem de buradaki görevli teşkilatı tanımlamak için kullanılmaktadır.

Haremdeki işleri yürüten ve buranın düzenini sağlayan çok sayıda görevlinin olduğu bilinmektedir. Ancak hem konumuz açısından hem de özel durumları sebebiyle harem ağaları[2] ayrı bir öneme sahiptir. Haremin güvenliği ve kadınların yapamayacağı ağır işler için burada çok sayıda harem ağası bulunmaktadır. Bunlar: "ak ağalar"[3] ve "kara ağalar"[4] olmak üzere ikiye ayrılırlar (Fotoğraf–1–2). Bâbü's-sade'yi[5] bekleyen ak ağaların amirine "bâbü's-saâde ağası" ya da "kapı ağası" denir[6]. Haremin tamamından sorumlu olan kara ağaların başına ise "dârü's-saâde ağası" ya da "kızlar ağası"

---

[1] Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2002, s.168; Leslie P. Pierce, **Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar**, (Çeviren, Ayşe Berktay), (5. Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s.186; M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.38.

[2] Bilindiği üzere harem ağası; sarayda görevli, hadım edilmiş (iğdiş edilmiş) erkeklere denilmektedir. Harem ağaları hakkında ileride ayrıntılı bilgi verilecektir.

[3] Beyaz ırka mensup olan harem ağaları "ak ağa" olarak adlandırılmaktadır.

[4] Zenci harem ağaları "kara ağa" olarak adlandırılmaktadır.

[5] İlerleyen bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alınacak olan saadet kapısı anlamına gelen Bâbü's-sade, Topkapı Sarayı'nda esas saray kısmına geçişi sağlayan kapıdır. Ak ağalar bu kapıda nöbet tutar ve buradan içeriye kesinlikle giremezlerdi.

[6] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.221.

denilmektedir[7]. Ancak bu çalışmada, gerek yaygın kullanımından dolayı, gerekse Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapıların kitabelerinde, arşiv belgelerinde ve vakfiyelerinde "dârü's-saâde ağası" teriminin kullanılmış olmasından dolayı "dârü's-saâde ağası" terimi tercih edilmiştir. M.1574 yılına kadar dâr-üs'saâde ağası ak ağalardan atanırken; III. Murat M.1574 yılında bu görevi kara ağalara vermiştir[8]. III. Murat'ın dâr-üs'saâde ağası Habeşî Mehmet Ağa'yla başlayan haremdeki kara ağaların hâkimiyeti bir istisnayla[9] birlikte 18. yüzyılın ortalarında Moralı Beşir Ağa'nın[10] idam edilmesine kadar sürmüştür.

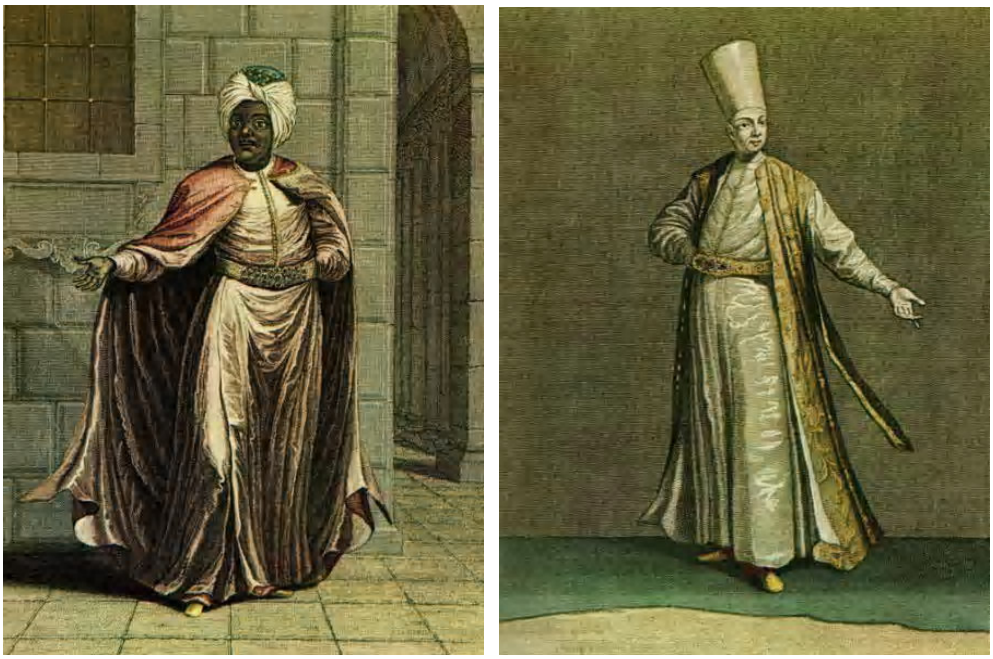

Fotoğraf–1–2: Dâr-üs'saâde Ağası (M.1707–1708), (Van Mour); Bâbü's-saâde Ağası (M.1707–1708), (Van Mour)[11]

[7] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.206.
[8] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.206–207.
[9] Habeşi Mehmet Ağa'dan sonra dâr-üs'saâde ağası olan Sünbül veya Server Ağa azledilerek; bâbü's-saâde ağası Bosnalı Mehmet Ağa aynı zamanda dâr-üs'saâde ağalığı görevini de üstlenmiştir. Bosnalı Mehmet Ağa'dan sonra dâr-üs'saâde ağalığı tekrar kara ağalara geçmiştir. Bakınız; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.173. Sünbül veya Server Ağa'nın hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Ahmed Resmî Efendi, **Hamîletü'l-Küberâ**, (Hazırlayan, Ahmet Nezihî Turan), İstanbul 2000, s.45–46.
[10] Kendisi Afrika kökenli bir kara ağa olan Beşir Ağa, Mora muhassılı Ahmet Paşa'nın kölesi olduğu için Moralı lakabıyla anılmaktadır. Aynı zamanda Hattat-Hafız Beşir Ağa olarak da bilinen Beşir Ağa, öldürülmesinin ardından Maktul ya da Hazin Beşir Ağa olarak da zikredilmektedir. Moralı Beşir Ağa'nın hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Ahmed Resmî Efendi, **Hamîletü'l-Küberâ**, (Hazırlayan, Ahmet Nezihî Turan), İstanbul 2000, s.64–74; Abdülkadir Özcan, "Beşir Ağa, Moralı", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.555–556.
[11] Osman Öndeş, Erol Makzume, **Lale Devri Ressamı Jean Babtiste Van Mour**, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 2000; Gülnur İz Yılmaz, **Osmanlı Payitahtında Bir Yabancı Ressam Jean Baptiste Van**

Osmanlı Devleti'ndeki harem teşkilatı ve harem ağaları hakkında kısa bir giriş yaptıktan sonra harem ağalarının imar faaliyetlerine katkısına ileride ayrıntılı bir şekilde bakmak kaydıyla kısaca değinebiliriz. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde imar faaliyetleri genellikle saraya mensup kişiler tarafından gerçekleştirilirdi. Padişah ve ailesinin yanında, vezirler ve diğer yüksek rütbeli devlet adamları da imar faaliyetlerine katılmışlardır. Ancak sarayın önde gelen isimlerinden dâr-üs'saâde ağası bu baniler arasında çok fazla yer almamıştır. Bazı dâr-üs'saâde ağaları siyasi ve ekonomik güç sahibi olmuşlar ve çeşitli yapılar inşa ettirmişlerdir. Bazı dâr-üs'saâde ağaları da Osmanlı resim sanatı açısından son derece önemli resimli kitapların hazırlanmasına katkı sağlamışladır[12]. Osmanlı Devleti'nde en uzun süre (29 yıl) dâr-üs'saâde ağalığı yapan Hacı Beşir Ağa ise gerek devlet yönetiminde sahip olduğu güçle gerekse inşa ettirdiği yapılarla elde ettiği bu gücü sergileyiş biçimiyle farklı bir yapıya sahip olduğunu göstermiş ve dönemin önde gelen isimleri arasında yerini almıştır.

Kara ağaların gücünün doruğunda olduğu bir dönemde dâr-üs'saâde ağalığı yapan Hacı Beşir Ağa, çok büyük ekonomik ve siyasal güç elde etmiştir. M.1717–1746 yılları arasında III. Ahmet (M.1703–1730) ve I. Mahmut (M.1730–1754) dönemlerinde bu görevde bulunan Hacı Beşir Ağa, elde ettiği bu güçle hem devlet yönetimine etki etmiş[13] hem de imparatorluğun farklı şehirlerinde (özellikle İstanbul'da) çok sayıda yapı inşa ettirmiştir.

Yapılan çalışma neticesinde; Hacı Beşir Ağa'nın İstanbul'da cami, iki adet çeşme, sebil, sıbyan mektebi, kütüphane, medrese ve tekkeden oluşan bir; medrese, sıbyan mektebi, kütüphane ve çeşmeden oluşan bir; han, sebil ve çeşmeden oluşan bir olmak üzere toplam üç külliye, Topkapı Sarayı'nda bir cami ve hamam, İstanbul'un çeşitli yerlerinde çok sayıda çeşme, İzmir'de bir han, Konya-Hadim'de birer kütüphane, Kahire'de bir sebil-i küttâb, Medine ve Ziştovi'de birer medrese ve kütüphane inşa ettirdiği bilgisine ulaşılmıştır. Bunların dışında, İstanbul'daki birçok camiye de minber koydurmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde ilk kâğıt fabrikasının arazisini de Hacı Beşir Ağa

---

Mour, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2010.

[12] Resimli kitaplar hazırlatan Dâr-üs'saâde Ağası Hacı Mustafa Ağa'nın kitap hamiliği (M.1603–1620) hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Tülün Değirmenci, **İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.

[13] Bazı araştırmacılara göre Hacı Beşir Ağa bir dönem devleti tek başına yönetmiştir. Bakınız; Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 4, (Çeviren, Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s.341.

bağışlamıştır. İnşa ettirdiği külliyelerde kütüphanelerin olmasına dikkat eden Hacı Beşir Ağa'nın eğitime büyük önem verdiği anlaşılmaktadır. Sadece kütüphane yaptırmakla kalmamış, bu kütüphanelere çok sayıda kitap bağışlamıştır.

Bu tez çalışmasında irdelenecek olan temel sorunsal, Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapıların türleri neyin göstergesidir? Çok farklı yapı türleri inşa ettirmesi bilinçli bir seçim mi yoksa gelişi güzel bir uygulama mıdır? Özellikle inşa ettirdiği yapıların yer seçiminde nelere dikkat edilmiştir? İnşa ettirdiği külliyelerin kuruluşlarından Hacı Beşir Ağa'nın dünya görüşü hakkında çıkarımlar elde etmek mümkün müdür? Elde ettiği olağanüstü siyasal ve ekonomik gücü sergileyiş biçimi neyin göstergesidir? Hacı Beşir Ağa'yı kendinden önceki dâr-üs'saâde ağalarından ayıran özellikleri var mıdır? Onu devlet yönetiminde bu kadar etkin kılan faktör olağanüstü kişisel özellikleri mi; yoksa şartlar Hacı Beşir Ağa'nın lehine midir? Ayrıca tüm hayatı sarayda geçen bir kişi bu kadar büyük bir ekonomik gücü nasıl elde etmiştir?

Bu çalışmada, yukarıda sıraladığımız soruların cevaplarıyla birlikte; Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapılar, plan, malzeme ve süsleme özellikleri açısından ayrıntılı bir şekilde değerlendirilecektir. Ayrıca Hacı Beşir Ağa'nın Osmanlı siyasi hayatındaki rolü; bu siyasi ve ekonomik gücü nasıl elde ettiğiyle birlikte; hayatı da irdelenecektir. Hacı Beşir Ağa'nın hayatının ve baniliğinin ilk defa bilimsel kıstaslara uygun olarak bu kadar derinlemesine incelenecek olması, bu tez çalışmasının önemli yanlarından bazılarıdır.

1.2. Araştırma Yöntemi: Tezin hazırlanmasında izlenecek yöntemlerin başında arşiv araştırması ve kaynak taraması gelmektedir. Arşiv araştırmasına öncelikli olarak Süleymaniye Kütüphanesi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden Hacı Beşir Ağa'nın vakfiyelerinin temin edilip günümüz Türkçesine çevrilmesi ile başlanmıştır. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivleri'nde bulunan Hacı Beşir Ağa ve inşa ettirdiği yapılarla ilgili belgeler, inşa ve onarım defterleri de tek tek incelenerek; günümüz Türkçesine çevirileri yapılmıştır.

Kaynak taraması aşamasında ise Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi, Erciyes Üniversitesi Kütüphanesi, ÖSYM Tez Merkezi, İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi, Akdeniz Üniversitesi Kütüphanesi, Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Kütüphanesi'nde araştırmalar yapılmıştır. Konu ile ilgili tespit edilen yayınlar incelenerek; Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği

yapılar ve hayatına dair bilgiler toplanmıştır. Ayrıca 18. yüzyıl çağdaş kaynaklarında da Hacı Beşir Ağa hakkında bilgilere ulaşılmıştır.

Arşiv ve kaynak araştırması tamamlanarak; Hacı Beşir Ağa'nın vakfiyelerinden ve çeşitli kaynaklardan tam bir yapı listesi çıkarılmıştır. Yapı listesinin elde edilmesinden sonra, yapılardan günümüze ulaşanlar ve yıkılanlar belirlenmiştir. Günümüze ulaşan yapıların mümkün olduğunca ayrıntılı şekilde tanıtılıp değerlendirilmesi ve Osmanlı mimarisindeki yerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, her bir yapı için kütüphane ve arşiv araştırmalarına öncelik verilerek yayın, belge ve çizimler taranmış, konuyla ilgili bilgilerin derlemesi yapılmıştır. Elde edilen bu bilgilerle, yapıların mevcut durumunu karşılaştırmak için 10.10.2012–10.10.2013 tarihleri arasında arazi çalışması gerçekleştirilmiştir. Çeşitli kurumlardan çizimleri temin edilen yapıların planları arazi çalışmasında kontrol edilmiştir. Çizimlerine ulaşılamayan yapılarınsa ölçüleri alınarak; ölçekli çizimleri yapılmıştır. Yine bu yapılar, genel ve detay fotoğrafları çekilerek; ayrıntılı şekilde tanımlanmıştır. Son olarak yapılar önce kendi içinde plan, malzeme ve süsleme özellikleri açısından, daha sonra da dönemin diğer örnekleri ile karşılaştırılarak; bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Tez, "Giriş" ve "Sonuç" bölümleriyle birlikte altı ana başlıktan oluşmaktadır. "Giriş" bölümünde, tezin konusu, amacı, sınırları, izlenilen yöntem ve kaynak değerlendirmesine yer verilmiştir. Kaynak tanıtımında vakfiyeler ve arşiv belgeleri ile birlikte konuyla ilgili güncel yayınlar ayrıntılı bir şekilde tanıtılıp, çalışma açısından önemi vurgulanmıştır.

Birinci bölümde 18. yüzyılın siyasal ve kültürel ortamı, saray teşkilatı ve dâr-üs'saâde ağalarının görevleri ile Hacı Beşir Ağa'nın etkinliği incelenmiştir. 18. Yüzyılın önemli olayları ve önemli devlet adamları ile sanatçıları hakkında bilgiler verilmiştir. Bu olaylar ve kişilerle Hacı Beşir Ağa arasındaki bağlantılara değinilmiştir. Özellikle Hacı Beşir Ağa'yı bu kadar güçlü kılan sebepler üzerinde durulmuştur. Ayrıca Surname-i Vehbi'deki Hacı Beşir Ağa tasvirleri ayrıntılı olarak tanıtılmış ve yukarıdaki bağlantılar ışığında tasvirlerin arkasındaki mesaj irdelenmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde, vakfiye ve kaynaklardan tespit edilen yapılardan günümüze ulaşanlar ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır. Yapıların sıralamasında önce yapı türlerine göre alfabetik bir ayrım yapılmış; daha sonra bu yapı grupları kendi içerisinde tarihsel sıraya

konularak verilmiştir. Günümüze ulaşamayan yapılar ise vakfiyeler ve arşiv belgelerinden hareketle mümkün olduğunca tanıtılmaya çalışılmıştır

Üçüncü bölümde yapılar, plan tipleri, yapı elemanları, örtü sistemleri, cephe düzenlemeleri, malzeme ve süsleme özellikleri açısından değerlendirilmiş ve Osmanlı Mimarisi içindeki yerleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapıların türleri, inşa edildikleri bölgeler ve külliye kuruluşlarının altında yatan etkenler irdelenmiştir. "Sonuç" bölümünde ise elde edilen bilgilerin genel bir yorumlanması yapılmıştır.

Tezde faydalanılan tüm yayınlar, ilgili yerlerde numaralandırılarak sayfa altlarında dipnot olarak verilmiş, tamamına ait liste ise yazar soyadlarına göre "Kaynakça" bölümünde sıralanmıştır. İncelenen eserlerin fotoğraf ve çizimleri, ilgili yerlerde numaralandırılarak metin arasına yerleştirilmiştir.

1.3. Kaynak Değerlendirmesi: Hacı Beşir Ağa'nın hayatını ve inşa ettirdiği yapıların tamamını inceleyen geniş kapsamlı bir çalışma henüz yapılmamış olmakla birlikte; yapıların bazıları Osmanlı mimarisine yönelik genel yayınlara[14], bir kısmı da münferit bazı çalışmalara[15] konu olmuştur. Ancak bu çalışmalar Hacı Beşir Ağa'nın hayatını ve inşa ettirdiği yapıların tamamını açıklamaya yetecek nitelikte değildir.

---

[14] Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapıların yer aldığı genel yayınlarla ilgili olarak bakınız; Bozkurt Ersoy, **İzmir Hanları**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991, s.24–30, İzmir Kızlar Ağası Hanı; Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2007, s.395, 583, İzmir Kızlar Ağası Hanı; İsmail E. Erünsal, **Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s.202, 208–213.

[15] Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapıları konu alan münferit yayınlarla ilgili olarak bakınız; Semavi Eyice, "Beşir Ağa Camii", (Topkapı Sarayı), **İslâm Ansiklopedisi**, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.1; Semavi Eyice, "Beşir Ağa Külliyesi", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.1–3; İsmail E. Erünsal, "Beşir Ağa Kütüphanesi", (Cağaloğlu), **İslâm Ansiklopedisi**, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.3–4; İsmail E. Erünsal, "Beşir Ağa Kütüphanesi", (Eyüp), **İslâm Ansiklopedisi**, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.4; Doris Behrens-Abouseif, "Beşir Ağa Sebilküttâbı", (Kahire), **İslâm Ansiklopedisi**, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.4; Şebnem Akalın, "Hacı Beşir Ağa Çeşmesi", (Fındıklı), **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını, İstanbul 1994, s.468; H. Örcün Barışta, "Hacı Beşir Ağa Çeşmesi", (Kapalıçarşı), **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını, İstanbul 1994, s.468; Zeynep Ahunbay, "Hacı Beşir Ağa Darülhadisi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını, İstanbul 1994, s.468–469; M. Baha Tanman, "Hacı Beşir Ağa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını, İstanbul 1994, s.469–473; H. Örcün Barışta, "Hacı Beşir Ağa Sebili", (Kapalıçarşı), **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını, İstanbul 1994, s.473; Alime Şahin, **İstanbul'daki Osmanlı Dönemi Kütüphane Yapıları Üzerine Bir Araştırma Ve Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi**, (Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997; Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler

Çalışmada yararlanılan kaynaklar: "Arşiv Belgeleri, Vakfiyeler ve Kitabeler", "Çağdaş Kaynaklar" ve "Günümüz Yayınları" şeklinde başlıklar altında tanıtılmıştır.

1.3.1. Arşiv Belgeleri, Vakfiyeler ve Kitabeler: Araştırmanın ilk safhasında temin edilen Süleymaniye Kütüphanesi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki Hacı Beşir Ağa'nın vakfiyeleri tezin omurgasını oluşturmaktadır. Söz konusu vakfiyelerin okunmasıyla; Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapıların tam bir listesi oluşturulmuştur. Elde edilen bu yapı listesi doğrultusunda kaynak taraması ve arazi çalışmalarına devam edilmiştir. Özellikle Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki çalışmalarda Hacı Beşir Ağa'yla ilgili yaklaşık 4350 adet belge olduğu tespit edilmiştir. Vakıf kayıtlarından oluşan bu belgeler sayfa olarak değerlendirildiğinde on binlerce sayfa yapmaktadır. Dolayısıyla arşiv belgelerinin tamamını incelemeye, çalışmamızın ne kapsamı, ne de zamanı yeteceği için sadece yapıların vakfiyeleri kullanılmakla yetinilmiştir.

Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivleri'nde de Hacı Beşir Ağa'yla ilgili yaklaşık 500 adet belge tespit edilmiştir. Ancak bu belgelerin büyük çoğunluğu Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapılara görevli atamasıyla ilgilidir. Bu sebeple çalışmamızda sadece yapıların inşa ve onarımıyla alakalı olan belgeler kullanılmıştır. Bu belgelerden Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapıların çeşitli dönemlerde onarım gördüğü anlaşılmaktadır. Diğer taraftan günümüze ulaşamayan yapıların görevli atamalarına ilişkin belgelere de yer verilmiştir. Ayrıca Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapıların kitabeleri de önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Özelikle yapıların inşa tarihleri ve geçirdikleri onarımların tespitinde kitabeler birinci el kaynak olmuştur.

1.3.2. Çağdaş Kaynaklar: Doğrudan Hacı Beşir Ağa'nın hayatını konu alan herhangi bir eser bulunmamakla birlikte; dâr-üs'saâde ağaları hakkında yazılmış iki önemli kaynağın varlığı bilinmektedir.

Dâr-üs'saâde ağaları hakkında hazırlandığı bilinen ilk kaynak; Derviş Abdullah tarafından yazılan "*Risâle-i Teberdariye Fî Ahvâl-i Dâru's-sa'âde"*dir. Eserin bilinen

---

Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003; Jane Hathaway, **Beshir Agha Chief Eunuch of the Ottoman Imperial Harem**, Oxford 2005; Şengül Ebru Öztürk, **Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Restorasyon Projesi**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2005; Nesrin Mumcu, **Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme**, (Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006; Jane Hathaway, **Osmanlı Sarayının En Ünlü Harem Ağası Hacı Beşir Ağa**, (Çeviren, Hazal Yalın), Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

tek nüshası Köprülü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. 96 yaprak olarak hazırlanan eser M. 19 Mart 1741 tarihinde Bursa'nın Muradiye Semti'nde yazılmıştır[16].

Eser, muhtemelen yazarın kara ağalara karşı beslediği büyük bir kinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yazar, padişahı ve diğer yöneticileri kara ağaların ne kadar tehlikeli olduğu konusunda uyarmak için bu eseri kaleme almıştır. Eserden, yazarın kara ağalara hatta tüm siyahîlere karşı büyük bir düşmanlık beslediği anlaşılmaktadır. Şöyle ki; yazar siyahîlerin tarih sahnesine çıkışını Nuh Tufanı'na bağlamaktadır; "*Tufan koptuğunda Nuh Peygamber, oğlu Hâm ve karısını görünüşte imanlı oldukları için gemiye alır. Ancak kendi eşini ve Hâm'ın oğullarını almaz. Hâm bu duruma isyan eder; gemideki kuralları çiğneyerek karısıyla diğer insanların gözleri önünde birlikte olur. Sabah kalktıklarında Allah'ın gazabıyla vücutları simsiyah olmuştur*"[17]. Böylece ilk siyahî insanların lanetlenmiş olduğunu ve bunlardan doğan çocukların da (yani tüm siyahîlerin) lanetli ve veled-i zina olduğunu savunur[18].

Yazar, tarih boyunca meydana gelen bütün olumsuzluklardan siyahîleri sorumlu tutmaktadır. Buna bağlı olarak, Osmanlı Devleti'ndeki tüm olumsuz politikaları, usulsüz azil ve atamaları da kara ağaların gerçekleştirdiğini ileri sürmektedir. Bu gözlemlerinin Derviş Abdullah'ın kara ağalara bakış açısının bir sonucu olduğunu kabul etsek dahi; anlattıklarının bir bölümünün bile gerçek olması, kara ağaların devlet yönetiminde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Eser, ırkçı bir bakış açısıyla kaleme alınmasına rağmen kara ağalar hakkında yazılan en önemli kaynaklardan biridir. Ayrıca şayet bu eser yazılmasaydı muhtemelen dâr-üs'saâde ağaları hakkında bilgi sahibi olacağımız başka bir kaynak da olmayacaktı. Daha doğru bir ifadeyle, dâr-üs'saâde ağaları hakkında yazılan diğer eserin, Derviş Abdullah'ın bu eserine cevap niteliğinde hazırlanmış olabileceği düşüncesindeyiz.

---

[16] Cengiz Orhonlu, "Derviş Abdullah'ın Darussade Ağaları Hakkında Bir Eseri: Risale-i Teberdariye Fî Ahval-i Dâru's-saâde", **Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.231.

[17] Pınar Saka, **Derviş Abdullah - Risale-i Teberdariyye Fi Ahval-i Darü's-Sa'ade (Darüssade Ağalarının Durumu Hakkında Baltacı'nın Raporu)**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2011, s.18.

[18] Osmanlı dünyasında siyahîlerle ilgili bu olumsuz düşünce sadece Derviş Abdullah için söz konusu değildir. Daha önce de bu konudaki rahatsızlıklarını çeşitli şekillerde dile getiren insanlar olmuştur. Bu konuda bir kara hadım olan Molla Ali'nin hayatına bakınız; Baki Tezcan, "Karanlığı Dağıtmak: Molla Ali'nin Yaşamı ve Eserleri Işığında 17. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda "Irk" Siyaseti", **Osmanlı Dünyasında Kimlik ve Kimlik Oluşumu, Norman Itzkowıtz Armağanı**, (Derleyenler, Baki Tezcan, Karl K. Barbir), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s.91–116.

Cengiz Orhonlu tarafından bilim dünyasına tanıtılan Derviş Abdullah'ın bu eseriyle ilgili daha sonra iki ayrı çalışma daha gerçekleştirilmiştir. Bunlardan biri Pınar Saka tarafından hazırlanan "*Risale-i Teberdariyye Fi Ahval-i Darü's-Sa'ade (Darüssade Ağalarının Durumu Hakkında Baltacı'nın Raporu)"*dir[19]. Araştırma, Giriş ve Risâle-i Teberdariye Fî Ahvâl-i Dâru's-sa'âde'nin metin kısmı olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü, "Harem", "Darüssade Ağalığı", "Teberdarlar Ocağı", "Müellifin Hayatı", "Eser Hakkında", "Eserin Muhtevası", "Derviş Abdullah'ın Üslubu ve Tarihçiliği", ile "Transkripsiyonda Takip Edilen Yol" alt başlıklarına ayrılmaktadır[20]. İkinci bölümde ise eserin transkripsiyonun tam metni verilmiştir.

Derviş Abdullah'ın eseriyle ilgili yapılan diğer çalışma ise Sevinç Sayan tarafından hazırlanmıştır[21]. Çalışmanın "Giriş" bölümü "Derviş Abdullah'ın Hayatı" ve "Eserin Değerlendirilmesi" başlıklarından oluşmaktadır. Giriş bölümünü metin kısmı takip etmektedir. Her iki çalışmada Risâle-i Teberdariye Fî Ahvâl-i Dâru's-sa'âde'nin metin kısmını vermesi ve bir dönem kaynağına ışık tutması açısından önem taşımaktadır.

Dâr-üs'saâde ağaları hakkında hazırlanan diğer kaynak, Hacı Beşir Ağa'dan sonra dâr-üs'saâde ağalığı görevine gelen Moralı Beşir Ağa'nın isteğiyle Ahmed Resmî Efendi tarafından yazılan "*Hamîletü'l-Küberâ*"dır[22]. On altı yazma nüshası bulunan esere, Târîh-i Atâ'dan alınan, "Darüssaade Ağaları Ocağı'nın Usul, Nizam, Kanun ve Hizmetleri" ile aslı Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde bulunan 1898 tarihli "Defter-i Ağayân-ı Dârüssaade" bölümleri eklenerek Ahmet Nezihî Turan tarafından yayınlanmıştır. Ayrıca Ahmed Resmî Efendi'nin hayatı ve eserleriyle ilgili de bir bölüm eklenmiştir. Eserin yazıldığı dönem göz önüne alındığında dâr-üs'saâde ağalarının en güçlü oldukları dönemde hazırlandığı görülmektedir. Bu durumu Ahmet Nezihî Turan, Ahmed Resmî Efendi'nin önemli görevlere gelmek için güçlü bir hâmi arayışının

---

[19] Pınar Saka, **Derviş Abdullah Risale-i Teberdariyye Fi Ahval-i Darü's-Sa'ade (Değerlendirme-Çeviri-Metin)**, (Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007. Pınar Saka tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışma daha sonra kitap olarak yayınlanmıştır. Bakınız; Pınar Saka, **Derviş Abdullah - Risale-i Teberdariyye Fi Ahval-i Darü's-Sa'ade (Darüssade Ağalarının Durumu Hakkında Baltacı'nın Raporu)**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2011.

[20] Pınar Saka, **Derviş Abdullah - Risale-i Teberdariyye Fi Ahval-i Darü's-Sa'ade (Darüssade Ağalarının Durumu Hakkında Baltacı'nın Raporu)**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2011.

[21] Sevinç Sayan, **Osmanlı Saray Hayatı Hakkında Bir Eser: Risâle-i Teberdariye (Değerlendirme-Metin ve Notlar)**, (Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya 2007.

[22] Ahmed Resmî Efendi, **Hamîletü'l-Küberâ**, (Hazırlayan, Ahmet Nezihî Turan), İstanbul 2000.

sonucu olarak değerlendirir[23]. Yani eserin, dâr-üs'saâde ağalarının en güçlü olduğu dönemde hazırlanmış olması bir tesadüf değil, tamamen yazarının bilinçli seçimidir[24]. Dönemin en önemli aktörlerinden biri olan, kariyerinin zirvesindeki Moralı Beşir Ağa böyle bir seçim için kesinlikle biçilmiş kaftandır. Yazarın Moralı Beşir Ağa'yı uzun uzun anlatması ve ağaya övgüler dizmesi de bu görüşü desteklemektedir. Ancak iyi ki Ahmed Resmî Efendi'nin böyle bir beklentisi varmış da bu eseri kaleme almıştır. Ayrıca yazarın böyle bir beklentisinin olması, Derviş Abdullah tarafından yazılan kaynağa da bir cevap niteliği taşıyan eserin Moralı Beşir Ağa'nın gözüne girmesini kolaylaştıracağı açıktır. Araştımada 38 adet dâr-üs'saâde ağasının biyografisine yer verilmiştir. Hacı Beşir Ağa'nın hayatına dair en önemli bilgilere de bu eserden ulaşılmaktadır.

1.3.3. Günümüz Yayınları: Hacı Beşir Ağa'nın hayatıyla ilgili geniş kapsamlı tek çalışma, Jane Hathaway tarafından 2005 yılında "*Beshir Agha Chief Eunuch of the Ottoman Imperial Harem*"[25] adıyla yayınlanan ve 2014'te "*Osmanlı Sarayı'nın En Ünlü Harem Ağası Hacı Beşir Ağa"*[26] başlığıyla Türkçe çevirisi yapılan eserdir. Kitap kısa kısa on üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm "Seçkin Kölelik ve Hane Halkı Üyeliği" adını taşımakta ve genel olarak kölelik kavramından, kölelerin saray içindeki yerinden bahsetmektedir. İkinci bölümde, "Tarihi Perspektifte Hadımlar" başlığı altında Antik Çağlardan başlayarak İslam dünyası ve Osmanlıda hadım kullanımı ele alınmıştır. Üçüncü bölümden itibaren Hacı Beşir Ağa hakkında bilgiler veren kitap sırasıyla: "Beşir Ağa'nın Kökenleri" başlıklı bölümde Beşir Ağa'nın Habeşistan kökenli olduğu, küçük yaşta devşirilmesi, hadım edilmesine yönelik bilgiler yer almaktadır. "Saraydaki İlk Yıllar" adlı bölümde Hacı Beşir Ağa'nın Topkapı Sarayı'na getirilişi ve buradaki görevleri anlatılmıştır. "Kıbrıs ve Mısır'da Sürgün Hayatı" başlıklı bölümde Hacı Beşir Ağa'nın dönemin dâr-üs'saâde ağası Uzun Süleyman Ağa ile birlikte önce Kıbrıs'a oradan da Mısır'a sürgün edilişi ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde Hacı Beşir Ağa'nın Mısır'daki hayatından ve buradaki etkinliğinden de kısaca söz edilmektedir. "Medine Türbedar Ağalarının Şeyhülharemi" başlıklı bölümde Hacı Beşir Ağa'nın Medine'de bulunan Hz. Muhammed'in türbesinde görevli harem ağalarının sorumluluğuna

[23] Ahmed Resmî Efendi, **Hamîletü'l-Küberâ**, (Hazırlayan, Ahmet Nezihî Turan), İstanbul 2000, s.14.
[24] Sanatçıların güçlü bir hami arayışı ve sanatçı-patron ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Halil İnalcık, **Şâir ve Patron**, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2003.
[25] Jane Hathaway, **Beshir Agha Chief Eunuch of the Ottoman Imperial Harem**, Oxford 2005.
[26] Jane Hathaway, **Osmanlı Sarayının En Ünlü Harem Ağası Hacı Beşir Ağa**, (Çeviren, Hazal Yalın), Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

getirilmesi anlatılmıştır. "Harem-i Humâyûnun Darüssaade Ağası" başlıklı bölümde M.1717 yılında Hacı Beşir Ağa'nın İstanbul'a çağırılması ve Dâr-üs'saâde Ağalığı görevine getirilişi ve saraydaki etkinliği ele alınmıştır. "I. Mahmud'un Hükümdarlığı Sırasında Beşir Ağa" başlıklı bölümde ise M.1730'daki Patrona Halil İsyanı sonucunda tahta çıkan I. Mahmut zamanında Ağa'nın gücü ve etkinliği üzerinde durulmuştur. "Beşir Ağa ve Arap Vilayetleri" başlıklı bölümde özellikle Mekke ve Medine'ye giden hac kervanları ve Hacı Beşir Ağa'nın Mısır ileri gelenleriyle kurduğu siyasi ilişkiler değerlendirilmiştir. "Beşir Ağa'nın Kütüphaneleri ve Dini Vakıfları" adını taşıyan bölümde özellikle Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği kütüphaneler ve bu kütüphanelerde bulunan kitaplar üzerinde durulmuştur. Ağa'nın diğer eserlerine ise kısaca değinilmiştir. Burada yapılan değerlendirmeler, mimariden ziyade kütüphanedeki kitaplar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Mimari baniliği ise Hacı Beşir Ağa'nın Hanefi mezhebini yaymaya yönelik çabalar olarak değerlendirilmiştir. "Beşir Ağa'nın Ölümü" ve "Osmanlı "Gerileme Dönemi" Açısından Beşir Ağa'nın Mirası" başlıklı bölümlerde Hacı Beşir Ağa'nın ölümü, cenaze töreni, türbesi ve kendinden sonraki dâr-üs'saâde ağaları ve siyasi gelişmeler üzerinde durulmuştur. "Beşir Ağa Hakkında Kaynaklar" başlıklı son bölümde ise yazar çalışmasında kullandığı eserleri kısaca tanıtmaktadır.

Jane Hathaway, çalışmasında sınırlı sayıda yayın kullanmasının yanında; Hacı Beşir Ağa'nın vakfiyeleri ve yapılarının onarımına ilişkin arşiv belgelerine de yer vermemiştir. Bununla birlikte çalışmada tam bir yapı listesi verilmediği gibi ele alınan sınırlı sayıdaki yapının da plan ve fotoğrafları bulunmamaktadır. Ayrıca bu çalışmada, Hacı Beşir Ağa'nın bani kimliğinden ziyade hayatına ve dini kimliğine değinilmiştir. Ancak bütün bu eksikliklerinin yanında Hacı Beşir Ağa'nın hayatını geniş kapsamlı ele alan ilk ve tek yayın olması bakımından oldukça önemlidir.

Tez konusuyla ilgili diğer kaynaklar Hacı Beşir Ağa'nın hayatı ve yaptırdığı yapılarla ilgili monografik çalışmalardan oluşan Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi ve Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi'ndeki maddeler ile çeşitli üniversitelerde yapılmış doktora ve yüksek lisans tezleridir. Ancak bu çalışmaların hiçbirinde Hacı Beşir Ağa'nın hayatı ve yaptırdığı yapılar toplu şekilde değerlendirilmemiştir. Aşağıda çeşitli üniversitelerde hazırlanmış olan doktora ve yüksek lisans tezleri kısaca tanıtılmıştır.

Soner Şahin'in, "*Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)"* adlı doktora tezi[27], Giriş ve Sonuç bölümleriyle birlikte beş bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde III. Ahmet ve I. Mahmut dönemindeki Osmanlı Devleti'nin genel durumu hakkında bilgi verilirken; Üçüncü bölümde III. Ahmet ve I. Mahmut dönemi mimarisi, yapı türlerine göre ayrıntılı olarak incelenmiştir. Dördüncü bölümde III. Ahmet ve I. Mahmut dönemi mimarisindeki değişimin kaynakları üzerine durulmuştur. Bu çalışmada dönemin önde gelen banileri arasında yer alan Hacı Beşir Ağa ve eserleriyle ilgili detaylı bilgi verilmektedir. Özellikle tez konusunun sınırlarını belirleyen M.1703–1754 yılları arasında, en çok yapı inşa ettiren baniler sıralamasında Hacı Beşir Ağa'nın üçüncü sırada olduğunun belirlenmesi oldukça önemlidir.

Munise Günal tarafından hazırlanan "*İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi"* adlı yüksek lisans tezi[28], Hacı Beşir Ağa'nın Eminönü'ndeki külliyesinin ayrıntılı bir şekilde incelendiği önemli bir çalışmadır. Tez beş ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan "Giriş"te külliyeler hakkında bazı bilgiler verildikten sonra çalışmanın amacı, kullanılan kaynaklar ile tezin yöntemi anlatılmıştır. İkinci bölüm Hacı Beşir Ağa'nın hayatını ve hayratlarını ele almaktadır. Üçüncü bölüm, "Beşir Ağa Külliyesi'nin Yeri ve Yakın Çevresindeki Tarihi Yapılar" başlığını taşımaktadır. "Beşir Ağa Külliyesi'nin Yapı Birimleri" başlıklı dördüncü bölümde külliyeyi oluşturan cami, medrese, kütüphane, tekke, sıbyan mektebi, dükkânlar ile sebil ve çeşmeler anlatılmaktadır. Sonuç bölümünde çalışmada elde edilen bilgilerin genel bir yorumlaması yapılmıştır. Tez, Eminönü'ndeki külliyeyi ayrıntılı bir şekilde incelemesinin yanında, külliyenin vakfiyesinin tam metnini ve transkripsiyonunu vermesi bakımından da ayrıca önemlidir. Vakfiyeden tespit edilen Hacı Beşir Ağa'nın diğer hayratlarının da kısaca tanıtılması çalışmayı önemli kılan yanlarından bir diğeridir. Ancak çalışmanın bir değerlendirme bölümünün bulunmaması düşündürücüdür.

Konuyla ilgili bir diğer tez Nesrin Mumcu tarafından hazırlanmış olan "*Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme"*, başlıklı

---

[27] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009.

[28] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003.

yüksek lisans tezidir[29]. Tez altı ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm "Osmanlı Dönemi Eğitim Yapıları ve Bunlar İçinde Darülhadislerin Yeri" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Osmanlı dönemi eğitim yapıları tanıtılmaktadır. İkinci bölümde Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin günümüzdeki durumu ve yapıda görülen bozulmalar detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin diğer Osmanlı eğitim yapıları içindeki yeri tartışılmıştır. Dördüncü ve beşinci bölümler ise sırasıyla, "Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Restitüsyonu" ve "Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Restorasyonu" başlıklarını taşımaktadır. Altıncı bölüm sonuç bölümüdür. Çalışma, yapının mevcut durumunun belgelenmesi ve restorasyon önerisi sunmasının yanında diğer eğitim yapılarının içindeki yerinin belirlenmesi açısından da ayrıca önemlidir.

Alime Şahin tarafından hazırlanan, "*İstanbul'daki Osmanlı Dönemi Kütüphane Yapıları Üzerine Bir Araştırma ve Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi"*[30] başlıklı yüksek lisans tezinde, İstanbul'daki kütüphane yapıları içerisinde Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi'nin yeri ve önemi tartışılmıştır.

Konuyla ilgili bir diğer çalışma, Şengül Ebru Öztürk tarafından hazırlanan "*Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Restorasyon Projesi"*[31] adlı yüksek lisans tezidir. Dokuz bölümden oluşan çalışmada, Hacı Beşir Ağa külliyesiyle birlikte, bulunduğu semtin gelişimi ve Osmanlı toplumsal yaşamı hakkında da bilgiler verilmektedir. Külliyenin mevcut durumunun belgelenmesinin yanında, restorasyon önerisi de sunulmaktadır. Külliyenin çağdaş örneklerle karşılaştırılarak değerlendirilmesi ise ayrıca önemlidir.

Bunların dışında, özellikle saray teşkilatı ve harem hayatı konusunda yararlandığımız çok sayıda bilimsel çalışma bulunmaktadır[32]. Esas itibariyle harem hakkında yazılanlar iki eksen etrafında şekillenmektedir. Bunlardan ilki art niyetli bir bakış açısıyla yazılan, haremi padişahların zevk ve eğlence yeri olarak gösteren hayal ürünü eserlerdir. Bu

---

[29] Nesrin Mumcu, **Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme**, (Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006.

[30] Alime Şahin, **İstanbul'daki Osmanlı Dönemi Kütüphane Yapıları Üzerine Bir Araştırma Ve Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi**, (Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997.

[31] Şengül Ebru Öztürk, **Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Restorasyon Projesi**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2005.

[32] Ancak popüler bir konu olması sebebiyle çok sayıda da konuya hâkim olmayan çevreler tarafından yazılmış çalışma bulunmaktadır. Harem hayatına dair popüler yayınlara örnek olarak bakınız; Şule Bektan, **Harem-Haremağaları-Sultanlar ve Osmanlı Sarayının Yabancı Cariyeleri**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2013.

görüşteki yazarlar, Osmanlı padişahlarını saraydan çıkmayan, zevk ve eğlenceye düşkün insanlar olarak göstermeye çalışmaktadır. Diğer grup ise belki de etki-tepki sonucu doğmuş olan, bunların asılsız olduğunu ispatlama gayreti içindeki cevap niteliğindeki yayınlardır[33]. Ancak tarihi olayları kendi döneminde ve şartları içerisinde değerlendirmek gerekmektedir. Tabiî ki aşağıda görüleceği üzere tarafsız bir bakış açısıyla, bilimsel kıstaslara uygun olarak yazılan eserler de bulunmaktadır.

Topkapı Sarayı ve harem teşkilatı hakkında yapılan ilk bilimsel çalışmalardan biri, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "*Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*"[34] adlı eseridir. Kitap Osmanlı Devleti'nde inşa edilen ilk saraylardan başlayarak Topkapı Sarayı'na kadar olan süreçteki sarayları kısaca anlatarak başlamaktadır. Daha sonra Topkapı Sarayı'nın mimarisi ayrıntılı bir şekilde tanımlanmaktadır. Ayrıca saray hayatı ve buradaki teşkilat da detaylıca aktarılmaktadır. Saraydaki görevlilerin kimler olduğu, görevlerinin neler olduğu ve eğitimlerinin nasıl olduğu yönünde de çok kıymetli bilgiler verilmektedir. Özellikle harem ağaları ve dâr-üs'saâde ağaları hakkındaki bilgiler çalışmamız açısından oldukça önemlidir.

Osmanlı sarayları ve harem teşkilatı hakkında ayrıntılı bilgiler veren ilk çalışmalardan bir diğeri Norman Mosley Penzer'in "*Harem*"[35] adlı çalışmasıdır. Saltanatın kaldırılmasının ardından Topkapı Sarayı'nın Harem Dairesi'ne ilk giren araştırmacılardan olan Penzer, sarayın mimarisi ve teşkilatı hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Harem hakkında ayrıntılı bilgiler vermesinin yanında harem ağaları ve dâr-üs'saâde ağası hakkında da geniş bilgiler vermesi çalışmayı konumuz açısından önemli kılmaktadır.

M. Çağatay Uluçay'ın "*Harem*"[36] adlı çalışması, Osmanlı Devleti'nde sarayların önemi ve işleyişi hakkında ayrıntılı bilgiler içermektedir. Özellikle harem teşkilatı ve harem ağaları ile ilgili verdiği bilgiler konumuz açısından faydalı olmuştur.

Leslie P. Pierce tarafından hazırlanan "*Harem-i Hümayun*"[37], Osmanlı Devleti'nde harem teşkilatı hakkında değerli bilgiler veren önemli bir çalışmadır. Harem hayatına

---

[33] Osmanlı Devleti'ne ve padişahlarına karşı yürütülen karalama kampanyasına cevap niteliğinde hazırlanmış olan eserlere örnek olarak bakınız; Ahmed Akgündüz, **İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem**, (4. Baskı), Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.

[34] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

[35] Norman Mosley Penzer, **Harem**, (Çeviren, Doğan Şahin), Say Yayınları, İstanbul 2000.

[36] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011.

ilişkin verdiği bilgilerin yanında, buradaki ilişkilerin altında yatan belirleyici etkenlere dair de değerli bilgiler vermiştir. Tarafsız bir bakış açısıyla yazılmış olması eseri ayrıca önemli kılmaktadır.

Doğrudan tez konusuyla ilgili olmasa da Shirine Hamadeh'in "*Şehri Sefa 18. Yüzyılda İstanbul"*[38] adlı eseri yararlandığımız önemli çalışmalardandır. Yazar çalışmasında 18. yüzyıl İstanbul'unun siyasi ve kültürel ortamını ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Ayrıca dönemin önde gelen simalarından biri olan Hacı Beşir Ağa'nın baniliğine de kısaca değinmektedir. Söz konusu eser, 18. yüzyıl İstanbul'una dair genel bir çalışma olduğu için Hacı Beşir Ağa'nın hayatı ve baniliğine ayrıntılı bir şekilde yer verilmemiştir. Buna karşın Hacı Beşir Ağa'nın elde ettiği ekonomik ve politik gücü imparatorluğun birçok şehrinde inşa ettirdiği yapılarla taçlandırdığı yönündeki bilgileri[39] tez konusunun belirlenmesinde etkili olmuştur.

Bunların dışında, Topkapı Sarayı ve harem teşkilatı ile ilgili olarak yararlandığımız çok sayıda kaynak bulunmaktadır[40]. Ancak bunların hepsini burada sıralamak mümkün olmadığı için önemli görülen bazıları tanıtılmıştır.

---

[37] Leslie P. Pierce, **Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar**, (Çeviren, Ayşe Berktay), (5. Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010.

[38] Shirine Hamadeh, **Şehr-i Sefa 18. Yüzyılda İstanbul**, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

[39] Shirine Hamadeh, **Şehr-i Sefa 18. Yüzyılda İstanbul**, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.129.

[40] Topkapı Sarayı ve harem teşkilatı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988; Sema Ok, **Köle Pazarından Saraya Cariyeler**, Kamer Yayınları, İstanbul 1996; Sema Ok, **Harem Dünyası Harem Ağaları**, Kamer Yayınları, Ankara 1997; Ahmet Nezihi Turan, "Mahremiyetin Muhafızları Darüssade Ağaları", **Osmanlı Araştırmaları**, S. 19, İstanbul 1999, s.123-148; Necdet Sakaoğlu, **Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, Denizbank Yayınları, İstanbul 2002; Ahmet Şimşirgil, **Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı**, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul 2005; Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar**, (Çeviren, Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007; Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul 2007, s.407-440; İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007; İlber Ortaylı, **Osmanlı Sarayında Hayat**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2008; Leyla Saz, **Haremde Yaşam Saray ve Harem Hatıraları**, (Hazırlayan, Sedat Demir), Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2010; Nurhan Atasoy, **Harem**, Bilkent Kültür Girişimi Yayınları, İstanbul 2011; Kenan Ziya Taş, **Osmanlı Devleti'nde Harem Hayatı**, Kripto Yayınları, Ankara 2011; Murat Kocaaslan, **IV. Mehmed Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi İktidar, Sınırlar ve Mimari**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI İMPARATORLUĞU VE HACI BEŞİR AĞA

2.1. 18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı İmparatorluğu: Hacı Beşir Ağa'nın hayatını ve baniliğini daha iyi anlamak ve doğru bir şekilde yorumlayabilmek için dönemin siyasal ve kültürel koşullarının bilinmesi gerekmektedir. Bu sebeple 18. yüzyılda öne çıkan olaylar ve kişiler "Siyasal Gelişmeler" ve "Sosyal ve Kültürel Alandaki Gelişmeler" başlıkları altında kısaca incelenmiştir.

2.1.1. Siyasal Gelişmeler: 2. Viyana Kuşatması'nın M.1683 yılında başarısızlıkla sonuçlanması, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki ilerleyişini durdurmuştur[41]. Kuşatma sonrasında Osmanlı ordusunun geri çekilmesi M.1699 yılına kadar sürmüştür. M.1683-1699 yılları arasında devam eden uzun savaşların ardından M.26 Ocak 1699 tarihinde imzalanan Karlofça Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin artık eski gücüne sahip olmadığını gösteren en önemli gelişmelerden biridir. Karlofça Antlaşması'yla birlikte Osmanlı Devleti ilk defa bir antlaşmada toprak kaybetmiştir. Ayrıca Gerileme Dönemi'nin başlangıcı olarak da yine bu tarih kabul edilmektedir. Osmanlı Devleti açısından böylesine kötü bir gelişmeyle girilen yüzyılın ilk yıllarında "Edirne Olayı" olarak tarihe geçen bir isyan meydana gelmiştir. M.1703 yılında patlak veren bu isyan sonucunda Sultan II. Mustafa tahttan indirilmiş; yerine III. Ahmet padişah olmuştur[42]. Yaşanan tüm bu olumsuzluklar yüzyılın hiç de kolay geçmeyeceğinin habercisi gibidir.

---

[41] 2. Viyana Kuşatması ve Karlofça Antlaşması hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Mustafa Turan, "II. Viyana Muhâsarası: Osmanlı Devleti'nde Siyasî, İdarî ve Askerî Çözülme", **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, S. 9, Ankara 1998, s.389-429.

[42] 1703 İsyanı'nın (Edirne Olayı) sebepleri ve sonuçları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **1703 İsyanı Osmanlı Siyasasının Yapısı**, (Çeviren, Çağdaş Sümer), Tan Kitabevi Yayınları, Ankara 2011.

III. Ahmet saltanatının ilk günlerinde, saraydaki konumunu güçlendirmek için Dâr-üs'saâde Ağası Nezir Ağa'yı azletmiştir[43]. Padişah, daha sonra Edirne Olayı'nda başrolü oynayan ve önemli görevler elde etmiş olanları azlederek devlet içerisindeki otoritesini sağlamlaştırmıştır. Devlet idaresinde tam bir hâkimiyet sağlayan padişah, daha sonra dış meselelerle ilgilenmiştir. Dış politikada barışçıl bir tutum izleyen hükümdar, doğuda Rusya ve İran'la; batıda Avrupalı devletlerle barış içerisinde yaşama gayretinde olmuştur. Ancak bu durum fazla uzun sürmemiştir. Özellikle Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın yaptığı stratejik hatalar sonucunda[44] önce Rusya ile daha sonra da İran'la savaşa girilmiştir. Uzun süren bu savaşlar ve buna bağlı olarak artan vergiler halk üzerinde büyük bir yük oluşturmuştur. Ayrıca savaşların uzaması sadrazam değişikliklerini beraberinde getirdiği gibi; Osmanlı Devleti'nin otoritesinin yıpranmasına da sebep olmuştur.

Rusya ve İran'la yapılan uzun süren savaşlar neticesinde nihayet barış sağlanmıştır. Ayrıca M. 21 Temmuz 1718[45] yılında da Avusturya ve Venedik'le imzalanan Pasarofça Antlaşması'yla birlikte barış dönemine girilmiştir. M.1718 yılında Pasarofça Antlaşması'yla başlayan ve M.1730 yılında Patrona Halil İsyanı'yla son bulan bu barış dönemine; İstanbul'un her yerinde yetiştirilen lalelerden dolayı daha sonraları "Lale Devri"[46] adı verilmiştir.

18. Yüzyıl için uzun kabul edilebilecek bu barış döneminde Osmanlı Devleti, özellikle Avrupalı devletler karşısında eski gücüne sahip olmadığının farkına varmıştır. Devletin içinde bulunduğu bu olumsuz durum, her alanda köklü değişiklikler yapılması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bu gereklilik sonucunda Osmanlı Devleti ilk defa Paris,

---

[43] Bir padişahın saraydaki konumunu güçlendirmek için Dâr-üs'saâde Ağasını azletmesi, devlet içerisindeki etkin gücün kimlerin elinde olduğunu görmemiz açısından son derece önemlidir. Bu durum, Nezir Ağa'nın devlet işlerine müdahale ettiğinin de açık bir göstergesidir. Bakınız; Münir Aktepe, "Ahmed III", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s.34.

[44] Sadrazam Çorlulu Ali Paşa, Rus Çarı Büyük Petro'ya yenilen İsveç Kralı 12. Şarl'ı (Demirbaş Şarl), padişahın haberi olmadan Osmanlı himayesine alarak Rusların Osmanlı Devleti'ne saldırmasına sebep olmuştur. Bakınız; Münir Aktepe, "Ahmed III", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s.35.

[45] Mustafa Armağan, "Lâle Devri'nin Siyah-Beyaz Fotoğrafı", **Osmanlı'nın Kayıp Atlası**, Gelenek Yayıncılık, (2. Baskı), İstanbul 2005, s.131-148.

[46] Lale Devri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Abdülkadir Özcan, "Lâle Devri", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.81-84; Mustafa Armağan, "Lâle Devri'nin Siyah-Beyaz Fotoğrafı", **Osmanlı'nın Kayıp Atlası**, Gelenek Yayıncılık, (2. Baskı), İstanbul 2005, s.131-148; Fuat Andıç, Süphan Andıç, **Batıya Açılan Pencere Lâle Devri**, Eren Yayıncılık, İstanbul 2006; Mary Lucille Shay, **Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lale Devri ve Sonrası (1720–1734)**, (Çeviren, Münir Akın), Özgü Yayınları, İstanbul 2009; Muammer Yılmaz, **Lale Devrinde İstanbul**, Hükümdar Yayınları, İstanbul 2013; Ahmet Refik Altınay, **Lâle Devri**, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014.

Viyana ve Moskova'ya kalıcı elçiler göndermiştir[47]. Bu elçilerden gittikleri ülkelerdeki askeri, teknik, bilimsel ve sosyal gelişmeler hakkında ayrıntılı raporlar hazırlamaları istenmiştir. Özellikle Paris'e gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin gönderdiği raporlar hem siyasal hem de kültürel tarih açısından son derece önemlidir[48]. Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet Efendi, Avrupa'nın ve özellikle Fransa'nın diplomasisi, ekonomik ve askeri gücü hakkında ayrıntılı raporlar hazırlamıştır[49].

Her alanda köklü değişikliklerin yapıldığı bu dönemde halkın göz ardı edilmesi büyük bir hoşnutsuzluk doğurmuştur. "Sarayın zevk ve eğlenceye kapıldığı, sabahlara kadar helva sohbetleri yapıldığı" yönündeki söylentiler halkın padişah ve özellikle Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya[50] karşı büyük bir kin beslemesine sebep olmuştur. Ayrıca Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın yakınlarının devletin tüm yönetim birimlerini ele geçirmesi de sadrazama karşı büyük bir muhalefet oluşması sonucunu doğurmuştur[51]. Matbaanın kurulması da kitap sektöründe çalışan kesim tarafından olumsuz karşılanmıştır[52]. Ayrıca halkın çektiği ekonomik sıkıntılara karşılık; bir kesimin bolluk içinde yaşaması halkı patlama noktasına getirmiştir. Bütün bu olumsuzlukların sonunda M.1730 yılında Patrona Halil önderliğinde ayaklanma başlamıştır. İsyanın ilk günlerinde saray bu durumu çok ciddiye almamıştır. Bu sebeple isyanın yayılması ve geniş halk kitlelerine ulaşması kolay olmuştur. Padişah ve saray,

---

[47] Abdülkadir Özcan, "Lâle Devri", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.82.

[48] Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin hayatı ve Paris sefaretliğiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız; Şevket Rado, **Paris'te Bir Osmanlı Sefiri Yirmisekiz Mehmet Çelebinin Fransa Seyahatnamesi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

[49] Gönderilen bu raporların özellikle kültürel tarih açısından önemi, "Sosyal ve Kültürel Alandaki Gelişmeler" başlığı altıda ayrıntılı bir şekilde tartışılmıştır.

[50] Lale Devri'nin en önemli ismi şüphesiz Damat İbrahim Paşa'dır. Damat İbrahim Paşa'nın 1662 yılında Muşkara'da (Nevşehir) doğduğu tahmin edilmektedir. 17 yaşında helvacı çırağı olarak saraya giren İbrahim Paşa, zekâsı sayesinde kısa zamanda kâtipliğe yükselmiştir. Edirne'de kâtipliğe devam ederken Şehzade Ahmet'le tanışır. İbrahim Paşa'dan etkilenen şehzade tahta çıktığında ilk tayinlerinden birinde İbrahim Paşa'yı Sadrazamlık makamına getirir. 3. Ahmet'in damadı ve sadrazamı olan Damat İbrahim Paşa, Lale Devri boyunca yaklaşık 12 yıl devleti tek başına idare etmiştir. Bakınız; Münir Aktepe, "Damat İbrahim Paşa, Nevşehirli", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s.441-443; Fuat Andıç, Süphan Andıç, **Batıya Açılan Pencere Lâle Devri**, Eren Yayıncılık, İstanbul 2006, s.35.

[51] Padişahın damadı olan Sadrazam İbrahim Paşa da kendi damatlarına vezirlik payesi vermiştir. Damat İbrahim Paşa ve çevresinin elde ettiği bu gücün doğurduğu sonuçlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız; Tülay Artan, "18. Yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin Saltanatın Meşruiyet Arayışına Katılımı", **Toplum ve Bilim**, S. 83, Ankara 1999–2000, s.292–321.

[52] Dönemin şartları göz önüne alındığında bu sektörde çok sayıda kişinin çalıştığı anlaşılmaktadır. Kâğıdın imalatından başlayıp, zağarcı, cetvelci, müzehhip, yazıcı ve nakkaş gibi farklı meslek gruplarından çok sayıda insan geçimini bu sektörden sağlamaktadır. Matbaanın kurulması, bu insanları işsiz kalma korkusuna itmiştir. Bu durumun önüne geçmek için matbaanın kurulduğu ilk yıllarda dini kitapların basımı yasaklanmıştır.

olayın ciddiyetini anladıklarında, artık isyan önüne geçilemeyecek bir hal almıştır. İsyancılar ilk başlarda sadrazamın azlini talep etmişler, ancak isteklerinin bir bir yerine getirildiğini görünce sadrazamın kendilerine teslim edilmesini istemişlerdir. Padişah damadı ve sadrazamı Damat İbrahim Paşa'yı teslim etmek istemese de buna mecbur olmuştur. Her isteklerinin yerine getirilmesi isyancıların güçlerinin farkına varması sonucunu doğurmuş ve padişahın tahttan inmesini talep etmişlerdir. En sonunda III. Ahmet tahtı yeğeni I. Mahmut'a bırakmak zorunda kalmıştır.

Patrona Halil İsyanı'nda İstanbul çok büyük bir yıkıma sahne olmuştur. Çok sayıda insanın yaşamını yitirmesinin yanında dönemin sosyal hayatını en iyi yansıtan yapılar da ortadan kaldırılmıştır. Özellikle Lale Devri'yle özdeşleşen Kâğıthane ve Sâdâbâd'daki yalıların ve köşklerin tamamı yakılmıştır[53]. Lale Devri'nin seçkin kesimi Kâğıthane ve Sâdâbâd'daki köşklerinde yaşamakta ve buralarda eğlenceler düzenlemekteydiler. Etraflarını çevreleyen yüksek duvarlarla halktan kopuk bir yaşam süren belli bir kesimi ve eğlenceyi simgeleyen bu yapılar, halkın büyük tepkisini çekmiştir. Lale Devri'nin zevk ve eğlence yönünün simgesi konumunda görülen bu köşkler isyancılar tarafından tahrip edilmeleri sonucunu doğurmuştur.

I. Mahmut da selefi III. Ahmet gibi bir isyan sonucunda tahta oturmuştur. Yine I. Mahmut'un saltanatının ilk günleri de devlet içerisindeki konumunu güçlendirmekle geçmiştir. Babası ve amcasının yaşadıklarından ders alan I. Mahmut daha temkinli bir siyaset izleyerek; vezirleri ve şeyhülislamları uzun süre iş başında tutmamıştır. Ancak kendisi de Dâr-üs'saâde Ağası Hacı Beşir Ağa'nın etkisinde kalmıştır. Ilımlı bir politika izleyen I. Mahmut, saltanatının ilk haftalarında isyancıların başı olan Patrona Halil ve adamlarının isteklerini yerine getirmeye özen göstermiştir[54]. Ancak bir taraftan onların taleplerini yerine getirirken; diğer taraftan da onlardan kurtulmanın yollarını aramıştır. Kısa süre içerisinde Hacı Beşir Ağa'nın öncülüğünde isyancıların tamamı ortadan kaldırılmıştır[55]. İsyancıların ortadan kaldırılmasının ardından devlet içindeki konumunu güçlendiren padişah, dış meselelerle ilgilenmeye başlamıştır. Bu bağlamda ilk olarak İran meselesiyle ilgilenmiştir. Hacı Beşir Ağa'nın telkiniyle barış taraftarı olan

[53] Abdülkadir Özcan, "Mahmud I", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.348–352.
[54] Abdülkadir Özcan, "Mahmud I", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.348.
[55] Patrona Halil ve yandaşlarının infazı ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Tekrar oluşturacağı için burada fazla detaya girilmemiştir.

Sadrazam Topal Osman Paşa'yı azletmiş ve yerine yine Hacı Beşir Ağa'nın tavsiyesiyle Hekimoğlu Ali Paşa'yı sadrazamlığa getirmiştir.

III. Ahmet zamanında başlayan yenileşme hareketleri[56] I. Mahmut zamanında da tüm hızıyla devam etmiştir. Özellikle askeri alanda önemli atılımlar yapılmıştır. Humbaracı Ahmet Paşa, hem Humbaracı Ocağı'nı yeniden düzenlemiş hem de ileride açılacak olan mühendishanelerin öncüsü niteliğindeki Hendesehâne (Humbarahâne) adıyla bir kışla ve okul açmıştır[57]. Ayrıca yangınlara karşı ilk hortumlu tulumbacıların kullanılması da bu dönemde gerçekleşmiştir.

2.1.2. Sosyal ve Kültürel Alandaki Gelişmeler: 18. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin sosyal ve kültürel yapısını en fazla etkileyen gelişmelerin başında Lale Devri (M.1718–1730) gelmektedir. Bilindiği gibi tarihte "Lale Devri" diye bir dönem adlandırması mevcut değildir. Ancak M.1718 yılında başlayan ve M.1730 yılında son bulan bu barış döneminde İstanbul'un her yerinde yetiştirilen lalelerden dolayı bu döneme sonradan "Lale Devri" adı verilmiştir. Lale Devri adlandırmasının Ahmet Refik[58] tarafından yapıldığı yönündeki genel kanının yanında; bu adlandırmayı ilk defa Yahya Kemal Beyatlı'nın yaptığını savunan araştırmacılar da mevcuttur[59]. Lale Devri, Sultan III. Ahmet'in saltanat yıllarında ama Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın öncülüğünde gerçekleştirilen zevk ve eğlencenin üst düzeyde olduğu bir dönem olarak nitelenmektedir. Ancak bu dönemi sadece eğlencelerle değerlendirmek Osmanlı'ya haksızlık olur. Çünkü bu dönem, Osmanlı Devleti'nin siyasi, askeri ve kültürel alandaki tüm yenileşme çabalarının en üst düzeyde olduğu dönem olarak belirmektedir.

Avrupa'ya gönderilen elçiler yenileşme hareketinin en önemli ayaklarıdır. Elçilerin gönderdiği raporlar ve orada gördükleri Osmanlı Devleti'nin siyasal ve kültürel yapısının gelişiminde önemli rol oynamıştır. Ancak bu durum sadece Osmanlı Devleti'nin Avrupa'dan etkilendiği şeklinde yorumlanmamalıdır. Zira Yirmi Sekiz

[56] Lale Devri'nde gerçekleştirilen tüm yenileşme hareketleri doğal olarak III. Ahmet zamanında olduğu için ayrıca tekrarlanmamıştır.
[57] Abdülkadir Özcan, "Mahmud I", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.351.
[58] Ahmet Refik Altınay'ın aynı isimle yayınladığı bir eseri mevcuttur. Ahmet Refik Altınay, **Lâle Devri**, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014.
[59] Abdülkadir Özcan, "Lâle Devri", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.81.

Çelebi Mehmet Efendi'nin Fransa'ya gönderilmesiyle birlikte karşılıklı bir etkileşim söz konusu olmuştur. Bunun en önemli göstergelerinden biri, Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Fransa sefaretinin ardından Avrupa'da bir Türk modasının oluşmasıdır. Avrupa'nın yüzyıllardır korkulu rüyası olan Osmanlı Devleti'ne karşı taşıdığı karşı konulmaz merak, bu akımın kısa sürede tüm Avrupa'ya yayılması sonucunu doğurmuştur.

Lale Devri'nde her alanda olduğu gibi kültür-sanat alanında da büyük gelişmeler olmuştur. Bunlardan ilki, gittikçe önemini yitirmekte olan çini sanatının yeniden canlandırılmasıdır[60]. 16. ve 17. Yüzyıllarda en iyi dönemini yaşayan Türk çini sanatı 18. yüzyıla gelindiğinde eski ihtişamını kaybetmiştir. Bu sebeple Damat İbrahim Paşa, özellikle İznik ve Kütahya çiniciliğini yeniden canlandırmak için buralardan çini ustaları getirtmiştir. Yapılan bu çalışmalar sonrasında İstanbul'da (Tekfur Sarayı'nda) bir çini atölyesi kurulmuş ve çini üretimine başlanmıştır[61].

Dönemin kültürel alandaki en önemli gelişmelerinden biri de hiç şüphesiz matbaanın kurulmasıdır[62]. M.1440–1450 yılları arasında Mayanslı Gutenberg tarafından Osmanlı Devleti'nde kurulan ilk matbaa kısa bir süre içinde kapatılmıştır[63]. Daha sonra III. Ahmet zamanında Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin oğlu Mehmet Said Efendi ile Macar asıllı İbrahim Müteferrika tarafından M.1727'de yeniden hayata geçirilmiş ve kitap basımına başlanmıştır[64]. M.1730 yılında meydana gelen Patrona Halil İsyanı sonrasında kitap basımı bir süreliğine dursa da kısa zamanda yeniden kitap basımına başlanmıştır.

Sanatın her alanında yeniliklerin olduğu bu dönemin en önemli sanatçıları arasında Levnî ve Nedîm ilk sırayı almaktadırlar. Minyatür alanında Levnî, Edebiyat alanında ise Nedîm döneme damgasını vuran isimlerdir.

Lale Devri deyince akla gelen ilk sanatçılardan biri Levnî'dir. Asıl adı Abdülcelil Çelebi olan Levnî'nin doğum tarihi ve kimliği hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.

---

[60] Muammer Yılmaz, **Lale Devrinde İstanbul**, Hükümdar Yayınları, İstanbul 2013, s.96-97.
[61] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt, IV/1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.157–158.
[62] Osmanlı matbaacılığı ve İbrahim Müteferrika hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Ahmet Refik, **Osmanlı Âlimleri ve Sanatkârları**, Timaş Yayınları, İstanbul 1997, s.231–252; Orlin Sabev, **İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726–1746)**, (1. Baskı), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006.
[63] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt, IV/1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.158.
[64] Muammer Yılmaz, **Lale Devrinde İstanbul**, Hükümdar Yayınları, İstanbul 2013, s.89-96.

Ancak İstanbul'a Edirne'den geldiği bilinmektedir[65]. Genç yaşta saraya giren sanatçı nakkaşhanede müzehhip olarak yetişmiş ve daha sonra minyatür alanına yönelmiştir. Lale Devri'nin getirdiği tüm yenilikleri en iyi şekilde kullanan Levnî, tartışmasız Osmanlı tarihinin en önemli nakkaşlarından biri olmuştur. Lale Devri'nde yaşamış olması Levnî açısından büyük bir fırsat olmuştur. Sanatın her alanında yeniliklerin yaşandığı bu dönemde Levnî de minyatür sanatına yeni bir soluk getirmiştir. Levnî, nakkaşhanenin yetiştirdiği son büyük üstad olarak kabul edilebilir[66]. Ayrıca Levnî, bir nakkaş olarak döneme damgasını vurmasının yanında; şair olarak da dönemin önde gelen isimleri arasındadır[67].

Birçok esere imzasını atan Levnî'nin en önemli eseri Surnâme-i Vehbî'dir. Dönemin ünlü şairlerinden Seyyid Hüseyin Vehbi tarafından yazılan eser, III. Ahmet'in dört şehzadesi ile Damat İbrahim Paşa'nın oğlu ve beş bin yoksul çocuğun sünnet düğünlerini konu almaktadır[68]. M.18 Eylül–2 Ekim 1720 tarihlerinde yapılan sünnet düğününün tüm detayları Seyyid Hüseyin Vehbi tarafından kaleme alınırken; Levnî de bunların tamamını nakşetmiştir. Eser, 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sosyal ve kültürel yapısını en iyi şekilde gösteren başlıca kaynaklardan biri olmasının yanında; devlet protokolünü göstermesi açısından da son derece önemlidir. Ancak Surnâme-i Vehbî'yi çalışmamız açısından esas önemli kılan Hacı Beşir Ağa'nın tasvirlerinin yer almasıdır[69].

Edebiyat alanında Lale Devri'nin en önemli şahsiyetlerinin başında Nedîm gelmektedir[70]. Nedîm'in şiirlerinin en önemli özelliği Lale Devri İstanbul'unun

---

[65] Gül İrepoğlu, **Levnî-Nakış, Şiir, Renk**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999, s.37; Abdülkadir Özcan, "Levnî", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.154.

[66] Levnî'nin bilinen ilk eserlerinden birisi, Osman Gazi'den 3. Ahmet'e kadar olan 23 padişah portresinin bulunduğu Kebir Musavver Silsilenâme'dir. 16. ve 17. yüzyıl silsilenamelerinden farklı olarak Levnî'nin çalışması Hz. Adem ve Havva'dan başlamaz, sadece Osmanlı padişah portrelerini içerir. Her sayfada tek bir padişah olacak şekilde düzenlenen eserde oldukça ince işlenmiş kumaş desenleri dikkat çekmektedir. Ayrıca padişah portrelerinin arkasındaki perde motifi gibi bazı öğeleri Osmanlı nakış dünyasına kazandırmıştır. Bakınız; Serpil Bağcı, vd., **Osmanlı Resim Sanatı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006, s.262–272. Levnî hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Gül İrepoğlu, **Levnî-Nakış, Şiir, Renk**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999; Abdülkadir Özcan, "Levnî", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.154–155.

[67] Levnî'nin Edebî kimliği hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Gül İrepoğlu, **Levnî-Nakış, Şiir, Renk**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999, s.49-72.

[68] Serpil Bağcı, vd., **Osmanlı Resim Sanatı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006, s.264.

[69] Surnâme-i Vehbî'deki Hacı Beşir Ağa tasvirleri ayrı bir başlık altında incelendiği için burada ayrıntıya girilmemiştir.

[70] Asıl adı Ahmet olan Nedîm, muhtemelen M.1681 yılında İstanbul'da doğmuştur. İyi bir medrese eğitimi alan Nedîm, Dîvân edebiyatının en renkli şairlerinden biri olmuştur. Bunun yanında Lale Devri'nin ünlü veziri Damat İbrahim Paşa'ya olan yakınlığı sebebiyle kısa sürede yükselmiş ve dönemin

gündelik yaşamından ve sosyal hayatından kesitler sunmasıdır. Bunun yanında Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın imar faaliyetlerinden, Sadâbâd eğlencelerinden ve çeşitli sanatsal etkinliklerinden de bahsetmesi oldukça önemlidir[71]. Ayrıca o dönemde yapılan birçok çeşme, köşk ve saray için tarihler yazması da dikkate değerdir[72]. Bunlardan bizim için en önemlisi Hacı Beşir Ağa'nın Bahariye'deki sahil sarayı için yazdığı gazeldir. Başka herhangi bir kaynakta yer almayan bu sarayın varlığından Nedim'in yazdığı bu gazel sayesinde haberdar olunmaktadır. Tam olarak nerede olduğu bilinmeyen sarayın günümüze ulaşıp ulaşmadığı konusunda da herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır[73]. Lale Devri'nin simge isimlerinden biri olan Nedîm'in ölümü hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bunlardan en yaygın olanı Lale Devri'ni sonlandıran Patrona Halil İsyanı'nda öldüğü yönündedir[74]. Ancak Hacı Beşir Ağa'nın bazı çeşme ve sebillerine Nedim'in M.1730 sonrasında tarih düşmüş olması bu görüşü çürütmektedir.

Diğer sanat alanlarında olduğu gibi mimaride de Lale Devri'nde çok önemli gelişmeler olmuştur. Özellikle Paris'e elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin İstanbul'a dönerken yanında getirdiği rokoko çizimlerle Fransız sanatını ve mimarisini gösteren gravürler mimaride yeni bir çığır açmıştır[75]. Ayrıca Osmanlı Sarayında çalışmak üzere davet edilen Fransız mühendislerle birlikte gelen ressamlar ve zanaatkârlar yeni mimari biçimler ve bezeme öğelerini de beraberlerinde getirmişlerdir[76].

Osmanlı mimarisinde görülen en önemli değişim, dini mimarinin yerini sivil mimarlık örneklerinin almasıdır. Lale Devri'nde özellikle haliç ve boğaz çevresine çok sayıda

---

birçok önemli medresesinde müderrislik yapmıştır. Nedîm'in en önemli eseri Dîvânı'dır. Nedîm hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Ahmet Refik, **Osmanlı Alimleri ve Sanatkârları**, Timaş Yayınları, İstanbul 1997, s.193-211; Muhsin Macit, "Nedîm", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s.510.

[71] Muhsin Macit, "Nedîm", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s.510–513.

[72] Günay Kut, "Türk Edebiyatında Klasik Dönem", **Osmanlı Uygarlığı**, C. 2, (Editörler, Halil İnalcık, Günsel Renda), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.546–547.

[73] Kataloğun günümüze ulaşamayan yapılar kısmında Nedim'in bu gazeli ve Hacı Beşir Ağa'nın sahil sarayı hakkında bilgi verileceği için burada değinilmemiştir.

[74] Muhsin Macit, "Nedîm", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s.510.

[75] Doğan Kuban, "Osmanlı Mimarlığı", **Osmanlı Uygarlığı**, C. 2, (Editörler, Halil İnalcık, Günsel Renda), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.689; Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2007, s.499, 506.

[76] Doğan Kuban, "Osmanlı Mimarlığı", **Osmanlı Uygarlığı**, C. 2, (Editörler, Halil İnalcık, Günsel Renda), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.689.

saray, yalı ve köşk inşa edilmiştir. Ancak dönemin simgesi olarak görülen bu yapıların tamamı Patrona Halil İsyanı'nda yakılmıştır. Dönemin öne çıkan diğer bir yapı türü ise İstanbul[77] başta olmak üzere İmparatorluğun farklı şehirlerinde inşa edilen meydan çeşmeleridir. Topkapı Sarayı'nın girişinde bulunan III. Ahmet Çeşmesi, Lale Devri'nin en önemli meydan çeşmelerinden biridir. Çeşmelerin bu dönemde yaygınlık kazanması, artan nüfusun su ihtiyacını karşılamanın dışında bir amaca hizmet ettiğini düşündürmektedir. Dönem çeşmeleri, hem şehrin dekorasyonuna katkı sağlamakta, hem de banisinin hayırseverliğini sergilemektedir. Ayrıca diğer yapı türlerine oranla daha az maliyet gerektiren çeşmelerin, halkın tamamına hitap etmesi de bu sayısal artışı açıklamaya yardımcı olacaktır. Bir yapı ne kadar geniş kitlelere ulaşırsa banisinin hayırseverliği ve yüceliği de o kadar kişi tarafından algılanmış olacaktır. Sanatın her alanında önemli gelişmelerin olduğu Lale Devri, M.1730 yılında çıkan kanlı bir ayaklanmayla sona ermiştir. Lale Devri'nin baş aktörü Sadrazam Damat İbrahim Paşa'yla birlikte; birçok sanatçı da bu isyanda hayatını kaybetmiştir.

İsyanın kesintiye uğrattığı yenileşme hareketleri I. Mahmut'un girişimleriyle yeniden canlanmıştır. İbrahim Müteferrika'nın ölümüyle (M.1747) kapanan matbaanın yeniden açılması için Lehistan'dan ustaların getirilmesi ve Yalova'da ilk kâğıt fabrikasının kurulması bu dönemde gerçekleşmiştir.

Bu dönemdeki en önemli sanatsal gelişmeler şüphesiz mimarlık alanında gerçekleşmiştir. Özellikle M.1740 sonrasında neredeyse tüm geleneksel mimari ve bezeme programları yeniden yorumlanmıştır. Lale Devri'nde zirve yapan çeşme inşası I. Mahmut zamanında yerini kütüphanelere bırakmıştır[78]. I. Mahmut'un şahsi gayretleri sonucunda başta İstanbul olmak üzere İmparatorluğun farklı bölgelerinde çok sayıda kütüphane yapılmıştır. Osmanlı mimarisinin yeni bezeme repertuarında akantus yaprakları, S ve C kıvrımlı stilize edilmiş bitkisel öğeler yerini almıştır. Kökeni rokokoya dayanan bu dönem "Türk Baroğu" olarak adlandırılmıştır[79].

---

[77] İstanbul'da Lale Devri'nde inşa edilen çeşmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Fazilet Koçyiğit, **Lale Devri İstanbul Çeşmeleri**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslam Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2013.

[78] Osmanlı Dönemi kütüphaneleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; İsmail E. Erünsal, **Türk Kütüphaneleri Tarihi II, Kuruluşundan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991.

[79] Batılılaşma Dönemi Osmanlı Mimarisi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Ayda Arel, **Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul 1975; Semavi Eyice, "18. Yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa Neo-Klâsik Üslubu", **Sanat Tarihi Yıllığı**, S. 9-10, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları,

I.Mahmut tarafından başlatılmasına karşın III. Osmanzamanında bittiği için Nur-u Osmaniye Camisi olarak adlandırılan yapı, dönemin en önemli ve karakteristik örneğidir. Simeon Kalfa tarafından inşa edilen yapının harimi klasik mimariye uygunken; kuzeyindeki "U" planlı avlusu, zengin silmeleri, kornişleri, alışılmamış cephe tasarımları, soyut bezemeleri ve minare şerefeleri barok üslubuna referans vermektedir. Osmanlı mimarisinde Nur-u Osmaniye Camisi'yle başlayan barok ve rokoko üslubu gelişerek devam etmiştir[80].

Çeşitli sıkıntılarla girilen 18. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin her alanda gelişme gösterdiği bir dönemdir. Avrupalı devletler karşısında eski gücüne sahip olmadığını gören Osmanlı Devleti, askeri, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda önemli adımlar atmıştır. Bu durum bazı araştırmacılar tarafından mevcut soruna sadece teşhis özelliği taşıdığı; esas değişimin ise Tanzimat'la başladığını savunmaktadır[81].

Dönemin önde gelen isimlerinden biri olan Hacı Beşir Ağa'nın hem politik, hem de sosyal ve kültürel alanda etkin olduğu görülmektedir. Surnâme-i Vehbî'de çok sayıda tasvirinin bulunması hem devlet yönetiminde, hem de şehzadelerin sünnet düğünlerindeki etkinliğini göstermesinin yanında, nakkaş Levnî ile de yakınlığına bir işaret olarak kabul edilebilir. Yine dönemin diğer bir önemli sanatçısı Nedîm'in, Hacı Beşir Ağa'nın sarayı için gazel yazmış olması, bu iki şahıs arasındaki muhabbetin bir ürünü olmalıdır. Bütün bunlar Hacı Beşir Ağa'nın sıradan bir dâr-üs'saâde ağası olmadığını, entelektüel bir kişiliğe sahip olduğunu ve dönemin önde gelen sanatçılarıyla yakın ilişkiler içinde olduğunun göstergesidir. Tezin ilerleyen bölümlerinde Hacı Beşir Ağa'nın devlet yönetimindeki etkinliği ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

İstanbul 1981, s.155-162; Doğan Kuban, "Osmanlı Mimarlığı", **Osmanlı Uygarlığı**, C. 2, (Editörler, Halil İnalcık, Günsel Renda), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.689; Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2007, s.499–562; Doğan Kuban, "Osmanlı Mimarisi'nde Barok ve Rokoko", **Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (3. Baskı), İstanbul 2010, s.109–115; Semra Ögel, "18. Yüzyıl Mimarisinin İstanbul'daki Yaratıcı Değişimi", **Sanat Tarihi Defterleri 13-14 Filiz Özer'e Armağan**, Ege Yayınları, İstanbul 2010, s.165-176; Tülay Artan, "18. Yüzyılda İstanbul: Uzlaşma ve Yeniden Yapılanma Dönemi", **Bizantion'dan İstanbul'a Bir Başkentin 8000 Yılı**, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.300-313; Filiz Özer, "18. Yüzyıl'ın Yaratıcı Osmanlı Mimarlığı", **Sanat Tarihi Defterleri 15**, Ege Yayınları, İstanbul 2012, s.1-10.

[80] Doğan Kuban, "Tarih-i Cami-i Şerif-i Nur-u Osmanî ve Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Yapı Tekniği Üzerine Gözlemler", **Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (3. Baskı), İstanbul 2010, s.117–134; Doğan Kuban, "Osmanlı Mimarlığı", **Osmanlı Uygarlığı**, C. 2, (Editörler, Halil İnalcık, Günsel Renda), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.689.

[81] Edhem Eldem, "18. Yüzyıl ve Değişim", **Cogito-Osmanlılar Özel Sayısı**, S. 19, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s.189–199.

2.2. Osmanlı Devleti'nde Saray Teşkilatı ve Dâr-üs'saâde Ağaları

Türk geleneklerinde hükümdarın hâkimiyet sembolleri arasında: payitaht, **saray**, çadır, taht, taç, hutbe, sikke, unvan, lakap, kılıç, bayrak ve tuğ yer almaktadır[82]. Bu sebeple Türk devletlerinde "saray" çok önemli bir yere sahiptir. Hükümdarlık alameti olmasının yanında yerleşik hayatın da bir göstergesi olan saray, İslam Öncesi Türk Devletleri'nden itibaren inşa edilmeye başlanmıştır[83]. Yeni araştırmalar Hun dönemine ait saray kalıntılarının varlığını ortaya koymaktadır[84]. Uygurların da ordu-kent geleneğinin devamı olarak oldukça büyük ve korunaklı saraylar inşa ettiği bilinmektedir[85]. İslam Öncesi Türk Devletleri göçer kültüre sahip olduğu için sarayların yanı sıra hakanın "Otağ" adı verilen büyük çadırı bulunuyordu. Hatta bu gelenek yüzyıllar boyu Osmanlı padişahlarının sefere giderken yanlarında "otağ" taşımaları şeklinde devam etmiştir.

Başta Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu devletleri olmak üzere Türk-İslam Devletleri'nin hepsi görkemli saraylar inşa etmişlerdir. Özellikle Gazneliler zamanından kalan Leşger-i Bazar Sarayı bu dönem örnekleri arasında önemli bir yere sahiptir[86]. Beyşehir-Kubadabad Sarayı, Kayseri-Keykubadiye Sarayı ve Konya-Kılıçarslan Köşkü Anadolu Selçuklu döneminden bilinen önemli saraylardır[87].

Kendisini Anadolu Selçuklu Devleti'nin varisi olarak gören Osmanlılar da devletin kurulduğu ilk yıllardan itibaren saraylar inşa etmiş olmalıdırlar. Ancak Osmanlı Devleti'nde ilk sarayın nerede ve kim tarafından kurulduğu yönünde kesin bilgiler

---

[82] Aydın Taneri, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilatı**, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1978, s.214.

[83] Mustafa Cezar, **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir Ve Mimarlık**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1977, s.215.

[84] Hun dönemine ait saraylar hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Tilla Deniz Baykuzu, "Geç Dönem (IV-V. yy.) Hun Devletlerinde Saray Yapıları", **İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına: Prof. Dr. Gülçin Çandaroğlu'na Armağan**, İstanbul 2008, s.93–115; Tilla Deniz Baykuzu, **Asya Hun İmparatorluğu**, Kömen Yayınları, İstanbul 2012.

[85] Yaşar Çoruhlu, **Erken Devir Türk Sanatının ABC'si**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1998, s.112–113.

[86] Leşger-i Bazar Sarayı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Mustafa Cezar, **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir Ve Mimarlık**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1977, s.234–240; Yaşar Çoruhlu, **Türk İslam Sanatının ABC'si**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s.29–30; Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı I**, Kervan Yayınları, İstanbul 1984, s.41–47.

[87] Anadolu Selçuklu Sarayları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Rüçhan Arık, **Kubad Abad**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000; Rüçhan Arık, "Selçuklu Saray ve Köşkleri", **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, (Editör, Doğan Kuban), (2. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s.261–276; Erdoğan Merçil, **Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilatı**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011.

mevcut değildir. Bununla birlikte; Bursa'da Osmanlı Beylerine ait bir saray olduğu bilinmektedir[88]. Fakat bu saraya ait herhangi bir kalıntı günümüze ulaşmamıştır.

Osmanlılara ait günümüze ulaşan ilk saray Edirne'dedir[89]. Edirne fethedildikten sonra bugünkü Selimiye Camisi yakınlarındaki Kavak Meydanı olarak adlandırılan mevkide M.1417 yılında Eski Saray inşa edilmiştir[90]. M. 1447 yılında ise II. Murat, Tunca Nehri kıyısına, bugünkü Edirne Sarayı'nın olduğu yerde kendisine bir köşk yaptırmıştır. Daha sonra Fatih Sultan Mehmet, bu köşkü de içine alacak şekilde Edirne Sarayı'nı inşa ettirmiştir[91]. Edirne'nin başkent olmasının yanında, Balkanlar'a açılan kapı konumunda olması da bu sarayın uzun süre önemini korumasında etkili olmuştur. İstanbul'un başkent olmasından sonra da Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, I. Ahmet ve IV. Murat zaman zaman Edirne'yi ziyaret ederek Edirne Sarayı'nda kalmışlardır. Özellikle IV. Mehmet (Avcı Mehmet), zamanının büyük çoğunluğunu Edirne Sarayı'nda ve burada düzenlediği sürek avlarında geçirmiştir[92].

İstanbul'un fethinden yaklaşık bir yıl sonra Fatih Sultan Mehmet, bugünkü Beyazıt'ta Topkapı Sarayı'nın yapılmasından sonra "Eski Saray" (Saray-ı Atik-i Mamure)[93] olarak adlandırılacak olan sarayı inşa ettirmiştir. Bir süre bu sarayda yaşadıktan sonra boğazın en gözde ve stratejik noktasına, eski Bizans Sarayı'nın[94] üzerine önce Çinili Köşk'ü, ardından da Topkapı Sarayı'nı (Saray-ı Cedid) yaptırmıştır[95]. Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar padişahlar, çocukları ve eşleriyle birlikte Eski Saray'da yaşamış, devlet

[88] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.25; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.9.

[89] Edirne Sarayı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimârîsinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481)**, Damla Ofset, İstanbul 1989, s.234-267; Rifat Osman, **Edirne Sarayı**, (Yayınlayan, Süheyl Ünver), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

[90] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.10.

[91] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.10.

[92] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.11; Lucienne Thys-Şenocak, **Hadice Turhan Sultan Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler**, (Çeviren, Ayla Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, s.62–64.

[93] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.13.

[94] Bizans Sarayları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Gülgün Köroğlu, "İstanbul'daki Bizans Sarayları", **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına**, "Globus" Dünya Basımevi, İstanbul 2008, s.249–283.

[95] Yeni Saray'a Fatih Sultan Mehmet, Saray-ı Cedid adını vermiştir. Bunun dışında Saray-ı Amire, Südde-i Saadet ve Der-i Devlet gibi isimlerle de anılan saraya 19. yüzyıldan itibaren Topkapı Sarayı denilmeye başlanmıştır. Sultan I. Mahmut tarafından Bizans surlarının yakınına büyük bir ahşap sahil sarayı yaptırılmıştır. Bu saraya önündeki toplardan dolayı "Topkapusu Sahil Sarayı" denilmiştir. Ancak ahşaptan yapılmış olan bu sarayın bir süre sonra yanması üzerine ismi Yeni Saray'a verilmiştir. İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007, s.20–29.

işlerini ve divan toplantılarını da Topkapı Sarayı'nda gerçekleştirmişlerdir[96]. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Eski Saray'da çıkan yangın sonrasında, Hürrem Sultan'ın da isteğiyle harem Topkapı Sarayı'na taşınmıştır[97]. Bu tarihten itibaren padişahlar aileleriyle birlikte Topkapı Sarayı'nda yaşamaya başlamışlardır.

Topkapı Sarayı'nın temeli M.1460'da Fatih Sultan Mehmet tarafından atılmış olmakla birlikte; diğer Osmanlı Sultanları da sürekli eklemeler yaparak sarayın bugünkü şeklini almasında etkili olmuşlardır[98]. Topkapı Sarayı ana hatlarıyla Bîrun[99], Enderun[100] ve Harem olmak üzere üç teşkilattan oluşmaktadır[101]. Sarayın mimari düzenlemesi de bu teşkilatlanmaya göre yapılmıştır. Yapılan eklemelerle devasa bir yapı topluluğu halini alan saray, çeşitli avlu ve bahçeler etrafına yerleştirilmiş devlet işlerine ayrılmış binalar, hükümdarın ikametgâhı (harem) ve saray görevlilerinin yaşadığı birimlerden oluşmaktadır[102] (Çizim-1). Birinci avluya Bâb-ı Hümâyûn; ikinci avluya Bâbü's Selam ve üçüncü avluya da Bâbü's Saade kapılarından girilmektedir. Birinci avlu çok geniş bir alanı kaplayan surlarla çevrilidir. İkinci avlu, sadece padişahın atla girebildiği ve devletin yönetildiği binaların bulunduğu bölümdür. Üçüncü avlu ise içerisinde Harem'in de bulunduğu padişahın özel yaşam alanı olan esas saray kısmıdır[103].

---

[96] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.29.
[97] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.29.
[98] Topkapı Sarayı'nın inşa süreci ve yapılan eklemeler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar**, (Çeviren, Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
[99] Birun: Dışarı anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde genel olarak taşra hizmetlerinin görüldüğü birimdir. Bakınız; Kenan Ziya Taş, **Osmanlı Devleti'nde Harem Hayatı**, Kripto Yayınları, Ankara 2011, s.20.
[100] Enderun: İçeri anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde devlet adamlarının yetiştirildiği bölümdür. Bakınız; Kenan Ziya Taş, **Osmanlı Devleti'nde Harem Hayatı**, Kripto Yayınları, Ankara 2011, s.20.
[101] İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007, s.33.
[102] Topkapı Sarayı'nın planı ve mekânları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar**, (Çeviren, Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
[103] İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007, s.24–25.

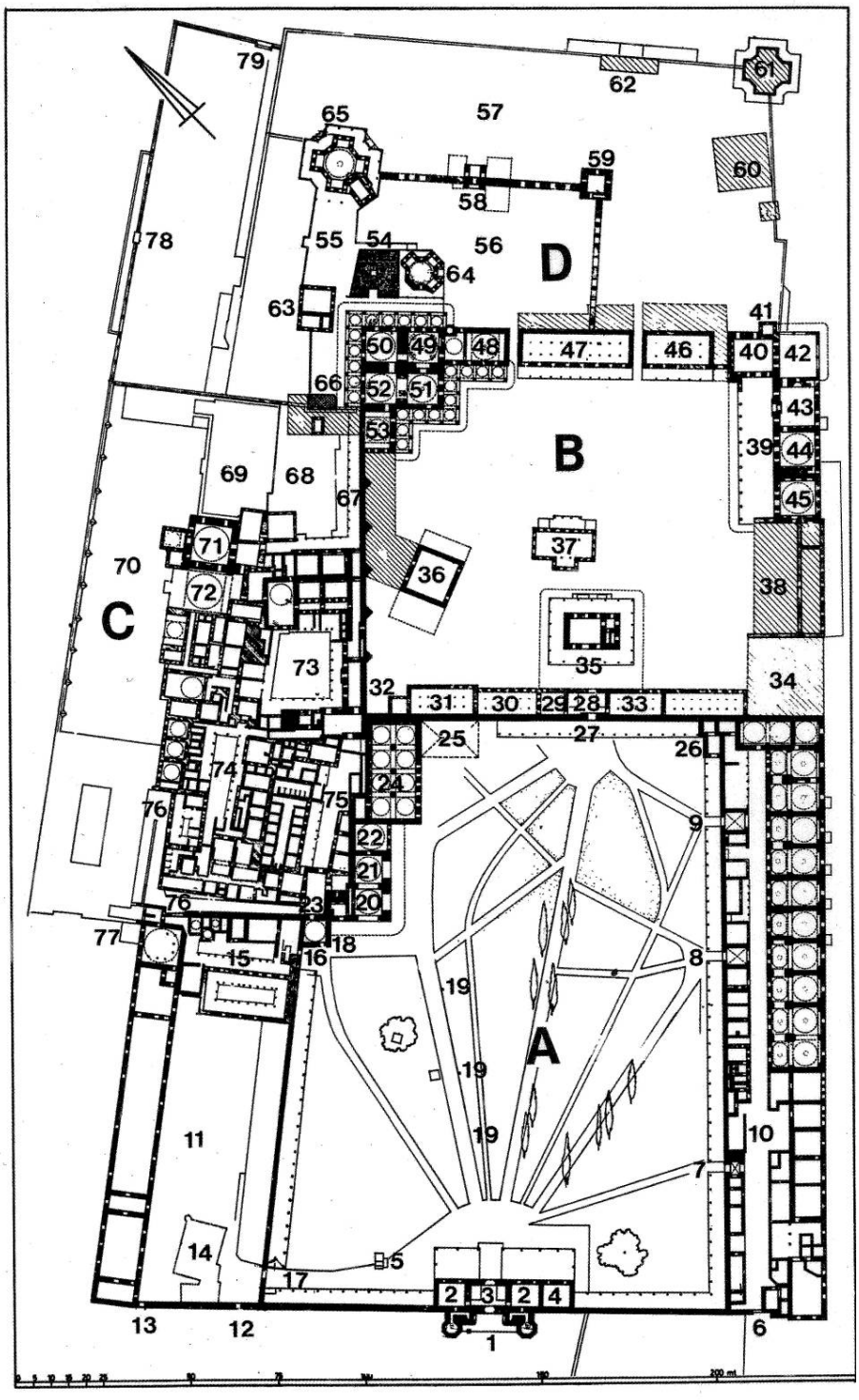

Çizim-1: Topkapı Sarayı'nın planı (Gülru Necipoğlu'ndan alınmıştır[104])

[104] 18. Yüzyıl Topkapı Sarayı'nın ana bölümünün rekonstrüksiyonu. Çizim, Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı Bir Mimari Araştırma**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1982. *A.ikinci avlu; B. Üçüncü avlu (içoğlanları avlusu); C. Harem; D. Üçüncü avlunun teraslı asmabahçesi; 1. İkinci Kapı ya da Orta Kapı; 2. Kapıcı koğuşları; 3. Kubbeli giriş; 4. Cellatlar hapishanesi; 5. Cellat çeşmesi; 6. Mutfakları birinci avluya bağlayan kapı; 7. Kiler-i Âmire kapısı; 8. Matbah-ı 'Âmire kapısı; 9. Helvacılar kapısı; 10.mutfaklar avlusu; 11 has ahır avlusu; 12. Has ahırı birinci avluya bağlayan kapı,*

Hem mimari hem de teşkilatlanma açısından sarayın teşekkülündeki en önemli unsurlardan biri hiç şüphesiz haremdir. Kelime anlamı olarak *harem: 1. Mekke'de, Müslüman olmayanların girmesinin ve herhangi bir canlının öldürülmesinin yasak olduğu yer. 2. Bir kişinin hanımı ve mahremi olan kadınlar. 3. Herkesin girmesinin yasak olduğu yer, şeklinde tanımlanmaktadır*[105]. Saray içerisindeki Harem de kelime anlamına uygun olarak herkesin giremediği; sadece padişahın, ailesinin ve hizmetçilerinin yaşadığı bölümdür. Harem, kısaca padişahın evi (özel yaşam alanı) olarak tanımlanabilir. Ayrıca Osmanlı Sarayı'nda Harem'in diğer bir adı da "saadet yeri, saray" anlamına gelen "dârü's-saâde"dir[106]. Ancak harem sadece saray içerisinde yer almaz. Geleneksel Türk evlerinde de özellikle kadınların yabancı erkeklerle karşılaşmadan rahatça dolaşıp, günlük ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bölüme de "harem" denilmektedir. Evin veya hükümdar saraylarının bir bölümünün kadınlar için ayrı olarak düzenlenmesi Grek, Roma, Sümer ve Asur gibi farklı medeniyetlerde de

---

13. Has ahırı Çinili Köşk meydanına bağlayan kapı; ***14. Has ahır mescidi ve hamamı (Hacı Beşir Ağa mescidi ve hamamı)****; 15. Zülüflü baltacılar koğuşu; 16. Zülüflü baltacılar koğuşunu ikinci avluya bağlayan kapı; 17. Ahır kapı; 18. Harem'i ikinci avluya bağlayan kapı; 19. Orta Kapı'yı Divanhane'ye bağlayan yoldaki üç selam taşı; 20. Kafesli sultan penceresi olan vezir-i azam Divanhanesi; 21. Defterhane; 22. Arşivler; 23. Adalet köşkü; 24.dış hazine; 25. Eski divanhane; 26. Misafirhane ve su taksim haznesi; 27. Üçüncü Kapı ya da Bâbü's-sa'âde; 28. Üçüncü kapının kubbeli girişi; 29. Kapıcıbaşı odası; 30. Küçük oda; 31. Eski Divanhane'ye bakan kafes-pencereli hünkâr odasının vasayımsal konumu; 32. Harem'le üçüncü avluyu bağlayan kapı; 33. Büyük oda; 34. Büyük Hamam külhanının küçük avlusu, 15. Yüzyıl kuşhanesinin varsayımsal yeri; 35. Arz odası; 36. Enderun Mescidi; 37. Havuz Köşkü'nün yaklaşık yerinde III. Ahmet için yapılan erken 18. Yüzyıl kütüphanesi; 38. Büyük Hamam'ın yeri, sonradan Seferli Bölüğü odasınca işgal edilmiştir; 39. Hazine-Hamam biriminin revakı; 40. İç Hazine'nin ilk odası; 41. Çıkıntılı hela; 42. Şadırvanlı ve kemerli balkon; 43. İç Hazine'nin ikinci odası (kütüphane-i 'âmirenin bulunduğu taht odası); 44. İç Hazine'nin üçüncü odası; 45. İç Hazine'nin dördüncü odası, başlangıçta Büyük Hamam'ın soyunma odası; 46. Kiler Oğlanları odası; 47. Hazine Oğlanları odası; 48. Silahdar Hazinesi ve bir vakitler bir çatı köşküne çıkan sarmal merdivenli küçük oda; 49. Has Oda'nın arz odası; 50. Has Oda'nın taht odası; 51. Şadırvanlı oda; 52. şadırvanlı odanın uzantısı olan kubbeli mekân; 53. Has Oda oğlanları koğuşu; 54. Mermer havuz; 55. Mermer sofa; 56. Asmabahçe. 57. Aşağı bahçe platformu; 58. Asmabahçe ile aşağı bahçe platformunu bağlayan kapı; 59. Hekimbaşı Kulesi ve asmabahçe duvarının kalıntıları; 60. Yerini Mecidiye Köşkü'nün aldığı bir 15. Yüzyıl köşkünün yeri; 61. Haç-biçimli bir köşkün yeri; 62. Üçüncü avlunun asmabahçesini dış bahçeye bağlayan kapı, başlangıçta üstünde sofa ocağı bostancılarının koğuşu vardı; 63. Sünnet odası; 64. Revan Köşkü; 65.Bağdat Köşkü; 66. Has Oda ile Harem'i bağlayan bir kapısı olan eski bir kulenin yeri; 67. Altın yol; 68. Mermer Sofa; 69. Şimşirlik Bahçesine bakan büyük havuz; 70. Harem bahçesi; 71. III. Murat Odası; 72. Hünkâr Sofası; 73. Vâlide Sultan Taşlığı; 74. Cariyeler Taaşlığı; 75. Karaağalar Taşlığı; 76. Dış bahçelere inen yokuş; 77. Çinili Köşk meydanına açılan harem kapısı; 78; bahçe kapısı; 79. Bahçe kapısı."* Aktaran, Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar**, (Çeviren, Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s.336-337.

[105] Derya Örs, Hicabi Kırlangıç ve Ahmet Eryüksel, **Osmanlıca Türkçe Sözlük**, Gün Yayıncılık, Ankara 2004, s.163.

[106] Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2002, s.168.

görülen bir uygulamadır[107]. İslam dünyasında da hükümdar saraylarında, kadınların ve hadımların yaşadığı harem dairesi mevcuttur.

Harem'i, Topkapı Sarayı bağlamında mimari olarak ele alacak olursak; çok geniş bir alana yayılmış olan harem, taşlıklar, sofalar, daireler, odalar, çeşmeler vb. gibi çok sayıda birimden oluşmaktadır[108]. Bu sebeple haremin tüm detaylarını burada anlatmak mümkün değildir. Ancak ana hatlarıyla hangi bölümlerden oluştuğunu belirtip, bu bölümlerin öneminden ve birbirleriyle olan bağlantılarından kısaca söz edilecektir. Özellikle kara ağaların yaşadığı bölümler ve dâr-üs'saâde ağası dairesinin saray içindeki konumu açıklanmaya çalışılacaktır.

Harem, plan kurgusu bakımından Topkapı Sarayı'nın genel planıyla uyum içindedir (Çizim-2). Topkapı Sarayı'nın genel planında olduğu gibi, harem de belli başlı avlular etrafına sıralanan mekânlardan oluşmaktadır. Sarayın diğer avlularına oranla oldukça küçük ölçekli bu avlulara "taşlık" adı verilmektedir. Yapılan eklemelerle günümüzdeki görünümüne kavuşan harem de; kara ağalar taşlığı, valide sultan taşlığı, cariyeler taşlığı, gözdeler taşlığı ve III. Osman taşlığı olmak üzere toplam beş taşlık (avlu) yer almaktadır. Bu taşlıkların etrafında yer alan mekânlar ana hatlarıyla haremin planını oluşturmaktadır. Harem'in merkezinde bulunan Valide Sultan Dairesi, kara ağalar ve cariyeler bölümü ile padişah ve şehzadelerin dairelerini birbirinden ayıran bir konumdadır.

Hareme ilk girişte buranın düzeninden ve güvenliğinden sorumlu kara ağaların taşlığı yer almaktadır. Kara ağalar taşlığının bir tarafında cüceler koğuşu, diğer tarafında da kara ağalar koğuşu bulunmaktadır. Taşlığın sonunda tüm haremin düzeninden sorumlu olan dâr-üs'saâde ağası dairesi yer almaktadır. Dâr-üs'saâde ağası dairesi, iki katlı kargir bir yapıdır. Alt katta, başoda, küçük bir hamam, servis odaları, kahve ocağı; üst katta ise büyük selamlık odası, yemek odası ve işlevi bilinmeyen bazı odalar mevcuttur[109]. Kara ağalar taşlığı ile valide sultan taşlığı arasında yer alan dâr-üs'saâde

---

[107] Abdülkerim Özaydın, Nebi Bozkurt, "Harem", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s.132–135.

[108] Topkapı Sarayı Haremi'nin işleyişi ve plan kurgusu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar**, (Çeviren, Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s.208–236; Murat Kocaaslan, **IV. Mehmed Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi İktidar, Sınırlar ve Mimari**, Kitapyayınaevi, İstanbul 2014; Murat Kocaaslan, "Osmanlı Sarayı'nın Mahremi: Topkapı Sarayı Haremi'nin Sınır ve Yasakları", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 28, S. 2, Ankara 2011, s.95–121.

[109] İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007, s.213.

ağası dairesi konum itibariyle stratejik bir noktadadır. Cariyelerin bulunduğu bölüme açılan kapı da burada yer almaktadır. Yani haremde yaşayan kadınların bulunduğu bölümün dış dünyayla bağlantı noktasına dâr-üs'saâde ağası dairesi yerleştirilmiştir. Böylece dâr-üs'saâde ağasının haberi olmadan kimsenin hareme girmesi veya haremden çıkması mümkün değildir. Ayrıca şehzadelerin eğitiminden sorumlu olan dâr-üs'saâde ağasının dairesindeki bir merdivenle hemen yanındaki Şehzadeler Mektebi'ne ulaşılmaktadır. Dâr-üs'saâde ağası dairesinin yanındaki kapıdan valide sultan taşlığına, buradan da haremin diğer birimlerine geçilmektedir. Harem ağaları ile kadınların kaldığı mekânları birbirinden ayıran bu kapının üzerinde uyarı niteliğinde, "*Ey iman edenler! Vakitli-vakitsiz Peygamberin evine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin.*" Mealindeki Ahzab Suresi'nin 53. Ayeti yazılıdır[110]. Bu ayetle harem ağalarının çağrılmadıkları sürece hareme girmemeleri gerektiği hatırlatılmak istenmiştir. Özetle Topkapı Sarayı'nın plan şemasını daha küçük ölçekli olarak tekrar eden haremin stratejik noktasında kara ağaların ve dâr-üs'saâde ağasının dairesi yer almaktadır. Bu da hiyerarşinin ve bürokrasinin mimariye yansıması olarak yorumlanabilir.

1850'lerin başında Osmanlı sultanlarının Dolmabahçe Sarayı'na geçmesine kadar Topkapı Sarayı Osmanlı Devleti'nin merkezi olmayı sürdürmüştür[111]. 19. Yüzyılda Osmanlı saltanatı artık Dolmabahçe[112] ve Yıldız[113] saraylarında devam etmiştir[114]. Bu dönemden itibaren birçok saray inşa edilmiş olmakla birlikte; hiçbiri Topkapı Sarayı'nın ihtişamına ve gizemine sahip olamamıştır.

---

[110] Nurhan Atasoy, **Harem**, Bilkent Kültür Girişimi Yayınları, İstanbul 2011, s.25.
[111] İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007, s.13.
[112] Dolmabahçe Sarayı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2007, s.619-624.
[113] Yıldız Sarayı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2007, s.625-628.
[114] İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007, s.32.

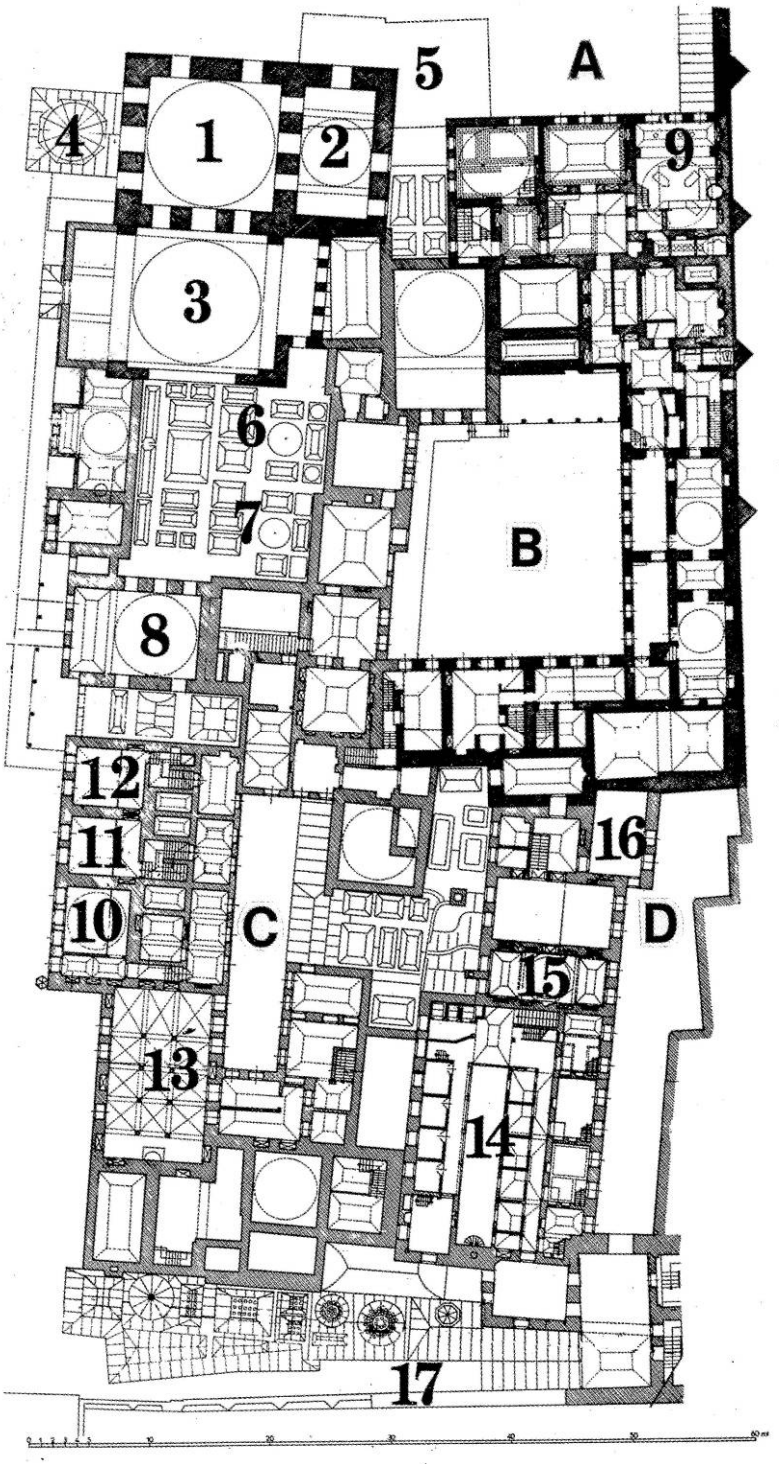

Çizim-2: Topkapı Sarayı Haremi'nin planı (Gülru Necipoğlu'ndan alınmıştır[115])

[115] Çizim, Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı Bir Mimari Araştırma**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1982. "*Haremin üst katının 17. Yüzyıl ortalarındaki halini gösteren rekonstrüksiyonu, (Eldem ve Akozan, Topkapı'dan. A. Havuza bakan mermer sofa; B. Vâlide Sultan Taşlığı; C. Cariyeler Taşlığı; D. Karaağalar Taşlığı; 1. III. Murat Odası; 2. III. Murat Odası'nın Girişi; 3. Hünkâr Sofası; 4. I. Ahmet Köşkü; 5. Çifte Kasırlar; 6. Hünkâr Hamamı; 7. Vâlide Sultan Hamamı; 8. Vâlide Sultan'ın taht odası; 9. Şehzadeler Dairesi; 10. Birinci hasekinin dairesi; 11-12. İkinci ve üçüncü hasekilerin daireleri; 13. Cariyeler Koğuşu;* ***14. Karaağalar Koğuşu****; 15. Şehzadeler okulu;* ***16. Darüs-***

Harem, mimari olarak sarayda padişahın yaşadığı bölüm için kullanıldığı gibi buradaki teşkilatı ifade etmek için de kullanılmaktadır. Elbette padişah ve ailesinin yaşadığı bölümün (haremin) hizmetini görecek, temizliğini yapacak, düzenini sağlayacak bir teşkilata da ihtiyaç duyulmuştur. Bütün bu işler için haremin farklı birimlerinde çok sayıda kişinin görev aldığı teşkilatın tamamına da "harem" denilmektedir[116]. Ancak burada konunun sınırlarını aşacağı düşüncesiyle harem ağaları dışındaki diğer harem görevlilerine değinilmeyecektir.

İslam tarihinde ilk haremin Emevîler döneminde kurulduğu kabul edilmektedir. Ayrıca haremde hadımların görevlendirilmesi de ilk olarak Emevîler devrinde, I. Muaviye zamanında başlamıştır[117]. Ancak haremin kurumsallaşması Abbasîler zamanında olmuştur. Hatta Abbasî saraylarında kara ve ak hadımların varlığı ve devlet yönetimine etki ettikleri bilinmektedir[118]. Abbasîlerden sonra, Selçuklu, Babürlü, Memluklu ve Osmanlı saraylarında da düzenli bir harem teşkilatı kurulmuştur. Ancak bunlar içerisinde Osmanlı Devleti'nin haremi; hem sahip olduğu büyük gizem, hem de devlet yönetimindeki tartışmasız rolü ile ayrı bir öneme sahiptir.

Osmanlı Sarayı'nda harem teşkilatının ilk ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte; Edirne Sarayı'nın inşa edilmesiyle kurulduğu ve İstanbul'un fethiyle geliştiği düşünülmektedir[119]. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Eski Saray'da çıkan yangın sonrasında harem, Topkapı Sarayı'na[120] taşınmış, daha sonra III. Murat M. 1578 yılında Mimar Sinan'a Topkapı Sarayı'nda harem dairesini inşa ettirmiş ve Eski Saray'daki haremi tamamen buraya taşıttırmıştır[121]. Topkapı Sarayı Haremi'ne son

---

***sa'âde Ağasının Dairesi**; 17. Dış bahçeye inen yokuş.*" Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar**, (Çeviren, Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s.218.

[116] Osmanlı saraylarındaki görevliler ve cariyelerle ilgili olarak bakınız; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988; Sema Ok, **Köle Pazarından Saraya Cariyeler**, Kamer Yayınları, İstanbul 1996; İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007; Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar**, (Çeviren, Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007; Leslie P. Pierce, **Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar**, (Çeviren, Ayşe Berktay), (5. Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010; M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011.

[117] Abdülkerim Özaydın, Nebi Bozkurt, "Harem", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s.132–135.

[118] Abdülkerim Özaydın, Nebi Bozkurt, "Harem", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s.132–135.

[119] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.204.

[120] Topkapı Sarayı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007; Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar**, (Çeviren, Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

[121] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.29.

büyük müdahale ise IV. Mehmet döneminde yapılmıştır[122]. Haremin tamamen Topkapı Sarayı'na taşınmasından sonra Eski Saray, ölen ya da azledilen padişahların; anneleri, eşleri, bekâr kızları, cariyeleri, hizmetkârları ve muhtemelen annelerinden ayrılamayacak kadar küçük şehzadelerinin gönderildiği bir mekân olmuştur[123].

Harem, önemli bir eğitim kurumu özelliği taşımaktadır[124]. Padişahın ve Enderun'dan yetişen önemli devlet adamlarının eşleri burada yetiştirilmektedir[125]. Özellikle İstanbul dışında görevlendirilen bürokratlar haremden yetişen kızlarla evlendirilirdi. Saray terbiyesiyle yetişmiş olan bu hatunlar gittikleri yerlerde devlet terbiyesini ve saray kültürünü de temsil ederlerdi[126]. Devşirme veya hediye olarak saraya gelen kızlara burada okuma-yazma, müzik, çeşitli el sanatları, görgü kuralları gibi çok yönlü ve disiplinli bir eğitim verilirdi[127]. Özellikle haremde yetişen cariyelerin yazdıkları mektupların dili buradaki eğitimi görmemiz açısından son derece önemlidir[128].

Osmanlı Harem'i, padişahın evi olduğu için dış dünyaya kapalıdır. Değil yabancılar, Osmanlı tebaasının bile (buna harem dışında, sarayın diğer birimlerindeki görevlilerde de dâhil) Harem'e girmesi mümkün değildir. Bu sebeple yüzyıllar boyu gizemini koruyan Harem, Osmanlı tarihinde en fazla merak edilen konuların başında gelmiştir. Harem'e giremeyen meraklı Batılılar, bu meraklarını hayallerinde gidermişlerdir. Harem'e dair özellikle yabancılar tarafından oryantalist bir üslupla yazılıp, çizilenlerin neredeyse tamamı hayal ürünüdür. Gülru Necipoğlu'nun ifadesiyle, *"Hiçbir elçi, devlet adamı ya da tarihçi Harem'e adım atmamıştır. Elimizdeki bilgilerin çoğu, bildiklerini bir zamanlar sarayda yaşamış kişilerden toparlamış meraklı Batılıların düş gücüyle süslenmiş hikâyelerden oluşur"*[129] şeklindedir. Harem ağaları bile kadınlar tedbirini

---

[122] IV. Mehmet döneminde Topkapı Sarayı'na yapılan müdahaleler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Murat Kocaaslan, **IV. Mehmed Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi İktidar, Sınırlar ve Mimari**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

[123] Leslie P. Pierce, **Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar**, (Çeviren, Ayşe Berktay), (5. Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s.171–172.

[124] İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007, s.25; Leslie P. Pierce, **Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar**, (Çeviren, Ayşe Berktay), (5. Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s.193–199.

[125] İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007, s.194–195.

[126] Kenan Ziya Taş, **Osmanlı Devleti'nde Harem Hayatı**, Kripto Yayınları, Ankara 2011, s.22.

[127] İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007, s.194–195; M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.57.

[128] Osmanlı döneminde kadın eğitimi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; M. Çağatay Uluçay, **Haremden Mektuplar**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011; Songül Keçeci Kurt, **Osmanlı Devleti'nde Kadın Eğitimi Harem'den Mektebe**, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2011.

[129] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar**, (Çeviren, Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s.208.

alsın ve odalarından çıkmasın diye Harem'e girerken salavat-ı şerife getirip destur diye bağırıyorlardı[130]. Harem'de yaşayan kadınları, yabancı doktorlar sadece hasta olmaları durumunda görebiliyorlardı. Harem halkı bir yere gideceği vakit binecekleri araba veya kayıklar kat kat örtülerle kapatılarak; kadınların dışarıdan görülmeleri engelleniyordu. Yol boyunca ve vardıkları yerlerde harem ağaları, kadınların dışarıdan görünmemesi için bütün tedbirleri alırlardı[131]. Bütün bu gizlilik esasları, harem hakkında pek çok spekülasyonlar yapılmasına ve doğal olarak harem yaşantısının da yanlış algılanmasına sebep olmuştur. Leslie P. Peirce, Batılıların Osmanlı toplumuna ve hareme bakışını şu şekilde ifade etmektedir; "*Biz Batılılar, İslam toplumunda cinselliği saplantı haline getirmek gibi eski ama hâlâ güçlü bir geleneğin mirasçılarıyız. Harem, Müslüman cinsel duyarlığı üzerine kurulu Batı efsanelerinin kuşkusuz en yaygın simgesidir*"[132]. Yazarın bu samimi ifadeleri, Batılıların Osmanlı toplumuna bakışını, yoruma yer bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır.

Harem teşkilatında görevliler ana hatlarıyla iki gruba ayrılabilir. Bunlardan biri kadınlardan oluşan "cariyeler"; diğeri ise hadım edilmiş erkeklerden oluşan "harem ağaları"dır[133]. Oldukça geniş bir konu olan "cariyelere" çalışmanın sınırlarını aşacağı düşüncesiyle burada yer verilmeyecektir[134].

Özel durumları sebebiyle harem teşkilatının en fazla merak edilen sakinleri olan harem ağaları incelenecek olursa; tarih boyunca birçok medeniyette hadımların mevcut olduğu

---

[130] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.17–18.
[131] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.15.
[132] Leslie P. Pierce, **Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar**, (Çeviren, Ayşe Berktay), (5. Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s.1.
[133] Bu özel durumları harem ağalarını haremdeki diğer görevlilerden ayıran ve en fazla merak edilen kesim olmaları sonucunu doğurmaktadır. Özellikle saraylarda görevlendirilecek olan erkeklerin erkeklik özelliklerinin belli sebeplerden ötürü öldürülmesi gerekiyordu. Son derece zorlu olan bu işlem farklı şekillerde gerçekleştirilmektedir. 1. Cinsel organla birlikte testislerin de kesilerek çıkarıldığı işlem. 2. Sadece cinsel organının kesildiği, testislerin bırakıldığı işlem. 3. Yalnız testislerin çıkarılarak cinsel organın işlevsizleştirilmesi şeklinde yapılmaktadır. Dönemin şartları da göz önüne alındığında birçok insanın bu operasyondan sağ çıkamayacağı anlaşılmaktadır. Hadım edilen bu insanların tamamı erkeklik özelliklerini kaybetmemişlerdir. Özellikle, sadece cinsel organın kesildiği ve sadece testisleri çıkarılarak hadım edilenlerin erkeklik özelliklerinin devam ettiği ve saraydaki kadınlarla cinsel ilişkiye girdikleri tespit edilmiştir. Hadım etme operasyonları ve hadımların cinsel hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Sema Ok, **Harem Dünyası Harem Ağaları**, Kamer Yayınları, Ankara 1997, s.33–37; Aydın Taneri, "Hadım", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s.1–3; Norman Mosley Penzer, **Harem**, (Çeviren, Doğan Şahin), Say Yayınları, İstanbul 2000, s.175–185; M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.224–228.
[134] Osmanlı saraylarının en önemli kesimlerinden birini oluşturan "cariyeler" hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Sema Ok, **Köle Pazarından Saraya Cariyeler**, Kamer Yayınları, İstanbul 1996; Leslie P. Pierce, **Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar**, (Çeviren, Ayşe Berktay), (5. Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s.35–77; M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.43–85.

ve hükümdar saraylarında kullanıldığı bilinmektedir. Asurlulardan itibaren kral saraylarında hadımların görevli olduğu araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir[135]. Ortaçağda ise Abbasi, Memlûklu ve Osmanlı saraylarında kara hadımların varlığı bilinmektedir[136].

Osmanlı Devleti'nde saray hizmetlerinde kullanılan hadımlar, diğer Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi, kara ağalar ve ak ağalar olmak üzere ikiye ayrılırlar. Osmanlı Devleti'nde harem ağalarının ilk ne zaman görevlendirildiği kesin olarak bilinmemekle birlikte; II. Murat zamanında (M.1421–1451), Hadım Şahabeddin Paşa gibi devlet adamlarının olması, en azından Çelebi Mehmet döneminde (M.1402–1421) hadımların yetiştirildiğini düşündürmektedir.

Osmanlı saraylarında ilk zamanlarda sadece esirler arasından seçilen ak ağalar mevcutken; muhtemelen Fatih Sultan Mehmet (M.1451–1481) zamanından itibaren kara ağalar da saraydaki yerlerini almışlardır[137]. Bunda İstanbul'un fethedilmesinin yanında; Osmanlı Beyleri'nin artık bir cihan imparatoru olma düşüncesi de etkili olmuş olmalıdır[138].

Beyazların fiziksel olarak dayanıksız olması ve hadım edildikten kısa bir süre sonra ölmelerinin yanında saray işlerinde Afrika kökenlilerin daha becerikli olması ve ucuza mal olmaları kara ağaları ön plana çıkarmıştır[139]. Bütün bunların yanı sıra sarayda beyaz hadımların görevli olmasının fitne çıkmasına sebep olacağı düşüncesiyle kara ağaların tercih edildiği görüşünü savunan araştırmacılar da mevcuttur[140].

Esir tüccarları tarafından Mısır, Sudan ve Habeşistan'dan toplanan siyahî çocuklar, hadım edildikten sonra özellikle büyük şehirlerde kurulan esir pazarlarında zenginler tarafından satın alınıyorlardı. Yavuz Sultan Selim'in Memluk topraklarını ele geçirmesiyle bu bölgeden gelen kara hadımların sayılarında bir artış olmuştur. Aynı şekilde Kanuni Sultan Süleyman zamanında da Habeşistan ve Sudan bölgelerinin

---

[135] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.205.
[136] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.172.
[137] Cengiz Orhonlu, "Derviş Abdullah'ın Kızlar Ağaları Hakkında Bir Eseri: Risale-i Teberdariye FîAhval-ı Dâru's-saâde", **Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.225.
[138] İlber Ortaylı, **Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek**, Timaş Yayınları, İstanbul 2006, s.62–63.
[139] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.207.
[140] Kenan Ziya Taş, **Osmanlı Devleti'nde Harem Hayatı**, Kripto Yayınları, Ankara 2011, s.85.

alınmasıyla Habeşi hadımların Osmanlı saraylarındaki sayıları artmıştır[141]. Bu bölgeden toplanan çocuklar hadım edildikten sonra Kahire pazarında Mısır Beylerbeyi tarafından satın alınarak; kendi sarayında önce temel İslam eğitimi verilip, daha sonra da saray adabı öğretilerek İstanbul'a gönderilirlerdi[142]. Özellikle bu bölgelerden getirilen kara hadımların hem saray işlerine yatkın olmaları, hem de daha dayanıklı ve güçlü olmaları tercih edilmelerini sağlamıştır[143]. Çalışmanın esas konusunu oluşturan Hacı Beşir Ağa da Habeşistan kökenlidir.

Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlılar da devşirme veya satın alma yoluyla elde edilen bu kara hadımları saraylarında kullanmışlardır. Harem de görev alacak bu çocukların eğitimi için Topkapı Sarayı'nda "Ağalar Ocağı" kurulmuştur[144]. Ağalar Ocağı'na alınan hadım edilmiş bu çocuklar, buradaki harem ağaları (kara ağalar) tarafından yetiştirilirlerdi. Burada çocuklara: öncelikle Türkçe öğretilir; daha sonra saray ve harem adabı ve kurallarına yönelik bir eğitim verilirdi[145].

Belli bir yaşa kadar Ağalar Ocağı'nda eğitim gören hadımlar, daha sonra haremde bulunan şehzadeler, kadın efendiler, sultanlar ve valide sultanların hizmetine verilerek bir çeşit staj uygulamasından sonra eğitimlerini tamamlarlardı. Ağalar Ocağı'ndaki eğitimini tamamlayan hadımlara "harem ağası" adı verilirdi. Artık Topkapı Sarayı'nın harem dairesinde ve dışarıda evli bulunan hanedan üyelerinin saraylarında da buradan yetişen harem ağaları görev alırdı. Eğitimini tamamlayarak Harem-i Hümayun'a giren harem ağaları ilk olarak "en aşağı" sıfatıyla göreve başlarlar, sonra "acemi ağalığı'na" ve sonra sırasıyla "nöbet kalfası", "ortanca", "hâsıllı" veya "hasırlı", "yayla baş kapı gûlamı", "yeni saray baş kapı gûlamı" olurlardı. İçlerinde şanslı olanlar (veya sarayda destekçisi olanlar) dâr-üs'saâde ağalığına kadar yükselebilirdi[146].

Harem ağalarının görevlerinin başında, haremin güvenliğini ve düzenini sağlamak gelmektedir. "*Bunun yanı sıra harem ağalarının Topkapı Sarayı'ndaki başlıca görevleri*

---

[141] Tülün Değirmenci, **İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar II. Osman Devrinde Değişen Güç Simgeleri**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s.63.
[142] Tülün Değirmenci, **İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar II. Osman Devrinde Değişen Güç Simgeleri**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s.63.
[143] Cengiz Orhonlu, "Derviş Abdullah'ın Kızlar Ağaları Hakkında Bir Eseri: Risale-i Teberdariye FîAhval-ı Dâru's-saâde", **Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.226.
[144] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.207–208.
[145] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.208.
[146] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.172–173.

şöyledir; sabah Harem-i Hümâyûn'un kapılarını açmak, akşam da kilitlemek, kapıda nöbet tutmak, girip çıkana bakmak, arabalara refakat etmek, doktorlarla beraber hareme girip çıkmak, dışarıdan içeriye hiç kimseyi bırakmamaktır"[147] (Fotoğraf-3).

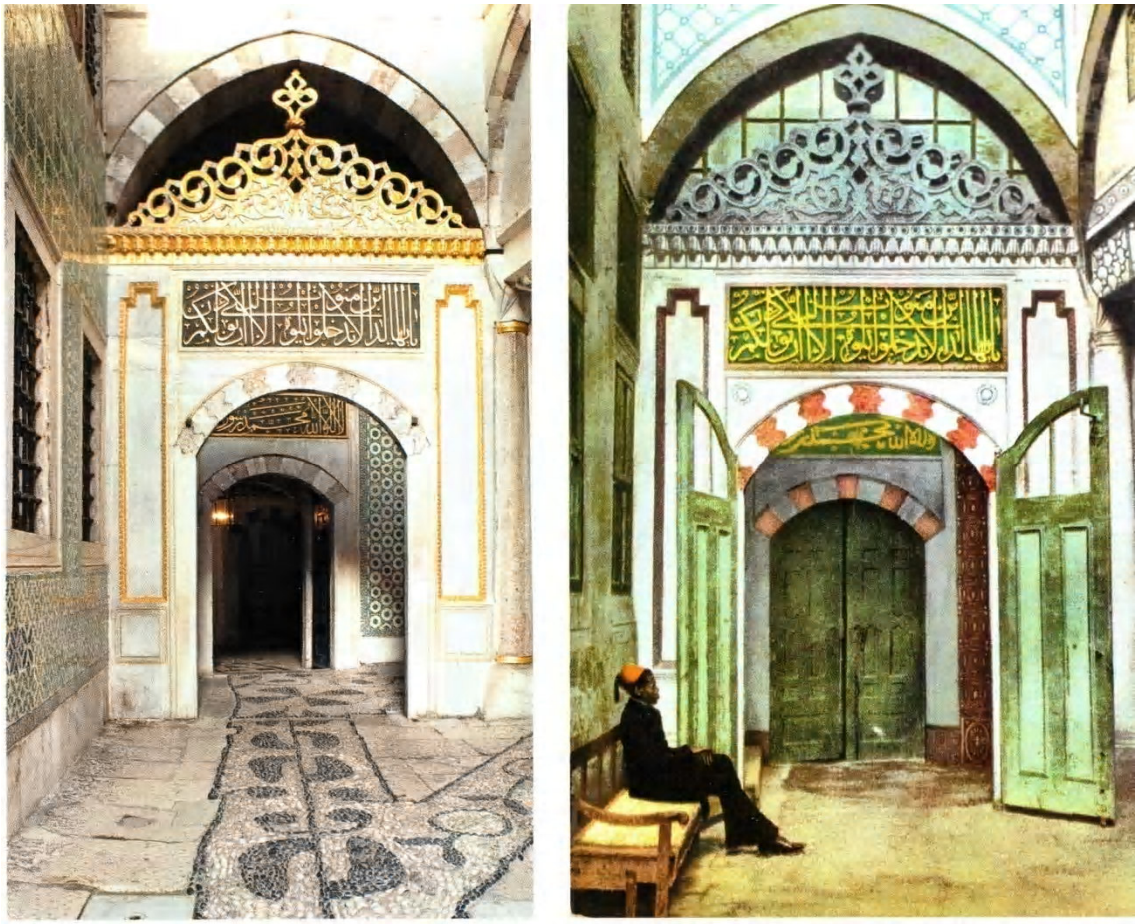

Fotoğraf-3: Harem kapısı ve nöbet tutan harem ağası[148]

Osmanlı Sarayı'ndaki bütün harem ağalarının ve harem halkının başına dâr-üs'saâde ağası (kızlar ağası) denir[149]. Dâr-üs'saâde ağası olarak atanan kimseye ağalığını ilân etmek için bir hatt-ı hümâyûn gönderilir ve padişah huzurunda kürk giydirilirdi[150]. Dâr-üs'saâde ağası, haremdeki tüm işleri emrindeki harem ağaları aracılığıyla yürütürdü. Ancak 18. yüzyıla ait olduğu düşünülen bir belgede dâr-üs'saâde ağalarının ve diğer harem ağalarının emrine verilen cariyelerden de söz edilmektedir[151]. Söz konusu

[147] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.208.
[148] Nurhan Atasoy, **Harem**, Bilkent Kültür Girişimi Yayınları, İstanbul 2011, s.25.
[149] Ülkü Altındağ, "Dârüssaâde", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s.1–3.
[150] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.174; M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.212.
[151] Söz konusu belge araştırmacının da ifade ettiği gibi 18. yüzyılın ortalarına aitse Hacı Beşir Ağa döneminden olma ihtimali oldukça yüksektir. Leslie P. Pierce, **Harem-i Hümayun Osmanlı**

belgeye göre dâr-üs'saâde ağasının emrinde beş adet cariye bulunmaktadır. Derecesi sadrazam ve şeyhülislamdan sonra gelen dâr-üs'saâde ağasının görevleri ise şu şekilde sıralanabilir; "*Padişahın haremini korumak, harem için gereken cariyeleri sağlamak, haremde bulunan cariye, usta, kalfa, ikbal ve kadın efendilerin terfi ya da cezalandırılmalarını padişaha arzetmek, sultanların evlenmesinde vekilliğini yapmak, töreni idare etmek, Hırka-i Şeriflerde destimalları vermek, sûrre alaylarını düzenlemek, sultan düğünlerinde, koltuk törenlerinde bulunmak, kendine bağlı bulunanların işine son vermek veya yenilerini tayin etmektir*"[152]. Kısacası haremin tüm işlerinden, işleyişinden ve düzeninden dâr-üs'saâde ağası sorumludur[153].

M.1574 yılına kadar dâr-üs'saâde ağası ak ağalar arasından seçilirken; III. Murat M.1574 yılında bu görevi kara ağalara vermiştir[154] (Fotoğraf-4). Böylece kara ağalar haremin kontrolünü ak ağaların elinden almışlardır[155]. III. Murat'ın dâr-üs'saâde ağası Habeşî Mehmet Ağa'yla başlayan haremdeki kara ağaların üstünlüğü bir istisna[156] olmak üzere 18. yüzyılın ortalarında Moralı Beşir Ağa'nın idam edilmesine kadar sürmüştür. Ayrıca dâr-üs'saâde ağası bu dönemde bazı imtiyazlar da elde etmiştir. Bu imtiyazların başında: günün her saatinde padişahla ve valide sultanla görüşmek, sadrazamla padişah arasındaki yazışmaları sağlamak ve Haremyn-i Şerifeyn ile Selâtin vakıflarının yönetimlerini üstlenmek yer almaktadır[157]. Yukarıda sıralanan imtiyazlardan, özellikle *"günün her saatinde padişah ve valide sultanla görüşmek, sadrazam ile padişah arasındaki yazışmaları sağlamak"* dâr-üs'saâde ağasını siyasi

---

İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar, (Çeviren, Ayşe Berktay), (5. Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s.185–191.

[152] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.211.

[153] Ahmet Nezihî Turan, Ahmed Resmî Efendi'nin, Hamîletü'l-Küberâ adlı eserine Târîh-i Atâdan alınan, "Darüssaade Ağaları Ocağının Usul, Nizam, Kanun ve Hizmetleri" başlıklı bölümü ekleyerek; burada Dâr-üs'saâde Ağası'nın görevlerini ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Bakınız; Ahmed Resmî Efendi, **Hamîletü'l-Küberâ**, (Hazırlayan, Ahmet Nezihî Turan), İstanbul 2000, s.149–159.

[154] Ancak bazı kaynaklarda, 1582 yılına kadar Dâr-üs'saâde Ağasının ak ağalar arasından seçildiği belirtilmektedir. Bakınız; M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.206–207.

[155] Sema Ok, dâr-üs'saâde ağalığının kara ağalara geçişini III. Ahmet zamanında, babüssaade ağası Osman Ağa ile padişahın silahtarı Ali Ağa arasındaki çekişmenin neden olduğunu ileri sürmektedir. Bakınız; Sema Ok, **Harem Dünyası Harem Ağaları**, Kamer Yayınları, Ankara 1997, s.115.

[156] Kapı Ağası Bosnalı Mehmet Ağa kısa bir süre aynı zamanda dâr-üs'saâde ağalığı görevini de üstlenmiştir. Bosnalı Mehmet Ağa'dan sonra dâr-üs'saâde ağalığı tekrar kara ağalara geçmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.173. Ancak bazı araştırmacılar, dâr-üs'saâde ağalığı yapan son ak ağanın M.1621–1623 yılları arasında bu görevde bulunan Malatyalı İsmail Ağa olduğunu belirtmektedirler. Bakınız; Pınar Saka, **Derviş Abdullah - Risale-i Teberdariyye Fi Ahval-i Darü's-Sa'ade (Darüssade Ağalarının Durumu Hakkında Baltacı'nın Raporu)**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2011, s.13–14; Kenan Ziya Taş, **Osmanlı Devleti'nde Harem Hayatı**, Kripto Yayınları, Ankara 2011, s.96.

[157] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.209.

açıdan çok etkin bir konuma getirmiştir. Padişah ve valide sultanla istediği zaman görüşme imkânına sahip olmaları, sarayın yeni güç merkezinin dâr-üs'saâde ağası olması sonucunu doğurmuştur. Ayrıca çadır mehter başı, haznedar usta, bazirgân başı ve pişkeşci başı gibi bazı memurların da dâr-üs'saâde ağasına bağlanması etkinliklerini arttırmalarında önemli rol oynamıştır[158].

Fotoğraf-4: Dâr-üs'saâde Ağası[159]

Erken dönemlerde sadece harem işleriyle meşgul olan dâr-üs'saâde ağaları, özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda devlet yönetimini etkileyecek kadar büyük bir güç sahibi olmuşlardır.

[158] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.210.
[159] Nurhan Atasoy, **Harem**, Bilkent Kültür Girişimi Yayınları, İstanbul 2011, s.24.

Bu durumun temel sebebi: şehzadelerin sancağa çıkma geleneğinin terk edilmesinin[160] yanında çocuk yaştaki padişahların tahta oturmasıdır[161].

Hürrem Sultan'ın, Şehzade Cihangir'in hastalığını bahane ederek sancağa çıkmaması[162], sarayda güç dengelerinin değişmesinin zeminini hazırlamıştır. Bilindiği gibi Hürrem Sultan'a kadar sancağa çıkan şehzadenin yanında annesi de birlikte gitmekteydi[163]. Bu dönemden itibaren şehzadelerle birlikte annelerinin de sancağa çıkma geleneği terk edilmiş ve sarayda yeni bir mücadele başlamıştır. Daha doğru bir ifadeyle önceleri savaş meydanlarında verilen tahta çıkma mücadelesi artık saraya taşınmıştır[164]. Bu dönemden itibaren sadece şehzadeler değil, bütün harem halkı bu iktidar mücadelesinin içinde yer alacaktır. Özellikle şehzade anneleri sarayda dönen entrikalarda çok etkin bir rol oynamışlar ve güçlü ittifaklar kurma çabası içerisine girmişlerdir.

Fatih Sultan Mehmet'in hazırlattığı Kanunnâme-i Âl-i Osman'ın 37. Maddesinde yer alan: "… Nizâm-ı alem için tahta çıkan şehzadenin (Padişahın) diğer kardeşlerini katledebileceği …"[165] şeklindeki ifadenin şehzade annelerini etkilediği düşünülebilir. Zira tahta geçemeyen şehzadeler, yeni hükümdar tarafından öldürülüyorlardı. Aynı zamanda öldürülen şehzadelerin anneleri de Eski Saray'a gönderiliyordu. Hem annelik içgüdüsüyle evlatlarını koruma isteği, hem de ellerindeki bütün gücün alınacak olmasının verdiği kaygı şehzade annelerini etkilemiş olmalıdır. Diğer yandan tahta çıkan şehzadenin (padişahın) annesi valide sultan unvanını alarak sarayın en güçlü isimlerinden biri olmaktadır. Bu siyasi konumu elde etmek isteyen şehzade anneleri de kendi oğullarını tahta geçirmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Bu bağlamda sarayda bir ittifak kurma ihtiyacı doğmuştur[166]. Sadrazamların ve diğer yüksek rütbeli devlet adamlarının yanı sıra, haremden sorumlu olan dâr-üs'saâde ağası da bu

---

[160] 1. Ahmet tahta çıkınca, şehzadelerin sancağa çıkma geleneğini ve Fatih Sultan Mehmet'in kardeş katli uygulamasını ortadan kaldırmıştır. Haldun Eroğlu, **Osmanlı Devleti'nde Şehzadelik Kurumu**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

[161] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.214.

[162] Leslie P. Pierce, **Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar**, (Çeviren, Ayşe Berktay), (5. Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s.84.

[163] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.41–42.

[164] Tülün Değirmenci, **İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar II. Osman Devrinde Değişen Güç Simgeleri**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s.62.

[165] Osmanlı Devleti'nde şehzadelik kurumu ve kardeş katli meselesi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Haldun Eroğlu, **Osmanlı Devleti'nde Şehzadelik Kurumu**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004; Nazım Tektaş, **Osmanlı Devleti'nde Kardeş Katli Gün Görmeyen Şehzâdeler**, Burak Yayınları, İstanbul 2001.

[166] Harem'de kurulan ittifaklar ve güç dengeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Leslie P. Pierce, **Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar**, (Çeviren, Ayşe Berktay), (5. Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s.199–207.

ittifakların merkezini oluşturmuştur. Böylece dâr-üs'saâde ağası, sadece haremden sorumlu olmakla kalmıyor, devlet yönetiminde de dolaylı olarak etkili oluyordu. Bazı dâr-üs'saâde ağaları bu durumu kendi lehlerinde çok iyi kullanmışlardır.

Kardeş katlinin önüne geçmek için geliştirilen ekber ve erşed sisteminde de şehzadelerin sarayda kafes hayatı sürmesi, yine dâr-üs'saâde ağasının şehzadeler (dolayısıyla geleceğin padişahları) üzerinde etkili olmasına sebep olmuştur. Tahta geçmek için bekleyen şehzadelerin eğitiminden sorumlu olan dâr-üs'saâde ağası, şehzadelerle yakın ilişkiler kurma imkânı bulmuşlardır. Böylece geleceğin padişahıyla aralarında güçlü bir bağ kurulmasına olanak tanınmış oluyordu.

Söz konusu ittifaklar sonucu ekonomik güç de elde eden dâr-üs'saâde ağalarının bazıları önemli baniler arasında yerlerini almışlardır. Osmanlı Devleti'nde ekonomik ve siyasal güç sahibi olarak hem devletin işleyişine müdahale edip; hem de sanat hamiliği yaparak kendinden sonrakilere de öncülük eden ilk dâr-üs'saâde ağası, III. Murat'ın dâr-üs'saâde ağası Habeşî Mehmet Ağa'dır (M.1574–1590)[167]. Daha doğru bir ifadeyle, saraydaki kara ağaların saltanatı Habeşî Mehmet Ağa'yla birlikte başlamıştır. Ağa İstanbul'un çeşitli yerlerinde birçok yapı inşa ettirmiştir. Özellikle Çarşamba Pazarı'ndaki külliyesi oldukça önemlidir. Ancak külliyeden günümüze sadece cami ve çifte hamam ulaşmıştır[168]. Habeşî Mehmet Ağa'nın M.1582 yılında açtığı medresesi ise devlet içerisinde kurduğu ilişkileri yürüttüğü bir üs görevi görmüştür. Medresesine atadığı hocalar ileride Osmanlı bürokrasisinde önemli mevkilere gelerek Habeşî Mehmet Ağa'nın devlet içerisindeki çevresini oluşturmuşlardır[169]. Ancak Habeşî Mehmet Ağa Osmanlı Sarayı'ndaki yerini sadece inşa ettirdiği yapılarla belirlememiş, aynı zamanda resimli kitapların hazırlanmasında da başrol oynamıştır. Saray içerisindeki etkin konumunu da özellikle hazırlattığı resimli kitaplarda vurgulamıştır[170].

---

[167] Habeşî Mehmet Ağa'nın hayatı ve devlet yönetimindeki etkinliği hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Ahmed Resmî Efendi, **Hamîletü'l-Küberâ**, (Hazırlayan, Ahmet Nezihî Turan), İstanbul 2000, s.45; Tülün Değirmenci, **İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar II. Osman Devrinde Değişen Güç Simgeleri**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s.40–57.

[168] Tülün Değirmenci, **İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar II. Osman Devrinde Değişen Güç Simgeleri**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s.42.

[169] Tülün Değirmenci, **İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar II. Osman Devrinde Değişen Güç Simgeleri**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s.42.

[170] Osmanlı döneminde hazırlanan resimli kitapların iktidar mücadelesine yansımaları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Tülün Değirmenci, **İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar II. Osman Devrinde Değişen Güç Simgeleri**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012; Emine Fetvacı, **Sarayın İmgeleri-Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih**, (Çeviren, Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

Habeşî Mehmet Ağa'nın açtığı bu yoldan birçok dâr-üs'saâde ağası yürümüştür. Bunların başında Gazanfer Ağa[171], Hacı Mustafa Ağa ve Hacı Beşir Ağa gelmektedir. Gazanfer Ağa da tıpkı Mehmet Ağa gibi kendi adına yaptırdığı medresesine atadığı hocaların Osmanlı bürokrasisindeki yükselişlerinden faydalanmıştır. Gazanfer Ağa da mimari yapıların yanında birçok önemli resimli kitabın hazırlanmasında etkili olmuştur. Hacı Mustafa Ağa da (M.1603–1620)[172] Osmanlı bürokrasisinde büyük nüfuz sahibi olmuş ve özellikle resimli kitaplar hazırlatmaya özen göstermiştir. Ayrıca ulema ve devlet adamları arasında o kadar büyük bir güç kazanmıştır ki, I. Mustafa'nın tahttan indirilmesinde başrolü oynamıştır[173]. Yine Tülün Değirmenci'nin ifadeleriyle, *"Habeşî Mehmet Ağa, Gazanfer Ağa ve Hacı Mustafa Ağa'nın yaşam öyküleri, elde ettikleri siyasi ve ekonomik güçle bu gücü sergileyiş biçimleri, hamiliğin yazılı olmayan kurumsal bir yapısı olduğunu göstermektedir"*[174].

Yukarıda kısaca tanıtılmaya çalışılanlar dışında birçok dâr-üs'saâde ağası devlet yönetiminde güç sahibi olmuş ve bu güçlerini de çeşitli sanat hamilikleriyle taçlandırmışlardır. Ancak bunlar, yukarıda bahsedilen dâr-üs'saâde ağaları kadar ne siyasi ne de ekonomik güç elde edebilmişlerdir. En azından şimdilik günümüze ulaşmış, döneme damgasını vuracak nitelikte sanat hamilikleri bilinmemektedir. Diğer dâr-üs'saâde ağalarının etkinliklerine kısaca değinilecek olursa; dâr-üs'saâde ağası Süleyman Ağa, Valide Sultan Kethüdası Hüseyin Ağa'yı azledip yerine Mimar Kasım Ağa'yı getirecek derecede güçlenmiştir[175]. Özellikle Sadrazam Siyavuş Paşa'nın Dâr-üs'saâde Ağası Süleyman Ağa'dan tokat yiyerek sadrazamlık mührünü Gürcü Paşa'ya teslim etmesi Süleyman Ağa'nın gücünün herhalde doruk noktasıdır[176]. Yine IV. Mehmet'in Köprülü Mehmet Paşa'yı sadrazamlık görevine getirme sürecinde Dâr-üs'saâde Ağası Süleyman Ağa'nın fikrini sorması Ağa'nın IV. Mehmet üzerindeki

---

[171] Gazanfer Ağa'nın hayatı ve sanat hamiliği hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Tülün Değirmenci, **İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar II. Osman Devrinde Değişen Güç Simgeleri**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s.145–171.

[172] Hacı Mustafa Ağa'nın biyografisi ve devlet yönetimindeki etkinliği hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Ahmed Resmî Efendi, **Hamîletü'l-Küberâ**, (Hazırlayan, Ahmet Nezihî Turan), İstanbul 2000, s.48–49; Tülün Değirmenci, **İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar II. Osman Devrinde Değişen Güç Simgeleri**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s.59–86.

[173] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.214.

[174] Tülün Değirmenci, **İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar II. Osman Devrinde Değişen Güç Simgeleri**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s.43.

[175] Ahmet Refik, **Osmanlı Alimleri ve Sanatkârları**, Timaş Yayınları, İstanbul 1997, s.148.

[176] Ahmet Refik, **Osmanlı Alimleri ve Sanatkârları**, Timaş Yayınları, İstanbul 1997, s.150.

etkisini göstermesi bakımından oldukça önemlidir[177]. Nicolae Jorga, Kara Mustafa Paşa'nın azledilip idam edilmesinde, Haseki Sultan ve harem ağalarının etkili olduğunu savunmaktadır[178]. Hatta Kara Mustafa Paşa'dan sadaret mührünü de dâr-üs'saâde ağası almıştır[179]. Çağatay Uluçay, Sultan İbrahim'in dâr-üs'saâde ağası Sümbül Ağa'nın Mısır'a giderken Malta şövalyeleri tarafından öldürülmesi üzerine, padişahın Girit'e sefer açtığını belirtmektedir[180]. Ancak bu baskında sadece dâr-üs'saâde ağası değil birçok Osmanlı tebaası hayatını kaybetmiştir[181]. Ayrıca çok büyük bir hazine de korsanların eline geçmiştir. Bu durumda Osmanlı Devleti için esas önemli olan husus ciddi bir itibar zedelenmesidir. Muhtemelen Sultan İbrahim bu itibarın yeniden tesisi için böyle bir sefere karar vermiş olmalıdır. Ama Sümbül Ağa'nın öldürülmesi de seferin altında yatan sebeplerden biridir. Netice itibariyle, yukarıda sırlanan örnekler, Osmanlı Devleti'nde dâr-üs'saâde ağalarının öneminin görülmesi açısından son derece önemlidir.

İktidar sahnesinde karşılaşılan son dâr-üs'saâde ağası Moralı (Hattat, Hafız) Beşir Ağa'dır[182]. Moralı Beşir Ağa da kendinden önceki dâr-üs'saâde ağaları gibi devlet içerisinde çok güçlenmiş ve bunun sonucu olarak da devlet işlerine müdahil olmuştur. Ancak Hacı Beşir Ağa kadar iyi niyetli olmayan Moralı Beşir Ağa, kısa sürede devleti zor duruma sokmuştur. Moralı Beşir Ağa istediğini sadrazam yapıp, istemediğini görevden attıracak kadar güçlenmiştir. Şayet buna gücü yetmezse İstanbul'da yangın çıkartıp; yine de isteğine ulaşacak kadar da hırslı bir yapıya sahiptir[183]. Ancak eylemlerinde o kadar ileri gitmiş ki bu durum uzun sürmemiştir. Moralı Beşir Ağa'nın icraatlarından bıkan Yeniçeriler, ayaklanıp I. Mahmut'u tahttan indirmeyi

---

[177] Ahmet Refik, **Osmanlı Alimleri ve Sanatkârları**, Timaş Yayınları, İstanbul 1997, s.151–152.
[178] Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 4, (Çeviren, Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s.174.
[179] Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 4, (Çeviren, Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s.174.
[180] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.214.
[181] Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 4, (Çeviren, Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s.49–50.
[182] Aynı zamanda hattat olan Moralı Beşir Ağa, Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapıların birçoğunun da kitabesini yazmıştır. Ancak bu durum bazı karışıklıklara neden olmuştur. Hattat olarak kitabeye imzasını atan Moralı Beşir Ağa'nın yapının banisi olarak algılandığı görülmektedir. Moralı Beşir Ağa'nın hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Abdülkadir Özcan, "Beşir Ağa, Moralı", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.555–556; Ahmed Resmî Efendi, **Hamîletü'l-Küberâ**, (Hazırlayan, Ahmet Nezihî Turan), İstanbul 2000, s.64–66.
[183] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. IV/1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.333; M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.218.

planlamışlardır. Bu durumu haber alan I. Mahmut, Moralı Beşir Ağa'yı M. 1752 yılında azledip, öldürterek bu isyanın önüne geçmiştir[184].

Moralı Beşir Ağa'nın öldürülmesinin ardından yerine geçen Hazinedar Beşir Ağa'nın da Sadrazam Koca Ragıp Paşa tarafından ortadan kaldırılmasıyla[185] etkinliklerini iyice yitiren harem ağaları, Tanzimat'ın ilanıyla da yetkilerinin birçoğunu kaybetmişlerdir. Özellikle 2. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden ve 1909 ihtilalinden sonra ikinci ve üçüncü derecedeki memurlar seviyesine düşmüşlerdir. Mehmet Reşat padişah olunca harem ağalarının görevlerini şu fermanla yeniden belirlemiştir[186].

1-Haremde yaşayan kadınların kıyafetlerine dikkat edecekler, ahlâka aykırı giyinenleri böyle giyinmekten menedecekler;

2-Saraylı kadınlar, dışarıya giderken yanlarında bir harem ağası bulunacak, kötü yerlere gitmekten onları menedecek;

3-Akşamları saat yarımdan sonra harem ağaları haremde kalamayacaklar;

4-Bu saatten sonra haremde bir şey olursa dâr-üs'saâde ağasına haber verecekler;

5-Bohçacı, işçi ve buna benzer işçi ve satıcıların hareme girmelerini engelleyecekler;

6-Haremde yaşayanları dışarıdan ziyarete gelenler, eğer harem ağası izin verirse içeriye girebilecekler ve bu ziyareti yapabilecekler.

Bu fermandan da anlaşıldığı üzere artık harem ağalarının hiçbir etkinliği kalmamıştır. Sadece haremdeki kadınların güvenliğinden ve muhafazasından sorumludurlar.

Özellikle 16. yüzyılın sonlarından 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı Devleti'nde oldukça önemli bir konuma gelen dâr-üs'saâde ağalarının birçoğu devletin işleyişine etki etmişlerdir. Bununla birlikte azledilen dâr-üs'saâde ağaları da bulunmaktadır[187]. Azledilen dâr-üs'saâde ağaları, İstanbul'da kalamaz ve Mısır'a

---

[184] Abdülkadir Özcan, "Beşir Ağa, Moralı", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.555–556; M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.218–219.

[185] Bruce Mc Gowan, "Âyanlar Çağı 1699–1812", (Çeviren, Ayşe Berktay), **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, **1600–1914,** C. 2, (Editörler, Halil İnalcık, Donald Quataert), İstanbul 2004, s.762.

[186] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.220.

[187] Dâr-üs'saâde Ağasının azli Surre-i Hümayun törenlerinde gerçekleştirilirdi. "Dar-üs-saade ağası deveyi alanda dolaştırırken üç kez padişahın önünden geçer ve yuları mirahur ağaya teslim ederdi. Eğer mirahur ağa devenin yularını dar-üs-saade ağasının elinden almazsa, dar-üs-saade ağası azledilmiş olurdu." Sema Ok, **Harem Dünyası Harem Ağaları**, Kamer Yayınları, Ankara 1997, s.101.

gönderilip orada "azatlık" adı verilen bir maaşla geçimlerini sağlarlardı[188]. Ancak Mısır dışında Limni ve Kıbrıs'a da sürgüne gönderilen dâr-üs'saâde ağası olmuştur[189]. Nitekim Hacı Beşir Ağa da M. 1713 yılında dönemin dâr-üs'saâde ağası Süleyman Ağa'yla birlikte bir süre Kıbrıs'ta, daha sonra da Mısır'da sürgün hayatı yaşamıştır. Osmanlı Devleti'ndeki kara ağaların hâkimiyeti Moralı Beşir Ağa'nın M.1752 yılında azledilip, öldürülmesiyle sona ermiştir[190]. Harem ağaları, her ne kadar Moralı Beşir Ağa'nın öldürülmesinin ardından etkinliklerini yitirseler de bazı araştırmacılar imparatorluğun parçalanmasında dâr-üs'saâde ağalarının rolü olduğunu belirterek elde ettikleri güce dikkat çekmektedir[191].

Bu tarihten itibaren etkinliklerini yitiren harem ağaları saltanatın kaldırılmasına kadar haremdeki görevlerine devam etmişlerdir. Ancak saltanatın kaldırılmasıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllarca gizemini koruyan haremi de dağıtılmıştır. Böylece padişahla birlikte, haremi ve harem ağaları da artık belirsiz bir hayata doğru sürüklenmişlerdir. Haremin dağıtılmasıyla birlikte haremdeki kadınların bir kısmı Avrupa'ya giderken yanlarında bazı harem ağaları da birlikte gitmiştir (Fotoğraf-5). Harem ağalarının bazıları ise İstanbul'da kalarak bir arada yaşamışlardır. 13 harem ağası İstanbul'da bir köşk kiralayarak uzun yıllar burada birlikte yaşamışlardır. Hatta bunların içerisinden 1960'lı yıllara kadar yaşayanlar ve çeşitli işlerle uğraşanlar da olmuştur[192]. Haremin dağılmasıyla birlikte tabiri caizse sokağa atılan harem ağaları kendi aralarında "Harem Ağaları Teavün Yurdu"[193] adı altında bir yardımlaşma derneği kurmuşlar ve maddi durumu kötü olan harem ağalarına yardım etmişlerdir.

---

[188] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.213.
[189] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.213.
[190] Abdülkadir Özcan, "Beşir Ağa, Moralı", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.555–556; M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.218–219.
[191] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.219.
[192] Harem'in dağıtılmasından sonra İstanbul'da yaşayan bazı harem ağaları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Sema Ok, **Harem Dünyası Harem Ağaları**, Kamer Yayınları, Ankara 1997, s.65–69.
[193] Harem Ağaları Teavün Yurdu hakkında bakınız; **Harem Ağaları Teavün Yurdu**, Nizamname-i Esasiyesidir, Dersaadet 1335.

Fotoğraf-5: Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde harem halkı ve harem ağaları

16. Yüzyılın sonlarında elde ettiği siyasi güçle sarayın kontrolünü ele geçiren dâr-üs'saâde ağası[194], ekonomik bakımdan da hatırı sayılır ayrıcalıklara kavuşmuştur. Aldıkları ücretler dışında Haremyn-i Şerifeyn ile Selâtin vakıflarının yönetimini ele geçirmekle çok ciddi bir ekonomik güç elde etmişlerdir[195]. Bunun yanında saray düğün ve nişanlarında sunulan hediyeler de dâr-üs'saâde ağalarının gelirleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Maddî durumu iyi olan damatların (ki bu dönemde damatlar özellikle zenginler arasından seçilmektedir), başta padişah, baş-kadın ile öbür kadın efendilere, şehzadelere, sultanlara ve dâr-üs'saâde ağasına hediye vermeleri âdetti. III. Ahmet'in damadı Silâhtar Ali Paşa, yalnız Fatma Sultan'a değil; padişaha, validesi Emetullah Sultan'a, Ümmügülsüm Sultan'a, başkadına ve dâr-üs'saâde ağasına da hediyeler yollamıştır[196]. III. Ahmet'in henüz beşikte olan küçük kızını nişanladığı Kubbe Veziri Abdurrahman Paşa, Hacı Beşir Ağa'ya önemli hediyeler sunmuştur[197].

---

[194] Dâr-üs'saâde Ağalarının Osmanlı devletinde elde ettiği siyasi güç hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Yıldız Karakoç, **Palace Politics and the Rise of the Chief Black Eunuch in the Ottoman Empire**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

[195] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.209.

[196] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.179.

[197] Padişahın henüz beşikteki kızını nişanlaması, bunun tamamen devlet politikası olduğunu göstermektedir. Zira damat seçimi özellikle güç dengelerinin belirlenmesi açısından son derece önemlidir. Padişahın birine teveccüh göstermek için küçük yaştaki sultanları nişanladığı bilinmektedir. Damat olarak

Ayrıca saray düğün ve nişanlarında sadece damatlar değil; diğer yüksek rütbeli devlet adamları da, padişah, gelin, kadın efendi ve dâr-üs'saâde ağasına hediyeler sunuyorlardı[198]. Sık sık yapılan bu düğün ve nişan törenleri sonucunda gelen değerli hediyeler, dâr-üs'saâde ağası için önemli bir ekonomik güç oluşturmuştur. II. Mahmut zamanına kadar saray düğünlerindeki etkinliklerini sürdüren dâr-üs'saâde ağaları, bu dönemden itibaren saray içerisindeki güçlerini kaybedince düğünlerdeki etkinliklerini de yitirmişlerdir[199].

Tüm bu gelirlerin yanında Osmanlı toprak sisteminin bir parçası olan zeâmetler de, özellikle 18. yüzyıldan itibaren dâr-üs'saâde ağalarının önemli gelir kaynaklarından birini oluşturmuştur[200]. Mîrî arâzî statüsündeki tarla, çiftlik, köy vs. gibi zeametler Temlikname-i Hümayunlar[201] vasıtasıyla saray mensuplarının eline geçmiştir. Özellikle 18. yüzyılda etkin olan dâr-üs'saâde ağaları padişaha olan yakınlıklarını kullanarak büyük toprakları mülkiyetlerine geçirmişlerdir. Temliknameler ile elde ettikleri bu toprakları vakıfları için kullanmışlardır. Böylece, devlete ait toprakların önce mülk, daha sonra da vakıf haline dönüştürülmesi, Osmanlı toprak düzeninin en önemli parçası olan tımar sisteminin bozulmasının başlıca sebebi olmuştur[202].

Bunların dışında diplomatik ilişkilere bağlı olarak padişahla görüşmek isteyen elçi ve devlet adamlarının dâr-üs'saâde ağasına sundukları hediyeler de (buna rüşvet de denebilir) hatırı sayılır ölçülerde olmalıdır[203]. Özellikle padişahla görüşmek isteyen elçilerin dâr-üs'saâde ağasına hediye ve rüşvet vermelerinin genel bir uygulama halini

---

seçilen devlet adamları daha kolay yükselebilmektedir. Bunun dışında şayet çocuk yaştaki sultan büyümeden damat ölürse tüm malı devlete (hanedana) kalıyordu. Saray düğünleri ve siyasi ilişkiler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.181–182; Nurhan Atasoy, **Harem**, Bilkent Kültür Girişimi Yayınları, İstanbul 2011, s.116.

[198] Fatma Sultanın nişanına hediye olarak, Sadrâzam Ali Paşa, Kaptan-ı Derya İbrahim Paşa, Vezir Süleyman Paşa, Mısır Valisi eski Vezir-i Azam Hasan Paşa, Rakka Valisi Yusuf Paşa, Sayda Valisi, Defterdar Mehmed Efendiler de, padişah, Fatma Sultan, Başkadın ve Darussade Ağasına çok değerli kumaşlar ve mücevherlerden oluşan hediyeler sunmuşlardır. M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.183.

[199] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.193–194.

[200] Bahaeddin Yediyıldız, **18. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s.125-126.

[201] Sultan tarafından verilen bir vesika olan temlik-nâmede, şeri'atın hükümlerine uygun olarak, falan veya falan sahanın, şahsî mülk olarak, falan veya falan adama verilmiş olduğu tasdik edilmekteydi. Temlikname hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Bahaeddin Yediyıldız, **18. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s.129-133.

[202] Bahaeddin Yediyıldız, **18. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s.129-131.

[203] Özellikle elçilerden alınan rüşvetler ve Osmanlı Devleti'ne bağlı Prensliklerin gönderdiği hediyeler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 4, (Çeviren, Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s.152–154.

aldığı araştırmacılar tarafından ileri sürülmektedir[204]. Bu durum Saray'a yakın çevreler için de geçerlidir. 18. Yüzyılda sarayda makam mevki elde etmek isteyenlerin Hacı Beşir Ağa'ya ve valide sultana rüşvet ve hediyeler verdiği bilinmektedir[205]. Giovanni Emo'nun*"hediyesiz müzakere, müzakere sayılmaz"*[206], ifadelerinden de anlaşıldığı üzere, müzakerenin temelini hediyeleşme oluşturmaktadır. Bu da kendilerine sunulan hediyelerin dâr-üs'saâde ağası için önemli bir gelir kaynağı olduğunu göstermektedir.

2.3. Hacı Beşir Ağa ve Osmanlı Siyasi Hayatındaki Rolü

Hacı Beşir Ağa'nın hayatıyla ilgili bilgiler içeren kaynakların hiçbirinde doğum tarihi yaklaşık da olsa verilmemiştir. Sadece Hammer, Hacı Beşir Ağa'nın son zamanlarında felç geçirdiğini, bu sebeple çok düşkün olduğunu ve 3 Temmuz 1746 tarihinde doksan altı yaşında öldüğünü ifade etmektedir[207]. Ancak Hacı Beşir Ağa 3 Temmuz değil, 3 Haziran 1746'da vefat etmiştir[208]. Buna karşın şayet doksan altı (96) yaşında öldüğü bilgisi doğru ise Hacı Beşir Ağa M. 1650 yılında doğmuş olmalıdır. Sonuç olarak M. 1746 yılında oldukça ilerlemiş bir yaşta öldüğü ve Dâr-üs'saâde Ağalığı görevinde bulunduğu tarihler (M. 1717–1746) göz önüne alındığında 17. yüzyılın ortalarında doğduğu kabul edilebilir. Habeşistan kökenli bir köle olarak İstanbul'a getirilen Hacı Beşir Ağa, Yapraksız Ali Ağa'nın[209] çırağı olarak Topkapı Sarayı'na girmiştir[210]. M. 1704 yılında Daye[211] Kadını hacca götürmüş, bu sırada kendisi de hac görevini yerine getirerek; "Hacı Beşir Ağa" adını almıştır. M.1717 yılında getirildiği dâr-üs'saâde ağalığı görevinin başındayken M.1746 yılında öldüğünde Eyüp Sultan Külliyesi içerisindeki türbesine defnedilmiştir[212].

---

[204] Mary Lucille Shay, **Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lale Devri ve Sonrası (1720–1734)**, (Çeviren, Münir Akın), Özgü Yayınları, İstanbul 2009, s.71.
[205] Mary Lucille Shay, **Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lale Devri ve Sonrası (1720–1734)**, (Çeviren, Münir Akın), Özgü Yayınları, İstanbul 2009, s.71.
[206] Mary Lucille Shay, **Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lale Devri ve Sonrası (1720–1734)**, (Çeviren, Münir Akın), Özgü Yayınları, İstanbul 2009, s.53.
[207] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 8, İstanbul 2010, s.2201.
[208] Ahmed Resmî Efendi, **Hamîletü'l-Küberâ**, (Hazırlayan, Ahmet Nezihî Turan), İstanbul 2000, s.63–64; Abdülkadir Özcan, "Beşir Ağa, Hacı", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.555.
[209] Yapraksız Ali Ağa hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Ahmed Resmî Efendi, **Hamîletü'l-Küberâ**, (Hazırlayan, Ahmet Nezihî Turan), İstanbul 2000, s.61.
[210] Abdülkadir Özcan, "Beşir Ağa, Hacı", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.555.
[211] "Dâye: taya, sütnine, çocuğa bakan dadı". Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2002, s.170.
[212] Ahmed Resmî Efendi, **Hamîletü'l-Küberâ**, (Hazırlayan, Ahmet Nezihî Turan), İstanbul 2000, s.63–64; Abdülkadir Özcan, "Beşir Ağa, Hacı", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.555.

Mevcut kaynakların hiçbirinde Hacı Beşir Ağa'nın fiziksel özelliklerine değinilmemiştir. Ancak Surname-i Vehbi'deki tasvirlerde Hacı Beşir Ağa net bir şekilde görülmektedir. Levnî'nin gerçekçi tasvirlerinden, Hacı Beşir Ağa'nın fiziksel özellikleri kısmen de olsa anlaşılmaktadır. Tasvirlerden anlaşıldığı kadarıyla Hacı Beşir Ağa, uzun boylu, iri yapılı ve dolgun yanaklı bir görünüşe sahiptir[213] (Fotoğraf-6).

Fotoğraf-6: At üzerinde Hacı Beşir Ağa tasviri (Surname-i Vehbi'den)[214]

III. Ahmet şehzadeyken hizmetinde bulunan Hacı Beşir Ağa'yı padişah olunca padişah musahipliği ve saray hazinedarlığı görevlerine getirmiştir[215]. M. 1705 yılında hazinedar ağalığı görevine getirilen Hacı Beşir Ağa, M. 1713 yılında dönemin dâr-üs'saâde ağası Süleyman Ağa ile birlikte önce Kıbrıs'a, oradan da Mısır'a sürülmüştür[216]. Bir süre sonra Mısır'dan Hicaz'a gönderilen Hacı Beşir Ağa Şeyh'ül Harem'lik makamına

[213] Surname-i Vehbi'deki Hacı Beşir Ağa tasvirleri ayrı bir başlık altında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu sebeple burada tasvirler değerlendirilmemiştir.
[214] Esin Atıl, **Levni ve Surname: Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü**, Koçbank Yayınları, İstanbul 1999, s.116.
[215] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.217.
[216] Ahmed Resmî Efendi, **Hamîletü'l-Küberâ**, (Hazırlayan, Ahmet Nezihî Turan), İstanbul 2000, s.63–64.

getirilmiş; M. 1717 yılında da Anber Mehmet Ağa'nın[217] yerine dâr-üs'saâde ağası olmuştur[218]. Derviş Abdullah, Hacı Beşir Ağa'nın Baltacı İbrahim Paşa tarafından dâr-üs'saâde ağalığı görevine getirildiğini belirtmektedir[219]. 13 yılı III. Ahmet, 16 yılı I. Mahmut zamanında olmak üzere, 29 yıl ile Osmanlı İmparatorluğu'nda en uzun süre dâr-üs'saâde ağalığı yapan kişi olmuştur. Tabiî ki bu durum Hacı Beşir Ağa'nın saray içerisinde güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Özellikle hizmetinde bulunduğu ikinci padişah döneminde çok daha etkin olmuştur.

İki padişah döneminde dâr-üs'saâde ağalığı yapan Hacı Beşir Ağa, III. Ahmet döneminde çok etkili olamamıştır. Bunda Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın neredeyse devleti tek başına yönetmesinin önemli rolü olmuştur[220]. Ancak Patrona Halil İsyanı'yla birlikte III. Ahmet'le beraber Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın da saltanatı son bulmuştur. Damat İbrahim Paşa isyanda öldürülürken; III. Ahmet Topkapı Sarayı'nda esir hayatına mahkûm edilmiştir. Böylece Hacı Beşir Ağa'nın devlet kademelerindeki etkinliği iyice artmıştır. Ancak Hacı Beşir Ağa III. Ahmet zamanında da devlet işlerine müdahale etmiştir. Bu duruma en iyi örnek Nicolae Jorga'nın anlatımıyla; *"Damad İbrahim Paşa, savaşı önlemek için elinden gelen her şeyi yaparken, mutlak gücü elinde tutan Beşir Ağa'nın siyasî sistemi İran savaşının devamı ve Batıdaki eski Hıristiyan müttefiklere karşı savaş açılması üzerine kurulu idi. Ancak savaşların uzaması ve genişletilmesi hâlinde vezirleri uzaklaştırabiliyor, azledebiliyor, tehlikeli askerî unsurları meşgul edebiliyor, İstanbul halkına gittikçe daha sık ziyaret edilen kahvehanelerde – ki kaptan-ı deryanın da sahil kenarında bir kahvehanesi vardı – sohbet malzemesi sağlayabiliyor ve sultan üzerinde kendisi ve hırsı için üstünlük kurabiliyordu, ama çabalarının altında buna rağmen hiçbir zaman erdemli olmayan ve kendi şahsi zenginliğini arttırmak amacı yatmıyordu"*[221] şeklinde özetlenebilir.

---

[217] Anber Mehmet Ağa hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Ahmed Resmî Efendi, **Hamîletü'l-Küberâ**, (Hazırlayan, Ahmet Nezihî Turan), İstanbul 2000, s.63.

[218] Ahmed Resmî Efendi, **Hamîletü'l-Küberâ**, (Hazırlayan, Ahmet Nezihî Turan), İstanbul 2000, s.63–64.

[219] Pınar Saka, **Derviş Abdullah - Risale-i Teberdariyye Fi Ahval-i Darü's-Sa'ade (Darüssade Ağalarının Durumu Hakkında Baltacı'nın Raporu)**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2011, s.151.

[220] Pınar Saka, Damat İbrahim Paşa'nın Hacı Beşir Ağa'yı devlet işlerine karışmaması konusunda uyardığını ifade etmektedir. Belki de Damat İbrahim Paşa'nın sahip olduğu gücün farkında olan Hacı Beşir Ağa bu sebeple devlet işlerine bu dönemde çok müdahil olmamıştır. Bakınız; Pınar Saka, **Derviş Abdullah - Risale-i Teberdariyye Fi Ahval-i Darü's-Sa'ade (Darüssade Ağalarının Durumu Hakkında Baltacı'nın Raporu)**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2011, s.26.

[221] Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 4, (Çeviren, Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s.341.

İsyanın ardından tahta çıkan I. Mahmut zamanında Hacı Beşir Ağa büyük nüfuz sahibi olmuş ve devlet hizmetinde önemli görevlere istediği kişileri yerleştirmiştir. I. Mahmut, babasının ve amcasının yaşadıklarından ders alarak şeyhülislam ve sadrazamları uzun süre iş başında tutmamıştır. Uzun süre bu görevlerde kalanların kendisine etki edeceğini bildiği için kısa sürede değiştirmiştir. Tabii bu duruma, Hacı Beşir Ağa'nın vezirlerin elde ettiği güce padişahın dikkatini çekmesi sebep olmuştur. Böylece vezirlerin üç yıldan fazla bu görevde kalmaları yasaklanmıştır[222]. Tabi bu durum tabiri caizse Hacı Beşir Ağa'nın ekmeğine yağ sürmüştür. Padişaha etki edecek herhangi bir rakibinin olmaması Ağa'nın gücüne güç katmıştır.

I. Mahmut sık sık tahttan indirilen amcası III. Ahmet'e danışsa da, her türlü kararı annesi Saliha Sultan ve Hacı Beşir Ağa'nın etkisi altında almıştır[223]. Özellikle yaptığı icraatların birçoğunda Hacı Beşir Ağa'nın etkisinde kalmış ve onun önerilerini dinlemiştir[224]. Bunda da padişahın sorduğu sorulara Hacı Beşir Ağa'nın mantıklı cevaplar verdiği görüşü ileri sürülmüştür[225].

Hacı Beşir Ağa'nın I. Mahmut üzerindeki etkisi; istediğini sadrazam yapıp, istemediğini attıracak dereceye gelmiştir[226]. Sadrazam Kabakulak İbrahim Paşa'yı azlettirmesi bu duruma verilebilecek örneklerden sadece biridir. Sadrazam Kabakulak İbrahim Paşa, Hacı Beşir Ağa'nın padişah üzerindeki etkisinden ve elde ettiği güçten rahatsız olarak; padişahla görüşmüş ve Ağa'nın azlini yaptırmıştır. Durumu haber alan Hacı Beşir Ağa, valide sultanın huzuruna çıkarak valide sultanın şefaatiyle azilden kurtulurken; Sadrazam Kabakulak İbrahim Paşa makamını kaybetmiştir[227]. Özellikle I. Mahmut döneminde yapılan aziller ve atamaların Valide Sultan ve Hacı Beşir Ağa'nın istekleri doğrultusunda olduğu birçok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir[228]. Ancak I.

---

[222] Mary Lucille Shay, **Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lale Devri ve Sonrası (1720–1734)**, (Çeviren, Münir Akın), Özgü Yayınları, İstanbul 2009, s.40.
[223] John, Freely, **Osmanlı Sarayı-Bir Hanedanlığın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s.221.
[224] Mary Lucille Shay, **Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lale Devri ve Sonrası (1720–1734)**, (Çeviren, Münir Akın), Özgü Yayınları, İstanbul 2009, s.40.
[225] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt, IV/1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.332.
[226] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.175; M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.218.
[227] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.218.
[228] Mary Lucille Shay, **Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lale Devri ve Sonrası (1720–1734)**, (Çeviren, Münir Akın), Özgü Yayınları, İstanbul 2009, s.41.

Mahmut üzerindeki bu kadar etkisine rağmen Hacı Beşir Ağa'nın padişahı hiçbir zaman kötü bir iş yapmaya sevk etmediği kabul edilmektedir[229].

Hacı Beşir Ağa'nın hayatındaki en önemli olaylardan biri hiç şüphesiz Patrona Halil İsyanı'dır (M.1730)[230] (Fotoğraf-7). Zevk ve sefa dönemi olarak kabul edilen Lale Devri'ni (M.1718–1730)[231] sonlandıran Patrona Halil İsyanı, Osmanlı Devleti için olduğu kadar Hacı Beşir Ağa için de bir dönüm noktasıdır. Patrona Halil İsyanı'yla III. Ahmet (M. 1703–1730) tahttan indirilmiş, yerine I. Mahmut (M. 1730–1754) padişah olmuştur. III. Ahmet döneminde 13 yıldır dâr-üs'saâde ağası olan Hacı Beşir Ağa, isyanın ardından tahta geçen I. Mahmut zamanında da görevini sürdürmüştür.

Hacı Beşir Ağa devlet işlerine oldukça yabancı olan I. Mahmut'u, Patrona Halil ve adamlarından koruyacak ve Damat İbrahim Paşa'nın yerini alacak özelliklere sahip kararlı ve akıllı bir adamdır[232]. İsyanın ardından Hacı Beşir Ağa; sadrazam, şeyhülislam, kaptan-ı derya, Rumeli kadıaskeri ve yeni Tatar Hanı ile anlaşarak, Yeniçeri Pehlivan Halil aracılığıyla Patrona Halil'den hesap sormak isteyen askerler arasında gizlice 5 bin altın dağıttırmıştır[233]. M. 25 Kasım 1730 tarihinde Hacı Beşir Ağa'nın yaptığı plana uygun olarak Patrona Halil ve Muslu Beşe, Pehlivan Halil tarafından öldürülmüşlerdir[234] (Fotoğraf-8). İsyancıların diğer elebaşları da ortadan kaldırıldıktan sonra, askerlere III. Ahmet'in eski devlet adamlarının mal varlıklarından yüklü miktarda para bağışı yapılmıştır[235].

---

[229] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt, IV/1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.332.

[230] Patrona Halil İsyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Faik Reşit Unat, **1730 Patrona İhtilali Hakkında Bir Eser Abdi Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

[231] Lale Devri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Ahmet Refik Altınay, **Lale Devri**, İstanbul 1932; Mustafa Armağan, "Lale Devri'nin Siyah-Beyaz Fotoğrafı", **İstanbul Armağanı IV, Lale Devri**, İstanbul 2000, s.25–39; Necdet Sakaoğlu, "Lale Devri'ne Genel Bir Bakış", **İstanbul Armağanı IV, Lale Devri**, İstanbul 2000, s.17–24.

[232] Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 4, (Çeviren, Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s.340.

[233] Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 4, (Çeviren, Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s.340. Yazar burada verdiği bilgi için "aynı eser" diye atıfta bulunuyor ama atıfta bulunduğu eserin ne olduğu yazmadığı için anlaşılamıyor.

[234] İsyancıların ortadan kaldırılması hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Ahmet Refik Altınay, **Lâle Devri**, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014, s.137-148.

[235] Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 4, (Çeviren, Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s.340.

Fotoğraf-7: Patrona Halil İsyanı'nın elebaşı Patrona Halil (Van Mour)[236]

İsyancıların ortadan kaldırılışı kaynaklarda şu şekilde ifade edilmektedir; *"Âsilerin imhası için Saray-ı Hümayun faaliyete geçti. Sabık Kırım hanlarından Kaplan Giray vasıtasıyla Pehlivan Halil Ağa Bursa'dan İstanbul'a getirildi. Saray'da da Kızlar Ağası Beşir Ağa faaliyete geçti. 24 Kasım 1730'da Pehlivan Halil'in de dâhil olduğu bir toplantıda Kızlar Ağası Beşir Ağa ve yeni Vezir-i Âzam Silâhdar Mehmed Paşa, Patrona'nın diktasına karşı koymak üzere Kabakulak İbrahim Ağa ve Kaptan Canım Hoca Mehmed Paşa ile birleşerek bir komplo kurdular. Hilât giydirerek, Patrona'yı Rumeli Beylerbeyliği'ne, Muslu'yu Anadolu Beylerbeyliği'ne tayin etmek, Yeniçeri Ağasına üç tuğlu bir vezirlik ihsan etmek ve kendilerini İran seferine memur etmek bahanesiyle 26 Kasım 1730'da Patrona Halil ve isyanın elebaşları Saray'a davet edildi ve hepsi öldürüldü"*[237].

---

[236] Bakınız; Gülnur İz Yılmaz, **Osmanlı Payitahtında Bir Yabancı Ressam Jean Baptiste Van Mour**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2010, s.93.

[237] Fuat Andıç, Süphan Andıç, **Batıya Açılan Pencere Lâle Devri**, Eren Yayıncılık, İstanbul 2006, s.17.

Fotoğraf-8: İsyancıların öldürülmesi (Van Mour)[238]

Burada dikkatimizi çeken husus, Patrona Halil ve adamlarının ortadan kaldırılışında Hacı Beşir Ağa'nın etkin bir rol üstlenmiş olmasıdır. Bu da onun Devlet adamlığı yönünü ön plana çıkarmaktadır[239].

Patrona Halil İsyanı'ndan bir süre sonra vezirlerden ve devlet yönetiminden şikâyet eden bazı yeniçeriler Sadrazam Kabakulak İbrahim Paşa sefere gittiğinde yeniçeri ağasını öldürmeye teşebbüs ederek, Patrona Halil günlerini tekrar yaşatmak istedilerse de M.25 Mart 1731'de saray bostancıları ve baltacılar tarafından bertaraf edilmişlerdir. Patrona Halil İsyanı'nın bastırılmasındaki etkinliğinin ardından nüfuzu gittikçe artan Hacı Beşir Ağa'nın isyana katılan binlerce yeniçeriyi padişahın haberi olmadan gizlice

[238] Bakınız; Gülnur İz Yılmaz, **Osmanlı Payitahtında Bir Yabancı Ressam Jean Baptiste Van Mour**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2010, s.94.

[239] Benzer bir durum Sokollu Mehmet Paşa'nın ölümünün soruşturulması olayında da görülmektedir. Sokollu Mehmet Paşa bir suikast sonucu yaşamını yitirince, dönemin Dâr-üs'saâde Ağası Mehmet Ağa soruşturmayı yürütmüş ve katilin yakalanmasında etkin rol oynamıştır. Bir kara ağa olan Mehmet Ağa da Hacı Beşir Ağa gibi dönemin önde gelen isimlerinden biridir. Mehmet Ağa'nın hayatı ve Osmanlı Devleti'ndeki siyasi ve ekonomik gücü hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Emine Fetvacı, **Sarayın İmgeleri-Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih**, (Çeviren, Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s.195–241.

öldürttüğü ileri sürülmektedir[240]. Ancak, padişahın haberi olmadan binlerce yeniçerinin nasıl olup da öldürüldüğü anlaşılır gibi değildir. Ayrıca Sadrazam orduyla birlikte sefere giderken; isyana teşebbüs eden bu yeniçerilerin ve ağalarının İstanbul'da ne işleri vardı bu da anlaşılamamıştır. Bu sebeple bu bilginin doğruluğuna şüpheyle yaklaşmakta yarar vardır.

Hem Patrona Halil İsyanı, hem de sonrasında isyan hazırlığında olanların Hacı Beşir Ağa tarafından ortadan kaldırılması, onun devlet idaresinde ne kadar etkin bir rol üstlendiğini göstermesinin yanında, bundan sonraki süreçte çok daha etkin olacağının da habercisidir. Zira padişah ve birçok yüksek rütbeli devlet adamı dururken; isyancıların Hacı Beşir Ağa tarafından cezalandırılması, onun gücünü ve etkinliğini kanıtlamaktadır. Bu durum Hacı Beşir Ağa'ya karşı saray içerisinde ortaya çıkacak olan muhtemel bir muhalefete de gözdağı olmuştur. Böylelikle saraydaki bütün gücü ele geçiren Hacı Beşir Ağa'nın elinde, vezirler ve diğer üst düzey yöneticiler birer oyuncak haline gelmişlerdir[241].

Patrona Halil İsyanı'ndan hemen sonra göreve gelen ilk iki vezir, Mehmet ve İbrahim Paşa, kendilerinden sonraki vezirler olan Topal Osman ve Ali Paşa'dan daha kabiliyetsizlerdir. Ancak bu dönemde devlet yönetiminin tamamen Valide Sultan, Defterdar ve Hacı Beşir Ağa'nın elinde olması kabiliyetli vezirlerin de kısa zamanda ya azledilmeleri ya da sisteme ayak uydurmaları sonucunu doğurmuştur. Önceleri Hacı Beşir Ağa'nın üstünlüğünü kabul eden Topal Osman Paşa, bir konuda Ağa'ya muhalefet edince azledilerek sürgüne gönderilmiştir[242]. Topal Osman Paşa'nın halefi Hekimoğlu Ali Paşa, Defterdar ve Valide Sultanı devre dışı bıraksa da Hacı Beşir Ağa'nın baskısı sonucu istifa etmek zorunda kalmıştır[243]. Mary Lucille Shay, I. Mahmut döneminde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu şu şekilde özetler: *"Otuz dukaya (Venedik Altını) satın alınan bir Kızlar Ağası, aslında cariyelikten gelme bir Valide Sultan, I. Mahmut ve vezirlerden daha etkiliydiler"*[244]. Valide Sultan ve Hacı Beşir Ağa'ya rüşvet vererek; vezirlik makamında bulunduğu iddia edilen İbrahim Paşa,

---

[240] Fuat Andıç, Süphan Andıç, **Batıya Açılan Pencere Lâle Devri**, Eren Yayıncılık, İstanbul 2006, s.18.
[241] Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 4, (Çeviren, Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s.340–341.
[242] Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 4, (Çeviren, Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s.341.
[243] Mary Lucille Shay, **Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lale Devri ve Sonrası (1720–1734)**, (Çeviren, Münir Akın), Özgü Yayınları, İstanbul 2009, s.49.
[244] Mary Lucille Shay, **Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lale Devri ve Sonrası (1720–1734)**, (Çeviren, Münir Akın), Özgü Yayınları, İstanbul 2009, s.52.

halkın istekleri doğrultusunda yine Valide Sultan ve Hacı Beşir Ağa'nın baskısıyla vezirlikten ayrılmıştır[245].

Vezir-i Azam Yeğen Mehmet Paşa, Belgrat'ı almak için sefer hazırlığında iken barış yapılmasını isteyen Defterdar Atıf Efendi'yi, azledip sürgüne yollamıştır[246]. Vezirler Numan, Selim ve Hasan Paşaların da vezirlik tuğlarını alarak azletmiştir[247]. Barış yapılmasını isteyen Hacı Beşir Ağa hakkında da: *"Ordu sefere çıkınca kızlar ağasının hakkından gelirim"* diyen Sadrazam Yeğen Mehmet Paşa, Hacı Beşir Ağa'nın padişaha etki etmesi sonucu azledilerek yerine Vidin Seraskeri İvaz Mehmet Paşa sadrazam tayin edilmiştir[248].

Özellikle isyancıların cezalandırılmasındaki rolü, Hacı Beşir Ağa'yı çok daha güçlü kılmıştır. Bu dönemde Hacı Beşir Ağa'nın aracılığı olmadan hiç kimse padişaha ulaşamıyordu. Bazı araştırmacılar bu dönemde (yetkilerinin doğrudan Hacı Beşir Ağa tarafından kullanılmak üzere) sadrazamlık makamının ortadan kalktığını ifade etmektedirler[249]. Hacı Beşir Ağa, padişahı her konuda etkilemiş ve alınan kararlarda belirleyici olmuştur. Osmanlı Devleti'nin aldığı savaş ve barış kararlarında bile Hacı Beşir Ağa'nın görüşleri etkilidir. Artık Hacı Beşir Ağa, tahtın ve devletin görünmez sahibidir.

Ünlü tarihçi Nıcolae Jorga, "*Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*" adlı kitabının 4. cildi, 6. bölümüne: *"1730 Patrona Halil İsyanı. Sultan III. Ahmed'in Tahttan İndirilmesi. Kızlar Ağası'nın İktidarı. Avusturya ve Rusya ile Savaş. Belgrad Barışı (1739)"* başlığını uygun görmüştür[250]. Burada III. Ahmet'in tahttan indirilmesinin ardından, I. Mahmut'un değil de dâr-üs'saâde ağasının yani Hacı Beşir Ağa'nın iktidarı olarak nitelemesi Hacı Beşir Ağa'nın bir hükümdar gibi devleti yönettiğini göstermektedir.

---

[245] Mary Lucille Shay, **Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lale Devri ve Sonrası (1720–1734)**, (Çeviren, Münir Akın), Özgü Yayınları, İstanbul 2009, s.44.
[246] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt, IV/1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.284–285.
[247] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt, IV/1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.284–285.
[248] Ancak burada verilen bilgiyle Jorga'nın verdiği bilgi çelişmektedir. Uzunçarşılı Hacı Beşir Ağa'nın barış taraftarı olduğunu söylerken; Jorga, savaş taraftarı olduğunu vurgulamaktadır. Belki de farklı durumlarda farklı görüşler ileri sürmüş olabilir. Bu çelişki de buradan kaynaklanıyor olabilir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt, IV/1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.284–285.
[249] Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 4, (Çeviren, Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s.340–341.
[250] Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 4, (Çeviren, Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s.337.

Ayrıca bu görüşünü destekleyen bazı örnekler de sıralamaktadır. Sultan'ın özel hazinedarı olan dâr-üs'saâde ağasının devleti yönettiği ve defterdarı istediği gibi değiştirebildiği bir dönemde, savaş yönetiminden kolayca anlaşılabileceği gibi, Osmanlı Devleti'nde maliye yönetiminde tam bir birlik mevcuttu. Dâr-üs'saâde ağasının (Hacı Beşir Ağa) tek başına yönetimi bu açıdan da devlet için büyük bir avantaj sağlamıştır[251]. İsmail Hakkı Uzunçarşılı da Devlet işlerinde o kadar ileri giden Hacı Beşir Ağa'nın bir dönem Osmanlı-İran ilişkilerini bir hükümdar gibi yönettiğini belirtmiştir[252].

John Freely de, Hacı Beşir Ağa'nın devlet idaresindeki etkinliğine: *"Üç sultanın saltanatı boyunca sarayda dönen entrikaların merkezinde bulunan Hacı Beşir, edindiği tecrübeye ve güce dayanarak tahtın görünmez sahibi oldu"*[253] şeklinde dikkat çekmektedir. Ancak Hacı Beşir Ağa iki padişah döneminde dâr-üs'saâde ağalığı görevinde bulunmuştur. Bununla birlikte, M.1713 yılında dönemin dâr-üs'saâde ağası Süleyman Ağa ile birlikte önce Kıbrıs'a, daha sonra da Mısır'a sürülmesi, Hacı Beşir Ağa'nın dâr-üs'saâde ağalığı görevine gelmeden önce de devlet işlerine müdahil olduğunu düşündürmektedir.

Araştırmacıların ifadelerinde görüldüğü üzere Hacı Beşir Ağa, bir dönem devleti bir hükümdar gibi yöneterek dâr-üs'saâde ağaları saltanatında zirvede yer almaktadır. Hatta son günlerini hastalık içinde geçiren Hacı Beşir Ağa, bu durumda da devlet işlerini yürütmeyi ve kendisinden sonra da devletin işleyişine etki edecek adamları iş başına getirmeyi hedeflemiştir. Ancak ölümünün hemen ardından sadrazam, Hacı Beşir Ağa'nın adamlarını saraydan uzaklaştırmıştır. Hacı Beşir Ağa'nın ölümü üzerine, himaye ettiği Nezir ve Sultan'ın iki nedimi Kebapçı Ali ve Yakup Ağa saraydan atılarak Kahire'ye sürülmüşlerdir[254].

Son olarak; Hacı Beşir Ağa'nın sadece siyasi olaylarda değil dini konularda da söz sahibi olduğu bilinmektedir. *"Nâdir Şah, Caferî mezhebini Osmanlı pâdişahına kabul ettirmek için ısrar ettiği sırada Cizye muhasebecisi bulunup İran elçisiyle mükâlemeye memur olan Ragıp Efendi (Koca Ragıp Paşa) bizim müterreddid ulemamıza karşı: hak mezhep dörttür, lâkin pâdişahımızın hükmü cari olduğu yerlerde pâdişahın Hanefî*

---

[251] Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 4, (Çeviren, Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s.341.
[252] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.176.
[253] John, Freely, **Osmanlı Sarayı-Bir Hanedanlığın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s.221.
[254] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 8, İstanbul 2010, s.2201.

mezhebinde olmasına binaen dört mezhepten olanların dâvalarını Hanefî mezhebi üzere içtihad ederler ve hüküm verirler; Caferî mezhebi dahi tasdik olunsa yine Osmanlı ülkelerinde Hanefî mezhebi carî olur; bu tasdik lâfzı murad bir şeydir, bunun için otuz seneden beri Anadolu harab ve nice yüz bin Müslüman telef olup hazine boşalmıştır. Devletin Nemçe ve Moskov gibi düşmanı zuhur etti ve şimdi yine (yani 1155 H./ 1742 M.'de) Acem, ancak mezhep kavgası için sefer açtı, kuru bir söz ile böyle zarurette şer'in müsaadesi vardır; zarar-ı âmdan zarar-ı has evlâdır demiş. Bunu haber alan meşhur Darüssaâde ağası Hacı Beşir Ağa – ki birinci Mahmud üzerinde bir sözü iki olmazdı – Ragıp Efendi'yi tekdir ederek: "Bir daha bu kelâmı ağzına alma; madem ki ben hayattayım dört mezhebe beşinci bir mezhep ilâve ettirmem" demişti. (Şamdanî-zâde, Müri-üt-tevarih, 1159 vekayii, Beşir Ağa'nın vefatı kısmında)"[255]. Bu olay, Hacı Beşir Ağa'nın dini konulardaki etkinliğinin görülmesi bakımından son derece önemlidir.

Hammer, Hacı Beşir Ağa'nın terekesine atıfta bulunarak; *"otuz kuruşa satın alınan bu Habeş esir, yirmi milyon on sekiz bin kese para bıraktı"*[256] ifadesini kullanmıştır. Fakat terekenin nerede bulunduğunu belirtmemiştir. Bahaddin Yediyıldız da, Hammer'i[257] kaynak göstererek; "*Otuz sene sarayda ve İmparatorluk üzerinde hüküm sürmüş olan çok güçlü kızlarağası Beşir, 96 yaşında iken 3 Temmuz 1746'da öldü. Eskiden Habeşli bir köle olan ve otuz kuruşa satın alınan Beşir, geride yirmi milyon on sekiz bin kese gümüş para, yüz altmış koşum takımı ve mücevherlerle süslü sekiz yüz cep saati bıraktı. İstanbul'da bir cami, Eyüp'de bir dârülhadis, bir sıbyan mektebi, bir çeşme, bir kütüphâne ve sadrazamın sarayı yakınında diğer bir mektep açmıştı. Bu mektebin yanına defnedilmiştir*"[258] ifadelerine yer vermiştir. Ancak Hacı Beşir Ağa, söz konusu mektebin yanına değil, Eyüp Sultan Külliyesi içerisindeki türbesine defnedilmiştir. Hacı Beşir Ağa'nın terekesine dair yaptığımız çalışmalar kapsamında Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde tespit ettiğimiz 2644[259] nolu defterin özetinde; *"Darüssaade Ağası müteveffa Hacı Beşir Ağa'nın muhallefatı olarak dercolunan sof, canfes, hatai, bürüncek, basma ve sair mensucat ile merhumun saray-ı cedidde vaki muhtelif kitapları, murassa*

---

[255] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. IV/1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.307–308.
[256] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 8, İstanbul 2010, s.2201.
[257] J. V. Hammer, **Histoire deI'Empire Ottoman**, C. 15, (Fransızcaya çeviren, J. J. Hellert, Paris 1835, s.105.
[258] Bahaeddin Yediyıldız, **18. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s.174.
[259] T.S.M.A., Defter no: 2644.

müzeyyenat eşyası, saatları, dürbün ve sair kıymetli alat ve edevatı, oda ve matbah takımları ile harc-ı hassa defterine irat kaydolunan nukudu" ifadeleri geçmektedir. Söz konusu defter; H. 1150-1159 / M. 1737-38/1746-47 tarih aralığını kapsamaktadır. Bu tarihler arasında görevde olan ve vefat eden tek Darüssade Ağası, Hacı Beşir Ağa olduğu için söz konusu belgenin Ağa'nın terekesi olduğu kanaatindeyiz.

Defterde yer alan bilgiler özetle şöyledir; Mütala-i Mirat, Şehr-i Delail Hayrat, Şemail-i Şerif, Şifayı Şerif, Duaname, Tafsilü Talik, Tafsilü Keşşaf vb. gibi çoğu dini kitap olmak üzere toplam 126 adet değerli kitap; elmaslı basma altun saat, elmasla murassa incü köstekli saat, murassa asma saat, incülü saat kesesi, mütenevvia saat; murassa kabza dürbünlük, mütenevvia dürbünlük, elmaslı küpe, zarf-ı mücevher gözlük, zümrüt nişaneli incü gibi değerli taşlı eşyalar; kılıç, topuz, bostan, kahve ocagı, tepsi, leğen, gülebdan, matara, şeker kutusu, el ibrigi, yemek takımları (kase, tabak, kahve takımı, altı fener, su tabakası, ibrik, sandık), ayna, pirinç mangal, vazo, filinta, zırh, porselen, çeşitli eşyalar (çekmece, kutu, şişe, cerrah aleti) ve at koşum takımları; kadife, kemha, telli hatayi, seraser, telli kadife, sade hatayi, taraklı atlas, uçkur gibi değerli kumaşlar ve vaşak kürk; don, işleme havlu makrome, peştamal, günlük havlu, sade havlu makrome, işleme destar örtüsü, işleme şal, bez perde, yorgan yüzü, sandalye kılıfı, destar örtüsü, hamam takımı, üstlük, işleme kahve örtüsü, sırma işleme seccade, çuka işleme seccade, acem keçesi seccade, taraklı atlas bürde, sim kuşak, sim gecelik gibi çeşitli kumaş ve kıyafetler. Ayrıca elmaslı murassa şemse altın kuşak, etrafı kırmızı yakutlu murassa suya altın kuşak, elmaslı üç kuşak daha olmak üzere toplam beş adet kuşak olduğu defterden anlaşılmaktadır.

Son olarak defterde; Hacı Beşir Ağa'nın nakit parası hakkında da bilgi yer almaktadır. 5000 Frengi Altını; 6500 Çil Akçe; 15500 Mısri Para; 1092 Sultaniye olmak üzere toplamda 1571154 akçe, 211 kuruş tutarında parasının olduğu belirtilmektedir.

Defterde yer alan bilgilerden Hacı Beşir Ağa'nın yaptırdığı kütüphanelerin dışında özel bir kütüphanesinin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca çok sayıda değerli kumaş, saat, kılıç, silah, mücevher vb. olduğu da görülmektedir. Özetle söz konusu defter, Hammer'in verdiği rakamın abartılı olduğunu ortaya koysa da Hacı Beşir Ağa'nın hiç de azımsanmayacak bir servete sahip olduğunun kanıtıdır. Bunun yanında Ağa'nın imparatorluğun birçok yerine yapı inşa ettirmesi ve sayısız hayır işleri yapması zenginliğinin en büyük göstergeleridir. Zira III. Ahmet ve I. Mahmut dönemlerinde en

çok yapı inşa ettirenler arasında Hacı Beşir Ağa üçüncü sırada yer almaktadır. Bunca yapıyı inşa ettirip, giderlerini karşılamak çok ciddi bir malî kaynak gerektirmektedir. Burada önemli olan husus, bir dâr-üs'saâde ağasının nasıl olup da bu kadar büyük bir ekonomik güce sahip olduğudur. Kendisinden önceki dâr-üs'saâde ağalarının hiçbiri Hacı Beşir Ağa'nın sahip olduğu kadar büyük bir servet elde edememiştir. Doğal olarak bu durum baniliklerini de etkilemiştir. Tabi ki daha önceki dâr-üs'saâde ağaları da yapılar inşa ettirmiş, resimli kitaplar hazırlatmışlardır. Ancak bunlardan hiçbiri yaşadıkları dönemin en önemli banileri olmayı başaramamışlardır. Özellikle devletin zor durumda olduğu bir dönemde, bir dâr-üs'saâde ağasının bu kadar yapı inşa ettirmesi oldukça önemlidir. Belki de Hacı Beşir Ağa, devletin içinde bulunduğu bu olumsuz ortamın etkisini kırmak için bu kadar yapı inşa ettirme ihtiyacı duymuştur. Ayrıca kendisi saray içerisine hapsolan birinin, elde ettiği bu büyük gücü bir şekilde sergilemek istemiş olması da muhtemeldir. Bunun da en etkili yolu halkın kullanacağı ve hayır dua edeceği yapılar inşa etmekten geçmektedir.

Daha önce de ifade edildiği üzere 16. yüzyılın sonlarından itibaren sarayın kontrolünü ele geçiren dâr-üs'saâde ağaları, siyasi ayrıcalıkların yanında; ekonomik bakımdan da çok ciddi kaynaklara kavuşmuşlardır. Hacı Beşir Ağa da elde ettiği bu ekonomik ve siyasi gücü imparatorluğun farklı şehirlerinde çok sayıda yapı inşa ettirerek değerlendirmiştir[260].

Hacı Beşir Ağa'nın 3 Haziran 1746 tarihinde ölümü üzerine, dâr-üs'saâde ağası kanununa göre hazinedar olan, aynı zamanda I. Mahmut'un şehzadeliğinde hizmetinde bulunan Moralı (Hafız, Hattat) Beşir Ağa dâr-üs'saâde ağası olmuştur. Fındıklılı Süleyman Efendi, Hacı Beşir Ağa'nın ölümü üzerine tarihe şu notu düşmüştür; *"… otuz seneden berü ale't-tevâlî Dârü's-sa'âde Ağası olan el-Hâc Beşîr ağa vefât etmekle kabri Hazret-i Ebî Eyyûb-ı Ensârî kapısı kurbünde türbeye defn olundu ve âb-ı lezîz bulunup başı ucunda, fî-sebîli'l-lâh Sebîl binâ' olundu. Merhûm Kızlar Ağası Süleyman Ağa vaktinde, bu el-Hâc Beşîr Ağa, Hazînedâr Ağa bulunup, Süleyman ağa ile bile Kıbrıs'a, ba'dehû Mısır'a nefy olundukdan sonra Medîne-i Münevvere'de Şeyhü'l-harem olmuşidi. Damad Ali Paşa şehîd oldukda, yirmi dokuz (1717) târihinde İstanbul'a gelüp, Dârü's-sa'âde Ağası olup, hüdâvendigâr-ı sâbık Sultan Ahmed Hân'a güzel hizmet eyledi. Lâkin sadrıâzam İbrahim Paşa vaktinde, pek ilerü atılmadı. Lâkin*

[260] Tezin esas konusunu Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapılar ve bani kimliği oluşturduğu için burada onlara değinilmemiştir. İlerleyen bölümlerde bu konu ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

akl-u rüşd ve hayr-hâh olmak üzre şöhreti varidi. Sultan Mahmud Hân cülûsunda, ba'zı kelimâtı vâkı'a mutâbık ve tedbîri isâbet etmekle, Pâdişâh emr-i cüz'î ve küllîde kendüye mürâca'at etmekle zimâm-ı devlet, kabza-i tasarrûfuna girüp, Paşa-kapısı kurbünde bir câmi' ve bir medrese ve bir kitabhâne ve bir nakşbendi tekkesi ve iki çeşme ve bir sebîl ve bir mekteb ve Nişânca mahâllesinde, kezâlik bir medrese binâsı gibi hayrâta muvaffak olmuş bir pîr-i sâd-sâl idi. Rahmetullâhu-aleyh."[261]

2.4. Surname-i Vehbi'de Hacı Beşir Ağa Tasvirleri

Osmanlı Devleti'nde şehzadelerin düğünleri yapılmazdı. Sadece hanedan üyesi kızların (Sultanların) nişan ve düğünleri olurdu. Şehzadelerin ise doğum ve sünnetlerinde günlerce süren eğlencelerin düzenlendiği büyük şenlikler yapılırdı[262]. Genellikle Ok Meydanı'nda yapılan şenliklerde, imparatorluğun her bölgesinden gelen esnaf teşkilatları padişah huzurunda hünerlerini göstererek geçiş törenleri yaparlardı. Sünnet düğünlerinde günlerce süren şenliklerin yapılmasındaki asıl amaçlardan biri halkın ilgisini farklı yönlere çekmektir. Daha açık bir ifadeyle yaşanan olumsuz bir olayı; ekonomik sıkıntıları veya kaybedilen bir savaşın izlerini silmektir[263]. Törenlerde yapılan esnaf loncalarının geçişlerinde de devletin gücü ve ihtişamı sergilenmek istenmektedir. Bu sebeple tüm devlet erkânının yanı sıra özellikle yabancı elçilerin bu şenlikleri izlemesine özen gösterilirdi.

Herhangi bir vesileyle düzenlenen bu şenliklerin anlatıldığı eserlere "Surname" (şenlik kitabı) denilmektedir. Dönemin gündelik hayatı, esnaf teşkilatlarının durumu ve saray protokolünün görülmesi açısından Osmanlı resim sanatında surnamelerin çok önemli bir yeri vardır. Osmanlı tarihi boyunca şehzadelerin sünnet şenlikleri vesilesiyle hazırlanmış çok önemli iki resimli surname örneği bilinmektedir. Bunlardan ilki III. Murat'ın şehzadelerinin sünnet düğünlerini konu alan Surname-i Hümayun'dur[264]. Diğeri ise III. Ahmet'in şehzadelerinin sünnet şenliklerinin tasvir edildiği Surname-i

---

[261] Şem'dânî-zâde Fındıklılı Sülayman Efendi, **Mür'i't-Tevârih**, C. 1, (Yayınlayan, Münir Aktepe), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1976, s.123.

[262] Esin Atıl, **Levni ve Surname: Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü**, Koçbank Yayınları, İstanbul 1999, s.42.

[263] "*Bir şehzadenin sultan oluncaya kadar tek kamusal işlevi, sünneti aracılığıyla saltanat debdebesinin sergilenmesine olanak sağlamaktır."* Şehzade sünnetlerinin kamusal işlevleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Leslie P. Pierce, **Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar**, (Çeviren, Ayşe Berktay), (5. Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s.135-137.

[264] Nurhan Atasoy, **1582 Surname-i Hümayun-Düğün Kitabı**, İstanbul 1998.

Vehbi'dir[265]. Her iki eser de Osmanlı toplum yapısı ve esnaf teşkilatları hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir.

Lale Devri'nin ünlü şairlerinden Seyyid Hüseyin Vehbi tarafından yazılan Surname-i Vehbi, III. Ahmet'in dört şehzadesi ile Damat İbrahim Paşa'nın oğlu ve 5000 yoksul çocuğun sünnet düğünleri dolayısıyla yapılan şenlikleri konu almaktadır[266]. M.18 Eylül–2 Ekim 1720 tarihinde yapılan sünnet düğününün tüm detayları Seyyid Hüseyin Vehbi tarafından kaleme alınırken; Levnî de bunların tamamını nakşetmiştir. Eser, 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sosyal ve kültürel yapısını en iyi şekilde gösteren başlıca kaynaklardan biridir. Ayrıca devlet protokolünün görülmesi açısından da son derece önemlidir. Ancak Surnâme-i Vehbî'yi bu çalışma açısından esas önemli kılan özelliği ise tez konusunu oluşturan Hacı Beşir Ağa'nın tasvirlerinin yer almasıdır.

Hacı Beşir Ağa'dan önce dâr-üs'saâde ağalığı yapan bazı kara ağalar elde ettikleri siyasi ve ekonomik güçleri çeşitli sanat hamilikleri ile taçlandırmışlardır. Bunlar içerisinde özellikle Hacı Mustafa Ağa ve Habeşi Mehmet Ağa hazırlanmasına öncülük ettikleri resimli kitaplarda kendi tasvirlerine de yer verdirmişlerdir[267]. Daha sonraki dönemde görev yapan bazı dâr-üs'saâde ağaları ise hazırlanan resimli kitaplarda çok sayıda kara ağa tasviri yaptırmışlardır[268].

Hacı Beşir Ağa adına bir kitap hazırlanmamış olmasına rağmen Surname-i Vehbi'de çok sayıda tasvirine yer verilmiştir. Bazı sahnelerde Hacı Beşir Ağa belirgin bir şekilde görülürken; bazılarında ise kimlikleri bilinmeyen çok sayıda kara ağa yer almaktadır. Bu sebeple tasvirlerdeki kişinin Hacı Beşir Ağa olduğu metinden de kesin olarak

---

[265] Esin Atıl, **Levni ve Surname: Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü**, Koçbank Yayınları, İstanbul 1999; Hafız Mehmet Efendi, **1720 Şehzadelerin Sünnet Düğünü, Sûr-ı Hümâyûn**, (Yayına Hazırlayan, Seyit Ali Kahraman), Kitap Yayınevi, İstanbul 2008.

[266] Serpil Bağcı, vd., **Osmanlı Resim Sanatı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006, s.264.

[267] Tezin "Osmanlı Devleti'nde Saray Teşkilatı Ve Dâr-üs'saâde Ağası" başlıklı bölümünde Hacı Mustafa Ağa ve Habeşi Mehmet Ağa hakkında ayrıntılı bilgi verildiği için burada tekrar edilmeyecektir.

[268] Çeşitli sanat hamilikleriyle birlikte resimli kitaplar hazırlatan Dâr-üs'saâde Ağaları, "Saray Teşkilatı ve Dâr-üs'saâde Ağası" başlıklı bölümde ayrıntılı olarak tartışıldığı için burada tekrar edilmeyecektir.

belirlenen sahneler detaylı olarak anlatılmıştır[269]. Kara ağaların yer aldığı diğer sahneler ise sadece dipnotta verilmekle yetinilmiştir[270].

Eski Saray'ı Ziyaret[271]**:** İki sayfadan oluşan ilk tasvirde, Sultan III. Ahmet ve şehzadelerinin şeker bahçelerini ve nahılları[272] görmek üzere Eski Saray'a gidişi resmedilmiştir (Fotoğraf-9-10). Sol sayfada nahıllar ve bahçeler yer alırken; sağ tarafta ise padişah, şehzadeler ve saray erkânı görülmektedir. Padişahın hemen arkasındaki iki kişiden biri silahtar ağa, diğeri ise Hacı Beşir Ağa'dır. Şehzadeler ve diğer devlet erkânı padişahın biraz uzağında resmedilirken; Hacı Beşir Ağa'nın padişaha olan yakınlığı dikkat çekicidir. Üzerinde yakası tüylü, sarıya çalan renkli bir kaftan görülen Hacı Beşir Ağa'nın başında taşkın sarıklı bir kavuk bulunmaktadır.

---

[269] Surname-i Vehbi'de Hacı Beşir Ağa tasvirlerinin yer aldığı sahnelere bakınız; Esin Atıl, **Levni ve Surname: Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü**, Koçbank Yayınları, İstanbul 1999, s.245, (1)Eski Saray'ı Ziyaret; s.234, (6)Sultanın Ok Meydanı'na Gelişi; s.231, (8)Kabul Töreni; s.225, (11)Sadrazamın Hediyelerini Sunması; s.219 (14)Ok Meydanı'nda Gece Gösterisi; s.117, (65)Sünnet Alayı: Darüssade Ağası ve Babüssade Ağası ile Enderun Mensupları; s. 110–111, (68)Topkapı Sarayı'ndaki Törenler.

[270] Surname-i Vehbi'de kara ağa tasvirlerinin yer aldığı sahnelere bakınız; Esin Atıl, **Levni ve Surname: Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü**, Koçbank Yayınları, İstanbul 1999, s.223, (12)Şeyhlerin Kabulü Ve Cambazların Gösterisi; s.213, (17)Cambazların Gösterisi; s.211, (18)Kuran Suresinin Okunması; s.209, (19)Cirit Oyunu; s.205, (21)Topçu Bölüğünün Gösterisi; s.199, (24)Sazendelerin, Çengilerin ve Cambazların Gösterisi; s.195, (26)Sazendelerin, Cambazların ve Güreşçilerin Gösterisi, s.193, (27)Cambazların Gösterisi; s.190, (28)Haliç'te Gece Gösterisi; s.189, (29)Sihirbazların, Cambazların ve Sazendelerin Gösterisi; s.187, (30)Tiryakilerin Gösterileri; s.177, (35)Sazendelerin, Çengilerin, Cambazların Ve Fişeklerle Ateşlenen Bir Adamın Gösterisi; s.175, (36)Cambazların Gösterisi ve Gümüş Maşrapanın Direğe Asılması; s.170, (38)Haliç'te Gece Gösterisi; s.168, (39)Haliç'teki Gösteri; s.167, (40)Topçu ve Tersane Bölüklerinin Gösterisi; s.165, (41)Ok Meydanı'nda Gece Gösterisi; s.163, (42)Esnaf Alayı: Çadırcılar, Ayakkabıcılar, Bakkallar, Meyve Satan Manavlar, Takkeciler, Kavukçular, Yorgancılar ve Tüccarlar; s.161, (43)Beylerbeylerinin Hediyelerini Sunması; s.157, (45)Sazendelerin, Cambazların, Güreşçilerin ve Sihirbazların Gösterisi; s.155, (46)Esnaf Alayı: Bakırcılar, Mücevherciler, Terziler ve İpek Dokumacıları; s.150, (48)Haliç'te Gece Gösterisi; s.149, (49)Esnaf Alayı: Kuyumcular, Bal Mumu Satıcıları, Kalaycılar, Bitpazarı ve Baharat (Mısır) Çarşısı Esnafı; s.147, (50)Sihirbazların ve Sazendelerin Gösterisi; s.145, (51)Esnaf Alayı: İbrişimciler, Demirciler, Gemiciler, Seraserciler, Saraçlar. Tasvirlerin önündeki parantez içindeki rakamlar kitaptaki resim sırasını belirtmektedir.

[271] Esin Atıl, **Levni ve Surname: Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü**, Koçbank Yayınları, İstanbul 1999, s.244.

[272] Nahl, 1. Hurma ağacı. 2. Gümüş veya mumdan yapılarak gelinlerin önünde götürülmesi ve sonra gelin odasına konulması, vaktiyle adet olan süs ağacı. 3. ed. İnce, uzun, narin vücutlu dilber. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2002, s.798.

Fotoğraf-9: Eski Saray'ı ziyaret

Fotoğraf-10: Eski Saray'ı ziyaretten detay

Sultan'ın Ok Meydanı'na Gelişi[273]**:** Söz konusu sahne farklı grupların ok meydanına gelişini birden çok sayfada anlatmaktadır. Hacı Beşir Ağa ve hizmetkârlarının da gelişi son sayfada görülmektedir (Fotoğraf-11-12). İki sayfa olarak düzenlenmiş olan minyatürün sağ tarafında kalabalık bir grup içersinde vezirler ve vezirlerin hemen arkasında oldukça kalabalık bir grubun içerisinde padişah gösterilmiştir. Padişahı takiben silahtar ve çuhadar ağanın arkasında kahverengi bir at üzerinde, sarı kaftanı ile Hacı Beşir Ağa görülmektedir. Hacı Beşir Ağa'nın atı işlemeli bir koşum takımı ile süslenmiştir. Başında taşkın sarıklı bir kavuk bulunan Ağa, bir eliyle atının yularını tutmaktadır. Arkasında da yaya olarak Ağa'yı takip eden kalabalık maiyeti görülmektedir.

Fotoğraf-11: Sultan'ın Ok Meydanı'na gelişi

[273]Esin Atıl, **Levni ve Surname: Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü**, Koçbank Yayınları, İstanbul 1999, s.234.

Fotoğraf-12: Sultan'ın Ok Meydanı'na gelişinden detay

Kabul Töreni[274]**:** Şenliğin başladığı gün olan kabul törenini gösteren çift sayfa bir minyatürdür. Sağ tarafta çadır içinde tahtta oturan Sultan III. Ahmet gösterilmektedir. Sultanın arkasında şehzadeler, saray görevlileri, devlet görevlileri ve altı kara ağa ile birlikte Hacı Beşir Ağa tasvir edilmiştir (Fotoğraf-13-15). Yine Hacı Beşir Ağa'nın padişaha olan yakınlığı dikkat çekicidir. Hacı Beşir Ağa'nın başlığı kara ağaların başı olması sebebiyle büyük ve yüksektir. Ağa üzerinde yeşil bir kaftan ile tasvir edilmiştir. Ellerini saygı ifadesi olarak bağlamış ve Babüs- sade ağası ile yan yana durmaktadır. Kara ağaların özellikle padişahın arkasında gösterilmesinin altında ince bir mesaj olduğu düşünülebilir. Sol tarafta ise huzura kabul edilmeyi bekleyen diğer devlet görevlileri tasvir edilmiştir.

[274] Esin Atıl, **Levni ve Surname: Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü**, Koçbank Yayınları, İstanbul 1999, s.230.

Fotoğraf-13: Kabul töreni

Fotoğraf-14: Kabul töreninden detay

Fotoğraf-15: Kabul töreninden detay

Sadrazamın Hediyelerini Sunması[275]**:** İki sayfa halinde hazırlanmış olan minyatürün sağ tarafında çadırlar görülmektedir. Öndeki çadır sultan III. Ahmet'e aittir ve padişah çadırında bağdaş kurmuş şekilde görülmektedir. Arkada ise hediyelerini sunan sadrazam Damat İbrahim Paşa, çadırında olayları izlemektedir. Geleneklere göre padişaha hediyeler darüssade ağası aracılığıyla sunulurdu. Padişahta gelen hediyeler arasından darüssade ağasına memnuniyet göstergesi olarak hediyeler bahşederdi[276]. Bu sahnede de padişah çadırının önünde, Hacı Beşir Ağa elinde mücevher işlemeli bir kutu tutmaktadır. Ağa üzerinde yeşil bir kaftan, başında taşkın sarıklı bir kavuk ile tasvir edilmiştir. Hacı Beşir Ağa'yı üç zülüflü ağa takip etmektedir (Fotoğraf-16-18).

[275] Esin Atıl, **Levni ve Surname: Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü**, Koçbank Yayınları, İstanbul 1999, s.224.

[276] Surname metninde padişahın gelen hediyelerden memnun olduğu ve Hacı Beşir Ağa'ya bir murassa elmas hançer hediye ettiği yazmaktadır. Mehmet Arslan, **Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 3 Vehbi Sûrnâmesi**, Sarayburnu Kitaplığı, İstanbul 2009, s.19.

Fotoğraf-16-17: Sadrazamın hediyelerini sunması

Fotoğraf-18: Sadrazamın hediyelerini sunması sahnesinden detay

Ok Meydanı'nda Gece Gösterisi[277]**:** Çift sayfa olarak düzenlenmiş minyatürde, gece olduğunun anlaşılması açısından tepelerin ardına yerleştirilmiş hilal ve yıldızlar dikkat çekmektedir. Tasvirin sol tarafında yapılan gösteriler resmedilmişken; sağ tarafta sultan çadırın içerisinde bu gösterileri izlemektedir. Padişahın yanında şehzadeleri, hizmetkârları ve Hacı Beşir Ağa görülmektedir. Ağa'nın üzerinde yakası tüylü sarı bir kaftan ve başında yine taşkın sarıklı bir kavuk vardır. Ellerini saygı ifadesi olarak bağlamıştır. Yine Hacı Beşir Ağa'nın padişahın çok yakınında olduğu dikkat çekmektedir (Fotoğraf-19-21).

Fotoğraf-19: Ok Meydanı'nda gece gösterisi

[277] Esin Atıl, **Levni ve Surname: Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü**, Koçbank Yayınları, İstanbul 1999, s.218.

Fotoğraf-20-21: Ok Meydanı'nda gece gösterisinden detay

Sünnet Alayı: Darüssade Ağası ve Babüssade Ağası ile Enderun Mensupları[278]**:** Surname-i Vehbi minyatürlerinde genel olarak anlatılan sahneye uygun olarak çadırlar, tepeler ve mimari mekânlar sayfa gerilerinde görülmektedir. Ancak bu betimlemede tepeler ya da çadırların aksine alay mensupları köşebentlere sahip altın yaldızlı bir sayfa üzerine yerleştirilmişlerdir. Çift sayfa minyatürün sağ tarafında bostancılarla seyislerin oluşturduğu büyük bir kalabalığın arasında Darüssade ve Babüssade ağaları at üzerinde görülmektedir (Fotoğraf-22-23).

Hacı Beşir Ağa süt beyazı bir at üzerindedir. İçine uzun kollu beyaz bir içlik giyen Ağa üzerine kolsuz, yakası kürklü bordo bir kaftan giymiştir. Başında mücevveze bir kavuk bulunan Ağa tek eliyle atının yularını tutmuştur. Babüssade ağası ile yan yana sakin bir yürüyüş sergilemektedirler. Ağaları diğer devlet görevlileri izlemektedir. Bu betimleme tüm sırası ile surname metninde de açıkça anlatılmaktadır[279].

[278] Esin Atıl, **Levni ve Surname: Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü**, Koçbank Yayınları, İstanbul 1999, s.116.
[279] Mehmet Arslan, **Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 3 Vehbi Sûrnâmesi**, Sarayburnu Kitaplığı, İstanbul 2009, s.113.

Fotoğraf-22: Sünnet Alayı: Darüssade Ağası ve Babüssade Ağası ile enderun mensuplarının geçiş töreni

Fotoğraf-23: Sünnet Alayı: Darüssade Ağası ve Babüssade Ağası ile enderun mensuplarının geçiş töreninden detay

Topkapı Sarayı'ndaki Törenler[280]**:** Çift sayfa minyatürün iki sayfasında da farklı olaylar sahnelenmiştir. Sol taraftaki sahnede sarayın dördüncü avlusunda sünnet odasının önündeki terasta sadrazam, Sultan III. Ahmet'ten sünnet için izin istemektedir[281]. Terasta şehzadeler, devlet görevlileri ve Hacı Beşir Ağa da bulunmaktadır (Fotoğraf-24-27). Ağa, Sadrazam İbrahim Paşa'nın arkasında yüksek kavuğu ve sarı kaftanı ile görülmektedir. Ellerini sultana saygı ifadesi olarak bağlamıştır.

Sağ tarafta ise şehzadelerin vezirler eşliğinde sünnete götürülmeleri resmedilmiştir. Bu tasvir metinde şu şekilde anlatılmaktadır; "*Şehzadeler Arz Odası önüne geldiklerinde sadrazam gerekli selamlama merasimini yaptıktan sonra şehzade Süleyman'ı attan indirdi, sağında kendisi ve solunda darüssaâde ağası koltuklarına girmiş olarak; şehzade Mehmet ve şehzade Mustafa'yı da diğer büyük vezirler saygılı bir şekilde*

[280] Esin Atıl, **Levni ve Surname: Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü**, Koçbank Yayınları, İstanbul 1999, s.110.
[281] Esin Atıl, **Levni ve Surname: Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü**, Koçbank Yayınları, İstanbul 1999, s.110.

arabadan çıkarıp, her ikisinin koltuklarına ikişer vezir girmek suretiyle has odaya götürdüler."[282] Ancak metinde anlatılanın aksine Hacı Beşir Ağa, şehzadelerin koluna girmemiş, en önde yürümektedir. Arkada ise şehzade Süleyman, Mehmet ve Mustafa kollarına vezirler girmiş şekilde Hacı Beşir Ağa'yı takip etmektedirler. Hacı Beşir Ağa'nın başında yine aynı kavuk bulunmaktadır. Ancak üzerine giydiği içlik ve kaftanı daha önceki tasvirlerinden farklıdır. Ağa, bir elini önüne doğru sarkıtmış, diğer eliyle de kaftanını tutar vaziyettedir.

Fotoğraf-24: Topkapı Sarayı'ndaki törenler

[282] Mehmet Arslan, **Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 3, Vehbi Sûrnâmesi**, Sarayburnu Kitaplığı, İstanbul 2009, s.114.

Fotoğraf-25: Topkapı Sarayı'ndaki törenlerden detay

Fotoğraf-26: Topkapı Sarayı'ndaki törenlerden detay

Fotoğraf-27: Topkapı Sarayı'ndaki törenlerden detay

Yapılan çalışma neticesinde Surname-i Vehbi'de toplam 137[283] adet resmin yer aldığı anlaşılmıştır. Bunlardan 32 adedinde kara ağa tasvirine yer verilmiştir. Esin Atıl, kara ağaların yer aldığı bu sahnelerin hepsinde dâr-üs'saâde ağasının (Hacı Beşir Ağa) görüldüğünü ifade etmektedir[284]. Ancak tasvirlerin yanına yaptığı tanımların sadece yedisinde doğrudan dâr-üs'saâde ağası ifadesini kullanmıştır. Buna karşılık Mehmet Arslan'ın yayınladığı Surname-i Vehbi'nin metin kısmında sadece üç sahnede dâr-üs'saâde ağasından doğrudan söz edilmektedir[285]. Bununla birlikte gerek Esin Atıl'ın çalışmasını göz önünde bulundurarak; gerekse kendi gözlemlerimiz sonucunda Hacı Beşir Ağa olduğuna kanaat getirdiğimiz yedi sahneyi anlatmayı uygun gördük. Diğer 25 tasvirde ise kimlikleri kesin olarak belirlenemeyen kara ağalar görülmektedir. Bu

[283] Esin Atıl, **Levni ve Surname: Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü**, Koçbank Yayınları, İstanbul 1999.
[284] Esin Atıl, **Levni ve Surname: Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü**, Koçbank Yayınları, İstanbul 1999, s.72.
[285] Söz konusu tasvirler için bakınız; Mehmet Arslan, **Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 3 Vehbi Sûrnâmesi**, Sarayburnu Kitaplığı, İstanbul 2009, s.19, Sadrazamın Hediyelerini Sunması; s.113, Sünnet Alayı: Darüssade Ağası ve Babüssade Ağası ile Enderun Mensupları'nın Geçiş Törenleri; s.114, Topkapı Sarayı'ndaki Törenler (Şehzadelerin sünnete götürülüşü).

tasvirlerdeki kara ağalar, Hacı Beşir Ağa olmasa bile, sayılarının oldukça fazla olması saraydaki kara ağa hâkimiyetinin görülmesi açısından oldukça önemlidir.

Hacı Beşir Ağa, tasvirlerin ikisinde at üzerinde, diğerlerinde ise ayakta resmedilmiştir. Hacı Beşir Ağa'nın yer aldığı sahnelerden Eski Saray'ı Ziyaret, Kabul Töreni, Ok Meydanı'nda Gece Gösterisi, Topkapı Sarayı'ndaki Törenlerin (sol sayfada) anlatıldığı sahnelerde Hacı Beşir Ağa padişahın hemen yanında veya arkasında ayakta resmedilmiştir. Sadrazamın Hediyelerini Sunması ve Topkapı Sarayı'ndaki Törenlerin (sağ sayfada) anlatıldığı sahnelerde de tek başına ve yine ayakta gösterilmiştir. Sultan'ın Ok Meydanı'na Gelişi ve Sünnet Alayı: Darüssade Ağası ve Babüssade Ağası ile Enderun Mensupları'nın Geçiş Törenlerinin anlatıldığı iki sahnede ise Ağa at üzerinde tasvir edilmiştir.

Tasvirlerde Hacı Beşir Ağa ister ayakta, isterse at üzerinde resmedilmiş olsun, her zaman rahatlıkla seçilebilecek bir pozisyonda gösterilmiştir. Tasvirlerin neredeyse tamamında Ağa boydan gösterilmiştir. Ayrıca kalabalık içerisinde olduğu durumlarda da elbisenin rengiyle çevresinden ayrılmayı bilmiştir. Sünnet Alayı: Darüssade Ağası ve Babüssade Ağası ile Enderun Mensupları'nın Geçiş Törenlerinin anlatıldığı sahnenin arka planının diğer sahnelerden farklı olarak yuvarlak kemerli bir düzenlemeye sahip olması, dahası Hacı Beşir Ağa'nın kaftanıyla kemer köşeliklerinin renklerinin uyumlu olması (her ikisi de bordo renklidir) dikkat çekicidir. Ayrıca yan yana giden iki ağadan Hacı Beşir Ağa'nın izleyiciye yakın tarafta resmedilmiş olması da tesadüf olmasa gerektir. Bütün bunlar değerlendirildiğinde Hacı Beşir Ağa'nın eserin nakkaşı Levnî ile yakın ilişki içerisinde olduğu ve resimlerin hazırlanışı aşamasında katkısının olduğu anlaşılmaktadır. Veya Levnî dönemin en önemli siyasi aktörlerinden biri olan Hacı Beşir Ağa'nın himayesine girmek için Ağa'yı bu kadar belirgin tasvir etmiştir.

Hacı Beşir Ağa'nın at üzerinde resmedildiği iki sahneyi özel olarak değerlendirecek olursak bazı hususlar dikkat çekicidir. Padişahın Ok Meydanı'na Gelişinin anlatıldığı ilk tasvirde Ağa, sarı renkli yakası kürklü uzun kollu bir kaftan giymiştir. Üzerine bindiği kahverengi atın örtüsü ve eyeri oldukça sade düzenlenmiştir. Ayrıca başındaki taşkın sarıklı kavuk da tüm devlet erkânının takabileceği türden bir başlıktır. Ancak Hacı Beşir Ağa'nın at üzerinde resmedildiği ikinci tasvirde; bambaşka bir görüntüyle karşılaşılmaktadır. Sünnet Alayı: darüssade ağası ve babüssade ağası ile Enderun mensuplarının geçişinin resmedildiği bu tasvirde Hacı Beşir Ağa beyaz renkli uzun

kollu bir içlik ve bununla son derece uyumlu, kolsuz, yakası kürklü bordo bir kaftan giymiştir. Başında kendisini diğer saray erkânından ayıran mücevveze bir başlık vardır. Bununla birlikte bu tasvirde daha gösterişli bir görünüm arz eden süt beyazı bir ata binmiştir. Ayrıca bu tasvirdeki atın örtüsü çok daha işlemelidir. Sonuç olarak gerek Ağa'nın kıyafetleri, gerekse atının her iki tasvirdeki farklılığı sıradan bir zamanla, geçiş törenlerinde her şeyin farklılık arz edeceği ve Ağa'nın törenselliğini göstermektedir. Ayrıca Ağa'nın at üzerinde tasvir edilmiş olması onun saray içerisindeki otoritesine de bir gönderme yapar. 16. Yüzyılın sonlarında görev yapmış olan iki hadım ağa, Habeşi Mehmet ve Gazanfer Ağa ile 17. yüzyılın kudretli harem ağası Süleyman'ın da at üzerinde tasvirlerinin bulunması, Osmanlı sarayında değişen güç dengelerini gözler önüne serer ve Hacı Beşir Ağa'nın elde ettiği bu gücü de açıklamaya yardımcı olur[286].

Tasvirlerin birçoğunda Hacı Beşir Ağa padişahın hemen arkasında veya çok yakınında yer almaktadır. Padişahla Hacı Beşir Ağa arasındaki bu fiziksel yakınlık dikkat çekicidir. Ayrıca kara ağaların yer aldığı diğer sahnelerde de padişahın arkasında çok sayıda kara ağa tasvirine yer verildiği görülmektedir. Oysaki Osmanlı resminde hadım ağaları sakalsız, sarayın genel giyim kuşamına uygun, başlarında küçük yuvarlak sarıkları ile adeta birer çocuk gibi tasvir edilirler. Ayrıca hadım ağalar ellerini göbeklerinde kavuşturmuş olarak emir bekler konumda dururlar. Çoğu kez kapı eşiklerinde ya da pencerelerden bakarken tasvir edilmeleri ise onların saray içerindeki asıl yerlerini açıkça belli eder.[287] Hacı Beşir Ağa'nın ise padişahın hemen arkasında veya yakınında gösterilmesi, at üzerinde tasvir edilmesi, giyim-kuşamı, duruşu çok sayıda sahnede görülmesi Ağa'nın saray hiyerarşisindeki ve devlet protokolündeki yeriyle doğrudan alâkalıdır. Ancak bu durum sadece Hacı Beşir Ağa'nın saray içerisinde konumuyla açıklanamaz. Burada Hacı Beşir Ağa'nın padişahın arkasındaki siyasal gücü oluşturduğuna bir vurgu söz konusu olmalıdır. Ayrıca padişahın arkasında çok sayıda kara ağanın bulunması da saraydaki etkin unsurun kara ağalar olduğunu göstermesinin yanında padişahın destekleyicisi olduklarını da vurgulamaktadır. Osmanlı sarayındaki bu kara ağa hakimiyeti Osmanlı resim sanatında 1580 yılı öncesinde yer

[286] Habeşi Mehmet Ağa ve Gazanfer Ağa'nın at üzerindeki tasvirleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Emine Fetvacı, **Sarayın İmgeleri-Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih**, (Çeviren, Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s.202, 317. Süleyman Ağa'nın at üzerindeki tasviri için bakınız; Serpil Bağcı, vd., **Osmanlı Resim Sanatı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006, s.214-215; Tülün Değirmenci, **İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s.212-213.

[287] Emine Fetvacı, **Sarayın İmgeleri-Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih**, (Çeviren, Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s.204-205.

almazken, 16. yüzyılın sonlarından başlayarak yoğun bir şekilde görülmektedir. Bunun en iyi göstergesi ise M.1597 tarihli Şehinşehname'nin ikinci cildinde yer alan bir minyatürdür. Bu minyatürde şehzade Mehmet ve dönemin vezirinin yanı sıra çok sayıda kara ağa dikkati çeker[288].

Son olarak Osmanlı resim sanatında çok önemli yere sahip iki Surname örneğini konumuz açısından kısaca değerlendirecek olursak önemli sonuçlar elde edilebileceği düşüncesindeyiz[289]. Surname-i Hümayun, dönemin dâr-üs'saâde ağası Mehmet Ağa'nın denetimi altında hazırlanmıştır. Eserde bir kara ağa olan Mehmet Ağa'nın tasvirlerine yer verilmiştir. Ayrıca Habeşi Mehmet Ağa kitabın yazarı İntizami'nin işi alması için padişaha aracılık etmiştir. İntizami de bu durumu metin içinde belirtmiştir[290]. Surname-i Vehbi'nin metin kısmında ise Hacı Beşir Ağa'nın aracılığına dair herhangi bir bilgi bulunmazken, eserde çok sayıda kara ağa tasviri görülmektedir. Bu durum sadece sanatçının yaklaşımı olarak değerlendirilemez ve özellikle 1580 sonrası değişen güç dengelerini bir kez daha anlamlandırarak; bize de Hacı Beşir Ağa'nın daha III. Ahmet zamanında sarayda elde ettiği gücü bu şekilde görme şansını kazandırır.

Tüm bu tasvirlerin ve tespitlerin dışında ayrıca Osmanlı Devleti için önemli bir dönüm noktası olan Lale Devri'nde İstanbul'a gelen Avrupalı ressam Jean Baptista Van Mour'un dönemin önemli olaylarını ve önemli kişilerini fırçasıyla ölümsüzleştirdiğini biliyoruz[291]. Sanatçı özellikle Osmanlı bürokratlarını ve farklı meslek gruplarından insanları resmetmiştir. Bu çizimler arasında sarayın en önemli aktörlerinden biri olan dâr-üs'saâde ağası tasvirine de yer vermiştir (Fotoğraf-28-29). Ancak dâr-üs'saâde ağasını gösteren bu tasvirler M. 1707–1708 yıllarına aittir. Yani tasvirlerdeki dâr-üs'saâde ağasının Hacı Beşir Ağa olma ihtimali bulunmamaktadır. Yine de dâr-üs'saâde ağasının sarayın önde gelen simalarından biri olarak resmedilmiş olması açısından önemlidir.

---

[288] Serpil Bağcı, vd., **Osmanlı Resim Sanatı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006, s.154-155, 210.

[289] Surname-i Humayun ve Surname-i Vehbi minyatürlerinin karşılaştırılması hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Süreyya Eroğlu, "Surname-i Hümayun ve Surname-i Vehbi Minyatürlerinde Üslup Özellikleri", **Sanat Tarihi Defterleri, Filiz Özer'e Armağan**, S. 13-14, Ege Yayınları, İstanbul 2010, s.87-107.

[290] Emine Fetvacı, **Sarayın İmgeleri-Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih**, (Çeviren, Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s.227-228.

[291] Osman Öndeş, Erol Makzume, **Lale Devri Ressamı Jean Babtiste Van Mour**, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 2000.

Fotoğraf-28-29: Dâr-üs'saâde Ağası (Van Mour)[292]; Hacı Beşir Ağa (Levnî)[293]

[292] Gülnur İz Yılmaz, **Osmanlı Payitahtında Bir Yabancı Ressam Jean Baptiste Van Mour**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2010.
[293] Esin Atıl, **Levni ve Surname: Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü**, Koçbank Yayınları, İstanbul 1999, s.110.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.KATALOG

3.1.Külliyeler

3.1.1.Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi:

Çizim No: 3-8

Fotoğraf No: 30-38

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Külliye, İstanbul'un Eyüp İlçesi, Nişanca Mahallesi'nde, Baba Haydar Mektebi Sokağı ile Balcı Sokağı'nın kesiştiği köşede yer almaktadır. Doğu cephedeki cümle kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre külliye, H.1147 / M.1734–1735 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır (Fotoğraf-30).

Fotoğraf-30: Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin inşa kitabesi

Kitabenin okunuşu;

"Hazret-i Hâlid-i zişân Ebı'Eyyûb kim
Şeref-i nâmı ile buldu belde-i izz ü alâ
O şehinşâh-ı keramet O Velî-i mutlak
Mâlik-i mülk-ü gaza server-i cünd-i şühedâ

Oldu ser veçhile memdûh-ı Resûl-ı Ekrem
Nola eylerse şefâ'at O sâadet-Pirâ
Mahzen Lillah an-ı iclâle binâi yapdı
Mekteb-i pâkle bir medresei müstesna

Mefhar-ı dâr-ı sa'âdet Ağası Hacı Beşir
Ki semâhatde odur sâhib-i dest-i beyzâ
Gülşen-i ilme bahâr-ı keremi ebr-i mutir
Gonce-i ma'rifet Allah'a verir neşv ü nemâ

Cism-i pâkin kılub iksir lutfdan tahmir
Tab'ını lübb-i inayet yaratmış Mevlâ
Kadd-i evsâfına götürür anın sevb-i beyân
Lane-i tenin hümâ medhine ser ma'na

Yâne lazım kalem-i acize vasfın tahrir
Hasb-i hâlin eser-i hayrı kılarken imâ
Ders-i medhin o mekarim şiyemin ey hevâce
Sebak-âmûz nazm kılmağa hacet ne-reva

İdelim hayr-ı du'âyı bize vâcib oldur
Kılalım dergâh-ı Mevlâ'ya senasın inha
İzz ü rif'at ile zişân ola Yâ Rabb hemin
Tusen-i çarh murâdınca ola pâ-ber-câ

Oldu bu mısra'i pâkize Muhibb'â târih
Câmi'-i ilm ü amel dar-ı hadis zibâ
1147(M.1734)"[294].

[294] http://ekitap.eyup.bel.tr:9600/sempozyum/tarih/Cami_ve_Mescidler.pdf Erişim tarihi: 09.07.2014.

Çizim-3: Harita B. 1- 20.yy başı İnşaat – Keşfiyat Şirketi tarafından hazırlanan İstanbul Şehir Haritası'nda Hacı Beşir Ağa Darülhadisi[295]

[295] Nesrin Mumcu, **Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme**, (Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s.118.

Fotoğraf-31: Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin havadan görünüşü[296]

Mimari Tanım: Doğu-batı doğrultuda eğimli bir araziye inşa edilmiş olan külliye; medrese, sıbyan mektebi, kütüphane, çeşme ve servis mekânlarından (tuvalet, abdesthane ve çamaşırhane) oluşmaktadır (Çizim-3-8) (Fotoğraf-31-32). Hacı Beşir Ağa'nın H. 1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiyesinde külliye; *"…müceddeden bina ve inşa ve vakf eylediğim kaviyyü'l-esas kütübhane-i bala ve muallimhane-i ulya ve sekiz adet hücre-i valayı müştemil olan medrese-i latifelerine …"*[297] şeklinde tanımlanmaktadır.

Ana hatlarıyla asimetrik bir planlamaya sahip olan külliye, iki farklı kütleden oluşmaktadır. Kurulduğu arazinin eğiminden dolayı bu yapılar iki farklı kota inşa edilmiştir. Daha alçak kotta olan doğu cepheye fevkani bir görünüşe sahip olan iki katlı sıbyan mektebi yerleştirilmiştir. Sıbyan mektebinin alt katında, depolar ve küçük bir avlu yer alırken; üst katta dikdörtgen planlı bir dershane ve küçük bir revaklı avlu mevcuttur. Ancak üst kattaki bu revaklı avlu son yıllardaki onarımlarda ahşap malzemeyle kapatılarak bir mekâna dönüştürülmüştür. Sıbyan mektebinin doğu cephesine bir çeşme yerleştirilerek cephede bir hareketlilik sağlanmıştır. Üst kotta yer alan batı cephede ise medrese, dershane-mescit, kütüphane ve servis mekânları

[296] Google Earth, erişim tarihi: 10.09.2010.
[297] V.G.M.A. 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H. 1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiye.

bulunmaktadır. Sıbyan mektebinden bağımsız olarak "L" planlı bir şemaya sahip olan bu yapılar birlikte düzenlenmişlerdir.

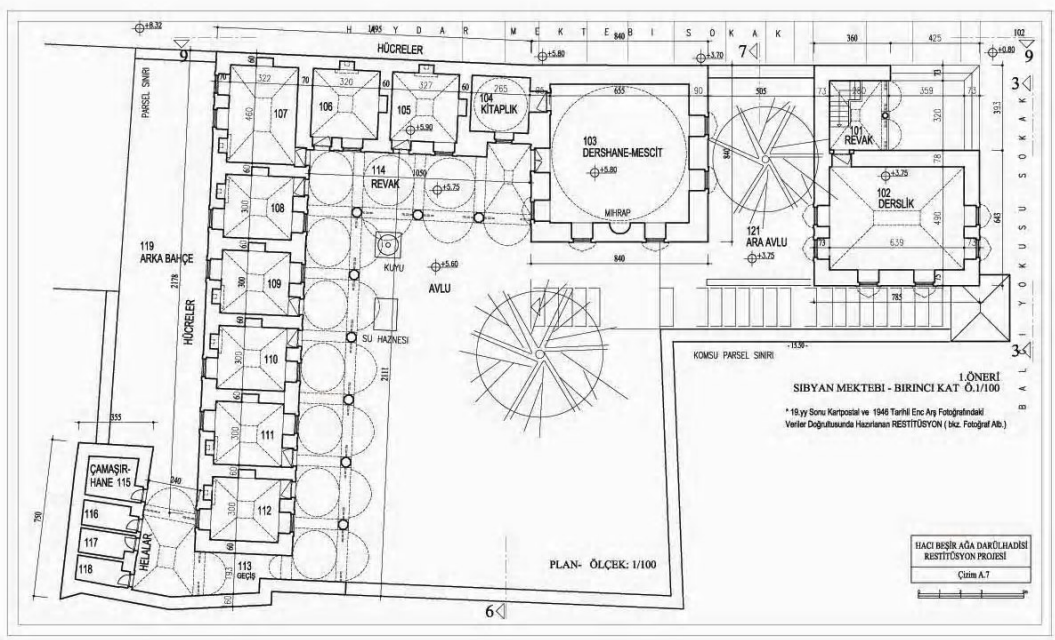

Çizim-4: Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi vaziyet planı[298]

Çizim-5: Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi[299]

[298] Nesrin Mumcu, **Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme**, (Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s.102.

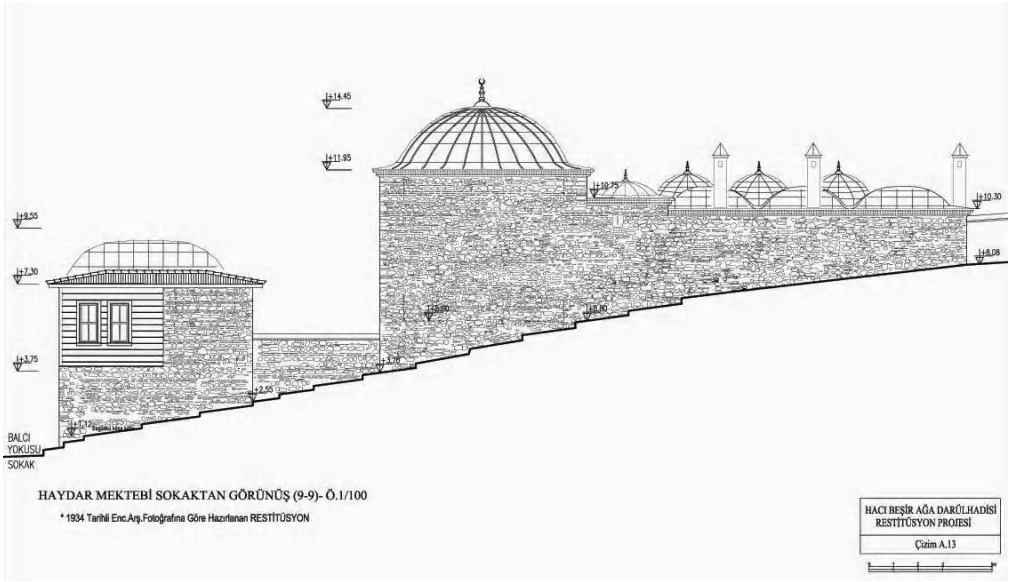

Çizim-6: Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi kuzey cephesi[300]

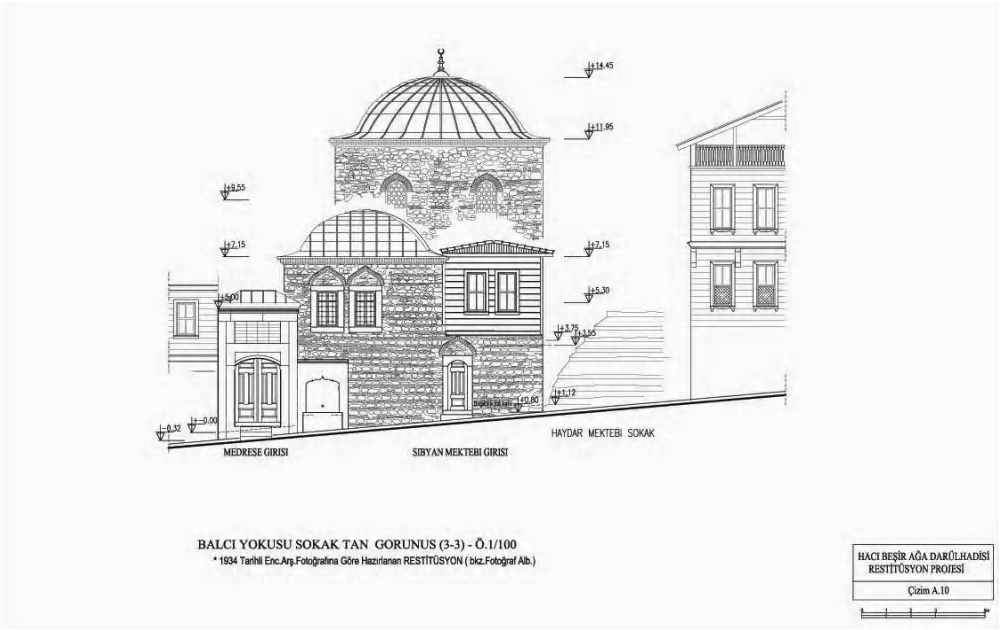

Çizim-7: Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi doğu cephesi[301]

---

[299] Nesrin Mumcu, **Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme**, (Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s.157.

[300] Nesrin Mumcu, **Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme**, (Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s.108.

[301] Nesrin Mumcu, **Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme**, (Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s.105.

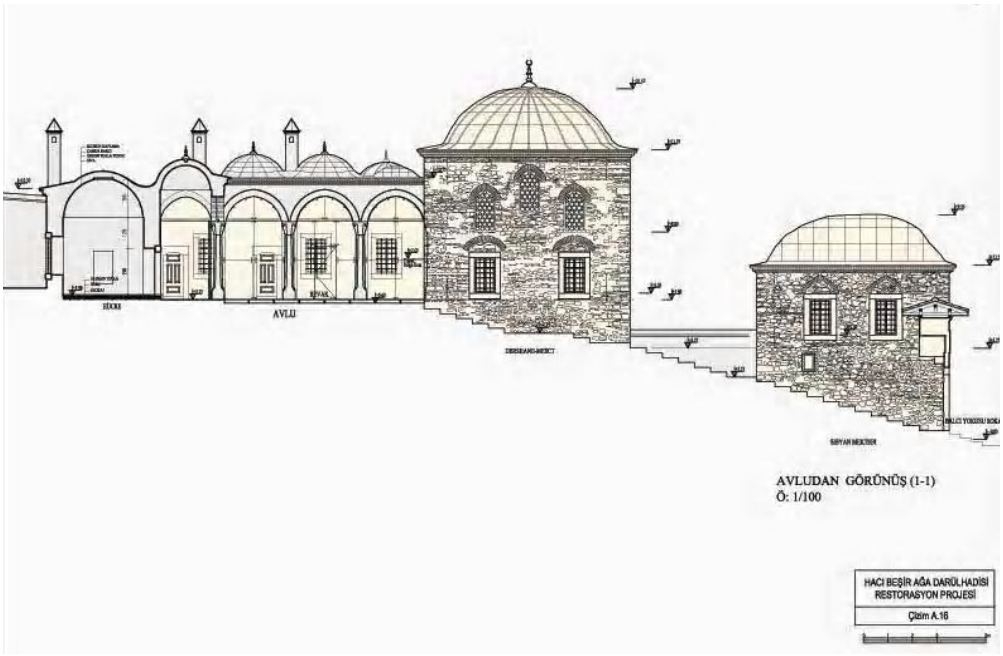

Çizim-8: Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi güney cephesi[302]

Fotoğraf-32: Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin genel görünüşü

Etrafı yüksek duvarlarla çevrili olan külliyenin kuzey, güney ve doğu cephelerinden yol geçmektedir. Ayrıca güney cephenin bir bölümü yüksek binalarla çevrelenmiştir. Batı cephenin hemen önüne de yüksek binalar inşa edilmiştir. Külliyenin kuzey cephesi

[302] Nesrin Mumcu, **Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme**, (Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s.111.

tamamen sağır bırakılmıştır. Sadece kuzeydoğu köşede yer alan sıbyan mektebinin sonradan eklenen bölümünde kuzey cepheye açılan iki adet penceresi bulunmaktadır. Güney cephede de muhtemelen son yıllardaki onarımlarda açılmış olan bir taçkapı yer almaktadır. Külliyenin doğu cephesini sıbyan mektebi, çeşme ve cümle kapısı oluşturmaktadır. İki katlı bir düzenlemeye sahip olan sıbyan mektebinin alt katında bir kapı ve çeşme; üst katında ise iki adet pencere açıklığı mevcuttur[303].

Külliyenin Balcı Sokağa (doğu cephe) açılan iki adet orijinal girişi bulunmaktadır. Kapılardan biri sıbyan mektebine, diğeri uzunca bir merdivenle medresenin avlusuna açılmaktadır. Sıbyan mektebinin güneyindeki cümle kapısı külliyeye girişi sağlamaktadır. Beyaz renkli düzgün kesme taşlarla oluşturulan kapı, kahverengi kaplama taşlarıyla çevrelenmiştir. Basık kemerli bir açıklığa sahip olan kapının üzerinde inşa kitabesi yer almaktadır (Fotoğraf-33-34).

Fotoğraf-33-34: Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin doğu cephesi ve cümle kapısı

Doğu cephedeki cümle kapısından girildiğinde uzunca bir merdivenle medresenin avlusuna ulaşılmaktadır. Revaklı avlunun ortasında bir şadırvan yer almaktadır. Ayrıca

[303] Sıbyan mektebi anlatılırken ayrıntılı cephe tanımlaması yapılacağı için burada fazla detaya girilmemiştir.

medreseyle sıbyan mektebi arasında da küçük bir avlu bulunmaktadır[304] (Fotoğraf-35-38).

Fotoğraf-35: Medreseyle sıbyan mektebi arasındaki avlu

Fotoğraf-36: Medresenin avlusu

[304] Yapıların iç tasvirleri her yapı için ayrı ayrı yapılacağından burada yer verilmemiştir.

Fotoğraf-37: Medresenin avlusu

Fotoğraf-38: Medresenin avlusu

Malzeme ve Teknik: Külliye, kaba yonu ve moloz taşla birlikte tuğla malzemeyle inşa edilmiştir. İki sıra tuğlanın arasına kaba yonu ve moloz taşlar yerleştirilerek almaşık duvar tekniği uygulanmıştır. Ancak son yıllardaki onarımlarda yenilenen sıbyan

mektebinin ikinci katı kısmen ahşap malzemeyle oluşturulmuştur. Ayrıca pencerelerde lokmalı demir parmaklıklar bulunmaktadır.

Süsleme: Külliyenin sadece doğu cephesindeki çeşmesinde ve yapıların beden duvarlarını sonlandıran saçaklarda süslemeden söz edilebilir. Tamamen düzgün kesme taş malzemeden inşa edilmiş olan çeşmenin profilli ince bir saçakla sonlandığı ve birleşik kaş kemerli olduğu görülmektedir. Diğer yapıların beden duvarları ise tuğla malzemeyle oluşturulmuş kirpi saçakla sonlanmaktadır.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yaptığımız arşiv taramalarında yapının onarım geçirdiğine dair herhangi bir belgeye ulaşılamamışır. Ancak harabe bir haldeyken 2010 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından onarılan külliye, özel bir vakıf tarafından kullanılmaktadır.

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın H.1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiyesinden, külliyenin çalışanları, aldıkları ücretler ve yapıların işleyişi hakkında çok önemli bilgilere ulaşılmaktadır[305]. Söz konusu vakfiyeye göre Eyüp külliyesinde toplam 13 kişi görev yapmaktadır. Ancak bunlardan sekizini medrese öğrencileri oluşmaktadır. Sadece medresede görevli müderris, muhaddis ve hafız-ı kütüb-ü evvel ile sıbyan mektebinde görevli hoca-ı mekteb ile halife-i mekteb dışarıdan görevlendirilmiştir. Diğer görevlilerin hepsi medrese öğrencilerinden oluşmaktadır. Ana hatlarıyla baktığımızda eğitim dışındaki tüm işlerde medrese öğrencileri görevlendirilmiştir. Külliyede görevli öğrenci ve diğer çalışanlara günlük 142 akçe, yıllıksa ortalama 50268 akçe para ödenmektedir[306]. Vakfiyede yer alan bilgiler yeri geldikçe her yapı için ayrı ayrı verileceğinden burada fazla ayrıntıya girilmemiştir.

[305] V.G.M.A. 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H. 1148 (M.1735-1736) tarihli vakfiye.
[306] V.G.M.A. 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H. 1148 (M.1735-1736) tarihli vakfiye.

3.1.2.Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi:

Çizim No: 9-15

Fotoğraf No: 39-43

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Külliye, İstanbul'un Eminönü İlçesi, Alemdar Mahallesi'nde, Alay Köşkü Caddesi ile Hükümet Konağı Sokağı'nın kesiştiği köşede yer almaktadır. Külliyenin kurulduğu bu alan Osmanlı döneminde Bâbıâli[307] olarak adlandırılmaktadır. Külliye, cümle kapısı üzerindeki inşa kitabesine göre H.1158 / M.1745–1746 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır (Fotoğraf-39).

Fotoğraf-39: Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin inşa kitabesi

Kitabenin okunuşu;

"Şehinşâh-ı cihân Sultan Mahmud felek-dergâh
Sezâdır dergâhında mürşid olsa dâver-i dârâ
O sultan-ı kerem bende-perver hüsrev-i dehrin
Hayır-hâh-ı sadef-kârî zât-ı ekmel ü dânâ

Yegâne bende mergub hass-el-hass makbûli
Ağa-yı hazret-i dârü's-saâde ol kerem-ferma
Kerîm-i sâf tînet dâver gayr-ı mekeş devât

[307] "Yüce kapı" anlamında bir tamlama olan "Bâbıâli" terimi, 18. yüzyıl sonlarından itibaren sadrazam başkanlığındaki teşkilata denilmektedir. Ayrıca sadrazamın devlet yönetimi için kullandığı binaları ve çevresini de ifade etmektedir. Bâbıâli hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Mehmet İpşirli, Semavi Eyice, "Bâbıâli", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s.378–379; Zafer Toprak, Uğur Tanyeli, "Bâbıâli", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını, İstanbul 1993, s.519-523.

Esâs-ı ma'delet hikmet-şinâs bu alâ …

O zât-ı muhterem memdûh-ı âlem dâver-i Ekrem
Cihânı lütf u cûd u himmetiyle eyledi ihyâ
O zâtın âyet-i ihlâsına burhân-ı kâtı'dır
Bu nev tertîb-i zîba bu bihîn-i âsâr-ı nev-peydâ

Muallâ medrese dil-cû sebil ü tekyegâh-ı nev
Münevver mekteb ve dârü'l-küttâb bî-bedel Hakka
Nümû-dar olmamış emsâli mir'at-ı cihân içre
Ki eşbâh-ı nezâirden mugarrâ her biri zîrâ

Mahallinde hülâsa hayr-i pâk-ı bî-nazîr oldu
Vire bânisine Feyyâz-ı Mutlak ecr-i lâ yuhsâ
Vikaye eyleyüb âfâtdan zât-ı keremkârın
Müeyyed eyleye sadr-ı ref'inde anı Mevlâ

Sahn-ı subh-ı maârif pîş-gâhın her biri gerçi
Bu nev hayr-ı bedîâ nice tarih itdiler inşâ
Senâ-hân-ı kadîmi ni'met dâî dahî böyle
İdüb evsâf zât-ı midhat-ı âsârı ile gûyâ

Didi itmâmına tarih içün bu beyt-i garrâyı:
Ki nokta konmaz el-hakk olsa tâk-ı bâbına imlâ
Bu dârü'l-ilm-i bâlâ tarhı lillâh eyleyüb bünyâd
Hele bu bâbda ihyâ-i ulûm itdi Beşir Ağa 1158" [308].

Kitabenin son satırının ortasında ketebe kitabesi yer almaktadır (Fotoğraf-40).

Fotoğraf-40: Yapının ketebe kitabesi

Ketebe kitabesinin okunuşu;

Ketebehu'l-abdü'd-dâî el-hâc İsmail gufira zünûbuhû"[309].

[308] Bazı bölümleri okunamayacak kadar bozulmuş olan kitabe, Munise Günal'dan olduğu gibi alınmıştır. Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.26-29.

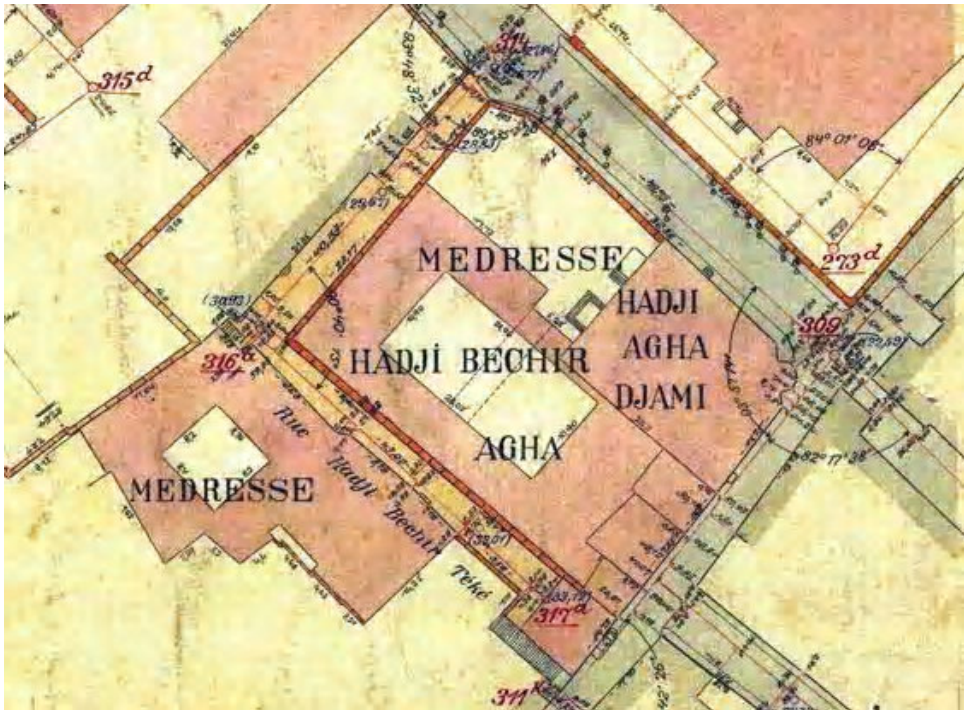

Çizim-9: Alman Mavisi Haritası[310]

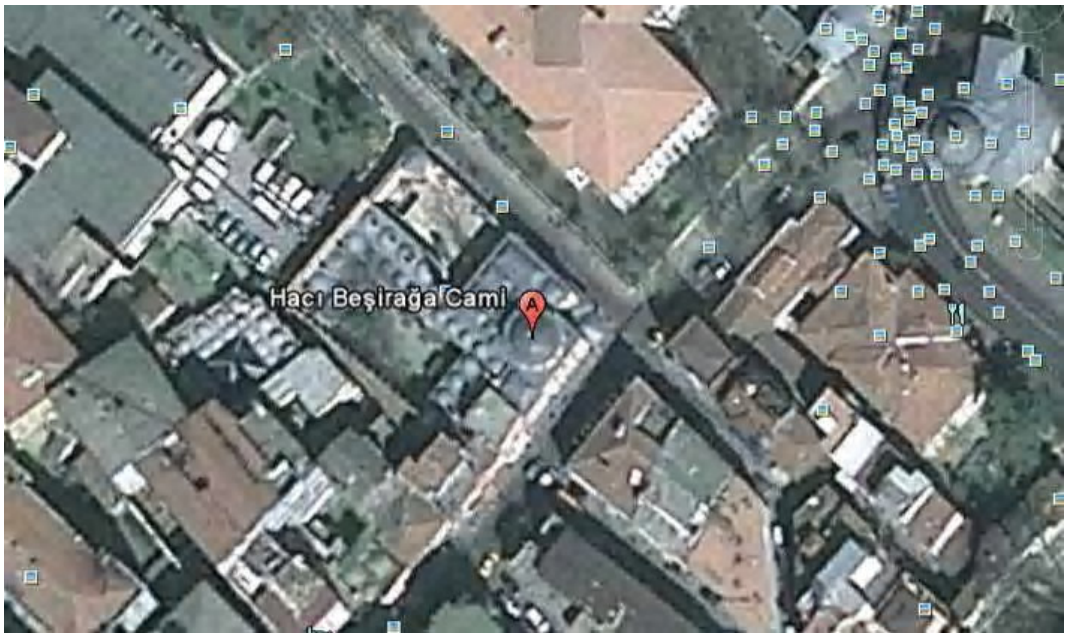

Fotoğraf-41: Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin havadan görünüşü[311]

Mimari Tanım: Eğimli bir araziye kurulmuş olan külliye; cami, medrese, kütüphane, sıbyan mektebi, hünkâr kasrı, iki adet çeşme, sebil, şadırvan ve dükkânlardan

[309] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.26-29.
[310] Nurcan Sefer, "Hacı Beşir Ağa Külliyesi Onarımı (2008-2010)", **Vakıf Retorasyon Yıllığı**, S. 2, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2011, s.29.
[311] Google Earth, erişim tarihi: 10.09.2010.

oluşmaktadır. Ayrıca külliyenin kuzeybatısında bağımsız bir de tekkesi (imareti) bulunmaktadır (Fotoğraf-41) (Çizim-9-15). Arazinin eğiminden dolayı külliye iki katlı bir düzenlemeye sahiptir. Alt katta, sebil, dükkânlar ve bir adet çeşme yer alırken; üst katta cami, medrese, kütüphane, sıbyan mektebi ve bir de çeşme bulunmaktadır. Farklı bir uygulamayla karşılaştığımız külliyenin şadırvanı avlunun altına inşa edilmiştir. Hacı Beşir Ağa'nın H.1158 / M.1745-1746 tarihli vakfiyesinde, külliye şu şekilde tanımlanmaktadır; *"(vr. 105b) … İstanbul'da Bâb-ı Sadr-ı Âli kurbunda Şengül Hammâmı ittisâlinde kâin müceddeden binâ ve inşâsına muvaffak olduğum câmi-i şerîf ve medrese-i latîf ve kütübhâne-i münîf; (vr. 106a) ve zâviye-i mübârek ve sebilhâne-i ulyâ ve mekteb-i mu'allânın vezâyif-i hademe ve masârif-i lâzimesîçün ta'yin ve tahsîs buyurub şöyle şart buyurdular ki …"*[312]. Vakfiyede yer alan bilgilerden külliyenin; cami, medrese, kütüphane, tekke, sebil ve mektepten oluştuğu anlaşılmaktadır. Ancak burada yer almayan iki çeşme, dükkânlar ve hünkâr kasrı da külliyenin birer parçasıdır. Hünkâr kasrı cami bünyesinde yer aldığı için ayrıca belirtme ihtiyacı duyulmamış olsa gerek; ancak çeşmelerin zikredilmemesi düşündürücüdür. Sebilin bitişiğindeki çeşmenin sebille birlikte düşünüldüğü için zikredilmediğini kabul etsek dahi diğer çeşmeden bahsedilmesi gerekirdi.

Cami odaklı külliyeler grubuna dâhil edebileceğimiz yapı topluluğu ana hatlarıyla asimetrik bir düzenlemeye sahiptir. Alt katın güneydoğu köşesinde çokgen gövdeli sebil yer almaktadır. Sebilin batısında, üçü caminin, biri de kütüphanenin altına gelecek şekilde yerleştirilmiş dört adet dükkân bulunmaktadır. Sebilin doğu cepheye bakan giriş kapısının hemen yanında bir adet çeşme mevcuttur. Çeşmenin yanında da ikisi sıbyan mektebinin, biri avlunun altında olmak üzere üç adet dükkân bulunmaktadır. Külliyenin doğu cephesi üzerine, kuzeydoğu köşedeki cümle kapısının hemen yanına da bir adet çeşme yerleştirilmiştir.

Külliyenin kuzeydoğu köşesinde abidevi bir görünüşe sahip olan cümle kapısı bulunmaktadır. Üç yönden silmelerle hareketlendirilmiş olan kapının üzerinde dört sütun, sekiz satır şeklinde düzenlenmiş oldukça büyük bir inşa kitabesi yer almaktadır. Kitabe panosunun hemen üzerinde ise H.1243 / M.1827-1828 tarihli bir tuğra bulunmaktadır. Cümle kapısının yuvarlak kemerli açıklığından avluya girilmektedir.

---

[312] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.99.

Kapının ahşap kanatlara sahip olması, avlunun istenildiği zaman kapatıldığını düşündürmektedir. Bu durum caminin avlusunun aynı zamanda sıbyan mektebinin de avlusu olmasıyla bağlantılı olmalıdır. Kuzey-güney doğrultuda uzanan avlunun güneyinde cami, kütüphane ve sıbyan mektebi; batısında medrese yer almaktadır. Avlunun kuzeyi, tamamen sağır tutulmuş yüksek bir duvarla kapalıdır. Ancak avlunun kuzey ucunda, zeminin altında bir yer altı şadırvanı ve tuvaletler bulunmaktadır. Doğu cephedeki avlu duvarı ise altı adet demir parmaklıklı, dikdörtgen formlu pencere ile dışa açılmaktadır. Bu cephedeki avlu duvarının iç kesiminde avlunun altında bulunan tuvaletlerin havalandırılmasını sağlayan üç adet kare kesitli baca görülmektedir.

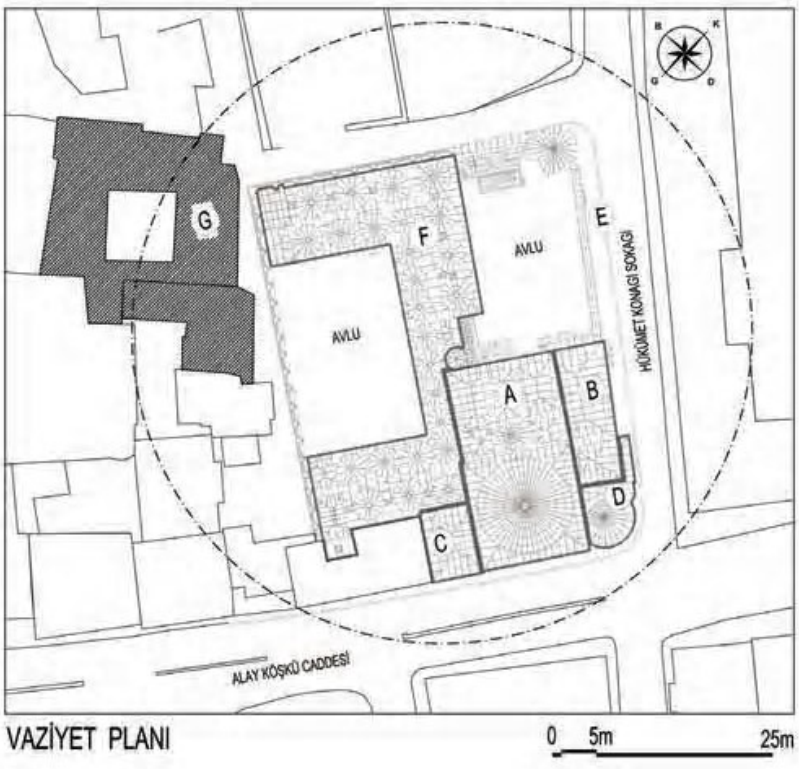

Çizim-10: Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin vaziyet planı[313]

[313] Vaziyet planındaki yapıların dağılımı; A. Cami, B. Sıbyan Mektebi ve Hünkâr Kasrı, C. Kütüphane, D. Sebil, E. Çeşme, F. Medrese, G. Tekke. Nurcan Sefer, "Hacı Beşir Ağa Külliyesi Onarımı (2008-2010)", **Vakıf Retorasyon Yıllığı**, S. 2, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2011, s.28.

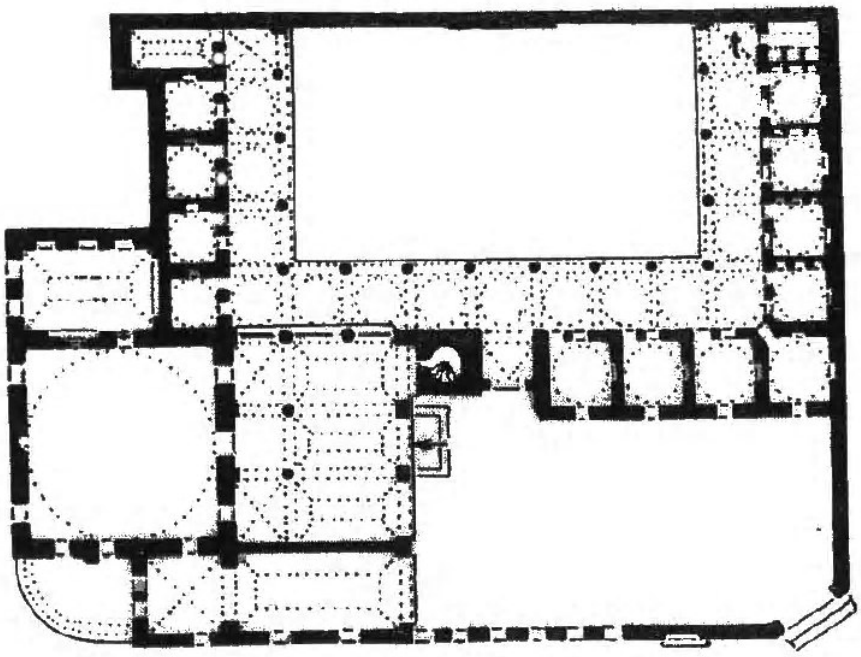

Çizim-11: Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin planı[314]

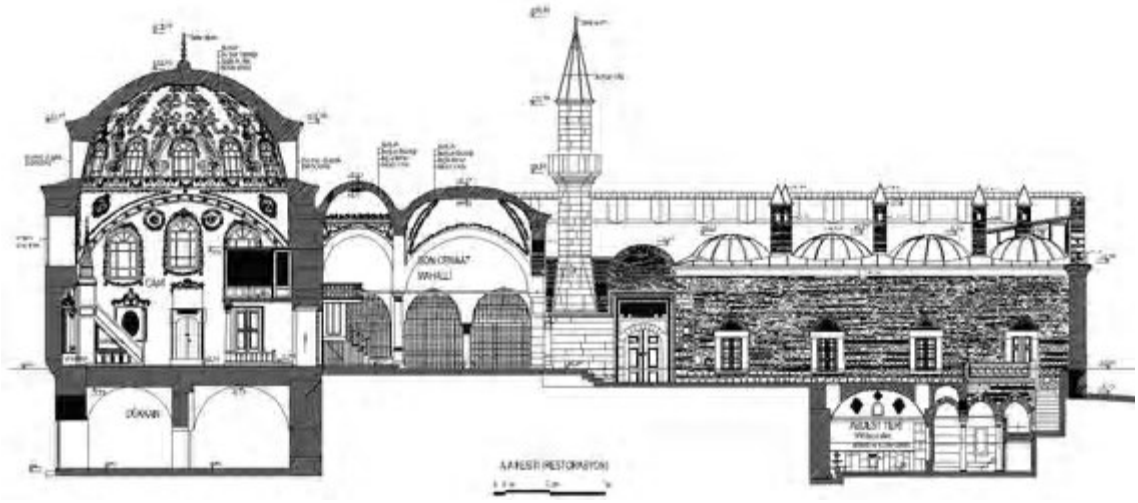

Çizim-12: Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin A-A kesiti[315]

[314] Nesrin Mumcu, **Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme**, (Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s.40.

[315] Nurcan Sefer, "Hacı Beşir Ağa Külliyesi Onarımı (2008-2010)", **Vakıf Retorasyon Yıllığı**, S. 2, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2011, s.31.

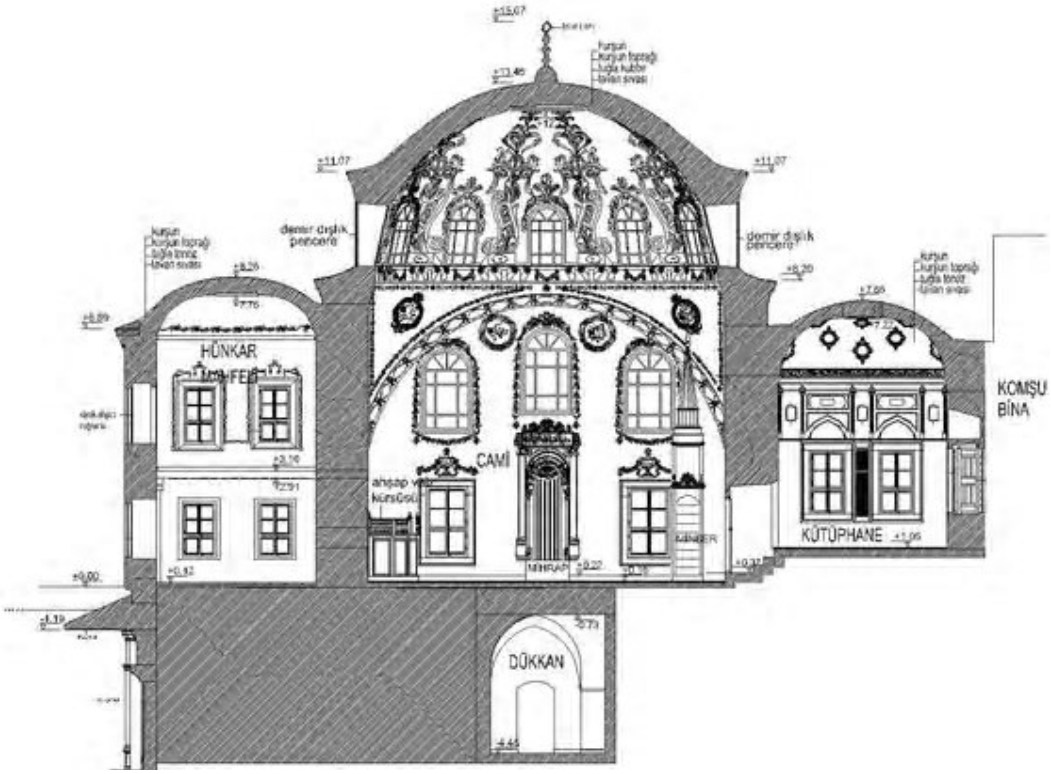

Çizim-13: Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin B-B kesiti[316]

Kuzey, güney ve doğu cephelerinden yol geçen külliyenin kurulduğu arazinin eğimli olmasından dolayı, doğu cephesi büyük oranda toprağa dayalıdır. Ayrıca bu cephede bulunan kütüphaneye bitişik olarak yapılar inşa edildiği için bu kısım tamamen kapanmıştır. Kütüphanenin kuzeyindeki medresenin batı cephesi ise tamamen toprağa dayalıdır. Külliyenin, kuzey cephesi arazinin eğiminden dolayı iki kademeli yüksek duvarla kapatılmıştır. Yüksek duvarlardan oluşan kuzey cephenin yaklaşık ortasına bir adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Beyaz renkli kesme taştan lento ve sövelere sahip olan pencere, lokmalı demir parmaklıklıdır. Bu pencerenin doğusunda da muhtemelen pencere olan tuğla malzemeden yuvarlak kemerli açıklık onarımlar sırasında kapatılmıştır.

Külliyenin en hareketli iki cephesi güney ve doğu cepheleridir. Kurulduğu arazinin eğiminden dolayı özellikle güney cephe fevkani bir görünüşe sahiptir. İki katlı bir düzenlemeye sahip olan külliyenin alt katında dükkânlar ve sebil yer almaktadır. Alt kattaki dükkânlar büyük yuvarlak kemerlerle dışa açılmaktadır. Alt kat ve üst kat

[316] Nurcan Sefer, "Hacı Beşir Ağa Külliyesi Onarımı (2008-2010)", **Vakıf Restorasyon Yıllığı**, S. 2, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2011, s.32.

arasında profilli silmelerle bir geçiş sağlanmıştır. Cami, kütüphane, sıbyan mektebi ve hünkâr kasrının güney cephelerinde aynı özelliklere sahip pencereler kullanılmıştır.

Külliyenin güneydoğu köşesinde sebil yer almaktadır. Tek katlı bir kuruluşa sahip olan sebil, yarım daire planlıdır. Sebilin iki yanında da yarım daire formlu nişler yer almaktadır.

Külliyenin doğu cephesinde, alt katta dükkânlar, üst katta ise sıbyan mektebi ve hünkâr kasrı ile bir adet çeşme yer almaktadır (Fotoğraf-42). Dükkânların dışa açılan büyük yuvarlak kemerlere sahip olmasının yanında, üst kata geçişte profilli silmelerin kullanılmış olması, cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Cami, kütüphane ve sıbyan mektebinin güney cephelerinde aynı özelliklere sahip pencerelerin kullanılmış olması da cephe düzeni açısından önemlidir. Ayrıca caminin, sıbyan mektebi ve kütüphaneden daha yüksek tutulması külliyenin odağındaki yapının cami olduğuna bir vurgudur[317].

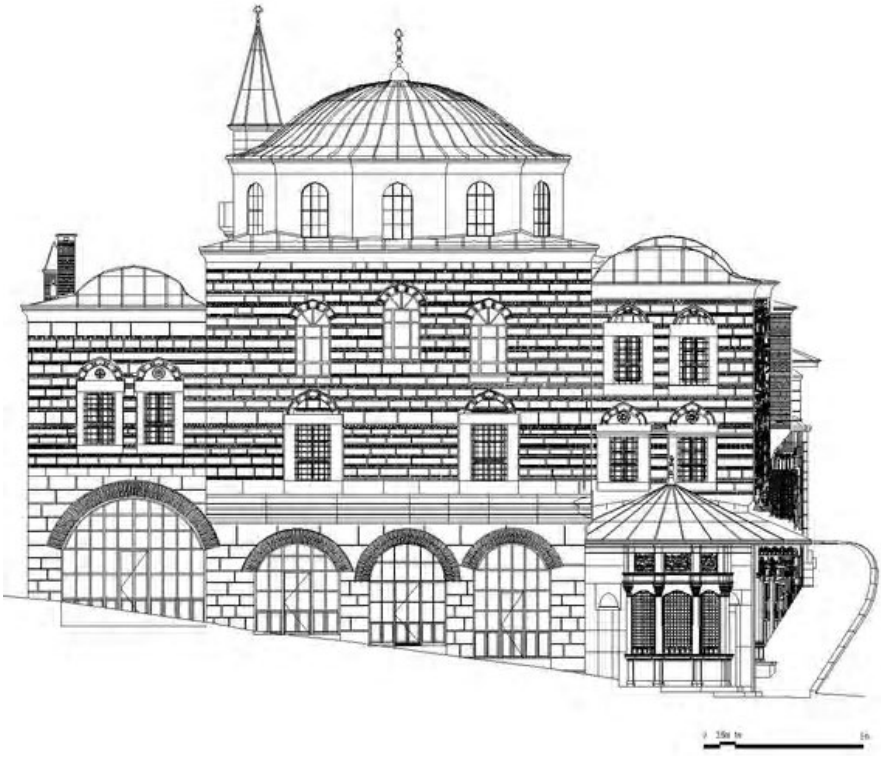

Çizim-14: Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin güney cephesi[318]

[317] İç tasvir her yapı için ayrı ayrı yapılacağından tekrar oluşturacağı düşüncesiyle burada yapılmamıştır.
[318] Nurcan Sefer, "Hacı Beşir Ağa Külliyesi Onarımı (2008-2010)", **Vakıf Retorasyon Yıllığı**, S. 2, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2011, s.36.

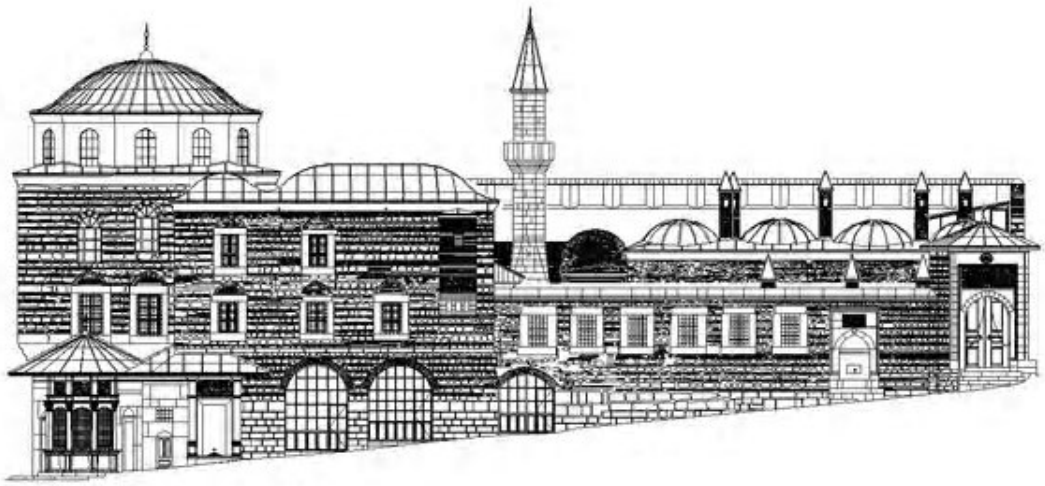

Çizim-15: Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin doğu cephesi[319]

Fotoğraf-42: Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin güneydoğu köşeden görünüşü

Malzeme ve Teknik: Külliye, düzgün kesme, kaba yonu ve moloz taşla birlikte, tuğla, maden ve ahşap malzemeyle inşa edilmiştir. İki sıra tuğlanın arasına kaba yonu ve moloz taşlar yerleştirilerek almaşık duvar tekniği uygulanmıştır. Pencere ve kapılarda düzgün kesme taş malzemeden lento ve söveler görülmektedir. Külliyenin yapılarında yer alan ahşap doğramalı pencereler lokmalı demir parmaklıklıdır.

[319] Nurcan Sefer, "Hacı Beşir Ağa Külliyesi Onarımı (2008-2010)", **Vakıf Retorasyon Yıllığı**, S. 2, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2011, s.36.

Süsleme: Külliyede yer alan yapılar ayrı ayrı ele alınıp tanıtılırken, süslemeleri de birlikte değerlendirilecektir. Bu sebeple burada külliyenin süslemelerine değinilmeyecektir.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Külliyenin elemanları Osmanlı döneminde çeşitli tarihlerde onarımlar geçirmiştir. Ancak bu onarımlar her bir yapı için ayrı ayrı ele alınacağından burada yer verilmemiştir (Fotoğraf-43).

Fotoğraf-43: Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin genel görünüşü-1936[320]

Vakfiye: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa bölümü 638 numarada kayıtlı H.1158 / M.1745-1746 tarihli Hacı Beşir Ağa vakfiyesinde Eminönü'ndeki külliyenin çalışanları, aldıkları ücretler ve yapıların işleyişi ile ilgili çok önemli bilgiler yer almaktadır. Söz konusu vakfiyeye göre külliyede öğrencilerle birlikte toplam 65 kişi görev yapmaktadır. 24 kişi ile külliyenin camisi en fazla kişinin görev aldığı yapıdır. İkinci sırada 17 kişi ile tekke ve ardından 10 kişi ile medrese gelmektedir. Geri kalan 14 kişi ise sebil, sıbyan mektebi ve kütüphanede görevlidir. Ayrıca medresede yedi öğrenci eğitim görmektedir. Bu öğrenciler de külliyenin çeşitli birimlerinde görevlendirilmiştir. Külliyede çalışan görevlilere ve öğrencilere günlük 622 akçe, yıllıksa ortalama 220188 akçe para ödenmektedir. Medresenin müderrisi, 170 akçe ile en fazla ücret alan

[320] İstanbul 1 Numaralı Kültür ve T abiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi'nden alınmıştır.

görevlidir. Ancak bu paradan kendi belirlediği bir meblağı mûid ve muzâfa ücret olarak ödemesi şart koşulmuştur[321]. Vakfiyede yer alan bilgiler yeri geldikçe her yapı için ayrı ayrı verileceğinden burada fazla ayrıntıya girilmemiştir.

[321] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.99-103.

3.2.Cami ve Mescitler

3.2.1.Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Mescidi:

Çizim No: 38-40

Fotoğraf No: 216-252

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Mescit, İstanbul'un Eyüp İlçesi, Nişanca Mahallesi'nde, Baba Haydar Mektebi Sokağı ile Balcı Sokağı'nın kesiştiği köşede yer alan külliyenin elemanlarından biridir. Külliyenin cümle kapısı üzerindeki inşa kitabesine göre yapı H.1147 / M.1734–1735 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır[322]. Medresenin dershanesi aynı zamanda mescit olarak da kullanılmaktadır. Bu sebeple mescidi medreseyle birlikte ele almayı uygun gördük[323]. Ancak "Değerlendirme" bölümünde mescit, ayrı bir yapı olarak incelenecek; mimari özellikleri ve işleyişi ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

[322] Külliyenin inşa kitabesi "Külliyeler" bölümünde verildiği için burada tekrar edilmeyecektir. Bakınız; s.84-85.
[323] Bakınız; s.265-290.

3.2.2.Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi Camisi:

Çizim No: 16-17

Fotoğraf No: 44-87

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Cami, Eminönü'ndeki Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin merkezini oluşturmaktadır. Cümle kapısı üzerinde yer alan inşa kitabesine göre yapı H. 1158 / M. 1745-1746 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır[324].

Mimari Tanım: Doğusunda sıbyan mektebi ve hünkâr kasrı, batısında kütüphane ve medrese bulunan caminin kuzeyinde çift sıra revaklı, üç bölümlü son cemaat yeri ile kuzeybatı köşesinde minare yer almaktadır. Caminin sokağa açılan güney cephesinde iki katlı bir düzenleme söz konusudur. Alt katta üç adet kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı dükkân yer almaktadır. Kare planlı caminin üzeri pandantiflerle geçilen tek kubbeyle örtülüdür (Çizim-16-17).

Caminin doğu cephesinde kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir kütleden oluşan sıbyan mektebinin, üst katındaki hünkâr kasrı ile arasında herhangi bir geçiş olmadığı için hünkâr kasrı camiyle birlikte ele alınacaktır. Hünkâr kasrının kuzey cephede bağımsız bir girişi olduğu gibi harimin kuzeydoğu köşesindeki hünkâr mahfilinden de geçilebilmektedir. Hünkâr kasrı olarak adlandırılan bu bölüm, muhtemelen Hacı Beşir Ağa için inşa edilmiş olmalıdır. Ayrıca caminin kuzeyinde, avlunun altına 1986 yılında bir yeraltı şadırvanı ile tuvaletler inşa edilmiştir[325]. Camiden bağımsız olduğu için öncelikle şadırvan kısaca tanıtılacak; daha sonra hünkâr kasrı ve caminin mimari tanımları ayrıntılı olarak yapılacaktır.

---

[324] Kitabe kataloğun külliyeler bölümünde "Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi" anlatılırken verildiği için burada tekrar edilmemiştir. Kitabe için bakınız; s.95-96.

[325] Can Ertem, **Hacı Beşir Ağa Külliyesi**, (Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1988, s.25; Semavi Eyice, "Beşir Ağa Külliyesi", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.2; Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.26.

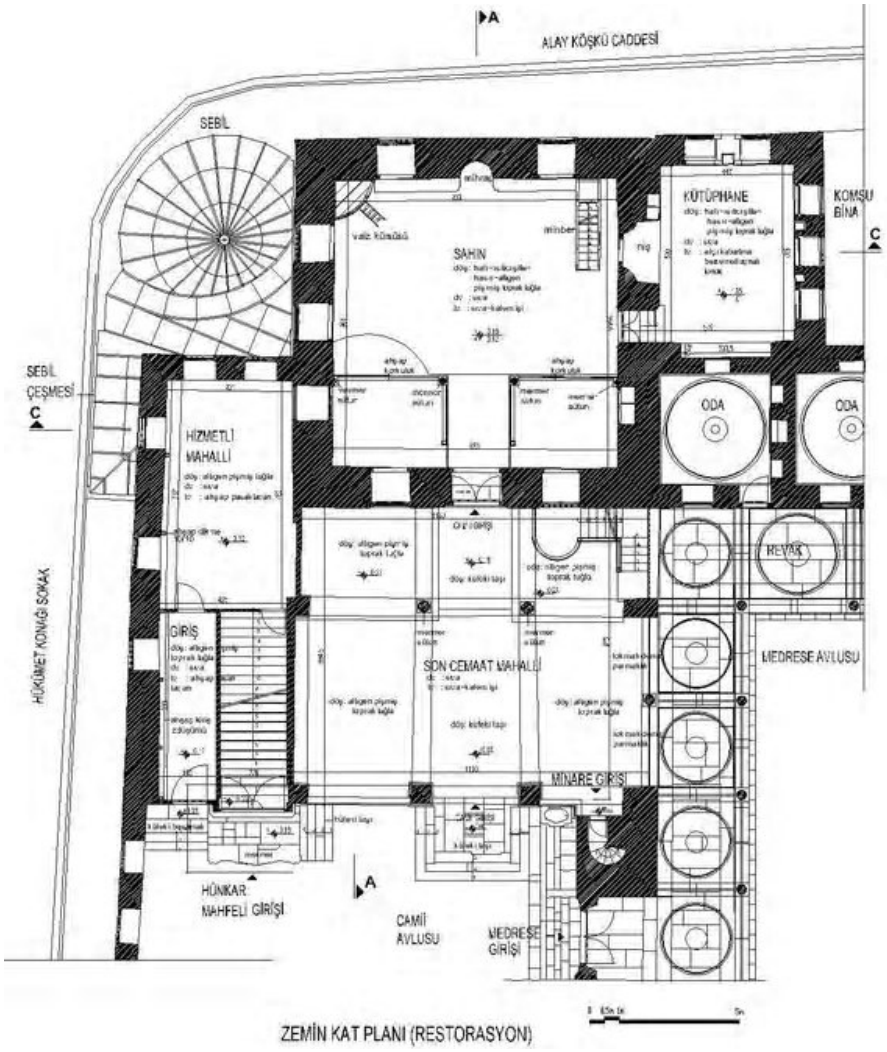

Çizim-16: Caminin zemin kat planı[326]

[326] Nurcan Sefer, "Hacı Beşir Ağa Külliyesi Onarımı (2008-2010)", **Vakıf Retorasyon Yıllığı**, S. 2, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2011, s.31.

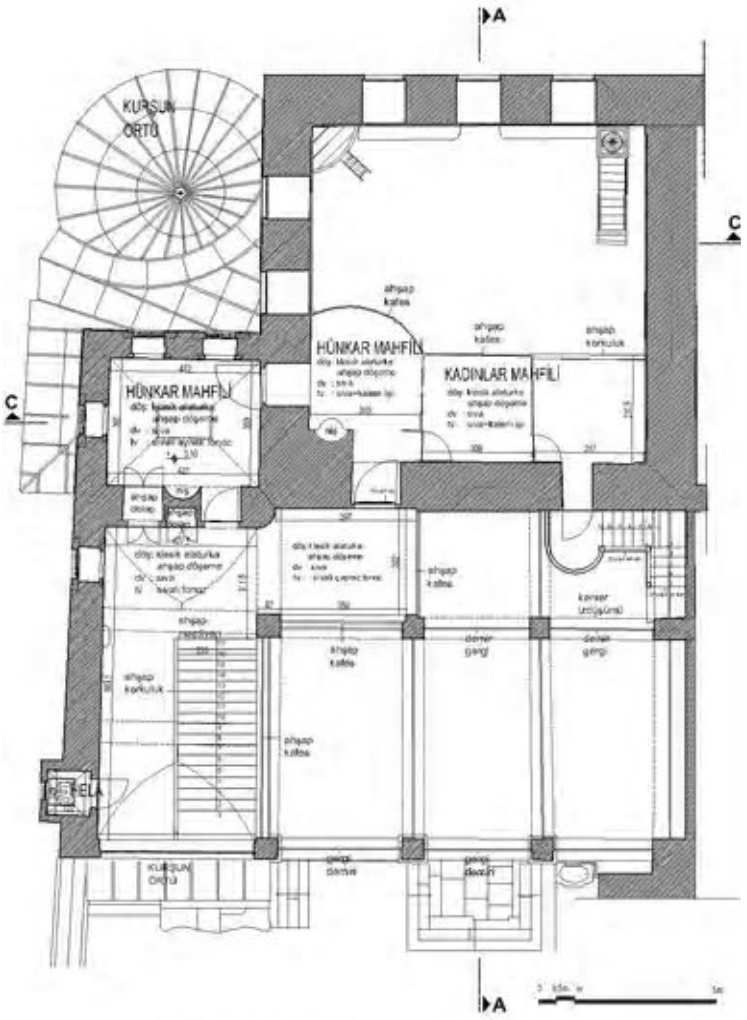

Çizim-17: Caminin mahfil katı planı[327]

Şadırvan: Avlunun altına 1986 yılında eklendiği düşünülen şadırvan sıradışı bir düzenlemeye sahiptir (Fotoğraf-44-50). Dışarıdan bakıldığında sadece şadırvana inilen merdivenleri ve küçük avluyu çevreleyen alçak bir korkulukla birlikte avlunun altındaki tuvaletlerin havalandırılması için açılmış olan iki adet baca görülmektedir. Avlunun kuzeyine yakın bir yerdeki doğu-batı doğrultulu iki kanatlı merdivenle şadırvana inilmektedir. Aşağıya inilen merdivenlerin altı küçük bir depo olarak değerlendirilmiştir. Merdivenlerin bitiminde küçük ölçekli doğu, batı ve güney yönlerden revaklı bir avlu yer almaktadır. Mermer sütunların üzerine atılan sivri kemerlerle taşınan revaklar tonoz örtülüdür. Avlunun doğusunda tuvaletler, güneyinde ise abdest musluklarının olduğu şadırvan yer almaktadır. Yakın zamanda yapılan onarımlarda tamamen yenilenmiş olan tuvaletlerin olduğu bölüm kuzey-güney

[327] Nurcan Sefer, "Hacı Beşir Ağa Külliyesi Onarımı (2008-2010)", **Vakıf Retorasyon Yıllığı**, S. 2, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2011, s.31.

doğrultuda dikdörtgen planlıdır. Üzeri aynalı tonozla örtülü olan mekân, tonozdaki ışık gözleriyle aydınlatılmaktadır. Revaklı avlunun güneyindeki şadırvan ise doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlıdır. Dört duvarında abdest muslukları olan mekânın üzeri aynalı tonozla örtülüdür. Abdesthane, kuzey cephesindeki iki adet dikdörtgen biçimli pencere ve tonozdaki aydınlık açıklıklarından ışık almaktadır. Yer altı şadırvanı, günümüzde tuvalet, duş ve abdest alma yeri olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf-44: Avlunun genel görünüşü

Fotoğraf-45: Avlunun genel görünüşü

Fotoğraf-46: Şadırvanın üstten görünüşü

Fotoğraf-47: Şadırvanın revakları

Fotoğraf-48: Şadırvanın kapalı bölümü

Fotoğraf-49: Şadırvanın kapalı bölümünün üst örtüsü

Fotoğraf-50: Şadırvanın bitişiğindeki tuvaletler

Cami: Caminin batı cephesi kütüphane ve medreseyle tamamen kapatılmış durumdadır (Fotoğraf-51). Bu sebeple batı cephe dışarıdan görülememektedir. Arazinin eğiminden dolayı fevkani bir görünüşe sahip olan güney cephede, iki katlı bir düzenleme söz konusudur. Alt katta eyvan şeklinde düzenlenmiş dükkânlara açılan üç adet yuvarlak

kemer yer almaktadır. Dükkânlardan biraz daha dışa taşkın olan cami, günümüzde büyük oranda tahrip olmuş profilli silmeler üzerinden yükselmektedir. Güney cephenin beden duvarlarında ikisi alt sıra, üçü üst sıra penceresi olmak üzere beş adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Dikdörtgen formlu alt sıra pencereleri beyaz renkli düzgün kesme taştan sövelere sahiptir. Ahşap doğramalı, lokmalı demir parmaklıklı pencerelerin üzerinde sivri kemer formunda, duvar yüzeyinden çökertilmiş hafifletme kemerleri mevcuttur. Üstteki üç adet pencere ise sivri kemerlidir. Cephe üzerinde, kırmızı renkli sıvayla oluşturulmuş tuğla taklidi geometrik düzenlemeler yer almaktadır. Beden duvarları saçak seviyesinde oldukça kaba bir içbükey silmeyle sonlanmaktadır. Kubbe kasnağının güney cephesinde üç adet sivri kemerli pencere bulunmaktadır (Fotoğraf-52-54).

Fotoğraf-51: Caminin genel görünüşü

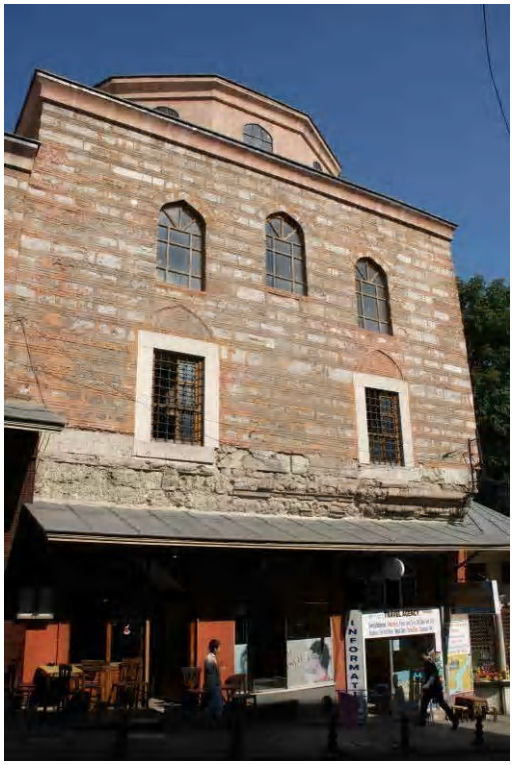

Fotoğraf-52-53: Caminin güney cephesi

Fotoğraf-54: Caminin güney cephesi

Caminin doğu cephesinde, sıbyan mektebi ve hünkâr kasrı yer almaktadır. Ancak bu yapılar güney cephede camiyle aynı hizadan başlamamaktadır. Caminin batısındaki kütüphanenin daha iyi ışık alması için güney cephede camiyle aynı seviyede başladığı

görülmektedir. Ancak doğu cephedeki sıbyan mektebi ve hünkâr kasrı caminin ışık almasını engellemeyecek şekilde kuzeye doğru kaydırılmıştır. Sıbyan mektebi ve hünkâr kasrının güneyinde kalan bölüme ise sebil yerleştirilmiştir. Caminin doğu cephesinde dışarıdan görülebilen kısımlarda iki adet alt sıra, iki adet de üst sıra penceresi olmak üzere, toplam dört adet pencere açıklığı mevcuttur. Güney cephedekilerle aynı özelliklere sahip olan pencerelerden alt sırada bulunanlar dikdörtgen formludur. Beyaz renkli, yekpare düzgün kesme taştan sövelere sahip olan pencerelerin üzerinde, sivri kemer formunda, çökertme olarak yapılmış hafifletme kemerleri bulunmaktadır. Üst sıra pencereleri ise taş ve tuğla dizileri ile oluşturulmuş sivri kemerli olarak düzenlenmiştir. Güney cephede görülen, kırmızı renkli sıvayla yapılmış tuğla taklidi geometrik düzenlemeler burada da devam etmektedir. Yine güney cephede olduğu gibi doğu cephenin beden duvarları da saçak seviyesinde oldukça kaba bir içbükey silmeyle sonlanmaktadır. Onikigen kasnağın doğu cephesinde de üç adet sivri kemerli pencere açıklığı yer almaktadır (Fotoğraf-55-58).

Fotoğraf-55-56: Caminin doğu cephesi

Fotoğraf-57: Caminin doğu cephesi

Fotoğraf-58: Caminin doğu cephesi ve yanındaki sıbyan mektebi ile hünkâr kasrı

Caminin kuzeybatı köşesinde, son cemaat yeriyle medresenin giriş kapısı arasında minare yer almaktadır. Minare, kare kaide üzerinde üçgen pabuçla geçilen sekizgen gövdeli ve tek şerefelidir. Profilli silmeler üzerine oturan şerefe, mermer korkuluklarla

çevrelenmiştir. Şerefe ve petek kısmı da sekizgen planlı olan minare, tamamen beyaz renkli düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Külahı ise kurşun kaplıdır (Fotoğraf-59).

Caminin kuzeyinde, doğusu sıbyan mektebi, batısı medrese tarafından kapatılmış olan, üç bölümlü son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yerinde çift sıra revak uygulaması görülmektedir. Aynalı tonozla örtülü olan dıştaki revaklar içtekilerin neredeyse iki katı genişliğe sahiptir. Tonozları taşıyan kemerler en dışta, ikisi serbest, ikisi duvara bağımlı kare kesitli ayaklara oturmaktadır. İçteki son cemaat yerinin üzeri ise ortada iki serbest sütun ve duvara gömülü ayaklar tarafından taşınan kubbe ve tonozlarla örtülüdür. Ortadaki bölüm pandantiflerle geçilen kubbeyle, yanlardaki bölümler ise çapraz tonozla kapatılmıştır. Mermer sütunlar dikdörtgen prizma şeklinde kaidelere ve sade birer başlığa sahiptir. Son cemaat yerinin örtü sistemini taşıyan ayaklar demir gergilerle birbirine bağlanmıştır. Ayrıca kuzey cephedeki kare kesitli ayakların başlıklarında demir kılıçlar görülmektedir (Fotoğraf-60-63).

Son cemaat yerinin doğu bölümünün üst katı, kemer seviyesinden ahşap bir şebekeyle kapatılmıştır. Bu bölüm, caminin doğu cephesindeki hünkâr kasrıyla, harimin kuzeydoğusunda yer alan hünkâr mahfilini birbirine bağlamaktadır. Son cemaat yerinin batısındaki merdivenden bu cephedeki pencerenin üzerinde yer alan kapıya ulaşılmaktadır. İkinci kat seviyesindeki bu kapıdan harimin kuzeybatı köşesindeki mahfile geçilmektedir.

Son cemaat yerinin ortasında mermer malzemeden yapılmış basık kemerli kapı açıklığı ve iki yanında ise birer adet dikdörtgen formlu pencere yer almaktadır. Mermer malzemeden sövelere sahip olan pencereler lokmalı demir parmaklıklıdır. Kilit taşı dışa taşkın olarak düzenlenen kapının üzerinde üç sütun ve altı satır şeklinde düzenlenmiş onarım kitabesi bulunmaktadır. Kapıyı iki yandaki barok tarzda kalem işi süslemeler sınırlamaktadır.

Fotoğraf-59: Caminin kuzeybatı köşesindeki minaresi

Fotoğraf-60: Caminin kuzey cephesi (son cemaat yeri)

Fotoğraf-61-62: Caminin kuzey cephesi (son cemaat yeri)

Fotoğraf-63: Caminin kuzey cephedeki kapısı

Çift kanatlı ahşap kapıdan harime girilmektedir. Kare planlı harimin üzeri, içte daire, dışta onikigen kasnağın üzerine oturan ve pandantiflerle geçilen bir kubbeyle örtülüdür. Güney duvarın ortasında yarım daire formlu mihrap nişi yer almaktadır. Sade bir düzenlemeye sahip olan mihrapta kalemişleriyle oluşturulmuş barok karakterli süslemeler görülmektedir. Mihrabın iki yanına birer adet dikdörtgen formlu alt sıra penceresi yerleştirilmiştir. Yanlardaki pencereler ve mihrapla aynı aks üzerine gelecek şekilde üç adet de üst sıra penceresi bulunmaktadır (Fotoğraf-64-65).

Harimin batı duvarındaki basık kemerli kapıdan kütüphaneye girilmektedir. Tamamen mermer malzemeden yapılmış olan kapının üzerinde şemseli bir kartuş içerisine kitabe yerleştirilmiştir[328]. Kütüphane kapısının güneyinde oval bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Kuzeyinde ise doğu duvarındaki dolapla simetrik olarak düzenlenmiş bir niş yer almaktadır. Niş, çift kanatlı ahşap kapaklıdır. Duvar üzerinde, üst seviyede kalem işi olarak yapılmış üç adet sivri kemerli pencere taklidi süsleme görülmektedir (Fotoğraf-66).

Harimin doğu duvarında iki adet dikdörtgen formlu alt sıra penceresi, iki adet de yuvarlak kemerli üst sıra penceresi yer almaktadır. Doğu cephenin kuzeyinde sıbyan mektebine açılan çift kanatlı ahşap kapaklı bir pencere yer almaktadır (Fotoğraf-67).

Harimin kuzey duvarı üzerinde iki adet dikdörtgen formlu alt sıra penceresi mevcuttur. Üst sıra pencerelerinin olduğu hizada ise kalem işi tekniğiyle yapılmış üç adet sivri kemerli pencere taklidi süsleme görülmektedir (Fotoğraf-68-69). Girişin iki yanında ahşap korkuluklarla sınırlandırılmış mahfil yer almaktadır. Bu bölümlerin üzerinde ikisi serbest ikisi duvara bağlı dört adet mermer sütun üzerine oturan üç bölümlü mahfil bulunmaktadır (Fotoğraf-70-73). Üst kattaki mahfili taşıyan mermer sütunların başlığı bitkisel motiflerle bezenmiştir. Bu mahfile son cemaat yerinin batısındaki merdivenle çıkılan kapıdan ulaşılmaktadır. Girişteki ilk bölüm ahşap malzemeden alçak bir korkulukla harime açılmaktadır. Mahfilin diğer iki bölümü ise ahşap meşrebiyelerle çevrelenmiştir. Giriş kapısı üzerine gelen ortadaki bölüm, sade bir meşrebiyeyle kapatılmıştır. Batı köşedeki bölüm ise yarım daire şeklinde güneye doğru taşıntı yapmaktadır. Batı köşedeki bölüm meşrebiyelerin üzeri, altın yaldızlı, barok karakterli vazodan çıkan çiçek demetleriyle hareketlenmiştir. Yarım daire planlı bu bölümün doğu

[328] Kütüphane anlatılırken kitabenin okunuşu ve anlamı verilmiştir. Bu sebeple burada kitabe verilmemiştir.

ve kuzey duvarlarında birer adet kapı açıklığı mevcuttur. Kuzeydeki kapı, hünkâr kasrının merdiven sahanlığına açılırken; doğudaki kapı doğrudan hünkâr kasrına açılmaktadır. Dışarıda görülen onikigen kasnak, içeride kubbeyle bir bütün olarak düzenlenmiştir. Kubbe eteğine de 12 adet sivri kemerli pencere yerleştirilmiştir.

Fotoğraf-64: Harimin güney duvarı (mihrap duvarı)

Fotoğraf-65: Harimin güney duvarı (mihrap duvarı)

Fotoğraf-66: Harimin batı duvarı ve kütüphaneye geçilen kapı

Fotoğraf-67: Harimin doğu duvarı

Fotoğraf-68: Harimin kuzeyindeki mahfil katı

Fotoğraf-69: Harimin kubbesi

Fotoğraf-70: Harimin kuzeyindeki mahfil

Fotoğraf-71: Harimin kuzeyindeki mahfil

Fotoğraf-72: Harimin kuzeyindeki mahfil

Fotoğraf-73: Harimin kuzeyindeki ahşap meşrebiyeli hünkâr mahfili

Süsleme: Yapının dış cepheleri oldukça sade bir düzenlemeye sahiptir. Dış cephelerde, taş ve tuğla kullanılarak oluşturulan almaşık duvar üzerinde kırmızı renkli sıvayla yapılmış tuğla taklidi geometrik süslemeler yer almaktadır. Son cemaat yerinin kubbe ve tonoz örtülerinde kalemişleriyle oluşturulmuş bitkisel kompozisyonlar yer

almaktadır. Kuzey duvar ortasındaki basık kemerli kapının iki yanında kalem işi süslemeler görülmektedir. Siyah ve gri renkli boyalarla, kare bir kaide üzerinden yükselen sütunların üzerine profilli yastıklar yerleştirilmiştir. Kapıyı çevreleyen süslemeler, bu yastıklar üzerinde "S" ve "C" kıvrımlarından oluşan ve ortasında bir kupa bulanan alınlıkla sonlanmaktadır.

Caminin içerisinde de yoğun bir şekilde siyah ve gri renkli boyalarla oluşturulmuş kalem işi süslemeler uygulanmıştır. Güney duvardaki yarım daire planlı mihrap, giriş kapısında olduğu gibi iki yanda yer alan sütunlar üzerine oturan bir yastık ve en üstte bitkisel düzenlemelere sahip bir alınlıkla sonlanmaktadır. Mihrap nişi de benzer şekilde kalem işi süslemelerle hareketlendirilmiştir. Ahşap minberin yanındaki oval formlu pencere, pirinç malzemeden bir şebekeye sahiptir. Harimin alt sıra pencerelerinin alınlıklarında, birer adet kupa ve kupanın iki yanından sarkan bitkisel süslemeler yer almaktadır. Üst sıra pencereleri ise bitkisel kompozisyonlarla çevrelenmiştir. Kubbeye geçişi sağlayan pandantiflerin ortası bitkisel çerçeveli hat örnekleriyle bezenmiştir. Kubbe yapıdaki süslemenin en yoğun olduğu bölümdür. Kubbe eteğindeki 12 adet pencerenin aralarına bitkisel süslemelerle hareketlendirilmiş "S" kıvrımlı süsleme elemanları yerleştirilmiştir. "S" kıvrımlı bu elemanlar üzerinden çıkan ve yine "S" ve "C" kıvrımlarla zenginleştirilmiş kurdelelere sahip çiçekler, kubbe göbeğindeki bitkisel rozet etrafında toplanmaktadır.

Harimin kuzeyinde, üst kattaki mahfili taşıyan mermer sütunların başlığı bitkisel motiflerle bezenmiştir. Batı köşedeki yarım daire planlı hünkâr mahfilinin ahşap meşrebiyeleri, altın yaldızlı vazodan çıkan çiçek demetleriyle hareketlenmiş alınlıkla sonlanmaktadır. Ahşap minberin kapısında da benzer bir tepelik mevcuttur.

Hünkâr Kasrı: Hünkâr kasrı, caminin doğu cephesine bitişik olarak inşa edildiği için bu cephede herhangi bir hareketlilik söz konusu değildir. Sadece harimin kuzeydoğu köşesindeki hünkâr mahfiline açılan bir adet kapı yer almaktadır. Güney cephede iki adet dikdörtgen formlu pencere yer almaktadır (Fotoğraf-74-76). Pencerelerin üzerinde tuğla malzeme ile oluşturulmuş çökertme şeklinde hafifletme kemerleri mevcuttur. Doğu cephede de hünkâr kasrına açılan iki adet dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Beyaz renkli düzgün kesme taştan sövelere sahip olan pencerelerin üzerinde hafifletme kemerleri mevcuttur. Duvar yüzeyinden çökertilerek yapılan kemerler sivri kemer formundadır. Ahşap doğramalı pencereler lokmalı demir

parmaklıklıdır. Doğu cephenin kuzey ucunda dört adet taş konsol üzerinde yükselen tamamen tuğla malzemeden oluşturulmuş mekân, tuvalet olarak kullanılmaktadır. Tuvaletin doğu cephesinde, üst seviyede küçük bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Tuvaletin üst kısmı ince bir kirpi saçakla sonlanmaktadır. Yapının kuzey cephesinde giriş kapısı bulunmaktadır. Bitişiğindeki caminin beden duvarlarından biraz daha alçak olan beden duvarları oldukça kaba bir içbükey silmeyle sonlanmaktadır. Taş ve tuğla kullanılarak örülen almaşık duvarın, kırmızı sıvalı derzleri üzerinde geometrik düzenlemeler görülmektedir.

Fotoğraf-74: Hünkâr kasrının güneydoğu cepheden genel görünüşü

Fotoğraf-75: Hünkâr kasrının güney cephesindeki pencereler

Fotoğraf-76: Hünkâr kasrının doğu cephesi

Fotoğraf-77: Hünkâr kasrının kuzey cephesi

Yapının kuzey cephesinde iki adet sundurmalı basık kemerli kapı açıklığı mevcuttur (Fotoğraf-77). Bunlardan doğudaki sıbyan mektebine; batıdaki ise üst kattaki hünkâr kasrına açılmaktadır. Kapıların üzerindeki büyük yuvarlak kemer cepheye hâkim olan unsurdur. Tuğla malzemeden oluşturulmuş kemerin içerisi lokmalı demir parmaklıklıdır.

Batıdaki basık kemerli büyük kapı, üst kata çıkılan merdivene açılmaktadır. Merdivenin sonunda büyük bir sahanlık mevcuttur (Fotoğraf-78-80). Merdivenin doğu tarafında devam eden sahanlığın doğu duvarında, bu bölümdeki tuvalete açılan kapı yer almaktadır. Ayrıca bu duvarda bir adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı bulunmaktadır. Tuvalet kapısı ile pencere arasında işlevi tam olarak anlaşılamayan dışa taşıntı yapan bir taş görülmektedir. Merdiven sahanlığının güneyinde ahşap malzemeden dört adet çift kapaklı dolap ve dolapların batısında lentolu bir kapı yer almaktadır. Bu kapıdan hünkâr kasrının esas mekânına ulaşılmaktadır. Kareye yakın dikdörtgen planlı mekân, doğu cephede bir adet; güney cephede iki adet olmak üzere toplam üç adet dikdörtgen formlu pencere ile aydınlatılmaktadır (Fotoğraf-81-83). Ahşap doğramalı pencereler lokmalı demir parmaklıklıdır. Mekânın batı cephesinde harimin kuzeydoğu köşesindeki hünkâr mahfiline açılan bir adet kapı bulunmaktadır.

Mekânın kuzey duvarında ise ahşap doğramalı dolaplar yer almaktadır. Mekânın üzeri aynalı tonozla örtülüdür.

Merdiven sahanlığının batısında etrafı ahşap meşrebiyelerle kapalı bir bölüm yer almaktadır. Bu bölüm aynı zamanda son cemaat yerinin doğu kanadını işgal etmektedir. Buradaki kapıdan harimin kuzeydoğu köşesindeki hünkâr mahfiline girilmektedir (Fotoğraf-84-86). Mermer kapı, özenli bir işçiliğe sahiptir. Kemerli bir düzenlemeye sahip olan kapının köşelikleri ince bir silmeyle çerçeve oluşturulmuştur. Bu silmeler kapı kemerinin başlangıç seviyesinde birer adet ters palmetle sonlanmaktadır. Ayrıca kemerin üzerinde iki ucunda birer adet palmet yer alan silmelerden oluşturulmuş bir kartuş bulunmaktadır. Merdiven sahanlığının üzeri büyük bir tekne tonozla örtülüdür.

Fotoğraf-78-79: Hünkâr kasrına çıkılan merdiven ve üst örtüsü

Fotoğraf-80: Hünkâr kasrının merdiven sahanlığı ve esas bölüme geçilen kapı

Fotoğraf-81: Hünkâr kasrının güney duvarı

Fotoğraf-82: Hünkâr kasrının camiye açılan batı duvarı

Fotoğraf-83: Hünkâr kasrının üst örtüsü

Fotoğraf-84-85: Harimin kuzeyindeki hünkâr mahfiline açılan kapı

Fotoğraf-86: Harimin kuzeyindeki hünkâr mahfiline açılan kapıdan detay

Süsleme: Hünkâr kasrının dış cepheleri oldukça sade bir düzenlemeye sahiptir. Yapının dış cephelerindeki süslemeler sadece kırmızı renkli sıva ile tuğla görüntüsü verilmeye çalışılan derzler üzerindeki geometrik düzenlemelerden oluşmaktadır.

Dış cepheleri itibariyle sade bir görünüşe sahip olan yapının içerisinde daha hareketli bir düzenleme söz konusudur. Hünkâr mahfiline girilen kuzey cephedeki kapının kemer

köşeliklerinde ve üzerindeki kartuşun iki yanında mermer malzeme üzerine işlenmiş palmetler yer almaktadır. Merdiven sahanlığının üst örtüsünde ise son yıllardaki onarımlarda yenilenmiş siyah ve gri renkli boyalarla yapılmış barok karakterli bitkisel süslemeler görülmektedir. Hünkâr kasrının güneydeki esas biriminde yer alan pencerelerin alınlıklarında alçı malzemeyle yapılmış "S" ve "C" kıvrımlara sahip, kurdelelerle hareketlendirilmiş, vazodan çıkan çiçeklerden oluşan bitkisel süslemelere yer verilmiştir. Ayrıca aynalı tonoz örtülü mekânın tonoz göbeğinde benzer özelliklere sahip bitkisel süslemeler yer almaktadır[329]. Tavan göbeğini çevreleyen dikdörtgenin etrafı "C" kıvrımlarla birbirine bağlanmış kurdelelerle kuşatılmıştır. Hünkâr kasrında görülen bitkisel süslemeler tamamen barok özellikler taşımaktadır. Öyle ki klasik dönem süsleme programının en önemli motiflerinden biri olan palmetler bile barok karakterli olarak işlenmişlerdir. Hünkâr kasrında yer alan süslemeler, ahşap, alçı, sıva ve boya (kalem işi) ile oluşturulmuşlardır.

Malzeme ve Teknik: Cami ve hünkâr kasrının inşasında, düzgün kesme taş, mermer tuğla, ahşap ve alçı malzeme kullanılmıştır. Cami ve hünkâr kasrının beden duvarlarında taş, tuğla malzemeyle nöbetleşe kullanılarak almaşık duvar tekniği uygulanmıştır. Pencerelerin söveleri ile minare düzgün kesme taş malzemedendir. Pencereler ahşap doğramalıdır. Ayrıca alt sıra pencereleri lokmalı demir parmaklıklıdır. Harimin kuzeyindeki mahfil ve hünkâr kasrının merdiven sahanlığında yer alan dolaplar tamamen ahşaptır. Kütüphaneye açılan batı cephedeki oval pencere ise madeni şebekelidir. Hünkâr kasrının içerisinde alçı malzemeyle yapılmış süslemeler görülmektedir.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Caminin giriş kapısı üzerindeki onarım kitabesine göre yapı II. Mahmut zamanında onarım görmüştür (Fotoğraf-87). Ancak kitabede onarım tarihi değil, yapının inşa tarihi yazılıdır[330]. Bu sebeple onarımın mahiyeti hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. Yaptığımız arşiv taramasında da caminin onarımına dair herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Ancak söz konusu kitabeden

[329] Ancak hünkâr kasrının esas birimi, külliyenin güvenlik merkezi olduğu gerekçesiyle cami görevlileri tarafından içeride ayrıntılı fotoğraf çekmemize izin verilmemiştir.

[330] Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *"Paşa Kapusunda Ağa Câmî'i'nin Târîhidir"* başlığıyla yapı üzerindeki bu kitabeyi, inşa kitabesi olarak vermektedir. Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, **Mecmuâ-i Tevârih**, (Hazırlayanlar, Fahri Ç. Derin, Vâhid Çabuk), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985, s.392. Ancak yapıyla ilgili diğer bütün çalışmalarda bu kitabe onarım kitabesi olarak geçmektedir. Bakınız; Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.22-24.

yapıyla birlikte hünkâr kasrının da onarıldığını söyleyebiliriz. 1961 yılında minare bir tamir geçirmiş ve bu tamirde petek ve külah bölümleri yenilenmiştir[331].

Fotoğraf-87: Onarım kitabesi

Tamir kitabesinin okunuşu;

"*Hatîb-i minber-i adl ü kerâmet cami-i şevket*
İmâm-ı dîn ü Devlet Hân-ı Mahmud-ı kerem pîrâ
Nice hayr ile kürsî-i cihânı beyt-i ma'mûre

Müşâbih eyledi ol kıble-i şâhân-ı mülk-ârâ
Bi-tevfîk-i Hudâ eserine kıldı iktidâ çünkim
Ağa-yı hâfız-ı Dârü's-saâde izz ile hâlâ

Muvaffak oldu Hân Mahmud-ı sânî şimdi tecdîde
O şâhın vasfına Hıfzî bu târihi dimiş gûyâ
Değildir bu tesâdüf mahz-ı tevfîk u kerâmettir

Çerâğ-ı nâmdâş kıldı kendi abdiveş ihya
Beşir Ağa'nın Allah eyledikçe rahmetin müzdâd
Binâ-yı devlet-i bânisini Hak ide pâ-ber-câ

Çıkub erkân-ı çârî üzre kıldı birbirin tebşîr
Tavâf itdikde feyzi sâkinân-ı âlem-i bâlâ
Bu mısra'la didiler gayr-ı ez menkût-ı târihin:

Harrerehû el-fakîr el-abdü'd-dâî
Eser bir câmiü'l-envâr yapdırdı Beşir Ağa 1158

---

[331] V.G.M.A. nr. 34.0602 / 15. Aktaran, Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.20.

Yesârîzâde Mustafa İzzet gufira lehüma"[332].

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın H.1158 / M.1745-1746 tarihli vakfiyesinde, caminin işleyişi ve çalışanlarıyla ilgili şu bilgiler yer almaktadır; *"(Vr.106a)… câmi-i şerîf-i mezkûrda âlim ve fâzıl bir kimesne vâiz ve nâsih olup ba'de salâti'l-cum'a ulûm-ı nâfi'adan ümmet-i Muhammed'e va'z ve nasihat idüb yevmî on akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve bir âlim âmil ve ehl-i kimesne dahî şeyh'l-kurrâ olup yevmî yirmi akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve bir âlim hoş-elhân kimesne hatîb olup yevmî yirmi akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve kezâlik bir kimesne dahî câmi-i şerîfe imam olup yevmî yirmi akçe; (Vr.106b) imâmet vazîfesi ile beş akçe devir-hân-ı evvel ser salavâtı ve üç akçe ba'de edâi selâti's-subh yâsin-hân ve iki akçe ba'de'z-zuhr tebârek-hân vazâyifi ile imama mahsus olmak üzere binâ olunan bir bâb menzile dahî ber vech-i meşrût-ı mutasarrıf ola ve bir kimesne devir-hân-ı sânî ve biri dahî devir-hân-ı sâlis olup üçer akçeye mutasarrıf olalar ve bir ehl-i kimesne na't-hân ve bir kimesne dahî muarrif olup dörder akçeye mutasarrıf olalar ve iki kimesne dahî şehr-i Ramazânü'l-mübârekte beyne't-terâvihateyn aşır-hân olup her biri senede ikişer bin akçeye mutasarrıf olalar. Ve bir; (vr. 107a) kimesne müezzin-i evvel olup yevmî yedi akçe ve biri dahî müezzin-i sânî olup beş akçe ve bir kimesne dâhî cum'a müezzini olup iki akçe ve iki kimesne dâhî müezzin-i salâ olup ikişer akçe ve bir kimesne dâhî kayyım olup yevmî beş akçe ve bir dahî kayyım-ı sânî olup üç akçe ve bir kimesne derûn-ı birûn-ı câmi-i nûrda sirâci olup üç akçeye mutasarrıf olalar ve bir kimesne dahî ferrâş olup yevmî üç akçeye mutasarrıf ola ve bir akçe dahî çârub bahâ virile ve bir kimesne dahî mahfel-i Hümâyûnun ferrâş ve müstahfızı olup yevmî iki akçeye ve biri dahî meydân ferrâşı olup yevmî; (vr. 107b) üç akçeye ve bir kimesne dahî buhûrî olup yevmî üç akçeye ve bir kimesne dahî mahfel müezzini olup yevmî üç akçeye mutasarrıf ola ve şâkirdi iki akçeye mutasarrıf ola …"*[333].

[332] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.22-24.

[333] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.99-100.

Tablo-1: H.1158 / M.1745-1746 Tarihli Vakfiyeye Göre Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi Camisinin Çalışanları ve Aldıkları Ücretler[334]

Görevi	**Görevli Sayısı**	**Günlük/Akçe**	**Yıllık/Akçe**
Vâiz ve nâsih	1	10	3540
Şeyh'l-kurrâ	1	20	7080
Hatîb	1	20	7080
İmam, imâmet, devir-hân-ı evvel ser salavâtı, yâsin-hân, tebârek-hân	1	20+5+3+2=30	10620
Devir-hân-ı sânî	1	3	1062
Devir-hân-ı sâlis	1	3	1062
Na't-hân	1	4	1416
Muarrif	1	4	1416
Beyne't-terâvihateyn aşır-hân	2	-	-
Müezzin-i evvel	1	7	2478
Müezzin-i sânî	1	5	1770
Cum'a müezzini	1	2	708
Müezzin-i salâ	2	2x2=4	1416
Kayyım	1	5	1770
Kayyım-ı sânî	1	3	1062
Sirâci	1	3	1062
Ferrâş	1	3 + 1 akçe dahî çârub bahâ	1416
Mahfel-i Hümâyûnun ferrâş ve müstahfızı	1	2	708
Meydân ferrâşı	1	3	1062
Buhûrî	1	3	1062
Mahfel müezzini	1	3	1062
Şâkirdi	1	2	708
Toplam:	**24**	**140**	**49560**

Vakfiyede yer alan bilgilerden camide toplam 24 kişinin çalıştığı ve günlük toplam 140 akçe ücret aldıkları tespit edilmiştir. Günlük 30 akçe ile en yüksek ücreti imamın aldığı görülmektedir. Ancak imamın, imamlık vazifesi dışında, devir-hân, yâsin-hân ve tebârek-hân gibi farklı görevleri de bulunmaktadır. Boyutları itibariyle tek kubbeli küçük bir camide bu kadar kişinin çalışması oldukça önemlidir.

[334] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.100.

3.2.3.Topkapı Sarayı Hacı Beşir Ağa Camisi:

Çizim No: 18-20

Fotoğraf No: 88-96

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusunda, has ahırlara gidilen yolun hemen yanında yer alan caminin üzerinde inşa kitabesi bulunmamaktadır. Bu sebeple kim tarafından ve ne zaman inşa ettirildiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak mimari üslubu değerlendirildiğinde yapı, 18. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Ayrıca Beşir Ağa Camisi olarak adlandırılması da bu tarihlendirmeyi güçlendirmektedir. Ancak 18. yüzyılda Topkapı Sarayı'nda peş peşe iki kudretli Beşir Ağa'nın dârü's-saâde ağası olarak görev yapmış olması; yapının banisinin hangisinin olduğu konusunda bazı farklı görüşler ortaya çıkmasına neden olmuştur[335]. Bazı araştırmacılar, yapının banisini Moralı Beşir Ağa[336] olarak görürken; büyük bir çoğunluk ise yapının Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırıldığı konusunda hemfikirdir[337]. Bizde Hacı Beşir Ağa'nın elde ettiği güçle Moralı Beşir Ağa'nın elde ettiği gücün karşılaştırıldığında; Hacı Beşir Ağa'nın Topkapı Sarayı içerisine bir cami yaptırma olasılığının daha yüksek olduğu düşüncesiyle; yapıyı çalışmamıza dâhil etmeyi uygun gördük. Hacı Beşir Ağa'nın siyasi ve ekonomik yönden Topkapı Sarayı'nın içerisine cami, çeşme ve hamam inşa ettirebilecek güce ancak I. Mahmut zamanında kavuştuğu düşünülecek olursa yapıların M.1730-1746 yılları arasında inşa edildiğini kabul edebiliriz. Ayrıca Topkapı Sarayı'nın resmi internet sitesinde yapının inşa tarihi olarak M.1736 yılı verilmiştir[338].

---

[335] Hatta Moralı Beşir Ağa'dan sonraki dârü's-saâde ağasının ismi de Beşir'dir. Ancak dârü's-saâde ağaları artık eski güçlerine sahip olmadıkları için bu ihtimal ortadan kalkmaktadır. Metin Sözen yapının, I. Mahmut'un dârü's-saâde ağası Beşir Ağa tarafından yaptırıldığını ifade etmektedir. Ancak Hacı Beşir Ağa da, Moralı Beşir Ağa da I. Mahmut'un dârü's-saâde ağalığını yapmıştır. Dolayısıyla yapıyı her ikisi de yaptırmış olabilir. Bakınız; Metin Sözen, **Bir İmparatorluğun Doğuşu Topkapı**, İstanbul 1998, s.70.

[336] Nurhan Atasoy, "*Topkapı Sarayı'nda Has Ahırlar'a inen yolda bir cami yaptıran Sultan I. Mahmud'un döneminde Kızlarağası olan Beşir Ağa, Karaağaların en kudretlilerinden biri olarak tarihe geçmiştir. Ancak bu gücünü kullanarak işi sadrazamları yerlerinden ettirmeye ve her türlü tayine el atmaya kadar vardıran Beşir Ağa'nın sonunda başı vurulmuştur*" şeklindeki ifadeleriyle caminin Moralı Beşir Ağa tarafından yaptırıldığını düşündüğünü göstermektedir. Nurhan Atasoy, **Harem**, Bilkent Kültür Girişimi Yayınları, İstanbul 2011, s.26.

[337] Abdülkadir Özcan, "Beşir Ağa, Hacı", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.555; Semavi Eyice, "Beşir Ağa Camii", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.1; Necdet Sakaoğlu, **Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Humayun Topkapı Sarayı**, Denizbank Yayınları, İstanbul 2002, s.90; İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007, s.66.

[338] http://www.topkapisarayi.gov.tr/tr/content/be%C5%9Fir-a%C4%9F-camii Erişim tarihi: 09.09.2014

Mimari Tanım: Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı bir kütleden oluşan yapı, iki katlı bir düzenlemeye sahiptir[339]. Alt katında iki deposu bulunan yapının üst katında mescit bölümü bulunmaktadır (Çizim-18-19). Depoların batısında yer alan kapı, üst kattaki mescide ulaşılan merdiven sahanlığına açılmaktadır. Merdiven sahanlığının pencereleri, mescidin pencerelerinden daha basit düzenlenmiştir. Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı harimin üzeri içten düz ahşap tavan, dıştan dört yöne eğimli kırma çatıyla örtülüdür. Caminin kuzeydoğu köşesinde; yapının bünyesinden çıkan, silindirik gövdeli minaresi yer almaktadır.

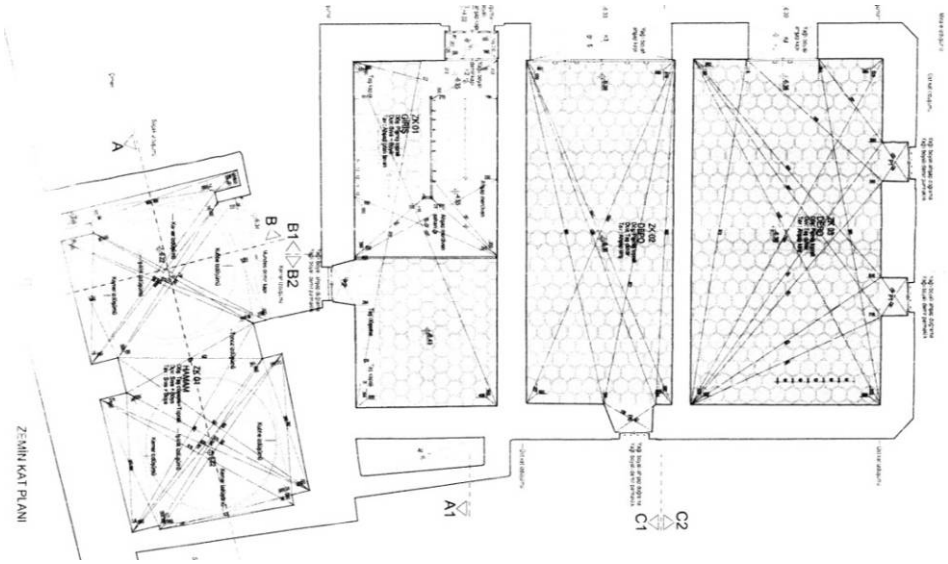

Çizim-18: Topkapı Sarayı Hacı Beşir Ağa Camisi ve Hamamı'nın zemin kat planı[340]

[339] Hacı Beşir Ağa Camisi, günümüzde Topkapı Sarayı'nın depolarından biri olarak kullanılmaktadır. Bu sebeple Topkapı Sarayı yönetimi tarafından caminin içerisine girmemize ve fotoğraf çekmemize izin verilmemiştir. Bu sebeple yapının içerisine dair tanımlamalar, İstanbul Rölöve ve Anıtlar Kurulu'ndan temin edilen çizimler üzerinden yapılacaktır.

[340] İstanbul Rölöve ve Anıtlar Kurulu'ndan alınmıştır.

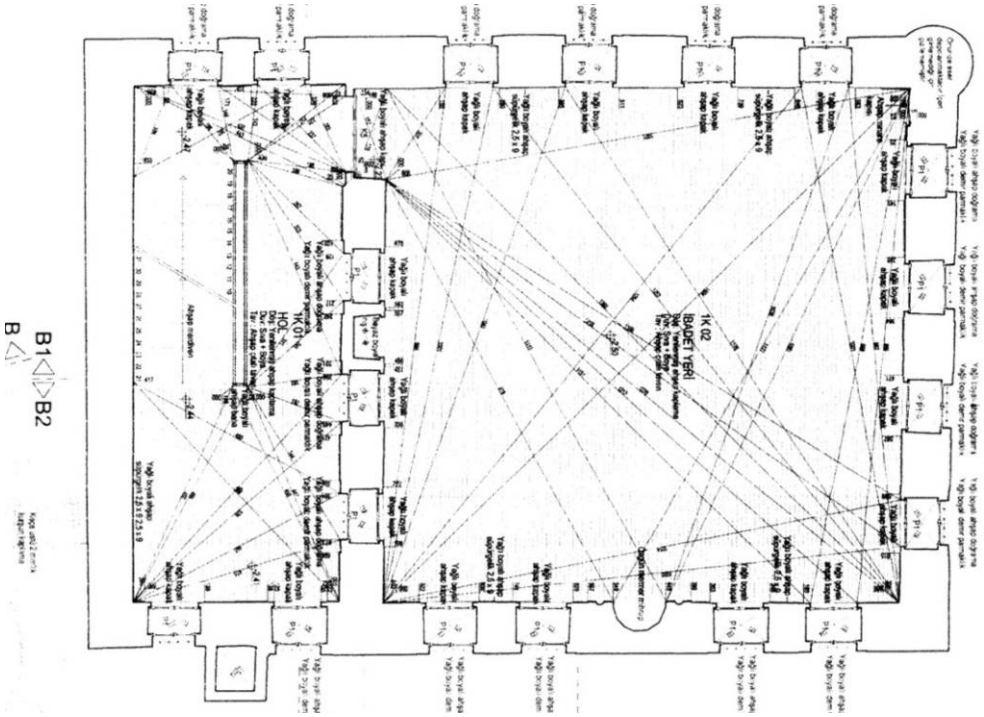

Çizim-19: Topkapı Sarayı Hacı Beşir Ağa Camisi 1. Kat planı[341]

Yapının batı cephesi tamamen sağır tutulmuştur (Fotoğraf-88). Güney cephesi, Has Ahırlara inilen rampaya bitişik olarak inşa edilen yapıdaki kat ayrımı ince bir silmeyle vurgulanmıştır (Fotoğraf-89-91). Silmenin altında buradaki depolara açılan küçük bir pencere yer almaktadır. Cephe düzeninden anlaşıldığı kadarıyla yapının üst katı iki bölümden oluşmaktadır. Batıdaki bölümde moloz taş malzemeden yapılmış, dışa taşkın kaide üzerinden yükselen bir adet baca dikkat çekmektedir. Muhtemelen caminin batı cephesindeki hamama ait olan baca, beden duvarından yüksek tutulmuştur. Kirpi saçakla sonlanan baca, yuvarlak kemerli küçük açıklıklara sahiptir. Bacanın iki yanında iki adet alt sıra, iki adet de üst sıra penceresi bulunmaktadır. Cephenin doğu kanadı daha hareketli bir düzenlemeye sahiptir. İki adet dikdörtgen biçimli alt sıra penceresi, iki adet de sivri kemerli üst sıra penceresi yer almaktadır. Ayrıca üst sıra pencerelerinin arasında bir adet de daire biçimli pencere açıklığı mevcuttur. Düzgün kesme taştan sövelere sahip olan alt sıra pencerelerinin üzerinde hafifletme kemerleri bulunmaktadır. Alt sıra pencereleri ahşap doğramalı olup, lokmalı demir parmaklıklı; üst sıra pencereleri ise alçı dışlık ve içliklidir. Yapının güneydoğu köşesi pahlanarak doğu cepheye geçilmektedir.

[341] İstanbul Rölöve ve Anıtlar Kurulu'ndan alınmıştır.

Fotoğraf-88: Kuzeybatı köşeden caminin genel görünüşü

Fotoğraf-89: Camin güney cephesi

Fotoğraf-90: Caminin güney cephesi

Fotoğraf-91: Caminin güney cephesi

Doğu cephede de kat ayrımı bir silmeyle vurgulanmıştır (Fotoğraf-92). Alt katta zemin seviyesine yakın iki adet dikdörtgen biçimli pencere açıklığı mevcuttur. Pencerelerin üzeri, duvarla hemyüz oluşturulmuş sivri kemer formunda hafifletme kemerleriyle

kuşatılmıştır. Üst katta, iki sıra halinde pencere düzenlemesi görülmektedir. Dört adet alt sıra penceresi, dikdörtgen formlu olup, sivri kemer formunda hafifletme kemerlerine sahiptir. Alt sıra pencereleriyle simetrik olarak yerleştirilmiş üst sıra pencereleri ise sivri kemerlidir. Alt kattaki iki adet ve üst katın dört adet alt sıra penceresi, beyaz renkli düzgün kesme taş sövelere sahip olup, lokmalı geçmeli demir parmaklıklıdır. Sivri kemerli üst sıra pencereleri ise alçı içliklidir. Yapının kuzeydoğu köşesinde, Türk sanatında görmeye alışık olmadığımız bir minare uygulamasıyla karşılaşmaktayız (Fotoğraf-92-94). Silindirik gövdeli minare yapının üst kat hizasında, beden duvarlarından çıkmaktadır. Beden duvarlarının saçak seviyesinde sonlanan minarenin şerefe bölümü de kapalı olarak düzenlenmiştir. Minarenin hem bu kadar alçak tutulması, hem de şerefe kısmının kapalı olması, yapının hemen yanında bulunan haremin mahremiyetini muhafaza etmek için düşünülmüş olmalıdır. Kuzeydoğu köşedeki minarenin altında kalan kısım pahlanarak, kuzey cepheye geçilmektedir.

Fotoğraf-92: Caminin doğu cephesi

Fotoğraf-93-94: Caminin kuzeydoğu köşesindeki minareden detay

Kuzey cephe, aynı zamanda yapının giriş cephesidir (Fotoğraf-95-96). Burada da kat ayrımı bir silmeyle vurgulanmıştır. İçeride iki bölümden oluşan yapının alt katında üç adet kapı açıklığı bulunmaktadır. Doğudaki yuvarlak kemerli iki kapıdan alt kattaki depolara girilmektedir. Özellikle ortadaki kapı cephenin tamamına hâkim bir şekilde düzenlenmiştir. Batıdaki yuvarlak kemerli kapı ise diğerlerinden farklı bir düzenlemeye sahiptir. Düzgün kesme taştan yapılmış olan bu kapıdan camiye girilmektedir. Bu kapının üzerinde, iki adet dikdörtgen, iki adet de sivri kemerli olmak üzere asimetrik olarak yerleştirilmiş dört adet pencere görülmektedir. Beyaz renkli düzgün kesme taştan sövelere sahip olan pencereler, lokmalı geçmeli demir parmaklıklıdır. Ayrıca dikdörtgen pencerelerin üzerinde sivri kemer formunda hafifletme kemerleri bulunmaktadır. Depolara girişin sağlandığı büyük kapıların üzerinde ise simetrik olarak yerleştirilmiş, dört adet dikdörtgen, dört adet de sivri kemerli pencere mevcuttur. Üzerlerinde hafifletme kemerleri bulunan dikdörtgen formlu pencereler lokmalı geçmeli demir parmaklıklıdır. Sivri kemerli üst sıra pencereleri ise alçı dışlık ve içliklidir. Yapının beden duvarları her cephede, üç sıra testere dişi şeklinde kirpi saçakla sonlanmaktadır.

Fotoğraf-95-96: Caminin kuzey cephesi

Kuzey cephenin doğu ucundaki yuvarlak kemerli kapı ile alt kattaki depoya girilmektedir. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı deponun doğu duvarında iki adet dikdörtgen formlu pencere mevcuttur. Diğer cepheleri sağır tutulmuş olan mekânın üzeri ahşap kirişlemeli düz tavanla örtülüdür. Kuzey cephenin ortasındaki yuvarlak kemerli büyük kapı ile alt katta yer alan ikinci mekâna girilmektedir. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı mekânın güney duvarında bir adet dikdörtgen formlu üst sıra penceresi yer almaktadır. Diğer cepheleri sağır tutulmuş olan mekânın üzeri ahşap kirişlemeli düz tavanla örtülüdür.

Kuzey cephenin batı ucundaki yuvarlak kemerli kapı ile girilen merdiven sahanlığı kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlıdır. Merdiven sahanlığı, kuzey cephede iki adet alt sıra iki adet de üst sıra penceresi, güney cephede de iki adet alt sıra iki adet de üst sıra penceresi ile aydınlatılmaktadır. Pencerelerin tamamı dikdörtgen formlu, söveli ve demir parmaklıklıdır. Sahanlığın doğu duvarı kuzey ucundaki yuvarlak kemerli kapı ile harime girilmektedir. Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı harimin kuzey, güney ve doğu cephelerinde dörder adet alt sıra pencersi, dörder adet de üst sıra penceresi yer almaktadır. Alt sıra pencereleri dikdörtgen formluyken; üst sıra pencereler ise sivri kemerli açıklıklara sahiptir. Harimin batı duvarında yer alan üç adet dikdörtgen formlu

pencere ise merdiven sahanlığına açılmaktadır. Bu pencerelerin arasında bir adet de niş yer almaktadır. Ayrıca güney duvarın ortasındaki mihrabın üzerinde, üst sıra pencerelerinin arasına da bir adet daire formlu pencere yerleştirilmiştir.

Harimin güney duvarı ortasına mermer malzemeden mihrap nişi yerleştirilmiştir (Çizim-20). Çokgen planlı mihrap nişi iki yanındaki sütuncelerle sınırlandırılmaktadır. Mihrap kavsarası yanlardaki sütunların üzerine oturan "S" ve "C" kıvrımlı bitkisel bir kuşakla çevrelenmiştir. Sütuncelerin yanlarında da bitkisel bir tepelikle sonlanan süsleme kuşağı yer almaktadır. Mihrap, iki yanında yer alan mermer sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Mihrabı iki yanından sınırlandıran sütuncelerin üzerine yatay şekilde yerleştirilmiş kitabe yer almaktadır. Çizimden anlaşıldığı kadarıyla kitabede Âl-i İmrân sûresi 37. Ayetinin bir bölümü olan, "*kullemâ dehale aleyhâ zekeriyyal mihrâbe*"[342] yazılıdır. Kitabenin üzerinde "C" kıvrımlarıyla hareketlendirilmiş bir tepelik bulunmaktadır. Tepeliğin ortasında barok karakterli bitkisel süslemelerden oluşan bir rozet mevcuttur.

[342] http://www.kuranmeali.org/3/ali_imran_suresi/37.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx Erişim tarihi: 09.09.2014.

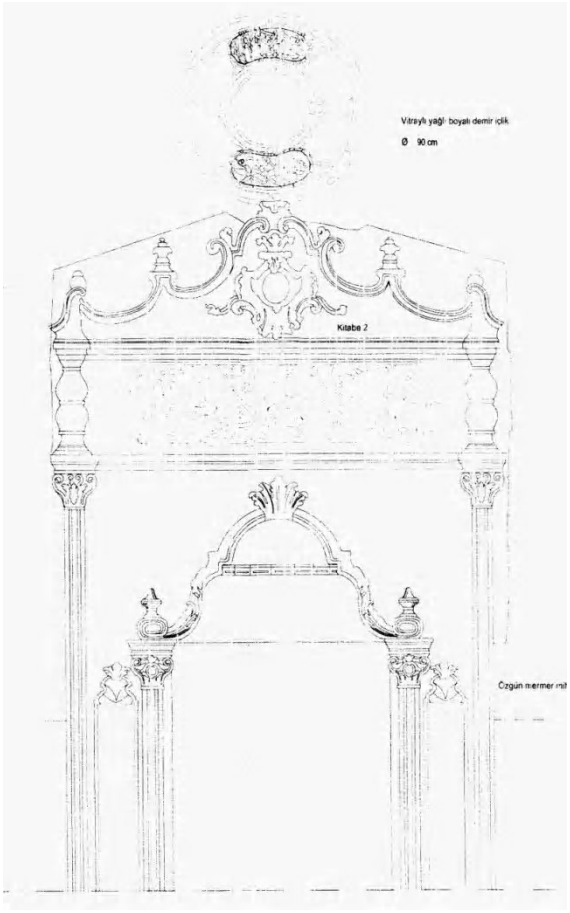

Çizim-20: Mihrabın önden görünüşü[343]

Malzeme ve Teknik: Cami tamamen düzgün kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Ancak yapının dış cepheleri kırmız renkli sıvalarla hareketlendirilerek, taş-tuğla almaşık sistem görüntüsü verilmek istenmiştir.

Süsleme: Oldukça sade bir düzenlemeye sahip olan yapının dış cephelerinde, kırmızı renkli sıvayla oluşturulmuş süslemeler dışında herhangi bir bezeme öğesi görülmemektedir. Ancak yapının mermer mihrabında dönem özelliği olarak nitelendirilebilecek türden süslemelere yer verilmiştir. Mihrabın iki yanındaki sütuncelerin başlığında ve yanlardaki silmelerin tepeliklerinde akant yaprakları yer almaktadır. Mihrap kavsarası "S" ve "C" kıvrımlı silmelerle çevrelenmiştir. Mihrabın tepeliğinde de "C" kıvrımlarından oluşan bir süsleme kuşağı yer almaktadır.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Üzerinde onarım kitabesi olmayan yapıyla ilgili yaptığımız arşiv taramasında da herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Bu sebeple yapının Osmanlı döneminde onarım geçirip geçirmediğini öğrenemiyoruz.

[343] İstanbul Rölöve ve Anıtlar Kurulu'ndan alınmıştır.

Bununla birlikte bazı kaynaklarda yapının, uzun süre terk edilmesinin ardından üst örtüsünün çöktüğü ve sadece dört duvarının kaldığı 1939 yılında ise onarıldığı belirtilmektedir[344]. Bu onarıma dair elimizde herhangi bir belge olmamasına karşılık caminin harap bir halde olduğu ve üst örtüsünün yıkık olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan onarımlarla sağlam bir şekilde günümüze ulaşan yapı, bugün Topkapı Sarayı'nın depolarından biri olarak kullanılmaktadır.

Vakfiye: Yaptığımız çalışmalarda Hacı Beşir Ağa'nın vakfiyelerinin hiçbirinde Topkapı Sarayı içerisindeki bu mescide dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak Necdet Sakaoğlu ve İlber Ortaylı, caminin küçük bir hamam ve çeşmeyle birlikte inşa edildiğini ancak çeşme ve hamamın günümüze ulaşmadığını ifade etmektedirler[345]. Ayrıca her iki araştırmacı da cami ve hamamın daha çok sarayın dış ocaklarına hizmet verdiğini de belirtmektedir. Günümüzde çeşmeden herhangi bir iz kalmamış olsa da, caminin batısında hamam görülmektedir[346].

[344] Necdet Sakaoğlu, **Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Humayun Topkapı Sarayı**, Denizbank Yayınları, İstanbul 2002, s.90; İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007, s.66.
[345] Necdet Sakaoğlu, **Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Humayun Topkapı Sarayı**, Denizbank Yayınları, İstanbul 2002, s.90; İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007, s.66.
[346] Bakınız; s.233-237.

3.3.Çeşmeler

3.3.1.Kapalıçarşı Hacı Beşir Ağa Çeşmesi:

Çizim No: 21

Fotoğraf No: 97-102

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Yapı, İstanbul'un Beyazıd İlçesi'nde, Kapalıçarşı'nın Tığcılar Sokağı'nda, Mercan Kapısı girişinde yer almaktadır. Üzerinde yer alan inşa kitabesine göre H.1140 / M.1727-1728 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır (Fotoğraf-97). Çeşmenin inşa kitabesi Lale Devri'nin ünlü şairi Nedim tarafından yazılmıştır. Bazı kaynaklarda çeşmenin Moralı (Hazin) Beşir Ağa tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir[347]. Ancak çeşmenin inşa edildiği tarih göz önüne alındığında, Moralı Beşir Ağa'nın henüz herhangi bir yapı yaptıracak gücü olmadığı görülmektedir. Moralı Beşir Ağa, ancak M.1746 yılında Hacı Beşir Ağa'nın ölümünden sonra güç elde edebilecektir. Yapının mimarı ise bilinmemektedir.

Fotoğraf-97: Çeşmenin inşa kitabesi

Kitabenin okunuşu;

"Bu dil-cû çeşme-i pâkiz(e)-tarhı eyledi bünyâd

Ne zîbâ kıldı ihsân û kerem âyînesini icrâ

[347] İbrahim Hilmi Tanışık, **İstanbul Çeşmeleri**, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, s.132–133; Abdülkadir Özcan, "Beşir Ağa, Moralı", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.555–556.

Beyân etti Nedîmâ gayr-ı menkût-ile ta'rîhin
Bu ra'nâ çeşme-i pür-nûru yaptırdı Beşir Ağa 1140"[348].

Nedîm'in Hacı Beşir Ağa'nın çeşmesi için yazdığı bu kitabenin devamını yine Nedîm'in Dîvanı'nda *"Târîh-i Çeşme-i Ağâ-yı Dârü's-sa'âde"* adı altında bulunmaktadır. Hatice Aynur ve Hakan T. Karateke de Nedîm Dîvanı'ndaki bu şiiri küçük farklılıklarla yayınlamışlardır[349].

"Târîh-i Çeşme-i Ağâ-yı Dârü's-sa'âde

1. Şehenşâh-ı hümâyun-pâye Sultân Ahmed-i Gâzi
Ki şâmildir cihâna re'feti ebr-i bahâr-âsâ
2. O hâkân-ı kerîmü'ş-şan ki dest-i lutf u ihsânı
Misâl-i çeşme-i hurşîd mülkü etmede ihyâ
3. O İskender-haşem kim eyledi teshîr İrânı
Cüyûş-ı satveti cûş eyleyüp mânende-i deryâ
4. Eder çün Ka'betüllahı hirâset ol şeh-i âlem
Onunçün dâimâ te'yîd eder her kârını Mevlâ
5. Hulûs ile eder çünkim tevâzu' hırka-i pâke
Kılar rûh-ı resûlullah feyziyle onu i'lâ
6. O hâkân-ı cihânın mazhar-ı eltâf u ihsânı
Beşîr Ağâ o zât-ı bî-adîl-i mekremet-pîrâ
7. Ki olup bir zaman şeyhü'l-harem izz ü sa'âdetle
O dergâh-ı refi'in hidmetiyle buldu isti'lâ
8. Mücerreb olmağ ile her cihetden sıdk u ihlâsı
Anı kurbuyla ihyâ eyledi hâkân-ı mülk-ârâ
9. Edüp dârü's-sa'âde mansıb-ı âlîsini ihsan
Nice demdir eder zâtıyla fahr ol mesned-i vâlâ
10. Melek-haslet muallâ-menzilet Ağâ-yı âlî-şân
Kemâl-i hüsn-i hulkuyla nihâd-ı pâki müstesnâ
11. Reşîd ü kâr-dân ü hûş-merd ü sâhib-i temkîn
Fezâil-perver ü kâmil-pesend ü âkil ü dânâ
12. Duâ-yı hayr celb etmekdedir hâkân-ı devrâna

---

[348] Hatice Aynur, Hakan T. Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.172-173.
[349] Bakınız; Hatice Aynur, Hakan T. Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.173.

Edüp hayrâta meyl ol zât-ı vâlâ-şân-ı bî-hemtâ
13. Bu dil-cû çeşme-i pâkîze-tarhı eyledi bünyâd
Ne zîbâ eyledi cûd u himem kânûnunu icrâ
14. Bu mevki‘ çârsû vü mecma‘-ı nâs olmağın bunda
Kemâl-i mertebe muhtâc idi bir çeşme-i zîbâ
15. Bu âb-ı pâki icrâ eyleyüp atşâna lutf etdi
Aceb tevfîka mazhar oldu ol sâhib-himem hakkâ
16. Aceb matbû‘ u vâlâ oldu el-hak tarh-ı dil-cûsu
Görenler ez-dil ü cân etdiler tahsîn-i müstevfâ
17. Kılup bânîsinin ömrün füzûn izz ü sa‘âdetle
Kabûl ede bu hayrâtın cenâb-ı hâlıku’l-eşyâ
18. Beyân etdi Nedîmâ gayr-ı menkût ile târîhin
Bu ra‘nâ çeşme-i pür-nûru yaptırdı Beşîr Ağâ [1140]

Târîh-i Berâ-yı Çeşme-i Mezbûr
İçinde ta‘miyeyle dedi târîhin Nedîm onun
Beşîr Ağâ sebîli yapdı andan akdı hep kevser
[1873-733:1140]”[350].

Mimari Tanım: Ana hatlarıyla bağlı bulunduğu duvardan dışa taşkın, dikdörtgen formlu bir kütleden oluşan yapı, tek cepheli ve tek kemerli duvar çeşmesi şeklinde inşa edilmiştir (Çizim-21) (Fotoğraf-98). Çeşme, iki yanda yer alan ayaklara oturan, basık dilimli kaş kemerle örtülü yüzeysel bir nişe sahiptir. Niş içerisinde, dış kütleye oranla daha hareketli olan mermer malzemeden bir bölüm yer almaktadır. İnce silmelerle çerçeve oluşturulan bu bölüm yatay eksende üçe bölünmüştür. En alt bölümün ortası, oyma tekniği ile oluşturulmuş, dilimli kemerle ayna taşına dönüştürülmüştür. Ayna taşı olarak değerlendirilen bu bölümün iki yanında birer adet, üzerinde de bir adet olmak üzere toplam üç adet onarım kitabesi bulunmaktadır. Ayna taşının üzerinde yer alan dört satırlık onarım kitabesinin üzerinde de silmelerle çerçeve oluşturulmuş, merkezden dışa doğru yayılan istiridye formlu süsleme öğesi mevcuttur (Fotoğraf-99). Oyma tekniği ile yapılmış olan istiridye formlu bezemenin merkezinde yarım daire formlu küçük bir kabara yer almaktadır. Ayrıca bu bezemenin hemen üzerine yatay dikdörtgen formlu, üç

[350] Nedîm, **Nedîm Dîvanı**, (Hazırlayan, Muhsin Macit), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012, s.174-175.

satır, iki sütun halinde inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Çeşmenin alınlığında dışa taşkın olarak yapılmış Sultan Abdülmecid Han'a ait tuğra yer almaktadır (Fotoğraf-100).

Tuğrada; "'*Abdülmecid Han bin Mahmud el-muzaffer dâ'imâ*"[351] yazılıdır.

Çeşme nişinin önünde kısmen tahrip olmuş mermer su yalağı bulunmaktadır. Su yalağının iki yanında birer adet dinlenme sekisi mevcuttur. Bu dinlenme sekileri de su yalağı gibi tahrip olmuş durumdadır.

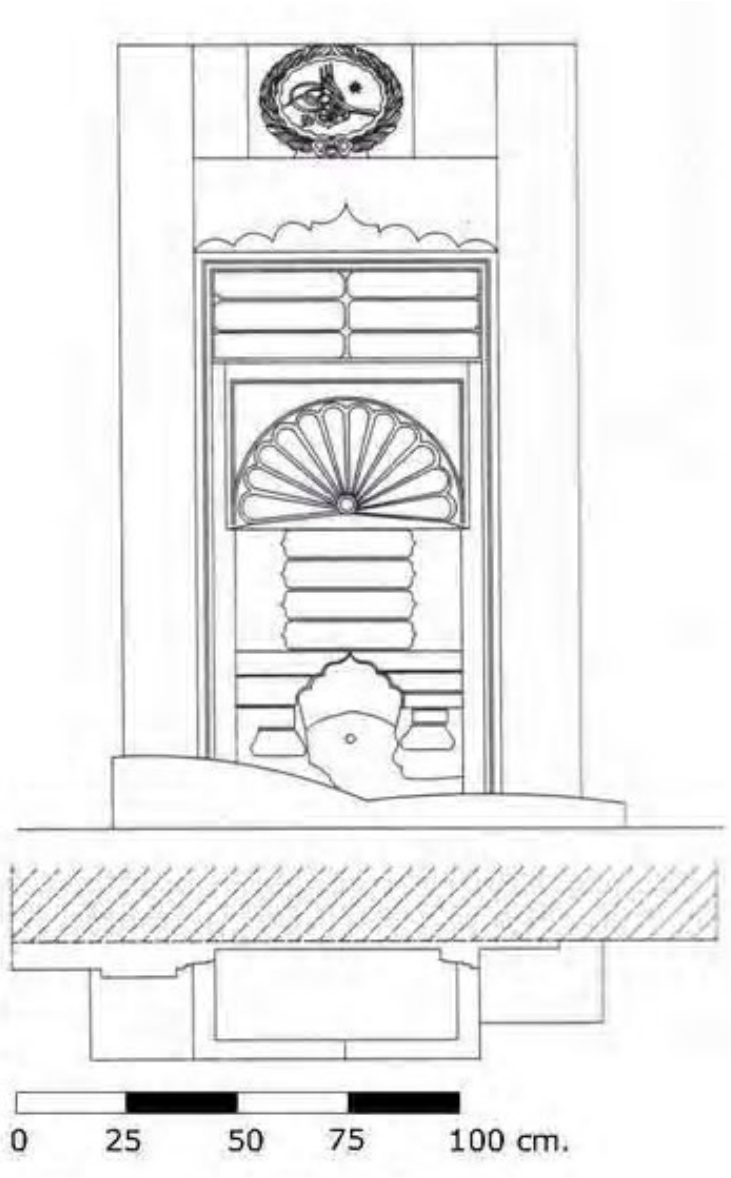

Çizim-21: Çeşmenin plan ve cephe görünüşü[352]

[351] Hatice Aynur, Hakan T. Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.173.

[352] Fazilet Koçyiğit, **Lale Devri İstanbul Çeşmeleri**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslam Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2013, s.111-115.

Fotoğraf-98: Çeşmenin genel görünüşü

Fotoğraf-99: Çeşmenin istiridye biçimli alınlığı

Fotoğraf-100: Çeşme üzerindeki Sultan Abdülmecid Han'a ait tuğra

Malzeme ve Teknik: Eser, düzgün kesme taş ve mermer malzemeyle inşa edilmiştir. Çeşmeyi oluşturan dıştaki ana kütle düzgün kesme taş malzemeden yapılmıştır. Çeşme nişi ise tamamen mermer malzemeden oluşturulmuştur. Düzgün kesme taş malzemeli kemerin üzerinde mermerden Sultan Abdülmecid Han'ın tuğrası yer almaktadır. Ayrıca çeşmenin su yalağı da mermer malzemedendir.

Süsleme: Oldukça sade olarak değerlendirilebilecek olan yapıda bazı süsleme öğelerine yer verilmiştir. Çeşme alınlığında mermer malzemeden bir tuğra yer almaktadır. Tuğra, bitkisel bir bordürle çevrelenmiştir. Çeşmenin ayna taşı, oyma tekniği ile yapılmış dilimli bir kemere sahiptir. Ayrıca silmelerle sınırlandırılan çeşme nişinde istiridye formlu süsleme öğesi görülmektedir.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Hacı Beşir Ağa tarafından inşa ettirilen çeşmenin üzerindeki tamir kitabelerinden çeşitli tarihlerde onarım geçirdiği anlaşılmaktadır. Gördüğü onarımlar sayesinde sağlam bir şekilde günümüze ulaşan çeşme üzerindeki en erken tarihli onarım kitabesi H.1256 / M.1840-1841 yıllarına aittir (Fotoğraf-101). Söz konusu kitabeden çeşmenin harap bir haldeyken, Mahcube Kadın tarafından onarıldığı öğrenilmektedir. Yapı üzerindeki diğer onarım kitabeleri ise H.1341, 1343 / M.1922-1923, 1924-1925 yıllarına aittir (Fotoğraf-102). H.1343 / M.1924-1925 tarihli kitabeden, çeşmenin merhum Medine Kadısı Çırpanlı Mehmet Salim Efendi adına bir başkası tarafından tamir ettirildiği bilgisine ulaşılmaktadır[353].

[353] Kitabede, yapıyı onartan kişi olarak, "Merhum Mehmed Salim Efendi" adının geçmesi, Mehmed Salim Efendi'nin onarım sırasında hayatta olmadığını ve çeşmenin muhtemelen Mehmet Salim

Ancak bu onarımın mahiyeti hakkında kitabede herhangi bir ipucu bulunmamaktadır. Geçirdiği onarımlarla sağlam bir şekilde günümüze ulaşan çeşme, şebeke suyuna bağlı olarak hizmet vermektedir.

Fotoğraf-101: Çeşme üzerindeki en erken tarihli onarım kitabesi

Onarım kitabesinin okunuşu;

"Seray-i şehriyarîde cenab-ı Kethüda Kadın
Bu dil-cû çeşmeyi ihyaya kıldı hizmet

Harab ender harap olmuş'du yapdı fisebilillah
Muvaffak oldu bu hayre ide Hak sa'yini meşkûr

Gelince âb-ı sâfi söyledim târihini Hayrî
Bu âlâ çeşme-i Mahcube Kadın kıldı nev ma'mur (H.1256)"[354].

Fotoğraf-102: Çeşme üzerindeki geç dönem onarım kitabeleri

Efendi'nin vakfı tarafından onartıldığını düşündürmektedir. Diğer bir ihtimalde Mehmet Salim Efendi'nin onarımlar başladığında hayatta olduğu ancak onarım işleri bitmeden ölmüş olabileceğidir.

[354] http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=366&menu=çeşmeler Erişim tarihi: 30.06.2014.

İkinci onarım kitabesinin okunuşu;

"Bâni-i sâlis esbak Medine Kadısı
Çırpanlı merhum Mehmed Salim
Efendinin ve cümle-i mü'mininin
Ervahına fâtiha (H.1341 – 1343)"[355].

Vakfiye: Vakıf su defterleri, 8/301/1 numaralı kayıtta Hacı Beşir Ağa'nın Küçüköy'de çıkarttığı suyu Bayezîd suyoluna kattığına dair bilgiler bulunmaktadır. H.1140/M.1727-1728 tarihli bu belgede "Küçükköy'de Kosta ve Şağı bağları kurbında vâkı Dâru's-sa'de-i şerife ağası Hâcı Beşir Ağa üç aded bacadan hâsıl ve cem iki buçuk çuvaldız suyı Sultan Bayezîd suyı lağmına mülhak ve câri" ettiği yazılıdır[356]. Vakıf Su Defterleri 258/1/2 numaralı kayıtta, Sultan Bayezîd suyolu ile gelen bir miktar suyun Süleymaniye suyolu ile Tacir Hanı yakınında Mercan Çarşısı'ndaki Beşir Ağa vakfı çeşmelerine bağlanması dair bilgiler yer almaktadır[357]. 258/1/3 numaralı kayıtta ise Haslar Kazası Küçükköy karyesinden gelen suyun Mustafa Ağa ve Beşir Ağa vakıfları arasında paylaşılmasına dair bilgiler mevcuttur.

Hacı Beşir Ağa'nın H. 1148/M. 1735-1736 tarihli vakfiyesinde de, Kapalıçarşı'daki çeşme ve sebille ilgili şu bilgiler yer almaktadır[358]; *"… ve yine müceddeden bina eylediğim mercan sukunda vaki' han kurbunda olan çeşme ve sebile nazır-ı rah ab hassa olanlar nazaret edüp yevmi iki akçe vazifeye mutasarrıf ola ve çeşme ve sebilin rah abına hassa su yolcuları kethüdası olanlar rahabi olup yevmi dört akçe vazifeye mutasarrıf ola ve hizmetinde mukaddem iki nefer kimesne sebili olup yevmi dörder akçe vazifeye mutasarrıf olalar ve sebil-i merkumada olan meşrebeler kalay içün yevmi iki akçe vazife verile ve han-ı mezkur kurbunda olan kolluğun curbacisine ferraşan han ve sebil ve kenifhaye nezaret içün yevmi dört akçe vazife verile ve bir kimesne dahı hafız-ı*

---

[355] http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=366&menu=çeşmeler Erişim tarihi: 30.06.2014.

[356] Vakıf Su Defterleri, 8 / 301 / 1 numaralı kayıt. Transkribi için bakınız; Ahmet Kal'a, **İstanbul Su Külliyatı XXIV, Vakıf Su Defterleri, Avrupa Yakası Suları II, (1574-1831)**, İstanbul 2002, s.73. Aktaran, Fazilet Koçyiğit, **Lale Devri İstanbul Çeşmeleri**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslam Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2013, s.111-112.

[357] Vakıf Su Defterleri, 258 / 1 / 2 ve 258 / 1 / 3 numaralı kayıtlar, Gülfettin Çelik, **İstanbul Su Külliyatı 3, İstanbul Şer'iyye Sicilleri Mâ-i Leziz Defterleri 1, (1786-1791)**, İski Yayınları, İstanbul 1998, s.172. Aktaran, Fazilet Koçyiğit, **Lale Devri İstanbul Çeşmeleri**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslam Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2013, s.111-112.

[358] Vakfiyede çeşme ve sebil birlikte ele alındığı için, biz de burada her iki yapının giderlerini birlikte vermeyi uygun gördük.

tas-ı çeşme olup yevmi iki akçe vazife verile ve bir kimesne dahi han-ı mezbur kapusu önünde vaki' çeşmede abkeş musluk olup yevmi iki akçe vazifeye mutasarrıf ola …"[359].

Tablo-2: H. 1148 / M. 1735-1736 Tarihli Vakfiyeye Göre Kapalıçarşı'daki Hacı Beşir Ağa Çeşme ve Sebilinde Çalışanlar ve Aldıkları Ücretler[360]

Görevi	**Görevli Sayısı**	**Günlük/Akçe**	**Yıllık/Akçe**
Nazır-ı rah ab hassa	1	2	708
Hassa su yoculara kethüdası	1	4	1416
Sebîlî	2	4x2=8	2832
Ferraşan han ve sebil ve kenifhaye nezaret için	1	4	1416
Hafız-ı tas-ı çeşme	1	2	708
Çeşmede abkeş (saka)	1	2	708
Meşrebelerin kalayı için	-	2	708
Toplam:	**7**	**24**	**8496**

Vakfiyede yer alan bu bilgilerden Kapalıçarşı içerisindeki Hacı Beşir Ağa çeşme ve sebilinde toplam sekiz kişinin çalıştığı ve günlük 22 akçe ücret aldıkları tespit edilmiştir. Ayrıca çeşme ve sebildeki meşrebelerin (tasların) kalayı için de günlük 2 akçe pay ayrılmıştır.

[359] V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H. 1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiye.
[360] V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H. 1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiye.

3.3.2.Fındıklı Hacı Beşir Ağa Çeşmesi:

Çizim No: 22

Fotoğraf No: 103-107

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Yapı, İstanbul Fındıklı'da, dere içerisinde (Mebusan Yokuşu ile Ağa Çırağı Sokağın kesiştiği köşede) günümüze ulaşmayan Hacı Recep Camisi'nin yanına inşa edilmiştir. Ancak yol genişletme çalışmalarında bugünkü yerine taşınmıştır. Üzerinde yer alan kitabeye göre yapı H.1145 / M.1732–1733 yılında Hacı Beşir Ağa tarafından inşa ettirilmiştir (Fotoğraf-103).

Fotoğraf-103: Çeşmenin inşa kitabesi

Kitabenin okunuşu;

"Cenab-ı hazret-i Hacı Beşir Ağa-y'ı dânâkim
Havassın … mehrem-i Sultan-ı a'zamdır
O zat-i mektemet-pirây-ı vâlâ-kadri irfanın
… seray-ı safı her kârında mülhemdir
Aceb mi mülhem olmak tab'ı gevher-sencine zirâ
Der-i devlet-meabi teşne-i ümmide maksemdir
Nice maksem ki feyz-i reşha-i gevher-nisarından
Gül-i âmali erbab-ı dilin ser-i serveri
Hususâ itdi icra bu mahalle ebr-i cûdünden

Bu âb-ı sâfı kim hâlet-i feza-yı neş'e-i …
Nice hayrat-ı mevfûre muvaffak eyleye Bâri
Dua-i devleti şam-ü seher zîra ki elzemdir
Nihâl-i devletin sîr-âb u handan eyleye her dem
Hüdâ-yi lemyezel kim kâr-saz-ı bezm-i âlemdir
Bu zîbâ beytinin her mısra'-ı rengin-ü mevzunu
…..... bünyada tarih-i müsellemdir
İden bu kevseri icra Beşir Ağa-yi mükrimdir
Gel iç bu çeşme-i ra'nânın âb-ı pâki zemzemdir" (H.1145)"[361].

Mimari Tanım: Yapı, tek cepheli ve tek kemerli duvar çeşmesi olarak inşa edilmiştir (Çizim-22) (Fotoğraf-104). Çeşmenin ön cephesi hafif dışa taşırılarak vurgulanmıştır. Çeşme nişi, yanlardaki ayaklara oturan sivri kemerle örtülüdür. Kemerin üzerinde altı satır ve üç sütun şeklinde düzenlenmiş inşa kitabesi bulunmaktadır. Niş içerisindeki ayna taşı çökertme olarak vurgulanmıştır. Zemin seviyesinden başlayan bir adet yarım daire formlu ve bir adet içbükey silme kuşağı, çeşmenin dışa taşkın ana cephesini üç yönden kuşatmaktadır. Çeşmenin önünde bir su yalağı bulunmaktadır. Su yalağının ön cephesini oluşturan blok kesme taşın yüzeyinde bitkisel süslemeler yer almaktadır. Burada dört adet daire formlu gülbezek ve aralarında da yine bitkisel düzenlemeli, düşey olarak yerleştirilmiş üç adet rozet görülmektedir (Fotoğraf-105). Çeşmenin saçak kısmı cepheden dışa taşırılmış profilli silmelerle hareketlendirilmiştir. Yapının yan kanatları ve üzerinde yer alan alınlıklar, buraya taşınırken eklenmiş olmalıdır.

[361] Ancak yapının kitabesinde yer yer tahribatlar meydana gelmiştir. Bu sebeple kitabenin okunuşu Su vakfının internet sitesinden olduğu gibi alınmıştır. Bakınız; http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=224 Erişim tarihi: 09.08.2014.

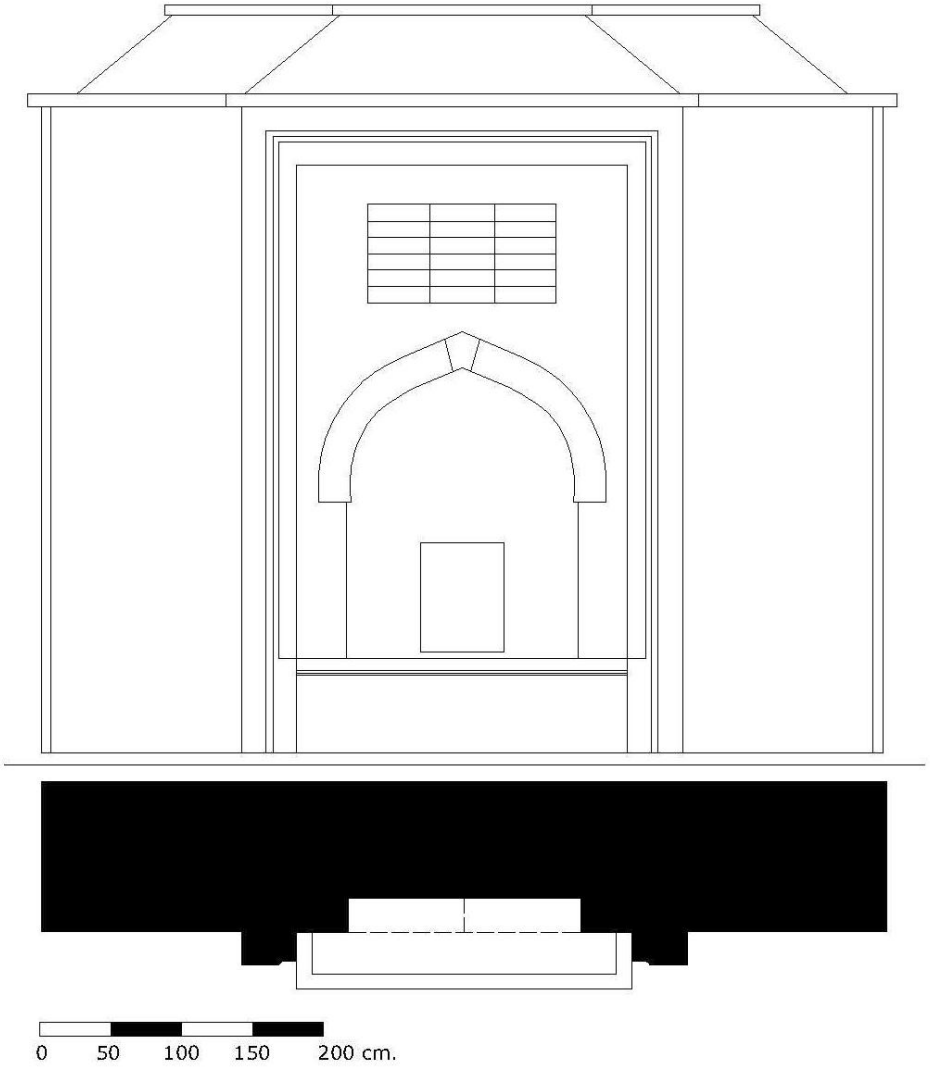

Çizim-22: Çeşmenin plan ve cephe görünüşü (Çizim-Lokman TAY)

Fotoğraf-104: Çeşmenin genel görünüşü

Malzeme ve Teknik: Eser, tamamen düzgün kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir.

Süsleme: Yapının ana cephesini çevreleyen silmelerde ve su yalağında süsleme bulunmaktadır. Yapı üzerindeki en yoğun bezeme su yalağında görülmektedir. Su yalağının ön cephesini oluşturan yekpare taş üzerinde bitkisel süslemelere yer verilmiştir. Taş alttan ve üstten iki adet silmeyle sınırlandırılmıştır. Taban seviyesindeki silmenin yüzeyi sade tutulmuştur. Ancak üstteki silmenin üzerinde saplarından birbirine bağlanmış çiçek motifleri görülmektedir. Bu bordürün üst kısmı kısmen tahrip olduğu için çiçekler tam olarak seçilememektedir. Ancak çiçeklerin saplarından anlaşıldığı kadarıyla kıvrımların "C" şeklinde olduğunu söyleyebiliriz. Taşın yüzeyinde, içleri bitkisel kompozisyonlarla hareketlendirilmiş adet adet gülbezek ve gülbezeklerin arasında da üç adet düşey olarak yerleştirilmiş rozet yer almaktadır. Gülbezeklerin merkezinde iri bir gül motifi ve çevresinde saplarından birbirine bağlanmış palmet ve lotus dizisi bulunmaktadır. Ayrıca çeşmenin dışa doğru taşıntı yapan ana cephesi üç yönden silmelerle çevrelenmiştir.

Fotoğraf-105: Su yalağının ön cephesi

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapının üzerinde onarım geçirdiğine dair herhangi bir kitabe bulunmadığı gibi Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde de herhangi bir onarım kaydına rastlanmamıştır. Ancak kaynaklardan yapının Fındıklı'da, dere içerisinde (Mebusan Yokuşu ile Ağa Çırağı Sokağın kesiştiği köşede) günümüze ulaşmayan Hacı Recep Camisi'nin yanına inşa edildiği ve yol genişletme çalışmaları sırasında bugünkü yerine taşındığı öğrenilmektedir[362] (Fotoğraf-106-107). Bugün sağlam durumda olan çeşme kullanılmamaktadır.

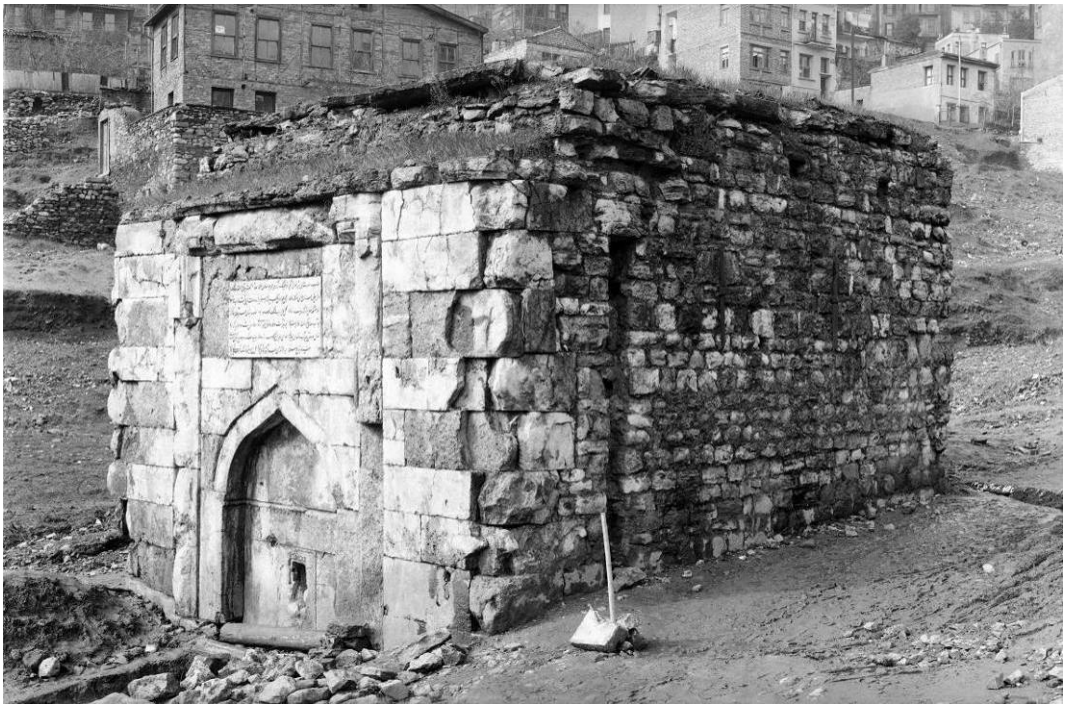

Fotoğraf-106: Çeşmenin bugünkü yerine taşınmadan önceki hali[363]

[362] http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=224 Erişim tarihi: 15.08.2014
[363] İstanbul 1 Numaralı Kültür ve T abiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi'nden alınmıştır.

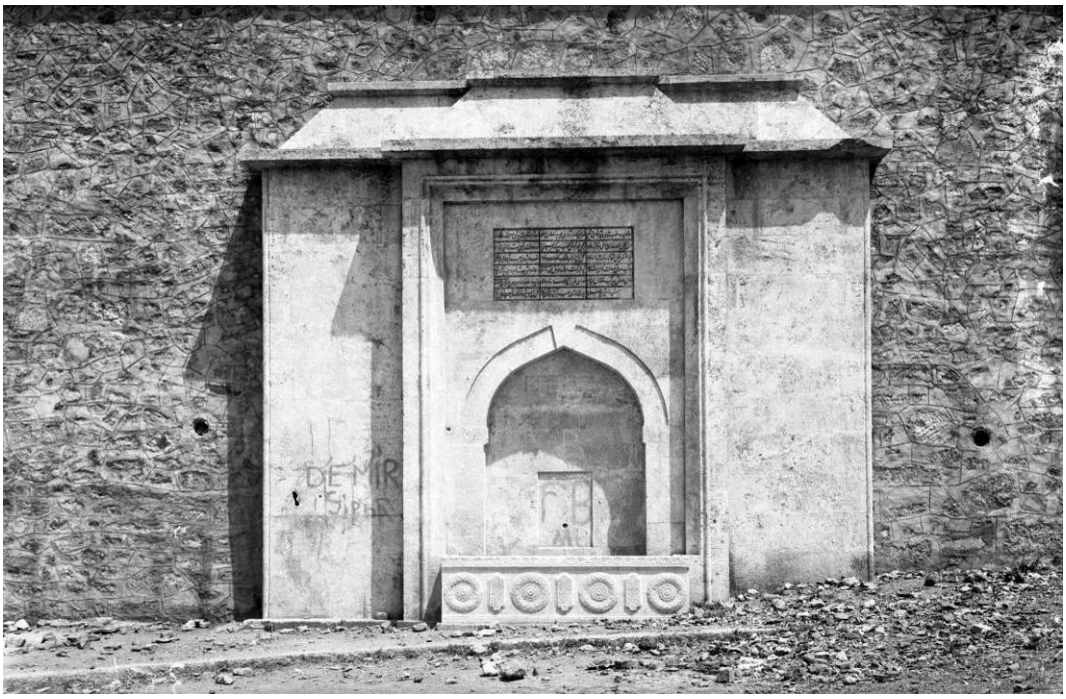

Fotoğraf-107: Çeşmenin bugünkü yerine taşındıktan sonraki hali[364]

Vakfiye: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Fındıklı'ya suyun getirilmesiyle ilgili şu bilgileri vermektedir. *"Tophane ve Fındıklı taraflarının susuzluğunu nazar-ı dikkate alan III. Ahmed, Tophâne'ye dört saat mesafede olan Bahçe Köyü'nden su getirtmek için şimdiki Taksim mevkiinden bir maksim (savak) yaptırmış ise de arzusuna muvaffak olmadan saltanattan çekilmesi üzerine bu işi yeğeni I. Mahmud ikmal etmiş ve bunun kendi himmetiyle tamamlanmasından dolayı amcasının sekiz musluklu Tophane Çeşmesini de kendisinin ikmalinden dolayı kendi adına kitabeletmiştir. Bu suyun gelmesi münasebetiyle ibtida maksimden çeşmelere su salmak pâdişaha aid olduğundan 1145 senesi ibtidalarında pâdişah bunu bizzat yapmıştır. Bu suyun tevzi yerinin Taksim mevkiinde olması sebebiyle Galata, Kasımpaşa, Dolmabahçe ve Beşiktaş'da bundan istifade ederek bu sâyede bu semtler ihya edildi ve derhal Valide Sultan Azap kapısında, Vezir-i âzam Hekimoğlu Ali Paşa Kabataş'da Çizmeciler Tekkesi denilen kalabalık bir semtte,* ***kızlar ağası Hacı Beşir Ağa Fındıklı'da …*** *yaptırmış oldukları çeşmelere buradan sular verilerek bir anda bu semtler suya kavuşmuştur."*[365] İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın verdiği bilgilerden, Tophane ve Fındıklı'ya III. Ahmet döneminde başlanan ancak I. Mahmut zamanında tamamlanan ve Bahçe Köyü'nden getirilen

[364] İstanbul 1 Numaralı Kültür ve T abiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi'nden alınmıştır.
[365] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt, IV/1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.329–330.

suyolu sonucunda diğer devlet erkânı gibi Hacı Beşir Ağa'nın da Fındıklı'daki bu çeşmeyi yaptırdığını öğreniyoruz. Ayrıca Hacı Beşir Ağa'nın H.1158 / M.1745-1746 tarihli vakfiyesinde çeşmeyle ilgili; "*Kasaba-i Fındıklı'da Hacı Receb Mahallesi'nde bina eylediğimiz çeşmenin bir kimesne tas-keşi olup yevmi iki akçe virile*"[366] şeklinde kısa bir bilgi de yer almaktadır. Çeşmenin, günümüze ulaşamayan Hacı Recep Camisi'nin yanına inşa edilmiş olması vakfiye geçen çeşmenin bu olduğunu göstermektedir. Söz konusu bilgilerden çeşmede bir kişinin görevlendirildiği ve günlük iki akçe ücret ödendiği anlaşılmaktadır.

Tablo-3: H.1158 / M.1745-1746 Tarihli Vakfiyeye Göre Fındıklı Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'nde Çalışanlar ve Aldıkları Ücretler[367]

Görevi	**Görevli Sayısı**	**Günlük/Akçe**	**Yıllık/Akçe**
Taskeş	1	2	708
Toplam	**1**	**2**	**708**

[366] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.105.

[367] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.105.

3.3.3.Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Çeşmesi:

Çizim No: 23

Fotoğraf No: 108-109

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Çeşme, İstanbul'un Eyüp İlçesi, Nişanca Mahallesi'nde, Baba Haydar Mektebi Sokağı ile Balcı Sokağı'nın kesiştiği köşede yer alan külliyenin bir parçasıdır. Çeşme, sıbyan mektebinin Balcı Sokağa bakan doğu cephesine yerleştirilmiştir (Fotoğraf-108). Külliyenin cümle kapısı üzerindeki kitabeye göre çeşme H.1147 / M.1734–1735 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Fotoğraf-108: Çeşmenin cephe üzerindeki konumu

Mimari Tanım: Çeşme, tek cepheli, tek kemerli ve su depolu duvar çeşmesi olarak inşa edilmiştir (Çizim-23) (Fotoğraf-109). Çeşme nişi, yanlardaki yekpare ayaklara oturan basık dilimli kaş kemerle örtülüdür. Sıbyan mektebinin duvarına bitişik olarak inşa edilmiş olan çeşmenin arkasında su deposu bulunmaktadır. Su deposu, aynı zamanda sıbyan mektebinin alt katını oluşturmaktadır. Çeşmenin önünde düzgün kesme taştan su yalağı bulunmaktadır. Sıbyan mektebinin duvarına bitişik olan çeşmenin üstü profilli silmelerle dışa taşırılmış ince bir saçakla sonlanmaktadır.

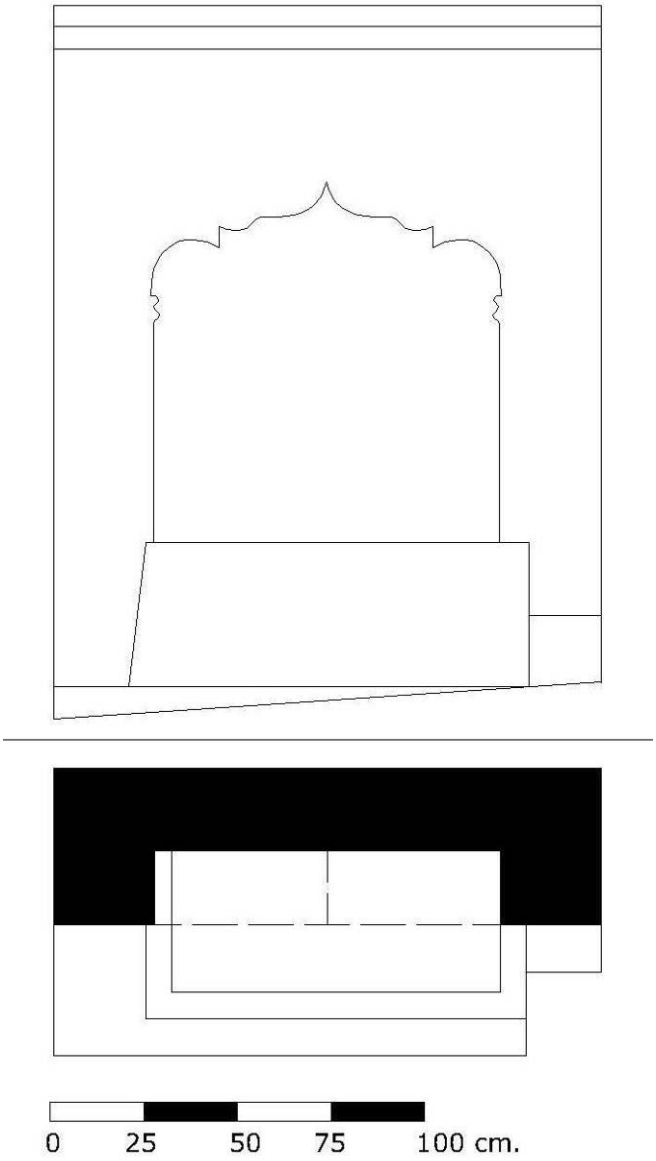

Çizim-23: Çeşmenin plan ve cephe görünüşü (Çizim-Lokman TAY)

Fotoğraf-109: Çeşmenin genel görünüşü

Malzeme ve Teknik: Yapı, düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir.

Süsleme: Oldukça sade olan çeşmede, süsleme unsuru olarak sadece saçak kısmını oluşturan silmelerden ve birleşik kaş kemerden söz edilebilir.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Üzerinde onarım kitabesi bulunmayan yapıyla ilgili gerçekleşitirilen arşiv çalışmasında da tamir edildiğine herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Ancak mevcut durumundan son yıllarda onarım geçirdiği anlaşılan çeşme, bugün kullanılmamaktadır.

Vakfiye: Külliyenin vakfiyesinde çeşmeyle ilgili herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

3.3.4. Hacı Beşir Ağa Sütun Çeşmesi[368]:

Çizim No: 24

Fotoğraf No: 110-113

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Eser, İstanbul'da Kocamustafapaşa Semti'nde, Sümbül Efendi Camisi'nin avlusunda bulunmaktadır. Üzerindeki inşa kitabesine göre yapı H.1150 / M.1737-1738 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır (Fotoğraf-110). Kitabeyi Şair Yahya yazmıştır[369]. Hacı Beşir Ağa'nın gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 (M.29 Haziran 1737) tarihli vakfiyesinde yapı şu şekilde geçmektedir; "… *Koca Mustafa Paşa havlısında bina edüb el-sinei nasda Hayırlı çeşme dimekle şöhret bulan çeşmenin* …"[370]. Vakfiyede yer alan bu bilgilerden çeşmenin inşa edildiği dönemde Hayırlı Çeşme olarak adlandırıldığı öğrenilmektedir.

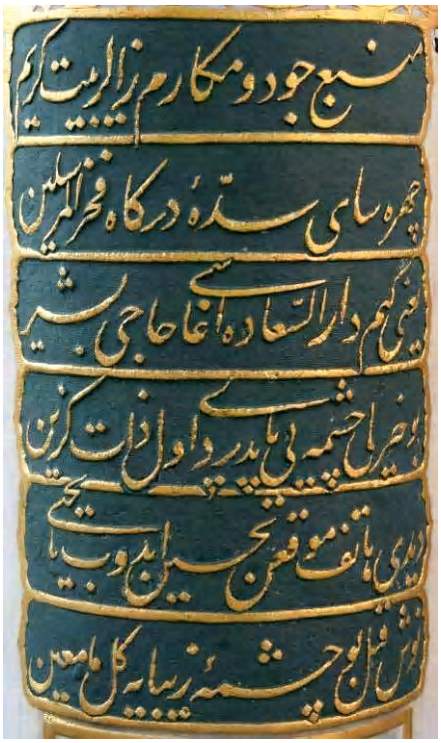

Fotoğraf-110: Çeşmenin inşa kitabesi

[368] Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılan çeşmenin sütun şeklinde olması, bu ayırıcı özelliğinin çeşmenin adına dönüşmesine sebep olmuştur. Formundan dolayı çeşmeye araştırmacılar "*sütun çeşme*" adını vermişlerdir. Biz de isim karışıklığına yol açmamak için tezimizde bu şekilde kullanmayı uygun gördük.
[369] İbrahim Hilmi Tanışık, **İstanbul Çeşmeleri**, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, s.156–157.
[370] V.G.M.A., 736 nolu defterin 9. sayfa 3. sırasında kayıtlı gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 / M. 29 Haziran 1737 tarihli vakfiye.

Kitabenin okunuşu;

"Menba'-ı cûd-ü mekârim zâir-i Beyt-i kerim
Çehre-say-i südde-i dergâh-i Fahr-ül mürselim
Ya'ni kim Darüssaade Ağası Hacı Beşir
Bu hayırlı çeşmeyi yaptırdı ol zât-i güzin
Didi Hâtif mevki'n tahsin idüb tarihini
Nûş kıl bu çeşme-i zîbâya gel ma-i muin H.1150"[371].

Mimari Tanım: Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen silindirik gövdeli çeşmenin üstü profilli silmelerle hareketlendirilmiş bir başlıkla sonlanmaktadır (Çizim-24) (Fotoğraf-111-113). Başlığın tepesi külahvâri bir görünüşe sahiptir. Başlıkla gövde arasına, palmet-lotus dizisi işlenmiştir. Sütun şeklindeki çeşmenin bir yüzü, ayna taşı ve kitabelik olarak düzenlenmiştir. Palmet-lotus dizisinin hemen altında silmelerle çerçevelenmiş altı satırlık inşa kitabesi bulunmaktadır. Kitabenin altında ince bir silmeyle oluşturulmuş dikdörtgen formlu ayna taşı yer almaktadır. Üst kısmı dilimli bir kemerle sonlanan ayna taşının ortasında bir adet gül motifi görülmektedir. Günümüzde şebeke suyuna bağlı olarak kullanılan çeşmenin ayna taşı önüne son yıllardaki onarımlarda metal bir üniteyle, mermer bir kurna (su yalağı) eklenmiştir.

[371] http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=527&menu=çeşmeler Erişim tarihi: 30.06.2014

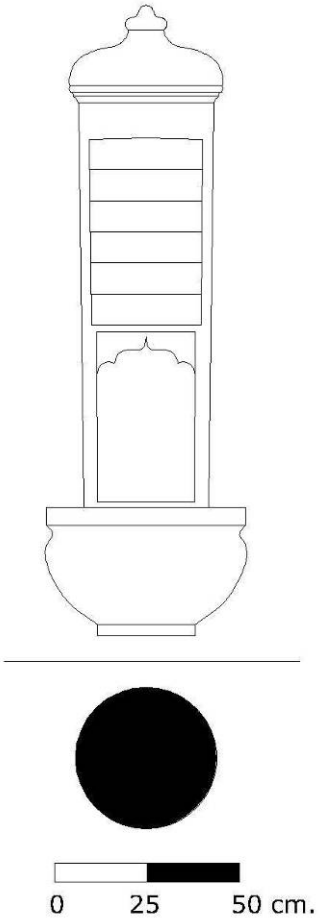

Çizim-24: Sütun Çeşmenin plan ve cephe görünüşü
(Çizim-Lokman TAY)

Fotoğraf-111: Çeşmenin genel görünüşü

Fotoğraf-112: Çeşmenin ayna taşı ve sonradan takılan musluk

Fotoğraf-113: Çeşmenin başlığı ve hemen altındaki bitkisel süslemelerden detay

Malzeme ve Teknik: Sütun şeklindeki çeşme mermer malzemeden yapılmıştır. Çeşmenin başlığı da aynı şekilde mermer malzemedendir.

Süsleme: Boyutları itibariyle mütevazı bir yapı olan çeşmede, bitkisel süslemelerin yanı sıra silmelere de yer verilmiştir. Sütun gövdesi ve başlığı arasında saplarından birbirine bağlanmış palmet-lotus dizisinden oluşan bir süsleme bordürü yer almaktadır. İnce bir silmeyle oluşturulan, sivri kemerli ayna taşının ortasında da; bir adet gül motifi bulunmaktadır. Ayrıca çeşmenin başlığı da ince silmelerle külahvari bir görünüşe kavuşturulmuştur.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Çeşme üzerinde yer alan metal bir levhada, eserin Fatma Beğde tarafından restore ettirildiği yazmaktadır. Bu restorasyonun niteliğine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamış olsa da ayna taşının önündeki metal ünite ve mermer kurnanın bu onarım sırasında konulduğu düşüncesindeyiz. Yapı günümüzde şebeke suyuna bağlı olarak kullanılmaktadır.

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 / M.29 Haziran 1737 tarihli vakfiyesinden çeşmenin durumu ve giderleri hakkında bilgi sahibi olmaktayız; "… *Koca Mustafa Paşa havlısında bina edüb el-sinei nasda Hayırlı Çeşme dimekle şöhret bulan çeşmenin ve Ali Fakih Mahallesi'nde olan çeşmenin ve çınar kurbunda Sancakdar Hayreddin Mahallesinde olan çeşmenin ve çeşme-i merkume kurbunda tarihinde Hüsrev Bey nam sahibu'l-hayrın bina eylediği sebilin suyu olmayub muattal ve harab olmağla ta'mir olunub ve sekiz aded meşreba vaz' olunub ve müceddeden bir çuvaldiz su verilmeğle zikr olunan üç aded çeşme ve bir sebilin suyolcu bölükbaşısına yevmi onikişer akçe vazife verile ve iki nefer miftah olanlarına dahi yevmî ikişer akçe vazife verile ve iki nefer kimesne sebîli olub yevmi üçer akçe vazife verile ve Koca Mustafa Paşa'da vâki' Hayırlı çeşmenin ve Sancakdar Hayreddin Mahallesi'nde vâki' çeşmeye birer kimesne hafız-ı tas olub yevmi dört akçe birine ve üç akçe birine verile üç aded çeşme ve bir sebilin ve suyollarının ta'mir ve termimi vakfımdan olmaz deyu şart ve vakf ve habs edüb teslim ile'l-mütevelli ve bâlâda olan evkaf-ı şerifelerine zamm ve ilhak buyurub vakf-ı evvellerine ber-vech-i tafsil icra olunan muhakeme-i Şer'iyye işbu vakıflarında dahi icra olunmağla vakf-ı mezbur sahih ve lazım olmağla vakfiyyetine ba'de'l-hükm işbu mahalle ketb olundu. Tahriren fi gurre-i Rebiu'l-evvel li sene hamsin ve mietin ve elf*"[372].

[372] V.G.M.A., 736 nolu defterin 9. sayfa 3. sırasında kayıtlı gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 / M. 29 Haziran 1737 tarihli vakfiye.

Tablo-4: Gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 / M. 29 Haziran 1737 tarihli vakfiyeye Göre Hacı Beşir Ağa Sütun Çeşmesi'nin Çalışanları ve Aldıkları Ücretler[373]

Görevi	**Görevli Sayısı**	**Günlük/Akçe**	**Yıllık/Akçe**
Suyolcu	4	12x4=48	16992
Miftah	2	2x2=4	1416
Hafız-ı tas	2	4+3=7	2478
Sebîli[374]	2	3x2=5	1770
Toplam:	**10**	**64**	**22656**

Vakfiyeden, Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği diğer iki çeşmeyle birlikte sütun çeşmenin de harap durumda olduğu ve suyunun akmadığını öğreniyoruz. Çeşme için bir kişi suyolcu, bir kişi hafız-ı tas ve bir kişi de miftah olarak görevlendirilmiştir. Ayrıca diğer yapılarla birlikte toplam sekiz meşrebe (tas) vakfedilmiştir.

[373] V.G.M.A., 736 nolu defterin 9. sayfa 3. sırasında kayıtlı gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 / M. 29 Haziran 1737 tarihli vakfiye.

[374] Vakfiyeden anlaşıldığı kadarıyla Hacı Beşir Ağa, Hüsrev Bey adında birinin yaptırdığı sebili tamir ettirip, 2 kişiyi de sebîli olarak atamıştır. Listede yer alan sebîliler Hacı Beşir Ağa'nın çeşmelerinde değil, Hüsrev Beyin sebilinde görevlidirler.

3.3.5. Fatih Hacı Beşir Ağa Çeşmesi:

Çizim No: 25

Fotoğraf No: 114-116

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Yapı, İstanbul'un Fatih İlçesi, Sümbül Efendi Mahallesi'nde, Ali Fakih Camisi'nin güneyindeki sıbyan mektebinin avlu duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Üzerinde yer alan inşa kitabesine göre yapı H.1150 / M.1737-1738 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır (Fotoğraf-114). Yapının kitabe metnini Şair Yumni yazmıştır[375]. Ancak kitabenin bazı bölümleri tahrip olduğu için okunamamıştır.

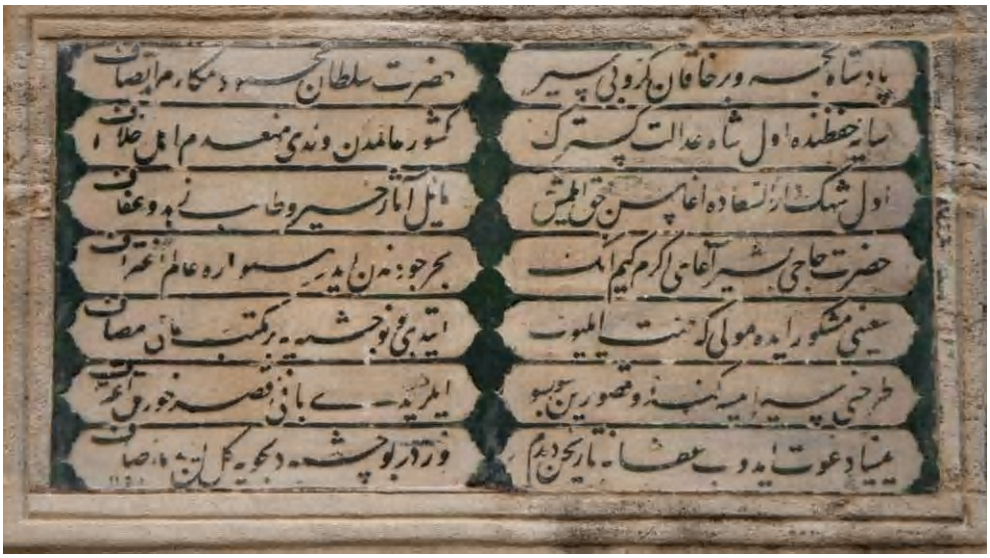

Fotoğraf-114: Çeşmenin inşa kitabesi

Kitabenin okunuşu;

"Pâdişah-ı bahr-u ber hâkân-ı kerrûbi seyr
Hazret-i sultan-ı Mahmud-ı mekarimi'ttisaf

Saye-i hıfzında ol şah-ı adalet-güster
Kişver-i âlemden oldu mün'adim ehli hilaf

Ol şahın Darü's-saâde Ağasın hak eylemiş
Mai-li asar-ı hayr-u talib nehr-ü afaf

Hazret-i Hacı Beşir Ağa-yı Ekrem kim ânın
Bahr-u cudundan ider misvare-i alem itiraf

[375] İbrahim Hilmi Tanışık, **İstanbul Çeşmeleri**, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, s.154–155.

Sain-i meşgul ide Mevla-ki minnet eyleyüb
İtdi bu nev çeşmeye bir mekteb-i âli muzaf

Tarhını seyreylese kendü kusurun sû-be-sû
Eyler … bâki kasr-ı hûri itiraf

Yûmniyâ davet idüb atşana tarihin didim
Nûrdur bu çeşme-i dil-cûya gel iç ma-i saf 1150"[376].

Mimari Tanım: Yapı, tek cepheli ve tek kemerli duvar çeşmesi olarak inşa edilmiştir (Çizim-25) (Fotoğraf-115-). Çeşmenin ön cephesi hafif dışa taşırılarak vurgulanmıştır. Çeşme nişi, yanlardaki yekpare ayaklara oturan sivri kemerle örtülüdür. Kemer kilit taşında tahrip olmuş geometrik bir motif görülmektedir. Kemerin üzerinde yedi satır ve iki sütun şeklinde inşa kitabesi bulunmaktadır. Kitabe panosu iki adet silmeyle çerçevelenmiştir. Çeşme nişi içerisinde bulunan blok şeklindeki ayna taşının ortasına kazıma tekniğiyle düşey dikdörtgen formlu bir pano oluşturulmuştur. Bu panonun üst kısmı kaş kemer şeklinde düzenlenmiştir. Ancak bu bölüm kısmen tahrip olmuştur. Yanlardaki ayakların taban seviyesinden başlayan üç adet yarım daire formlu silme kuşağı, çeşmenin dışa taşkın ana cephesini kuşatmaktadır. En dıştaki silmeler beden duvarının üst seviyesinde kum saati şeklinde sonlanmaktadır. Çeşmenin önünde bir su yalağı bulunmaktadır. Su yalağının iki yanında da birer adet dinlenme sekisi yer almaktadır. Ancak yol seviyesi yükseldiği için dinlenme sekilerinin çok az bir kısmı görülebilmektedir. Ayrıca çeşmenin yan cephesinde muhtemelen sonradan eklenmiş küçük bir suluk mevcuttur (Fotoğraf-116). Bu suluğun alınlığında bitkisel bezemeler görülmektedir. Çeşmenin saçak kısmı cepheden dışa taşırılmış profilli silmelerle hareketlendirilmiştir.

[376] Kitabeyi okuyan değerli hocam sayın Prof. Dr. İsmail Yakıt'a teşekkür ederim.

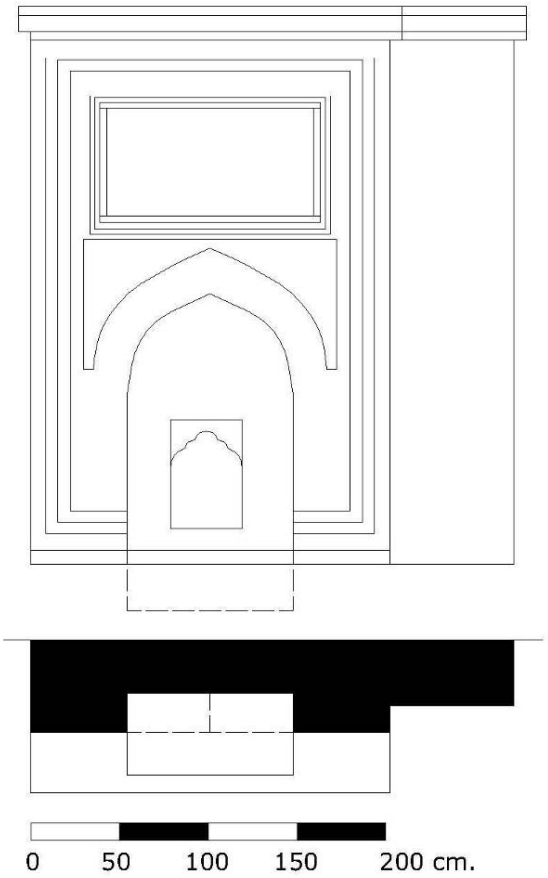

Çizim-25: Çeşmenin plan ve cephe görünüşü (Çizim-Lokman TAY)

Fotoğraf-115: Çeşmenin ana cephesi

Malzeme ve Teknik: Eser, tamamen düzgün kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir.

Süsleme: Sade bir düzenlemeye sahip olan çeşmede, basit süsleme öğeleri görülmektedir. Çeşmenin ön cephesini ve kitabesini çevreleyen silmeler en belirgin süsleme unsurlarıdır. Kemer kilit taşında da kısmen tahrip olmuş geometrik bir motif seçilmektedir. Ayrıca çeşmenin ayna taşında da ince bir silmeyle oluşturulmuş kemer düzenlemesi yer almaktadır. Çeşmenin yan cephesindeki küçük su yalağının alınlığında da bitkisel motifler bulunmaktadır. Ancak bu bölümün onarımlarda eklenmiş olma ihtimali yüksektir.

Fotoğraf-116: Çeşmenin yan cephesindeki suluk

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Üzerinde onarım kitabesi bulunmayan yapıyla ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız arşiv taramasında çeşmenin suyollarının onarım geçirdiğine dair kayıtlara ulaşılmıştır. Çeşmenin suyollarının durumu belgelere şu şekilde yansımıştır;

"*Atufetli Efendim Hazretleri*

Evkaf-ı humayun nezareti saadetli efendi hazretlerinin manzur-u âli buyrulmak üzere takdim kılınan iki kıt'a takririnin birinde Koca Mustafa Paşa Cami-i Şerifi civarında Ali

Fakih Mahallesi'nde kain Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'nin harab olan su yollarının keşf olunduğu vechile yedi bin üç yüz (7300) guruş masrafla icra-yı tamiri ve diğerinde dahi Üsküb'de olan Gazi İsa Beğ Cami-i Şerif-i şadırvanının bozulmuş olan su yolları keşf olunarak yirmi iki bin beş yüz guruş masrafla vücuda geleceği ve vakfının mütevellileri zimmetlerinde haylice fazlası bulunduğu anlaşılmış olduğundan masarıf-ı mezkurenin fazla-i vakıfdan tesviyesiyle zikr olunan su yollarının tamir ettirilmesi istizan olunmuş olmağla ol babda her ne vechile irade-i seniyye-i cenab-ı cihanbani müteallik ve şeref sudur buyrulur ise âna göre harekete mübaderet olunacağı beyanıyla tezkere-i senaveri terkim kılındı efendim.

Mazur-u Çaker-i Kemineleridir ki

Reside-i dest tekrim olan iş bu tezkere-i samiye-i sadaret-penahileriyle zikr olunan takrirler meşmul nazır mekarım eser cenab-ı şahane buyrulmuş ve zikr olunan su yollarının ber minval-i muharrer icra-yı tamiriyle masarıfat vakalarının sureti muharrere üzere tesviyesi müteallik ve şeref sudur buyrulan emri irade-i seniyye-i hazreti padişahi iktiza-i âlisinden olarak marü'l-beyan takrirlerine savb-ı âli-i asafilerine iade kılınmış olmağla ol babda emri ferman hazreti veliyyül emrindir. 3 Ramazan 1266

Koca Mustafa Paşa kurbunda kain Hacı Beşir Ağa Çeşmesi ile Üsküb'de Gazi İsa Beğ Cami-i Şerif-i şadırvanının su yolları masarıfı tesviyesi istizanına. 7 Ramazan 1266"[377].

Söz konusu belgede çeşmenin durumundan söz edilmezken; suyollarının harap olduğu ve onarılması gerektiği ifade edilmektedir. Suyollarının durumuyla ilgili yapılan keşif sonucunda, 7300 kuruşla onarılabileceği rapor edilmiştir. Belgede yer alan önemli hususlardan biri de vakıf mütevellilerinde fazladan bir hayli para olduğu ve masrafların da bu paralardan karşılanacağı yönündeki bilgidir. Sonuç olarak H. 1266 / M. 1850 yılında çeşmenin suyolları hasar görmüş ve 7300 kuruşluk bir masrafla onarılması öngörülmüştür. Ancak bu onarımın gerçekleşip gerçekleşmediğini bilemiyoruz. Yakın tarihte onarım geçirdiği anlaşılan yapı günümüzde kullanılmamaktadır.

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 / M.29 Haziran 1737 tarihli vakfiyesinden çeşmenin durumu ve giderleri hakkında bilgi sahibi olmaktayız[378].

[377] B.O.A., İ.DH. 218 / 12861.

3.3.6. Eyüp Hacı Beşir Ağa Çeşmesi:

Çizim No: 26

Fotoğraf No: 117-119

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Yapı, İstanbul'un Eyüp İlçesi, Nişanca Mahallesi'nde, Baba Haydar Camisi Sokağı'nda eğimli bir arazi üzerinde yer almaktadır. Üzerindeki inşa kitabesine göre yapı H.1151 / M.1738–1739 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır (Fotoğraf-117).

Fotoğraf-117: Çeşmenin inşa kitabesi

Kitabenin Okunuşu;

"Şair Hıfzî Mehmed Efendi'ye ait olan kitabenin tarih beyti şöyledir:

Hakk-ı vasfın eyleyüp tarihi dir kim Hıfzîyâ

Âfiyet bâda gel iç ma ayn-i zemzemdir bu ma. Sene 1151"[379].

Mimari Tanım: Yapı, tek cepheli, tek kemerli su depolu çeşmeler grubuna girmektedir (Çizim-26) (Fotoğraf-118). Çeşmenin ön cephesi hafif dışa taşırılarak; vurgulanmıştır. Çeşme nişi, yanlardaki yekpare ayaklara oturan sivri kemerle örtülüdür. Yapının önünde son yıllardaki onarımlarda eklenmiş mermer malzemeden bir su yalağı bulunmaktadır. Ayrıca su yalağının önünde de mezar yapılarında gördüğümüz, şahide dikmeye yarayan mezar üstü taşlara benzeyen mermer malzemeden bir taş yer almaktadır.

---

[378] V.G.M.A., 736 nolu defterin 9. sayfa 3. sırasında kayıtlı gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 / M. 29 Haziran 1737 tarihli vakfiye. Söz konusu vakfiye, yukarıda Hacı Beşir Ağa Sütun Çeşmesi'nde, ele alındığı için tekrar oluşturacağı düşüncesiyle burada verilmemiştir. Bakınız; s.169-174.

[379] İbrahim Hilmi Tanışık, **İstanbul Çeşmeleri**, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, s.160–161.

Blok şeklindeki ayna taşının ortasına kazıma tekniğiyle düşey dikdörtgen formlu bir pano oluşturulmuştur (Fotoğraf-119). Bu panonun üst kısmı kaş kemer şeklinde düzenlenmiştir. Ayakların taban seviyesinden başlayan silmeler, çeşmenin dışa taşkın ana cephesini üç yönden kuşatmaktadır. Çeşmenin ana cephesini oluşturan dışa taşkın bölümün iki yanında birer adet dinlenme sekisi bulunmaktadır.

Arkasındaki su deposuyla birlikte inşa edilmiş olan yapının üstü, dıştan tek yöne eğimli çatıyla örtülüdür. İçerisine girilemeyen su deposunun güney cephesindeki dikdörtgen formlu küçük pencereden anlaşıldığı kadarıyla deponun üzeri, içeriden tuğla malzemeyle oluşturulmuş tonozla örtülüdür. Çeşmenin saçak kısmı cepheden dışa taşırılmış profilli silmelerle hareketlendirilmiştir.

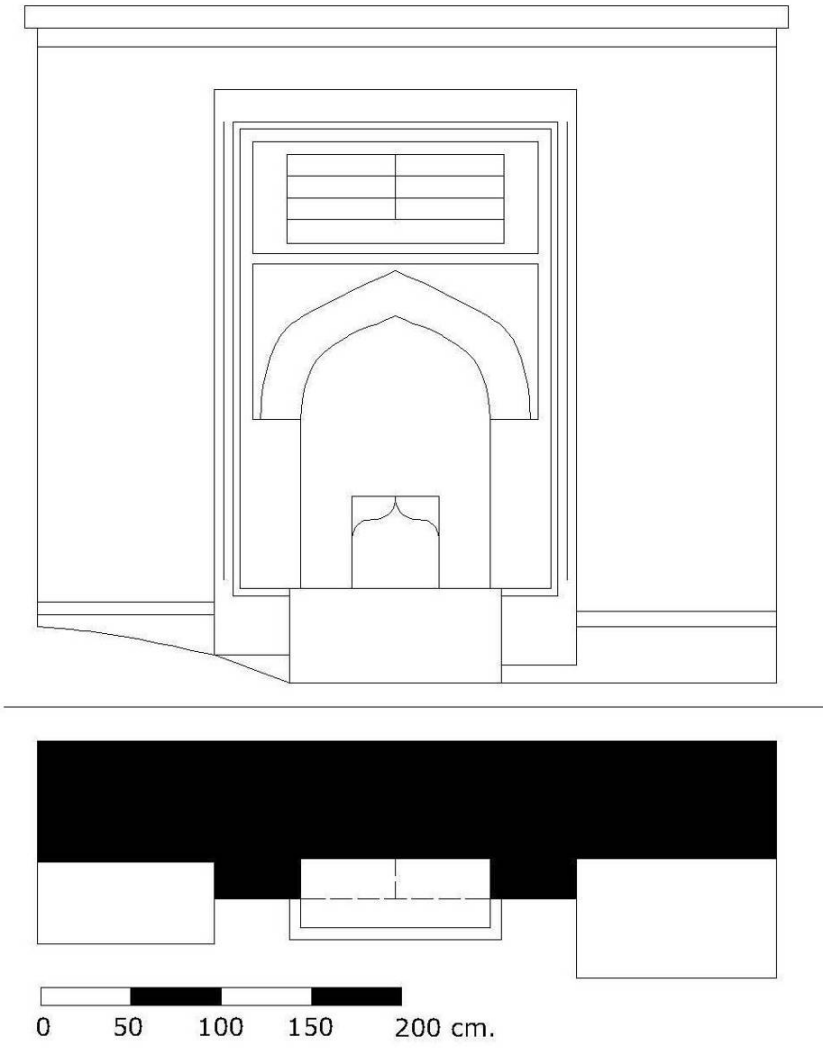

Çizim-26: Eyüp Hacı Beşir Ağa Çeşmesi plan ve cephe görünüşü
(Çizim-Lokman TAY)

Fotoğraf-118: Çeşmenin ana cephesi

Fotoğraf-119: Ayna taşından detay

Malzeme ve Teknik: Günümüzde büyük oranda çimento harcıyla sıvalı olan yapının inşasında düzgün kesme taş, mermer ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Ana cephenin ortasındaki dışa taşkın kısım tamamen düzgün kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir. Dışa taşkın olan bu bölümün yan kanatları ise çimento harcıyla sıvalı olmasına karşın; kazıma tekniğiyle düzgün kesme taş görüntüsü verilmeye çalışılmıştır. Su yalağının

önünde toprağa gömülü olarak duran mezar parçası mermer malzemedendir. Çeşmenin arkasında bulunan su deposunun üzeri ise tuğla malzeme ile örtülüdür.

Süsleme: Oldukça sade olan çeşmede, süsleme unsuru olarak sadece silmelerden ve ayna taşından söz edilebilir. Çeşme kemerini taşıyan ayakların taban seviyesinden başlayan silmeler, çeşmenin dışa taşkın ana cephesini üç yönden kuşatmaktadır. Ayna taşının ortasına kazıma tekniğiyle düşey dikdörtgen formlu bir pano oluşturulmuştur. Bu panonun üst kısmı kaş kemer şeklinde düzenlenmiştir.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Üzerindeki cam levhaya göre 2008 yılında Eyüp Belediyesi tarafından onarılan çeşme kullanılmamaktadır.

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın vakıf kayıtlarından Eyüp Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'yle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

3.3.7. Divanyolu Hacı Beşir Ağa Çeşmesi:

Çizim No: 27

Fotoğraf No: 120-124

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Yapı, İstanbul'un, Sultanahmet Semti'nde, Ayasofya'nın batısında (Divan Yolu üzerinde) yer alan su terazisine bitişik durumdadır. Üzerinde yer alan inşa kitabesine göre yapı H.1157 / M.1744-1745 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır (Fotoğraf-120). Ancak bazı kaynaklarda çeşmenin Moralı (Hazin) Beşir Ağa tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir[380]. Ancak aşağıda ketebe kitabesinde de görüldüğü gibi Moralı Beşir Ağa çeşmenin kitabesini yazmıştır. Yapıyı ise Hacı Beşir Ağa inşa ettirmiştir.

Fotoğraf-120: Çeşmenin inşa kitabesi

Kitabenin Okunuşu;

"Cenab-ı âb-ı rû-yı hüsrevan Sultan Mahmud'un

[380] Abdülkadir Özcan, "Beşir Ağa, Moralı", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.555–556.

Cihan sîr-ab-ı feyz-i sâr çeşme lûtfundur hakka

İdüb her kûşesinde âlemin sadd-ı gûne hayr-ı îcâd
Cihânı kıldı âbâd ol hidiv-i ma'delet-fermâ

Anın te'sîridir kim işte bu âb-ı musaffâyı
Ağa-yı ekrem-i dar-üs-saâde …

Zihî Ağa-yı bezmin meşreb-ü hâtem-i tabîat kim
Anın şâd-ı âb feyz-ü cûy-bâr lûtfundur dünya

Revan oldukca yâ Rab cûy-bâr-ı çeşme-i Hûrşîd
Ola sîr-ab-ı feyz-i devleti dünyâ ü mafiha

Huruf-i bî-nukatla Rahmiye tarihin işrâb it
Suvardı dehri hakka hayr-i câriyle Beşir Ağa 1157 (M.1744-1745)"[381].

İnşa kitabesinin altında küçük bir de ketebe kitabesi yer almaktadır (Fotoğraf-121). Şair Rahmi'nin kaleme aldığı bu kitabeyi Hacı Beşir Ağa'dan sonra kızlar ağası olan Moralı (Hattat, Hafız) Beşir Ağa yazmıştır[382].

Fotoğraf-121: Ketebe kitabesi

Ketebe kitabesinin okunuşu;

"Ketebe el-hakir Beşir hafız hazreti şehriyari"[383].

Mimari Tanım: Su terazisinin doğu cephesine bitişik olan yapı, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir kütleden oluşmaktadır. Yapı, tek cepheli, su depolu çeşmeler grubuna girmektedir (Çizim-27) (Fotoğraf-122). Yapının kuzey cephesi tamamen sağır tutulmuştur. Güney cephede ise su deposuna açılan küçük bir pencere yer almaktadır. Yapının en hareketli cephesi ise ana cepheyi oluşturan doğu cephesidir. Tamamen mermer malzeme ile kaplanmış olan doğu cephe, iki yanda taşkın silmelerle sınırlandırılmıştır. En dışta düz bir silme kuşağı yer almaktadır. Onun hemen iç

[381] http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=357&menu=çeşmeler Erişim tarihi: 30.06.2014
[382] İbrahim Hilmi Tanışık, **İstanbul Çeşmeleri**, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, s.172–173.
[383] http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=357&menu=çeşmeler Erişim tarihi: 30.06.2014

kısmında, dışa taşkın yarım daire formlu sütunce şeklinde bir silme mevcuttur. Yarım daire formlu silmenin iç kesiminde, bir düz, bir içbükey formlu iki adet silme daha bulunmaktadır. En içteki bu iki silme, zeminden başlayıp kitabeyi de çevreleyecek şekilde düzenlenmiştir. Silmeler zeminde ince bir yastık üzerine otururken; üst tarafta, saçak altında üçlü yatay silme kuşağıyla kesilmektedir. Üst kısımdaki üçlü silme kuşağından, en üstteki düz, alttakiler ise dışa taşkın yarım daire formludur.

Cephenin ortasında zemin seviyesindeki yastık üzerine oturan iki adet yarım daire formlu sütunce yer almaktadır. Yastık üzerine yerleştirilen küp şeklindeki kaidelerin üzerinden yükselen sütuncelerin tabanı kaide şeklinde biraz daha geniş tutulmuştur. Üst kısımları ise bilezikle ayrılmış birer lale şeklinde sonlanmaktadır. Lalelerin üstünde iki kademeli yatay bir silme kuşağı yer almaktadır. Bu kuşağın üzerinde yer alan iki adet "S" kıvrımlı silmenin üstünde küçük sütunceler görülmektedir. Bu sütuncelerin ortasında kubbe kesitini andıran profilli bir silme yer almaktadır. Bu silmenin ve sütuncelerin üzerine ise inşa kitabesi yerleştirilmiştir (Fotoğraf-123-124).

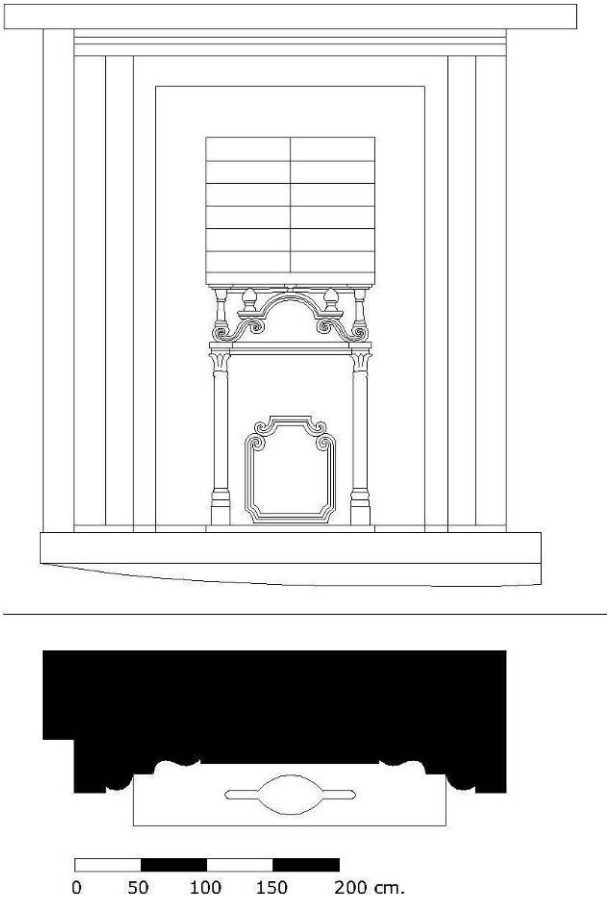

Çizim-27: Divanyolu Çeşmesi'nin plan ve cephe görünüşü (Çizim-Lokman TAY)

Fotoğraf-122: Çeşmenin genel görünüşü

Fotoğraf-123: Çeşmenin süslemelerinden detay

Fotoğraf-124: Çeşmenin süslemelerinden detay

Malzeme ve Teknik: Eser, düzgün kesme taş ve mermer malzemeyle inşa edilmiştir. Çeşmenin su deposu düzgün kesme taş malzemeyle, ön cepheyi oluşturan doğu cephesi ise tamamen mermer malzemeyle oluşturulmuştur.

Süsleme: Yapının sadece mermer malzemeyle oluşturulmuş olan doğu cephesinde süslemeye yer verilmiştir. Süslemelerin büyük çoğunluğunu cepheyi sınırlandıran ve kitabe panosunu taşıyan silmeler oluşturmaktadır. Cepheyi sınırlandıran silmeler, içbükey, dışbükey ve düz profilli olarak düzenlenmişlerdir. Kitabe panosunu taşıyan silmeler ise dışbükey silmelerden oluşmaktadır. Bu dışbükey silmeler sütunce ve "S" kıvrımları şeklindedir. Sütuncelerin ortasında uçları kıvrımlarla sonlanan silmelerle oluşturulmuş dikdörtgen formlu ayna taşı yer almaktadır. Ayrıca sütunce başlıkları lale şeklinde sonlandırılmışlardır.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapının üzerinde onarım geçirdiğine dair herhangi bir kitabe bulunmadığı gibi Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde de onarım kaydına rastlanmamıştır. Ancak oldukça sağlam durumda günümüze ulaştığı göz önüne alınacak olursa, yakın zamanda onarıldığı kabul edilebilir. İstanbul Su Vakfı'nın internet sayfasında Divanyolu-Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'yle ilgili; *"... mermer kornişlerle çerçevelenmiş ayna taşının üzerindeki kitabesi son yıllarda çeşme sökülüp yeniden kurulurken hasar görmüştür."* İfadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerden çeşmenin yakın zamanda onarıldığını veya yerinin değiştirildiğini anlıyoruz. Ancak bu

müdahalenin ne zaman olduğu konusunda herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Muhtemelen yol çalışmaları sırasında çeşme bugünkü yerine taşınmış olmalıdır. Yapı, günümüzde oldukça sağlam olmasına karşılık kullanılmamaktadır.

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın vakıf kayıtlarından Eyüp Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'yle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

3.3.8. Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nde Sebilin Yanındaki Çeşme:

Çizim No: 28

Fotoğraf No: 125-126

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Çeşme, Babıâli'deki Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin doğu cephesinde, külliyenin güneydoğu köşesindeki sebilin giriş kapısının hemen bitişiğine yerleştirilmiştir. Üzerinde yer alan inşa kitabesine göre H.1157 / M.1744–1745 yılında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır (Fotoğraf-125). Yatay dikdörtgen formlu kitabe panosu silmelerle iki sütun ve dört satır şeklinde düzenlenmiştir.

Fotoğraf-125: Çeşmenin inşa kitabesi

Kitabenin okunuşu;

"Hân-ı Mahmûd'a muîn olsun hemîşe lütf-i Hakk
Âb-ı rûy-ı enbiyâ feyz-i bahrigâh aşkına

Devletinde itdi bu ayn-ı musaffâyı revân
Hazret-i Ağa-yı zîşân ol şehinşâh aşkına

Hâdim-i Dârü's-saâde yâni el-hâc Beşir
Eyledi irvâ a'tâşı ol iki ma aşkına

Rahmiyâ berceste bir târih-i tâm ister ana:
Gel gel iç bu çeşme-i dil-cûdan Allah aşkına 1157"[384].

[384] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.37-38.

Mimari Tanım: Oldukça basit bir düzenlemeye sahip olan yapı, tek cepheli duvar çeşmesi olarak inşa edilmiştir (Çizim-28) (Fotoğraf-126). Ana hatlarıyla düşey dikdörtgen formlu çeşmenin nişi yarım daire form oluşturacak şekilde kavislidir. Dikdörtgen kütleyi iki yanda birer adet düz yüzeyli plaster sınırlandırmaktadır. Düz profilli kaideler üzerine oturan plasterler profilli silmelerle yatay eksende üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm hizasına lüle delikleri açılarak ayna taşına dönüştürülmüştür. Cephenin tamamına hâkim olan ikinci bölüm sade bırakılmıştır. Üçüncü bölümün ortasına ise yatay dikdörtgen formlu kitabe panosu yerleştirilmiştir. Çeşmenin iki yanındaki plasterlerin oturduğu kaideler dışa taşırılarak dinlenme sekisi olarak değerlendirilmiştir. Çeşmenin üzeri, sebil hizasında devam eden geniş bir saçakla örtülüdür.

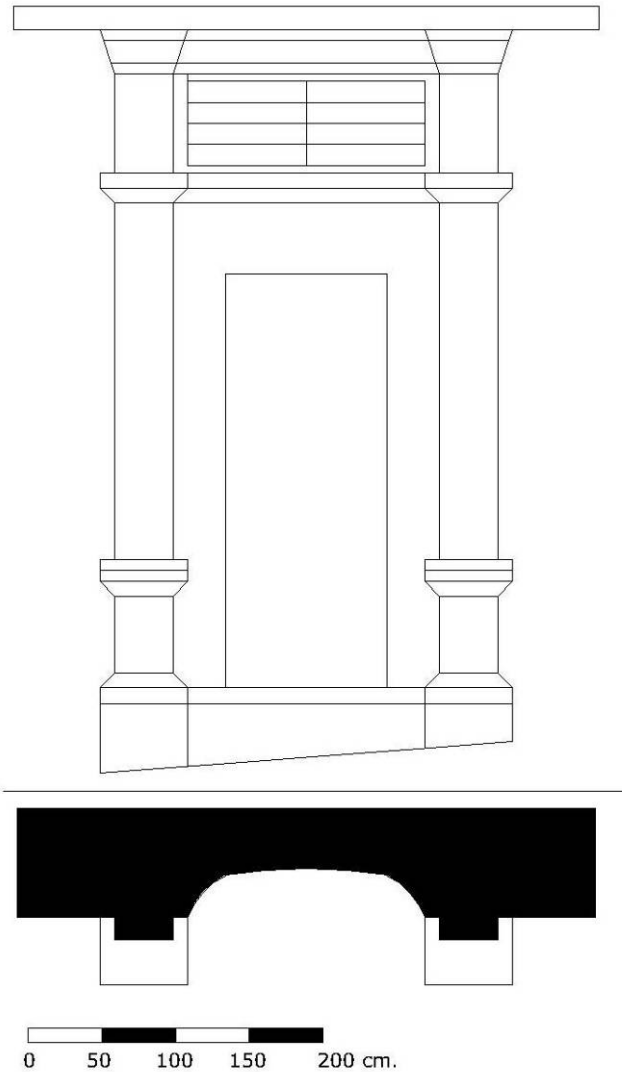

Çizim-28: Çeşmenin plan ve cephe görünüşü (Çizim-Lokman TAY)

Fotoğraf-126: Çeşmenin genel görünüşü

Malzeme ve Teknik: Küçük bir yapı olan çeşme tamamen mermer malzemeden inşa edilmiştir.

Süsleme: Oldukça mütevazı bir yapı olan çeşmede, yanlardaki plasterler ve bu plasterleri sınırlandıran profilli silmeler dışında herhangi bir süsleme öğesi görülmemektedir.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Üzerinde onarım kitabesi bulunmayan yapıyla ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde de onarım kaydına rastlanmamıştır. Ancak külliyenin diğer elamanları onarılırken, muhtemelen bu çeşmede onarılmış olmalıdır. Özellikle hemen yanındaki sebilin Osmanlı döneminde onarım geçirdiğine

dair kayıtlara ulaşılmıştır[385]. Sebille birlikte çeşmenin de onarılmış olma ihtimali hayli yüksektir. Çeşme günümüzde kullanılmamaktadır.

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın vakıf kayıtlarından Eyüp Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'yle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

[385] Sebilin onarımıyla ilgili olarak bakınız; s.322-330.

3.3.9. Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nde Avlu Kapısının Yanındaki Çeşme:

Çizim No: 29

Fotoğraf No: 127-129

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Çeşme, Babıâli'deki Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin giriş kapısının güneyinde yer almaktadır. Üzerinde yer alan inşa kitabesine göre H.1157 / M.1744–1745 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır (Fotoğraf-127). Yatay dikdörtgen biçimli kitabe panosu silmelerle iki sütun ve beş satır şeklinde düzenlenmiştir.

Fotoğraf-127: Çeşmenin inşa kitabesi

Kitabenin okunuşu;

"Menba-ı lütf u himem-i Hazret-i Hân Mahmudûn
Olmada cûy-ı atâsıyla cihân âbâdân

Niyyet-i hâlis ile kıldı nice hayr-ı celîl
Eyledi eserini der-pîş Ağa-yı zîşân

Hâfız-ı Dârü's-saâde o keremkâr-ı benâm
Âb-ı ihsânı ile itdi atâsı reyyân

Dil-i âşık gibi bu çeşme harâb olmuş iken
İtdi ta'mir ile her teşne-i … şâdân

Feyzî-i bendesi târihini itdi işrâb:

Haseneyn aşkına sıhhâ gel al iç âb-ı revân 1157 El-fakîr Beşir"[386].

Mimari Tanım: Yapı, tek cepheli ve tek kemerli duvar çeşmesi olarak inşa edilmiştir (Çizim-29) (Fotoğraf-128). Çeşme nişinin üzeri yanlardaki yekpare taş ayaklar üstüne oturan sivri kemerle örtülüdür. Kemerin kilit taşında oyma tekniğiyle yapılmış küçük bir çarkıfelek motifi yer almaktadır (Fotoğraf-129). Niş açıklığı boyunca uzanan taş malzemeden su yalağı bulunmaktadır. Arazinin eğiminden dolayı su yalağının iki yanında kalan kısımlar dinlenme sekisi şeklini almıştır. Çeşmenin yatay dikdörtgen formlu ayna taşı yerinden sökülmüştür. Ayakların alt hizasından başlayan profilli silme kuşağı üç yönden ön cepheyi kuşatmaktadır. Ayrıca kemer üzengi noktasından başlayan silme kuşağı da çeşme nişini üç yönden dolaşmaktadır. Duvara bağımlı olan çeşmenin üstü dışa taşkın profilli silmelerle hareketlendirilmiştir.

Fotoğraf-128: Çeşmenin genel görünüşü

[386] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.39-40.

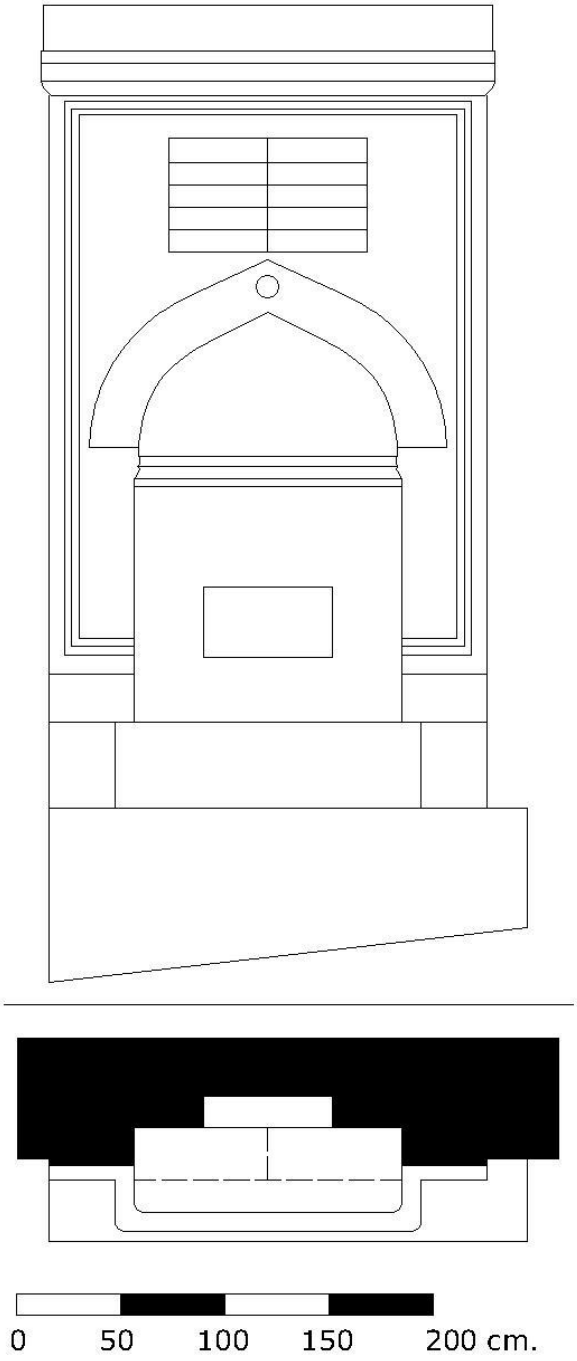

Çizim-29: Çeşmenin plan ve cephe görünüşü (Çizim-Lokman TAY)

Fotoğraf-129: Çeşme kemer kilit taşındaki çarkıfelek motifi

Malzeme ve Teknik: Yapı, büyük boyutlu blok kesme taşlarla inşa edilmiştir.

Süsleme: Oldukça sade bir düzenlemeye sahip olan yapıda süsleme unsuru olarak profilli silmelerle, kemer kilit taşındaki çarkıfelek motifinden söz edilebilir. Kilit taşında kabartma olarak yapılmış küçük bir çarkıfelek motifi yer almaktadır. Ayrıca yanlardaki ayakların alt hizasından başlayan profilli silme kuşağı üç yönden ön cepheyi kuşatmaktadır. Kemer üzengi noktasından başlayan silme kuşağı da çeşme nişini üç yönden dolaşmaktadır. Duvara bağımlı olan çeşmenin üstü dışa taşırılan profilli silmelerle hareketlendirilmiştir.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapının üzerinde onarım geçirdiğine dair herhangi bir kitabe bulunmadığı gibi Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde de onarım kaydına rastlanmamıştır. Ancak külliyenin diğer elamanları onarılırken, muhtemelen bu çeşmede onarılmış olmalıdır. Yapılan onarımlarla sağlam bir şekilde günümüze ulaşan çeşme, kullanılmamaktadır.

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın vakıf kayıtlarından Eyüp Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'yle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

3.4.Hanlar

3.4.1.Kapalıçarşı Kızlar Ağası Hanı:

Çizim No: 30-32

Fotoğraf No: 130-155

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Yapı, İstanbul'un Beyazıd İlçesi'nde, Kapalıçarşı'nın Tığcılar Sokağı'nda, Mercan Kapısı girişinde yer almaktadır (Çizim-30-31) (Fotoğraf-130). Üzerinde inşa kitabesi bulunmayan yapının tarihlendirmesini Hacı Beşir Ağa'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan H.1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiyesinden hareketle yapmak mümkündür[387]. Söz konusu vakfiyenin H.1148 / M.1735-1736 tarihli olduğu göz önüne alındığında yapının M.1735-1736 yıllarından önce inşa edildiği kesinleşmektedir. Diğer taraftan hanın giriş kapısının bitişiğindeki çeşmenin M.1728 tarihli olmasından hareketle yapının M.1728-1735-1736 yılları arasında inşa edildiği düşünülebilir.

Fotoğraf-130: Kapalıçarşı Kızlar Ağası Hanı'nın bulunduğu sokak

[387] V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H. 1148 / M. 1735-1736 tarihli vakfiye.

Çizim-30: İstanbul Kapalıçarşı'nın Vaziyet Planı[388]

Mimari Tanım: Kapalıçarşı'nın Tığcılar Sokağı'nda bulunan hanın etrafı diğer yapılarla kuşatılmış durumdadır. Günümüzde büyük oranda harap vaziyette olan yapı, revaklı, açık avlulu iki katlı plan şemasına sahiptir (Çizim-32). Ancak yapı arazinin şekline uygun olarak inşa edildiği için asimetrik planlıdır. Günümüzde yapının içerisine yeni bölümler eklenmiş ve mevcut bölümlerin planları bozulmuş durumdadır. Hacı Beşir Ağa'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan H.1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiyesinde yapı, "*Ayasofya-yi kebir vakfına senede dört yüz seksen akçe mukataalı tahtani onyedi bab kargir oda ve fevkani onbeş bab kargir oda ve iki kenif ve dehliz-i müştemil müceddeden bina eylediğim mülk kargir hanımı* ve *ittisalinde müceddeden bina ve ihya eylediğim su çeşmesi cari ve sebil kanavat-ı memlukeme tebe'iyyet ile mülküm olan iki masura ma'i cariyi ve han-ı mezburun kapusunun sol canibinde arsasının Mimar Sinan vakfına senede yüzaltmış sekiz akçe mukataalu mülk tacir dükkânımı*"[389] şeklinde tanımlanmaktadır. Yapının alt katının 17 oda, üst katının

[388] http://www.yerbilgisi.com/kapali-carsi-harita/ Erişim tarihi: 13.09.2014
[389] V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H. 1148 / M. 1735-1736 tarihli vakfiye.

ise 15 oda ile birlikte iki adet tuvalet ve bir koridordan meydana geldiğini öğreniyoruz. Ancak vakfiyede yapıyla ilgili başka herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

Çizim-31: İstanbul Kapalıçarşı Kızlar Ağası Hanı[390]

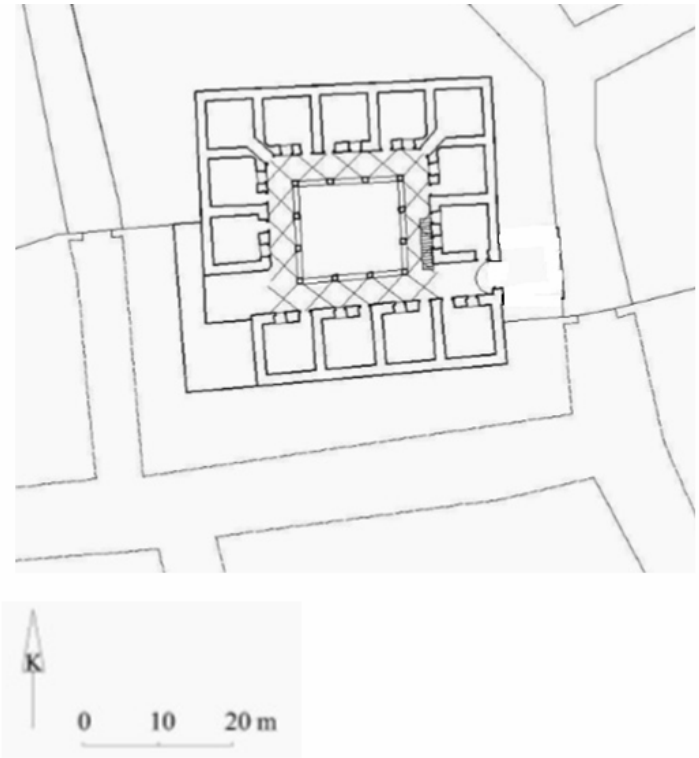

Çizim-32: İstanbul Kapalıçarşı Kızlar Ağası Hanı Krokisi[391]

[390] http://www.yerbilgisi.com/kapali-carsi-harita/ Erişim tarihi: 13.09.2014

[391] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s.157.

Etrafı diğer yapılarla kuşatılmış olan hanın sadece giriş cephesinde dış cephe görülebilmektedir (Fotoğraf-131-135). Dışarıdan görülebilen yapının orijinal bölümü harap vaziyettedir. Ayrıca yapıya sonradan eklemelerin olduğu da görülmektedir. Kapının kuzeyinde kalan kısmın yakın tarihte yenilendiği malzeme farklılığından anlaşılmaktadır. Kapının hemen üzerindeki bölüme sonradan iki kat eklenmiştir. Kapının üzerindeki orijinal olan bölümde ise iki adet küçük pencere yer almaktadır. Güneydeki pencerenin üzerinde tuğla malzemeden hafifletme kemeri mevcuttur.

Fotoğraf-131: Kapalıçarşı Kızlar Ağası Hanı'nın giriş kapısı ve yanındaki çeşme

Fotoğraf-132-133: Kapalıçarşı Kızlar Ağası Hanı'nın giriş kapısı ve üzerindeki eklenti bölümler

Fotoğraf-134: Kapalıçarşı Kızlar Ağası Hanı'nın giriş cephesine sonradan eklenen bölümler

Fotoğraf-135: Kapalıçarşı Kızlar Ağası Hanı'nın giriş cephesine sonradan eklenen bölümler

Hanın yuvarlak kemerli kapısından geçildiğinde, üzeri beşik tonoz örtülü bir geçitle avluya ulaşılmaktadır (Fotoğraf-136-137). Yaklaşık kare planlı avlunun etrafı orijinalliğini yitirmiş revaklarla çevrilidir. Revakların arkasında odalar bulunmaktadır. Ancak günümüzde bu odaların tamamı asli halini yitirmiş durumdadır. Avluya sonradan eklenen üniteler de yapının orijinal planının algılanmasını imkânsız kılmaktadır (Fotoğraf-138-143).

Yapının günümüzde kuyumcular tarafından atölye olarak kullanılması, içerisinde bir takım değişikler yapılması sonucunu doğurmuştur ((Fotoğraf-144-145). Gerek atölye için ocakların eklenmesi, gerekse güvenlik nedeniyle içeride farklı birimlerin oluşturulması yapının asli planının bozulmasına neden olmuştur. Kısmen de olsa asli halini koruyan birimlerden anlaşıldığı kadarıyla kare planlı avlunun her cephesinde dörder adet oda yer almaktadır. Yaklaşık kare planlı odaların üzeri günümüzde düz damla örtülüdür. Ancak kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla bu mekânların asli halinde tonoz örtülü olması gerekmektedir[392]. Alt kattaki bu mekânlar, kare formlu birer pencere ve lentolu kapılarla avluya açılmaktadır. Pencerelerin tamamı demir

[392] Ceyhan Güran, **Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1978, s.128.

parmaklıklıdır. Muhtemelen güvenlik sebebiyle alt kattaki mekânların dış cepheye açılan pencereleri bulunmamaktadır.

Fotoğraf-136-137: Kızlar Ağası Hanı'nın giriş eyvanı

Fotoğraf-138: Kızlar Ağası Hanı'nın avlusundan görünüş

Fotoğraf-139: Kızlar Ağası Hanı'nın avlusundan görünüş

Fotoğraf-140: Kızlar Ağası Hanı'nın avlusuna sonradan eklenen bölümler

Fotoğraf-141: Kızlar Ağası Hanı'nın avlusuna sonradan eklenen bölümler

Fotoğraf-142: Kızlar Ağası Hanı'nın avlusuna sonradan eklenen bölümler

Fotoğraf-143: Kızlar Ağası Hanı'nın avlusuna sonradan eklenen bölümler

Fotoğraf-144: Kızlar Ağası Hanı'nın alt katındaki odaların içten görünüşü

Fotoğraf-145: Kızlar Ağası Hanı'nın alt katındaki odaların içten görünüşü

Giriş dehlizinin hemen yanındaki tek kanatlı merdivenle yapının üst katına ulaşılmaktadır ((Fotoğraf-146-147). Yapının üst katı, alt kata oranla biraz daha iyi durumdadır. En azından yapının orijinal planı hakkında bize ipuçları verecek niteliktedir. Sağlam olan bölümlerden anlaşıldığı kadarıyla yapının avlusu, kare kesitli ayakların taşıdığı, her cephede üç adet yuvarlak kemerli revakla çevrilidir ((Fotoğraf-148-155). Revakların üzeri tonoz örtülüdür. Ancak avlunun güney cephesindeki revaklar, taşıyıcı ayaklarla birlikte tamamen yok olmuş durumdadır. Revakların arkasında her cephede dört adet oda yer almaktadır. Bu odalar her biri farklı forma sahip birer adet pencere ve lentolu kapılarla avluya açılmaktadır. Avluya açılan pencerelerin tamamı asli özelliklerini yitirmişlerdir. Aynı mekânlar dış cepheye ise ikişer adet dikdörtgen formlu pencere ile açılmaktadır. Fakat bu pencerelerin orijinalliği şüphelidir. Yapıda görülen pencerelerin tamamı demir parmaklıklıdır. Günümüzde üzerleri düz dam örtülü olan mekânların ve avluyu çeviren revakların asli halinde çapraz tonozla örtülü olduğunu kaynaklardan öğreniyoruz[393]. Yapının güney cephesindeki revaklarla birlikte muhtemelen bu cephedeki mekânlar da yıkılmıştır. Bu cepheye sonradan mekânların eklendiği ve kısmen bir üçüncü kat inşa edildiği de görülmektedir.

[393] Ceyhan Güran, **Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1978, s.128.

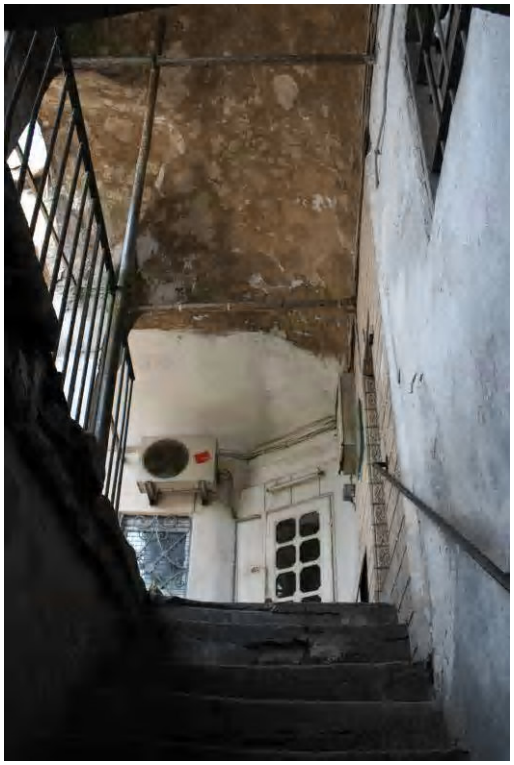

Fotoğraf-146-147: Kızlar Ağası Hanı'nın ikinci katına çıkılan merdiven

Fotoğraf-148-149: Kızlar Ağası Hanı'nın ikinci kattaki revakları

Fotoğraf-150: Kızlar Ağası Hanı'nın ikinci kattaki revakları

Fotoğraf-151: Kızlar Ağası Hanı'nın ikinci kattaki revakları

Fotoğraf-152: Kızlar Ağası Hanı'nın ikinci kattaki revakları

Fotoğraf-153: Kızlar Ağası Hanı'nın ikinci kattaki yıkık revakları

Fotoğraf-154: Kızlar Ağası Hanı'nın ikinci katındaki odaların dıştan görünüşü

Fotoğraf-155: Kızlar Ağası Hanı'nın ikinci katındaki odaların içten görünüşü

Malzeme ve Teknik: Büyük oranda harap durumda olan yapının sağlam kısımları sıvalı olduğu için inşa malzemesi görülememektedir. Ancak sıvaların döküldüğü kısımlardan ve kısmen sağlam olan giriş cephesinden anlaşıldığı kadarıyla yapı, taş-tuğla almaşık

duvar örgü sisteminde inşa edilmiştir. Ayrıca kaynaklardan da yapının orijinal üst örtüsünün ve kemerlerinin tuğladan olduğunu öğreniyoruz[394].

Süsleme: Yapı üzerinde herhangi bir süsleme öğesi bulunmamaktadır.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Üzerinde onarım kitabesi olmayan yapıyla ilgili yaptığımız arşiv taramasında da herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Bu sebeple yapının onarım geçirip geçirmediğini öğrenemiyoruz. Yapı günümüzde büyük oranda harap bir durumdadır. Ayrıca yapının içerisine ve üzerine sonradan eklemeler yapılmıştır. Bu sebeple yapının asli hali hakkında tam bir bilgi sahibi olamıyoruz. Zemin kata sonradan yeni üniteler ve barakalar eklenmiştir. Ayrıca yapının güney kanadının üst katına da iki kat eklenmiştir. İkinci katın güney cephesindeki revaklarsa günümüzde tamamen yıkılmış durumdadır. Yapı günümüzde bütün bu harap durumuna karşılık kuyumcular atölyesi olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın H. 1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiyesinde yapıyla ilgili bazı bilgiler tespit edilmiştir. Söz konusu vakfiyede yapıdan şu şekilde bahsedilmektedir; *"… yine mahmiyye-i mezburede Mercan Camii kurbunda etraf-ı erbaası terlikçiler sûku ve tacirler sûku Nalbantlar hanı ile mahdud arsasının Ayasofya-yi kebir vakfına senede dört yüz seksen akçe mukataalı tahtani onyedi bab kargir oda ve fevkani onbeş bab kargir oda ve iki kenif ve dehliz-i müştemil müceddeden bina eylediğim mülk kargir hanımı ve ittisalinde müceddeden bina ve ihya eylediğim su çeşmesi cari ve sebil kanavat-ı memlukeme tebe'iyyet ile mülküm olan iki masura ma'i cariyi ve han-ı mezburun kapusunun sol canibinde arsasının Mimar Sinan vakfına senede yüzaltmış sekiz akçe mukataalu mülk tacir dükkanımı …"*[395]. Vakfiyede hanın çalışanları hakkında herhangi bir bilgi yer almazken; mimarisine dair bir takım bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilerden hareketle yapının alt katında 17 oda, üst katında ise 15 oda ve iki adet de tuvaleti olduğunu öğreniyoruz[396]. Ayrıca hanın yanında başka dükkânlarının da olduğunu anlıyoruz.

---

[394] Ceyhan Güran, **Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1978, s.127.
[395] V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H. 1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiye.
[396] V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H. 1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiye.

3.4.2.İzmir Kızlar Ağası Hanı:

Çizim No: 33-34

Fotoğraf No: 156-182

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Yapı, İzmir'in Konak İlçesi, Kemeraltı Semti'nde, Hasan Hoca Mahallesi'nde yer almaktadır. Han, doğusunda Hisar Camisi, kuzeyinde Bakır Bedesteni ve güneyinde dükkânlarla çevrilidir. Yapının giriş cephesi olan batı cephesi ise 871. sokağa açılmaktadır. Batı cephedeki giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre yapı, H.1157 / M.1744-1745 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından inşa ettirilmiştir (Fotoğraf-156). Ayrıca hanın kapısının hemen yanında M.1675 tarihli bir çeşme yer almaktadır[397].

Fotoğraf-156: İzmir Kızlar Ağası Hanı'nın inşa kitabesi

Kitabenin okunuşu;

"Şahin-şah-i kişver-güşâ Mahmûd Han kılsa revâ
Dârü'ş-şerîfine Ağa böyle güzîn zâtı sezâ
Âlî himem Hacı Beşir Ağa-yi zî-münîr-ray-i
Bu han binâsın der-zamîr etmişdi ol merd-i atâ
Tarih düşdise nola bu mısra'-ı âlem-behâ
Ni'me'l-mahâl Hakka becâ hân-ı cedîd oldu binâ
Sene H.1157/M.1744-1745"[398].

---

[397] İzmir Kızlar Ağası Hanı Çeşmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Gül Geyik, **İzmir Su Yapıları (Çeşme, Sebil, Şadırvan)**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2007, s.51-52.

[398] Bozkurt Ersoy, **İzmir Hanları**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991, s.29. Bozkurt Ersoy, yapının inşa tarihini H. 1156 / M. 1744 olarak vermektedir. Ancak kitabede açık bir şekilde görüldüğü

Mimari Tanım: Hanın etrafı yapılarla kuşatıldığı için dışarıdan sadece giriş cephesi olan batı cephesi görülebilmektedir (Fotoğraf-157). Plan şeması bakımından yapı, iki katlı açık avlulu bir düzenlemeye sahiptir. Ancak hanın planı alışık olduğumuz plan şemalarının çok dışındadır. Klasik bir şehir içi hanı, genellikle ortada büyük bir avlu, avluyu çevreleyen revaklar ve revakların arkasında sıralı odalardan oluşur. Bu mekânlardan alt kattakiler depolama, üst kattakiler ise konaklama veya ticarethane olarak kullanılmaktadır. Ancak Kızlar Ağası Hanı'nın alt katında ortada dikdörtgen planlı büyük bir avlu, etrafında avluya açılan mekânlar ve mekânların arasında ana eksenlerden birer geçitle bu mekânları dıştan kuşatan bir koridora ulaşılmaktadır (Çizim-33-34). Koridorun iki yanına da arasta şeklinde dükkânlar dizilmiştir. Kuzey ve güney cephelerdeki dükkânların dış cephelerinde de birer dükkân sırası yer almaktadır. Bu planıyla yapı, bir şehir içi hanından çok birlikte tasarlanmış arasta topluluğuna benzemektedir[399].

Fotoğraf-157: İzmir Kızlar Ağası Hanı'nın uydu görüntüsü (Google Earth)
Erişim tarihi: 12.08.2010

üzere inşa tarihi H. 1157/ M. 1744-1745'tir. Bu sebeple kitabe metnini Bozkurt Ersoy'dan almamıza kaşın; tarihi kitabede gördüğümüz tarihi yazmayı uygun gördük.

[399] Münir Aktepe ve Doğan Kuban da yapıyı; *"Yapıya bir handan çok arasta kompleksi olarak bakmak daha doğru olur"* şeklinde tanımlamaktadırlar. Münir Aktepe, "İzmir Hanları ve Tarihi Çarşıları Hakkında Ön Bilgi", **Tarih Dergisi**, S. 25, Mart 1971, s.105-154; Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2007, s.395.

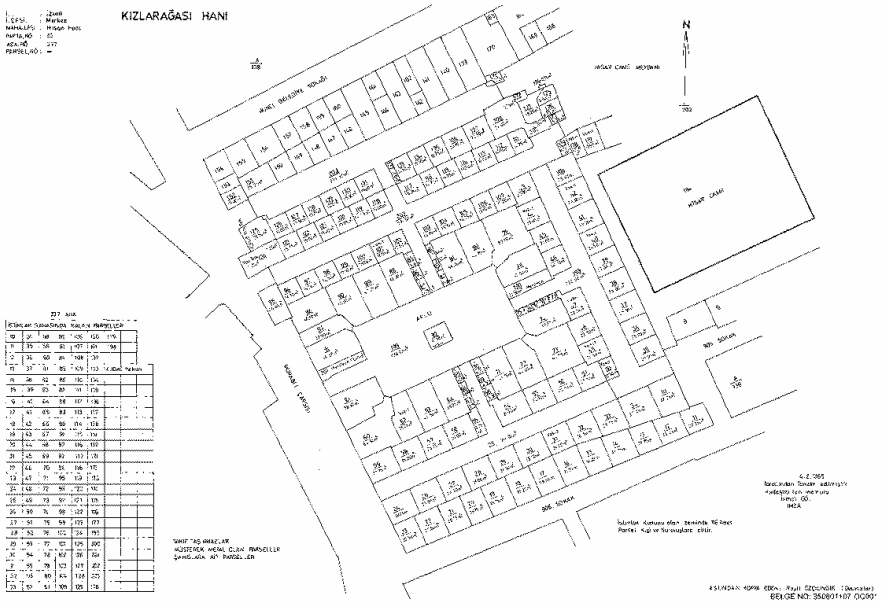

Çizim-33: Kızlar Ağası Hanı alt kat planı[400]

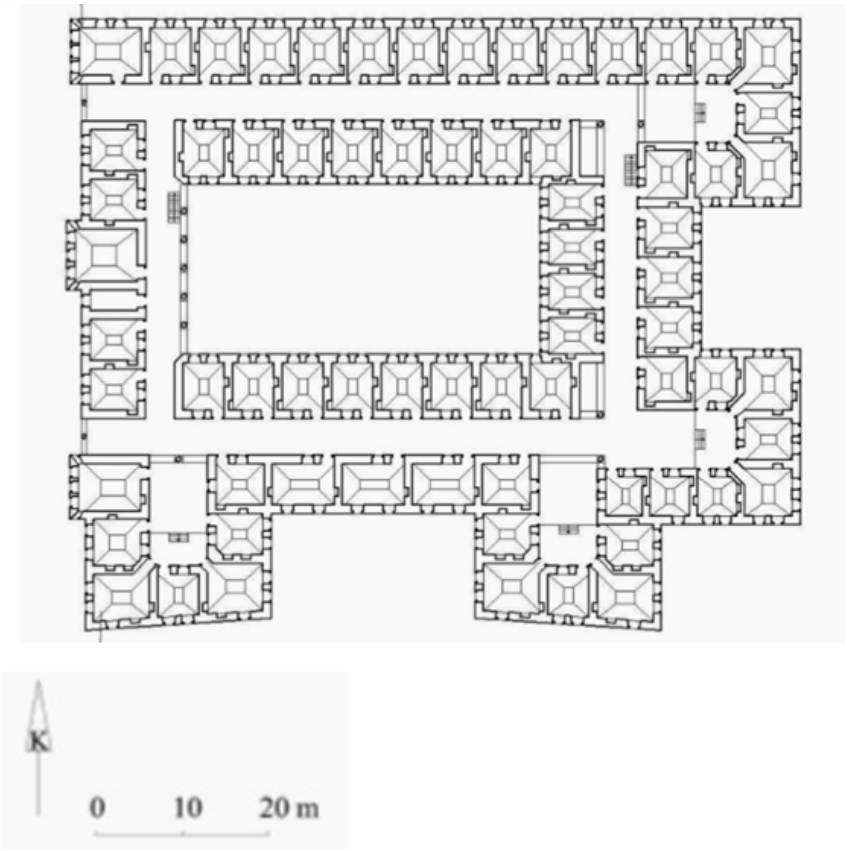

Çizim-34: Kızlar Ağası Hanı üst kat planı[401]

[400] Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden alınmıştır.

[401] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s.157.

Yapının dışarıdan sadece batı cephesi görülebilmektedir (Fotoğraf-158-161). Diğer cepheleri başka yapılarla kuşatılmış vaziyettedir. Hanın batı cephesi oldukça uzundur. İki katlı bir düzenlemeye sahip olan yapının alt katı tamamen düzgün kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir. Alt katta cephe üzerinde biri ana eksende diğer ikisi cephenin iki ucunda olmak üzere yuvarlak kemerli üç adet kapı açıklığı mevcuttur. Güney uçtaki kapının üzerinde dikdörtgen formlu bir pencere bulunmaktadır. Yanlardaki bu kapılardan, hanın iki yanındaki arastalara girilmektedir. Ortadaki kapı ise beşik tonoz örtülü bir geçitle avluya açılmaktadır. Ayrıca geçidin içindeki bir merdivenle üst kata ulaşılmaktadır. Batı cephede, avluya giriş kapısının hemen güneyinde mermer malzemeden bir çeşme yer almaktadır. Ayrıca alt katta cephe üzerinde beş adet mazgal pencere mevcuttur. Batı cephenin alt kat seviyesinde başka herhangi bir hareketlilik söz konusu değildir.

Yapının ikinci katı daha hareketli bir düzenlemeye sahiptir. Düzgün kesme taş ve tuğlanın nöbetleşe kullanılmasıyla elde edilen almaşık duvar örgü sistemi cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Ayrıca cephe üzerine cumba şeklinde üç adet çıkmanın yerleştirilmesi cephedeki masifliği kırmıştır. Profilli taş konsollar üzerinde dışa taşıntı yapan çıkmalar üç cepheli olarak yapılmışlardır. Yanlardaki çıkmaların batı cephelerinde üçer adet tek sıra pencere açıklığı mevcuttur. Esas giriş olan ortadaki kapının üzerinde yer alan çıkma ise diğerlerine oranla daha yüksek tutulmuştur. Ayrıca ortadaki çıkmanın batı cephesinde üç adet alt sıra, iki adet de üst sıra penceresi olmak üzere toplam beş adet pencere açıklığı mevcuttur (Fotoğraf-162). Böylece yapının esas giriş kapısı da vurgulanmıştır. Her üç çıkmanın da yan kanatlarına birer adet pencere yerleştirilmiştir. Ortadaki çıkmayla, kuzey uçtaki çıkma arasında kalan beden duvarında altı pencere açıklığı bulunmaktadır. Ayrıca bu bölümün beden duvarlarında bir kademelenme söz konusudur. Yine ortadaki çıkmayla güney uçtaki çıkma arasında yer alan beden duvarı üzerinde beş adet pencere açıklığı mevcuttur. Güneydeki çıkmanın devamındaki beden duvarında ise dört adet pencere açıklığı vardır. Cephe üzerindeki pencerelerin tamamı, lokmalı demir parmaklıklı, dikdörtgen açıklıklıdır. Pencerelerin üzerinde ise tuğla dolgulu, sivri kemer formunda hafifletme kemerleri bulunmaktadır. Batı cephe üzerinde başka herhangi bir hareketlilik söz konusu değildir. Ayrıca yapının beden duvarları üzerinden tuğla malzemeden kare kesitli bacalar yükselmektedir.

Fotoğraf-158: Kızlar Ağası Hanı'nın batı (giriş) cephesi[402]

Fotoğraf-159: Kızlar Ağası Hanı'nın batı (giriş) cephesi[403]

[402] http://my.englishclub.com/profiles/blogs/kizlaragasi-hani Erişim Tarihi: 17.12.2010
[403] http://my.englishclub.com/profiles/blogs/kizlaragasi-hani Erişim Tarihi: 17.12.2010

Fotoğraf-160: Kızlar Ağası Hanı'nın batı (giriş) cephesi

Fotoğraf-161: Kızlar Ağası Hanı'nın batı (giriş) cephesi

Fotoğraf-162: Kızlar Ağası Hanı'nın batı (giriş) cephesi

Batı cephedeki basık kemerli kapıyla ulaşılan avlu, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlıdır (Fotoğraf-163-166). Avlu, dört yönden dükkânlarla çevrilidir. Alt katın avluya bakan cephesindeki dükkânlar, dikdörtgen formlu birer kapı ve pencere ile avluya açılmaktadır. Avlunun ana eksenlerine açılan geçitlerle dükkânların arkasındaki koridorlara ulaşılmaktadır. Batı cephenin iki ucunda bulunan kapılara açılan koridorlar doğu-batı doğrultuda yapı boyunca uzanmaktadır. Üzeri tuğla malzemeden beşik tonoz örtülü koridorun iki yanına da dükkânlar yerleştirilmiştir. Yapının alt katında herhangi bir revak düzenlemesinden de söz etmek mümkün değildir. Hanın alt katını çevreleyen koridorlar da bu bölümdeki mekânların tamamı da beşik tonozla örtülüdür (Fotoğraf-167-168).

Fotoğraf-163: Kızlar Ağası Hanı'nın avlusunun genel görünüşü

Fotoğraf-164: Kızlar Ağası Hanı'nın avlusunun güney kanadı

Fotoğraf-165: Kızlar Ağası Hanı'nın avlusunun kuzey kanadı

Fotoğraf-166: Kızlar Ağası Hanı'nın avlusunun doğu kanadı

Fotoğraf-167: Kızlar Ağası Hanı'nın alt katını çevreleyen koridorlar

Fotoğraf-168: Kızlar Ağası Hanı'nın alt katını çevreleyen koridorlar

Batı cephedeki girişin hemen yanında bulunan merdivenle üst kata ulaşılmaktadır. Daha basit bir düzenlemeye sahip olan üst katta, bu katı dikdörtgen şeklinde tamamen

çevreleyen koridorun iki yanına sırlanan mekânlardan oluşan bir planlama söz konusudur (Fotoğraf-169-172). Üst katta, avlunun kuzey, güney ve doğu cephelerine dükkânlar yerleştirilmiştir. Üst kattaki bu mekânlar avluya ikişer adet dikdörtgen formlu pencere ile açılmaktadır. Pencerelerin üzerinde, tuğla malzemeyle oluşturulmuş sivri kemer formunda hafifletme kemerleri mevcuttur. Avlunun batı kanadında ise tek sıra dükkân dizisi yer almaktadır. Batı kanadın avluya bakan cephesi revaklı bir düzenlemeye sahiptir. Yapıdaki tek revak uygulaması da burada görülmektedir.

Üst katta avlunun etrafına yerleştirilmiş olan mekânlar, katı tamamen çevreleyen koridora yuvarlak kemerli birer kapı ve pencere ile açılmaktadırlar. Koridorun diğer cephelerine de yine yuvarlak kemerli birer kapı ve pencere ile koridora açılan mekânlar sıralanmıştır. Hanın güney koridoru, doğu ve batı köşelerden güneye doğru girinti yapmaktadır. Eyvan şeklinde güneye doğru uzayan bu bölümlerin etrafına da dükkânlar yerleştirilmiştir. Yapının üst katını çevreleyen koridorlar beşik tonoz, mekânlar ise aynalı tonozla örtülüdür (Fotoğraf-173-177).

Fotoğraf-169: Kızlar Ağası Hanı'nın doğu kanadı üst kat

Fotoğraf-170: Kızlar Ağası Hanı'nın güney kanadı üst kat

Fotoğraf-171: Kızlar Ağası Hanı'nın kuzey kanadı üst kat

Fotoğraf-172: Kızlar Ağası Hanı'nın batı kanadı üst kat (revaklı bölüm)

Fotoğraf-173: Kızlar Ağası Hanı'nın üst katını çevreleyen koridorlar

Fotoğraf-174: Kızlar Ağası Hanı'nın üst katını çevreleyen koridorlar

Fotoğraf-175: Kızlar Ağası Hanı'nın üst katını çevreleyen koridorlar

Fotoğraf-176: Kızlar Ağası Hanı'nın üst katını çevreleyen koridorlar

Fotoğraf-177: Hanın üst katında yer alan eyvan şeklindeki mekânlardan biri

Malzeme ve Teknik: Yapılan onarımlarla sağlam bir şekilde günümüze ulaşan yapı, düzgün kesme taş ve tuğla malzemeyle inşa edilmiştir. İki katlı yapının alt kat beden

duvarlarında düzgün kesme taş; üst örtü elemanlarında ise tuğla kullanılmıştır. Üst katın beden duvarlarında ise düzgün kesme taş ve tuğlanın nöbetleşe kullanıldığı almaşık duvar tekniği uygulanmıştır. Üst kattaki mekânların örtü sisteminde de tuğla kullanılmıştır.

Süsleme: Oldukça sade bir düzenlemeye sahip olan yapının beden duvarları üzerinde sıvayla oluşturulmuş geometrik süslemeler onarımlarda yenilendiği için asli özelliklerini yitirmişlerdir. Sadece batı cephedeki çeşme üzerinde orijinal süslemeler görülmektedir. Ancak handan daha erken tarihli olan bu çeşme hanın inşası sırasında veya daha sonraki bir tarihte buraya taşınmış olmalıdır. Bu sebeple çeşmenin süslemelerine değinilmeyecektir.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapılan onarımlarla sağlam bir şekilde günümüze ulaşan yapı, günümüzde İzmir'in en canlı ticaret merkezlerinden biri olma özelliğine sahiptir. Dış görünüş itibariyle sağlam olduğu gözlenen yapının, yakın tarihte yenilendiği Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden temin edilen belgelerden anlaşılmaktadır. Kültür Bakanlığı, İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 06.04.1989 tarih ve 947 sayılı kararında; 21.01.1988 tarih ve 5 sayılı karar gereğince Kızlar Ağası Hanı'nın restore edildiği ancak restorasyon çalışmaları sırasında, projeye aykırı olarak hanın büyük bir kısmının yıkıldığı belirtilmektedir[404]. Aynı kararda restorasyonun durdurulması ve yıkımla ilgili rapor istendiği de ifade edilmektedir. Aynı kurulun 07.03.1991 tarih ve 2771 sayılı kararına göre de hanın ayakta olan kuzey cephesinin aslına uygun olarak onarılması kararı alınmıştır[405]. Yukarıda yer alan bu yazışmalardan hanın 1989 yılında başlayan restorasyon çalışmalarında büyük oranda yıkıldığı ve yeniden yapıldığı anlaşılmaktadır (Fotoğraf-178-182). Bozkurt Ersoy, yapılan bu yıkımları "Bu Bir Ölüm İlanıdır"[406] başlıklı yazısıyla gündeme taşımıştır.

Ayrıca Bozkurt Ersoy, yapının avlusunda günümüze ulaşamayan bir köşk mescit olduğunu belirtmektedir. Bu konuyla ilgili olarak araştırmacı: "*Avlusunda mescit bulunanlar içinde günümüze kadar gelebilen İzmir'deki tek eser Kızlarağası Hanı'dır. Hanın avlusu içinde orijinal durumu kaybolmuş, bugün ticarethane olarak kullanılan ve*

[404] Kültür Bakanlığı, İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 06.04.1989 tarih ve 947 sayılı kararı.
[405] Kültür Bakanlığı, İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 07.03.1991 tarih ve 2771 sayılı kararı.
[406] Bozkurt Ersoy, "Bu Bir Ölüm İlanıdır!", **Ege Mimarlık Dergisi**, S. 15, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayını, İzmir 1995, s.47-49.

üst katı mescit olması gereken iki katlı bir yapı bulunmaktadır. Anadolu Selçuklu dönemi kervansaraylarında görülen "köşk mescit"in bir uzantısı olarak kabul edebileceğimiz bu uygulama muhakkak ki İzmir'de daha birçok handa vardı"[407] ifadelerini kullanmaktadır. Sonuç olarak; plan bakımından asli halini koruyan yapının sadece kuzey cephesi orijinaldir. Diğer bölümleri ise 1988-1991 yılları arasındaki onarımlar sırasında yıkılarak yeniden yapılmıştır.

Fotoğraf-178: Kızlar Ağası Hanı'nın onarımlar öncesindeki durumu[408]

[407] Bozkurt Ersoy, **İzmir Hanları**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991, s.126.
[408] Vakıflar Genel Müdürüğü Arşivi'nden alınmıştır.

Fotoğraf-179: Kızlar Ağası Hanı'nın onarımlar öncesindeki durumu[409]

Fotoğraf-180: Kızlar Ağası Hanı'nın onarımlar öncesindeki durumu[410]

[409] Vakıflar Genel Müdürüğü Arşivi'nden alınmıştır.
[410] Vakıflar Genel Müdürüğü Arşivi'nden alınmıştır.

Fotoğraf-181: Kızlar Ağası Hanı'nın 1988-1991 onarımlarındaki durumu[411]

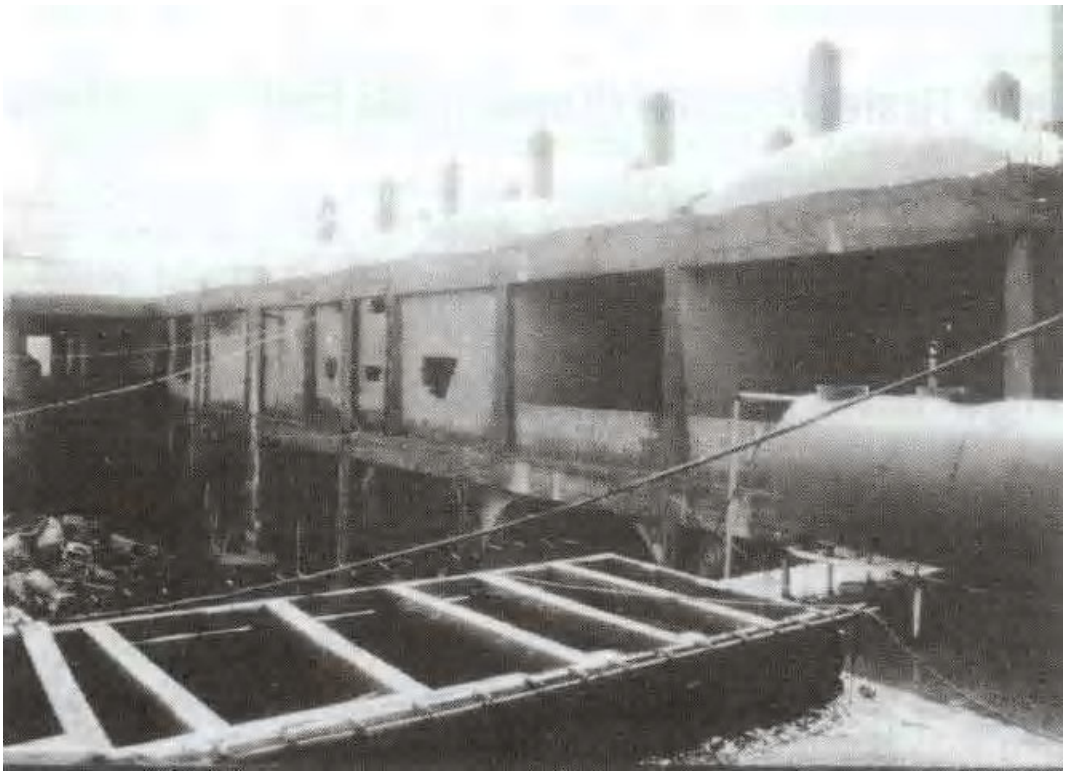

Fotoğraf-182: Kızlar Ağası Hanı'nın 1988-1991 onarımlarındaki durumu[412]

[411] Bozkurt Ersoy, "Bu Bir Ölüm İlanıdır!", **Ege Mimarlık Dergisi**, S. 15, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayını, İzmir 1995, s.48.
[412] Bozkurt Ersoy, "Bu Bir Ölüm İlanıdır!", **Ege Mimarlık Dergisi**, S. 15, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayını, İzmir 1995, s.49.

Vakfiye: Yaptığımız çalışmalarda Hacı Beşir Ağa'nın vakfiyelerinde İzmir Kızlar Ağası Hanı'yla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

3.5.Hamam

3.5.1.Topkapı Sarayı Hacı Beşir Ağa Hamamı:

Çizim No: 35

Fotoğraf No: 183-186

İnceleme Tarihi:

Yapının Yeri ve Tarihi: Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusunda, Has Ahırlara gidilen yolun yanında bulunan hamam, cami ve çeşmeyle birlikte inşa edilmiştir[413]. Ancak çeşme günümüze ulaşamamıştır. Üzerinde inşa kitabesi bulunmayan yapı, yanındaki camiden dolayı Beşir Ağa Hamamı olarak adlandırılmaktadır. İnşa kitabesi bulunmayan yapıların, mimari üslupları değerlendirildiğinde; 18. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Ayrıca Topkapı Sarayı'nın resmi internet sitesinde caminin inşa tarihi olarak M.1736 yılı verilmiştir[414]. Bütün bunlar dikkate alındığında hamamın Hacı Beşir Ağa tarafından inşa ettirildiği kabul edilmektedir. Hacı Beşir Ağa'nın siyasi ve ekonomik yönden Topkapı Sarayı'nın içerisine cami, çeşme ve hamam inşa edebilecek güce ancak I. Mahmut zamanında kavuştuğu düşünülecek olursa; bu yapıların M.1730-1746 yılları arasında inşa edildiği kabul edilebilir. Ancak hamamı en fazla Has Ahır ve Baltacı Koğuşları'nın personelinin kullanması, yapının Baltacılar Hamamı olarak adlandırılmasına neden olmuştur[415].

Mimari Tanım: Beşir Ağa Camisi'nin batı tarafında bulunan hamam, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir kütleden oluşmaktadır. Kareye yakın dikdörtgen planlı iki bölümden oluşan yapının güneydoğu köşesinde yüksek bir bacası mevcuttur (Çizim-35) (Fotoğraf-183-186). Baca, caminin güney cephesinden yükselmektedir. Eğimli bir araziye konumlandırılmış olan hamamın, batı cephesi sarayın avlu duvarlarıyla, doğu cephesinin bir bölümü ise Beşir Ağa Camisi'yle kapatılmıştır. Güney cephesi arazinin eğiminden dolayı toprağa dayalı olan yapının sadece kuzey cephesinde dış cepheleri algılanmaktadır. Yapının kuzey cephesinde herhangi bir hareketlilik söz konusu değildir. Kuzeydeki mekânın, doğu duvarında yer alan yuvarlak kemerli açıklıkla

---

[413] Necdet Sakaoğlu, **Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Humayun Topkapı Sarayı**, Denizbank Yayınları, İstanbul 2002, s.90; İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007, s.66.

[414] http://www.topkapisarayi.gov.tr/tr/content/be%C5%9Fir-a%C4%9F-camii Erişim tarihi: 09.09.2014

[415] Necdet Sakaoğlu, **Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Humayun Topkapı Sarayı**, Denizbank Yayınları, İstanbul 2002, s.90; İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007, s.66.

hamamın içerisine girilmektedir. Günümüzde Topkapı Sarayı'nın depolarından biri olarak kullanılan yapının içerisine girmemize Topkapı Sarayı yönetimi tarafından izin verilmemiştir. Ancak plandan anlaşıldığı kadarıyla yapı, sivri kemerle yaklaşık kare planlı iki birime ayrılmaktadır. Her iki birimin üzeri de pandantiflerle geçilen kubbeyle örtülüdür. Güneydeki mekânın doğu ve batı duvarlarında derin, güney duvarında ise yüzeysel bir eyvan yer almaktadır. Kuzeydeki mekânın batı duvarında da benzer şekilde bir eyvan mevcuttur.

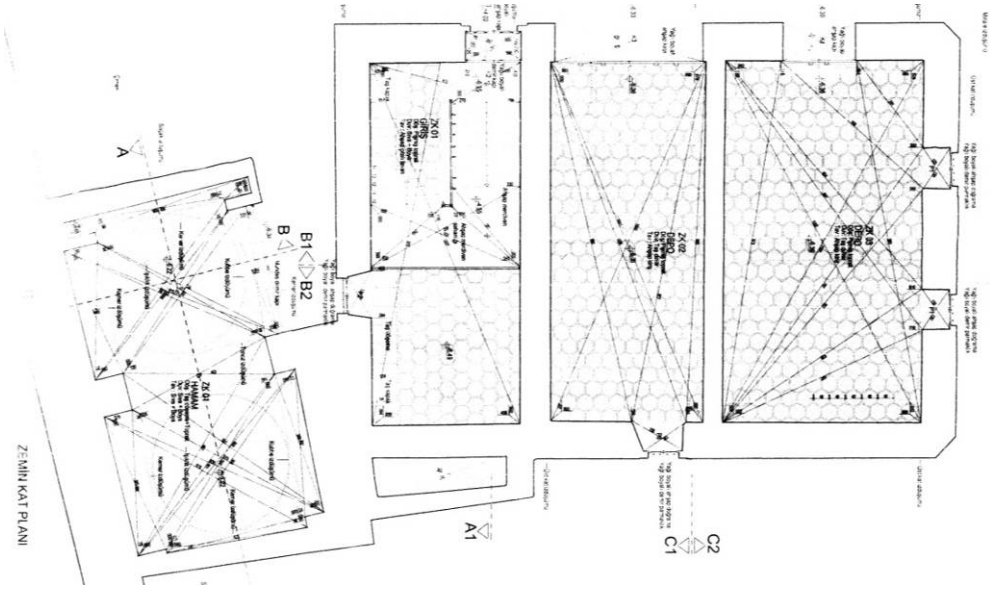

Çizim-35: Topkapı Sarayı Hacı Beşir Ağa cami ve hamamının planı[416]

[416] İstanbul Rölöve ve Anıtlar Kurulu'ndan alınmıştır.

Fotoğraf-183: Hamamın genel görünüşü

Fotoğraf-184: Hamamın güneybatı köşeden görünüşü

Fotoğraf-185: Hamamın güney cepheden görünüşü

Fotoğraf-186: Hamamın kuzey cepheden görünüşü

Malzeme ve Teknik: Üç yönden kuşatılmış olan hamamın güney ve kuzey cephelerinden inşa malzemesi görülebilmektedir. Hamamın inşasında, moloz taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Yapının beden duvarları tamamen yığma moloz taş

malzemeyle inşa edilmiştir. Yapının içerisine girilen kapı kemerinde ve beden duvarlarını sonlandıran saçaklar da ise tuğla malzeme kullanılmıştır.

Süsleme: Oldukça sade bir düzenlemeye sahip olan yapının beden duvarları üzerinde testere dişi saçak bulunmaktadır.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Üzerinde onarım kitabesi bulunmayan hamamla ilgili yaptığımız arşiv taramasında da herhangi bir onarım kaydına rastlanmamıştır. Ancak bazı araştırmacılar yapının 1920'lere kadar hizmet verdiğini ve günümüze ulaşmadığını ifade etmektedir[417]. Bununla birlikte bitişiğindeki caminin harabe bir haldeyken 1939 yılında onarıldığı da aynı kaynaklarda geçmektedir. Muhtemelen 1939 yılındaki bu onarımda camiyle birlikte hamam da onarılmış olmalıdır. Yapılan onarımlarla sağlam bir şekilde günümüze ulaşan hamam Topkapı Sarayı'nın depolarından biri olarak kullanılmaktadır.

Vakfiye: Yaptığımız çalışmalarda Hacı Beşir Ağa'nın vakfiyelerinde Topkapı Sarayı içerisindeki bu hamamla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

[417] Necdet Sakaoğlu, **Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Humayun Topkapı Sarayı**, Denizbank Yayınları, İstanbul 2002, s.90; İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007, s.66.

3.6.Kütüphaneler

3.6.1.Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Kütüphanesi:

Çizim No: 38-40

Fotoğraf No: 216-252

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Kütüphane, İstanbul'un Eyüp İlçesi, Nişanca Mahallesi'nde, Baba Haydar Mektebi Sokağı ile Balcı Sokağı'nın kesiştiği köşede yer alan külliyenin elemanlarından biridir. Külliyenin cümle kapısı üzerindeki inşa kitabesine göre yapı H.1147 / M.1734–1735 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır[418]. Kütüphane aynı zamanda medresenin odalarından biri olduğu için yapıyı medresenin içerisinde ele almayı uygun gördük[419]. Bu sebeple burada kütüphanenin mimarisine değinilmeyecektir. Ancak "Değerlendirme" bölümünde kütüphane ayrı bir yapı olarak değerlendirilerek; mimari özellikleri ve işleyişi ayrıntılı olarak irdelenecektir.

[418] Külliyenin inşa kitabesi "Külliyeler" bölümünde verildiği için burada tekrar edilmeyecektir. Bakınız; s.84-85.
[419] Bakınız; Katalog, Medreseler bölümü, s.265-290.

3.6.2.Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi Kütüphanesi:

Çizim No: 36

Fotoğraf No: 187-200

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Kütüphane, Eminönü'ndeki Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin merkezini oluşturan caminin batısına bitişik olarak inşa edilmiştir. Kütüphane, külliyenin cümle kapısı üzerindeki inşa kitabesine göre H.1158 / M.1745–1746 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır[420].

Mimari Tanım: Kurulduğu arazinin eğiminden dolayı iki katlı bir düzenleye sahip olan kütüphanenin alt katında bir adet dükkân yer almaktadır. İkinci kattaki tek mekânlı bölüm ise kütüphanedir. Caminin hariminden geçilen kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı kütüphanenin üzeri aynalı tonozla örtülüdür (Çizim-36).

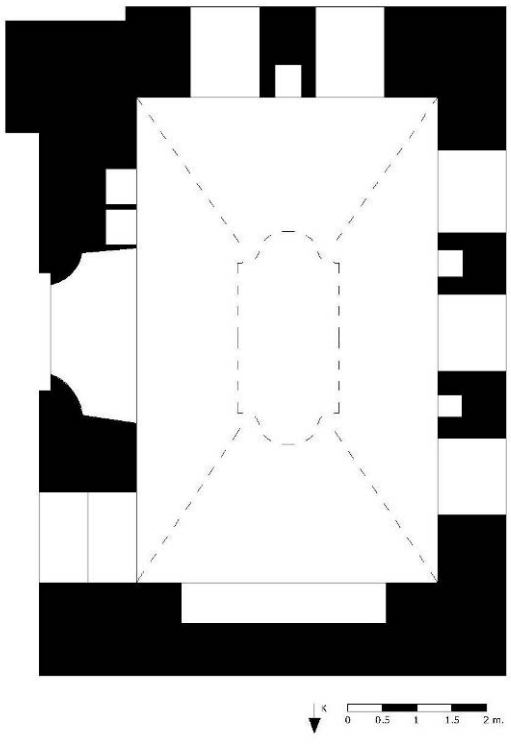

Çizim-36: Eminönü Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi'nin planı[421]

[420] Külliyenin inşa kitabesi "Külliyeler" bölümünde verildiği için burada tekrar edilmeyecektir. Bakınız; s.95-96.

[421] Nurcan Sefer, "Hacı Beşir Ağa Külliyesi Onarımı (2008-2010)", **Vakıf Retorasyon Yıllığı**, S. 2, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2011, s.35.

Doğu cephesi camiye bitişik olan kütüphanenin batı cephesi de sonradan inşa edilen bir bina tarafından kapatılmıştır. Kuzey cephesi de medreseye bitişik olan kütüphanenin sadece güney cephesi dışarıdan görülebilmektedir. İki katlı bir düzenlemeye sahip olan güney cephenin alt katında buradaki dükkâna girişi sağlayan büyük bir yuvarlak kemer mevcuttur (Fotoğraf-187-188). Caminin beden duvarlarından biraz dışa taşkın olan üst katta ise kütüphaneye açılan iki adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı yer almaktadır. Ahşap doğramalı pencereler lokmalı demir parmaklıklara sahiptir. Beyaz renkli düzgün kesme taştan lento ve sövelere sahip olan pencerelerin üzerinde hafifletme kemerleri mevcuttur. Çökertme olarak yapılan kemerler sivri kemer formundadır. Kemerlerin içerisine ise daire şeklinde süsleme öğeleri yerleştirilmiştir. Bitişiğindeki caminin beden duvarlarından biraz daha alçak olan kütüphanenin beden duvarları oldukça kaba bir içbükey silmeyle sonlanmaktadır. Taş ve tuğla kullanılarak oluşturulan almaşık duvar tekniğinde, derzler üzerinde çeşitli geometrik düzenlemelerle yapılmış süslemeler görülmektedir.

Fotoğraf-187: Alt kattaki dükkân ve kütüphanenin güney cephesi

Fotoğraf-188: Kütüphanenin güney cephesi

Fotoğraf-189: Kütüphanenin giriş kapısı

Harimin batı cephesindeki basık kemerli kapıdan kütüphaneye girilmektedir (Fotoğraf-189). Caminin zemininden biraz daha yüksek olan kütüphaneye üç basamakla çıkılmaktadır. Mermer malzemeden yapılmış olan kapının üzerinde şemseli bir kartuş içerisine kitabe yerleştirilmiştir (Fotoğraf-190). "*O sahifelerde dosdoğru hükümler vardır.*[422]" mealindeki ayetin yazılı olduğu kitabe, kütüphanenin içerisindeki kitapları tanımlar niteliktedir. Kütüphanedeki kitapların türlerine baktığımız zaman dini kitapların ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Fotoğraf-190: Kütüphane kapısındaki kitabe

Kitabenin okunuşu;

"Kale'l-lâhu Teâlâ: "Fîhâ kütübün kayyimeh, Sadakallahu'l-kerim"[423].

Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı kütüphane tek mekânlıdır. Etrafı büyük oranda diğer yapılarla çevrili olduğu için dış cepheleri görülemeyen yapının içerisi oldukça hareketlidir (Fotoğraf-191-197). Kütüphanenin doğu cephesindeki giriş kapısının hemen güneyinde oldukça farklı düzenlenmiş bir pencere yer almaktadır. İçeride büyük bir niş şeklinde düzenlenmiş olan pencere, mazgal pencereyi andırır vaziyette daralmaktadır. Oval bir forma sahip olan pencere caminin harimine açılmaktadır (Fotoğraf-194-195). Pencere açıklığı, muhtemelen pirinç malzemeden yapılmış madeni şebekeye sahiptir. Pencere nişi iki yana doğru sarkan perde motifiyle hareketlendirilmiştir. Bu pencerenin hemen yanında dikdörtgen formlu, ahşap kapaklı bir gömme kitaplık bulunmaktadır. Güney cephede ise iki adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı mevcuttur. Mermer lento ve sövelere sahip olan pencereler ahşap doğramalı ve ahşap kapaklıdır. İki pencere arasına da ahşap kapaklı gömme kitaplık yerleştirilmiştir. Batı cephedeki üç adet pencere ise bu cepheye sonradan inşa edilen

[422] Diyanet İşleri Başkanlığı, resmi internet sitesi, **Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meâli**, (Hazırlayanlar: Hayrettin Karaman vd.), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007, s.598. http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#98:3 Erişim tarihi: 25.07.2014

[423] Kitabede, Beyyine Suresi'nin 3. Ayeti yazılıdır. **Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meâli**, (Hazırlayanlar: Hayrettin Karaman vd.), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007, s.598.

yapıdan dolayı kapanmıştır. Dikdörtgen formlu pencerelerin üzerinde yuvarlak kemerli alınlıklar görülmektedir. Bu cephedeki pencerelerin arasında da güney cephede olduğu gibi ahşap kapaklı gömme kitaplıklar yer almaktadır. Kuzey cephede ise zeminden biraz yükseltilmiş, yuvarlak kemerli büyükçe bir niş bulunmaktadır. Cephenin neredeyse tamamına hâkim olan bu niş, dar bir eyvan şeklinde tasarlanmıştır. Yapının içerisinde, pencerelerin üst hizasından başlayan ve tonoz göbeğine kadar devam eden yoğun kalemişi bezemeler görülmektedir. Pencerelerin üst hizasından, tonoz eteğine kadar olan bölüm mermer taklidi sütuncelerle küçük birimlere ayrılmıştır. Pencere hizasına gelen sütunceler sivri kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Ayrıca bu kemerlerin üzeri de yine kalemişleriyle oluşturulmuş kartuşlara sahiptir. Kütüphanenin üzeri aynalı tonozla örtülüdür. Aynalı tonozun göbeğinde "C" kıvrımlarıyla sonlanan dikdörtgen şeklinde kalemişi bir kartuş yer almaktadır. Tonozun karın kısmında da barok karakterli küçük şemseler bulunmaktadır (Fotoğraf-197).

Fotoğraf-191: Kütüphanenin güney duvarı

Fotoğraf-192: Kütüphanenin batı duvarı

Fotoğraf-193: Kütüphanenin doğu duvarı

Fotoğraf-194-195: Kütüphanenin doğu duvarındaki pencerenin içeriden ve dışarıdan görünüşü

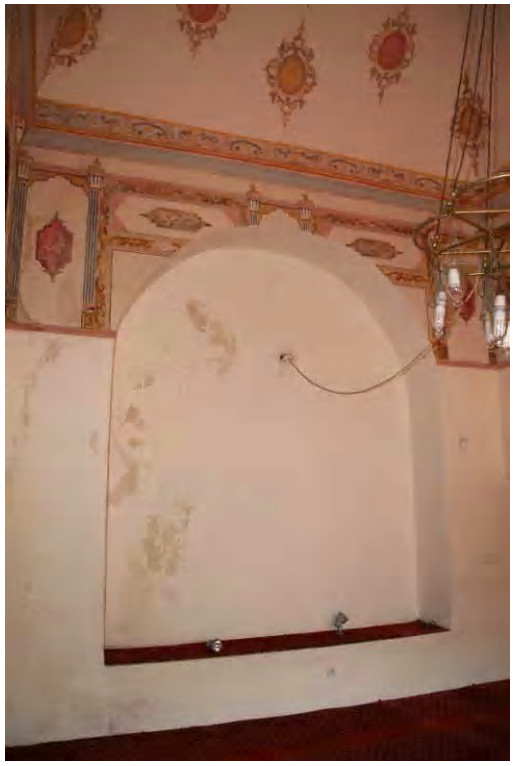

Fotoğraf-196: Kütüphanenin kuzey duvarındaki niş

Fotoğraf-197: Kütüphanenin üst örtüsü

Malzeme ve Teknik: Kütüphanenin inşasında, taş, tuğla, ahşap, mermer ve maden malzeme kullanılmıştır. Üç tarafı yapılarla çevrili olan kütüphanenin sadece güney cephesinde inşa malzemesi görülebilmektedir. Buna göre alt kattaki dükkânın kemeri tuğla malzemeden yapılmıştır. Üst katta ise kaba yonu ve moloz taşlar tuğla malzemeyle nöbetleşe kullanılarak almaşık duvar tekniği uygulanmıştır. Pencerelerin lento ve sövelerinde ise beyaz renkli düzgün kesme taşlar görülmektedir. Ahşap doğramalı pencereler, ahşap kapaklara sahiptir. Pencere aralarına yerleştirilen gömme kitaplıklar da ahşap malzemedendir. Güney cephedeki pencereler demir parmaklıklıdır. Caminin harimine açılan doğu cephedeki pencere ise madeni şebekelidir. Kütüphanenin kapısı ise mermer malzemeyle çevrelenmiştir.

Süsleme: Dışarıdan sadece güney cephesi görülebilen yapının bu cephesinde kırmızı renkli sıvayla oluşturulan tuğla taklidi geometrik düzenlemeler dışında süsleme unsuru görülmemektedir. Bu süslemeler de son yıllardaki onarımlarda yenilendiği için orijinal değildir. Dış cephedeki sadeliğe karşın kütüphanenin içerisi, külliyenin en yoğun bezeme görülen bölümlerinden biridir. İçeride pencere alınlıklarından başlayan kalemişi süslemeler tonoz göbeğine kadar devam etmektedir. Kütüphanenin doğu duvarındaki büyük pencere nişinin iki yanından sarkan perde motifindeki kıvrımlar ve tonlamalar (ışık-gölge oyunları) üç boyut etkisi yaratacak niteliktedir. Bu pencerenin barok

özelikler taşıyan oval şekildeki açıklığını kapatan pirinç malzemeden yapılmış şebekenin ışınsal dağılımı da pencereye ayrı bir hüviyet kazandırmaktadır (Fotoğraf-198).

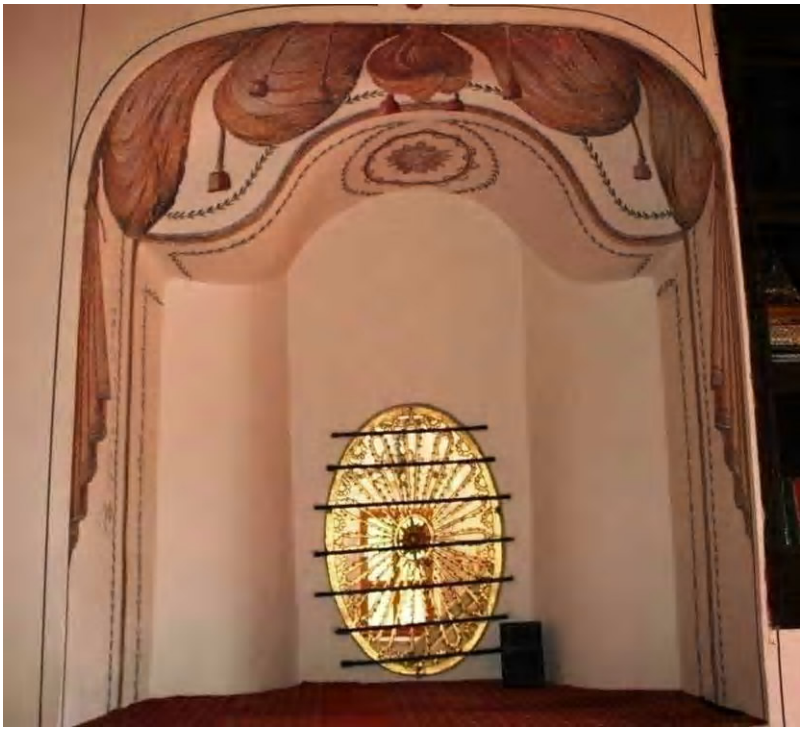

Fotoğraf-198: Kütüphanenin doğu duvarındaki pencere

Kütüphanenin doğu, batı ve güney duvarlarındaki pencerelerin üst hizasından; kuzey duvarında ise büyük nişin kemer üzengi noktalarından başlayan, kalemişi süsleme kuşağı mermer taklidi sütuncelerle bölümlere ayrılmıştır. Pencereleri sınırlandıran sütunceler sivri kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Ayrıca bu kemerlerin üzerinde de içerisinde barok karakterli süslemeleri barındıran yatay dikdörtgen formlu kartuşlar yer almaktadır. Pencere aralarında kalan daha dar birimlerin içerisinde ise benzer özelliklere sahip düşey olarak yerleştirilmiş süsleme panoları görülmektedir (Fotoğraf-199).

Fotoğraf-199: Kütüphanenin içerisinde pencere üstlerinde yer alan süslemelerden detay

Tonoz eteğindeki barok karakterli bitkisel süsleme kuşağı, beden duvarlarıyla örtüyü birbirinden ayırmaktadır. Tonozun karın kısmında belli bir sisteme göre yerleştirilmemiş barok karakterli küçük şemseler görülmektedir. Oval şekildeki şemselerin etrafı "S" ve "C" kıvrımlarıyla hareketlendirilmiş bitkisel süslemelere sahiptir. Aynalı tonozun göbeğinde de kalemişleriyle oluşturulmuş "C" kıvrımlarıyla sonlanan dikdörtgen şeklinde bir kartuş yer almaktadır (Fotoğraf-200). Kartuşun göbeğindeki süslemelerin iki yanında vazodan çıkan çiçek demetleri dönem özelliği olarak belirmektedir. Kütüphane içerisindeki süslemelerin tamamında barok özellikler dikkati çekmektedir. Kütüphane içerisindeki süslemeler günümüzde kalemişi olmasına karşılık bazı kaynaklarda malakâri olarak ifade edilmektedir[424].

[424] Ayşe Yetişkin Kubilay, **18. ve 19. Yüzyıl İstanbul Kütüphanelerinin Mimarisi**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1998, s.212-215.

Fotoğraf-200: Kütüphanenin tonoz göbeğinde yer alan süslemelerden detay

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapılan onarımlarla sağlam bir şekilde günümüze ulaşan yapı, kullanılmamaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız çalışmalarda doğrudan kütüphanenin onarım gördüğüne dair belgelere ulaşılamamıştır. Ancak caminin giriş kapısı üzerinde II. Mahmut döneminde ait bir onarım kitabesi yer almaktadır. Kesin bir tarih vermeyen kitabeye göre külliyenin M.1826-1839 tarihleri arasında onarıldığı düşünülmektedir[425]. Bu onarım sırasında muhtemelen kütüphane de onarılmış olmalıdır.

Bunun yanında yaptığımız araştırmalarda kütüphanede yer alan kitapların onarıldığını öğreniyoruz. Kütüphanedeki kitapların durumu arşiv belgelerine şu şekilde yansımıştır[426]; *"…mezkur kütübhanede mevcud yazma kitaplardan beş adedinin yazıları*

[425] Semavi Eyice, "Beşir Ağa Külliyesi", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.1–3.

[426] Yazışmaların devamı için bakınız; B.O.A., MF. MKT. 724 / 23. *"Mezkur kütüphane kitaplarının yirmi adedi otuz guruş ile tamir olunması tezkerede tasrih olunmuş ise de mezkur kitapların bozulmuş hatlarını yazmak masrafı demek alınmış zira kitapları tamamıyla … ve muayene eylediğim cihetle evkâf-ı humayun nezaret-i celilesi kütüphane-i mezkuru sabk-ı ıslah ve tamir etmek isterse beş aded kitabın iştirasıyla iki yüz guruşun itasından sonra diğer tamir akçesi kaç guruş ederse anın dahi seria itası lazımeden olduğu maruzdur ol babda ferman. 15 Haziran 1318"*

ıslahı gayri kâbil suretde bozulmuş olmağla tahriren tamirleri mümkün olamayacağından altmış guruşla matbu nüshalarının mübayası ve diğer yirmi adedinin bazıları dahi hutut-u nefiseden olmadığı cihetle beheri on guruşdan iki yüz guruşla tamir edilmesi mümkün olacağı anlaşılmış olduğundan… Nazır-ı evkâf-ı humayun 22 Muharrem 1320 / 18 Nisan 1318"

"… 18 Nisan 1318 tarihli ve on bir numaralı tezkere-i aliye-i nezâret-penahilerine meclis ifadesiyle cevabdır. Bab-ı ali karşısında Hacı Beşir Ağa Cami-i Şerif-i derunundaki kütübhanede muhtac-ı tamir olan kitaplardan yazıları ıslahı gayrı kabil olacak suret de bozulmuş olan beş adedinin kemâkan kütübhanede kalmak üzere yerlerine matbu nüshalarının mübayasıyla kütübhaneye vaz'ı ve diğer yirmi kitabın tamiri münasib mütala kılınmış olmağın icra-yı icabına himem aliye-i daverileri dergâr buyrulmak babında"[427]. Söz konusu yazışmalardan kütüphanedeki 25 adet el yazması eserin tamire muhtaç durumda olduğu anlaşılmaktadır. Bu eserlerden beşinin onarılamayacak kadar kötü durumda olmasından dolayı bu kitapların kütüphanede kalması koşuluyla, matbu nüshalarının alınması istenmektedir. Söz konusu kitapların her biri için 60 kuruş ödenmesi öngörülmüştür. Diğer 20 eserin ise daha iyi durumda olduğu ve her birinin 10 kuruş masrafla onarılması düşünülmektedir. Sonuç itibariyle kütüphanedeki 20 adet kitabın onarımı için 200 kuruş; diğer 5 adet kitabın matbu nüshalarının satın alınması için 300 kuruş olmak üzere toplam 500 kuruş masraf yapıldığını öğreniyoruz. Buradaki önemli hususlardan bir tanesi kütüphanede yer alan el yazması eserlerin matbu nüshalarının basılmış olmasıdır. Ayrıca bu elyazması eserler onarılamayacak kadar kötü durumda da olsa kütüphanede kalması şart koşulmuştur. Diğer taraftan kütüphanede hem el yazması eserlerin hem de matbu kitapların olduğu anlaşılmaktadır.

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın H.1158 / M.1745-1746 tarihli vakfiyesinde, kütüphanenin işleyişi ve çalışanlarıyla ilgili şu bilgiler yer almaktadır; "*… kitabhâne-i latîfe ta'yin olunan hâfız-ı kütüb-i evvel yevmî on beş akçe ve hâfız-ı kütüb-i sânî on dört akçe ve*

"Evkaf-ı humayun nezaret-i celilesinin iş bu tezkeresinde işar olunduğu ve kütüphaneler müfettişliğinin derkenarında beyan edildiği üzere Hacı Beşir Ağa Kütüphanesinde muhtac-ı tamir olan kitaplardan yazıları ıslaha gayrı kabil olacak surette bozulmuş olan beş adedinin kemakân kütüphanede kalmak üzere yerlerine matbu nüshalarının mübayasıyla kütüphaneye vaz'ı ve diğer yirmi kitabın tamiri münasib olacağının cevaben nezaret-i müşarun-ileyhaya işar buyrulması babında emr-i ferman hazreti menlehül emrindir. 18 Rebiülahir 1321 / 1 Temmuz 1319".

[427] B.O.A., MF.MKT., 724 / 23.

hâfız-ı kütüb-i sâlis bevvâb vazîfesiyle maa on üç akçe ve hâfız-ı kütüb-i râbi' on akçe vazîfeye mutasarrıf olalar lâkin kitabhâne-i celîlede mevzû' olan kütüb-i şerîfeler kütübhâneden taşra çıkarılmayub ve istiâre tarîkıyla kimesneye virilmeyüb istifâde ve istinsâh idenler; derûn-ı kütübhânede ideler ve bir kimesne kütüb-i celîle içün mücellid olup yevmî üç akçe ve bir kimesne dahî kütübhânenin ferrâşı olup iki akçe vazîfe ve bir akçe çârub bahâya mutasarrıf ola …"[428].

Tablo-5: H.1158 / M.1745-1746 Tarihli Vakfiyeye Göre Babıâli Hacı Beşir Ağa Külliyesi Kütüphanesinde Çalışanlar ve Aldıkları Ücretler[429]

Görevi	**Görevli Sayısı**	**Günlük/Akçe**	**Yıllık/Akçe**
Hâfız-ı kütüb-i evvel	1	15	5310
Hâfız-ı kütüb-i sânî	1	14	4956
Hâfız-ı kütüb-i sâlis bevvâb vazîfesiyle maa	1	13	4602
Hâfız-ı kütüb-i râbi'	1	10	3540
Mücellid	1	3	1062
Ferrâş	1	2 akçe ve 1 akçe çârub bahâya	1062
Toplam	**6**	**57**	**20532**

Vakfiyede yer alan bu bilgilerden kütüphane 6 kişinin çalıştığını ve günlük toplam 57 akçe ücret aldıklarını öğreniyoruz. Ayrıca vakfiyeden kütüphanenin işleyişi hakkında da bilgi sahibi oluyoruz. Özellikle "*kütüb-i şerîfeler kütübhâneden taşra çıkarılmayub ve istiâre tarîkıyla kimesneye virilmeyüb istifâde ve istinsâh idenler; derûn-ı kütübhânede ideler"* ifadesinden kütüphaneden dışarıya kitap çıkarılmasının yasak olduğu, çalışmak isteyenlerin bizzat kütüphaneye gelerek burada çalışmaları şart koşulduğu anlaşılmaktadır. Hatta kütüphanenin inşasından kısa bir süre sonra tespit edilemeyen bir tarihte hafız-ı kütüplerin vakfiyedeki bu şartlara uymayarak, beş günlüğüne bazı kitapların kütüphane dışına çıkmasına izin vermeleri ve bazı kitapların kaybolması

[428] Munise Günal tarafından neşredilen vakfiye, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa Bölümü, 682 numarada kayıtlıdır. Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.100.

[429] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.100.

üzerine bir süreliğine kütüphane kapatılmıştır[430]. M. Ocak 1784'te yapılan sayımda kütüphanedeki 38 kitabın kaybolduğu tesbit edilmiş ve geri kalan 676 kitap hâfız-ı kütüblere teslim edilip yeni düzenlemeler yapıldıktan sonra kütüphane tekrar hizmete açılmıştır[431]. Diğer taraftan, kütüphanede bir mücellidin görevlendirilmiş olması, kitaplara verilen önemi ve yıpranan kitapların onarılmasının öngörüldüğünü göstermektedir.

[430] İsmail E. Erünsal, "Beşir Ağa Kütüphanesi", (Cağaloğlu), **İslâm Ansiklopedisi**, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.4.
[431] İsmail E. Erünsal, **Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s.212.

3.6.3.Konya Hadim Kütüphanesi:

Çizim No: 37

Fotoğraf No: 201-215

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Kütüphane, Konya'nın Hadim İlçesi'nde, Taşpınar Mahallesi, Kitaplık Sokak'ta bulunmaktadır. Üzerinde inşa kitabesi bulunmayan yapının inşasıyla ilgili arşiv taramasında da herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Ancak bugüne kadar kütüphaneyle ilgili araştırma yapanların ortak düşüncesi yapının Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırıldığıdır[432]. Bizde bu araştırmaları referans alarak kütüphanenin Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırıldığını kabul ediyoruz. Fakat yapının kesin inşa tarihini de belirleyemiyoruz. Buna karşılık Hacı Beşir Ağa'nın siyasi ve ekonomik yönden güçlü olduğu ve Ebû Said Muhammed Hâdimî[433] ile M.1730'lu yıllarda tanıştığı düşünülürse M.1730–1746 yılları arasında inşa edildiği kabul edilebilir.

Mimari Tanım: Kare planlı, tek katlı, tek mekânlı kütüphanenin üzeri tromplarla geçilen kubbeyle örtülüdür (Çizim-37) (Fotoğraf-201). Kütüphanenin kuzey cephesine cephe boyunca uzanan bir bölüm eklenmiştir. Sonradan eklenen bu bölümün üzeri içten düz ahşap tavan, dıştan tek yöne eğimli çatıyla örtülüdür. Yapının kubbesi ve sonradan eklenen bölümün üzeri dıştan kurşun kaplıdır.

---

[432] Kütüphaneyle ilgili tarihlendirmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Mustafa Yayla, "Ebû Saîd Hâdimî", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s.24-26; İzzet Sak, "Şehdî Osman Efendi'nin Hâdim Kütüphânesi'ne Vakfettiği Kitaplar", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.10, Konya 2003, s.83-132; Hacer Kara, **Konya-Hadim ve Taşkent Türk Devri Yapıları**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2006, s.52-54; İsmail E. Erünsal, **Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s.202.

[433] Ebû Said Muhammed Hâdimî hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Mustafa Yayla, "Ebû Saîd Hâdimî", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s.24-26; Bahtiyar Eroğlu, "Ebu Said Mehmed Hadimi ve Kütüphanesi", **Yeni İpek Yolu Dergisi**, S. 140, Yıl, 12, Konya 1999, s.29-34; Yaşar Sarıkaya, **Merkez ile Taşra Arasında Bir Osmanlı Âlimi- Ebu Said El-Hâdimî**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007; Ramazan Kızılkaya, **Ebû Said Muhammed Hadimî Hayatı ve Eserleri**, Konya 2008.

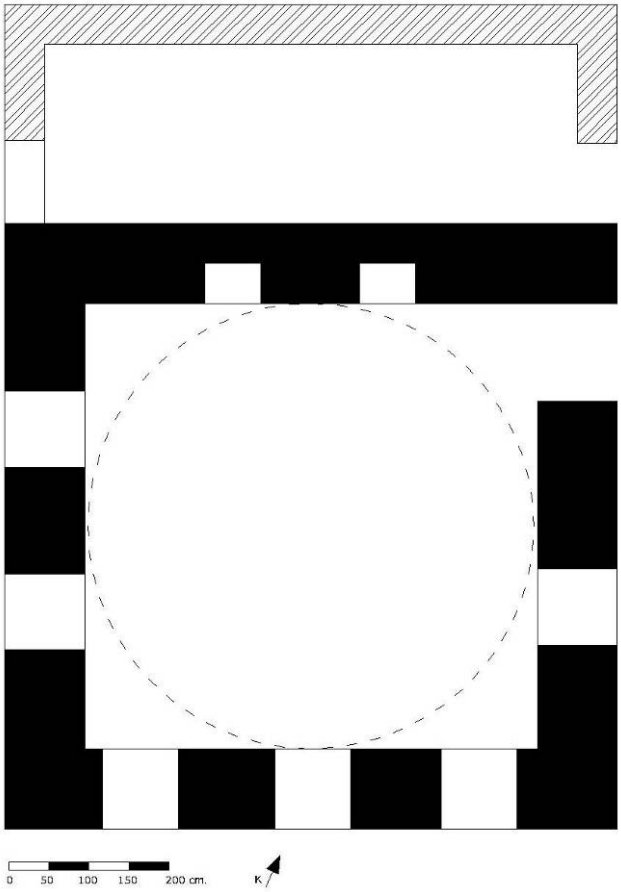

Çizim-37: Hadim Kütüphanesi'nin planı (Çizim-Lokman TAY)

Fotoğraf-201: Hadim Kütüphanesi'nin genel görünüşü

Sade bir düzenlemeye sahip olan kütüphanenin en hareketli cephesi güney cephedir (Fotoğraf-202). Cephe üzerinde üç adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencerelerin üzerinde çökertme olarak yapılmış sivri kemer formunda hafifletme kemerleri mevcuttur. Ahşap doğramalı pencereler yarmalı geçmeli demir parmaklıklara sahiptir.

Yapının batı cephesinde ikisi asıl bölümde, biri sonradan eklenen bölümde olmak üzere üç adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı bulunmaktadır (Fotoğraf-203). Güney cephedeki pencerelerle aynı özelliklere sahip olan esas bölümün pencereleri üzerinde çökertme olarak yapılmış sivri kemer formunda hafifletme kemerleri mevcuttur. Ahşap doğramalı pencereler yarmalı geçmeli demir parmaklıklıdır. Yapının kuzey cephesine eklenen bölümün batı cephesinde diğerlerine oranla biraz daha küçük bir adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı yer almaktadır. Ahşap doğramalı bu pencere de yarmalı geçmeli demir parmaklıklara sahiptir.

Yapının kuzeyine eklenen bölümün kuzey cephesi tamamen sağır tutulmuştur. Doğu cephedeki kapıdan bu bölüme girdiğimizde kütüphanenin kuzey cephesini oluşturan asıl duvarda da herhangi bir açıklık olmadığı görülmektedir (Fotoğraf-204).

Doğu cephenin yaklaşık ortasında diğer cephelerdeki pencerelerle aynı özelliklere sahip, bir adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı yer almaktadır. Pencerenin üzerinde çökertme olarak yapılmış sivri kemer formunda hafifletme kemeri bulunmaktadır (Fotoğraf-205). Ahşap doğramalı pencere yarmalı geçmeli demir parmaklıklıdır. Orijinal binanın kuzeydoğu köşesindeki formu bozulmuş yuvarlak kemerli kapıdan içeriye girilmektedir. Kütüphanenin üst örtüsü dışarıdan tamamen kurşun kaplıdır. Ayrıca beden duvarları ince bir saçakla sonlanmaktadır.

Fotoğraf-202: Kütüphanenin güney cephesi

Fotoğraf-203: Kütüphanenin batı cephesi

Fotoğraf-204: Kütüphanenin kuzey cephesi

Fotoğraf-205: Kütüphanenin doğu cephesi (giriş cephesi)

Kuzeydoğu köşedeki kapıdan girilen kütüphanenin içerisi oldukça basit bir düzenlemeye sahiptir. Kare planlı kütüphane, güney cephesinde üç adet, batı cephesinde iki adet, doğu cephesinde de bir adet pencere ile aydınlatılmaktadır (Fotoğraf-206-208). Sivri kemerli pencereler, ahşap lentolara sahiptir. Dışarıdan sağır tutulmuş olan kuzey

cephenin içerisinde muhtemelen kitaplık olarak kullanılan iki adet niş yer almaktadır. Nişler ahşap parçalarla iki raflı olarak düzenlenmişlerdir (Fotoğraf-209). Kare planlı kütüphanenin üzeri tromplarla geçilen kubbeyle örtülüdür (Fotoğraf-210). Ayrıca beden duvarlarının üst seviyesinden destek için ahşap gergiler atılmıştır. Kütüphanenin kuzey cephesine sonradan eklenen mekân ise içten düz ahşap tavani dıştan tek yöne eğimli kırma çatıyla örtülüdür.

Fotoğraf-206: Kütüphanenin güney duvarı içten görünüşü

Fotoğraf-207: Kütüphanenin batı duvarı içten görünüşü

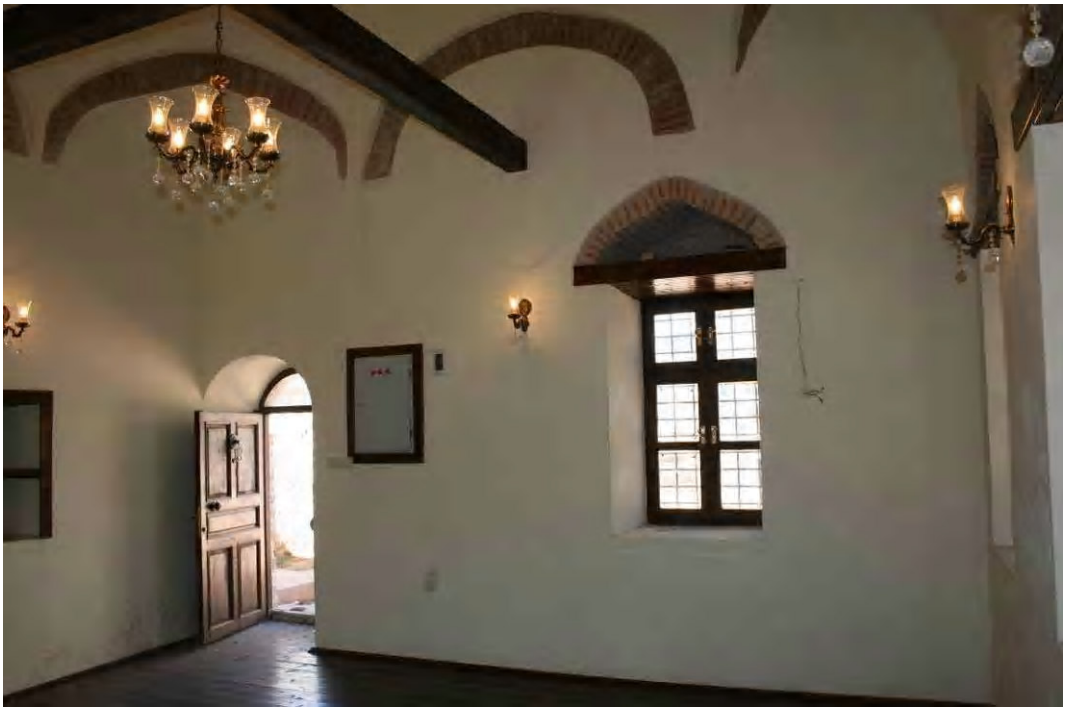

Fotoğraf-208: Kütüphanenin doğu duvarı içten görünüşü

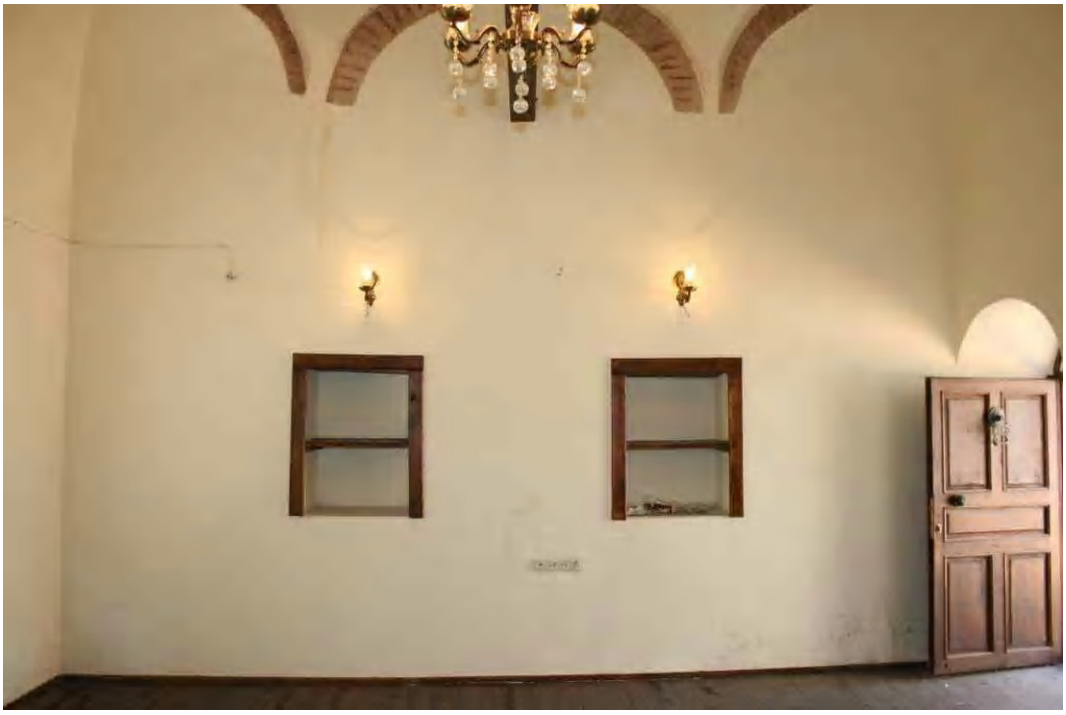

Fotoğraf-209: Kütüphanenin kuzey duvarı içten görünüşü

Fotoğraf-210: Kütüphanenin örtü sistemi ve tromplar

Fotoğraf-211: Kütüphanenin kuzey cephesine sonradan eklenen mekân

Malzeme ve Teknik: Kütüphanenin inşasında, taş, tuğla, ahşap ve metal malzeme kullanılmıştır. Yapının beden duvarları moloz taş ve tuğlanın nöbetleşe kullanıldığı almaşık teknikle inşa edilmiştir. Ahşap doğramalı pencereler, demir parmaklıklara sahiptir. Yapının kapı ve pencere kemerleri tuğladır. Kubbe ve kubbeye geçişi sağlayan tromplar da tuğla malzemeden oluşturulmuştur. Ayrıca kubbe eteğindeki gergiler ahşap malzemedendir.

Süsleme: Yapı üzerinde herhangi bir süsleme öğesi bulunmamaktadır.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Günümüzde yapının üzerinde herhangi bir onarım kitabesi bulunmamaktadır. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki çalışmalarımızda da yapının onarımına dair herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Ancak yapının eski fotoğraflarında kapı üzerinde görülen mermer levhada, yapının 21.08.1951 tarihinde Konya Valisi Kemal Hadimli tarafından tamir ettirildiği belirtilmektedir (Fotoğraf-212). Ayrıca yapının kuzeyindeki mekânın da onarımlarda eklendiği anlaşılmaktadır.

1977 yılında kütüphanenin kubbesi betonla kapatılmış ve üzeri çinko kaplı kırma çatıyla örtülmüştür[434] (Fotoğraf-213-215). 1988 yılında ise hazine avukatlarından Şükrü Çankaya tarafından yapı sıvatılmış ve badana yaptırılmıştır[435]. Yapılan bilinçsiz müdahalelerle asli özelliklerini büyük oranda yitiren yapı, 2013 yılında Konya-Meram Belediyesi tarafından restore edilerek özgün haline kavuşturulmuştur. Ancak kuzey cepheye sonradan eklenen bölüm onarımlar sırasında bırakılmıştır. Sonuç olarak yapının gelecek nesillere aktarılabilmesi için, yeniden amacına uygun olarak kullanıma açılması gerekmektedir.

Fotoğraf-212: Kütüphanenin 1951 yılına ait onarım levhası[436]

[434] Bahtiyar Eroğlu, **XVII.-XIX. Yüzyıllarda İç, Batı ve Güneybatı Anadolu'da Kütüphane Mimarisi**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1998, s.48; Hacer Kara, **Konya-Hadim ve Taşkent Türk Devri Yapıları**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2006, s.52.
[435] Bahtiyar Eroğlu, **XVII.-XIX. Yüzyıllarda İç, Batı ve Güneybatı Anadolu'da Kütüphane Mimarisi**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1998, s.48.
[436] Hadim Belediyesi Arşivi'nden alınmıştır.

Fotoğraf-213: Onarımlar sırasında kütüphanenin doğu cephesi[437]

Fotoğraf-214: Onarımlar sırasında kütüphanenin içten görünüşü[438]

[437] Hadim Belediyesi Arşivi'nden alınmıştır.
[438] Hadim Belediyesi Arşivi'nden alınmıştır.

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın vakfiyelerinde bu kütüphaneye dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

Fotoğraf-215: Onarım öncesi kütüphanenin içerisi[439]

[439] Hadim Belediyesi Arşivi'nden alınmıştır.

3.7.Medreseler

3.7.1.Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Medresesi[440]:

Çizim No: 38-40

Fotoğraf No: 216-252

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Medrese, İstanbul'un Eyüp İlçesi, Nişanca Mahallesi'nde, Baba Haydar Mektebi Sokağı ile Balcı Sokağı'nın kesiştiği köşede yer alan külliyenin ana yapısı olarak belirmektedir. Külliyenin cümle kapısı üzerindeki kitabeye göre yapı H.1147 / M.1734–1735 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Mimari Tanım: Külliyenin doğu cephesindeki cümle kapısına açılan uzunca bir merdivenle medresenin avlusuna ulaşılır. Külliyenin kurulduğu alanın eğiminden dolayı medrese, cümle kapısından bir hayli yüksektir. Külliyenin ana yapısı olarak beliren medrese "L" planlı bir düzenlemeye sahiptir. Dershane-mescit, kütüphane, öğrenci odaları ve servis mekânlarından (tuvalet, abdesthane ve çamaşırhane) oluşan medrese; tek katlı, revaklı açık avlulu bir plan şemasına sahiptir (Çizim-38-40) (Fotoğraf-216). Yapı, ana hatlarıyla batı ucunda kare planlı bir dershane odası-mescit ve hemen yanındaki kare planlı kütüphanenin devamına "L" şeklinde sıralanmış öğrenci odalarından oluşmaktadır. Yapının güneybatı köşesine ise servis mekânları (tuvalet, abdesthane ve çamaşırhane) yerleştirilmiştir. Öğrenci odalarının üzerinde kare kesitli bacalar görülmektedir. Hacı Beşir Ağa'nın H.1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiyesinde yapı; "… *sekiz adet hücre-i valayı müştemil olan medrese-i latifelerine …*"[441] şeklinde tanımlanmaktadır.

Mimari açıdan bir bütün olarak inşa edildiği için dershane-mescit, kütüphane ve medrese birlikte anlatılacaktır. Doğu köşede yer alan dershaneyle-mescitle başlayan mimari tanımlama kütüphane ve medrese şeklinde devam edecektir.

---

[440] Yapı kaynaklarda "Dar'ül-hadis" olarak geçmektedir. Bakınız; Mübahat S. Kütükoğlu, **20. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.307-309.

[441] V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H. 1148 (M.1735-1736) tarihli vakfiye.

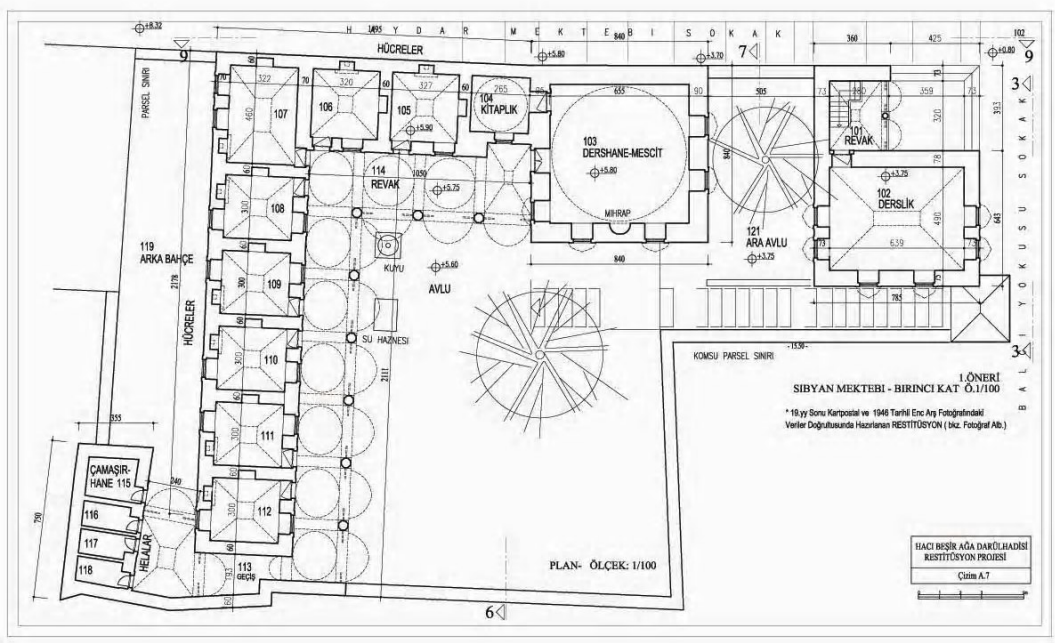

Çizim-38: Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi vaziyet planı[442]

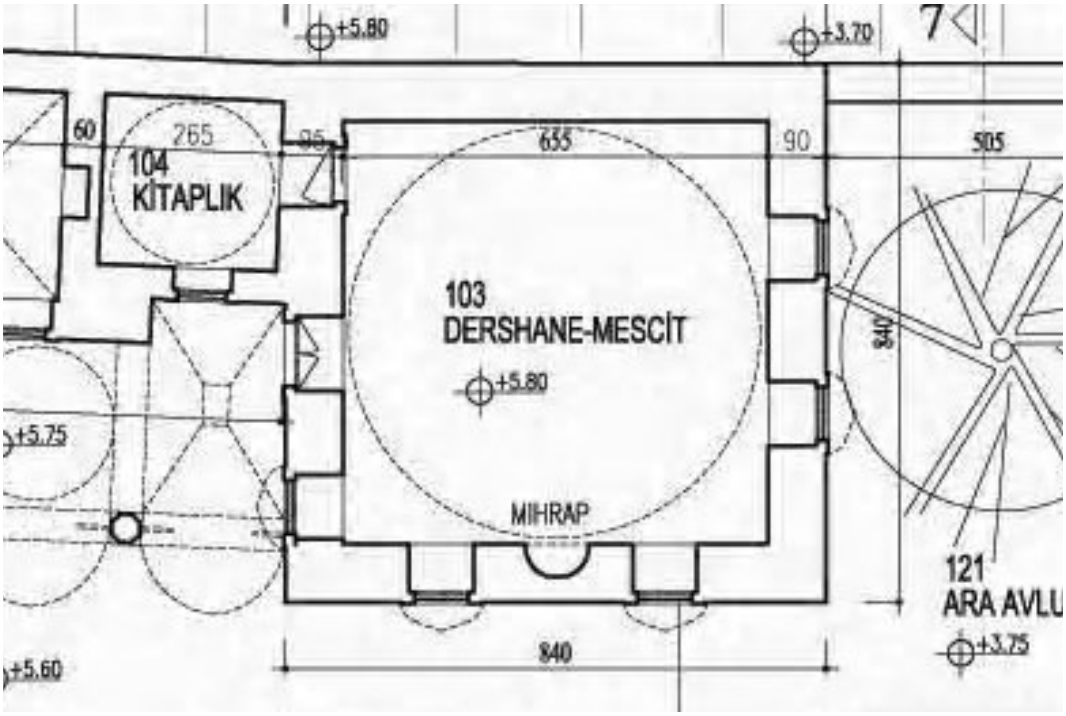

Çizim-39: Dershane-mescit ve kütüphanenin planı[443]

[442] Nesrin Mumcu, **Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme**, (Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s.102.

[443] Nesrin Mumcu, **Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme**, (Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s.102.

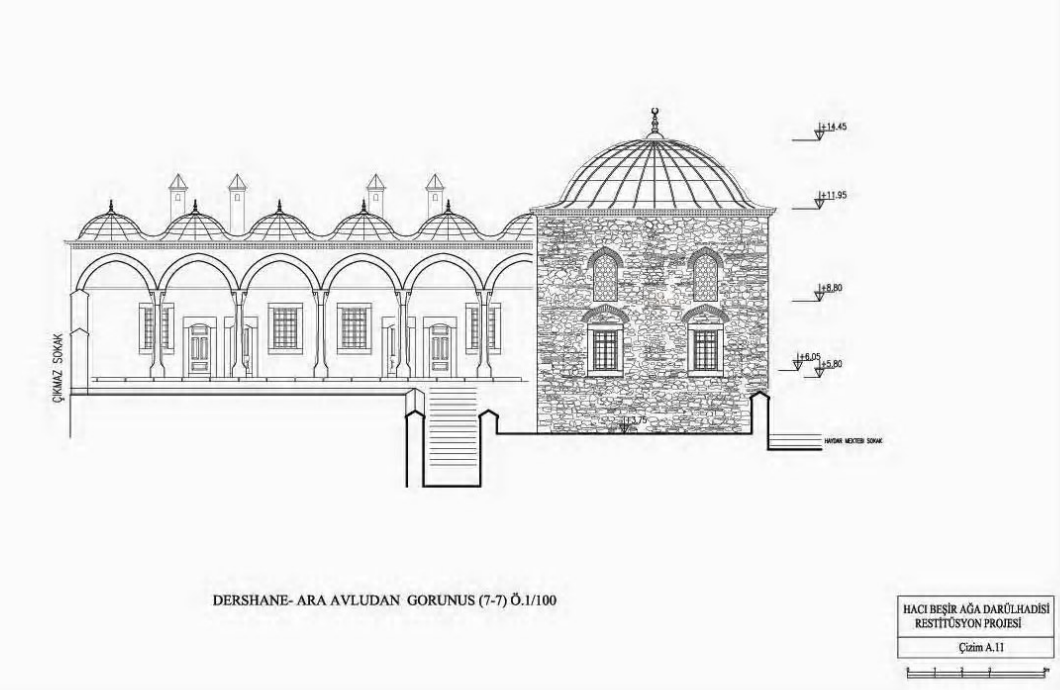

Çizim-40: Medresenin doğudan görünüşü[444]

Fotoğraf-216: Medrese, kütüphane ve mescidin genel görünüşü

Dershane-Mescit: "L" planlı medresenin doğu ucundaki kare planlı dershane-mescidin batı cephesine kütüphane ve öğrenci odaları yerleştirilmiştir. Güney ve doğu cepheleri

[444] Nesrin Mumcu, **Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme**, (Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s.106.

avluya açılan dershane-mescidin Baba Haydar Mektebi Sokağı'na bakan kuzey cephesi ise tamamen sağır tutulmuştur (Fotoğraf-217).

Dershane-mescidin sıbyan mektebine açılan doğu cephesinde iki adet alt sıra, iki adet de üst sıra penceresi mevcuttur (Fotoğraf-218-219). Alt sıra pencereleri, dikdörtgen formludur. Lento ve söveleri beyaz renkli kesme taş olan pencerelerin üzerinde tuğla malzemeden hafifletme kemerleri yer almaktadır. Hafifletme kemerleri formu bozulmuş sivri kemer şeklindedir. Ahşap doğramalı pencereler lokmalı demir parmaklıklara sahiptir. Alçı şebekeli üst sıra pencereleri ise tuğla malzemeden sivri kemerli olarak düzenlenmişlerdir.

Dershane-mescidin güney cephesinde iki adet alt sıra, üç adet de üst sıra penceresi görülmektedir (Fotoğraf-220). Beyaz renkli düzgün kesme taştan lento ve sövelere sahip olan alt sıra pencereleri dikdörtgen formludur. Pencerelerin üzerinde çökertme olarak yapılmış, sivri kemer formunda hafifletme kemerleri mevcuttur. Ahşap doğramalı pencereler lokmalı demir parmaklıklara sahiptir. Alçı şebekeli üst sıra pencereleri ise sivri kemerli olarak düzenlenmiştir. Mescidin batı cephesinde kütüphane ve revaklar yer almaktadır. Cephe üzerinde mescidin giriş kapısı ve bir adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Zemin seviyesindeki dikdörtgen formlu pencerenin üzerinde tuğla malzemeden, formu bozulmuş bir hafifletme kemeri yer almkatadır. Bu pencerenin kuzeyine düzgün kesme taşlarla çevrili ve basık kemerli giriş kapısı yerleştirilmiştir. Kapı açıklığını yine formu bozulmuş bir hafifletme kemeri çevrelemektedir. Mescidin giriş kapısı önündeki revak, aynalı tonozla örtülüyken; öğrenci odaları boyunca "L" şeklinde devam eden diğer revaklar kubbeyle örtülüdür (Fotoğraf-221-222). Son yıllardaki onarımlarda yenilenen mermer sütunların taşıdığı yuvarlak kemerlere oturan revaklar, kirpi saçakla sonlanmaktadır. Ayrıca revak kemerleri demir gergilerle birbirine bağlanmıştır.

Fotoğraf-217: Dershane-mescidin kuzey cephesi

Fotoğraf-218: Medresenin dershanesinin-mescidinin güneydoğu köşeden

Fotoğraf-219: Dershane-mescidin güney cephesi

Fotoğraf-220: Dershane-mescidin güney cephesi

Fotoğraf-221: Dershane-mescidin giriş kapısı ve yanındaki pencere

Fotoğraf-222: Dershane-mescit ve kütüphanenin önündeki revakın örtüsü

Mescide batı cephesinde yer alan dıştan basık kemerli, içten yuvarlak kemerli bir düzenlemeye sahip olan kapıdan girilmektedir (Fotoğraf-223). Mekânın güney duvarında, burasının aynı zamanda külliyenin mescidi olduğunu gösteren yarım daire

planlı mihrap nişi yer almaktadır. Mihrabın iki yanına birer adet alt sıra penceresi, üç adet de üst sıra penceresi yerleştirilmiştir (Fotoğraf-224). Kuzey cephesi tamamen sağır bırakılmış olan mescidin doğu cephesinde iki adet alt sıra, iki adet de üst sıra penceresi yer almaktadır (Fotoğraf-225-226). Alt sıra pencereleri dıştan lentolu iken içeride sivri kemerli nişler içerisine açılmaktadır. Alçı şebekeli üst sıra pencereleri ise dışta da içte de sivri kemerlidir. Batı cephedeki kapının güneyinde bir adet pencere açıklığı, kuzeyinde ise kütüphaneye geçilen basık kemerli bir kapı yer almaktadır. Batı duvarındaki bu iki kapı arasına da basık kemerli küçük bir niş yerleştirilmiştir. Kare planlı dershanenin-mescidin üzeri pandantiflerle geçilen bir kubbeyle örtülüdür.

Fotoğraf-223: Dershane-mescidin batı duvarı

Fotoğraf-224: Dershane-mescidin güney duvarı

Fotoğraf-225: Dershane-mescidin doğu duvarı

Fotoğraf-226: Dershane-mescidin kuzey duvarı

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın H.1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiyesinden öğrendiğimize göre, medresede öğrenim gören öğrencilerden birinin mescitte imamlık yapması bir diğerinin ise müezzinlik ve kayyımlık yapması şart koşulmuştur. Bu husus vakfiyede şöyle zikredilmektedir; *"… talebe-i merkumeden isti'dadı zahir olandan biri dershane-i mezkure mihrabında mura'at-ı ta'dil-i erkan ile imamet edüp yevmi altı akçe vezifeye mutasarrıf ola*; *… talebe-yi mezkureden biri müezzin ve kayyım olup yevmi beş akçe vazifeye mutasarrıf ola …*"[445].

Tablo-6: H.1148 / M.1735-1736 Tarihli Vakfiyeye Göre Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Mescidinin Çalışanları ve Aldıkları Ücretler[446]

Görevi	**Görevli Sayısı**	**Günlük/Akçe**	**Yıllık/Akçe**
İmam	1	6	2124
Müezzin ve kayyım	1	5	1770
Toplam:	**2**	**11**	**3894**

Vakfiyede geçen bu bilgilerden medresede eğitim gören öğrencilerden birinin imam, bir diğerinin de müezzin olarak görev yapması ve imam olanın günlük 6 akçe, müezzin

[445] V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H. 1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiye.
[446] V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H. 1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiye.

olanında günlük 5 akçe ücret alması şart koşulmuştur. İki öğrenciye hizmetleri karşılığında günlük 11 akçe ücret ödenmektedir.

Kütüphane: Hacı Beşir Ağa'nın H.1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiyesinde; "…*kaviyyü'l-esas kütübhane-i bala*"[447] olarak tanımlanan kütüphane, tek mekânlı küçük bir hücreden oluşmaktadır. Doğusu dershane, batısı öğrenci odaları ile bitişik olan kütüphanenin kuzey cephesinde bir adet mazgal pencere yer almaktadır (Fotoğraf-227-228). Güney cephenin önünde ise aynı zamanda dershanenin de kapısını örten aynalı tonozla örtülü bir revak mevcuttur. Yuvarlak formdaki revak kemerleri demir gergilerle birbirine bağlanmıştır. Revakın üzerindeki beden duvarları kirpi saçakla sonlanmaktadır. Kütüphanenin güney cephesine medresenin diğer pencerelerinden daha küçük boyutlu bir adet dikdörtgen formlu pencere açılmıştır (Fotoğraf-229).

Fotoğraf-227-228: Kütüphanenin kuzey cephesi ve mazgal pencereden detay

[447] V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H.1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiye.

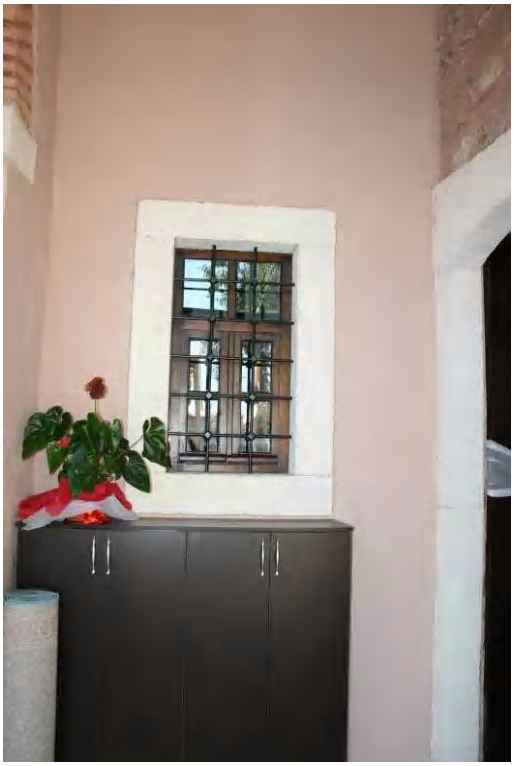

Fotoğraf-229: Kütüphanenin güney cephesindeki pencere

Kütüphaneye, dershanenin batı duvarında yer alan basık kemerli kapıdan girilmektedir. Doğu duvarında giriş kapısı bulunan kütüphanenin, kuzey duvarında bir mazgal pencere, güney duvarında da bir adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı mevcuttur. Dış cephede lentolu bir düzenlemeye sahip olan güney duvarındaki pencere, içeride yuvarlak kemerli bir niş içerisine yerleştirilmiştir. Batı duvarında herhangi bir açıklığı bulunmayan kare planlı kütüphanenin üzeri pandantiflerle geçilen kubbeyle örtülüdür (Fotoğraf-230-232).

Fotoğraf-230: Mescidin içerisinden kütüphaneye geçilen kapı

Fotoğraf-231: Kütüphanenin kuzey cephesindeki mazgal pencere

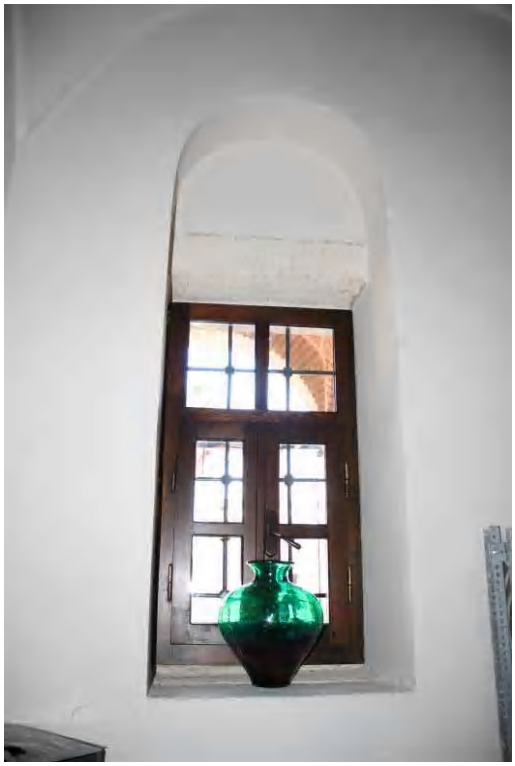

Fotoğraf-232: Kütüphanenin güney cephesindeki pencere

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın H.1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiyesinden kütüphanenin çalışanları ve aldıkları ücretlerin yanında kütüphanenin işleyişiyle ilgili de bazı bilgilere ulaşıyoruz; "*İşbu zeyl-i vakfiyede aliyyü'l-esami ve'l-evsaf mastur ve muharrar olup kütübhane-i mezkurede vaz' ve vakf eylediğim kütüb-ü nefise ve nüseh-i celileye üç nefer kimesne evvel ve sani ve salis itibarile hafız-ı kütüb olup hafız-ı kütüb-ü evvel olan medrese-i mezkure sükkânındân olmayup hanedan âlim ve fadıl ve mütedeyyin ve sadakat ve istikamet ile ma'ruf bir kimesne olup yevmi on beş akçe vazifeye mutasarrıf ola ve hafız-ı kütüb-ü sani ve salis medrese-i mezkure hücüratında sakin talebeden müsteid bulunan kimesnelere verilüp hafız-ı kütüb-ü sani olan medrese-i mezkurede mu'id olup yevmi altı akçe vazifeye mutasarrıf ola ve hafız-ı kütüb-ü salis dahi yevmi altı akçe vezifeye mutasarrıf ola … talebe-i mezkureden birisi kütüb-ü mevkufe-i mevsufeyi esami ve evsaflarile defter edüp katib-i kütüb ve nazır olup her re's-i senede mevcud olan kütüb-ü celileyi marifet-i mütevelli ile vakfiyede muharrer olan kütübe tatbik edüp yevmi beş akçe vazifeye mutasarrıf ola ve beher yevm hafız-ı kütüb olanlardan biri alâ tariki'l-münavebe mevcut bulunup tullabın müşküllerini hall içün dilediği kitabı verüp kütüb-ü mezkure kütübhaneden taşra çıkmayub hücarata ve sair mahalla mutala'a içün verilmeyüp ancak kütübhane-i mezkurede mutala'a oluna ve*

hafız-ı kütüblerden birisi taşra kitab verilüp hizmetinde taksiratı olur ise ref' olunup yeri bir müstakim adama verile …"[448].

Tablo-7: H.1148 / M.1735-1736 Tarihli Vakfiyeye Göre Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Kütüphanesinin Çalışanları ve Aldıkları Ücretler[449]

Görevi	**Görevli Sayısı**	**Günlük/Akçe**	**Yıllık/Akçe**
Hafız-ı kütüb evvel	1	15	5310
Hafız-ı kütüb-ü sani (talebe)	1	6	2124
Hafız-ı kütüb-ü salis (talebe)	1	6	2124
Katib-i kütüb ve nazır	1	5	1770
Toplam:	**4**	**32**	**11328**

Vakfiyede yer alan bu bilgilerden; kütüphanede üç hafız-ı kütüb, bir de kâtib-i kütüb ve nazır olmak üzere toplam dört kişinin çalıştığı öğrenilmektedir. Hafız-ı kütüb-ü evvel olanın medrese dışından, âlim, fadıl, mütedeyyin ve sadık bir kimse olması; diğer ikisinin ise medrese öğrencileri arasından seçilmesi şart koşulmuştur. Bu çalışanlara günlük toplam 32 akçe ücret ödenmesi de şartlar arasında yer almaktadır. Diğer taraftan vakfiyeden kütüphanenin işleyişi ve çalışanların görevleriyle ilgili de önemli bilgiler ediniyoruz. Kütüphanede çalışan hafız-ı kütüblerin nöbetleşe çalışarak, kütüphaneye çalışmaya gelen öğrencilere yardımcı olması istenmektedir. Kütüphaneye çalışmak için gelen öğrencilere istedikleri kitabı vermelerini, ancak medrese odaları da dahil olmak üzere hiçbir yere çıkarmalarına müsaade edilmemesi ifade edilmektedir. Hatta bu konunun o kadar üzerinde durulmuştur ki, dışarıya kitap çıkarılmasına izin veren çalışanların görevine son verilmesi ve yerine düzgün birisinin alınması şart koşulmuştur. Bu durum, kütüphanelerde güvenlik sorunu olduğunu akla getirmektedir. Muhtemelen değerli el yazması kitapların olduğu kütüphaneden çıkarılan kitapların kaybolacağı endişesi söz konusudur.

Medrese Odaları: Günümüzde medresenin batı cephesi yüksek binalarla kuşatılmış durumdadır. Bu sebeple medresenin bu bölümünde çok dar bir alan kalmıştır. Bu dar alanın etrafı da yüksek duvarlarla çevrelenmiştir. Medresenin batı cephesinde, bu cephedeki mekânlara açılan yedi adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı görülmektedir.

[448] V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H.1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiye.
[449] V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H.1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiye.

Ancak bu pencerelerden ikisi yapılan onarımlarda kapıya dönüştürülmüştür. Yapının kuzey cephesi ise tamamen sağır tutulmuştur (Fotoğraf-233).

Medresenin doğu ucundaki dershane-mescidin bitişiğindeki kütüphanenin batısına "L" şeklinde medrese odaları sıralanmıştır. Dershane-mescidin batı yanından başlayan revaklar, medrese odaları boyunca "L" şeklinde devam etmektedir. Revaklar, son yıllardaki onarımlarda yenilenen mermer sütunların taşıdığı yuvarlak kemerlere oturan ve pandantiflerle geçilen kubbelerle örtülüdür. Sadece dershane ve kütüphanenin önündeki revak aynalı tonoz örtüye sahiptir. Revak kemerleri demir gergilerle birbirine bağlanmıştır. Revakların avluya bakan cephelerine taş çörtenler yerleştirilmiştir. Ayrıca revaklar, kirpi saçakla sonlanmaktadır. Son yıllardaki onarımlarda revaklar tamamen camla kapatılmış ve avlunun ortasına da mermer malzemeden bir havuz yapılmıştır (Fotoğraf-234-239).

Fotoğraf-233: Medresenin kuzey cephesi

Fotoğraf-234: Medresenin güney cephesi

Fotoğraf-235: Medresenin kuzey kanadı, avludan görünüş

Fotoğraf-236: Medresenin batı kanadı, avludan görünüş

Fotoğraf-237-238: Medresenin kuzey ve batı kanadı

Fotoğraf-239: Medrese revaklarının üst örtüsü

Kütüphanenin batısına doğru "L" şeklinde sıralanmış sekiz adet mekân yer almaktadır. Dershane-mescit, kütüphane ve kütüphanenin hemen yanındaki kare planlı iki oda medresenin kuzey kanadını oluşturmaktadır. Kütüphanenin batısındaki iki adet kare planlı öğrenci odası güney cephelerindeki birer adet kapı ve birer adet de dikdörtgen formlu pencereyle avluya açılmaktadır. Dış cephede dikdörtgen formlu olan pencereler, içeride yuvarlak kemerli bir nişler içerisine yerleştirilmiştir. Bu mekânların içerisinde kuzey duvarlarında birer ocak nişi, doğu duvarlarında ise birer adet yuvarlak kemerli dolap nişi yer almaktadır. Ancak ocak nişleri günümüzde kapatılmıştır. Mekânların üzeri aynalı tonozla örtülüdür (Fotoğraf-240-248).

Medresenin batı kanadını kuzey-güney doğrultuda sıralanmış altı adet mekân teşkil etmektedir. Kuzey uçtaki kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı oda, doğu cephesindeki kapı ile avluya açılmaktadır. Bu mekânın içerisinde, batı duvarında bir ocak nişi ve kuzey duvarında yuvarlak kemerli bir dolap nişi bulunmaktadır. Ayrıca batı cepheye açılan iki adet penceresi mevcuttur. Ancak bu pencerelerden biri daha sonra kapıya dönüştürülmüştür. Batı kanadı oluşturan diğer odalar ise kare planlı olup, doğu cephelerindeki birer adet dikdörtgen formlu pencere ve birer adet de kapıyla avluya bağlanmaktadır. Bu mekânların içerisinde de batı duvarlarında birer adet ocak nişi,

kuzey duvarlarında da birer adet dolap nişi yer almaktadır. Odalar içerisinde yer alan ocak nişleri günümüzde kapatılmış durumdadır. Dolap nişleri ise oldukça yüksek ve yuvarlak kemerli olarak düzenlenmişlerdir. Ocaklar dışarıda yüksek bacalara sahiptir. Dış cephede dikdörtgen formlu pencereler, içeride yuvarlak kemerli yüksek nişler içerisine açılmaktadır. Dışarıda basık kemerli olan kapılar da yine içeride yuvarlak kemerli açıklıklara sahiptir. Mekânların tamamı aynalı tonozla örtülüdür.

Güneybatı köşedeki son öğrenci odasının güneyindeki tonoz örtülü geçitten batı cephedeki servis mekânlarının olduğu bölüme ulaşılmaktadır. Öğrenci odalarından aynalı tonoz örtülü bir revakla ayrılan bu bölümde, yan yana sıralanmış üç adet tuvalet ve bir adet de çamaşırhane yer almaktadır (Fotoğraf-249-252).

Fotoğraf-240-241: Kapı ve pencerelerin dıştan ve içten görünüşü

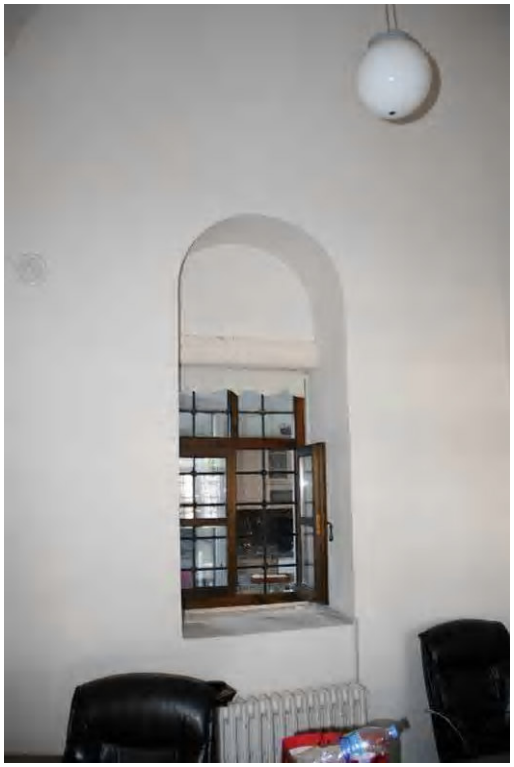

Fotoğraf-242-243: Pencerelerin içten görünüşü

Fotoğraf-244-245: Yuvarlak kemerli dolap nişleri

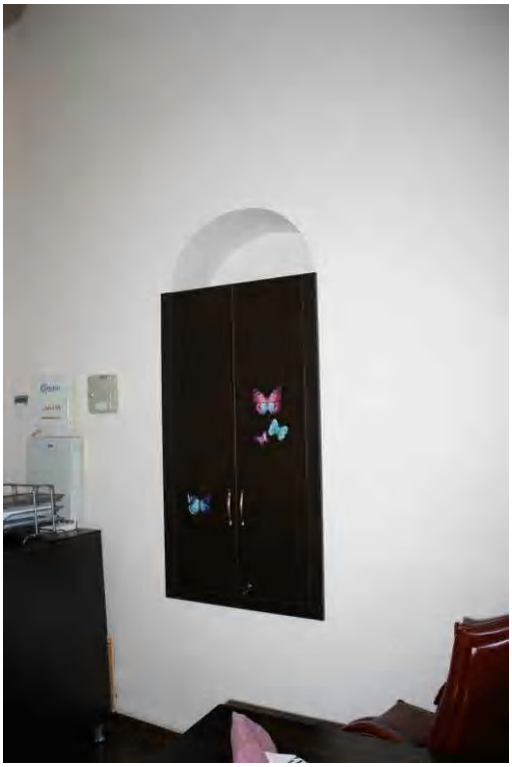

Fotoğraf-246-247: Günümüzde ahşap kapaklarla kapatılmış olan nişler

Fotoğraf-248: Odaların aynalı tonoz örtüsü

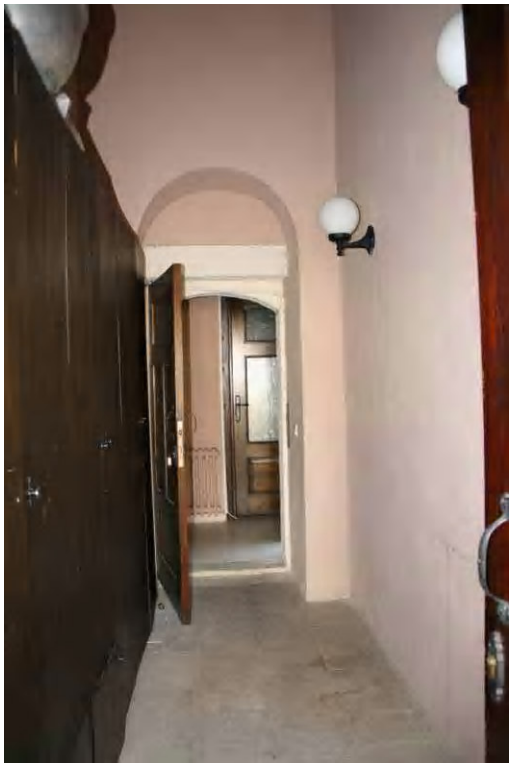

Fotoğraf-249-250: Tuvalet ve servis mekânlarına geçilen koridor ve tonoz örtüsü

Fotoğraf-251-252: Medresenin güneybatısındaki tuvaletler

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın H.1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiyesinde, medresenin çalışanları ve aldıkları ücretlerle ilgili şu bilgiler yer almaktadır; "… *ulum-ı nafı'a-ı*

şer'iyye ve funun-u mütedavile-i mer'iyye tedris ve ta'limine kudret-i kâmile ve ihata-ı şamilesi olan iki nefer âlim ve fadıl kimesne biri müderris biri muhaddis olup eyyam-ı ma'rufada ve evan-ı me'lufede medrese-i mezkurede tedris ve ta'lime müdavim ve mülazım olup müderris olan yevmi yirmibeş akçe ve muhaddis olan yevmi yirmi akçeye mutasarrıf olalar … hücürat-ı mezkurede kütüb-ü mûtadavele kıraetine sa'i ve mücidd ve fününu mütearife mebahis-i fehm ve teallüme müste'id olan danışmendan-ı kabiliyet nişan zümresinden birer kimesne sakin olup kütübhane-i mezkurede müderris ve muhaddis olanların ders ve teallümüne muvazabat ve mülazemet edüp her biri yevmi beşer akçe vazife-i hücre ve ikişer akçe şem'i beha ki cem'an yevmi yedişer akçe vazifeye mutasarrıf olup vazife-i mezkurelerin mütevelli-i vakf yedinden ahz ve kabz edeler ve dahi şöyle şart ve ta'yin eyledim ki; "İşbu zeyl-i vakfiyede aliyyü'l-esami ve'l-evsaf mastur ve muharrer olup kütübhane-i mezkurede vaz' ve vakf eylediğim kütüb-ü nefise ve nüsh-i celileye üç nefer kimesne evvel ve sani ve salis itibarile hafız-ı kütüb olup hafız-ı kütüb evvel olan medrese-i mezkure sükkânındân olmayub hanedan âlim ve fadıl ve mütedeyyin ve sadakat ve istikamet ile ma'ruf bir kimesne olup yevmi on beş akçe vazifeye mutasarrıf ola ve hafız-ı kütüb-ü sani ve salis medrese-i mezkure hücüratında sakin talebeden müsteid bulunan kimesnelere verilüb hafız-ı kütüb-ü sanı olan medrese-i mezkurede mu'id olup yevmi altı akçe vazifeye mutasarrıf ola ve hafız-ı kütüb-ü salis dahi yevmi altı akçe vezifeye mutasarrıf ola" ve talebe-i merkumeden isti'dadı zahir olandan biri dershane-i mezkure mihrabında mura'at-ı ta'dil-i erkân ile imamet edüb yevmi altı akçe vazifeye mutasarrıf ola ve talebe-i mezkureden birisi kütüb-ü mevkufe-i mevsufeyi esami ve evsaflarile defter edüb katib-i kütüb ve nazır olub her re's-i senede mevcud olan kütüb-ü celileyi marifet-i mütevelli ile vakfiyede muharrer olan kütübe tatbik edüb yevmi beş akçe vazifeye mutasarrıf ola ve beher yevm hafız-ı kütüb olanlardan biri alâ tariki'l-münavebe mevcut bulunup tullabın müşküllerini hall içün dilediği kitabı verüb kütüb-ü mezkure kütübhaneden taşra çıkmayub hücarata ve sair mahalla mutala'a içün verilmeyüb ancak kütübhane-i mezkurede mutala'a oluna ve hafız-ı kütüblerden birisi taşra kitab verilüb hizmetinde taksiratı olur ise ref' olunup yeri bir müstakim adama verile ve talebe-yi mezkureden biri müezzin ve kayyım olup yevmi beş akçe vazifeye mutasarrıf ola ve talebe-i merkumeden biri faraş-ı meydan ve hafız-ı tas çeşme ve musluk olup beher yevm va'z ve gece kaldırıp hıfz-ı seheri ta'lik edüb yevmi beş akçe vazifeye mutasarrıf ola ve talebe-i merkûmeden biri bevvab olup yevmi beş akçe vazifeye mutasarrıf ola ve talebe—i

mezkureden biri dahi ferraş-ı kenif olup yevmi beş akçe vazifeye mutasarrıf ola ve hücürat-ı mezkurede sakin sekiz nefer talebeye yevmi üçer akçe ecza-ı şerif vazifesi verilüp ba'de salati's-subhı birer cüz-i şerif kıraet olunup hatm-i şerif temamında sevabi vâkıf-ı müşârun ileyh ruhuna ihda oluna ve dahi vezaif-i mezkure taşradan bir kimesne verilmeyüp ancak medresede sakin olan talibine verile …"[450].

Tablo-8: H.1148 / M.1735-1736 Tarihli Vakfiyeye Göre Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Medresesinin Çalışanları ve Aldıkları Ücretler[451]

Görevi	**Görevli Sayısı**	**Günlük/Akçe**	**Yıllık/Akçe**
Müderris	1	25	8850
Muhaddis	1	20	7080
Hafız-ı kütüb evvel	1	15	5310
Hafız-ı kütüb-ü sani (talebe)	1	6	2124
Hafız-ı kütüb-ü salis (talebe)	1	6	2124
İmam	1	6	2124
Katib-i kütüb ve nazır	1	5	1770
Müezzin ve kayyım	1	5	1770
Farraş-ı meydan ve hafız-ı tas çeşme ve musluk	1	5	1770
Bevvab	1	5	1770
Ferraş-ı kenif	1	5	1770
Talebe	8	3x8=24	8496
Toplam:	**11 görevli + 8 Talebe= 19 kişi**	**127**	**44958**

Vakfiyede yer alan bilgilerden medrese 11 görevli 8 öğrenci olmak üzere 19 kişinin yaşadığı ve ücret aldığı öğrenilmektedir. Çalışanlar içerisinde en yüksek ücreti günlük 25 akçe ile müderris almaktadır. İkinci sırada 20 akçe akçe ile muhaddis gelmektedir. Öğrencilere ödenen ücretlerle birlikte günlük toplam 127 akçe ödeme yapıldığı anlaşılmaktadır.

Malzeme ve Teknik: Günümüzde büyük bölümü sıvalı ve boyalı olan yapıların sıvasız kalan bölümlerinden anlaşıldığı kadarıyla yapılar, moloz, kaba yonu ve düzgün kesme

[450] V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H.1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiye.
[451] V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H.1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiye.

taşla birlikte tuğla ve mermer malzemeyle inşa edilmiştir. Dış cephelerde moloz ve kaba yonu taşların arasına yer yer tuğla malzemeler yerleştirilerek düzensiz bir almaşık duvar tekniği uygulanmıştır. Yapıların kapı ve pencereleri beyaz renkli düzgün kesme taşlardan lento ve sövelere sahiptir. Ayrıca kapı ve pencerelerin üzerindeki hafifletme kemerleriyle, beden duvarlarının üzerindeki kirpi saçaklar ve revak kemerleri de tuğla malzemedendir. Son yıllardaki onarımlarda yenilenen revakları taşıyan sütunlar mermerdir. Ahşap doğramalı pencereler ise lokmalı demir parmaklılara sahiptir.

Süsleme: Oldukça sade bir düzenlemeye sahip olan yapıların üzerinde, beden duvarlarını sonlandıran kirpi saçaklar dışında süsleme öğesi görülmemektedir.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Üzerinde onarım kitabesi bulunmayan yapıyla ilgili arşiv taramasında da herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Ancak külliyenin güney cephesine sonradan açılan taç kapının üzerindeki mermer levhada yapının 2010 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından onarıldığı yazmaktadır. Günümüzde yapı, özel bir dernek tarafından kullanılmaktadır.

3.7.2.Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi Medresesi:

Çizim No: 41

Fotoğraf No: 253-272

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Medrese, Eminönü'ndeki Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nde avlunun batısında yer almaktadır. Giriş kapısı üzerindeki inşa kitabesine göre yapı H.1157 / M.1744–1745 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır (Fotoğraf-253).

Fotoğraf-253: Eminönü Hacı Beşir Ağa Medresesi'nin inşa kitabesi

Kitabenin okunuşu;

"Medâr-ı kutb-ı adâlet Cenâb-ı Hân Mahmud
Sipihr-i fazl u edeb şeyh ü şâb kavlince
Vücûdu masdar-ı ef'âl-i hayr u ihsândır
Ricâl-i dâniş sıhhat-nisâb kavlince

Yapıldı işte bu nev medrese zamânında
Ağa-yı Ekrem-i âlî-cenâb kavlince
Ağa-yı a'zam Dârü's-saâde Hacı Beşir
Cihân-ı hayırdır ehl-i sevâb kavlince

Kaziye-yi hasenâta netice bahş-ı vüfûr
Odur sikât-ı sahîhü'l-cevâb kavlince
Bunun gibi nice hayrât ola dahi peydâ
O zât-ı Ekrem dâd-intisâb kavlince

Burûc-ı çarh ile yeksân semân hücreleri
Zevi'l-maârif-i ilm-i hisâb kavlince

Müferrih oldu hele hey'et-i dil-ârâsı
Mühendisân-ı hazâkat-menât kavlince

Didim binâsına târih-i bî-bedel Rahmi:
Makâm-ı ders ü ifâde-i kitab kavlince 1157" [452].

İnşa kitabesinin altında iki parça halinde ketebe kitabesi yer almaktadır (Fotoğraf-254-255). Ketebe kitabesinden inşa kitabesini kitabesini Moralı Beşir Ağa'nın yazdığını öğreniyoruz.

Fotoğraf-254-255: Medresenin inşa kitabesindeki ketebe kitabesi

Ketebe kitabesinin okunuşu;
"Ketebehû'l-fakîr ilâ rahmeti Rabbihi'l-Kadîr
Beşir hâzin-i şehriyâri"[453].

Mimari Tanım: Eğimli bir araziye inşa edilen medrese ana hatlarıyla "U" şeklinde bir plan şemasına sahiptir. Medresenin avlusunu çevreleyen revaklar "U" şeklinde bir bütünlük arz ederken; doğu kanadın bir bölümü caminin son cemaat yeri tarafından işgal edildiğinden öğrenci odaları arasında kopukluk oluşmuştur. Medrese, tek katlı, revaklı açık avlulu "U" planlı medreseler grubuna dâhil edilebilir (Çizim-41). Hacı Beşir Ağa'nın H.1158 / M.1745-1746 tarihli vakfiyesinde; "*medrese-i latîf*" olarak ifade edilen medresenin 10 odadan oluştuğu belirtilmektedir; *"… medrese-i celîle on bâb hücre-i latîfeyi hâvi olmağla …"*[454]. Ancak günümüzde yapı, güney cephede beş, kuzey cephede beş ve doğu cephede dört olmak üzere toplam 14 mekândan

[452] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.31-33.
[453] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.31-33.
[454] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.99.

oluşmaktadır. Vakfiyede belirtilen 10 oda, muhtemelen görevliler ve öğrecilerin kalması için ayrılmış olan mekânlardır. Diğer dört mekân ise tuvalet, çamaşırhane ve mutfak gibi servis mekânları olmalıdır. Yapının beden duvarları üstünden tuğla malzemeyle oluşturulmuş kare kesitli bacalar yükselmektedir.

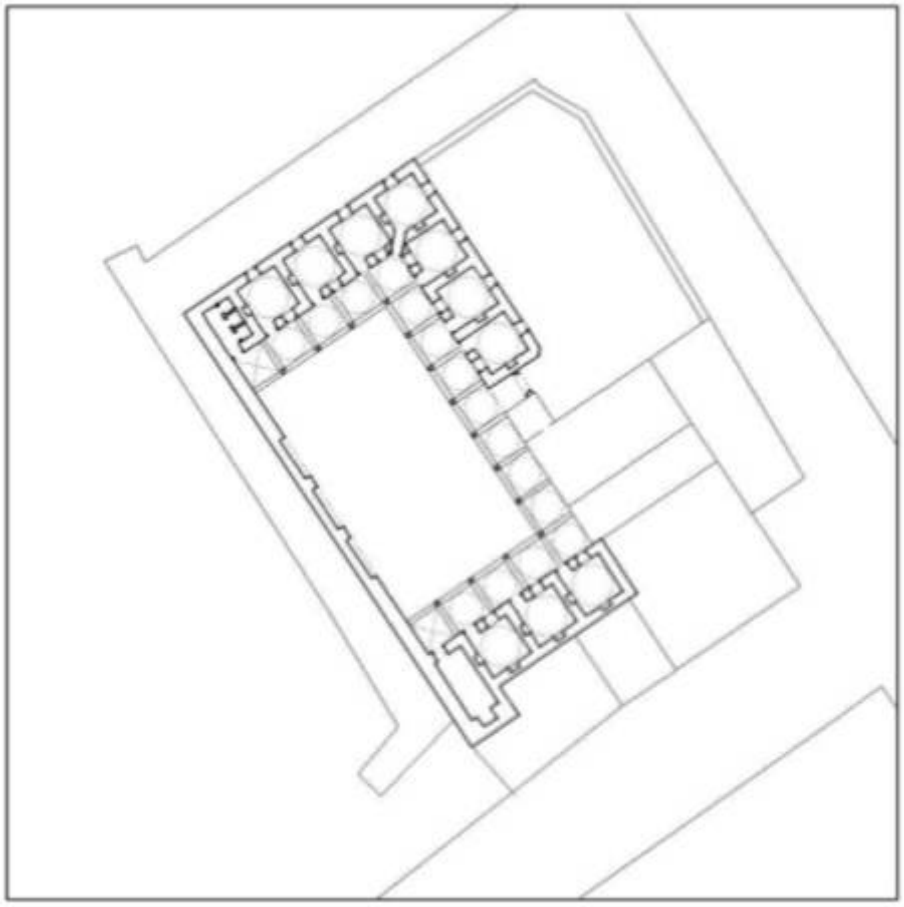

Çizim-41: Eminönü Hacı Beşir Ağa Medresesi'nin planı[455]

"U" planlı medresenin kuzey cephesi aynı zamanda külliyenin de kuzey cephesini oluşturmaktadır. Yüksek duvarlardan oluşan kuzey cephe üzerinde bir adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı yer almaktadır. Beyaz renkli kesme taştan lento ve sövelere sahip olan pencere lokmalı demir parmaklıklıdır. Bu pencerenin doğusundaki, muhtemelen pencere olan tuğla malzemeden yuvarlak kemerli açıklık onarımlar sırasında kapatılmıştır (Fotoğraf-256).

Yapının batı cephesi inşa edildiği arazinin eğimli olmasından dolayı tamamen toprağa dayalı olarak düzenlenmiştir. Bu sebeple batı cephede toprak üstünde çok az bir duvar

[455] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s.75.

görülebilmektedir (Fotoğraf-257). Güney cephesi büyük oranda sonradan inşa edilen yapılarla kapatılmış olan medresenin güneybatısında kütüphane ve cami yer almaktadır (Fotoğraf-258-259). Özellikle caminin son cemaat yeri ve minaresi, bu bölümdeki öğrenci odaları arasında kopukluğa neden olmuştur. Medresenin doğu cephesinde caminin avlusuna açılan üç pencere ve bir de kapı yer almaktadır (Fotoğraf-260). Beyaz renkli düzgün kesme taştan lento ve sövelere sahip olan dikdörtgen biçimli pencereler tuğla hafifletme kemerlerine sahiptir. Cephenin kuzey ucundaki caminin şadırvanına açılan kapı, pencerelerle aynı özelliktedir. Cephede, taş ve tuğla kullanılarak oluşturulan almaşık duvar tekniğinde, yatay istiflenmiş tuğla dizilerinde çeşitli geometrik düzenlemeler görülmektedir.

Fotoğraf-256: Medresenin ve külliyenin kuzey cephesi

Fotoğraf-257: Medresenin ve külliyenin batı cephesi

Fotoğraf-258: Medresenin güneyindeki kütüphane ve muhdes binalar

Fotoğraf-259: Medresenin batı ve kuzey cephesi

Fotoğraf-260: Medresenin doğu cephesi

Fotoğraf-261: Medresenin giriş kapısı

Medreseye minarenin kuzeyine bitişik olarak açılmış olan kapıdan girilmektedir (Fotoğraf-261). Düzgün kesme taş malzemeden inşa edilmiş olan kapı, basık kemerli bir açıklığa sahiptir. Üzeri tonoz örtülü giriş mekânıyla medresenin avlusuna ulaşılır. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir alandan oluşan avlunun kuzey, güney ve doğu cepheleri revaklarla çevrilidir. Batı cephenin avluya bakan iç yüzünde ise üç adet sivri kemerli büyük niş yer almaktadır (Fotoğraf-262-269). Bu nişler içerisine abdest muslukları yerleştirilmiştir. Onarımlar sırasında tamamen yenilenen bu bölümün orijinal olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Avlunun kuzeydoğu köşesinde ise bir su kuyusu yer almaktadır. Üç yönden avluyu çevreleyen revaklar, mermer sütun ve sütun başlıklarının üzerine atılan sivri kemerlerle taşınan kubbelerle örtülüdür. Revak kubbelerine pandantiflerle geçilmektedir. Ancak "U" şeklinde sıralanan revaklardan her iki batı uçtaki revaklar çapraz tonozla örtülüdür. Revakları taşıyan kemerler, üzengi noktalarından demir gergilerle birbirine bağlanmıştır. Revakların arkasında öğrenci odaları bulunmaktadır.

Avlunun kuzey, güney ve doğusuna öğrenci odaları sıralanmıştır. Güney cephede doğu-batı doğrultuda sıralanmış beş adet mekân mevcuttur. En batıdaki kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı mekân aynalı tonozla; kare planlı diğer dört mekân ise

pandantiflerle geçilen kubbeyle örtülüdür. Batı uçtaki dikdörtgen planlı mekânın gusülhane[456], diğer mekânların ise öğrenci odası olması muhtemeldir. Bu mekânlar, dikdörtgen formlu birer adet pencere ve basık kemerli kapılarla orta avluya açılmaktadır. Odaların içerisinde birer adet yuvarlak kemerli ocak nişi bulunmaktadır (Fotoğraf-270-272).

Medresenin doğu cephesinde revaklar cephe boyunca uzanırken, odalar sadece medrese kapısının kuzeyinde yer almaktadır. Kapının kuzeyine doğru, kuzey-güney doğrultuda sıralanmış dört adet mekân yer almaktadır. Kare planlı mekânlar, dikdörtgen formlu pencereler ve basık kemerli kapılarla orta avluya açılmaktadır. Ayrıca doğu cephedeki dikdörtgen formlu pencereler de caminin avlusuna açılmaktadır. Sadece kuzey uçtaki odada, şadırvanın olduğu cami avlusuna geçilen bir kapı bulunmaktadır. İçlerinde birer adet yuvarlak kemerli ocak nişi bulunan odaların üzeri pandantiflerle geçilen kubbeyle örtülüdür. Medresenin ana kapısının güneyinde ise caminin son cemaat yerine açılan ve günümüzde camekânla kapalı olan üç adet sivri kemer mevcuttur.

Avlunun kuzey cephesi, güney cepheyle simetrik şekilde düzenlenmiştir. Kuzey cephede doğu-batı doğrultuda sıralanmış beş mekân bulunmaktadır. İçlerinde birer adet yuvarlak kemerli ocak nişi bulunan kare planlı mekânların üzeri pandantiflerle geçilen kubbelerle örtülüdür. Ayrıca batı köşedeki odanın içerisine son yıllardaki onarımlarda ahşap malzemeden bir asma kat eklenmiştir. Batı uçtaki bu mekânın sivri kemerlerle üç bölüme ayrılmış tuvalet olduğu yönünde görüşler mevcuttur[457].

[456] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.30-31.

[457] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.30-31.

Fotoğraf-262: Medresenin avlusu

Fotoğraf-263: Avlunun batı cephesi

Fotoğraf-264: Avlu revakları

Fotoğraf-265: Medresenin güney kanadı

Fotoğraf-266: Medresenin doğu kanadı

Fotoğraf-267: Medresenin revaklarının üst örtüsü

Fotoğraf-268: Medresenin, caminin son cemaat yeriyle kesiştiği doğu kanadı

Fotoğraf-269: Medresenin kuzey kanadı

Fotoğraf-270: Medrese odalarının içerisi

Fotoğraf-271: Medrese odalarının içerisi

Fotoğraf-272: Medresenin kuzeybatı köşesindeki odanın içerisi

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşasında, taş, tuğla ve mermer malzeme kullanılmıştır. Medresenin beden duvarları kaba yonu taş ve tuğlanın nöbetleşe kullanıldığı almaşık duvar örgü sistemine sahiptir. Medresenin ana giriş kapısı, odaların kapıları ve pencereleri düzgün kesme taş malzemedendir. Ancak medresenin doğu cephesindeki pencereler, tuğla malzemeden hafifletme kemerlerine sahiptir. Avlu revaklarını taşıyan sütunlar ve sütun başlıkları ise mermerdir. Ayrıca odaların üzerinde tuğla bacalar görülmektedir. Medresenin iç avluya bakan cepheleri ve mekânların içleri tamamen sıvalı ve boyalı olduğu için inşa malzemesi görülememektedir.

Süsleme: Medrese revaklarını taşıyan mermer sütun başlıklarındaki geniş yapraklı bitkisel düzenleme dışında süsleme öğesi görülmemektedir.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yaptığımız araştırmalarda medresenin çeşitli tarihlerde onarım gördüğüne dair kayıtlara ulaşılmıştır. Bu kayıtlara göre yapı, 1832, 1843, 1845, 1869, 1903, 1911, 1916, 1959 ve 1965 yıllarında olmak üzere, birçok defa tamir görmüştür[458]. 1959 yılında kubbeler ve bacalar tamir edilmiştir[459]. 1965'te ise

[458] Mübahat S. Kütükoğlu, **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.65-67.
[459] V.G.M.A., nr. 34.0602 / 15. Aktaran, Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat

iç ve dış sıvalar ile döşeme ve ahşap doğramaları elden geçirilmiştir[460]. Özellikle 1903 yılındaki onarımlar arşiv belgelerine şu şekilde yansımıştır; "*Evkaf-ı mazbutadan bab-ı ali kurbunda vaki Hacı Beşir Ağa Medresesi muhtac-ı tamir olmasına mebni keşfi bil'icra ol babda tanzim ve leffen takdim kılınan deftere nazaran tamirat-ı mukteziye sim mecidi on dokuz guruş hesabıyla on iki bin dört yüz seksen iki (12482) guruşla vücuda geleceği anlaşılmış ve bundan üç bin üç yüz yirmi üç (3323) guruşluk kurşun tamiratından maada tamiratın münakasası bil-icra yedi bin dokuz yüz (7900) guruş da uhdesinde takrir eden Zühdi Efendi meblağ-ı mezburu hitam tamiratla keşfi sani icrasından sonra olmağa beyan-ı muvaffakat etmekle kefalet-i rabta lüzum kalmayarak yalnız yedinden sened ahzıyla iktiza edilmiş olduğundan keşfinde muharrer evsaf-ı eşkal vechile ve kemal-i metanet ve rasanetle vücuda getirilmeğe … ve gayret olunmak üzere kurşunların hazine-i evkaf kurşun müteahidi ve tamirat-ı sairenin müteahid mumu ileyh marifetiyle icrası için salefü'z-zikr iki kalem masarıfı olan on bir bin iki yüz yirmi üç (11223) guruşun üç yüz on dokuz (319) senesi büdcesi dahilinde tesviyesine mazuniyet itası zımnında keyfiyetin huzur-u sami-i cenab-ı sadaret-penahilerine arzı masarıfat idaresinden ifade olunmağın ol babda emri ferman hazreti veliyyül emrindir.18 Cemaziyelahir 1321 / 28 Eylül 1319 Nazır-ı Evkaf-ı Humayun"*[461]. Söz konusu belgede özellikle medresenin kurşunlarının yenilenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Yapılan ilk keşifte yapının 12482 kuruşla onarılabileceği ve bunun da 3323 kuruşunun kurşun tamiratı için ayrılması gerektiği ifade edilmektedir. Ancak yapılan ikinci keşfe göre yapının, 11223 kuruşla onarılabileceği anlaşılmaktadır. Bu bilgilerden hareketle medresenin 1903 yılında kapsamlı bir onarım geçirdiğini anlıyoruz. Fakat kurşunları dışında yapının diğer bölümlerinin durumu hakkında herhangi bir bilgi sahibi olamıyoruz. 2003 yılında harap bir halde olan medrese[462], son yıllardaki onarımlarla kurtarılmıştır. Geçirdiği onarımlarla sağlam bir şekilde günümüze ulaşan yapı özel bir vakıf tarafından kullanılmaktadır.

Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.30-31.

[460] Mübahat S. Kütükoğlu, **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.65-67. Aktaran, Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.30-31.

[461] B.O.A., ŞD. 164/20.

[462] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.30-31.

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın H.1158 / M.1745-1746 tarihli vakfiyesinde, medresenin işleyişi ve çalışanlarıyla ilgili şu bilgiler yer almaktadır; *"… medrese-i celîlede müderris olan efendi eyyâm-ı mu'tâdede talebe-i ulûma tedrîs idüb yevmî yüz yetmiş akçe müderris vazîfesine mutasarrıf ola ve medrese-i celîle on bâb hücre-i latîfeyi hâvi olmağla hücre-i evvel ve sânîde muîd ve muzâf sâkinler olup müderris efendi içün ta'yin olunan vazîfeden müderris efendinin irâdesi mikdârı hissedâr olalar. Oda-i sâlisde sâkin olan bevvâb olup; üç akçe ve oda-i râbi'de sâkin olan ferrâş olup beş akçe ve oda-i hâmisde sâkin olan kayyım olup dört akçe ve oda-i sâdisde sâkin olan ferrâş olup üç akçe vazîfeye ve bir akçe çârûb-ı bahâ ve oda-i sâbi'de ve semanda sâkin olanlar kütübhâne-i celîlenin müstahfızları olup dörder akçe ve oda-i tâsi'anda sâkin olan medresede sirâci olup üç akçe ve camide ferrâş-ı seccâde olup bir akçe vazîfeye mutasarrıf olalar ve zikr olunan yedi bâb hücerâtta sâkin olan talebeye ikişer akçe taâmiyye ve ikişer akçe şem-i bahâ dahî virile ve zilr olunan vazâyif ve taâmiyyeye her biri şurûtiyyet üzere; mutasarrıflar olup cihât-ı sâire misillû ferâğ ve intikâl ve âhir tarîkıyla berât olmayup sükkân-ı hücerât kuyûd-ı ehl-i iyâl ile mukayyed olmaya ve hücerâtta beytûtet ittiklerince ta'yin olunan vazîfeye mutasarrıflar olup eğer biri teehhül veyâhut âhir yere nakl veya vefât ider ise hücresinde iskân olunan tâlib âbid ve sâlih olup muayyen olan vazîfesine mutasarrıf ola ve oda-i âşir huddâm-ı câmiden iskân lâzım olan hademeye virile …"*[463].

[463] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.100-101.

Tablo-9: H. 1158 / M. 1745-1746 Tarihli Vakfiyeye Göre Eminönü Hacı Beşir Ağa Medresesi'nde Çalışanlar ve Aldıkları Ücretler[464]

Görevi	**Görevli Sayısı**	**Günlük/Akçe**	**Yıllık/Akçe**
Müderris	1	170	60180
Muîd	1	-	
Muzâf	1	-	
Bevvâb	1	3	1062
Ferrâş	1	5	1770
Kayyım	1	4	1416
Ferrâş	1	3+1= 4 (üç akçe vazîfeye ve bir akçe çârûb-ı bahâ)	1416
Kütübhâne-i celîlenin müstahfızları	2	2x2= 4 (dörder akçe)	1416
Sirâci + Camide Ferrâş-ı seccâde	1	3+1= 4	1416
Talebe	7	7x2x2= 28 (ikişer akçe taâmiyye ve ikişer akçe şem-i bahâ)	9912
Toplam:	**10 Görevli 7 Talebe**	**222**	**78588**

Vakfiyede yer alan bilgilerden medresede 10 kişinin görevli olduğu ve 7 öğrencinin eğitim aldığını öğreniyoruz. Medrese eğitim gören çocuklar aynı zamanda medresede farklı işlerde görevlendirilmişlerdir. Vakfiyedeki önemli ayrıntılardan bir tanesi, Muîd ve Muzâf'a ayrı bir ücret ödenmediği ve müderrisin insiyatifine bırakıldığı görülmektedir. Günlük 170 akçe ücret alan müderrisin kendi ücretinden istediği kadarını Muîd ve Muzâf'a ücret olarak vermesi şart koşulmuştur.

[464] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.100.

3.8.Sebiller

3.8.1.Kahire Hacı Beşir Ağa Sebil-i Küttâbı[465]:

Çizim No: Yok

Fotoğraf No: 273-276

İnceleme Tarihi: Yok

Yapının Yeri ve Tarihi: Yapı, Mısır'ın başkenti Kahire'de el-Halîcü'l-Mısrî Caddesi'nde bulunmaktadır. Sultan Mahmud Sebil-küttabı'nın karşısındadır. Üzerindeki inşa kitabesine göre yapı H.1131 / M.1718-1719 yılında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır[466] (Fotoğraf-273).

Fotoğraf-273: Sebil-i Küttabın inşa kitabesi

Yapının kuzeybatı cephesindeki kitabenin okunuşu;

"Hâliyâ Dârüssaâde kim Beşîr Ağâ nişân

İtdî bu hayrâtı lillâh âleme kıldı sılâ

---

[465] Mısır'ın içinde bulunduğu olumsuz koşullar ve iç karışıklar nedeniyle yapının arazi çalışması gerçekleştirilememiştir. Yapıyla ilgili çalışmalarımız, arşiv belgeleri ve kütüphanelerle sınırlı kalmıştır. Özellikle Ahmet Ali Bayhan'ın hazırlamış olduğu doktora tezi çalışmamız açısından son derece faydalı olmuştur. Yapıyla ilgili mimari tanımlamalar Ahmet Ali Bayhan'ın tezinden alınmıştır. Bakınız; Ahmet Ali Bayhan, **Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi**, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Sanat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van 1997.

[466] 1997 yılında yapı, Mısır Eski Eserler Kurumu'nun Güney Kahire Bölge İdaresi olarak kullanılmaktaymış. Ancak günümüzde yapının ne durumda olduğu konusunda herhangi bir bilgi sahibi değiliz.

Kîm Hasan rûh-ı Hüseyin'in aşkına mâl bezl idüp
Oldu tevfîk-i ilâhi kendüye bunlar binâ

İtdi itmâm cümle şart ile sa'y u hümmetî
Vekîl Abdullah Ağa'ya olunur bunda senâ

Ayn-ı zemzem didi ki târîh içün hay hemîn
Didiler atşân hakka bu sebîl-i bî-riyâ"

Kuzeybatı cephedeki kapının atkı taşında yer alan kitabenin okunuşu;

"Beşir Ağa Darü's-sa'âde
Yessera'llâhü's-sa'âde

Yapdı bu sebîl ü mektebi
Kabûl olundu meşrebi

Kodu bu fenâda bir eser
'Ivaz ola âna mâ-i Kevser

Itmamında denildi târih
"Oldu bâdî's-sa'd kevkeb merîh."

Sebilin iç kapısının mermer atkı taşı üzerinde de ikinci kitabenin metnini aynen veren üçüncü kitabe, benzer bir düzenlemeyle hak edilmiştir. Ancak tarih beyti burada kırılmıştır.

Sebilin içinde tavan altındaki kuşakta da 17 beyitli bir şiir bulunmaktadır. Burada rakamla H.1131 / M.1718-1719 tarihi yazılmıştır.

Kitabenin okunuşu;

"İzâ künte tedlübü mecden tedûmü
Va'ran te'işü bihi sermedâ

Fe-kün ke'l-'azizi'l-lezî saadehü
Bi-hıdmeti hayre'l-verâ ahmedâ

Emirü'l-mülûki cemîlü's-sülûki
Müzilü'ş-şükûli halfe'n-nedâ

Ve fahru'l-havassı ve lâ küllü men
Huz ehadün ve hâzâ yerâ seyyida

Habbâhü ilâhe'l-verâ fadlehü
Bi-enne kad hedâhü sebîle'l-hüdâ

Bi-tevfîkıhî li-binâi's-sebîli
Adîmü'l-mesîli ğadâ mevridâ

Ve yevmi'l-cezâi mezidü'l-mustafâ
Mine'l-kevseri'l-adni yuskî ğadâ

Ve emme'l-vekîlü'l-eclü'n-nebîlü
Li-hâzâ's-sebîlü lekad seyyidâ

Semmâ sadîku'l-binâ'l-lezî
Bi-fevzi fetâ hedâhü iktedâ

Ve kad bezele'l-cehde fî ze'l-binâ
Bi-nushin ve lütfin bi-'îri i'teda

Fe-hâşe ve küllen alâ nushısi
Ve takyîdin en yehliye seddâ

Seyu'tîhi mevlâhü husne'l-kabûli
Ve sa'dan yedûmü bi-tûli'l-medâ

(……) sene 1131
Beşîr tehîeten (?) bimâ kadîrâ

Salli ve sellim rabbî alâ
(……)

Habben mîzaneyni ve'l-mülki
(……)

Eyâ şâribe'l-mâi'z-zülâli bihi iskınâ
Ala'l-halki tarâ sümme kultü müerrihâ

Ve min mâ sahrîcu (…) mü'înen
Lekad teme sahrîce ve 'ızzehü amnâ."

Mimari Tanım: Müstakil bir yapı olarak inşa edilmiş olan sebil-i küttab iki katlı bir düzenlemeye sahiptir. İki cephesi başka yapılarla kapatılmış olan yapının sadece kuzeybatı ve kuzeydoğu cepheleri dışarıdan görülebilmektedir (Fotoğraf-274-275).

Her iki köşesi duvara bitişik olmayan iki mermer sütunla sınırlandırılan kuzeybatı cephenin ortasında, önünde mermer tabla olan bronz parmaklıklı dikdörtgen bir açıklık yer almaktadır. Ancak bu açıklık içeriden kepenkle kapatılmıştır. Alınlıkta iki yatay dikdörtgen, iki yanında ikişer tane içleri yıldız geçmelerle süslü dikey dikdörtgen panolar görülmektedir. Buradaki kemer yayı içinde beyaz zemin üzerine mavi, yeşil ve kırmızı renklerle bitki dallarından çıkan nar ve karanfil çiçekleri çini levhaları mevcuttur. İki yanda da ikişer gülbezek motifi işlenmiştir. Üstte, altı ahşap trabzanla kapatılmış, içerisi ahşapla örtülerek pencere haline dönüştürülmüş, ortada bir mermer sütuna oturan iki at nalı kemerli küttab açıklığı mevcuttur. En üstte ise bitki yapraklı uçları ile ahşap saçak uzanmaktadır. Sağında dikdörtgen bir pencere ile mermer çeşme yer alır.

Yapının kuzeydoğu cephesi kuzeybatı cepheyle simetrik şekilde bir cephe düzenlemesine sahiptir. Sadece kemer içerisindeki çini levhalarla süslü alınlığa yer verilmemiştir.

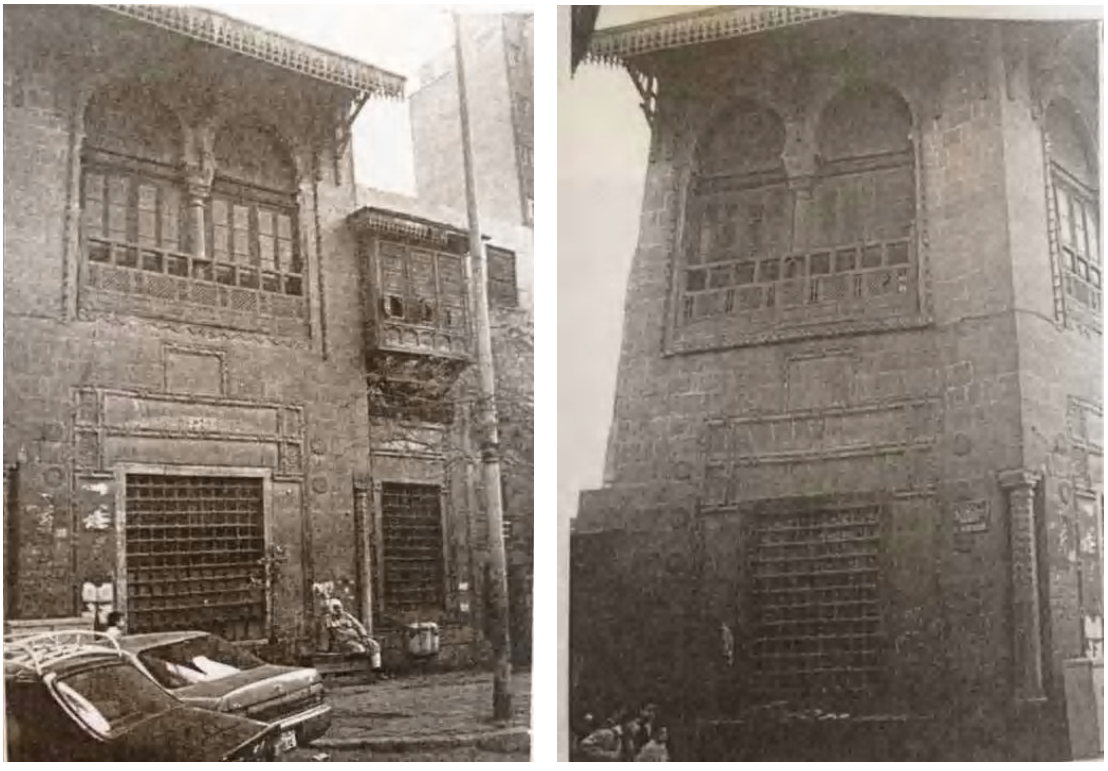

Fotoğraf-274-275: Sebil-i Küttabın kuzeybatı ve kuzeydoğu cepheleri

Giriş: Kuzeybatı cephenin batı ucundaki, üzerinde üç sıra mukarnas dizisi bulunan yüzeysel bir niş içinde, altta düz atkı taşlı bir kapıdan giriş sağlanmaktadır. Girişin

üstünde etrafı geometrik geçmelerle çevrili dikdörtgen bir pencere ile içerisi yıldız geçmeli iki dikdörtgen pano mevcuttur.

Lentolu kapıdan sonra birkaç basamakla dehlize, solundan bitişik odaya ve sebile ulaşılır. Sebil dikdörtgen planlı bir odadan ibarettir. Kuzeybatı ve kuzeydoğu kenarlarda sebil açıklıkları ile güneybatıda bir selsebil nişi bulunmaktadır (Fotoğraf-276). Sebil nişi, iki uçtaki yuvarlak mermer sütuncelere oturan ahşap mukarnas kavsaralıdır. Diğer yönde de dolap nişleri yer almaktadır. Zemini mermer döşemelidir. Tavanı atkılar ile aralarındaki dikdörtgen ve karelerin içinde ve üzerinde ahşaba tatbik edilmiş mavi, yeşil, kahverengi, beyaz, sarı renklerle bitki dalları ve çiçek motifleri dikkat çeker. Dehlizin sonundan geçilerek soldan merdivenlerle sarnıca inilirken, sağdaki merdivenle alt katın planını tekrar eden küttaba ulaşılır.

Fotoğraf-276: Sebilin içerisi

Malzeme ve Teknik: Yapı tamamen düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir.

Süsleme: Yapının dış cephelerinde düzgün kesme taş malzeme üzerine işlenmiş geometrik düzenlemeler görülmektedir.

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın vakfiyelerinde Kahire'deki sebil-i küttab ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

3.8.2.Kapalıçarşı Hacı Beşir Ağa Sebili:

Çizim No: 42

Fotoğraf No: 279-290

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Yapı, İstanbul'un Beyazıd İlçesi'nde, Kapalıçarşı'nın Tacirler Sokağı'nda yer almaktadır. İçerisinde yer alan inşa kitabesine göre yapı, H.1151 / M.1738-1739 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır (Fotoğraf-277).

Fotoğraf-277: Kapalıçarşı Hacı Beşir Ağa Sebili'nin inşa kitabesi

İnşa kitabesinin okunuşu;

"Ve min el'ma-i külli şey-in Hay[467]
Bu dil-cû çeşme-i pâkîze tarh eyledi bünyâd
Ne zîbâ ihsân û kerem âyînini icrâ

Beyan etdi Nedimâ gayri menkût ile târîhin
Bu râ'na çeşmeyi pür-nûr yapdırdı Beşir Ağa 1151"[468].

Mimari Tanım: Bir sokak içerisinde yer alan sebil, biri hazırlık, diğeri esas mekân (sebil ve mescit) olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır (Çizim-42). Hazırlık bölümü kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı basit bir mekândır. Esas sebil bölümü de kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı olup, içerisi mescit ve sebil olarak

[467] Kitabenin ilk satırını okuyan değerli hocam Sayın Prof. Dr. İsmail Yakıt'a teşekkür ederim. Bu satırda Enbiya Sûresi 30. Ayetinin "her şeyi sudan meydana getirdik" mealindeki bölümü yer almaktadır. Bakınız; http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#21:30 Erişim tarihi: 04.10.2014

[468] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.63.

planlanmıştır. Bu özelliğinden dolayı yapı, namazgâhlı sebil olarak değerlendirilmektedir.

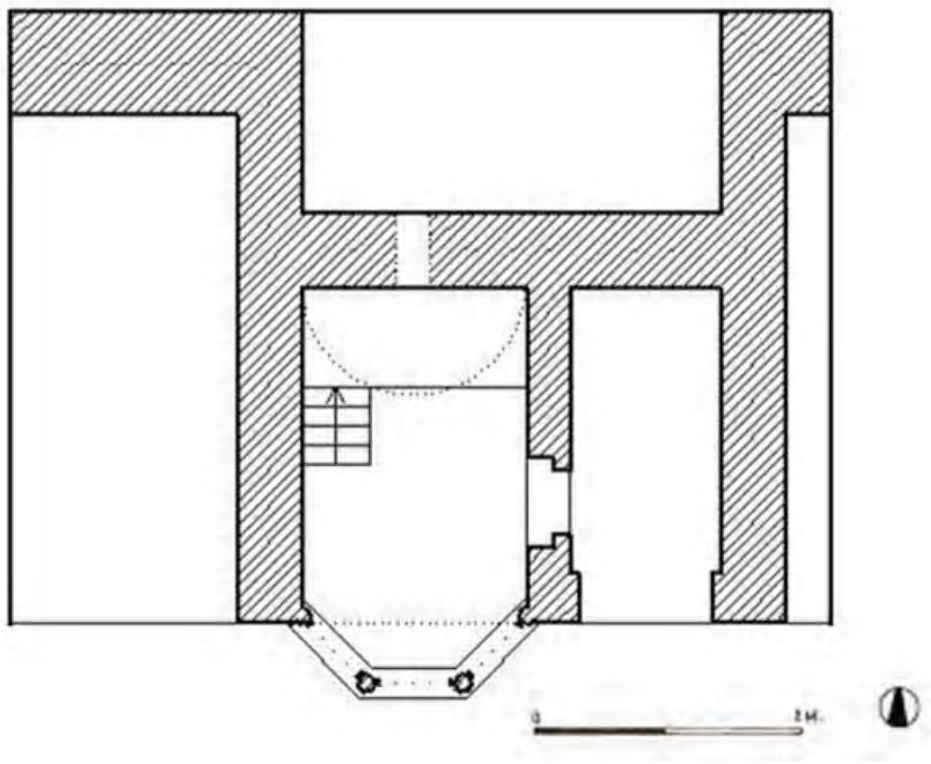

Çizim-42: Kapalıçarşı Hacı Beşir Ağa Sebili'nin planı[469]

Yapının üç tarafı dükkânlarla kapalı olduğu için sadece sokağa taşıntı yapan ana cephesi görülebilmektedir. Sebilin esas mekânı, dört adet sütunla, üç cepheli (yarım altıgen) olarak sokağa taşıntı yapmaktadır (Fotoğraf-278-281). Mukarnas başlıklı mermer sütunların arasında demir parmaklıklara sahip, basık kemerli üç adet pencere yer almaktadır. Pencerelerin üzerinde, kaş kemerlerle oluşturulmuş hafifletme kemerleri mevcuttur. Sütun başlıklarına oturan bu kemerler hem örtüye geçişi sağlamış hem de cepheye bir hareketlilik kazandırmıştır. Sebilin duvarları üst kısımda basit bir silmeyle sonlanmaktadır.

[469] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s.178.

Fotoğraf-278-279: Sebilin genel görünüşü

Fotoğraf-280: Sebilin ana cephesinden detay

Fotoğraf-281: Sebilin mukarnaslı sütun başlıklarından detay

Yapının içerisine ana cephenin güneyindeki yuvarlak kemerli kapıdan girilmektedir. Günümüzde çay ocağı olarak kullanılan kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı bölüm giriş mekânıdır. Bu mekânın batı duvarındaki yuvarlak kemerli kapıdan esas bölüme geçilmektedir. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı esas bölümün üç cepheli güney cephesi sebil; kuzey cephesi ise mescit olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf-282-287). Güney cephedeki sebil üç adet pencere ile dışa açılmaktadır. Mekânın yaklaşık ortasındaki dört basamaklı merdivenle kuzey yandaki mescide çıkılmaktadır. Mescit bölümünün üzeri tonoz; dışa açılan üç cepheli esas sebil bölümünün üzeri ise yarım kubbe ile örtülüdür. Sebilin batı duvarında inşa ve onarım kitabesi yer alırken, kuzey duvarında da küçük bir niş mevcuttur.

Fotoğraf-282-283: Sebilin giriş mekânı

Fotoğraf-284: Günümüzde abdest alma yeri olarak kullanılan esas sebil bölümü

Fotoğraf-285: Sebilin dışa açılan pencereleri

Fotoğraf-286: Sebilin içerisindeki mescit

Fotoğraf-287: Sebilin içindeki mescidin zemin döşemesi

Malzeme ve Teknik: Yapının duvarları günümüzde tamamen sıvalı ve fayans döşeli olduğu için inşa malzemesi anlaşılamamaktadır. Sadece dışa açılan ana cephedeki sütunların ve başlıklarının mermer olduğu görülmektedir. Ayrıca pencereler de lokmalı demir parmaklar mevcuttur.

Süsleme: Oldukça sade bir düzenlemeye sahip olan yapının sadece ana cephesindeki mukarnaslı sütun başlıkları süsleme öğesi olarak değerlendirilebilir.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapının içerisinde, inşa kitabesinin hemen altında yer alan onarım kitabesinden H.1256 / M.1840-1841 yıllarında Sultan Abdülmecid'in kethüda kadını, Mahcube Kadın tarafından tamir ettirildiği öğrenilmektedir (Fotoğraf-288).

Fotoğraf-288: Sebilin onarım kitabesi

Onarım kitabesinin okunuşu;

"Şehinşah-ı muazzam hazreti Abdülmecid Hân kim
Zülâli lütf û ihsân ile kıldı âlemi dilsîr

Bu hâkânın sarây-ı şevketinde Kethüdâ kadın
Bu vîrâne sebîlin eyledi ihyâsın tedbîr

Katı muhtâc idi âb-ı revâna bu mahal hakkâ
Hemîşe nûş eden hayr duâsın eylesin tezkîr

Muvaffak eyleyüb böyle nice hayra Cenâbı Hak
Kıla hemvâre ömrü devletin ikbâline tezkîr

Bu tarih oldu hayrı tab'ıma ilhâm-ı Rabbânî
Zehî zîbâ sebîli kıldı Mahbûbe Kadın ta'mir 1256"[470].

Geçirdiği onarımlar sonucunda sağlam bir şekilde günümüze ulaşan sebilin doğusundaki mekânı çay ocağı olarak kullanılmaktadır. Esas bölümde yer alan mescit hâlâ işlevini sürdürürken; sebil abdest alma yeri olarak değerlendirilmiştir. Yapı günümüzde asli planını korurken; yapılan bilinçsiz müdahaleler sonucu içerisi tamamen fayanslarla kaplanmıştır.

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın H. 1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiyesinde, Kapalıçarşı'daki çeşme ve sebille ilgili şu bilgiler yer almaktadır; *"… ve yine müceddeden bina eylediğim mercan sukunda vaki' han kurbunda olan çeşme ve sebile nazır-ı rah ab hassa olanlar nazaret edüp yevmi iki akçe vazifeye mutasarrıf ola ve çeşme ve sebilin rah abına hassa su yolcuları kethüdası olanlar rah-ı ab olup yevmi dört akçe vazifeye mutasarrıf ola ve hidmetinde mukaddem iki nefer kimesne sebili olup yevmi dörder akçe vazifeye mutasarrıf olalar ve sebil-i merkumada olan meşrebeler kalay içün yevmi iki akçe vazife verile ve han-ı mezkur kurbunda olan kolluğun curbacisine ferraşan han ve sebil ve kenifhaye nezaret içün yevmi dört akçe vazife verile ve bir kimesne dahı hafız-ı tas-ı çeşme olup yevmi iki akçe vazife verile ve bir kimesne dahi han-ı mezbur kapusu önünde vaki' çeşmede ab-keş musluk olup yevmi iki akçe vazifeye mutasarrıf ola …"*[471].

---

[470] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.63.
[471] V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H. 1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiye.

Tablo-10: H. 1148 / M.1735-1736 Tarihli Vakfiyeye Göre Kapalıçarşı'daki Hacı Beşir Ağa Çeşme ve Sebilinde Çalışanlar ve Aldıkları Ücretler[472]

Görevi	**Görevli Sayısı**	**Günlük/Akçe**	**Yıllık/Akçe**
Nazır-ı rah ab hassa	1	2	708
Hassa su yoculara kethüdası	1	4	1416
Sebîlî	2	4x2=8	2832
Ferraşan han ve sebil ve kenifhaye nezaret içün	1	4	1416
Hafız-ı tas-ı çeşme	1	2	708
Çeşmede ab-keş (saka)	1	2	708
Meşrebelerin kalayı içün	1	2	708
Toplam:	**8**	**24**	**8496**

Vakfiyede yer alan bu bilgilerden Kapalıçarşı içerisindeki Hacı Beşir Ağa çeşme ve sebilinde toplam sekiz kişinin çalıştığı ve günlük 22 akçe ücret aldıkları tespit edilmiştir. Ayrıca çeşme ve sebildeki meşrebelerin (tasların) kalayı için de günlük 2 akçe pay ayrılmıştır.

[472] V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H. 1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiye.

3.8.3.Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi Sebili:

Çizim No: 43-44

Fotoğraf No: 289-298

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Cağaloğlu'ndaki Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin güneydoğu köşesinde yer alan sebil, üzerindeki inşa kitabesine göre H.1157 / M.1744–1745 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır (Fotoğraf-289-293). Sebilin inşa kitabesi, Şair Rahmi Mustafa Kırımi'ye aittir. Hattatı ise Moralı Beşir Ağa'dır[473].

Fotoğraf-289: Eminönü Hacı Beşir Ağa Sebili'nin inşa kitabesi

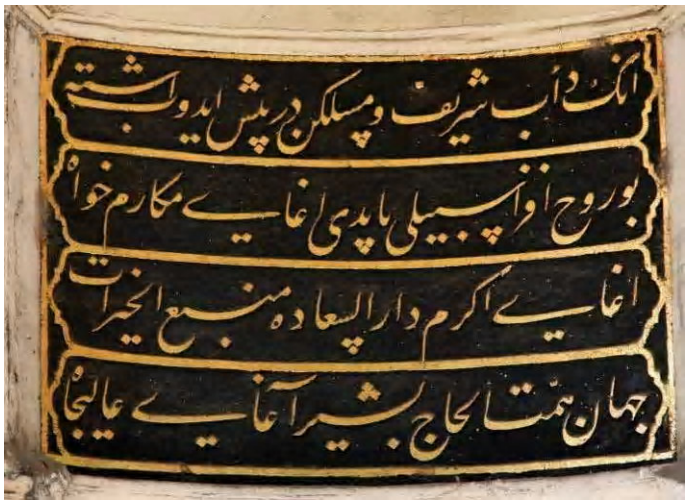

Fotoğraf-290: Eminönü Hacı Beşir Ağa Sebili'nin inşa kitabesi

[473] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.76.

Fotoğraf-291: Eminönü Hacı Beşir Ağa Sebili'nin inşa kitabesi

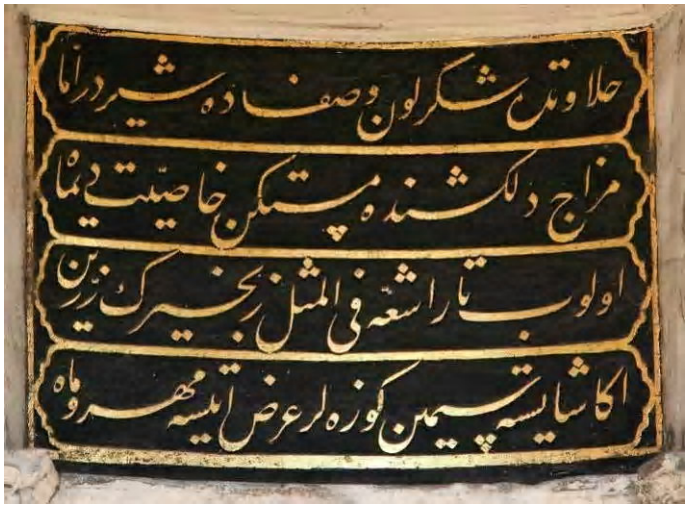

Fotoğraf-292: Eminönü Hacı Beşir Ağa Sebili'nin inşa kitabesi

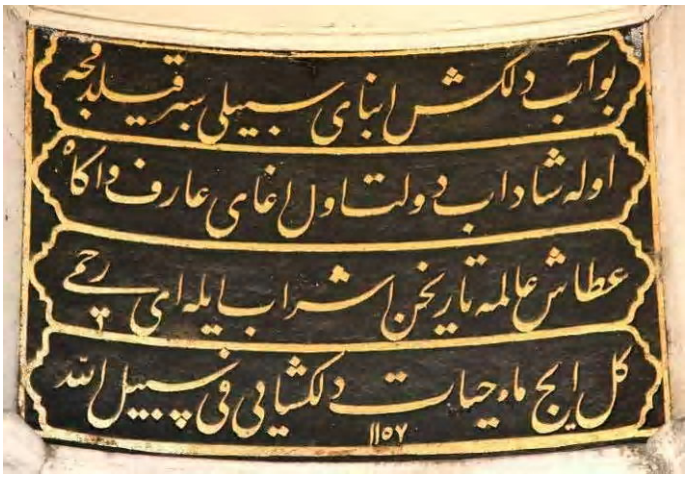

Fotoğraf-293: Eminönü Hacı Beşir Ağa Sebili'nin inşa kitabesi

İnşa kitabesinin okunuşu;

"*Hidîv-i dâd-meşreb ab-ı rûy-ı saltanat ya'ni*
Cenâb-ı Hazret-i Sultân Mahmûd-ı felek-dergâh
Mahal ü mevkiinde bunca hayrât eyleyüp inşa
Ser-a-pay cihânı kıldı âbâdan o şan-ı şah

Anın de'b-i şerif ü mesleğin derpiş edüb işte
Bu rûh-efzâ sebîli yaptı ağa-yı mekârim-i hevâh
Ağa-yı Ekrem-i dar'üs-saâdet menbaü'l-hayrat
Cihân-himmet el-hâc Beşir Âğâ-yı âli-câh

Verip nûş eyleyen atşâna feyzi lezzet-i câvîd
Bu su âb-ı hayatın hükmün icra etmede billâh
Vürûdu selsebîlin menbaındandır bunun yahud
Çıkar mecrâsı havz-ı Kevser-e manend-i şeh-râh

Halâvetde şeker levn ü sefâda şirdir ammâ
Mizâc-ı dil-keşinde müstekinn hâssiyyet-i dîmâh
Olub târ-ı eşi'a fi'l-mesel zencirek-i zerrin
Ana şâyeste simin gözeler arz itse mihr ü mah

Bu âb-ı dil-keş ebnâ-yı sebîli seyr kıldıkca
Ola şâd-âb-ı devlet ol ağâ-yı ârif ü âgâh

Atâşı âleme târihin işrâb ile ey Rahmî
Gel iç ma-i hayât-ı dil-küşâyı fi sebilillah 1157. (M.1744-1745)"[474].

Mimari Tanım: Külliyenin güneydoğu köşesinde yer alan sebil, alt kattaki dükkânlarla aynı seviyededir. Ana hatlarıyla dikdörtgen planlı bir giriş mekânı ve esas sebil bölümü olmak üzere iki birimden oluşmaktadır. Esas sebil bölümünün iç kısmı kare planlı, dışa açılan cephesi ise altı adet sütunun ayırdığı yarım daire planlıdır (Çizim-43-44). Sütunlar arsındaki bölümler içbükey düzenlemelere sahiptir.

[474] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.64.

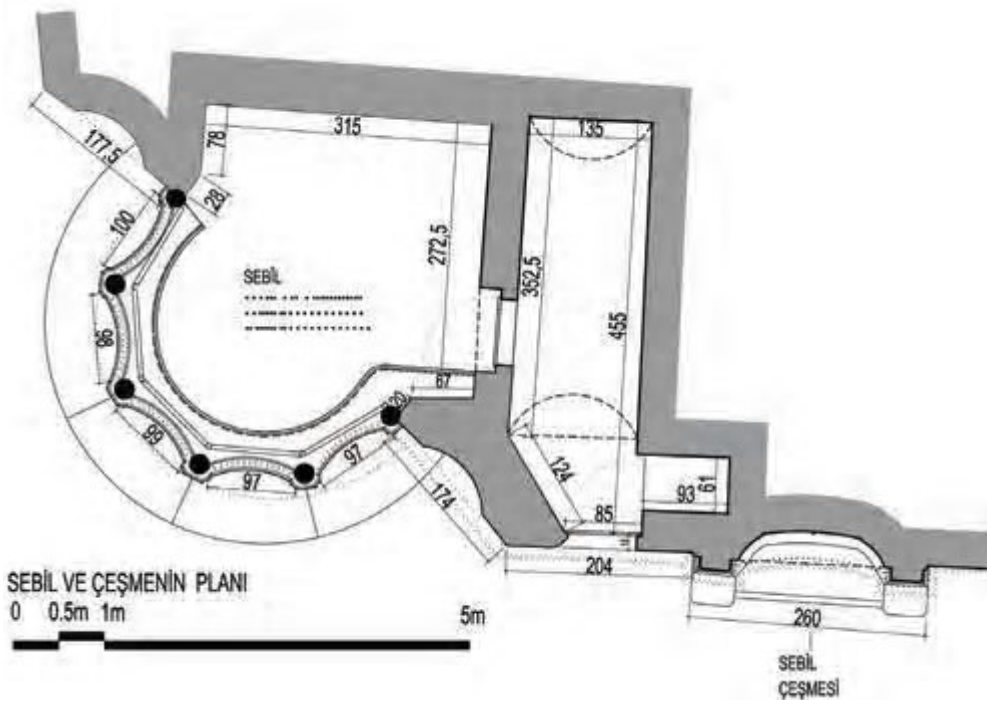

Çizim-43: Eminönü Hacı Beşir Ağa Sebili ve bitişiğindeki çeşmenin planı[475]

Çizim-44: Eminönü Hacı Beşir Ağa Sebili ve bitişiğindeki çeşmenin doğu cephesi[476]

[475] Nurcan Sefer, "Hacı Beşir Ağa Külliyesi Onarımı (2008-2010)", **Vakıf Retorasyon Yıllığı**, S. 2, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2011, s.35.

[476] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s.184.

Fotoğraf-294: Sebilin genel görünüşü

Alay Köşkü Caddesi ile Hükümet Konağı Sokağı'nın kesiştiği köşede yer alan sebil, dışarıdan yarım daire planlı bir görüntüye sahiptir. Bu planıyla sebil, külliyenin alt katını oluşturan güney ve doğu cephelerdeki dükkânların arasında yumuşak bir geçiş sağlamıştır (Fotoğraf-294).

Sebil yatayda üç bölümden oluşmaktadır ((Fotoğraf-295-298). En alt seviyede, altı adet plasterin ayırdığı mermer bloklarla oluşturulmuş bölüm yer almaktadır. Plasterlerin üzerine başlıklarla bütünlük oluşturacak şekilde profilli silmeler yerleştirilmiştir. Silmelerin üzerinde mermer bir plaka bulunmaktadır. İkinci bölümde, altı adet mermer sütunla birbirinden ayrılan beşli pencere düzenlemesi görülmektedir. İçe doğru kavisli olan madeni şebekeli pencerelerin üzeri barok karakterli kemerlerle hareketlendirilmiştir. Pencere açıklıklarını kapatan sekizgenlerden oluşan şebekelerin en alt seviyesinde, servis yapılabilmesi için kemerli küçük açıklıklar bırakılmıştır. Pencereleri birbirinden ayıran sütunlar, korint nizaminda başlıklara sahiptir. Başlıkların üzerinde içbükey ve dışbükey profilli bir silme uzanmaktadır. Bu profillerin üzerinde yer alan plasterler saçağa kadar yükselmektedir. Plasterlerin arasına yine içe doğru kavisli beş parça inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Ayrıca sebilin her iki yanına simetrik olarak yerleştirilmiş yüzeysel nişler mevcuttur. Sebilin doğu cephesinde yuvarlak kemerli giriş kapısı bulunmaktadır.

İki bölümden oluşan sebile, doğu cephedeki yuvarlak kemerli kapı ile girilmektedir. Üzeri beşik tonoz örtülü giriş mekânı, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlıdır. Giriş mekânının kuzeyinde küçük bir niş yer almaktadır. Güney duvardaki yuvarlak kemerli kapıdan esas sebil bölümüne ulaşılmaktadır. Esas sebil bölümünün iç kısmı kare planlı, dışa açılan cephesi ise yarım daire planlıdır. Altı adet sütunla beş bölüme ayrılmış olan madeni şebekeli pencereler içe doğru kavislidir.

Fotoğraf-295: Sebilin genel görünüşü

Fotoğraf-296: Sebilin kaide bölümü

Fotoğraf-297: Sebilin madeni şebekeli pencereleri

Fotoğraf-298: Sebilin kitabelik bölümü

Malzeme ve Teknik: Külliyenin güneydoğu köşesindeki sebil, tamamen mermer malzemeden inşa edilmiştir. Sebilin mermer sütunlarla ayrılan beş adet penceresi ise madeni şebekelidir. Yapının üzeri içten düz ahşap tavan, dıştan kurşun kaplı basık bir külahla örtülüdür. Külah öne doğru geniş bir saçak şeklinde uzanmaktadır.

Süsleme: Külliyenin en dikkati çeken yapısı, gerek plan gerekse süsleme ve malzeme açısından sebildir. Yarım daire planlı ana gövdenin iki yanındaki nişler ve barok karakterli başlıklara sahip sütunlar cepheyi oldukça hareketlendirmiştir. İkisi duvara gömülü altı sütunun ayırdığı pencerelerin içbükey düzenlenmiş olmaları cephedeki hareketliliği arttırmaktadır. Pencerelerin "S" ve "C" kıvrımlardan oluşan kemerleri de barok karakterdedir. Sütun başlıkları, geniş akant yapraklarla bezelidir. Sütun başlıklarına oturan profilli silmeler de cepheye ayrı bir plastik etki katmaktadır. Bunun yanında sebilin geometrik kompozisyonlu madeni pencere şebekeleri de yapıdaki önemli süsleme unsurlarından biridir[477]. Bütün bu özellikleri bir arada değerlendirildiği zaman külliyede barok karakter taşıyan en önemli yapının sebil olduğu görülmektedir.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Üzerinde tamir kitabesi bulunmayan sebilin, Osmanlı döneminde onarım gördüğüne dair Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bazı belgelere ulaşılmıştır. Söz konusu belgelerde özellikle sebilin kurşunlarının harap olduğu ve değiştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. H.1323-1325 / M.1905-1908 yılları arasında yapılan yazışmalarda, sebilin durumu; *"Evkaf-ı mazbutadan bab-ı ali civarında vaki Hacı Beşir Ağa sebilinin kurşunlarıyla sair bazı mahalleri tamir olmasına mebni icra kılınan keşf-i münakasasını mübeyyin tanzim ve leffen takdim olunan defterle münakasa pusulasına nazaran sekiz yüz kırk bir (841) guruşluk kurşun tamiratı kurşun müteahhidi marifetiyle icra edilmek üzere tamirat-ı saire indel münakasa mecidi on dokuz guruş hesabıyla altı bin üç yüz (6300) guruşun uhdesinde takrir etmiş olan Hüseyin Efendi alel usul kefalete rabt edilmiş olduğunun keşfinde muharrer evsaf-ı eşkâl vechile ve kemal-i metanet ve rasanetle vücuda getirilmeğe … gayret olunmak üzere kurşunların hazine-i evkaf kurşun müteahhidi ve tamirat-ı sairenin mûmâ-ileyh Hüseyin Efendi marifetiyle maktuan icrası için mezkur iki kalem yedi bin yüz kırk bir (7141) guruşun üç yüz yirmi üç (323) senesi büdcesi dahilinde tesviyesine mazuniyet itası zımnında keyfiyetin huzur-u sami-i cenab-ı sadaret-penahilerine arzı masarıfat idaresine ifade olunur ol babda emri ferman hazreti veliyyü'l-emrindir. 2 Rebiülevvel 1325 / 2 Nisan 1323"*[478] şeklinde özetlenmektedir. Yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla sebilin 841 kuruşu kurşun, 6300 kuruşu ise diğer

[477] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.76-77.
[478] B.O.A., ŞD., 182 / 8.

mahallerin onarımı için olmak üzere toplam 7141 kuruş masrafla tamir edilmesi gerektiği bildirilmiştir[479].

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın H.1158 / M.1745-1746 tarihli vakfiyesinde, sebille ilgili şu bilgiler yer almaktadır; *" … câmi-î şerîf ittisâlinde ihyâ olunan sebilhâne-i latifte üç nefer kimesne sebîlî olup her birine yevmî sekiz akçe virile …"*[480].

Tablo-11: H.1158 / M.1745-1746 Tarihli Vakfiyeye Göre Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi Sebilinde Çalışanlar ve Aldıkları Ücretler[481]

Görevi	**Görevli Sayısı**	**Günlük/Akçe**	**Yıllık/Akçe**
Sebîlî	3	8x3=24	8496
Toplam	**3**	**24**	**8496**

Vakfiyede yer alan bilgilerden, Eminönü Hacı Beşir Ağa Sebili'nde toplam üç kişinin Sebîlî olarak çalıştığı ve her birine günlük 8 akçe, toplam da ise günlük 24 akçe ücret ödendiği anlaşılmaktadır.

[479] Sebilin onarımıyla ilgili yazışmaların tamamı için bakınız; B.O.A., ŞD., 182 / 8; B.O.A., İ.DH., 74/3672; B.O.A., İ.EV. 44/1325.

[480] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.103.

[481] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.103.

3.8.4. Eyüp Hacı Beşir Ağa Türbe-Sebili:

Çizim No: 45-46

Fotoğraf No: 299-309

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: İstanbul'un Eyüp Semti'nde, Eyüp Sultan Külliyesi'nin içinde yer alan yapı, üzerindeki inşa kitabesine göre H.1759 / M.1746 yılında inşa edilmiştir (Fotoğraf-299-302). Yapı, külliyenin merkezini oluşturan caminin, avlusuna girilen kuzeybatı köşedeki kapının kuzeyinde Eyüp Sultan Türbesi'nin hemen yanında yer almaktadır.

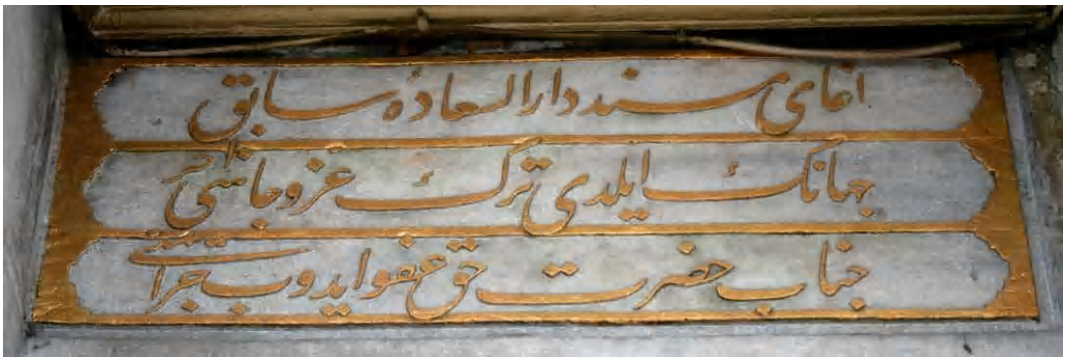

Fotoğraf-299: Hacı Beşir Ağa Türbe ve Sebili'nin inşa kitabesi

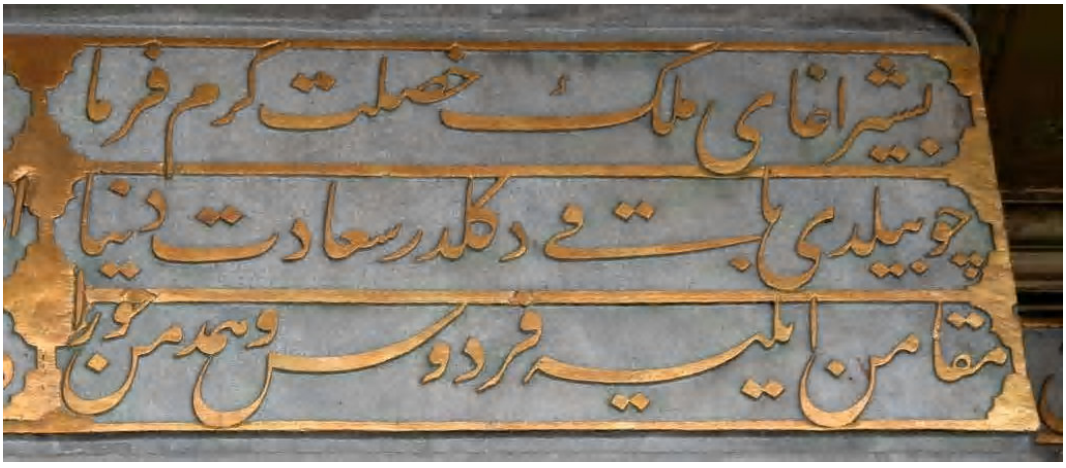

Fotoğraf-300: Hacı Beşir Ağa Türbe ve Sebili'nin inşa kitabesi

Fotoğraf-301: Hacı Beşir Ağa Türbe ve Sebili'nin inşa kitabesi

Fotoğraf-302: Hacı Beşir Ağa Türbe ve Sebili'nin inşa kitabesi

İnşa kitabesinin okunuşu;

"Ağa-yı mesned-i Dâr'ü's-sa'âde-i sâbık
Beşir Ağa'yı mülkü haslet-i kerem-fermâ
Virüb sinin-i kesîra o sadre revnak u zîb

Mekârimiyle halâyıkdan itdi celb-i du'â
Cihânın eyledi terk izz ü cânı âhir
Çü bildi bâki değildir saâdet-i dünyâ

Olunca âzm-i râh-ı bekâ hulûsunu gör
Civâr-ı Hazret-i Halid ki menzil oldu anâ
Cenâb-ı Hazret-i Hakk afv edüb cerâimini

Makâmın eyliye Firdevs ü hem-demin hüdâ
Du'a edüp dedi bir bendesi ana târîh

Beşir'e zîr-i livâ-yı Resûl ola me'vâ 1159 (M.1746)"[482].

Mimari Tanım: Oldukça mütevazı olan yapı, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlıdır (Çizim-45). Üzeri içten düz ahşap tavan, dıştan kırma çatıyla örtülü olan türbenin dört yanına asimetrik şekilde pencereler yerleştirilmiştir.

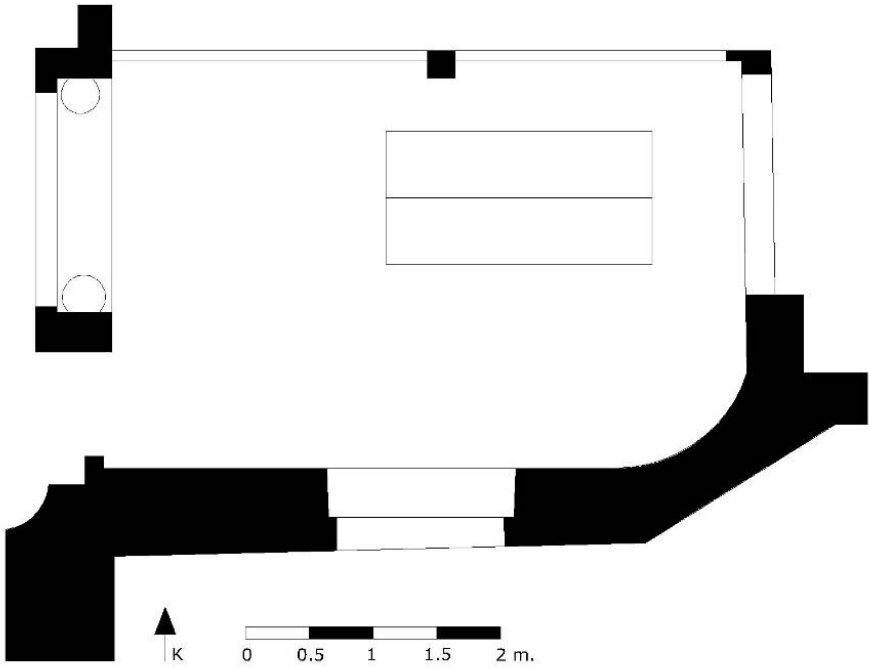

Çizim-45: Hacı Beşir Ağa Türbe ve Sebilinin planı[483]

Yapının kuzey ve doğu cephelerindeki pencereler, sadece aydınlatma amacıyla açılmıştır. Caminin avlusuna açılan güney cephedeki pencere hacet penceresi; batı cephedeki pencere ise sebil olarak kullanılmaktadır. Güney cephedeki hacet penceresinin üzerinde Fatiha Suresi yazılı iki satırlık mermer bir kitabe yer almaktadır (Fotoğraf-303-304). Kuzey ve doğu cephelerdeki pencereler ahşap doğramalı ve demir parmaklıklıdır. Hacet penceresi ise ahşap doğramalı ve lokmalı geçmeli demir parmaklıklara sahiptir.

[482] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.128.
[483] İstanbul 1 Numaralı Kültür ve T abiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi'nden alınmıştır.

Fotoğraf-303: Türbenin güney cephesi

Fotoğraf-304: Türbenin güney cephesindeki Fatiha Suresi yazılı kitabe

Yapının en hareketli cephesi, dış avluya bakan ve tamamen mermer malzemeden yapılmış olan batı cephesidir (Çizim-46) (Fotoğraf-305-306). İki kademeden oluşan cephenin biraz daha geride kalan bölümünde yuvarlak kemerli bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Cepheye hâkim olan, biraz daha dışa taşkın olarak düzenlenmiş esas bölüme ise büyük bir pencere yerleştirilmiştir. Pencere, ince plasterlerle hareketlendirilmiş bir silme kuşağının üzerine oturmaktadır. Bu silme kuşağının üzerinden yükselen mermer bloklar, pencereyi üç yönden kuşatmaktadır. Bu kütlesel mermer bloklar, ince bir içbükey silmeyle hareketlendirilmiştir. Doğramaları ahşap malzemeden olan pencere, lokmalı geçmeli demir parmaklıklara sahiptir.

Beden duvarlarının saçak seviyesinde, kapı üzerinden başlayan ve pencere hizasınca devam eden bir kitabe kuşağı bulunmaktadır. Dört sütundan oluşan kitabe panolarından

biri kapı üzerinde, diğer üçü ise pencere üzerinde yer almaktadır. Cephenin beden duvarları üzerinde geniş bir saçak uzanmaktadır.

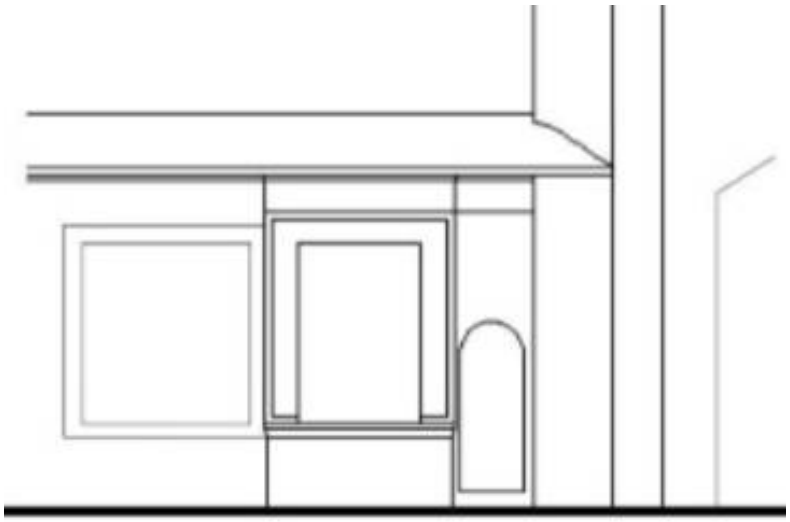

Çizim-46: Hacı Beşir Ağa Türbe ve Sebili'nin batı cephesi[484]

Fotoğraf-305-306: Türbenin batı cephesi

[484] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s.63.

Batı cephedeki yuvarlak kemerli kapıyla girilen türbenin içerisi doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlıdır. İçeride sadece Hacı Beşir Ağa'ya ait bir adet sanduka yer almaktadır. Türbenin dört cephesinde de asimetrik olarak yerleştirilmiş birer adet pencere açıklığı bulunmaktadır (Fotoğraf-307-309). Ancak batı cephedeki pencere alışık olmadığımız bir şekilde sebil olarak düzenlenmiştir. Batı cephedeki bu pencerenin içe bakan cephelerine iki adet mermer kurna yerleştirilmiştir. Buradan türbeye ziyarete gelenlere çeşitli ikramlarda bulunulduğu anlaşılmaktadır[485]. Türbenin üzeri kasetleme tekniğiyle yapılmış ahşap tavanla örtülüdür. Yapının içerisinde başka herhangi bir hareketlilik söz konusu değildir.

Fotoğraf-307-308: Türbenin içten görünüşü

[485] Gerçekleştirdiğimiz arazi çalışması sırasında türbenin içerisi depo olarak kullanılmaktaydı. Bu sebeple batı cephedeki bu pencerenin iç kısmını tam olarak göremedik.

Fotoğraf-309: Türbenin ahşap tavanı

Malzeme ve Teknik: Yapının inşasında düzgün kesme taş, mermer, demir ve ahşap malzeme kullanılmıştır. Kuzey, güney ve doğu cepheler düzgün kesme taş malzeme ile oluşturulmuştur. Batı cephenin tamamı ile güney cephedeki pencere lentoları ve pencerenin üzerindeki kitabe mermer malzemedendir. Yapının tavanı, kapı ve pencere doğramaları ile Hacı Beşir Ağa'nın sandukası ahşap malzemedendir. Pencere parmaklıkları ise demirdendir.

Süslemeler: Oldukça sade bir düzenlemeye sahip olan yapıda, ana cepheyi oluşturan batı cephedeki silmeler dışında fazla bir süsleme unsuru görülmemektedir. Sebil olarak kullanılan pencerenin iç cephesinde yer alan çeşmelerin alınlıkları da kemerli bir düzenlemeye sahiptir.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapının üzerinde onarımla ilgili herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde de yapının onarım kaydına rastlanmamıştır. Bu sebeple yapının onarım görüp görmediğini bilemiyoruz. Ancak günümüzde oldukça sağlam durumdaki yapı ziyarete açıktır. İçeride yer alan çeşmeler ise işlevini yitirmiştir.

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın vakfiyelerinde türbe veya türbe içerisinde bulunan sebile dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

3.9.Sıbyan Mektepleri

3.9.1. Fatih Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi:

Çizim No: 47-48

Fotoğraf No: 310-335

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Yapı, İstanbul'un Fatih İlçesi, Sümbül Efendi Mahallesi, Havacı Şinasi Sokak'ta (1308 ada, 7-8 parselde) yer almaktadır. Üzerinde inşa kitabesi olmayan sıbyan mektebi, avlu duvarındaki çeşmenin inşa kitabesine göre H.1150 / M.1737-1738 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır (Fotoğraf-310). Yapı, muhtemelen karşısında bulunan Ali Fakih Camisi'nden dolayı, Ali Fakih Sıbyan Mektebi olarak adlandırılmaktadır. Ancak gerek sıbyan mektebinin avlu duvarında yer alan çeşmenin inşa kitabesinden, gerekse Hacı Beşir Ağa'nın gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 / M. 29 Haziran 1737 tarihli vakfiyesinden[486] hareketle yapının Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırıldığını öğreniyoruz.

Fotoğraf-310: Fatih Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'nin inşa kitabesi

Çeşme kitabesinin okunuşu;

"Sain-i meşgul ide Mevla-ki minnet eyleyüb
İtdi bu nev çeşmeye bir mekteb-i âli muzaf

Yûmniyâ davet idüb atşana tarihin didim

[486] V.G.M.A., 736 nolu defterin 9. sayfa 3. sırasında kayıtlı gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 / M. 29 Haziran 1737 tarihli vakfiye.

Nûrdur bu çeşme-i dil-cûya gel iç ma-i saf 1150"[487].

Hacı Beşir Ağa'nın gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 / M. 29 Haziran 1737 tarihli vakfiyesinde de mektep ve çeşmenin inşası şu şekilde ifade edilmektedir; "… *İstanbul'da Ali Fakih Mahallesi'nde vaki' mülküm olan arsa üzerinde hasbeten lillahi Te'âla ve taleben li merdat-i mücededen bina ve ihdas eylediğim mekteb-i şerif ve çeşme-i latifi …*"[488]. Hem kitabeden hem de vakfiyeden hareketle sıbyan mektebinin de çeşmeyle birlikte Hacı Beşir Ağa tarafından inşa ettirildiğini anlıyoruz.

Mimari Tanım: Etrafı yapılarla kuşatılmış olan mektebin güneyinde asimetrik planlı bir avlusu yer almaktadır. Sıbyan mektebi, iki katlı bir düzenlemeye sahiptir (Çizim-47-48). Alt katta üzerleri tonoz örtülü iki adet dikdörtgen planlı mekân yer almaktadır. Üst katta ise doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı dershane mevcuttur. Avlu duvarında Hacı Beşir Ağa tarafından inşa ettirilen bir çeşme bulunan yapının avlusunun içerisine de son yıllardaki onarımlarda bir çeşme ilave edilmiştir. Yapının kuzey cephesinde beden duvarları üzerinden kare kesitli bir baca yükselmektedir.

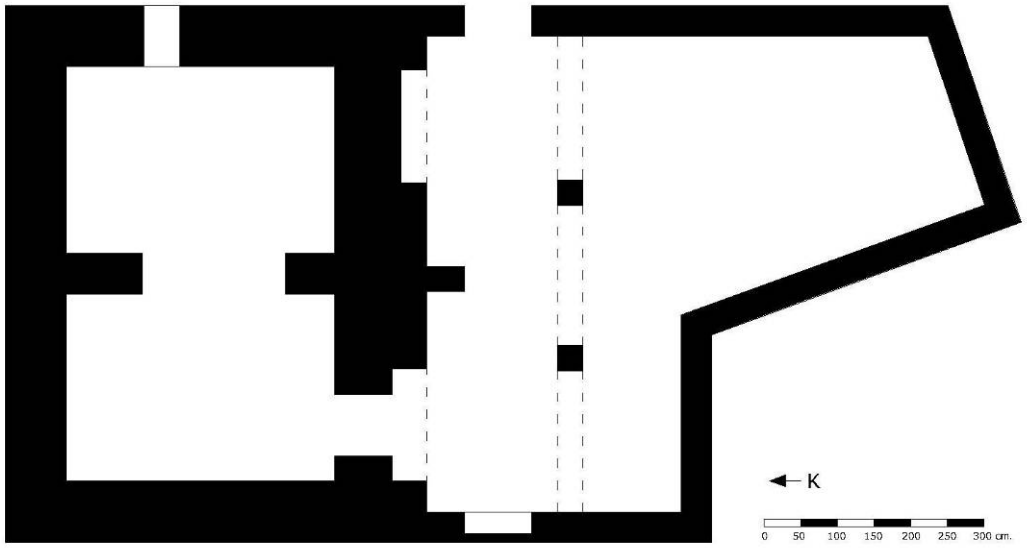

Çizim-47: Fatih Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi'nin alt kat planı

[487] Kitabenin tamamı katalogda Fatih Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'nde verildiği için burada sadece mektebin inşasıyla ilgili bölüm yazılmıştır.
[488] V.G.M.A., 736 nolu defterin 9. sayfa 3. sırasında kayıtlı gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 / M. 29 Haziran 1737 tarihli vakfiye.

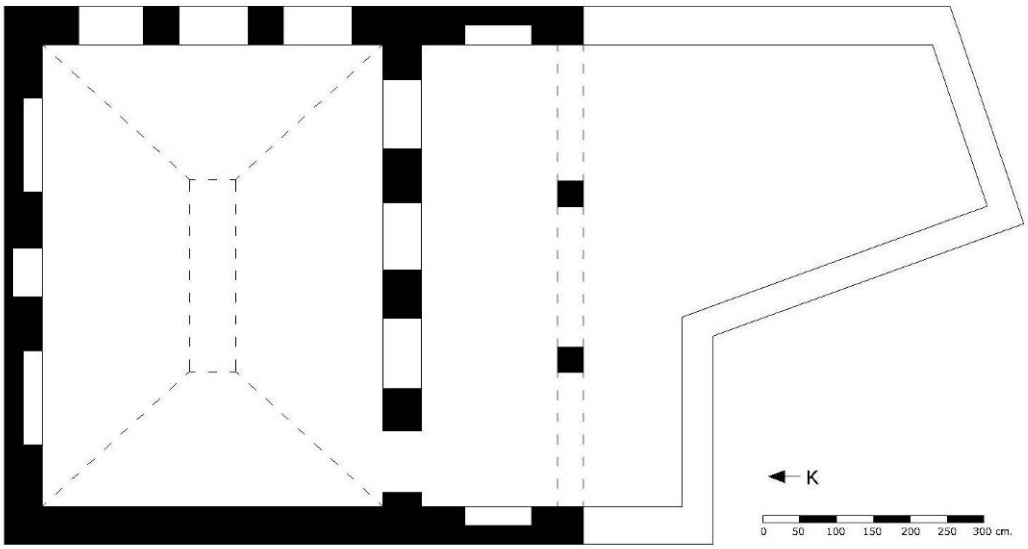

Çizim-48: Fatih Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi'nin üst kat planı

Fotoğraf-311: Fatih Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi'nin genel görünüşü

Kuzey ve batı cepheleri bu cephelere sonradan inşa edilen yapılarla kapanmış olan sıbyan mektebinin güney cephesi, yüksek avlu duvarlarıyla çevrilidir (Fotoğraf-311-312). Güney cephede yapının ikinci kat revakları görülmektedir. Yapının doğu cephesinin güney ucunda Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmış bir çeşme yer almaktadır. Doğu cephenin kuzey kanadını oluşturan esas mektep ise iki katlıdır. Alt katta bir adet yuvarlak kemerli küçük pencere açıklığı mevcuttur. Üst katta ise yan yana

yerleştirilmiş, dikdörtgen formlu üç adet pencere açıklığı bulunmaktadır (Fotoğraf-313). Düzgün kesme taştan lento ve sövelere sahip olan pencerelerin üzerinde tuğla malzemeden yuvarlak kemerli hafifletme kemerleri vardır. Beden duvarları kirpi saçakla sonlanmaktadır. Doğu cephedeki basık kemerli kapı ile sıbyan mektebinin avlusuna ulaşılır. Kapı açıklığını çevreleyen, söveler ve yekpare basık kemerli taşın üzerine tuğla malzemeden hafifletme kemeri yerleştirilmiştir.

Fotoğraf-312: Sıbyan mektebinin güneydoğu köşeden görünüşü

Fotoğraf-313: Sıbyan mektebinin güneydoğu köşeden görünüşü

Fotoğraf-314: Alt kat revaklarının görünüşü

Fotoğraf-315: Üst kat revaklarının görünüşü

Fotoğraf-316: Avlunun iç yüzüne sonradan inşa edilen çeşme

Fotoğraf-317: Avlunun son hali

Giriş kapısı, yapının revaklı avlusuna açılmaktadır (Fotoğraf-314-317). Yapının güney cephesinde iki katlı bir revak düzenlemesi görülmektedir. Alt katta sekizgen gövdeli iki serbest ayak ve yanlardaki duvarlara oturan üç adet yuvarlak kemerli revak mevcuttur. Batı uçtaki revakın arkasında yer alan yuvarlak kemerli kapıdan mektebin alt katına girilmektedir (Fotoğraf-318-320). Girişte kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı, üzeri beşik tonoz örtülü bir mekân mevcuttur. Günümüzde lavabo olarak kullanılan mekânın doğu duvarındaki kapı ile alt kattaki ikinci mekâna geçilmektedir. Bu mekân da iki birime ayrılarak tuvalet olarak işlevlendirilmiştir. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı bu mekânın üzeri de beşik tonoz örtülüdür. Revakların hemen önünde batı avlu duvarının iç yüzüne son yıllardaki onarımlarda bir çeşme ilave edilmiştir.

Avlu kapısının girişinde yer alan tek kanatlı taş merdivenle yapının üst katına ulaşılmaktadır (Fotoğraf-321-324). Merdiven üst katta yer alan revaklara açılmaktadır. Üç bölümlü revaklar sekizgen gövdeli iki serbest ayak ve yanlardaki duvarlara oturan yuvarlak kemerlerle dışa açılmaktadır. Ancak son zamanlarda yapılan onarımlarda alt hizaları blok taşlarla kapatılmış olan revakların arası da ahşap doğramalı pencerelerle dolgulanmıştır. Doğu-batı doğrultulu revaklar, her iki cephede de duvarlarla kapatılmış durumdadır. Duvarların iç yüzlerine ise ahşap kapaklı birer niş yerleştirilmiştir.

Revakların gerisinde sıbyan mektebinin esas mekânı olan dershane bulunmaktadır (Fotoğraf-325-329). Dershane, revakların bulunduğu güney cepheye yan yana yerleştirilmiş olan üç adet dikdörtgen formlu pencere ile açılmaktadır. Cephenin batı ucunda ise yapının içerisine girilen lentolu bir kapı yer almaktadır. Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı esas bölümün batı duvarı tamamen sağır tutulmuştur. Kuzey duvarın ortasında üçgen açıklıklı ocak nişi, iki yanında ise birer adet ahşap kapaklı dolap nişi yer almaktadır. Mektebin doğu duvarına üç adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Güney duvarında ise üç adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı ile cephenin batı ucuna yerleştirilmiş giriş kapısı bulunmaktadır. Yapının içerisi pencerelerin üst hizasına kadar tamamen ahşapla kaplanmıştır. Aynalı tonoz örtü ise çimento harcıyla sıvalıdır.

Fotoğraf-318: Alt kattaki mekânlara girilen kapı

Fotoğraf-319: Alt kattaki mekânlar

Fotoğraf-320: Alt kattaki mekânlar

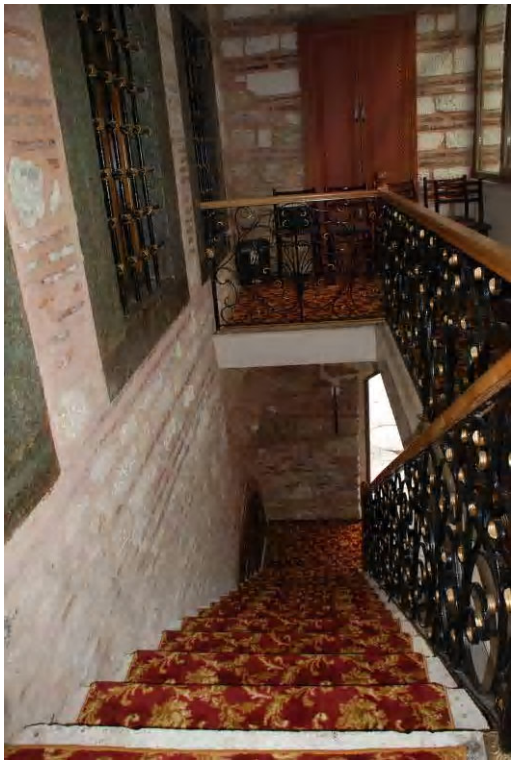

Fotoğraf-321: Üst kata çıkılan merdiven

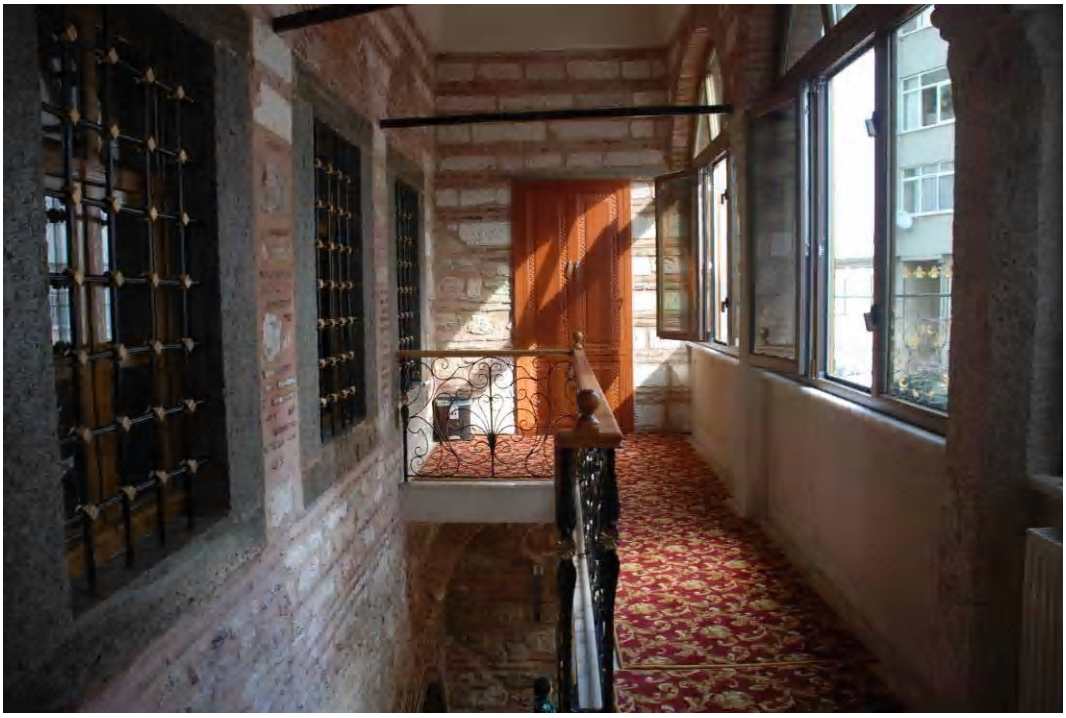

Fotoğraf-322: Üst kat merdiven sahanlığı

Fotoğraf-323: Üst kat merdiven sahanlığı

Fotoğraf-324: Üst kat merdiven sahanlığı tonoz örtüsü

Fotoğraf-325: Dershanenin batı duvarı

Fotoğraf-326: Dershanenin kuzey duvarı

Fotoğraf-327: Dershanenin doğu duvarı

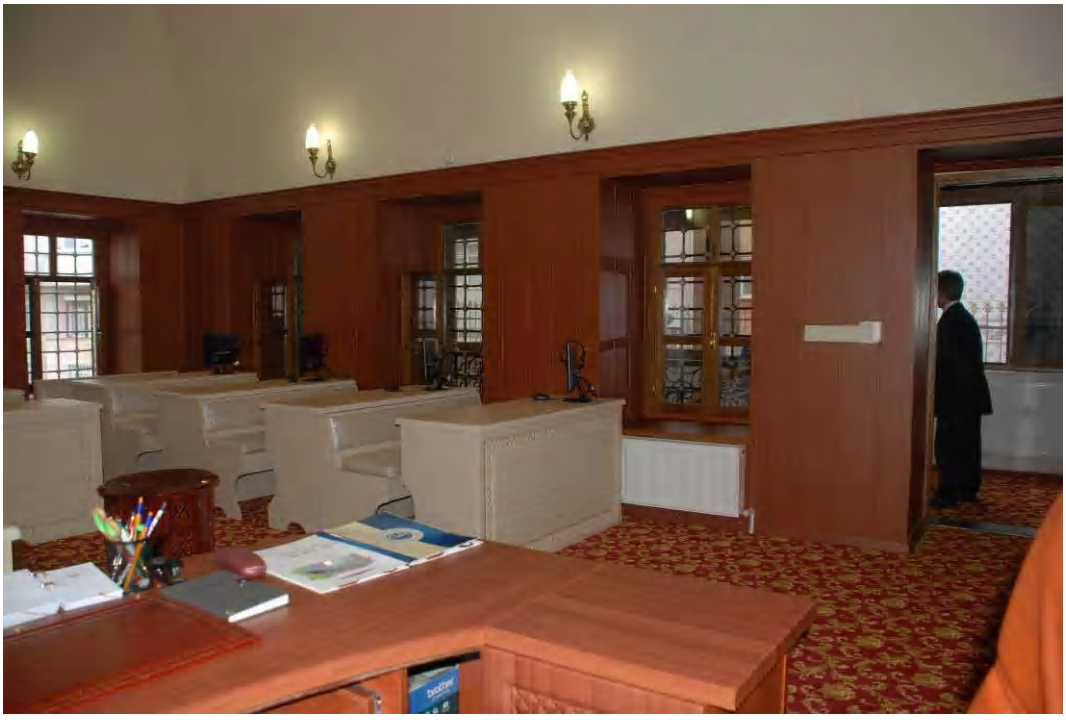

Fotoğraf-328: Dershanenin güney duvarı

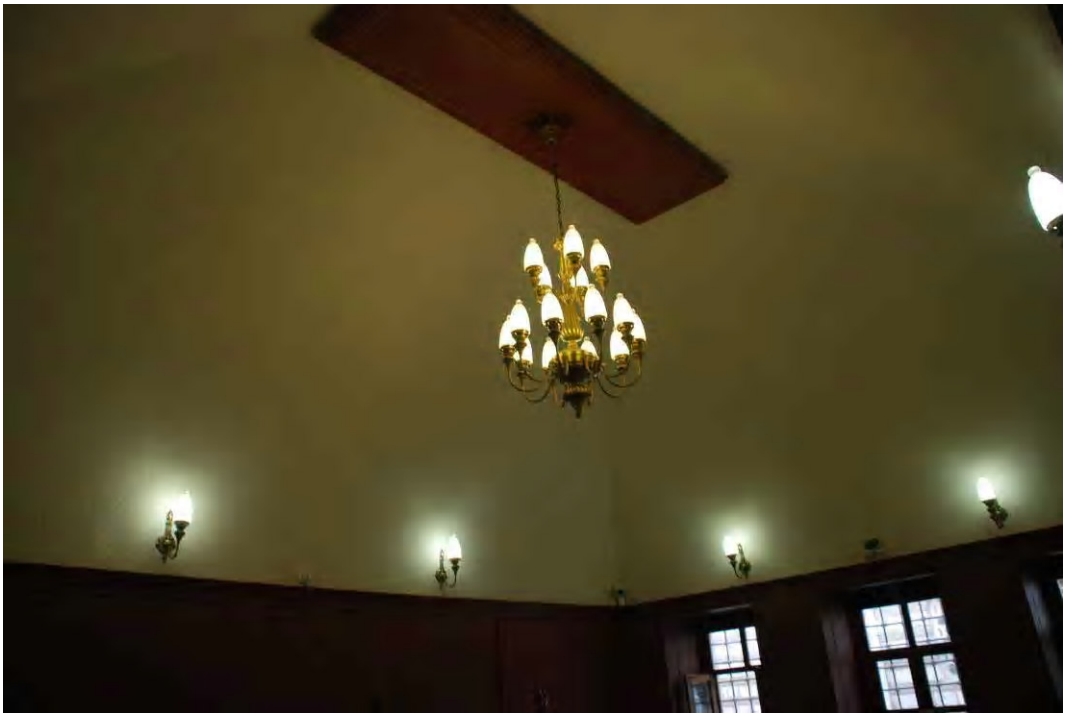

Fotoğraf-329: Dershanenin aynalı tonoz örtüsü

Malzeme ve Teknik: Yapı, kaba yonu ve düzgün kesme taşla birlikte tuğla malzemeyle inşa edilmiştir. Beden duvarları kaba yonu taşlarla tuğlanın nöbetleşe kullanıldığı almaşık duvar örgü tekniğinde oluşturulmuştur. Revakları taşıyan sekizgen ayaklar düzgün kesme taş malzemeden, revak kemerleri ise tuğladandır. Yapının pencereleri siyah renkli düzgün kesme taştan lento ve sövelere sahiptir. Ayrıca pencereler lokmalı demir parmaklıklıdır. Son zamanlardaki onarımlarda yapının içerisi, pencerelerin üst hizasına kadar ahşap malzemeyle kaplanmıştır.

Süsleme: Yapı üzerinde herhangi bir süsleme öğesi görülmemektedir.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapının üzerinde onarım geçirdiğine dair herhangi bir kitabe bulunmadığı gibi Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde de herhangi bir onarım kaydına rastlanmamıştır. Ancak Fatih Belediyesi'nin resmi internet sitesinde, Ali Fakih Sıbyan Mektebi olarak adlandırılan Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi'nin restorasyon projelerinin 10.10.2006 tarihinde başlayıp, 28.06.2007 tarihinde projenin onaylandığı ve 2009 yılında restorasyon çalışmalarına başlandığı, 2014 yılında ise tamamlandığı ifade edilmektedir[489]. Söz konusu onarım öncesinde yapının son derece harap bir durumda olduğu ve ev olarak kullanıldığı da Fatih Belediyesi'nin resmi

[489] http://www.fatih.bel.tr/icerik/1141/ali-fakih-sibyan-mektebi/ Erişim tarihi: 06.07.2014

internet sitesinde yer alan bilgiler arasındadır. Bu restorasyonda tamamen kaybolmuş olan avludaki kemer ve sütunlar araştırma kazısı yapılarak yeniden ortaya çıkarılmış, yapının özgün olmayan çatı kaplaması kaldırılarak, özgün üst örtüsü yapılmıştır. Ayrıca kapalı olan pencereler eski formlarına uygun olarak yeniden oluşturulmuştur[490]. Yapılan onarımlar sonucunda asli haline kavuşturulan sıbyan mektebi özel bir vakıf tarafından kullanılmaktadır (Fotoğraf-330-335).

Fotoğraf-330: Onarımlar öncesi yapının genel görünüşü[491]

[490] http://www.fatih.bel.tr/icerik/1141/ali-fakih-sibyan-mektebi/ Erişim tarihi: 06.07.2014
[491] http://www.fatih.bel.tr/icerik/1141/ali-fakih-sibyan-mektebi/ Erişim tarihi: 06.07.2014

Fotoğraf-331: Onarımlar öncesi dershanenin genel görünüşü[492]

Fotoğraf-332: Onarımlar öncesi dershanenin genel görünüşü[493]

[492] http://www.fatih.bel.tr/icerik/1141/ali-fakih-sibyan-mektebi/ Erişim tarihi: 06.07.2014
[493] http://www.fatih.bel.tr/icerik/1141/ali-fakih-sibyan-mektebi/ Erişim tarihi: 06.07.2014

Fotoğraf-333: Onarımlar öncesi yapının revakları[494]

Fotoğraf-334: Onarımlar öncesi avlunun genel görünüşü

[494] http://www.fatih.bel.tr/icerik/1141/ali-fakih-sibyan-mektebi/ Erişim tarihi: 06.07.2014

Fotoğraf-335: Onarımlar öncesi avlunun genel görünüşü[495]

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 / M. 29 Haziran 1737 tarihli vakfiyesinden sıbyan mektebinin çalışanları ve mektebin giderleriyle ilgili bazı bilgilere ulaşıyoruz; "*… İstanbul'da Ali Fakih Mahallesi'nde vaki' mülküm olan arsa üzerinde hasbeten lillahi Te'âla ve taleben li merdat-i mücededen bina ve ihdas eylediğim mekteb-i şerif ve çeşme-i latifi ve kezalik Sancakdar Hayreddin Mahalesi'nde mülküm olan arsa üzerinde bina ve ihdas eylediğim çeşmei latifi vakf ve habs edüb şöyle şart eyledim ki; Mekteb-i mezburda sülehadan bir kimesne muallim olub yevmi yirmi akçe verile ve kezalik sulehadan bir kimesne halife olub yevmi on akçe vazife verile ve bir kimesne haftada iki gün sıbyana mekteb-i mezburede meşk virüb yevmi üç akçe vazife verile ve vakf-ı evvelimin gallesinden senede yüz kuruş ifraz olunub meblağ-ı mezburdan mektebi merkumda ta'lim-i Kur'an olunan sıbyandan yirmi nefere senede birer kapama ve birer mest papuş verile ve senede altı yüz akçelik kemer (kömür) verile ve lede'l-iktiza hasır ferş (döşeme) olunub ve kifayet mikdarı çarub verile ve senede bin iki yüz akçe seyr (sir) baha verile …*"[496].

[495] http://www.fatih.bel.tr/icerik/1141/ali-fakih-sibyan-mektebi/ Erişim tarihi: 06.07.2014
[496] V.G.M.A., 736 nolu defterin 9. sayfa 3. sırasında kayıtlı gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 / M. 29 Haziran 1737 tarihli vakfiye.

Tablo-12: Gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 / M. 29 Haziran 1737 tarihli vakfiyeye Göre Fatih Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi'nin Çalışanları ve Aldıkları Ücretler[497]

Görevi	**Görevli Sayısı**	**Günlük/Akçe**	**Yıllık/Akçe**
Muallim	1	20	7080
Halîfe	1	10	3540
Meşk hâcesi	1	3	1062
Toplam:	**3**	**33**	**11682**

Vakfiyede yer alan bilgilerden sıbyan mektebinde üç kişinin eğitimci olarak görevlendirildiği ve günlük toplam 33 akçe ücret ödendiği anlaşılmaktadır. En fazla ücreti ise günlük 20 akçe ile muallim almaktadır. Sıbyan mektebinin diğer işlerini yapacak kimsenin görevlendirilmediği görülmektedir. Ayrıca vakfiyede sadece görevlilerle ilgili değil, burada eğitim gören çocuklarla ilgili de bilgiler bulunmaktadır. Mektepte Kur'an-ı Kerim öğrenen 20 çocuğa her sene birer kapama, mest ve pabuç verilmesi şartı yer almaktadır. Son olarak mektebe her sene 600 akçelik kömür alınması ve 1200 akçe de sir baha verilmesi şartı da mevcuttur.

[497] V.G.M.A., 736 nolu defterin 9. sayfa 3. sırasında kayıtlı gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 / M. 29 Haziran 1737 tarihli vakfiye.

3.9.2.Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Sıbyan Mektebi:

Çizim No: 49-50

Fotoğraf No: 336-348

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: İstanbul'un Eyüp İlçesi, Nişanca Mahallesi'nde, Baba Haydar Mektebi Sokağı ile Balcı Sokağı'nın kesiştiği köşede yer alan külliyenin doğu cephesini sıbyan mektebi oluşturmaktadır. Külliyenin cümle kapısı üzerindeki inşa kitabesine göre yapı H.1147 / M.1734–1735 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Mimari Tanım: Külliyenin doğu cephesinde yer alan cümle kapısının hemen kuzeyine yerleştirilmiş olan sıbyan mektebi, iki katlı olarak düzenlenmiştir (Çizim-49-50). H. 1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiyede; "…*muallimhane-i ulya*…"[498] olarak tanımlanan mektebin alt katında, depo, su deposu ve avlu yer almaktadır. Üst katında ise dikdörtgen planlı bir dershane ve önünde revaklı küçük bir avlu bulunmaktadır. Ancak bu revaklı avlunun önü son yıllardaki onarımlarda ahşap malzemeyle kapatılarak yeni bir mekân oluşturulmuştur.

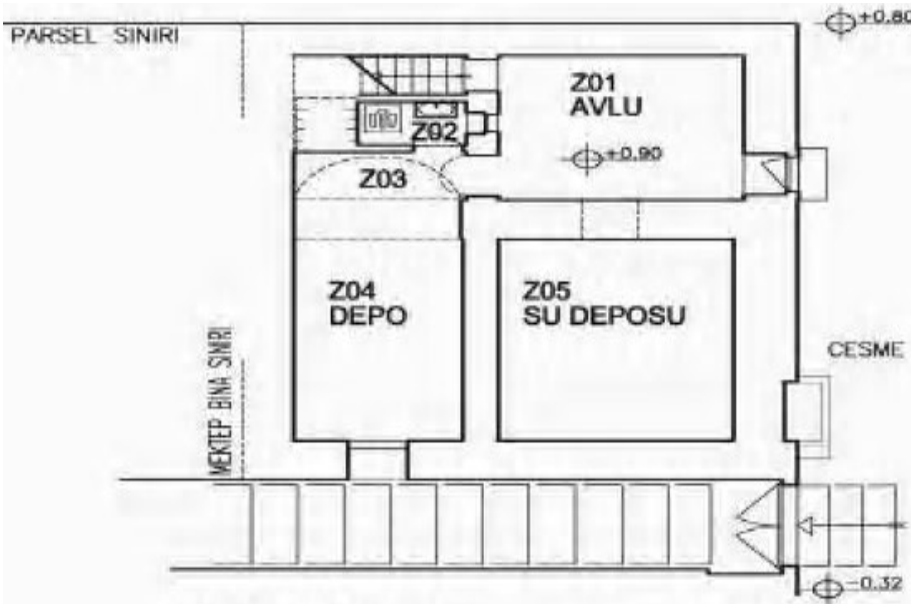

Çizim-49: Eyüp Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi'nin zemin kat planı[499]

[498] V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H. 1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiye.

[499] Nesrin Mumcu, **Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme**, (Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s.103.

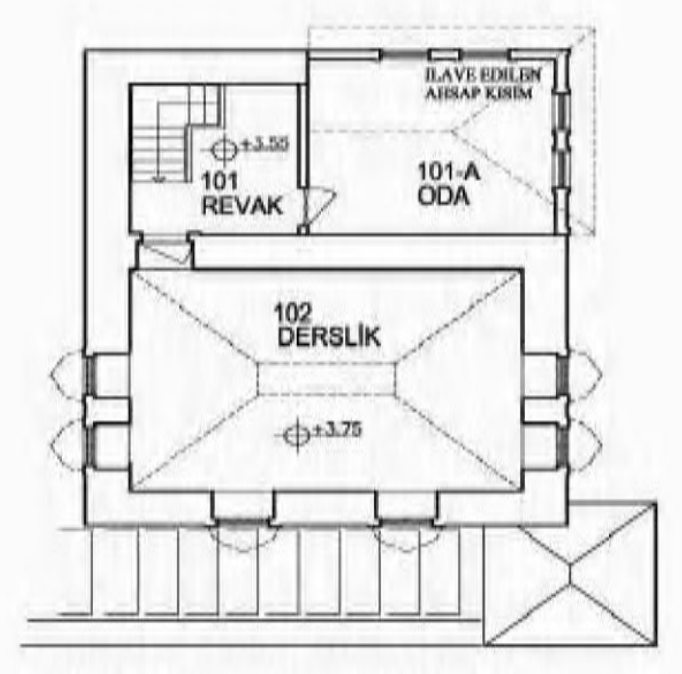

Çizim-50: Eyüp Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi'nin 1. Kat planı[500]

Mektebin güney cephesinde iki adet dikdörtgen formlu üst sıra penceresi bulunmaktadır (Fotoğraf-336). Beyaz renkli düzgün kesme taştan lento ve sövelere sahip olan pencerelerin üzerinde tuğla malzemeyle oluşturulmuş, sivri kemer formunda hafifletme kemerleri mevcuttur. Ahşap doğramalı pencereler, lokmalı demir parmaklıdır. Cephenin alt katında da çok küçük bir adet alt sıra penceresi mevcuttur. Alt kattaki depoya açılan bu pencere çok basit bir açıklıktan oluşmaktadır.

Mektebin batı cephesinde iki adet dikdörtgen formlu pencere ile avluya açılan bir adet kapı yer almaktadır (Fotoğraf-337). Beyaz renkli düzgün kesme taştan lento ve sövelere sahip olan pencerelerin üzerinde tuğla malzemeyle oluşturulmuş, sivri kemer formunda hafifletme kemerleri mevcuttur. Ahşap doğramalı pencereler, lokmalı demir parmaklıdır. Medreseyle ortak avluya açılan basık kemerli kapının üzerinde de pencereler de olduğu gibi tuğla malzemeden oluşturulmuş, sivri kemer formunda hafifletme kemeri bulunmaktadır. Bu kapı, muhtemelen pencereden kapıya dönüştürülmüştür[501].

---

[500] Nesrin Mumcu, **Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme**, (Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s.103.

[501] Nesrin Mumcu da bu kapının pencereden kapıya dönüştürülmüş olabileceğini savunmaktadır. Bakınız; Nesrin Mumcu, **Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir**

Mektebin kuzey cephesinde sonradan eklenen ahşap mekânın iki adet dikdörtgen formlu penceresi bulunmaktadır (Fotoğraf-338-339). Sonradan eklenen bu mekân dışında mektebin kuzey cephesi tamamen sağır tutulmuştur.

Mektebin en hareketli cephesi aynı zamanda giriş cephesini de oluşturan doğu cephesidir (Fotoğraf-340-341). Alt katta, külliyenin cümle kapısının hemen yanında sıbyan mektebinin duvarında bir adet çeşme yer almaktadır. Çeşme, muhtemelen dershanenin altındaki su deposuna bağlıdır. Çeşmenin üzerinde ise iki adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı mevcuttur. Beyaz renkli düzgün kesme taşlarla oluşturulan lentolu pencereler, tuğla malzemeden sağır sivri kemerli alınlıklara sahiptir. Ayrıca pencereler lokmalı geçmeli demir parmaklıklıdır. Yine alt katta, çeşmeyle yaklaşık aynı aks üzerinde mektebin giriş kapısı yer almaktadır. Beyaz renkli blok taşlarla çerçeve oluşturulmuş olan kapının yekpare lento taşı basık kemerlidir. Kapının üzerinde tuğla malzemeden sağır yuvarlak bir kemer mevcuttur. Üst katta ise sonradan eklenen ahşap mekâna açılan iki adet dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Sıbyan mektebinin beden duvarları tuğla malzemeden iki sıra kirpi saçakla sonlanmaktadır.

Fotoğraf-336: Eyüp Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi'nin güney cephesi

---

Değerlendirme, (Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s.17.

Fotoğraf-337: Eyüp Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi'nin batı cephesi

Fotoğraf-338: Sıbyan mektebinin kuzey cephesi

Fotoğraf-339: Sıbyan mektebinin kuzey cephesi

Fotoğraf-340: Sıbyan mektebinin kuzey ve doğu cepheleri

Fotoğraf-341: Sıbyan mektebinin doğu cephesi

Sıbyan mektebine doğu cephedeki basık kemerli kapıdan girilmektedir. Zemin kat, girişte küçük bir avlu, üst kata çıkılan merdiven, tuvalet ve yan yana iki mekândan oluşmaktadır. Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı avlunun batısında merdiven ve tuvalet, güneyinde ise iki adet depo yer almaktadır. Doğudaki yaklaşık kare planlı su deposunun buradaki küçük avluya açılan bir adet penceresi mevcuttur. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı diğer depo ise eyvan şeklinde düzenlenmiştir. Eyvan şeklindeki bu mekânın, medreseye çıkışı sağlayan güney cephedeki merdivenlere açılan bir adet küçük penceresi bulunmaktadır. Depoların üzeri beşik tonozla örtülüdür.

Tuvaletin yanındaki merdivenden üst kata çıkılmaktadır. Üst kat, küçük bir revaklı avlu ile dershaneden oluşmaktadır. Ancak günümüzde bu revaklı avlunun önüne (doğusuna) ahşap malzemeden bir mekân eklenmiştir. Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı bu mekânın orijinal olup olmadığı bilinmemektedir. Restorasyon öncesine ait fotoğraflardan birinde bu bölüm tamamen yıkılmış olarak görülürken; diğerinde günümüzdeki eklentiyle uyumlu bir mekân şeklinde görülmektedir. Ancak eski fotoğraflardaki bu bölümün orijinal olduğuna dair elimizde herhangi bir veri bulunmamaktadır. Sonradan eklendiğini düşündüğümüz bu mekânın üzeri içten düz ahşap tavan, dıştan kırma çatıyla örtülüdür. Batı cephede yer alan kapıdan girilen

mekânın kuzey ve doğu cephelerine simetrik olarak yerleştirilmiş ikişer adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı mevcuttur.

Revaklı avlunun güneyindeki kapıdan mektebin en büyük mekânı olan dershaneye girilmektedir (Fotoğraf-342-344). Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı dershanenin doğu, batı ve güney cephelerinde simetrik olarak yerleştirilmiş ikişer adet penceresi bulunmaktadır. Ancak batı cephedeki pencerelerden biri kapıya dönüştürülmüştür. Dışarıdan lentolu olan pencereler içeride sivri kemerli nişler içerisine yerleştirilmişlerdir. Dershanenin üzeri aynalı tonozla örtülüdür.

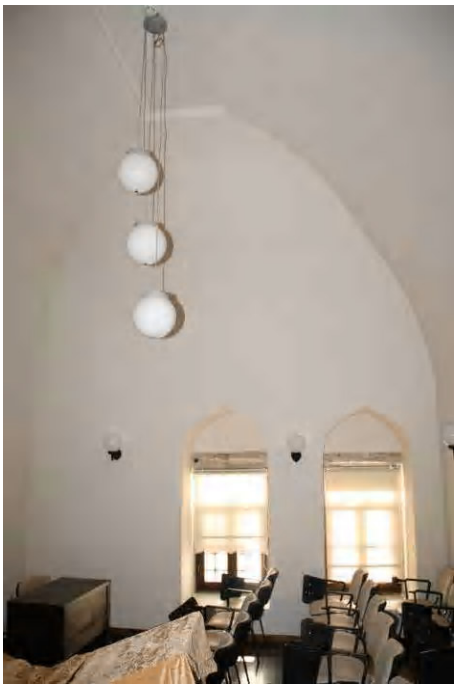

Fotoğraf-342: Sıbyan mektebinin dershanesinin içeriden görünüşü

Fotoğraf-343: Sıbyan mektebinin dershanesinin içeriden görünüşü

Fotoğraf-344: Sıbyan mektebinin dershanesinin içeriden görünüşü

Malzeme ve Teknik: Sıbyan mektebi, ahşap, moloz, kaba yonu ve düzgün kesme taşla birlikte tuğla malzemeyle inşa edilmiştir. Yapının kapı ve pencereleri beyaz renkli düzgün kesme taşlardan lentolara sahiptir. Beden duvarlarında ise tuğla malzemeler arasına moloz ve kaba yonu taşlar yerleştirilerek almaşık duvar tekniği uygulanmıştır. Ayrıca kapı ve pencerelerin üzerindeki hafifletme kemerleriyle, beden duvarlarının

üzerindeki kirpi saçaklar da tuğla malzemedendir. Orijinalliği bilinmeyen kuzeydoğu köşedeki mekân ise tamamen ahşap malzemeyle inşa edilmiştir.

Süsleme: Oldukça sade bir düzenlemeye sahip olan yapıda, beden duvarlarını sonlandıran kirpi saçaklar dışında süsleme öğesi görülmemektedir.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Üzerinde onarım kitabesi bulunmayan yapıyla ilgili arşiv taramasında da herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır (Fotoğraf-345-347). Ancak külliyenin güney cephesine sonradan açılan taç kapının üzerindeki mermer levhada yapının 2010 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından onarıldığı yazmaktadır. Günümüzde yapı, özel bir dernek tarafından kullanılmaktadır.

Fotoğraf-345: Onarımlar öncesi külliyenin doğu cephesi[502]

[502] Nesrin Mumcu, **Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme**, (Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s.139.

Fotoğraf-346: Onarımlar öncesi külliyenin doğu cephesi[503]

Fotoğraf-347: Onarımlar öncesi sıbyan mektebi[504]

[503] Nesrin Mumcu, **Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme**, (Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s.125.

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın H. 1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiyesinden de, sıbyan mektebinin çalışanları ve mektebin giderleriyle ilgili bazı bilgilere ulaşıyoruz; "*… muallımhane-i mezkurede sulahadan Kur'ân-i azimü'ş-şanı kavaid-i ilm-i Tecvit ile ta'lime sa'i ve terbiye-i sıbyanı mura'i bir mütedeyyin kimesne hoca-ı mekteb olup yevmi on akçe vezifeye mutasarrıf ola ve muallimhane-i mezkurede teallüm eden atfala teallü ve telemmüzde faıku'l-akran olan bir kimesne halife-i mekteb olup yevmi beş akçe vazifeye mutasarrıf ola ve dahi şöyle şart ve ta'yin eyledim ki; Mu'allimhane-i mezkurede te'allum-u Kur'an-ı azîmü'ş-şan eden sıbyana beher sene elli kuruş ile kapama ve mest ve babuş ve kuşak iştira olunup Ramazan-ı şerifin onbeşinde mevcud bulunan sıbyana verilüp sibyan ziyade olup meblağ-ı kifayet etmediği takdirce kuşak verilmeye ancak kapama ve mest babuş verilüp dahi ziyade olduğu suretde yalnız kayyıma verile ve mekteb-i mezburede ikad içün beher sene mütevelli yediyle altıyüz akçelik kömür iştira oluna ve mevsim-i eyyam-ı baharda bir □ayy ta'lim-i Kur'ân-ı azimü'ş-şan eden sıbyana bin akçe sir baha verile ve dershane-i mezbure mihrabına beher sene beşer vakıyye iki adet kebir şem-i asel sefid (bal mumu) mütevellisi ma'rifetile alına ve dershane-i mezbure-i mezkure havlusunda muktazı olan mahallarda iki kandil ikad olunup her birine beher mah (ay) üçer vakıyye rugan mütevellisi yedile verile …*"[505].

Tablo-13: H. 1148 / M.1735-1736 Tarihli Vakfiyeye Göre Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Sıbyan Mektebinin Çalışanları ve Aldıkları Ücretler[506]

Görevi	**Görevli Sayısı**	**Günlük/Akçe**	**Yıllık/Akçe**
Hoca-ı mekteb	1	10	3540
Halife-i mekteb	1	5	1770
Toplam:	**2**	**15**	**5310**

Vakfiyede yer alan bilgilerden sıbyan mektebinde sadece iki kişinin görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Ancak vakfiyede sadece görevlilerle ilgili değil, burada eğitim gören çocuklarla ilgili de bilgiler bulunmaktadır. Bu bağlamda, mektepte Kur'an-ı Kerim

---

[504] Nesrin Mumcu, **Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme**, (Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s.145.

[505] V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H. 1148 / M. 1735-1736 tarihli vakfiye.

[506] V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H. 1148 / M. 1735-1736 tarihli vakfiye.

öğrenen çocuklardan her birine her yıl 50 kuruş para ile Ramazan ayının 15'inde *kapama, mest, pabuç ve kuşak* verilmesi şart koşulmuştur (Fotoğraf-348). Ancak çocukların fazla olması ve eldeki paranın yetmemesi durumunda, kuşak verilmeyip, mest ve pabuç verilmesi; sadece kayyıma üçünün de verilmesi istenmiştir. Bahar döneminde bir kere Kur'an-ı Kerim öğrenen çocuklara 1000 akçelik sir baha verilmesi; dershanenin mihrabına her sene iki adet büyük bal mumu alınması, mektebin avlusunda ve diğer birimlerinde kullanılmak üzere iki kandil alınması şartı da yer almaktadır. Bunun yanında mektebe her sene 600 akçelik kömür verilmesi şartı da mevcuttur.

Fotoğraf-348: 19. yüzyıl sonuna ait Kartpostalda Eyüp-Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi'nde okuyan çocuklar[507]

[507] Zeynep Ahunbay, "Eyüp'teki Osmanlı Eğitim Yapıları ve Korunmasıyla İlgili Öneriler", **4. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğleri**, Eyüp Belediyesi Yayınları, İstanbul 2000, s.133-141; Hale Tokay, Nesrin Mumcu, "Hacı Beşir Ağa Darülhadisi Restitüsyon, Restorasyon Önerisi", **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla 9. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler (13-15 Mayıs 2005)**, Eyüp Belediyesi Yayınları, İstanbul 2005, s.176-193.

3.9.3.Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi Sıbyan Mektebi:

Çizim No: 51

Fotoğraf No: 349-357

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Sıbyan mektebi, Babıâli'deki Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin merkezini oluşturan caminin doğusuna bitişik olarak inşa edilmiştir. Sıbyan mektebi külliyenin diğer yapılarıyla birlikte H.1157 / M.1744–1745 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Mimari Tanım: Caminin doğu cephesine bitişik olarak inşa edilen yapı, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlıdır (Çizim-51). Kurulduğu arazinin eğiminden dolayı sıbyan mektebinin alt katına dükkânlar yerleştirilmiştir. Alt kattaki bu dükkânlar, büyük kemerli girişlerle dışa açılmaktadır. Yapı, dışarıdan bakıldığında bütün olarak algılanan fevkani bir görünüşe sahiptir. Ancak içeride birbirinden bağımsız iki katlı bir düzenleme söz konusudur. Alt katta sıbyan mektebi, üst katta ise hünkâr kasrı bulunmaktadır. Üst kattaki bu bölüm muhtemelen Hacı Beşir Ağa için inşa edilmiş ağa kasrı olmalıdır. Bu sebeple burada sadece sıbyan mektebine ait olan alt sıra pencerelerinin olduğu hiza anlatılacaktır. Hünkâr kasrı ise cami ile birlikte ele alınacaktır[508].

[508] Hünkâr kasrı, sıbyan mektebinin üst katında yer alsa da işlev bakımından değerlendirildiğinde camiyle bir bütünlük arz etmektedir. Ayrıca hünkâr kasrı sıbyan mektebinin üst katında yer almasına karşın aralarında organik bir bağ (geçiş) yoktur. Ancak camiyle hünkâr kasrı arasında geçiş bulunmaktadır.

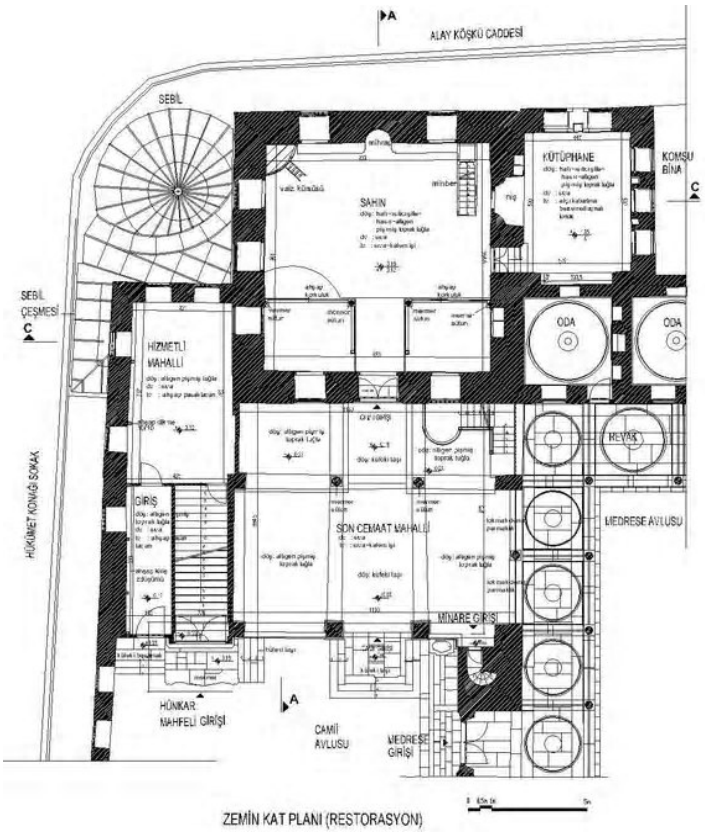

Çizim-51: Eminönü Hacı Beşir Ağa Camisi ve Sıbyan Mektebi planı[509]

Sıbyan mektebi, caminin doğu cephesine bitişik olarak inşa edildiği için bu cephede herhangi bir hareketlilik söz konusu değildir. Sadece harimin kuzeydoğu köşesindeki pencere sıbyan mektebine açılmaktadır. Güney cephede iki adet dikdörtgen biçimli pencere yer almaktadır. Doğu cephede ise sıbyan mektebine açılan üç adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı görülmektedir (Fotoğraf-349-351). Beyaz renkli düzgün kesme taştan lento ve sövelere sahip olan pencerelerin üzerinde hafifletme kemerleri mevcuttur. Çökertme olarak yapılan bu kemerler sivri kemer formundadır. Ahşap doğramalı pencereler lokmalı demir parmaklıklara sahiptir. Doğu cephenin kuzeyinde avlu duvarı devam etmektedir. Yapının kuzey cephesinde ise sadece giriş kapısı mevcuttur (Fotoğraf-352).

Üst katında yer alan hünkâr kasrıyla birlikte bitişiğindeki caminin beden duvarlarından biraz daha alçak olan beden duvarları oldukça kaba bir içbükey silmeyle sonlanmaktadır. Taş ve tuğla kullanılarak oluşturulan almaşık duvar tekniğinde, yatay istiflenmiş tuğla dizilerinin arasında kırmızı renkli sıva ile yapılmış geometrik

[509] Nurcan Sefer, "Hacı Beşir Ağa Külliyesi Onarımı (2008-2010)", **Vakıf Retorasyon Yıllığı**, S. 2, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2011, s.31.

düzenlemeler görülmektedir. Ancak sıvayla yapılan bu süslemelerin tamamı son yıllardaki onarımlarda yenilendiği için orijinalliğini kaybetmiştir.

Fotoğraf-349: Eminönü Hacı Beşir Ağa Sıbyan mektebi ve hünkâr kasrının güneydoğu köşeden görünüşü

Fotoğraf-350: Sıbyan mektebi ve hünkâr kasrının doğu cephesi

Fotoğraf-351: Sıbyan mektebi ve hünkâr kasrının doğu cephesi

Fotoğraf-352: Sıbyan mektebi ve hünkâr kasrının doğu cephesi

Yapının kuzey cephesinde iki adet sundurmalı kapı açıklığı mevcuttur. Bunlardan doğudaki sıbyan mektebine; batıdaki ise üst kattaki hünkâr kasrına açılmaktadır.

Kapıların üzerindeki büyük yuvarlak kemer cepheye hâkimdir. Tuğla malzemeden oluşturulmuş kemerin içerisi, lokmalı demir parmaklıklıdır.

Doğudaki basık kemerli kapı dar bir koridora açılmaktadır (Fotoğraf-353). Koridorun doğu duvarında bir adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı mevcuttur. Koridorun sonundaki lentolu kapı, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı sıbyan mektebinin dershanesine açılmaktadır. Sade bir düzenlemeye sahip olan dershane, doğu cephesinde iki adet, güney cephesinde de iki adet olmak üzere, dört adet dikdörtgen formlu pencere ile aydınlatılmaktadır (Fotoğraf-354-357). Ayrıca batı cephesinde de caminin harimine açılan dikdörtgen formlu bir adet penceresi mevcuttur. Pencerelerin tamamı ahşap doğramalı, lokmalı demir parmaklıklıdır. Mekânın kuzeyinde, üst kattaki hünkâr kasrına (ağa kasrı) çıkılan merdiven yer almaktadır. Bu merdivenin altı ahşap malzemeyle kapatılarak küçük bir depo oluşturulmuştur. Sıbyan mektebinin ve girişteki koridorun üzeri düz ahşap tavanla örtülüdür.

Mekânın güney duvarındaki iki pencere arasına boya ile mihrap görüntüsü verilmeye çalışılmıştır. Mihrabın iki yanındaki sütunceler ve alınlık kısmındaki bitkisel karakterli süslemeler tamamen barok özellikler sergilemektedir. Güney ve doğu duvarın üst seviyelerinde de benzer özelliklere sahip bir süsleme kuşağı görülmektedir. Ayrıca pencerelerin üstlerinde de benzer süslemeler yer almaktadır.

Fotoğraf-353: Sıbyan mektebine girilen koridor

Fotoğraf-354: Sıbyan mektebinin içerisi (güney duvarı)

Fotoğraf-355: Sıbyan mektebinin içerisi (doğu duvarı)

Fotoğraf-356: Sıbyan mektebinin içerisi (kuzey duvarı)

Fotoğraf-357: Sıbyan mektebinin ahşap üst örtüsü

Malzeme ve Teknik: Batı cephesi camiye bitişik olan yapının diğer cephelerinden inşa malzemesi görülebilmektedir. Sıbyan mektebin inşasında, taş, tuğla, ahşap ve metal malzeme kullanılmıştır. Alt kattaki dükkânların kemerleri tuğla malzemeden yapılmıştır. Sıbyan mektebi, kaba yonu ve moloz taşların tuğla malzemeyle nöbetleşe kullanılarak oluşturulduğu almaşık duvar tekniği ile inşa edilmiştir. Pencerelerin lento ve söveleri beyaz renkli düzgün kesme taş malzemedendir. Ahşap doğramalı pencereler, lokmalı demir parmaklıklıdır. Ayrıca yapının üst örtüsü de ahşap malzemedendir.

Süsleme: Sade bir düzenlemeye sahip olan yapının dış cephelerinde, taş ve tuğla malzemeyle oluşturulmuş almaşık duvar örgüsünde yer alan derzler üzerinde sıva ile oluşturulmuş geometrik süslemeler yer almaktadır. Ancak bu süslemeler son yıllardaki onarımlarda yenilenmiş ve orijinalliklerini yitirmişlerdir. İçeride ise güney duvarındaki iki pencere arasına boya ile oluşturulmuş mihrap yer almaktadır. Mihrabın iki yanındaki sütunceler ve alınlık kısmındaki bitkisel karakterli süslemeler tamamen barok özellikler sergilemektedir. Güney ve doğu duvarın üst seviyelerinde de benzer özelliklere sahip bitkisel bir süsleme kuşağı görülmektedir. Ayrıca pencerelerin üst kısımlarında da benzer süslemeler uygulanmıştır.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Üzerinde onarım kitabesi bulunmayan yapıyla ilgili arşiv taramamızda da onarım gördüğüne dair herhangi bir belgeye

ulaşılamamıştır. Ancak külliyenin camisinin giriş kapısı üzerinde II. Mahmut dönemine ait bir onarım kitabesi yer almaktadır[510]. Kesin bir tarih vermeyen kitabeye göre külliyenin 1826-39 tarihleri arasında onarıldığı düşünülmektedir[511]. Bu onarım sırasında muhtemelen sıbyan mektebi de onarılmış olmalıdır. Son yıllardaki onarımlarla sağlam bir şekilde günümüze ulaşan yapı, kullanılmamaktadır.

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın H.1158 / M.1745-1746 tarihli vakfiyesinde; sıbyan mektebinde verilen eğitim ve çalışanlarıyla ilgili şu bilgileri öğreniyoruz; *" … Medrese-i celîle kurbünde binâ eylediğimiz mekteb-i; latîfte bir kimesne muallim olup yevmî otuz akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve bir kimesne halîfe olup yevmî on beş akçe ve bir kimesne dahî bevvâb olup yevmî üç akçe virile ve bir hattat kimesne dahî meşk hâcesi olup haftada (…) gün sıbyanân-ı müslimîne ta'lim-i hatt idüb yevmî on akçeye mutasarrıf ola ve bir âlim kimesne dahî kitap hâcesi olup haftada iki gün mekteb-i şerîf-i muallâda olan ulûm-ı nâfia ta'lîm idüb yevmî beş akçe virile ve mekteb-i şerîf-i mezkûrda ta'lîm-i Kur'ân-ı azîmü'ş-şân iden (…) nefer; sıbyanân-ı müslimîne beher sene şehr-i Ramazânü'l-mübârekte birer kapama ve birer fes ve birer kuşak ve birer pabuc virile (…) ve hâcesine (…) akçe ve halîfesine (…) kapama bahâ virile ve senede bin vakıyye kömür iştirâ oluna …"*[512].

Tablo-14: H.1158 / M.1745-1746 Tarihli Vakfiyeye Göre Babıâli Hacı Beşir Ağa Külliyesi Sıbyan Mektebinde Çalışanlar ve Aldıkları Ücretler[513]

Görevi	**Görevli Sayısı**	**Günlük/Akçe**	**Yıllık/Akçe**
Muallim	1	30	10620
Halîfe	1	15	5310
Bevvâb	1	3	1062
Meşk hâcesi (bir hattat kimesne)	1	10	3540
Kitap hâcesi (bir âlim kimesne)	1	5	1770
Toplam:	**5**	**63**	**22302**

[510] Cami üzerindeki onarım kitabesi, cami anlatılırken verildiği için burada tekrar edilmeyecektir. Bakınız; s.136.
[511] Semavi Eyice, "Beşir Ağa Külliyesi", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.1–3.
[512] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.102-103.
[513] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.100.

Vakfiyeden, mektepte toplam 5 kişinin görevlendirildiği ve günlük 63 akçe ücret aldıkları öğrenilmektedir. En yüksek ücreti günlük 30 akçe ile muallim almaktadır. Vakfiyede sadece görevlilerle ilgili değil, burada eğitim gören çocuklarla ilgili de bilgiler yer almaktadır. Bu bağlamda, mektepte eğitim gören çocuklardan her birine her yıl ramazan ayında; birer kapama, birer fes, birer kuşak ve birer pabuç verilmesi vakfiyede şart koşulmuştur. Bunun yanında mektebe her sene 1000 vakıyye kömür verilmesi şartı da mevcuttur.

3.10.Tekke

3.10.1.Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi Tekkesi:

Çizim No: 52

Fotoğraf No: 358-406

İnceleme Tarihi: 15.06.2012-15.06.2013

Yapının Yeri ve Tarihi: Tekke, İstanbul'un Eminönü İlçesi, Alemdar Mahallesi'nde, Alay Köşkü Caddesi ile Hükümet Konağı Sokağı'nın kesiştiği köşede yer alan Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nin batısına konumlandırılmıştır. Bağımsız bir yapı olarak inşa edilen tekke, külliyenin diğer yapılarından Hacı Beşir Tekkesi Sokağı ile ayrılmaktadır. Giriş kapısı üzerindeki inşa kitabesine göre yapı H.1158 / M.1745–1746 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır (Fotoğraf-358).

Fotoğraf-358: Eminönü Hacı Beşir Ağa Tekkesi'nin inşa kitabesi

Kitabenin okunuşu;

"Zîb ü zîverle bu dergâh fi'l-mesel
Kalb-i sâf-ı ârif-i billâhdır

Tab'ıma lâyıh iden bu nükteyi
Feyz-i pîrân-ı der-i în dergâhdır

Rahmiyâ târih-i itmâmı anın
Nass-ı pâk-i fezkûrû ismillâhdır 1158[514]

[514] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.46-47.

İnşa kitabesinin altında bir de ketebe kitabesi yer almaktadır (Fotoğraf-359). Ketebe kitabesinden, şair Rahmi'ye ait kitabeyi; Hacı Beşir Ağa vakfının kâtibi Mehmet Emin'in yazdığını öğreniyoruz[515].

Fotoğraf-359: Tekkenin ketebe kitabesi

Ketebe Kitabesinin okunuşu;

Ketebehû Mehmed Emin

Kâtib-i vakf-ı müşârun ileyh"[516].

Mimari Tanım: Eğimli bir araziye kurulmuş olan tekke, ana hatlarıyla revaklı bir avlu etrafına sıralanmış mekânlardan oluşmaktadır (Çizim-52) (Fotoğraf-360). Tekke, plan şeması bakımından Osmanlı medreselerinde sıklıkla uygulanan; tek katlı, revaklı açık avlulu plan şemasını tekrar etmektedir. Ancak tekkenin güneydoğu köşesine, farklı işlevlere sahip mekânlar yerleştirilmiştir. Yapının beden duvarları üstünden tuğla malzemeyle oluşturulmuş kare kesitli bacalar yükselmektedir. Hacı Beşir Ağa'nın H.1158 / M.1745-1746 tarihli vakfiyesinde; "*zâviye-i mübârek"* olarak ifade edilen yapının; dokuz hücreden oluştuğu şu şekilde belirtilmektedir; "… *zâviye-i latîfe dokuz bâb hücerâtı muhtevî olmağla hücre-i evvel şeyh efendilere mahsûs ola …*"[517]. Aynı vakfiyede, zaviyenin bitişiğine tekke şeyhleri için bir meşruta[518] inşa edildiği de bildirilmektedir; "… *zâviye-i latîf ittisâlinde binâ olunan bir bâb menzil her kim zâviye-*

[515] M. Baha Tanman, "Hacı Beşir Ağa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayını, İstanbul 1994, s.469-473.

[516] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.46-47.

[517] H. 1158 / M. 1745-1746 Tarihli Vakfiye, vr. 109b-112a. Aktaran, Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.99.

[518] Meşruta: 1. Bir kimseye veya bir zümreye bırakılmış, bazı şartlara bağlı oluş; 2. Sahibi tarafından veresesine satılmamak şartıyla bırakılmış ev vesaire. Bakınız; http://www.osmanlicaturkce.com/?k=me%FEruta&t=@ Erişim tarihi: 27.09.2014

i celîlede şeyh olur ise ânâ meşrut ola …"[519]. Ancak bu meşruta günümüzde tekkenin güneydoğu köşesindeki mekânlar mı yoksa zamanla ortadan kalkmış başka bir yapı mı tam olarak bilemiyoruz. Hacı Beşir Ağa vakfiyesinde, dokuz hücrenin her birinde bir kişinin kalmasını, ilk hücrenin ise şeyh efendilere tahsîs edilmesini şart koşmuştur.

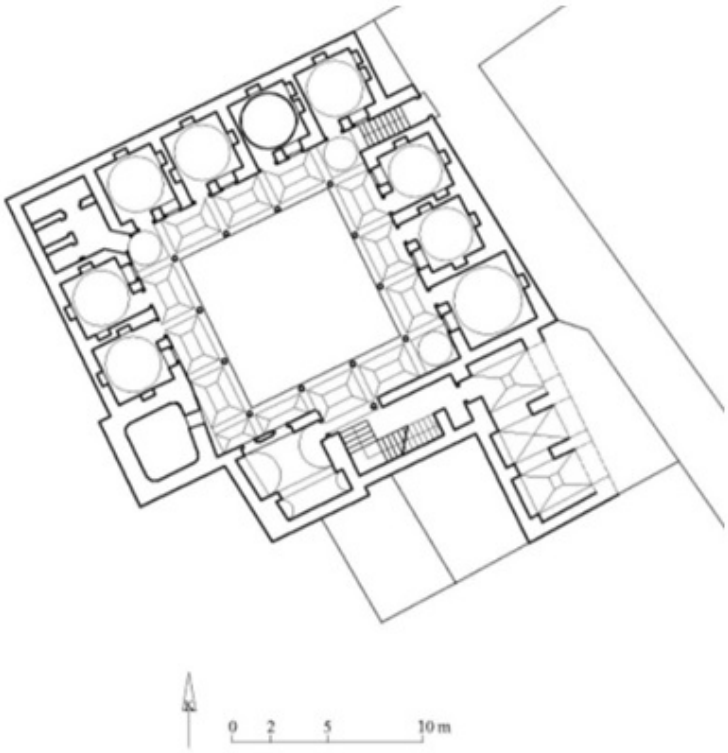

Çizim-52: Eminönü Hacı Beşir Ağa Tekkesi'nin planı[520]

[519] H. 1158 / M. 1745-1746 Tarihli Vakfiye, vr. 109b-112a. Aktaran, Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.99.

[520] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s.90.

Fotoğraf-360: Eminönü Hacı Beşir Ağa Tekkesi'nin üstten görünüşü

Eğimli bir araziye kurulmuş olan tekkenin kuzey ve batı cephesi tamamen toprağa dayalı bir şekildedir (Fotoğraf-361). Bu cephelerde çok az bir duvar toprak üstündedir. Tekkenin güney cephesi de tevhidhane tarafından kapatılmış durumdadır (Fotoğraf-362). Bu sebeple yapının kuzey, güney ve batı cephelerinde herhangi bir hareketlilik söz konusu değildir.

Yapının sadece giriş cephesi olan doğu cephede dış cephe tam olarak görülebilmektedir (Fotoğraf-363-365). Tekkenin doğu cephesi, bitişiğindeki tevhidhaneyle birlikte iki kademeli bir görünüşe sahiptir. Öne doğru taşıntı yapan tevhidhanenin doğu cephesi asimetrik tasarlanmıştır. Tevhidhane üç katlı bir cephe düzenlemesine sahiptir. Alt katta dört adet basık kemerli küçük pencere açıklığı ve bir adet de kapı bulunmaktadır. Pencerelerin üçü kapının güneyinde biri ise kuzeyindedir. Orta katta ise dört adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı mevcuttur. Yapının üçüncü katı, alt katlara oranla eksenden kaymış durumdadır. Bu sebeple üçüncü kat cephenin kuzey ucunda dışa doğru taşıntı yapmaktadır. Üçüncü katta, üçü simetrik olarak yerleştirilmiş, biri ise kuzey cepheye kaydırılmış basık kemerli dört pencere yer almaktadır. Tevhidhanenin beden

duvarları tamamen çimento harcıyla sıvalı ve boyalıdır. Bu sebeple inşa malzemesi görülememektedir.

Tevhidhaneye oranla daha geride kalan tekkenin doğu cephesinde sadece giriş kapısı ile kapı üzerinde küçük bir pencere yer almaktadır. Cephenin kuzey ucuna yerleştirilmiş olan kapı, basık kemerlidir. Kapının kuzeyinde devam eden beden duvarları biraz daha geriye alınmıştır.

Fotoğraf-361: Tekkenin kuzey cephesi

Fotoğraf-362: Tekkenin güney cephesindeki tevhidhanenin genel görünüşü

Fotoğraf-363-364: Tekkenin doğu cephesi ve giriş kapısı

Fotoğraf-365: Tekkenin giriş kapısının kuzeyinde devam eden duvar

Yapının giriş kapısı doğu cephede yer almaktadır. Düzgün kesme taş malzemeden basık kemerli kapıyla girilen, üzeri aynalı tonoz örtülü merdivenlerle avluya ulaşılmaktadır (Fotoğraf-366-367). Merdiven, avlunun kuzeydoğu köşesindeki revaklara açılmaktadır.

Yaklaşık kare bir alandan oluşan avlu, dört yönden revaklarla çevrilidir (Fotoğraf-368-372). Avlunun güneybatısındaki iki revak diğerlerine oranla daha dar tutulmuştur. Revaklar mermer sütun ve sütun başlıklarının üzerine atılan sivri kemerlerle taşınmaktadır. Revakların üzeri aynalı tonozla örtülüdür. Ancak, avlunun güneydoğu, kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki revaklar pandantiflerle geçilen kubbelerle kapatılmıştır. Revakları taşıyan kemerler, üzengi noktalarından demir gergilerle birbirine bağlanmıştır. Doğu, batı ve kuzey cephelerde revakların arkasına mekânlar yerleştirilmiştir.

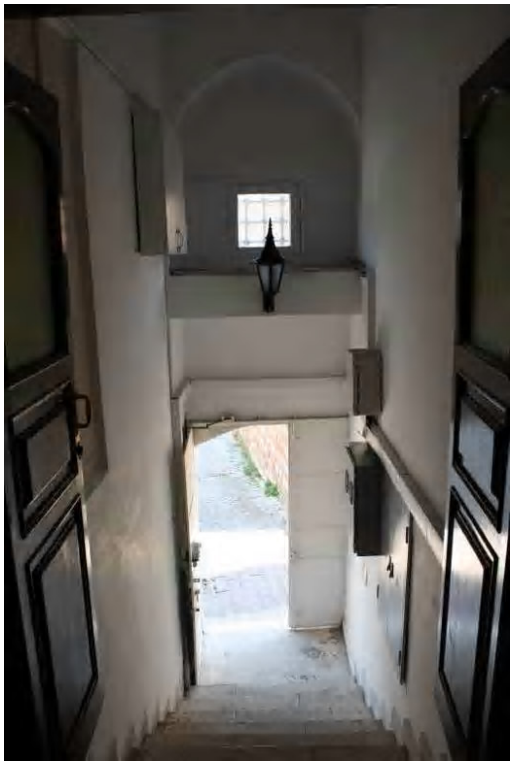

Fotoğraf-366-367: Tekkenin girişi

Fotoğraf-368: Tekkenin avlusundan genel görünüş

Kuzey cephede doğu-batı doğrultuda sıralanmış dört adet yaklaşık kare planlı mekân yer almaktadır (Fotoğraf-373-374). Bu mekânlar, dikdörtgen formlu birer adet pencere ve basık kemerli kapılarla avluya açılmaktadır. Doğu uçtaki odanın penceresi ise

tekkeye ulaşılan merdivenlere açılmaktadır. Kuzeydoğu köşedeki bu mekânın doğu duvarında bir adet yuvarlak kemerli, bir adet de üçgen alınlıklı; kuzey duvarında da bir adet yuvarlak kemerli olmak üzere üç adet niş bulunmaktadır. İkinci mekânın içerisinde doğu duvarında bir adet yuvarlak kemerli, bir adet de üçgen alınlıklı; kuzey ve batı duvarlarında da birer adet yuvarlak kemerli olmak üzere dört adet niş bulunmaktadır. Doğudan itibaren üçüncü mekânın doğu, batı ve kuzey cephelerinde birer adet yuvarlak kemerli niş yer almaktadır. Batı uçtaki mekânın ise doğu ve kuzey duvarlarında birer adet yuvarlak kemerli nişi mevcuttur. Mekânların içerisindeki nişlerin birer adedi ocak nişi olmasına karşın, günümüzde bu ocaklar kapatılmıştır. Avlunun kuzeyinde yer alan bu mekânların üzeri pandantiflerle geçilen kubbeyle örtülüdür.

Avlunun kuzeybatı köşesinde, içerisi küçük bölümlere ayrılmış, dikdörtgen planlı tuvalet yer almaktadır. Avlunun batı tarafında kuzey-güney doğrultuda sıralanmış üç adet mekân bulunmaktadır (Fotoğraf-375-376). Kuzeydeki yaklaşık kare planlı iki mekân dikdörtgen formlu birer adet pencere ve basık kemerli kapılarla avluya açılmaktadır. Her iki mekânın içerisinde, kuzey, güney ve batı duvarlarında birer adet yuvarlak kemerli niş mevcuttur. Bu mekânların güneyine ise yaklaşık kare planlı bir mekân yerleştirilmiştir. Zemini, diğer mekânların pencere seviyesinden daha yüksek olan bu mekâna altı basamaklı küçük bir ahşap dayama merdivenle ulaşılmaktadır. Bu bölümün lentolu kapısı, tekkenin diğer birimlerinin kapılarından çok daha küçük düzenlenmiştir. Kapının üzerinde de bir adet dikdörtgen formlu tepe penceresi yer almaktadır. İçerisi tamamen dolu olduğu için duvarlarda herhangi bir hareketlilik olup olmadığı anlaşılamayan mekânın üzeri beşik tonoz örtülüdür. Mekânın kapısının diğerlerinden daha küçük ve yüksekte olması; ayrıca sadece tepe penceresinin bulunması burasının su deposu olabileceğini akla getirmektedir.

Doğu cephede, tekke kapısının güneyine, kuzey-güney doğrultuda sıralanmış üç adet mekân yer almaktadır (Fotoğraf-377-380). Kare planlı mekânlar, dikdörtgen formlu birer adet pencere ve basık kemerli kapılarla avluya açılmaktadır. Girişin hemen yanında yer alan kuzey uçtaki mekânın kuzey, güney ve doğu duvarlarında birer adet yuvarlak kemerli niş yer almaktadır. Ortadaki mekânın doğu ve kuzey duvarlarında birer adet yuvarlak kemerli; güneydeki mekânın ise doğu duvarında bir adet yuvarlak kemerli niş bulunmaktadır. Mekânların üzeri pandantiflerle geçilen kubbeyle örtülüdür.

Güney cephenin ortasında üst kattaki tevhithaneye çıkılan merdiven bulunmaktadır. Merdivenin batısında doğu-batı doğrultuda iki birimden oluşan dikdörtgen planlı bir mekân yer almaktadır (Fotoğraf-381-384). Doğu cephesindeki basık kemerli kapı ile girilen bu mekân, kuzey duvarında yer alan yuvarlak kemerli büyük bir niş içerisine yerleştirilmiş iki adet dikdörtgen formlu pencere ile avluya açılmaktadır. Güney duvarında yer alan büyük bir yuvarlak kemer ise mekânı iki bölüme ayırmaktadır. Güneydeki doğu-batı doğrultulu dikdörtgen planlı bölümde herhangi bir hareketlilik söz konusu değildir. Her iki bölümün üzeri de beşik tonozla örtülüdür. Baha Tanman günümüzde ofis olarak kullanılan bu mekânların mutfak olduğunu ifade etmektedir[521].

Fotoğraf-369: Avlunun kuzey cephesi

[521] M. Baha Tanman, "Hacı Beşir Ağa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayını, İstanbul 1994, s.469-473.

Fotoğraf-370: Avlunun batı cephesi

Fotoğraf-371: Avlunun doğu cephesi

Fotoğraf-372: Avlunun güney cephesi

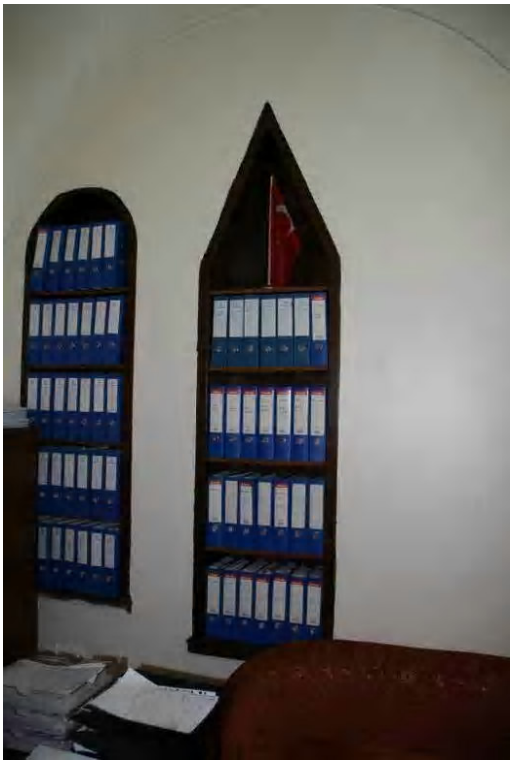

Fotoğraf-373-374: Tekke odalarının içten görünüşü

Fotoğraf-375: Tekke odalarının içten görünüşü

Fotoğraf-376: Tekke odalarının içten görünüşü

Fotoğraf-377-378: Batı cephenin güney ucundaki mekânın dıştan ve içten görünüşü

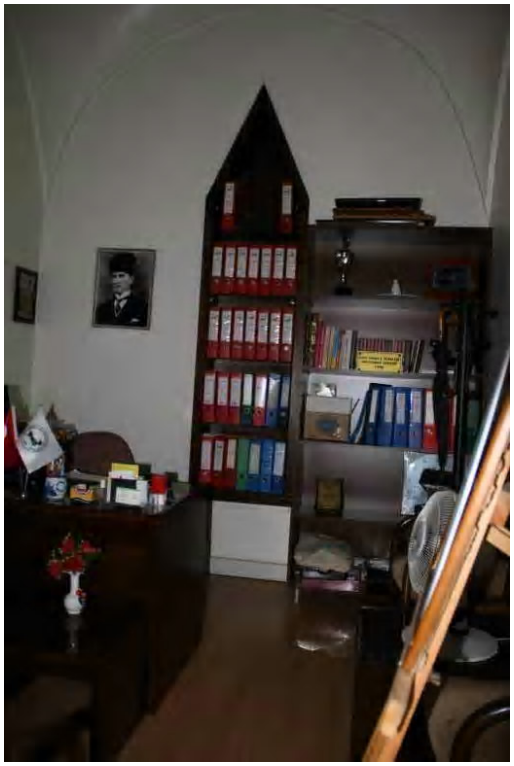

Fotoğraf-379-380: Tekke odalarının içten görünüşü

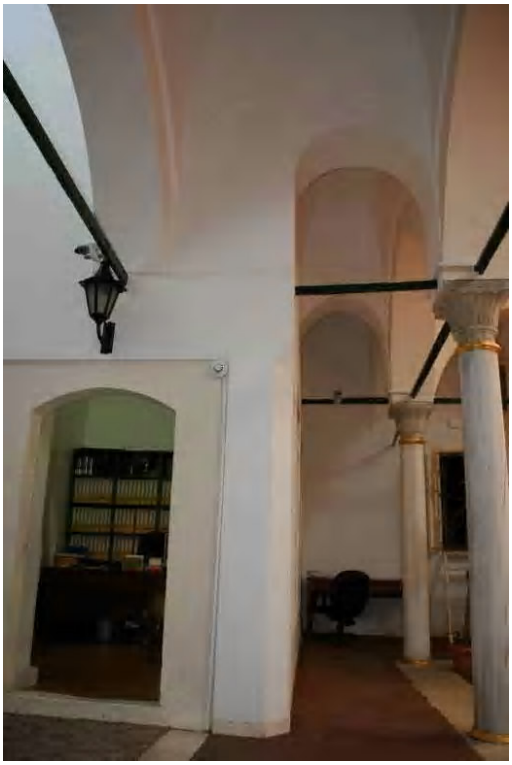
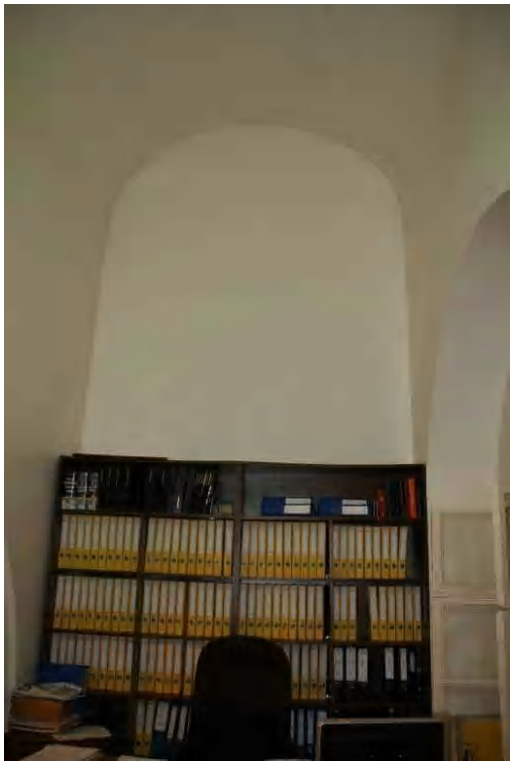

Fotoğraf-381-382: Avlunun güneybatı köşesindeki odanın dıştan ve içten görünüşü

Fotoğraf-383: Avlunun güneybatı köşesindeki odanın içten görünüşü

Fotoğraf-384: Avlunun güneybatı köşesindeki odanın dıştan ve içten görünüşü

Üst kattaki tevhidhaneye çıkılan "L" planlı merdivenin doğusunda farklı büyüklüklerde mekânların bulunduğu bir bölüm yer almaktadır (Fotoğraf-385-386). Hacı Beşir Ağa'nın H.1158 / M.1745-1746 tarihli vakfiyesinde geçen; "*zâviye-i latîf ittisâlinde binâ olunan bir bâb menzil her kim zâviye-i celîlede şeyh olur ise ânâ meşrut ola*"[522] şeklindeki ifadeler yapının tekkenin şeyhi için yapıldığını düşündürmektedir. Ancak Baha Tanman bu mekânların tekkenin selamlık bölümü olduğunu ve şeyh odası, meydan odası, kahve ocağı gibi fonksiyonlara tahsis edildiğini ifade etmektedir[523].

Üst kata çıkılan merdivenle revakları birbirinden ayıran sivri kemerin doğusunda doğu-batı doğrultuda yerleştirilmiş bir duvar bulunmaktadır. Selamlık bölümünün girişini perdeleyen bu duvarın güneyinde doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı bir hol yer almaktadır. Holün güney cephesinde, tevhidhaneye çıkılan merdivenin altında yuvarlak kemerli bir niş içerisine yerleştirilmiş olan basık kemerli kapıyla buradaki mekâna girilmektedir (Fotoğraf-387-388). Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı mekânın doğu duvarında iki adet eyvan şeklinde girinti mevcuttur. Batı duvarına da yuvarlak

[522] H. 1158 / M. 1745-1746 Tarihli Vakfiye, vr. 109b-112a. Aktaran, Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.99.

[523] M. Baha Tanman, "Hacı Beşir Ağa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayını, İstanbul 1994, s.469-473.

kemerli nişler içerisine açılan iki adet dikdörtgen formlu küçük pencere yerleştirilmiştir. Günümüzde iki bölüme ayrılmış olan mekânın üzeri tonoz örtülüdür[524].

Giriş holünün doğusundaki üç basamakla çıkılan basık kemerli kapıdan doğudaki selamlık bölümüne geçilmektedir (Fotoğraf-389-398). Doğu cephede girişteki ilk mekân doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlıdır. Dört cephesinden de yuvarlak kemerli nişlerle genişletilmiş olan mekânın doğu duvarındaki kapıdan bodrum kata inilmektedir. Yaklaşık 10 basamakla inilen ve iki bölümden oluşan bodrum kat, kuzey-güney doğrultuda cephe boyunca uzanmaktadır. İçerisi tamamen dolu olan bodrumun sadece Hacı Beşir Ağa Tekkesi Sokağı'na açılan kapısı ve küçük pencereleri görülebilmektedir. Kapının üzerinde de bir adet dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır.

Zemin kattaki ilk mekânın güney duvarındaki lentolu kapıdan güney cephede yer alan mekânlara geçilmektedir. Bu bölümde, ana hatlarıyla kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı bir mekânın, doğu-batı yönünde atılan bir yuvarlak kemerle ikiye bölünmesi sonucu elde edilen bir kuruluş söz konusudur. Mekânın güney duvarı ortasında ahşap kapaklı bir dolap nişi yer almaktadır. Kuzey ve güneydeki her iki mekânın da doğu cephelerine lentolu kapılarla girilen doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı birer mekân yerleştirilmiştir. Güneydeki mekân, Hacı Beşir Ağa Tekkesi Sokağı'na dikdörtgen formlu iki pencere ile kuzeydeki mekân ise dikdörtgen formlu tek pencere ile açılmaktadır. Bu bölümde yer alan mekânların üzeri çapraz tonozla örtülüdür. Ancak selamlığın doğu cepheye doğru genişleyen bu mekânları muhtemelen daha sonraki onarımlar sırasında yapılmış olmalıdır[525].

[524] Baha Tanman bu mekânın yemekhane olduğunu belirtmektedir. Bakınız; M. Baha Tanman, "Hacı Beşir Ağa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayını, İstanbul 1994, s.469-473.

[525] M. Baha Tanman, "Hacı Beşir Ağa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayını, İstanbul 1994, s.469-473.

Fotoğraf-385-386: Avluyla tevhidhaneyi birbirinden ayıran duvar ve hol

Fotoğraf-387: Merdivenin altındaki mekânın (mutfak) girişi

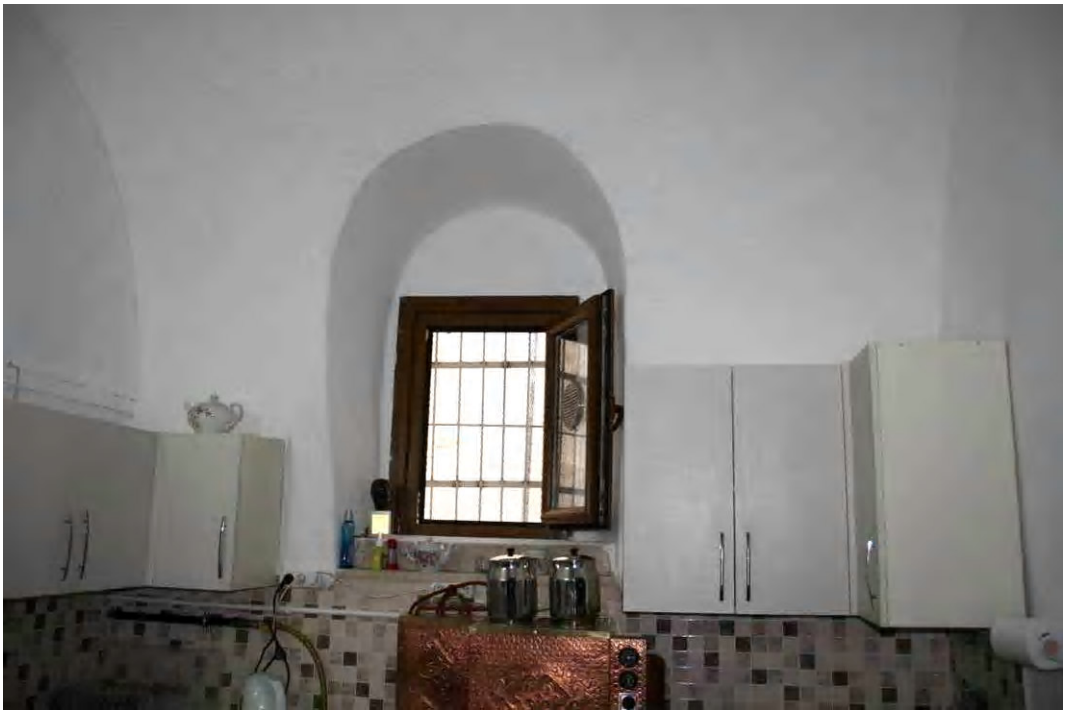

Fotoğraf-388: Merdivenin altındaki mekânın (mutfak) içerisi

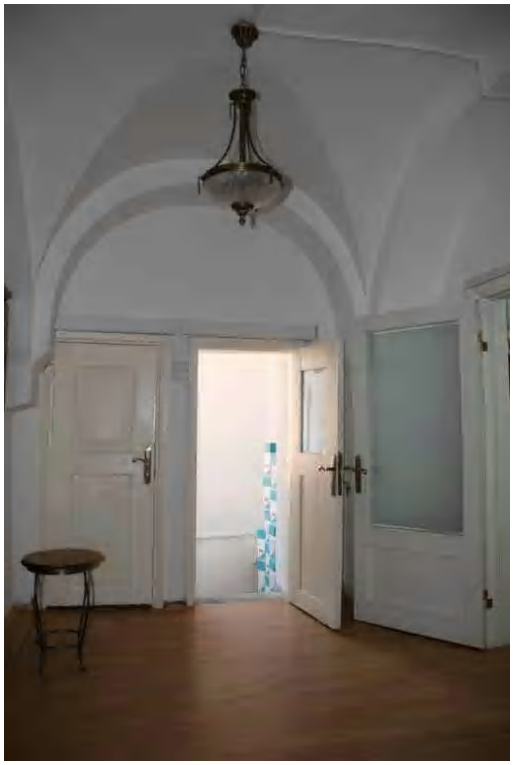

Fotoğraf-389-390: Doğu cephedeki selamlığa çıkılan merdiven ve bodruma açılan kapı

Fotoğraf-391: Bodruma inilen merdiven ve bodrumun dışa açılan kapısı

Fotoğraf-392-393: Bodrum kapısının üzerindeki pencere ve bodrumun içerisi

Fotoğraf-394: Bodrumun içerisi

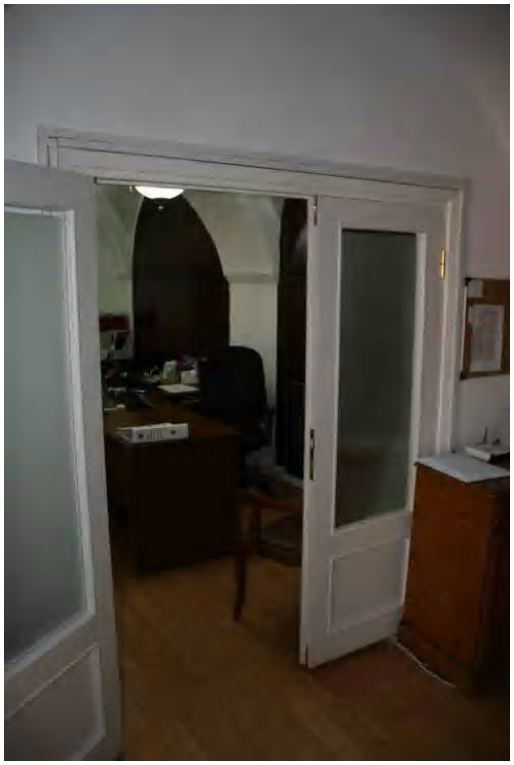

Fotoğraf-395-396: Selamlığın giriş kapısı ve güney cephesindeki mekânlara açılan kapısı

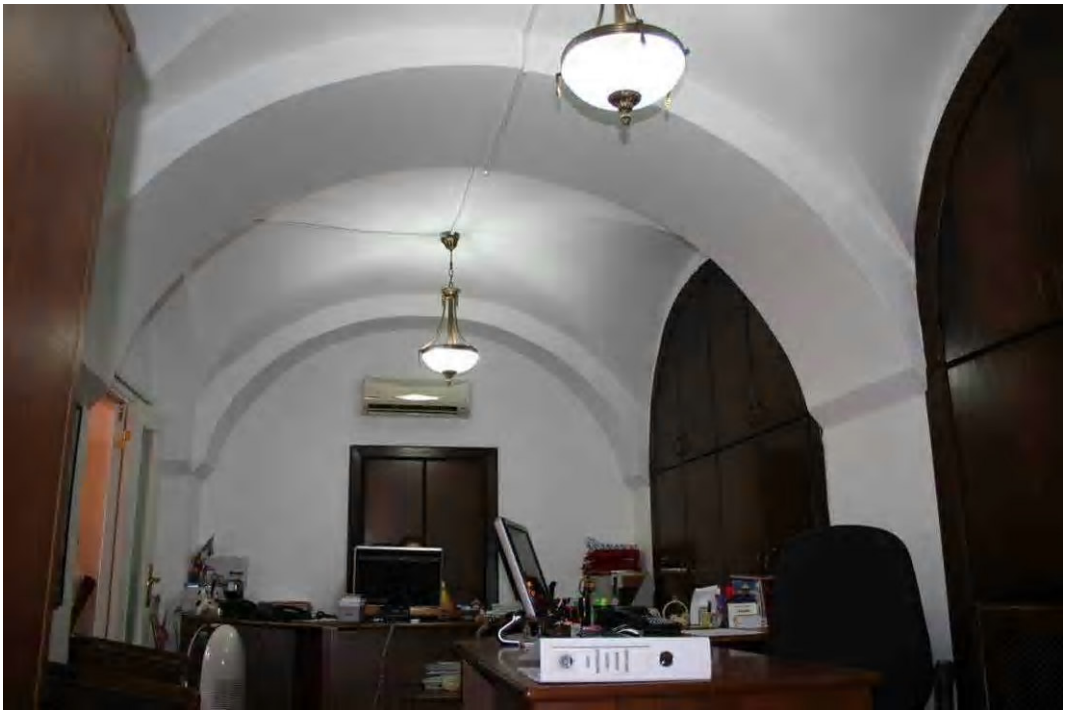

Fotoğraf-397: Selamlığın güney cephesindeki mekânlar

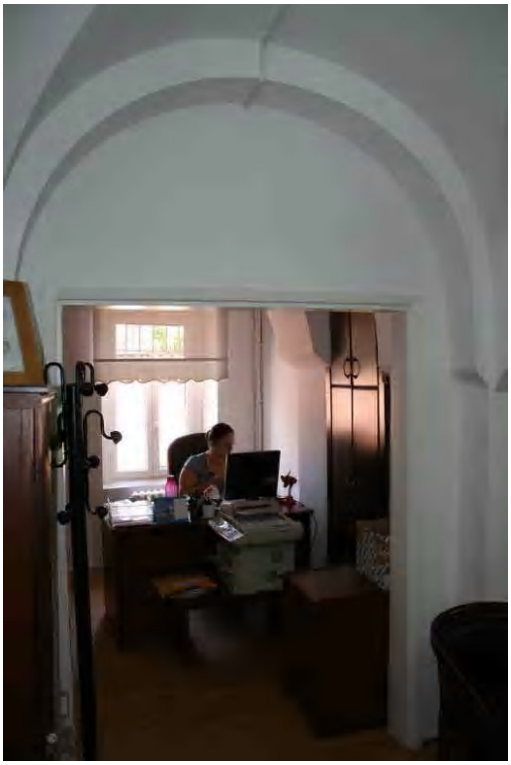

Fotoğraf-398: Selamlığın güney cephesindeki mekânlar

Avlunun güneyindeki "L" planlı merdivenle selamlığın üst katında yer alan tevhidhaneye çıkılmaktadır (Fotoğraf-399-402). Üzeri beşik tonoz örtülü merdiven sahanlığı iki adet yuvarlak kemerli pencereyle avluya açılmaktadır. Merdiven

sahanlığının doğu duvarındaki basık kemerli kapı ile tevhidhaneye geçilmektedir. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı mekân, ortasında yer alan iki ayak üzerine kuzey-güney doğrultulu atılan yuvarlak kemerlerle iki bölüme ayrılmıştır (Fotoğraf-403-406). Batıdaki bölüm ortadaki ayaklarla batı duvarı arasına atılmış doğu-batı doğrultuda iki adet yuvarlak kemerle üç bölüme ayrılmıştır. Üç bölümün üzeri de çapraz tonozla örtülüdür. Bu bölümün güney duvarında iki adet mihrap nişi yer almaktadır. Batıdaki çokgen planlı niş, dilimli bir kavsaraya sahiptir. Doğuda yer alan yarım daire planlı niş ise sade bir kavsaraya sahiptir. Ortadaki ayakların doğusunda kalan kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı mekân, dört adet basık kemerli pencere ile Hacı Beşir Ağa Tekkesi Sokağı'na açılmaktadır. Pencerelerden üçü simetrik olarak yerleştirilmişken; kuzey uçtaki pencere, diğerlerinden biraz daha geridedir. Doğudaki bu bölümün üzeri ise doğu-batı doğrultuda atılan kiriş benzeri bir örtü sistemine sahiptir.

Tevhidhanenin ortasındaki ayakların doğu ve batısındaki mekânların üst örtüsünün farklı olması ve doğu cephedeki pencerelerin mimari özelliklerinden hareketle tevhidhanenin daha sonradan genişletildiği anlaşılmkatadır. Gerek ayakların batısındaki bölümün örtü sistemi, gerekse bu cephedeki pencerelerin mimari özellikleri 19. yüzyıla referans vermektedir. Bu sebeple tevhidhanenin 19. yüzyılda genişletildiğini ve bu pencerelerin de o genişletme sırasında açıldığını söyleyebiliriz[526].

[526] M. Baha Tanman, "Hacı Beşir Ağa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayını, İstanbul 1994, s.469-473.

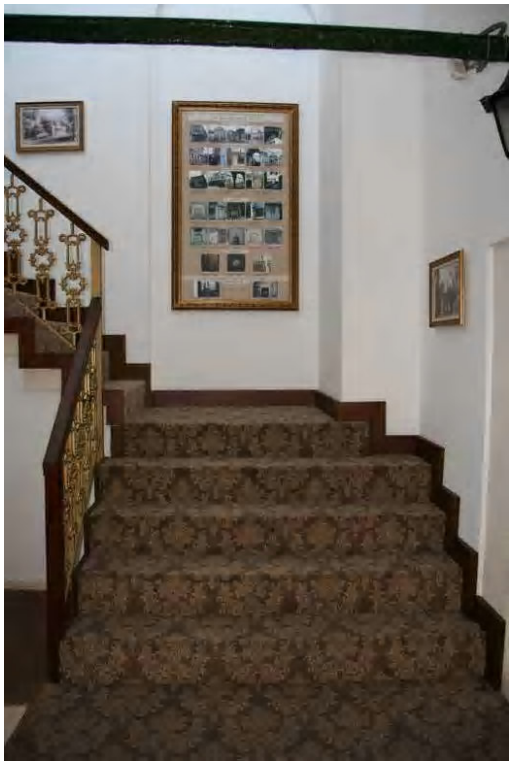
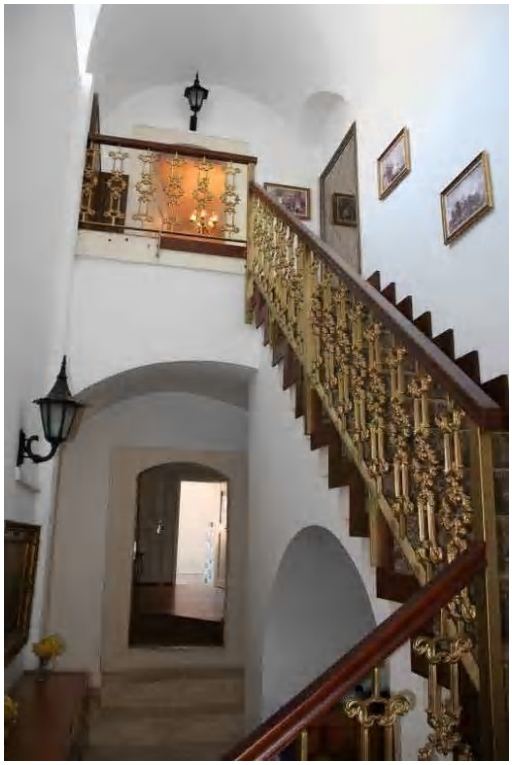

Fotoğraf-399-400: Üst kata (Tevhidhane) çıkılan merdiven

Fotoğraf-401: Merdiven sahanlığındaki yuvarlak kemerli pencereler

Fotoğraf-402: Tevhidhanenin merdiven sahanlığı

Fotoğraf-403: Tevhidhanenin içerisi

Fotoğraf-404: Tevhidhanenin içerisindeki taşıyıcı ayaklar

Fotoğraf-405: Tevhidhanenin içerisi

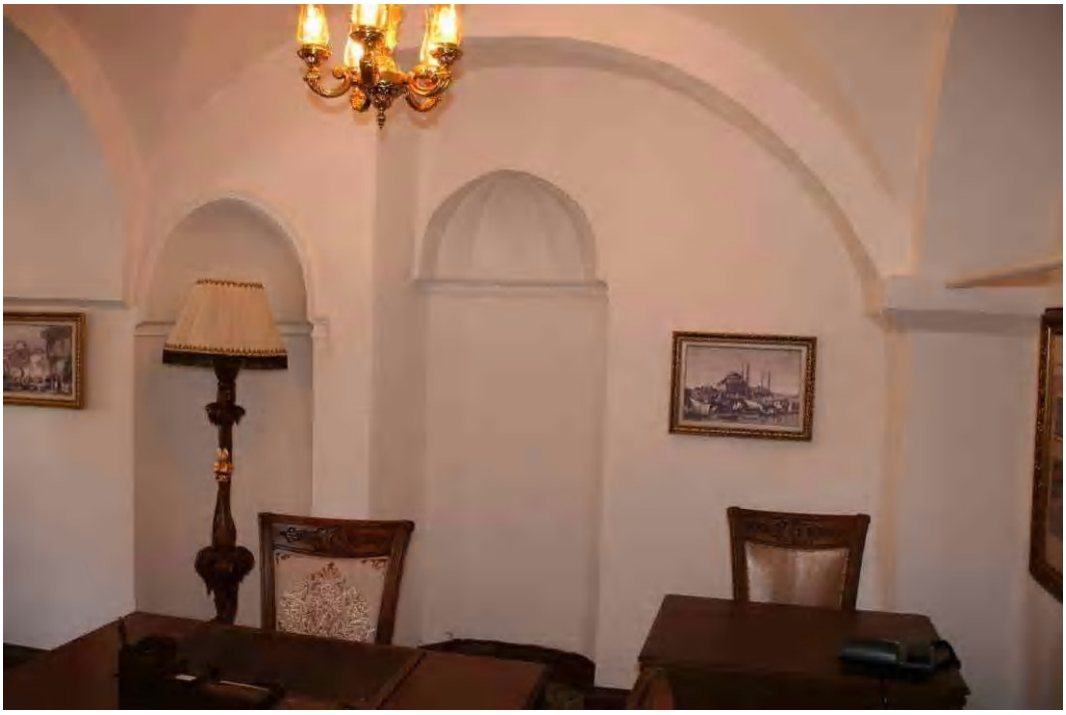

Fotoğraf-406: Tevhidhanenin güney duvarındaki mihrap nişleri

Malzeme ve Teknik: İçerisi tamamen sıvalı ve boyalı olan yapının sadece doğu cephesinde ve avlusunda inşa malzemesi görülebilmektedir. Sıvasız olan kısımlardan anlaşıldığı kadarıyla tekke; taş, tuğla ve mermer malzemeden inşa edilmiştir. Yapının beden duvarları moloz taş ve tuğlanın nöbetleşe kullanıldığı almaşık duvar örgü tekniğine sahiptir. Yapının giriş kapısı düzgün kesme taş malzemedendir. Avlu revaklarını taşıyan sütunlar ve başlıkları mermerdir. Beden duvarlarının üzerinden yükselen bacalar ise tuğladır. Yapının avlusu günümüzde demir konstrüksiyon üzerine cam kaplamadır.

Süsleme: Mermer sütun başlıklarındaki geniş yapraklı bitkisel düzenlemeler dışında yapıda süsleme öğesi görülmemektedir.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yaptığımız arşiv taramalarında yapının Osmanlı döneminde çeşitli tarihlerde onarım geçirdiği anlaşılmaktadır. Arşiv belgelerinden yapının H. 1315 / M. 1897-1898 ve H. 1324 / M. 1906-1907 yıllarında onarım geçirdiğini öğreniyoruz.

H. 1315 / M. 1897-1898 yıllarındaki onarım belgelere şu şekilde yansımıştır; " … *Bab-ı âli civarında vaki Hacı Beşir Ağa Dergâhı'nın muhtac-ı tamir olan mahallerinin icra kılınan keşf-i münakasası vechile dört bin üç yüz (4300) guruşla maktuan emri tamirata mübaşere ettririlmiş ise de dergâh-ı mezkurun keşfi haricinde muhtac-ı tamir bazı*

mahalleri zuhur eylediği beyanıyla dergâh-ı mezbur şeyhi tarafından vaki olan istida' üzerine keşf haricinde kalan mahallerin de keşfi icra ve evvelki münakasaya nisbeten tenzilat-ı lazıme ifa kılındıkdan sonra dokuz yüz elli (950) guruşla tamiri yine müteahhidine ihale kılınmış olduğundan bahsle salefü'z-zikr iki kalem cem'an beş bin iki yüz elli (5250) guruşun üç yüz on dört (314) senesi büdcesi dâhilinde tesviye olunmak üzere sarfına mazuniyet itası istizan olunmuş ve sene-i merkum mürur eylemiş olduğu cihetle meblağ-ı mezburun üç yüz on beş (315) senesi dâhilinde tesviyesi hususunun nezaret-i müşarun-ileyhaya havalesi tezkir kılındı ol babda emri ferman hazreti menlehül emrindir"[527]. Söz konusu belgede yapının tamir gerektiren kısımlarına dair Fenarli Yani Kalfa'nın hazırlamış olduğu keşif defterine göre 4300 kuruşla onarılması gerektiği bildirilmiştir. Ancak tekkenin şeyhi yapının başka bölümlerinde de onarıma ihtiyaç olduğunu belirterek ikinci bir keşif yaptırmıştır. Bu keşfe göre de ilk keşfin dışında 950 kuruşluk bir masraf daha tespit edilmiştir. Toplam 5250 kuruş olan tamir masraflarının önce H. 1314 senesi bütçesinden karşılanması istense de yazışmalar devam ederken H. 1314 senesinin bitmesi üzerine söz konusu meblağın H. 1315 senesi bütçesine dâhil edilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak söz konusu belgelerde yapının mevcut durumu hakkında bilgi verilmezken, onarımın mahiyeti de belirtilmemiştir[528].

H. 1324 / M. 1906-1907 yıllarına dair onarımlar belgelere; "*Evkaf-ı mazbutadan bab-ı âli civarında vaki Hacı Beşir Ağa Dergâhı'yla meşruta hanesinin bazı mahalleri tehlikeli bir halde harab olmasına mebni keşfi bil icra ol babda tanzim ve leffen takdim olunan deftere nazaran tamirat-ı mukteziyenin mecidi on dokuz (19) guruş hesabıyla on iki bin dört yüz yirmi yedi (12427) guruşla vücuda geleceği anlaşılmış olduğundan kaide-i tasrifat bil reaya keşfinden noksanıyla ve kemal-i metanet ve rasanetle vücuda getirilmeğe … ve gayret olumak üzere tamirat-ı merkumenin emaneten icrası için meblağ-ı mezburun üç yüz yirmi iki (R.322) senesi büdcesi dahilinde tesviyesine mazuniyet itası zımnında keyfiyetin huzur-u sami-i cenabı sadaret-penahilerine arzı masarıfat idaresinden ifade olunmağın ol babda emri ferman hazreti veliyyül emrindir*"[529] şeklinde yansımıştır. Yukarıdaki ifadelerden tekkenin tehlike arz edecek

[527] B.O.A., İ. EV. 21 / 1317M-04.
[528] Tekkenin H.1315 / M.1897-1898 senesi onarımına ait yazışmalarla ilgili olarak bakınız; B.O.A., ŞD. 148 / 25; B.O.A., B.E.O. 3401 / 255035; B.O.A., B.E.O. 1312 / 98369; B.O.A., B.E.O. 2952 / 221326; B.O.A., B.E.O. 1312 / 98369; B.O.A., İ.E.V. 21 / 1317 M-04; B.O.A., İ. EV. 21 / 1317M-04.
[529] B.O.A., ŞD. 178 / 9.

derecede harap olduğu anlaşılmaktadır. Hazırlanan keşif defterine göre yapının 12427 kuruş masrafla onarılabileceği belirtilmektedir[530].

H.1315 / M.1897-1898 yılından yaklaşık dokuz on yıl sonra H.1324 / M.1906-1907 yıllarında yapının arşiv belgelerine harap bir şekilde diye yansıması, birinci onarımın düşünce aşamasında kaldığı ve hayata geçirelemediğini akla getirmektedir. Yoksa yapılan kapsamlı bir onarımdan on yıl sonra yapının harap olması çok da olağan değildir. Deprem gibi bir doğal afet meydana gelmemişse ilk onarımın yapıyı bir müddet ayakta tutması gerekirdi. Ancak bu durumu mevcut belge ve bilgiler doğrultusunda aydınlatma imkânından yoksunuz. Bununla birlikte söz konusu belgelerden yapının M. 1906-1907 yıllarına kadar aktif olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak yapılan onarımlarla sağlam bir şekilde günümüze ulaşan tekke, özel bir vakıf tarafından kullanılmaktadır.

Vakfiye: Hacı Beşir Ağa'nın H. 1158 / M. 1745-1746 tarihli vakfiyesinde, tekkenin işleyişi ve çalışanlarıyla ilgili şu bilgiler yer almaktadır; *"… zâviye-i mübâreke dahî tarîkat-ı Nakşibendiyye'ye meşrût olup bir âlim ve âmil ve müttakî kimesne post-nişîn-i zâviye olup eyyâm-ı muayyende icrâ-yı tarîkat-ı aliyye ile; ve yevmî kırk akçe meşîhat vazîfesine mutasarrıf ola. Ve zâviye-i latîfe dokuz bâb hücerâtı muhtevî olmağla hücre-i evvel şeyh efendilere mahsûs ola ve hücre-i sânîde sâkin olan zâviye-i mübârekede imam olup yevmî dokuz akçe ve hücre-i sâliste sâkin olan müezzin olup yevmî beş akçe ve dahî tevhidhânede zâkir ve müvezzi-i hurma olup üç akçeye ve oda-i râbi'de sâkin olan kayyım olup yevmî beş akçe ve kezâlik zâkir ve müvezzi' olup üç akçe ve oda-i hâmiste sâkin olan bevvâb olup beş akçe ve oda-i sâdiste sâkin olan ferrâş olup üç akçe ve dahî vekîlharc olup beş akçe ve oda-i sâbi'de olan; nâkl-ı sahûn ve hâdim-i taâm ve sofracı ve ferrâş olup beş akçe ve oda-i sâminde sâkin olan tabbâh ve oda-i tâsi'de sâkin olan şâkird-i tabbâh olup her biri beş akçe vazîfe ve üçer akçe sabun-ı bahâya mutasarrıf olalar ve sâlifü'z-zikr sekiz bâb hücerât sükkânı salavât-hân olup beher yevm vakt-i subhda rûh-ı pâk hazret-i sâhib-i levlâk Resûlü's-Sekaleyn Seyyidü'l-Kevneyn Efendimiz hazretlerine ihdâ ideler. Her birine ikişer akçe salavâtı vazîfesini dahî virile ve hücerât-ı mezkûra mahsus olan vazâyif-i sükkânına vech-i muharrer üzere meşrût olup şeyhten mâadâsı kuyûd-ı ehl-i iyâl ile mukayyed olmayıp; hücerâtta beytûtet ideler ve zâviye-i latîf ittisâlinde binâ olunan bir bâb menzil her kim zâviye-i*

[530] Tekkenin H.1324 / M.1906-1907 senesi onarımına ait yazışmalarla ilgili olarak bakınız; B.O.A., İ. EV. 42 / 1324L-09; B.O.A., ŞD. 178 / 9.

celîlede şeyh olur ise ânâ meşrut ola ve sükkân-ı hücerâttan biri teehhül veyâhut âhir yere nakl ve tahavvül yâhut vefât ider ise ta'dâd-ı mezkûr üzere zîrinde olan hücre-i mahlûleye nakl sümme ve sümme nakl ve iskân olunarak hâricten sâlih ve tâlib-i ilm bir kimesne hücre-i tabbâhînde şâkird-i tabbâh-ı i'tibâr olup vazîfe-i mu'ayyenesine mutasarrıf ola ve tabbâh olanlar alâ tarîki'l-münâvebe taâm tabhına mukayyed ve edâ-yı hizmet ideler ve zâviye-i mübâreke sükkân içün beher yevm kırk akçe nân ve pilav içün birer vakıyye lahm-ı ğanem ve leyâli-i cum'a ve Ramazân; ve îndinde birer vakıyye lahm iki vakıyye dahî lahm zamm oluna ve pilav içün beher sene seksen keyl ve şûrbâ içün on beş keyl ve zerde içün dört keyl cem'an senevî doksan dokuz keyl pirinç ve iki yüz yirmi vakıyye revgan-ı sâde ve zerde içün seksen vakıyye asel ve yüz yirmi dirhem za'ferân ve altı yüz dirhem fülfül ve beş keyl nohud ve kırk vakıyye nemek ve yüz elli vakıyye soğan ve leyâli-i hatm-i hâcegân içün senevî elli vakıyye hurma iştirâ oluna ve hurma hîn-i hatm-i şerifte zâkirler yediyle tevzî' oluna ve dokuz aded hücerâtın her birine senede yüzer vakıyye kömür virile ve Şeyh Efendi hücresîçün üç yüz vakıyye kömür dahî; zamm oluna ve tabh-ı taâm içün senede altmış çeki hatab iştirâ oluna ve sâlifü'z-zikr hububât ve zahâyir ma'rifet-i mütevelli ile iştirâ ve kilâr ittihâz olunan mahalde memhûran hıfz ve vekîlharc ma'rifetiyle her re's-i hefte zahâyirden mikdâr-ı kifâye tabbâhına teslîm olunup anlar dahî her vakt-i sabâh mikdâr-ı kifâye pirinç şûrbası ve her vakt-i mesâda bir vakıyye lahm inzimâmıyla pirinç pilavı ve şûrbası ve leyle-i cum'ada pilav ve şûrbâdan mâadâ ta'yin olunan iki vakıyye lahmdan yahnî ve alizerde tabh idüb talebe-i hücerât ve bulunan züvvâr ve müsâfirîn ile taâmhâne-i zâviyede it'âm oluna ve vekîlharc ma'rifetiyle beş akçe revgan-ı zeyt; ve üç akçe şem-i revgan alına ve her leyâli-i isneyn ve cum'ada muktezâ tarîkat-ı Nakşıbendiyye üzere hatm-i hâcegâna muvâzabat ve müdâvemet ve hitâmında devâm-ı ömr ü devlet hazret-i şehriyârîçün duâ ve sevâbın rûh-ı pâk hazret-i fahr-i âlem salla'l-lâhu teâlâ aleyh-i ve sellem ve cehâr yâr-ı güzîn rıdvânu'l-lâhu teâlâ aleyhim ecmâin hazerâtının ervâh-ı tayyibelerine ihdâ ideler. Ve zâviye-i mübârekeye senede üç bin altı yüz akçeye iki aded şem-i asel iştirâ ve îkâd oluna ve şeht-i Rebîülevvelde akd-i meclis mevlidü'n-nebî olunup masârifîçün yirmi beş guruş virile"[531].

[531] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.101-102.

Tablo-15: H. 1158 / M. 1745-1746 Tarihli Vakfiyeye Göre Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi Tekkesinde Çalışanlar ve Aldıkları Ücretler[532]

Görevi	**Görevli Sayısı**	**Günlük/Akçe**	**Yıllık/Akçe**
Post-nişîn-i zâviye	1	40	14160
İmam	1	9	3186
Müezzin- zâkir ve müvezzi-i hurma	1	5+3	2832
Kayyım- kezâlik zâkir ve müvezzi'	1	5+3	2832
Bevvâb	1	5	1770
Ferrâş-vekîlharc	1	3+5	2832
Nâkl-ı sahûn ve hâdim-i taâm ve sofracı ve ferrâş	1	5	1770
Tabbâh	1	5+3 akçe sabun-ı bahâya	2832
Şâkird-i tabbâh	1	5+3 akçe sabun-ı bahâya	2832
Salavât-hân	8	8x2=16	5664
Toplam:	**17**	**115**	**40710**

Vakfiyeden tekkenin görevlileri ve aldıkları ücretlerle birlikte diğer harcamalara dair de önemli bilgilere ulaşıyoruz. Tekkede 17 kişinin görevli olduğu ve günlük toplam 115 akçe ücret aldıkları tespit edilmektedir. En yüksek ücreti 40 akçe ile tekkenin şeyhi almaktadır.

Tekkede, barınanlar ve gelip geçenlerin yiyip içebilmesi için birçok gıda maddesine dair veriler de yer almaktadır. Gıda maddeleri içerisinde özellikle pirincin çok önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Tekkenin mutfak giderleri için her yıl, pilav için 80 kile[533], çorba için 15 kile ve zerde için 4 kile olmak üzere toplam 99 kile pirinç alınması şart koşulmuştur. Ayrıca 600 dirhem[534] fülfül (karabiber), 5 kile nohut, 40 vakıyye nemek (tuz), 150 vakıyye[535] soğan ve 50 vakıyye hurma alınması da şartlar arasındadır. Cuma

[532] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.101-102.

[533] Kile: 40 litrelik hububat ölçüsü birimi, Eski bir ağırlık ölçüsü birimi. Bakınız; http://www.osmanlicaturkce.com/?k=kile&t=@ Erişim tarihi: 14.09.2014

[534] Dirhem-Direm: Eskiden kullanılan bir ağrlık ölçüsü. Şimdiki üç gram ağırlık. Bakınız; http://www.osmanlicaturkce.com/?k=direm&t=@ Erişim tarihi: 28.09.2014

[535] Vakıyye: Dört yüz dirhemlik ağırlık.
Bakınız; http://www.osmanlicaturkce.com/?k=Vak%FDyye&t=@ Erişim tarihi: 28.09.2014

ve Ramazan gibi özel günlerde yahni yapımı içinde her gün bir vakıyye koyun eti alınması istenmektedir. Bunun yanında zerde adı verilen safranlı bir tatlı yapımı için, 220 vakıyye yağ, 80 vakıyye asel (bal) ve 120 dirhem zaferan (safran) alınması şart koşulmuştur.

Ayrıca tekkedeki 9 hücrenin her biri için senelik 100 vakıyye, Şeyh odası için de 300 vakıyye olmak üzere toplam 1200 vakıyye kömür ile yemek pişirmek için 60 çeki[536] odun alınması şartı yer almkatadır.

Vakfiyede Nakşibendî tarikatına mensup bir kişinin şeyh olarak atanmasının şart koşulması Hacı Beşir Ağa'nın Nakşıbendi tarikatına mensup olduğunu ve tekkenin de Nakşibendî tekkesi olduğunu göstermektedir. Nakşibendî tarikatına bağlı olarak kurulan tekkenin, tekke ve zaviyelerin kapatıldığı 30 Kasım 1925 tarihine kadar aynı tarikata hizmet ettiği anlaşılmaktadır[537].

[536] Çeki: Odun gibi ağır cisimleri tartmada kullanılan 250 kiloluk ağırlık ölçüsü. Bakınız; http://www.osmanlicaturkce.com/?k=%E7eki&t=@ Erişim tarihi: 28.09.2014

[537] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.43-44.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. HACI BEŞİR AĞA'NIN GÜNÜMÜZE ULAŞAMAYAN ESERLERİ

Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapılar ve hayır eserleri şüphesiz ki kataloğa dâhil ettiğimiz yapılarla sınırlı değildir. Gerek yayınlardan, gerekse arşiv belgeleri ve vakıf kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla, Ağa imparatorluğun farklı şehirlerinde pek çok eser meydana getirmiştir. Ayrıca sadece yeni yapılar inşa ettirmemiş, mevcut yapıların ihya edilmesi hususunda da büyük bir titizlik göstermiştir. Bu bölümde çeşitli kaynaklardan Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırıldığı anlaşılan ancak günümüze ulaşamayan yapılar eldeki veriler doğrultusunda tanıtılmaya çalışılacaktır.

4.1. Beşiktaş Hacı Beşir Ağa Çeşme Kitabesi-1:

Çizim No: Yok

Fotoğraf No: Yok

İnceleme Tarihi: Yok

Yapının Yeri ve Tarihi: Tarihçi Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, Mecmuâ-i Tevârih adlı eserinde Beşiktaş'taki Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'nin kitabesini vermiştir. Ancak eserinde çeşmeye dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ayrıca kitabenin nerede olduğu hakkında da bir bilgi vermemektedir. Günümüze ulaşamayan bu yapının varlığından Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî sayesinde haberdar oluyoruz. Yapının kitabesi dışında, mimari özellikleri hakkında herhangi bir bilgi sahibi olamıyoruz.

Tarihçinin verdiği kitabe metni;

"Dârü's-Sa'âde Ağası El-Hacc Beşîr Ağa Der Kurb-ı Beşiktaş

Menba'-ı cûd ü sehâ Hazret-i Sultân Mahmûd
Etti hayrât ile sîrâb cihânı yer yer
Feyz alıp meşreb-i lûtf-ı kereminden işte
Yaptı bu çeşmeyi Ağa-yı mekârim-perver

Ya'nî Ağa-yı felek-mertebe el-Hacc Beşîr
K'oldu memnûn nevâl-i keremi bedv ü hazer
Hizmet-i dâ'ire-i Dâr-ı sa'âde el-hakk
Buldu ol mefhar-ı emcâd ile rîb ü zîver
Âyet-i mahkeme-i ve kasat bi kavle'l hayratın
Eyleyip su gibi mefhûm-ı şerîfine ezber
Etti her beldeyi bir gûne eserle âbâd
Âb-ı cârî gibi infâk ederek sîm ile zer
Mâ-hasal kıldı Beşiktaş'a dahi feyz-i kerem
Hasenât eyleyip ol zât-ı semâhat-güster
Söyle bir mısra'-ı şâdâb ile Rahmî târîh
Gel bu nev pâkîzeden iç mâ-i Kevser. 1157 (1744-1745)"[538]

4.2. Beşiktaş Hacı Beşir Ağa Çeşme Kitabesi-2:

Çizim No: Yok

Fotoğraf No: Yok

İnceleme Tarihi: Yok

Yapının Yeri ve Tarihi: İstanbul Su Vakfı'nın internet sayfasında[539] Beşiktaş Sinan Paşa Camisi'nin yanındaki tekkenin duvarında Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği bir çeşmenin kitabesinin olduğu bilgisi yer almaktadır. Ancak sayfada çeşmeye dair başka herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Başka herhangi bir kaynakta yer almayan çeşmenin mimari özelliklerine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Kitabe metni;

"Sabıkına Şeyhl-ül Harem Hacı Beşir
Hazret-i Aga-yi ekrem-i kâm-yâb
Şad ola ruhu rıza-yi Hak içün
İtdi icra bu mahalle âb-ı nâb
Oldu tarihi naimâ bî-adîl
Geldi iç bâb-ı rızaullaha âb (1158)(1745-1746)"

---

[538] Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, **Mecmuâ-i Tevârih**, (Hazırlayanlar, Fahri Ç. Derin, Vâhid Çabuk), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985, s.196-197.
[539] http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=73 Erişim tarihi: 13.07.2014

4.3. Fatih Hacı Beşir Ağa Çeşmesi:

Çizim No: Yok

Fotoğraf No: Yok

İnceleme Tarihi: Yok

Yapının Yeri ve Tarihi: İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul'un Fatih İlçesi'nde, Hafızpaşa ve Kumrulu Mescit Camileri arasındaki sokak içerisinde Hacı Beşir Ağa tarafından H.1158-M.1745 yılında yaptırılmış bir çeşme olduğunu belirtmektedir[540]. Ancak çeşmenin yarısına kadar toprağa gömülü olduğunu da ifade etmektedir. İbrahim Hilmi Tanışık, çeşme üzerinde iki adet kitabe olduğu bilgisini vererek; altı beyitlik ilk kitabenin tarih mısralarını vermiştir. Çeşmenin inşa kitabesinin tarih mısraları şu şekildedir;

"*Su gibi ezber etsün lüle bu tarihi ey Rahmi*
Heman mai hayatın aynıdır bu abı sâf iç ma" Sene 1158-1745-1746"[541].

İkinci kitabenin metnini vermeyen araştırmacı, bu kitabenin; *"çeşmenin 1330 senesinde Antalya Naibi Merhum Abdürrahim Şükrü Efendi'nin imarına ait olduğunu"* belirtmektedir. İbrahim Hilmi Tanışık'ın verdiği adres ve çevresinde yaptığımız arazi çalışması neticesinde çeşmeye dair herhangi bir ize ulaşılamamıştır. Zaten İbrahim Hilmi Tanışık da yapının yarıya kadar toprağa gömülü olduğunu ifade etmektedir. Araştırmacının verdiği bilgilerden M.1745 yılında Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılan çeşmenin 1912 yılında Antalya Naibi Abdurrahim Şükrü Efendi tarafından onartıldığını öğrenmekteyiz. Başka herhangi bir kaynakta yer almayan çeşmenin mimari özelliklerine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

[540] İbrahim Hilmi Tanışık, **İstanbul Çeşmeleri**, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, s.176–177.
[541] İbrahim Hilmi Tanışık, **İstanbul Çeşmeleri**, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, s.176–177.

4.4. Topkapı Sarayı Hacı Beşir Ağa Çeşmesi:

Çizim No: Yok

Fotoğraf No: Yok

İnceleme Tarihi: Yok

Yapının Yeri ve Tarihi: Arşiv belgelerinde ve Hacı Beşir Ağa'nın vakıf kayıtlarında herhangi bir bilgi bulunmayan çeşmenin varlığından İlber Ortaylı'nın verdiği bilgiler sayesinde haberdar oluyoruz. İlber Ortaylı, Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusunda, has ahırlara gidilen yolun hemen yanındaki Hacı Beşir Ağa Camisi'nin küçük bir hamam ve çeşmeyle birlikte inşa edildiğini ancak çeşme ve hamamın günümüze ulaşmadığını ifade etmektedir[542]. Ayrıca Ortaylı, cami ve hamamın daha çok sarayın dış ocaklarına hizmet verdiğini de belirtmektedir. Günümüzde herhangi bir iz bulunmayan yapının mimari özellikleri hakkında da bilgi sahibi olamıyoruz.

4.5. Kocamustafapaşa Hacı Beşir Ağa Çeşmesi:

Çizim No: Yok

Fotoğraf No: Yok

İnceleme Tarihi: Yok

Yapının Yeri ve Tarihi: İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul'un Kocamustafapaşa Semti'nde, Çınar Karakolu karşısında Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa tarafından H. 1150/M. 1737-1738 yılında yaptırılmış bir çeşme olduğunu belirtmektedir[543]. Çeşmenin düzgün kesme taştan, Türk klâsik üslubunda yapıldığı ancak harap bir halde olduğu ve kullanılmadığı bilgisi de aynı kaynakta yer almaktadır[544]. Ayrıca çeşme üzerinde Remzi'ye ait olduğu ifade edilen yedi beyitlik tarih manzumesinin son mısraları da verilmiştir.

Kitabenin son mısrasının okunuşu;

"Remzi zebanı lüle-i atsana dedi tarih /

Ma iç sebil oldu ayniyle mai kevser. Sene 1150-1737"[545].

---

[542] İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007, s.66.
[543] İbrahim Hilmi Tanışık, **İstanbul Çeşmeleri**, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, s.154–155.
[544] İbrahim Hilmi Tanışık, **İstanbul Çeşmeleri**, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, s.154–155.
[545] İbrahim Hilmi Tanışık, **İstanbul Çeşmeleri**, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, s.154–155.

Ancak çeşme günümüze ulaşamamıştır. Zaten araştırmacı yapının harap durumda olduğunu ve kullanılmadığını belirtmektedir. Yazarın verdiği bilgilerden yapının düzgün kesme taştan inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yazarın ifade ettiği "Türk klâsik üslubunda yapılmıştır" şeklindeki tanımlamasının da sivri kemerli düzenlemeyi anlatmak için kullandığı akla gelmektedir. Bu bilgiler ışığında internette bulduğumuz iki fotoğrafın bu çeşmeye ait olduğunu düşünmekteyiz. Bulduğumuz fotoğraflardan kitabenin tarih mısrasının, İbrahim Hilmi Tanışık'ın verdiği kitabeyle uyumlu olması bu görüşümüzün temelini oluşturmaktadır. Ayrıca çeşmenin tek cepheli, sivri kemerli bir düzenlemeye sahip olması da klasik üslubu yansıtmaktadır. Bu veriler ışığında, çeşmenin düzgün kesme taş malzemeden, tek cepheli olarak inşa edildiğini söyleyebiliriz.

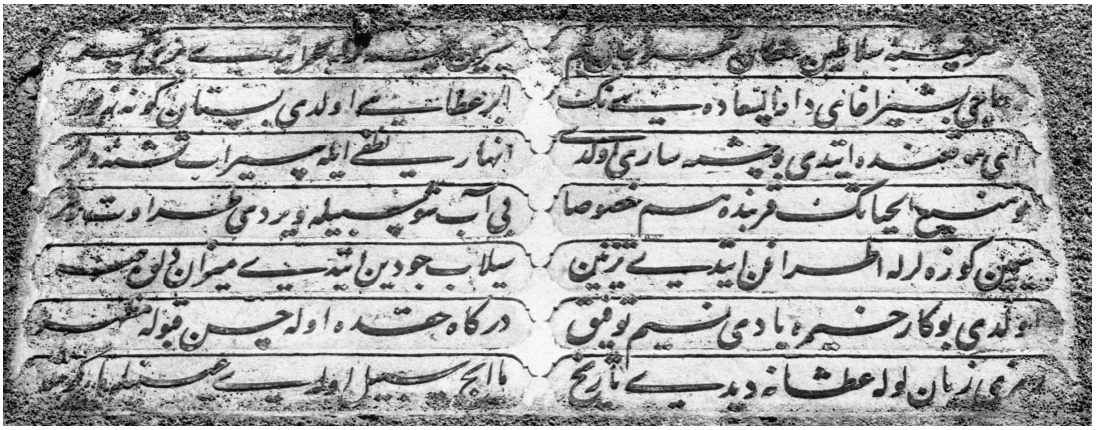

Fotoğraf-407: Çeşmenin inşa kitabesi

Mimari Tanım: Günümüze ulaşamayan yapının eski fotoğraflarından ve İbrahim Hilmi Tanışık'ın tanımlamalarından hareketle, tek cepheli ve tek kemerli bir düzenlemeye sahip olduğunu anlıyoruz. Çeşme nişi ise sivri kemerle örtülüdür. Günümüze ulaşamayan yapının eski fotoğraflarından tüm cephesinin çimento harcıyla sıvalı olduğu anlaşılmaktadır.

Malzeme ve Teknik: Kaynaklardan çeşmenin düzgün kesme taş malzeme ile inşa edildiğini öğreniyoruz. Elimizde yer alan eski fotoğraflardan da yapının düzgün kesme taşla inşa edildiğini ancak üzerinin çimento harcıyla sıvalı olduğu görülmektedir.

Fotoğraf-408: Çeşmenin sivri kemerinin görünüşü

4.6. Üsküdar Hacı Beşir Ağa Çeşme Kitabesi-1:

Çizim No: Yok

Fotoğraf No: 409-410

İnceleme Tarihi: Yok

Yapının Yeri ve Tarihi: İstanbul Kültür Mirası ve Kültür Ekonomisi Envanteri'nde USK3_0138 envanter numaralı eser, Beşir Ağa Çeşmesi Kitabesi olarak geçmektedir[546]. Envanterde adres olarak, İstanbul'un Üsküdar İlçesi, Mimar Sinan Mahallesi, Balaban ve Hakimiyet-i Milliye Caddesi geçmektedir. Verilen adreste yaptığımız arazi çalışmasında kitabeye ulaşılamamıştır. Ancak Hatice Aynur ve Hakan T. Karateke çeşmenin Şâkir Hüseyin Bey'e ait olduğunu ifade ettikleri kitabesini yayınlamışlardır. Araştırmacılar ayrıca İbrahim Hilmi Tanışık, İbrahim Hakkı Konyalı ve Cavid Baysun'un kitabeyi Yeni Valide Camisi avlusunda gördüklerini ancak kitabenin belirtilen yerde olmadığını ifade etmektedirler[547].

[546] http://www.envanter.gov.tr/anit/index/detay/46472 Erişim tarihi: 06.09.2014

[547] Hatice Aynur, Hakan T. Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.198.

Tarihçi Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî de, Mecmuâ-i Tevârih adlı eserinde Mehmet Ağa Camisi'nin yanındaki Hacı Beşir Ağa Çeşmesinin kitabesini vermiştir[548]. Gerek Ayvansarâyî'nin verdiği kitabe gerekse Hatice Aynur ve Hakan T. Karateke'nin verdiği kitabe küçük farklılıklar dışında aynıdır. Ancak kitabenin yer aldığı kaynakların hiçbirinde çeşmenin mimari özellikleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bunun yanında Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, Mehmet Ağa'nın kim olduğundan da bahsetmemektedir. Ancak çeşme kitabesinin Üsküdar'da Hakimiyet-i Milliye Caddesi'nde bulunması, Üsküdar Hakimiyet-i Milliye Caddesi'ndeki Mehmet Ağa Camisi'nin yanında olduğunu düşündürmektedir. Kızlar Ağası Mehmet Ağa tarafından yaptırılan camiye Hacı Beşir Ağa'nın minber koydurduğu da bilinmektedir[549]. Kendisi gibi Habeşistan kökenli bir kızlar ağası olan Mehmet Ağa'nın camisine minber koydurtan Hacı Beşir Ağa'nın caminin yanına bir de çeşme yaptırması uzak bir ihtimal olarak durmamaktadır. Ayrıca Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi'nin eserinde Mehmet Ağa Camisi'nin "Yeni Çeşme Mescidi"[550] olarak zikredilmesi bu görüşümüzü desteklemektedir. Ancak 1935 yılında Mehmet Ağa Camisi yıkılmıştır[551]. Muhtemelen bu tarihte camiyle birlikte çeşme de yıkılmıştır. Günümüze ulaşamayan bu yapının, M. 1728-1729 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından Üsküdar Mehmet Ağa Camisi'nin yanına yaptırıldığını söyleyebiliriz.

---

[548] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.616–617.

[549] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.616–617.

[550] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.616–617.

[551] Tahsin Öz, **İstanbul Camileri**, C. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s.71.

Fotoğraf-409: Üsküdar-Hacı Beşir Ağa çeşme kitabesi

Hatice Aynur ve Hakan T. Karateke'nin verdiği kitabe metni;

"Cenâb-ı Hazret-i Sultân Ahmed Han-ı Gazi kim
Odur zıll-ı ilâhi ab-ı ruy-ı saltanat hakka

Muhibb-i hayr el-Hacı Beşir Ağa-yı zi-şanın
Edip Dârü's-sa'âde hidmetiyle kadrini a'la

Du'a-yı hayrı isticlab içün şah-ı cihan-taba
Niçe asar-ı 'uzmaya muvaffak eyledi Mevlâ

Yapıp bu çeşme-i pür-nûr-ı pâki fi sebîlillâh
Zülâl-i re'fetiyle teşnegânı eyledi irvâ

İlâhî hayrını hüsn-i kabûle eyleyib şâyân
Ona bâdî-i gufrân ola bu hayrât-ı bi-hemtâ

İçip bir câmını Şâkir dedi 'atşâna ta'rihin
Bu dil-cû çeşmesâr-ı sâftan gel zemzem iç sıhhâ H.1141/M. 1728-1729"[552]

Tarihçi Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî'nin verdiği kitabe metni;

"Çeşme-İ El-Hâc Beşir Ağa Der Kurb-I Câmi-İ Mehmed Ağa

Cenâb-ı hazret-i Sultân Ahmed Han-ı Gâzî kim

[552] Hatice Aynur, Hakan T. Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.198.

Odur zıll-i ilâhî âb-ı rûy-ı saltanat hakkâ

Muhibb-i hayru'l-hâc Beşir Ağa-yı zî-şânın
Edip dâru's-sa'âde hizmetiyle kadrini a'lâ

Yapıp bu çeşme-i pür nûr-ı pâki fî sebîlu'llah
Zülâl-i re'retiyle teşnegânı eyledi irvâ

İlâhî hayrını hüsn-i kabûle eyleyip şâyân
Ana bâdi-i gufrân ola bu hayrât-ı bî-hemtâ

İçip bir câmını Şâkir dedi atsâna târîhin
Bu dilcû çeşmesâr-ı sâfdan gel zemzem iç sıhha. 1141 (1728-1729)"[553]

Kâzım Çeçen, Üsküdar'da Damat İbrahim Paşa Suyolu'nun dağılım şebekesini anlatırken, Atpazarı'ndaki Hacı Beşir Ağa çeşmesine de su verildiğini ifade etmektedir[554]. Üsküdar Suyolu Haritası'nda çeşmenin temsili bir çizimi de bulunmaktadır. Üsküdar Mehmet Ağa Camisi'nin bulunduğu bölgenin "Atpazarı" olarak adlandırılmasından dolayı haritada gösterilen çeşmenin yukarıda tanıtmaya çalıştığımız Hacı Beşir Ağa Çeşmesi olduğu düşüncesindeyiz.

[553] Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, **Mecmuâ-i Tevârih**, (Hazırlayanlar, Fahri Ç. Derin, Vâhid Çabuk), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985, s.53.
[554] Kâzım Çeçen, **İstanbul'un Vakıf Sularından Üsküdar Suları**, İstanbul 1991, Harita 1/5, s.105-107.

Fotoğraf-410: Üsküdar Hacı Beşir Ağa Çeşmesi[555]

4.7. Üsküdar Hacı Beşir Ağa Çeşme Kitabesi-2:

Çizim No: Yok

Fotoğraf No: Yok

İnceleme Tarihi: Yok

Yapının Yeri ve Tarihi: Hatice Aynur ve Hakan T. Karateke, Şâkir Hüseyin Bey'in Hacı Beşir Ağa'nın Üsküdar'daki çeşmesine yazdığı kitabeyi verirken; ayrıca Şâkir'in Ağa'nın bir başka çeşmesine daha kitabe yazdığını belirtmektedirler. Çeşmeyle ilgili herhangi bir bilgi vermeyen araştırmacılar, Şâkir Hüseyin Bey'in kitabesinin metnini vermişlerdir.

Şâkir Hüseyin Bey'in Hacı Beşir Ağa'nın çeşmesi için yazdığı belirtilen kitabe metni;

[555] Kâzım Çeçen, **İstanbul'un Vakıf Sularından Üsküdar Suları**, İstanbul 1991, Harita 1/5.

"Ta'rîh-i çeşme-i ağa-yı Dârü's-sa'âdeti'l'aliyye
Hazret-i Sultân Ahmed Hân-ı gerdûn-mesnedîn
Zât-ı pâkin ab-ı rûy-ı saltanat kılmış hudâ
Şehriyar-ı bahr u ber kim cûybâr-ı 'adl ile
Hamdülillâh kıldı sîrâb âlemi ser-tâ-be-pâ
Padişâh-ı dehr iken olmağla sahib-sırr ü hâl
Hidmet-i sultan-ı kevneyn ile eyler i'tinâ
Ol Hudâvend-i cihân dârü's-sa'âde hizmetin
Edeli ağa-yı hayr-endişine lutf u 'atâ
Hıfz-ı evkat-ı selâtîn-i 'izâma sıdk-ile
Sa'y-ı vakt ü bezl-i kudret eyleyip subh u mesâ
İmtidâd-ı 'ömr-i şâhenşeh-i heft iklîm içün
Dâ'imâ hayr-ı du'â tahsîlidir matlab ona
Ya'nî (ki) el-Hac Beşir Ağa-yı bî-misl ü nazîr
Fî sebîlillah bu dil-cû çeşmeyi kıldı bina
Hayr-ı cârî çeşmesâr-ı bî-bedel kim etse nûş
Âb u sâfından bulur dil-hastegân 'ayn-ı şifâ
Sa'yini hüsn-i kabûle eyleyip Mevlâ karîn
Bâ'is-i gufrân ede bânîsine Rûz-ı cezâ
Nûş edip bir câmını Şakir dedi ta'rîhini
Aktı iç bu çeşmeden mâ-i hayat-ı can-feza. 1141"[556]

4.8. Sünne Boğazı'ndaki Deniz Feneri[557]:

Çizim No: Yok

Fotoğraf No: Yok

İnceleme Tarihi: Yok

Yapının Yeri ve Tarihi: Vakfiye ve arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla Hacı Beşir Ağa, Tuna Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü yer olan ve bugün Sulina olarak

[556] Hatice Aynur, Hakan T. Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.198-199.

[557] İsmet Kayaoğlu, "Beşir Ağa Vakfı", **Belgeler**, C. 11, S. 15, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s.78.

bilinen kaynaklarda ise Sünne olarak geçen yere bir fener, bir kale ve bir de imaret kurdurmuştur. Sünne sahilleri halkı ve denizcileri, adı geçen Boğaz'da bir fener yapılmasının karanlık geceler ile fırtınalı günlerde gemilerin kurtuluşuna böylece bütün ülkede erzakın bollaşıp birçok sıkıntının giderilmesine vesîle olacağını bildirmişlerdir. Ayrıca bunların dışında Ağa, Sünne ile İstanbul arasında yük taşımak için 6 adet tonbaz adı verilen deniz aracı vakfetmiştir[558].

Tablo-16: H.1158 / M.1745-1746 Tarihli Vakfiyeye Göre Sünne Boğazı'ndaki Fenerin Görevlileri[559]

Görevi	Görevli Sayısı	Günlük/Akçe	Yıllık/Akçe
Fener Görevlisi	3	1.Görevli 15 2.Görevli 10 3.Görevli 10	12390
Toplam	**3**	**35**	**12390**

4.9. Sünne Boğazı'ndaki İmaret[560]:

Çizim No: Yok

Fotoğraf No: Yok

İnceleme Tarihi: Yok

Yapının Yeri ve Tarihi:

Hacı Beşir Ağa Sünne boğazında fener ve kalenin yanında bir de imaret yaptırmıştır. Ancak imaretin mimarisi ve işleyişi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

---

[558] İsmet Kayaoğlu, "Beşir Ağa Vakfı", **Belgeler**, C. 11, S. 15, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s.78.

[559] İsmet Kayaoğlu, "Beşir Ağa Vakfı", **Belgeler**, C. 11, S. 15, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s.80.

[560] İsmet Kayaoğlu, "Beşir Ağa Vakfı", **Belgeler**, C. 11, S. 15, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s.78.

Tablo-17: H.1158 / M.1745-1746 Tarihli Vakfiyeye Göre Sünne Boğazı'ndaki Kalenin Görevlileri[561]

Görevi	Görevli Sayısı	Günlük/Akçe	Yıllık/Akçe
Aşçı	2	2x6=12	4248
Saka	1	4	1416
Kale Dizdarı	1	Hasbi[562]	Yok
Toplam	**4**	**16**	**5664**

4.10. Sünne Boğazı'ndaki Kale[563]:

Çizim No: Yok

Fotoğraf No: Yok

İnceleme Tarihi: Yok

Yapının Yeri ve Tarihi: Hacı Beşir Ağa'nın M. 1745 tarihli vakfiyesinden Sünne Boğazı'na küçük bir kale yaptırdığını öğreniyoruz. Vakfiyede kalenin mimarisine dair herhangi bir bilgi bulunmazken; kalenin görevlileri hakkında önemli bilgiler yer almaktadır.

Tablo-18: H.1158 / M.1745-1746 Tarihli Vakfiyeye Göre Sünne Boğazı'ndaki Kalenin Görevlileri[564]

Görevi	Görevli Sayısı	Günlük/Akçe	Yıllık/Akçe
Dizdar	1	20	7080
Kale Topçusu	1	5	1770
Kale Muhafızı	17	17x10=170	60180
Mütevelli	1	6	2124
Toplam	**20**	**41**	**71154**

[561] İsmet Kayaoğlu, "Beşir Ağa Vakfı", **Belgeler**, C. 11, S. 15, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s.80.
[562] Hasbî: Karşılıksız, Allah rızası için yapılan. Bakınız; http://www.osmanlicaturkce.com/?k=hasbi&t=@ Erişim tarihi: 30.10.2014
[563] İsmet Kayaoğlu, "Beşir Ağa Vakfı", **Belgeler**, C. 11, S. 15, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s.78.
[564] İsmet Kayaoğlu, "Beşir Ağa Vakfı", **Belgeler**, C. 11, S. 15, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s.80.

4.11.Medine Hacı Beşir Ağa Medresesi ve Kütüphanesi:

Çizim No: Yok

Fotoğraf No: Yok

İnceleme Tarihi: Yok

Yapının Yeri ve Tarihi: Arşiv belgeleri ve kaynaklardan Hacı Beşir Ağa'nın Medine'de bir medrese ve kütüphane inşa ettirdiği bilgisine ulaşılmaktadır[565]. Günümüze ulaşamayan bu yapıların mimarisine dair elimizde herhangi bir belge bulunmamaktadır[566]. Ancak vakıf kayıtlarından ve onarım belgelerinden yapının yeri hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Bu belgelerde medresenin yeri; "*Mescid-i Nebevî'nin Cibril Kapısı tarafında tabnâk civarında*" şeklinde tarif ediliyor ki bu ifadelerden Mescid-i Nebevî'nin doğu tarafında olduğu anlaşılmaktadır[567].

Söz konusu belgelerde medresenin kütüphanesine bağışlanan kitaplarla ilgili bilgi bulunmaktadır[568]. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapının çeşitli tarihlerde onarım gördüğüne dair belgeler de tespit edilmiştir.

Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Günümüze ulaşamayan yapının Osmanlı döneminde onarım gördüğüne dair bazı belgelere ulaşılmıştır.

Medresenin ve bitişiğindeki hanenin durumu belgelere şu şekilde yansımıştır[569];

"Huzur-u meal-i mevfur cenabı sadaret-penahiye

Maruz-u çakeri kemineleridir ki

---

[565] İsmail Erünsal, **Türk Kütüphaneleri Tarihi II, Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991, s.69-70; İsmail E. Erünsal, **Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s.208-213; Sabit Aydın, **Osmanlı Döneminde Medine'de Yapılan Tarihi Eserler**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2006.

[566] Medine'deki Osmanlı eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Sabit Aydın, **Osmanlı Döneminde Medine'de Yapılan Tarihi Eserler**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2006.

[567] Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 736 nolu Defter, 13. Sayfa, 5. sıra. Aktaran: Sabit Aydın, **Osmanlı Döneminde Medine'de Yapılan Tarihi Eserler**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2006, s.89.

[568] İsmail Erünsal, **Türk Kütüphaneleri Tarihi II, Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991, s.69-70; İsmail E. Erünsal, **Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s.208-213; Sabit Aydın, **Osmanlı Döneminde Medine'de Yapılan Tarihi Eserler**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2006, s.89.

[569] Medine Hacı Beşir Ağa Medresesi'nin onarımıyla ilgili yazışmalar için bakınız; B.O.A., B.E.O. 89 / 6634; B.O.A., B.E.O. 59 / 4395; B.O.A., Ş.D. 121 / 54.

Medine-i Münevvere'de babü's-selam ittisalinde darü's-saadetü'ş-şerife ağası Hacı Beşir Ağa medresesi ile müderrisliğine meşrut hanenin harab olan mahallerinin tamiri zımnında masarıf-ı keşfiyesi olan beş bin dört yüz altmış (5460) guruşun sarfına mazuniyet itası hakkında 3 Zilhicce 1309 tarih ve yüz seksen yedi numaralı takdim kılınan takrir-i acizide meblağ-ı mezburun üç yüz sekiz senesi büdcesinden sarfı arz olunacağı yerde sehven üç yüz yedi senesi denmekle irade-i seniyye-i hazreti padişahî dahi o merkezde şerefsadır olmuş olmasına mebni suhul-u tashihi zımnında arz ve beyan-ı hal ve irade-i seniyyeye meblağ olan buyuruldu-u samiyyenin leffen takdim ve iadesine ibtidar kılınmağın ol babda emri ferman hazreti veliyyül emrindir.

Nazır-ı Evkaf-ı Humayun.

15 Rebiülevvel 1310 / 24 Eylül 1308" [570]

Söz konusu belgelerden medreseyle birlikte, medresenin müderrisi için de bir hane yaptırıldığı ancak ikisinin de harap durumda olduğu ve yaklaşık 5460 kuruş masrafla onarılabileceği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte söz konusu belgelerde yapıların mimarisine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak onarım belgelerinin H. 1308 / M. 1890-1891 tarihli olması; yapıların en azından 19. yüzyılın sonlarına kadar harap da olsa ayakta olduğunu göstermektedir.

4.12.Ziştovi Hacı Beşir Ağa Medresesi ve Kütüphanesi:

Çizim No: Yok

Fotoğraf No: Yok

İnceleme Tarihi: Yok

Yapının Yeri ve Tarihi: İsmail Erünsal, Hacı Beşir Ağa'nın bugün Bulgaristan sınırları içerisinde kalan Ziştovi şehrine bir medrese ve kütüphane inşa ettirdiğini belirtmektedir[571]. Ancak bu yapılardan günümüze herhangi bir iz kalmamıştır. Bu sebeple yapıların mimarisi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak İsmail

[570] B.O.A., B.E.O. 89 / 6634.

[571] İsmail Erünsal, **Türk Kütüphaneleri Tarihi II, Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991, s.69-70; İsmail E. Erünsal, **Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s.208-213.

Erünsal'ın verdiği bilgilerden; medrese ve kütüphanenin kasaba halkının talebi üzerine inşa edildiğini öğreniyoruz. Araştırmacı yapıların inşasıyla ilgili şu vakıf kayıtlarına dikkat çekmektedir; "*Ziştovi'de kurulan dershane ve kütüphaneye H.1154/M.1741 yılında 98 kitap gönderildiği ve bu kitapların Ziştovi mahkemesinde tescil edildikten sonra hâfız-ı kütüb tayin edilen Abdurrahman Efendi'ye teslim edildiği bu konuda yapılan bir yazışmadan anlaşılmaktadır. Bu kütüphanenin, kuruluşundan altı sene sonra yapılan sayımda, kitapların adları tek tek kaydedilmiş ve koleksiyondan hiçbir kitabın eksilmediği görülmüştür*"[572]. Bu bilgilerden yapının M.1741'den önce inşa edildiği anlaşılmakla birlikte kesin bir tarih vermekte mümkün değildir.

4.13. Bahariye Hacı Beşir Ağa Sahil Sarayı:

Çizim No: Yok

Fotoğraf No: Yok

İnceleme Tarihi: Yok

Yapının Yeri ve Tarihi: Bahariye[573], Lale Devri'de önemli eğlence merkezlerinden biri olmuştur ve çok sayıda Osmanlı bürokratı buraya kendileri için saraylar inşa ettirmişlerdir. Hacı Beşir Ağa'nın da kendi adına burada bir saray inşa ettirdiği bilinmektedir.

Lale Devri'nin ünlü şairi Nedim'in o dönemde inşa edilen birçok çeşme, köşk ve saray için tarihler yazdığı çeşitli kaynaklarda geçmektedir[574]. Özellikle Shirine Hamadeh'in bir bölümünü yayınladığı Hacı Beşir Ağa'nın Bahariye'deki sahil sarayı için yazdığı gazel çalışmamız açısından son derece önemlidir[575]. Söz konusu gazelden sarayın H.

---

[572] İsmail Erünsal, **Türk Kütüphaneleri Tarihi II, Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991, s.69-70; İsmail E. Erünsal, **Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s.208-213.

[573] Bahariye, Haliç'in sonunda, Eyüp İskelesi'nden sonra gelen Bostan İskelesi ile bugünkü Silahtarağa arasında, bayıra yaslanmış dar bir kıyı şeridi üzerinde kurulu, bir zamanların seçkün semti. Bugün Eyüp İlçesine bağlı mahalledir. Bahariye hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Tülay Artan, "Bahariye", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1993, s.535-536.

[574] Günay Kut, "Türk Edebiyatında Klasik Dönem", **Osmanlı Uygarlığı**, C. 2, (Editörler, Halil İnalcık, Günsel Renda), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.546–547; Muhsin Macit, "Nedîm", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s.513.

[575] *"Zihi vâlâ sarây-ı dil-guşâ kim tarh-ı matbû'u*

1141 / M. 1728-1729 yıllarında inşa edildiğini öğreniyoruz. Nedîm'in Hacı Beşir Ağa'nın Bahariye'deki sahil sarayı için yazdığı gazelin tamamı ise Nedîm'in Dîvanı'nda yer almaktadır.

Gazelin tamamı şu şekildedir;

"Târîh Berâ-yı Devlet-serâ-yı Beşîr Ağâ Ağâ-yı Dârü's-sa'âde

Zihî vâlâ sarây-ı nev-bînâ kim tarh-ı matbû'u
Ser-â-pâ bî-nazîr ü dil-keş ü rûh-âşinâ oldu

Zihî nev-âşiyân-ı şâh-bâz-ı izz ü devlet kim
Firâzı bâmının hem-sâye-i bâl-i hümâ oldu

Zihî bâlâ ruvak u tâk-ı pür-zîb ü tekellüf kim
Der-i âlîsi ikbâl ü sürûra mültecâ oldu

Münakkaş kasrlar kâşânelerle zeyn olup gûyâ
Onun her gûşesi bir gülşen-i hüsn ü bahâ oldu

O rütbe kasrının işrâkı var kim zanneder âdem
Ki her bir câmı bir âyîne-i âlem-nümâ oldu

Onun her beyti dil-cû tarh-ı nev-bünyâdı hakkâ kim
Edâ-yi ma'nî-i yümn ü meserretde resâ oldu

Harâb olmuş iken âsâr-ı himmetle olup âbâd
Binâ-yı dil-keşi bu sâhile ziynet-fezâ oldu

Temâşâsı derûnu hurrem eyler şübhe yokdur kim
Esâsı bir mübârek sa'd sa'âtde binâ oldu

Hudâ sâhiblerinin devlet ü câhın kıla efzûn

Ser-â-pâ bi-nazir ü dil-keş ü rûh-âşina olub
Zihin ev-âşiyân-ı şâh-bâz-ı 'izz ü devlet kim
Ferâz-ı bâmının hem-sâyesi bâl-ı hümâ oldu
Zihi bâlâ rivâk-ı tâk-ı pür-zib ü tekellüf kim
Der-i 'âlîsi ikbâl u sürûra mültecâ oldu
Munakkaş kasırlar kâşânelerle zeyn olup gûyâ
Anın her gûşesi bir Gülşen-i hüsn ü behâ oldu
O rütbe kasrının işrâkı var kim zann eder âdam
Ki her bir câmı bir âyine-yi 'alem-nümâ oldu
Ânın her beyt-i dil-cû tarh-ı nev-bünyâd-ı hakkâ kim
Edâ-yı ma'na-ı yemn ü meserretde resâ oldu
Harâb olmuş iken âsâr-ı himmetle olup âbâd
Binâ-ı dil-keşi bu sâhile zinet-fezâ oldu."
Bakınız; Shirine Hamadeh, **Şehr-i Sefa 18. Yüzyılda İstanbul**, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.265–266.

Aceb makbûl ü pâk ü dil-güşâ devlet-serâ oldu

İçinde sâhibi âsâyiş etdikde sa'âdetle
Temâşâ eyleyenler diye kim el-hak be-câ oldu

Onun bânisi bir zât-ı keremverdir ki âlemde
Nice bî-keslere sermâye-i izz ü ulâ oldu

Vüfûr-ı himmet ile nâmı âlemde olup meşhûr
Der-i vâlâsı dâ'im melce-i ehl-i recâ oldu

Aceb mi bu serâyın tarh-ı hûbu dil-pesend olsa
Ki öyle zât-ı âlî-kadr ona himmet-nümâ oldu

Bi-hamdillah tamâm olup kemâl-i zîb ü ziynetle
Fezâ-yı pâki âsâyişgeh-i sûr u safâ oldu

Bu mısra'la Nedîmâ söyledi itmâmına târîh
Söz olmaz tarhına bâlâ sarây-ı dil-güşâ oldu [1141]"[576]

Başka herhangi bir kaynakta yer almayan bu sarayın varlığından Nedim'in yazdığı gazel sayesinde haberdar oluyoruz. Ancak bu saraya dair herhangi bir iz günümüze ulaşmadığı gibi arşiv taramamızda da bu yapıya ilişkin herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Muhtemelen Lale Devri'ni sonlandıran Patrona Halil İsyanı sırasında veya sonrasında Hacı Beşir Ağa'nın sarayı da diğer devlet ileri gelenlerinin sarayları gibi ortadan kaldırılmıştır. Sarayın M. 1728-1729 yıllarında inşa edildiği ve M. 1730 isyanı sırasında yıkıldığı kabul edilecek olursa, Ağa'nın sarayında uzun süre oturamadığı anlaşılmaktadır. Topkapı Sarayı hareminde görevli bir kızlar ağasının kendine ait bir saray inşa ettirmiş olması ise Ağa'nın ekonomik ve siyasal gücünün görülmesi açısından oldukça önemlidir. Günümüze herhangi bir kalıntı ulaşmayan sarayın mimari özellikleri hakkında bilgi sahibi değiliz.

4.14. Fethiye Camisi'nin Kapısı Üzerindeki Sıbyan Mektebi:

Çizim No: Yok

Fotoğraf No: Yok

İnceleme Tarihi: Yok

[576] Nedîm, **Nedîm Dîvanı**, (Hazırlayan, Muhsin Macit), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012, s.173-174.

Yapının Yeri ve Tarihi: Hacı Beşir Ağa'nın H.1148 / M. 1735-1736 tarihli vakfiyesinde, İstanbul'daki Fethiye Camisi'nin kapısı üzerine bir sıbyan mektebi inşa ettirdiğini öğreniyoruz[577]. Ancak bu sıbyan mektebi günümüze ulaşamamıştır.

"*ve yine mahmiye-i İstanbul'da fethiye cami-i şerifi kapusu üzerinde bina eylediğim muallimhâne-i mezkurde sıbyane ta'lime dikkat ve rıfk ve mülayemet üzere hareket eder bir kimesne talim-i Kur'ân-ı azimü'ş-şan edüp yevmi on akçe vazifeye mütasarrıf ola ve ahval-i sıbyan-ı hıfz ve haraset eder bir kimesne dahi halife-i mekteb olup yevmi yedi akçe vazifeye mütasarrıf ola ve bir mücevvid kimesne kurra olup haftada iki gün zikir olunan fethiye cami-i şerifinde talibine ta'lim-i kıraet-i Kur'ân-ı azimü'ş-şan edüp yevmi dört akçe vazifeye mutasarrıf ola ve bir kimesne dahi yevmi iki akçe ile sakayı vazifesine mutasarrıf ola ve mekteb-i mezkurde ta'lim eden sıbyana ve muallimine ve halifesine ğalle-i vakf-ı mezburdan beher sene ellişer kuruş ile birer kapama ve birer mest ve babuç alınup ve vakt-ı şitada kifayet mikdarı kömür alınup mekteb-i mezburde ikad oluna*"[578].

Tablo-19: H.1148 (M. 1735-1736) tarihli vakfiyeye Göre Fethiye Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi'nin Çalışanları ve Aldıkları Ücretler[579]

Görevi	**Görevli Sayısı**	**Günlük/Akçe**	**Yıllık/Akçe**
Muallim	1	10	3540
Halife-i mekteb	1	7	2478
Mücevvid (kura)	1	4	1416
Saka	1	2	708
Toplam:	**4**	**23**	**8142**

4.15. Camilere Koydurduğu Minberler:

Hacı Beşir Ağa, kendi vakıf eserleri dışında, daha önce inşa edilen yapıların yaşatılmasına da büyük önem vermiştir. Özellikle Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi'nin

[577] V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H. 1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiye.
[578] V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H. 1148 / M.1735-1736 tarihli vakfiye.
[579] V.G.M.A., 736 nolu defterin 9.sayfa 3.sırasında kayıtlı gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 (M.29 Haziran1737) tarihli vakfiye.

Hadîkatü'l-Cevami'[580] adlı eserinden öğrendiğimiz bilgilere göre Hacı Beşir Ağa, İstanbul'daki çok sayıda camiye minber koydurtmuştur. Hadîkatü'l-Cevami'ye göre Hacı Beşir Ağa İstanbul'daki 14 adet cami veya mescide minber koydurtmuştur. Bu yapılar; "İmâm Hanı Mescidi[581], "Ağa Camisi"[582], "Fazlı Paşa Sarayı Mescidi"[583], "Kahriyye Câmi'i"[584], "Unkapanı Camisi"[585], "Cami-i Hazreti Halid Bin Zeyd (Eyüp Sultan Camisi)"[586], "Darul Hadis Medresesi Mescidi (Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Mescidi)"[587], "Takyeci Mescidi"[588], "Asma Mescidi"[589], "Sultan Bayezıd Han-ı Veli Mescidi"[590], "Beşiktaş Cami-i Kebiri"[591], "Ali Kethüda Camisi"[592], "Yeni Çeşme Mescidi"[593] ve "Kavak İskelesi Mescidi"dir[594]. Ancak bu minberlerden hiçbiri günümüze ulaşamamıştır.

---

[580] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001.

[581] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.80.

[582] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.**89.**

[583] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.215.

[584] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.218.

[585] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.321.

[586] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.333–339.

[587] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.365.

[588] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.366.

[589] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.402. Tahsin Öz, bu mescidin yakınında Hacı Beşir Ağa'nın 1740–41 tarihinde inşa ettirdiği bir çeşmenin olduğunu belirtmektedir. Ancak çeşme tespit edilememiştir. Bakınız; Tahsin Öz, **İstanbul Camileri**, C. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s.6.

[590] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.430–431.

[591] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.493–494. Ayrıca eserde; "Beşiktaş Sinan Paşa Camisi ve medresenin iki sofasının sol tarafındaki sofada vâki' abdest musluklarının bânîsi Ağa-yı Dârü'sa'âde Şeyhü'l-harem el-Hâcc Beşir Ağa'dır." Şeklinde bilgi yer almaktadır.

[592] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.548–551. Ayrıca Caminin musluklarının da Hacı Beşir Ağa'nın hayratı olduğu belirtilmektedir.

[593] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.616–617.

[594] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.634.

Hacı Beşir Ağa'nın çok sayıda camiye minber koydurması dikkat çekici bir husustur. Bu durumun Ağa'nın içindeki gizli hükümdarlık aşkının yansıması olduğu düşünülebilir. Zira hükümdarlık alametlerinden biri olan hutbeyi, kendi adına okutamayacak olan Hacı Beşir Ağa, belki de camilere minber koydurtarak, hutbenin kendi adına olmasa da onun koydurduğu minberlerden okunması yoluyla bu şartı yerine getirmeyi düşünmüş olabilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. DEĞERLENDİRME

Bu bölümde, katalogda ayrıntılı mimari tanımları yapılan eserler göz önünde bulundurularak; vakfiye ve arşiv belgeleri ışığında Hacı Beşir Ağa'nın patronajı ele alınacaktır. İnşa ettirdiği yapılar, mimari özellikleri, yapı elemanları, örtü sistemleri, malzeme ve süsleme özellikleri açısından önce kendi içinde daha sonra da dönemin diğer örnekleri ile karşılaştırılarak değerlendirilecek ve Osmanlı Mimarisi içerisindeki yerleri belirlenmeye çalışılacaktır. Ayrıca inşa ettirdiği yapıların türleri, inşa edildikleri bölgeler ve külliye kuruluşlarının altında yatan etkenler de irdelenecektir.

Bu çalışmada M.1717–1746 yılları arasında dâr-üs'saâde ağalığı yapmış olan Hacı Beşir Ağa'nın hayatı, siyasi ve ekonomik gücü ile inşa ettirdiği yapılar incelenmiştir. Habeşistan kökenli bir köle olarak İstanbul'a getirilen Hacı Beşir Ağa, Yapraksız Ali Ağa'nın çırağı olarak Topkapı Sarayı'na girmiştir[595]. III. Ahmet, şehzade iken hizmetinde bulunan Hacı Beşir Ağa'yı, padişah olunca padişah musahipliği ve saray hazinedarlığı görevlerine getirmiştir[596]. Daha sonra Şeyh'ül Harem'lik makamına getirilen Hacı Beşir Ağa, M.1717 yılında da Anber Mehmet Ağa'nın[597] yerine dâr-üs'saâde ağası olmuştur[598]. 13 yılı III. Ahmet, 16 yılı I. Mahmut zamanında olmak üzere, 29 yıl ile Osmanlı Devleti'nde en uzun süre dâr-üs'saâde ağalığı yapan Hacı Beşir Ağa, III. Ahmet döneminde çok etkili olamamıştır. Bunda Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın devleti tek başına yönetmesinin önemli rolü olmuştur[599]. Ancak Patrona Halil İsyanı'ndan sonra III. Ahmet'le beraber Sadrazam Damat İbrahim

---

[595] Abdülkadir Özcan, "Beşir Ağa, Hacı", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.555.

[596] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.217.

[597] Anber Mehmet Ağa hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Ahmed Resmî Efendi, **Hamîletü'l-Küberâ**, (Hazırlayan, Ahmet Nezihî Turan), İstanbul 2000, s.63.

[598] Ahmed Resmî Efendi, **Hamîletü'l-Küberâ**, (Hazırlayan, Ahmet Nezihî Turan), İstanbul 2000, s.63–64.

[599] Pınar Saka, Damat İbrahim Paşa'nın Hacı Beşir Ağa'yı devlet işlerine karışmaması konusunda uyardığını ifade etmektedir. Bakınız; Pınar Saka, **Derviş Abdullah - Risale-i Teberdariyye Fi Ahval-i Darü's-Sa'ade (Darüssade Ağalarının Durumu Hakkında Baltacı'nın Raporu)**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2011, s.26. Belki de Damat İbrahim Paşa'nın sahip olduğu gücün farkında olan Hacı Beşir Ağa, bu sebeple devlet işlerine bu dönemde çok müdahil olmamıştır.

Paşa'nın da saltanatı son bulmuştur. İsyanın ardından tahta çıkan I. Mahmut zamanında ise Hacı Beşir Ağa'nın saltanatı başlamıştır.

16. Yüzyılın sonlarında elde ettiği siyasi güçle sarayın kontrolünü ele geçiren dâr-üs'saâde ağaları, ekonomik bakımdan da hatırı sayılır ayrıcalıklara kavuşmuşlardır. Aldıkları ücretler dışında Haremyn-i Şerifeyn ile Selâtin vakıflarının yönetimini ele geçirmekle çok ciddi bir ekonomik güç elde etmişlerdir[600]. Ayrıca Osmanlı toprak sisteminin bir parçası olan zeâmetler, özellikle 18. yüzyıldan itibaren dâr-üs'saâde ağalarının en önemli gelir kaynaklarından birini oluşturmuştur[601]. Mîrî arâzî statüsündeki tarla, çiftlik, köy vs. gibi zeametler Temlikname-i Hümayunlar[602] vasıtasıyla saray mensuplarının eline geçmiştir. Özellikle dâr-üs'saâde ağaları padişahlara olan yakınlıklarını kullanarak büyük toprakları mülkiyetlerine geçirmişlerdir. Temliknameler ile elde ettikleri bu toprakların büyük çoğunluğunu da vakıfları için kullanmışlardır[603]. Hacı Beşir Ağa da özellikle Patrona Halil İsyanı'nın ardından tahta çıkan I. Mahmut üzerindeki etkinliğini kullanarak; imparatorluğun farklı bölgelerinde çok geniş toprakların sahibi olmuştur. Padişahtan temliknameler vasıtasıyla aldığı bu toprakları ise kurduğu vakıfların giderlerini karşılamak için akar tayin etmiştir.

Bunların dışında saray düğün ve nişanlarında sunulan hediyeler de dâr-üs'saâde ağalarının gelirleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca diplomatik ilişkilere bağlı olarak padişahla görüşmek isteyen elçi ve devlet adamlarının dâr-üs'saâde ağasına sundukları hediyeler de hatırı sayılır ölçülerdedir[604]. Padişahla görüşmek isteyen elçilerin dâr-üs'saâde ağalarına hediye ve rüşvet vermelerinin 18. yüzyılda genel bir uygulama halini aldığı bilinmektedir[605].

---

[600] M. Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.209.

[601] Bahaeddin Yediyıldız, **18. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s.125-126.

[602] Sultan tarafından verilen bir vesika olan temlik-nâmede, şeri'atın hükümlerine uygun olarak, çiftlik, köy ve tarla gibi kamu mallarının, şahıslara şahsî mülk olarak verildiği tasdik edilmekteydi. Temlikname hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Bahaeddin Yediyıldız, **18. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s.129-133.

[603] Bahaeddin Yediyıldız, **18. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 129-131, 171.

[604] Özellikle elçilerden alınan rüşvetler ve Osmanlı Devleti'ne bağlı Prensliklerin gönderdiği hediyeler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 4, (Çeviren, Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s.152–154.

[605] Mary Lucille Shay, **Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lale Devri ve Sonrası (1720–1734)**, (Çeviren, Münir Akın), Özgü Yayınları, İstanbul 2009, s.53, 71.

Dâr-üs'saâde ağalarının elde ettiği bu olağanüstü gücün ve zenginliğin padişahların dikkatini çekmediğini düşünmek herhalde Osmanlı padişahlarına haksızlık olur. Peki, haberdar olmaları durumunda neden böyle bir şeye göz yummuş olabilirler? Bunun Osmanlı padişahlarının bir stratejisi olduğu düşünülebilir. Nasıl ki bazı vezirlerin özellikle ekonomik yönden güçlenmesine ses çıkarılmamış; daha sonra bir şekilde mallarının devlete kalacağı düşünülmüşse dâr-üs'saâde ağaları için de aynı durum söz konusudur. Vezirlerin sahip oldukları birikimi siyaseten hanedana aktarmanın en iyi yolu; hanedanın kadın bireyleriyle evlendirmekti. Diğer taraftan müsadere yoluyla da mallarına el konulabiliyordu. Böyle bir durum dâr-üs'saâde ağaları söz konusu olunca, yine aynı şekilde Osmanlı padişahlarını rahatsız etmemiştir. Bunun da başlıca sebebi dâr-üs'saâde ağalarının (harem ağalarının) tek varisinin Osmanlı Devleti'nin olmasıdır. Çünkü hadım olmaları sebebiyle çocukları olmadığı gibi, küçük yaşta uzak diyarlardan getirildikleri için (istisnaları olsa da) aileleri ve akrabaları da yoktur. Bütün çevreleri ve aileleri Osmanlı hanedanı ve haremi olan dâr-üs'saâde ağalarının, hem yaptıkları birikimin devlete kalacak olması; hem de devlet kademelerini işgal edecek akrabalarının olmaması bu insanların yükselişine ses çıkarılmamasını sağlamıştır. Ayrıca azil veya idam edilmek suretiyle mallarına el konulması durumunda da geride kimselerinin kalmaması önemlidir. Yaptıkları tüm birikim eninde sonunda devlete kalacaktır. Bu sebeple Osmanlı padişahları dâr-üs'saâde ağalarının özellikle ekonomik yönden güçlenmesinde bir sakınca görmemişlerdir. Ayrıca birçok defa görüldüğü üzere belli bir siyasi ve ekonomik güç elde eden vezirlerin çevresi (ailesi, damatları, oğulları vb.) bir süre sonra devlet kademelerinde önemli noktaları işgal etmişlerdir (Bakınız; Köprülü ailesi, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve damatları vb. gibi). Bu açıdan bakıldığında da Osmanlı padişahlarının harem ağalarının güçlenmesinde bir sakınca görmemeleri anlaşılır bir tavırdır.

Dâr-üs'saâde ağalarının gücünün doruğunda olduğu bir dönemde göreve gelen Hacı Beşir Ağa bu fırsatı çok iyi bir şekilde değerlendirerek dönemin en güçlü isimlerinden biri olmuştur. Bu bağlamda yaptığımız arşiv çalışmalarından ve kaynak taramalarından İstanbul Eminönü'nde cami, iki çeşme, sebil, sıbyan mektebi, kütüphane, medrese ve tekkeden oluşan bir (M.1745-1746); Eyüp'te medrese, sıbyan mektebi, kütüphane ve çeşmeden oluşan bir (M.1734-1735) olmak üzere iki adet külliye; İstanbul-Kapalıçarşı'da han (M.1728-1738), sebil (M.1738-1739) ve çeşme (M.1727-1728); Topkapı Sarayı'nda cami (M.1730-1746), hamam (M.1730-1746) ve çeşme (M.1730-

1746); Eyüp Sultan Külliyesi içerisine kendi türbesi (M.1746); İstanbul'un Kocamustafapaşa, Eminönü, Fatih, Fındıklı, Eyüp gibi çeşitli yerlerinde 15 adet çeşme; İzmir'de han (M.1743-1744); Konya'nın Hadim ilçesinde kütüphane (M.1730-1746); Kahire'de sebil-i küttab (M.1718-1719); Sünne Boğazı'nda deniz feneri, kale ve imaret; Medine ve Ziştovi'de medrese ve kütüphaneler olmak üzere Ağa'nın toplam 43 yapı inşa ettirdiği tespit edilmiştir[606].

Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapılardan en erken tarihlisi M.1718-1719'la Kahire Sebil-i Küttâbı'dır. En geç tarihli yapısı ise M.1746 yılına ait türbesidir. İnşa ettirdiği yapılar dışında Hacı Beşir Ağa'nın vakfiyelerinden edindiğimiz bilgilere göre imparatorluğun çeşitli bölgelerinde çok geniş vakıf arazilerine de sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bunların başında Halep ve Şam civarındaki zeytin bahçeleri gelmektedir. Bu zeytin bahçelerini vakıflarının giderleri için kullanmıştır. Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapılardan sadece beş adedi III. Ahmet zamanına, geri kalan 38 adedi ise I. Mahmut zamanına aittir. Bu durum Hacı Beşir Ağa'nın iki hükümdar dönemi arasındaki gücünü görmemiz açısından önemlidir.

Tablo-20: Vakfiye ve arşiv belgelerine göre Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapıların listesi ve yerleri

Yeri	Cami/ Mescit	Med.	Çeş.	Kütüp.	Sebil	Han	Hamam	Sıb. Mek.	Tekke- İmaret	Kale	Deniz Feneri
İstanbul	3	2	15	2	3	1	1	4	1		
İzmir						1					
Hadim				1							
Medine		1		1							
Kahire					1			1			
Ziştovi		1		1							
Sünne									1	1	1
Toplam	**3**	**4**	**15**	**5**	**4**	**2**	**1**	**5**	**2**	**1**	**1**

Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapıların listesine baktığımız zaman su yapıları (çeşme, sebil ve hamam) ve eğitim yapılarının (sıbyan mektebi, medrese ve kütüphane) ağırlıkta olduğunu görüyoruz. Özellikle İstanbul'da 15 adet çeşme ve üç adet sebil yaptırmış olması oldukça dikkat çekicidir.

[606] Ancak bu 43 yapı içerisinde, Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği ve günümüze ulaşamayan yapılar da mevcuttur. Ayrıca külliyelerinde yer alan yapılar ayrı ayrı ele alınmıştır.

Hacı Beşir Ağa'nın eğitime de büyük önem verdiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, dört medrese, beş sıbyan mektebi ve beş kütüphane yaptıran Hacı Beşir Ağa, matbaanın kurulmasını da desteklemiştir. Öyle ki Osmanlı Devleti'ndeki ilk kâğıt fabrikası Hacı Beşir Ağa'nın vakfı olan arazide kurulmuştur[607]. İbrahim Müteferrika'dan sonra ikinci defa açılan matbaada basılacak eserler için çok fazla kâğıda ihtiyaç duyulmuştur. Ortaya çıkan kâğıt ihtiyacının karşılanması için bir kâğıt fabrikasının kurulması düşünülmüş ve bu fabrikanın Yalova'da açılmasına karar verilmiştir (M.1746)[608]. I. Mahmut Yalova Naibine gönderdiği bir fermanla kâğıt fabrikasının mutlaka açılmasını istemiştir. Bu ferman üzerine Hacı Beşir Ağa'nın bağışladığı, Harkderesi üzerinde Çardaklı Mevkii'nde kâğıt fabrikası kurulmuş ve Avrupa'dan deneyimli matbaacılar getirilmiştir[609]. Avrupa'dan gelen bu usta matbaacılar sayesinde, Avrupa'daki kâğıtların kalitesinde üretim yapılmıştır[610].

Hacı Beşir Ağa'nın Tuna Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü yere yaptırmış olduğu kale, deniz feneri ve imaret yapı türleri bakımından oldukça önemlidir. Bu bölgede ticaret yapan gemilerin yaşadıkları zorluklardan haberdar olan Ağa'nın, buraya bir deniz feneri ve küçük bir kaleyle birlikte yolcuların ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir imaret

---

[607] "*Kağıt fabrikası kurulması için gönderilen hüküm; "Yalova naibine hüküm ki: Allah'a hamd ve şükürler olsun. Padişahlığımın hâkim olduğu feyizli günlerde, şahlığımın hilâfet menkıbeli uğurlu hizmetleriyle başlanılan kâğıt imali numune tutularak – emrim olduğu üzere- imkân ölçüsünde âbâdî türünde ve diğer türlerde kâğıtlar kalıp fennine alındı. İnşallahü Teâlâ, bundan sonra mubarek Kur'an'ların ve faydalı şer'î kitapların yazılması ve düzenlenmesi, ayrıca birçok işyerinin açılarak bütün maksadın ve arzuların hayırla gerçekleştirilmesi için işbu şâhane eserin âlemde yadigâr kalacağı ve saltanat ünvanımı taşıyan zamanımızın övünme sebebi olacağı âşikârdır. Dolayısıyla nizamımızın sağlamlaştırılması ve mümkün olan işlerin yürütülmesi için bina ve ihya olunan kâğıt fabrikasına ait işlerin yoluna konulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu büyük hayra talip olan ve padişahlığımın devletiyle teşebbüs edip başlayan kendisiyle havassın övündüğü ileri gelen kimselerden halen şerefli Darüssade Ağası bulunan El-Hac Beşir Ağa (şanı yücelsin) saadetli rikabıma arzuhal sunmuştur.*" Yalova'da kağıt fabrikası kurulmasıyla ilgili yazışmaların devamı için bakınız; Ahmet Refik, **Osmanlı Alimleri ve Sanatkârları**, Timaş Yayınları, İstanbul 1997, s.245–252.

[608] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. IV/1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.328–329.

[609] "*Kurb-i Yalova'da 1153 senesinde Cebecibaşı El-hac İsmail Bey bâdelazl çiftliğinde tavattun, ellidört ve ellibeş seneleri hilâlinde vefat eyledikte Dar-üs-sâade ağası El-Hac Beşir Ağa alup anda olan değirmen ocağına Basmacı İbrahim (Müteferrika) nam kimesne tevassutiyle frengistandan ustad kâğıtcılar getirüp kâğıda mahsus su üzerinde demir dibekler yapdurup kâğıthane ihdas olunup üzerine Yalak abad deyu ketebe ve tarihin resm etmişlerdir ve hilâl-i müsevvede ki 1162 senesi Cemaziyelulânın evahiridir enva-ı kâğıd işlenup kefere eşkaliyle esnafa virilür malûm değildir. Meselâ keferede Arslan damga kâğıd Memduh idi; bunda dahi ol şekli icad ile kâğıd nerenin olduğı mâlum olmayıp esnafa füruht olunur"dı eserde bundan sonra Yahudilerin topladıkları paçavralardan kâğıd yapıldığı tarif edilmektedir.* **Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası**, (Sene 1, s.188). Aktaran; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. IV/1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.329.

[610] **Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası**, (Sene 1, s.188). Aktaran; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. IV/1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.329.

kurduğunu vakıf kayıtlarından öğreniyoruz[611]. Hacı Beşir Ağa bir hükümdar gibi Osmanlı coğrafyasında güvenliği tesis etmek için çabalamıştır.

Hacı Beşir Ağa kendi vakıf eserleri dışında, daha önce inşa edilen yapıların ihya edilmesine de büyük önem vermiştir. Özellikle Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi'nin Hadîkatü'l-Cevami'[612] adlı eserinden öğrendiğimize göre Ağa İstanbul'daki 14 adet cami ve mescide minber koydurtmuştur. Hacı Beşir Ağa'nın minber koydurttuğu bu yapılar: "İmâm Hanı Mescidi[613], "Ağa Camisi"[614], "Fazlı Paşa Sarayı Mescidi"[615], "Kahriyye Câmi'i"[616], "Unkapanı Camisi"[617], "Cami-i Hazreti Halid Bin Zeyd (Eyüp Sultan Camisi)"[618], "Darul Hadis Medresesi Mescidi (Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Mescidi)"[619], "Takyeci Mescidi"[620], "Asma Mescidi"[621], "Sultan Bayezıd Han-ı Veli Mescidi"[622], "Beşiktaş Cami-i Kebiri"[623], "Ali Kethüda Camisi"[624], "Yeni Çeşme

---

[611] İsmet Kayaoğlu, "Beşir Ağa Vakfı", **Belgeler**, C. 11, S. 15, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s.77-87; Bahaeddin Yediyıldız, **18. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s.42-43.

[612] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001.

[613] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.80.

[614] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.**89.**

[615] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.215.

[616] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.218.

[617] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.321.

[618] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.333–339.

[619] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.365.

[620] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.366.

[621] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.402. Tahsin Öz, bu mescidin yakınında Hacı Beşir Ağa'nın 1740–41 tarihinde inşa ettirdiği bir çeşmenin olduğunu belirtmektedir. Ancak çeşme tespit edilememiştir. Bakınız; Tahsin Öz, **İstanbul Camileri**, C. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s.6.

[622] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.430–431.

[623] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.493–494. Ayrıca eserde; "Beşiktaş Sinan Paşa Camisi ve medresenin iki sofasının sol tarafındaki sofada vâki' abdest musluklarının bânîsi Ağa-yı Dârü'sa'âde Şeyhü'l-harem el-Hâcc Beşir Ağa'dır." Şeklinde bilgi yer almaktadır.

[624] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.548–551. Ayrıca Caminin musluklarının da Hacı Beşir Ağa'nın hayratı olduğu belirtilmektedir.

Mescidi"[625], "Kavak İskelesi Mescidi"dir[626]. Ancak bu minberlerden hiçbiri günümüze ulaşamamıştır.

Hacı Beşir Ağa'nın çok sayıda camiye minber koydurması dikkat çekici bir husustur. Bu durumun Hacı Beşir Ağa'nın içindeki gizli hükümdarlık aşkının yansıması olduğu düşünülebilir. Zira hükümdarlık alametlerinden biri olan hutbeyi, kendi adına okutamayacak olan Hacı Beşir Ağa, belki de camilere minber koydurtarak, hutbenin kendi adına olmasa da onun koydurduğu minberlerden okunması yoluyla bu şartı yerine getirmeyi düşünmüş olabilir. Diğer taraftan Osmanlı hanedanının evi olan Topkapı Sarayı'na, bir dâr-üs'saâde ağasının cami ve hamam inşa ettirmiş olması da Hacı Beşir Ağa'nın devlet yönetimine yaptığı etkilere bir meşruiyet kazandırma çabasının ürünü olarak yorumlanabilir.

Hacı Beşir Ağa'nın hayatı ve bani kimliği hakkında genel bir değerlendirme yaptıktan sonra inşa ettirdiği yapıların, mimarisi, plan şemaları, malzeme ve teknik özellikleriyle birlikte süsleme programlarını değerlendirebiliriz.

5.1. Mimari Özellikler

5.1.1. Külliyeler: Hacı Beşir Ağa İstanbul'da iki adet külliye inşa ettirmiştir. Ağa'nın İstanbul'da inşa ettirdiği ilk külliye, H.1147 / M.1734–1735 tarihli Eyüp Semti'ndeki külliyedir. Külliye, medrese, sıbyan mektebi, kütüphane, çeşme ve servis mekânlarından (tuvalet, abdesthane ve çamaşırhane) oluşmaktadır. Medrese odaklı külliyeler grubuna dâhil edebileceğimiz yapı topluluğu, boyutları itibariyle oldukça mütevazıdır. Doğu-batı doğrultuda eğimli bir araziye inşa edilmiş olan külliye, ana hatlarıyla asimetrik bir plan şemasına sahiptir. Kurulduğu arazinin eğiminden dolayı yapılar iki farklı kota inşa edilmiştir. Daha alçak kotta olan doğu cepheye fevkani bir görünüşe sahip olan iki katlı sıbyan mektebi yerleştirilmiştir. Sıbyan mektebinin alt katında, depolar ve küçük bir avlu yer alırken; üst katında dikdörtgen planlı bir dershane ve küçük revaklı bir avlu mevcuttur. Ancak bu revaklı avlu son yıllardaki onarımlarda ahşap malzemeyle kapatılarak bir mekâna dönüştürülmüştür. Sıbyan mektebinin dış cephesine bir çeşme yerleştirilerek hareketlilik sağlanmıştır. Üst kotta yer alan batı

[625] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.616–617.
[626] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.634.

cephede ise medrese, dershane-mescit, kütüphane ve servis mekânları bulunmaktadır. Ana hatlarıyla "L" planlı bir şemaya sahip olan bu yapılar birlikte düzenlenmişlerdir.

Külliyedeki yapıların birbiriyle olan ilişkisine baktığımız zaman, doğu cephede yer alan sıbyan mektebinin medrese, mescit ve kütüphaneden ayrı bir şekilde yerleştirildiği görülmektedir. Sıbyan mektebi, medresenin olduğu batı cepheye iki adet pencere ve bir kapı ile açılmaktadır. Ancak bu kapının son yılardaki onarımlarda pencereden kapıya dönüştürüldüğü düşüncesindeyiz. Yani sıbyan mektebinde eğitim gören öğrencilerin medresenin avlusuna girme ve buradaki öğrencilerle görüşmeleri engellenmek istenmiştir. Sıbyan mektebinin girişi, doğu cephede doğrudan sokağa açılan bir kapı ile sağlanmaktadır. Aynı şekilde sıbyan mektebinin revaklı küçük avlusunun da asli halinde medreseye bakan cephesinin kapalı olduğu anlaşılmaktadır. Özetle sıbyan mektebi, medrese, kütüphane ve mescitten ayrı düşünülmüştür.

Batı cephede yer alan medrese, kütüphane ve mescit ise bir bütün olarak planlanmıştır. Bu üç yapı tamamen iç içe girmiş durumdadır. Ana hatlarıyla "L" planı teşkil eden yapılardan, kısa kanadın sonunda dershane-mescit yer almaktadır. Kütüphane ise mescidin batı cephesine bitişik olarak yerleştirilmiştir. Oldukça küçük bir yapı olan kütüphane medrese odaları ile dershanenin-mescidin arasında bulunmaktadır. Kütüphanenin bu kadar küçük olması, sadece medrese öğrencilerinin kullanımına tahsis edilmesinden kaynaklanıyor olmalıdır. Medresenin etrafının yüksek duvarlarla çevrili olması dışa kapalı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. "L" planlı medresenin kuzeybatı köşesindeki dikdörtgen planlı mekânın diğerlerinden daha büyük olması bu bölümün müderris odası olduğunu düşündürmektedir. Medresenin güney ucundaki servis mekânları ise külliye çalışanlarının ve öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılmıştır.

Hacı Beşir Ağa'nın İstanbul'da inşa ettirdiği diğer külliye H. 1158 / M. 1745–1746 tarihli Eminönü'ndeki külliyedir. Külliye, cami, medrese, kütüphane, sıbyan mektebi, 2 adet çeşme, sebil, hünkâr kasrı, tekke ve dükkânlardan oluşmaktadır. Cami odaklı külliyeler grubuna dâhil edebileceğimiz yapı topluluğu ana hatlarıyla asimetrik bir düzenlemeye sahiptir.

Eğimli bir araziye kurulmuş olan külliyenin alt katında, sebil, dükkânlar ve bir adet çeşme yer alırken; üst katında cami, medrese, kütüphane, sıbyan mektebi ve bir de çeşme bulunmaktadır. Tekke ise bu yapılardan bağımsız olarak, külliyenin kuzeybatı

köşesine inşa edilmiştir. Bu da tekkenin tarikat ehline mahsus olması için düşünülmüş olmalıdır. Alt kata sebil ve dükkânların yerleştirilmesiyle diğer yapıların düz bir zemin üzerine inşa edilmesi sağlanmıştır. Alt katın merkezini güneydoğu köşedeki sebil oluşturmaktadır. Çokgen planlı sebilin batısında, üçü caminin, biri de kütüphanenin altına gelecek şekilde dört adet dükkân yerleştirilmiştir. Sebilin doğu cepheye bakan giriş kapısının hemen yanında bir adet çeşme yer almaktadır. Çeşmenin doğusunda da ikisi sıbyan mektebinin, biri avlunun altında olmak üzere üç adet dükkân bulunmaktadır. Alt katta güneydoğu köşeye çokgen planlı sebilin yerleştirilmesi, çevre düzenlemesi açısından yerinde bir karar olmuştur. Bu sayede güneydoğu köşede hem daha yumuşak ve hareketli bir geçiş sağlanmış, hem de üst kattaki yapıların daha iyi ışık almasına olanak tanınmıştır. Diğer taraftan caminin ışığını engellememesi için sıbyan mektebi cephenin biraz daha kuzeyine doğru yerleştirilmiştir. Caminin avlusunun altına da 1986 yılında bir yeraltı şadırvanı ile tuvaletler inşa edilmiştir[627].

Hacı Beşir Ağa'nın Eminönü'nde inşa ettirdiği külliye vaziyet planı ve yapı türleri bakımından dikkatli bir şekilde incelendiğinde; Hacı Beşir Ağa'nın dünya görüşüne dair bir takım çıkarımlar yapılabilir. Külliyenin, dini (cami, tekke), sosyal (çeşme, sebil), eğitim (sıbyan mektebi, medrese ve kütüphane) ve ticaret yapılarını bünyesinde barındırması oldukça önemlidir. Sınırlı bir alan üzerine kurulmuş olan külliyede her türlü ihtiyaca cevap verecek yapıların bulunmasının Ağa'nın bilinçli bir tercihi olduğu düşüncesindeyiz. Burada Hacı Beşir Ağa'nın halkın tüm ihtiyaçlarını karşılama yönünde bir gayretinin olduğu görülmektedir. Hacı Beşir Ağa'nın camilere koydurduğu minberleri değerlendirirken üzerinde durduğumuz husus burada da devreye girmektedir. Hacı Beşir Ağa bir hükümdar gibi halkın tüm ihtiyaçlarını giderecek yapılar inşa ettirmiştir.

Yapı türleri bakımından oldukça zengin olan külliyedeki yapıların yerleştirilmesinin de gelişi güzel yapılmadığı anlaşılmaktadır. Yapıların dağılımı da Hacı Beşir Ağa'nın dünya görüşünün bir tezahürü gibidir. Külliyenin merkezini oluşturan caminin batısına kütüphane, doğusuna da sıbyan mektebinin inşa edilmiş olması Hacı Beşir Ağa'nın

---

[627] Can Ertem, **Hacı Beşir Ağa Külliyesi**, (Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1988, s.25; Semavi Eyice, "Beşir Ağa Külliyesi", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.2; Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.26.

dünya görüşünü en iyi şekilde anlatmaktadır. Hacı Beşir Ağa'nın camiyi merkeze inşa ettirip iki yanına da okul ve kütüphaneyi yaptırması, dine verdiği önemi göstermesinin yanında, eğitime de aynı derecede önem verdiğini kanıtlamaktadır. Hatta caminin kuzeybatısında yer alan medreseyi de göz önüne alacak olursak, Hacı Beşir Ağa'nın bağnazlıktan uzak, eğitime dayalı bir din tasavvur ettiğini söyleyebiliriz. Ayrıca külliyenin, Topkapı Sarayı'nın hemen karşısında inşa edilmiş olması yer seçiminin de bilinçli bir şekilde yapıldığını göstermektedir. Devletin idari merkezi olmasının yanında; inşa sürecini bizzat yerinde takip etmek için de burasını tercih etmiş olmalıdır[628].

Araziye iyi bir şekilde yerleştirilmiş olan külliyede bazı aksaklıkların da olduğu görülmektedir. Özellikle, medresede öğrenci odalarından ayrılan bir dershanenin olmaması ilginç bir durumdur. Acaba medresede eğitim gören öğrenciler, medresenin herhangi bir odasında mı eğitim görüyorlardı, yoksa cami veya kütüphanede mi? Bu sorunun cevabını henüz veremiyoruz. Diğer taraftan caminin son cemaat yeri ve minaresinin medrese odalarını kesintiye uğratması planlama açısından bir başka aksaklık olarak değerlendirilebilir. Zira bunun bilinçli bir planlama olması çok mantıklı değildir. Ayrıca "U" planlı medresenin avlusu batı cephede yani caminin avlusundan ayrı düşünülmüştür. Eğer medresede eğitim gören öğrenciler derslerini camide görüyorlarsa cami ve medresenin ortak bir avluyu paylaşması daha kullanışlı olurdu.

Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği iki külliye karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde; iki külliyede de benzer uygulamaların olduğu görülmektedir. İki külliye arasındaki en önemli benzerlik aynı türden yapılardan oluşmasıdır. Her iki külliyede de medrese, sıbyan mektebi, kütüphane, mescit ve çeşme yer almaktadır. Ayrıca yapıların birbirleriyle olan ilişkilerinde de benzerlikler görülmektedir. Her iki külliyede de mescidin, aynı zamanda medresenin dershanesi olarak kullanılması ve özellikle kütüphanenin cami ile medrese arasında yer alması dikkat çekicidir. İki külliyede de kütüphaneye mescitten geçilmektedir. Bu da Hacı Beşir Ağa'nın din ve eğitimi bir tuttuğunun en önemli göstergesidir.

Bu benzerliklerinin yanında Eminönü'ndeki külliye, daha fazla yapıdan meydana gelmekte, daha geniş bir alana oturmakta ve daha merkezi bir noktada yer almaktadır.

---

[628] Külliyelerin yer seçimine dair ayrıntılı değerlendirme ilerleyen sayfalarda yapılacaktır. Bu sebeple burada ayrıntıya girilmemiştir.

Eminönü'ndeki külliyenin Hacı Beşir Ağa'nın ölümünden hemen önce inşa edildiği göz önüne alınacak olursa, Ağa'nın gücünün ve zenginliğinin zirvesinde olduğu, bu sebeple de daha merkezi bir noktaya yapı türleri bakımından zengin ve daha büyük bir külliye kurduğu anlaşılmaktadır.

5.1.2. Cami ve Mescitler: Hacı Beşir Ağa İstanbul'da biri Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusunda, diğeri Eminönü'nde olmak üzere iki adet cami inşa ettirmiştir. Ayrıca Eyüp Semti'nde yer alan külliyedeki medresenin dershanesi aynı zamanda mescit olarak kullanılmaktadır. Plan açısından baktığımız zaman Eyüp Külliyesi'ndeki mescit ile Eminönü Külliyesi'ndeki Camisi kare planlı ve üzeri pandantiflerle geçilen kubbeyle örtülüdür. Ancak Eminönü'ndeki külliye cami odaklı külliyeler grubuna girdiği için külliyenin merkezini teşkil eden cami daha büyüktür. Tek kubbeli mescitler Erken Osmanlı döneminden itibaren sıklıkla kullanılmıştır. İznik Hacı Özbek Camisi (M.1333-1334)[629], Bursa Alaaddin Camisi (M.1335-1336)[630], İznik Hacı Hamza Camisi (M.1345)[631], Kütahya Kurşunlu Cami (M.1377) [632], Mudurnu Yıldırım Camisi (M.1382)[633], Gebze Orhan Camisi (14. yüzyıl)[634] ve Behramkale Hüdavendigar Camisi (14. yüzyıl ikinci yarısı)[635] İznik Mahmut Çelebi Camisi (M.1442-1443)[636], Tire Rum Mehmet Paşa Camisi (M.1472)[637], Edirne Sitti Hatun Camisi (M.1482)[638], İstanbul Firuz Ağa Camisi (M.1492)[639] erken dönemden tek kubbeli camilere örnek olarak verilebilir. Ancak Erken Osmanlı dönemine ait tek kubbeli camilerde geçiş öğesi olarak Türk üçgen kuşağı kullanılmıştır. Hacı Beşir Ağa Camisi'nde ise kubbeye pandantifle geçilmiştir.

---

[629] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2007, s.124-130.
[630] Oktay Aslanapa, **Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14.yüzyıl)**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977, s.176.
[631] Oktay Aslanapa, **Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14.yüzyıl)**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977, s.176.
[632] Oktay Aslanapa, **Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14.yüzyıl)**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977, s.193.
[633] Oktay Aslanapa, **Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14.yüzyıl)**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977, s.191.
[634] Oktay Aslanapa, **Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14.yüzyıl)**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977, s.195.
[635] Yıldıray Özbek, **Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.52-56.
[636] Oktay Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1986, s.66.
[637] Oktay Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1986, s.101.
[638] Oktay Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1986, s.98-99.
[639] Oktay Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1986, s.146-149.

Topkapı Sarayı içerisinde bulunan camisi ise dikdörtgen planlı ve üzeri içten düz ahşap tavan, dıştan dört yöne eğimli kırma çatıyla örtülüdür. Eyüp külliyesindeki mescidin minaresi yoktur. Eminönü'ndeki külliyenin camisinde sekizgen gövdeli tek şerefeli bir minare mevcuttur. İstanbul'da sekizgen gövdeli minare örneğine çok nadir rastlanmaktadır[640]. Bu sebeple caminin minaresi dikkat çekmektedir. Topkapı Sarayı içerisindeki caminin ise sıra dışı bir minaresi bulunmaktadır. Yapının kuzeydoğu köşesinde payanda şeklinde dışa taşıntı yapan bir minare görülmektedir. Bu minarenin benzer örneği, İstanbul'un Fatih İlçesi'nde, Sofular Mahallesi, Molla Hüsrev Sokağı'ndaki Alâeddin Mescidi ve Tekkesi'nde görülmektedir[641]. Osmanlı sultanlarının evi olan Topkapı Sarayı'na, bir dâr-üs'saâde ağasının cami, hamam ve çeşme inşa ettirmiş olması Hacı Beşir Ağa'nın devlet yönetimine yaptığı etkilere bir meşruiyet kazandırma çabasının ürünü olarak yorumlanabilir.

Eminönü'ndeki külliyenin camisinde görülen çift sıra revaklı son cemaat yeri uygulaması Osmanlı mimarisinde çok tercih edilmemiştir. Bununla birlikte; Mimar Sinan'ın yapmış olduğu Üsküdar Mihrimah Sultan (M.1547)[642], Tekirdağ Rüstem Paşa (M.1552-1553)[643], Şam Süleymaniye (M.1553-1554)[644], Babeski Semiz Ali Paşa (M.1560)[645], Eminönü Rüstem Paşa (M.1561)[646], Lüleburgaz Sokullu (M.1564)[647], Diyarbakır Behram Paşa (M.1572)[648], İzmit Pertev Paşa (M.1579)[649], Tophane Kılıç Ali Paşa (M.1580)[650], Üsküdar Atik Valide (M.1583)[651] ve Kayseri Kurşunlu (M.1585)[652] camilerinde erken örnekleri görülmektedir. Ancak bu yapıların son cemaat yeri dış

---

[640] Semavi Eyice, **İstanbul Minareleri**, İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1963, s.42. Aktaran, Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.20.
[641] M. Baha Tanman, "Alâeddin Mescidi ve Tekkesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1993, s.176.
[642] Tahsin Öz, **İstanbul Camileri**, C. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s.47.
[643] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s.294.
[644] Doğan Kuban, **Sinan'ın Sanatı ve Selimiye**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.32.
[645] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2007, s.316-317.
[646] Tahsin Öz, **İstanbul Camileri**, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s.116-117.
[647] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2007, s.258.
[648] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2007, s.443.
[649] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2007, s.582.
[650] Tahsin Öz, **İstanbul Camileri**, C. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s.39-40.
[651] Tahsin Öz, **İstanbul Camileri**, C. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s.68-69.
[652] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2007, s.580.

revakları birer ahşap çatı ile örtülüdür[653]. Hacı Beşir Ağa'nın camisinde ise dış revaklar aynalı tonozla örtülüdür.

5.1.3. Çeşmeler: Vakfiyelerden ve kütüphane taramalarından Hacı Beşir Ağa'nın İstanbul'da 15 adet çeşme inşa ettirdiği bilgisine ulaşılmıştır. Ancak bunlardan dokuz adedi günümüze ulaşabilmiştir. Diğer çeşmeler ise çeşitli nedenlerle yıkılmıştır. Günümüze ulaşan çeşmelerden dört adedi müstakil yapı iken; diğer beş adedi Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği başka yapılarla birlikte planlanmıştır. Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği çeşmeleri kuruluş özellikleri açısından değerlendirdiğimizde; Kapalıçarşı Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (M.1727-1728), Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Çeşmesi (M.1734-1735), Fatih Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (M.1737-1738), Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nde Sebilin Yanındaki Çeşme (M.1744-1745) ve Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nde Avlu Kapısının Yanındaki Çeşme (M.1744-1745) duvar çeşmesi olarak yapılmışlardır. İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun birçok yerinde duvar çeşmesi örneklerini görmek mümkündür. Bu sebeple İstanbul Mihrimah Sultan Çeşmesi (M.1680)[654], İstanbul Mihrişah Kadın Çeşmesi (M.1729)[655] ve Halil Ağa Çeşmesi'ni (M.1730)[656] duvar çeşmelerine örnek olarak vermekle yetinelim.

Fındıklı Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (M.1732-1733)[657], Hacı Beşir Ağa Sütun Çeşmesi (M.1737-1738), Eyüp Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (M.1738-1739) ve Divanyolu Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (M.1744-1745) ise bağımsız çeşmeler grubuna girmektedir. İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun farklı bölgelerinde de çok sayıda bağımsız çeşme örneği bulunmaktadır. Bu sebeple birkaç örnek vermekle yetinilecektir. Bostancı Çatal Çeşmesi (M. 1550)[658], İstanbul Mustafa Ağa Çeşmesi (M. 1681)[659], Ortaköy İbrahim

---

[653] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.17-18.

[654] Ayla Ödekan, "Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme", **Semavi Eyice Armağanı**, İstanbul 1992, s.287.

[655] Fazilet Koçyiğit, **Lale Devri İstanbul Çeşmeleri**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslam Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2013, s.192-194.

[656] Fazilet Koçyiğit, **Lale Devri İstanbul Çeşmeleri**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslam Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2013, s.207-210.

[657] Fındıklı'daki Hacı Beşir Ağa Çeşmesi, asli halinde su depolu bağımsız çeşmeler grubuna girmektedir. Ancak yol çalışmaları sırasında günümüzdeki duvar yüzeyine eklenmiş durumdadır.

[658] Nuran Kara Pilehvarian, vd., **In Ottoman Istanbul Fountains**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2000, s.42-43.

[659] Nuran Kara Pilehvarian, vd., **In Ottoman Istanbul Fountains**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2000, s.64-65.

Paşa Çeşmesi (M.1723)[660], Karaman İbrahim Bey İmareti Çeşmesi (M.1465)[661], Karaman Hisar Çeşmesi (M.1809)[662], Erdemli Güzeloluk Köyü Çeşmesi (M.1908)[663], Kırşehir Ahi Evren Çeşmesi (19. yy.)[664], Kırşehir Tekke Çeşmesi (19. yy.)[665] bağımsız çeşmelere örnek olarak sayılabilir.

Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği çeşmeleri; cephe düzenlemeleri açısından değerlendirecek olursak; Fındıklı Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (M.1732-1733), Fatih Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (M.1737-1738), Eyüp Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (M.1738-1739) ve Eminönü'ndeki külliyede Avlu Kapısının Yanındaki Çeşme (M.1744-1745) sivri kemerlidir. Sivri kemerli çeşmelere örnek olarak; Erzurum Hatuniye Medresesi Çeşmesi (M.1291)[666], Rumeli Hisarı Çeşmesi (15. yüzyıl)[667], Rüstem Paşa Çeşmesi (16. yüzyıl)[668], Karaman Çarşı Çeşmesi (M.1605)[669], Mustafa Ağa Çeşmesi (M.1681)[670], Osman Ağa Çeşmesi (17. yüzyıl)[671], İstanbul-Aynalıkavak III. Ahmet Çeşmesi (M. 1704-1705)[672], Üsküdar Moralı Hasan Paşa Çeşmesi (M.1704-1705)[673], Galata Gülnuş Emetullah Valide Sultan Çeşmesi (M. 1706-1707)[674], İstanbul Mihrişah Kadın Çeşmesi

[660] Nuran Kara Pilehvarian, vd., **In Ottoman Istanbul Fountains**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2000, s.92-93.
[661] Mustafa Denktaş, **Karaman Çeşmeleri**, Kıvılcım Yayınları, Kayseri 2000, s.19-25.
[662] Mustafa Denktaş, **Karaman Çeşmeleri**, Kıvılcım Yayınları, Kayseri 2000, s.94-99.
[663] Lokman Tay, "Erdemli-Güzeloluk Köyü'ndeki Türk Eserleri", **Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks,** 2011, S. 3(3), s.277–279.
[664] Lokman Tay, "Kırşehir Çeşmeleri", **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 6, Adıyaman 2011, s.205-206.
[665] Lokman Tay, "Kırşehir Çeşmeleri", **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 6, Adıyaman 2011, s.209-210.
[666] Yılmaz Önge, **Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları**, Ankara 1997, s.54.
[667] Nuran Kara Pilehvarian, vd., **In Ottoman Istanbul Fountains**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2000, s.34.
[668] Nuran Kara Pilehvarian, vd., **In Ottoman Istanbul Fountains**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2000, s.44-45.
[669] Mustafa Denktaş, **Karaman Çeşmeleri**, Kıvılcım Yayınları, Kayseri 2000, s.34-37.
[670] Nuran Kara Pilehvarian, vd., **In Ottoman Istanbul Fountains**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2000, s.64-65.
[671] Nuran Kara Pilehvarian, vd., **In Ottoman Istanbul Fountains**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2000, s.60-61.
[672] Hatice Aynur, Hakan T. Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.92-93.
[673] Hatice Aynur, Hakan T. Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.94-95.
[674] Hatice Aynur, Hakan T. Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.99-100.

(M.1729)[675], Kayseri-Talas Hacı Ahmet Efendi Çeşmesi (M.1885)[676], Abdullah Ağa Çeşmesi (19. yüzyıl)[677] ve Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi (19. yüzyıl)[678] sayılabilir.

Eyüp-Hacı Beşir Ağa Külliyesi Çeşmesi ile Kapalıçarşı-Hacı Beşir Ağa Çeşmesi ise dilimli kaş kemerle örtülüdür. Malatyalı İsmail Ağa Çeşmesi (M.1706-1707)[679], İstanbul-Çubuklu Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (M.1720-1721)[680], İstanbul-Beykoz Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (M.1721)[681], Fındıklı Mehmet Ağa Çeşmesi (M.1725-1726)[682],Üsküdar Hafız Efendi Çeşmesi (M.31 Ocak 1729)[683], Üsküdar Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (M.1729)[684], Bereketzade Çeşmesi (M.1732)[685] ve Ayrılık (Ahmet Ağa) Çeşmesi (M.1741)[686] birleşik kaş kemerle örtülü örneklerdir.

Divanyolu Hacı Beşir Ağa Çeşmesi, Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nde Sebilin Yanındaki Çeşme nişsiz çeşmelerdir. İstanbul I. Abdülhamit Han Çeşmesi (M.1777)[687], Emirgan I. Abdülhamit Han Çeşmesi (M.1782)[688] ve İstanbul III. Selim Çeşmesi (Çiçekçi Çeşmesi) (M.1802)[689] kemersiz çeşmelere benzer örnekler olarak sıralanabilir. Hacı Beşir Ağa Sütun Çeşmesi ise sütun şeklindeki formu ile ünik bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Sütun şeklinde çeşme Türk mimarisinde çok kullanılan bir uygulama değildir. Türk mimarisinde ayrı bir yere sahip olan Sütun Çeşme'nin benzer

---

675 Fazilet Koçyiğit, **Lale Devri İstanbul Çeşmeleri**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslam Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2013, s.192-194.
676 Mustafa Denktaş, **Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları (Çeşmeler, Hamamlar)**, Kayseri 2000, s.253.
677 Nuran Kara Pilehvarian, vd., **In Ottoman Istanbul Fountains**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2000, s.164.
678 Nuran Kara Pilehvarian, vd., **In Ottoman Istanbul Fountains**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2000, s.164.
679 Hatice Aynur, Hakan T. Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.101-102.
680 Hatice Aynur, Hakan T. Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.143-145.
681 Fazilet Koçyiğit, **Lale Devri İstanbul Çeşmeleri**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslam Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2013, s.57-61.
682 Hatice Aynur, Hakan T. Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.166-167.
683 Hatice Aynur, Hakan T. Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.199-200.
684 Fazilet Koçyiğit, **Lale Devri İstanbul Çeşmeleri**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslam Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2013, s.156-159.
685 Nuran Kara Pilehvarian, vd., **In Ottoman Istanbul Fountains**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2000, s.98-99.
686 Nuran Kara Pilehvarian, vd., **In Ottoman Istanbul Fountains**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2000, s.106-107.
687 Nuran Kara Pilehvarian, vd., **In Ottoman Istanbul Fountains**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2000, s.113.
688 Nuran Kara Pilehvarian, vd., **In Ottoman Istanbul Fountains**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2000, s.118-119.
689 Nuran Kara Pilehvarian, vd., **In Ottoman Istanbul Fountains**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2000, s.148-149.

örnekleri ise İstanbul I. Mahmut Çeşmesi (M.1751)[690], İstanbul II. Mahmut Çeşmesi (M.1811)[691], İstanbul Kavacık Çeşmesi (M.1837)[692], İstanbul-Çengelköy Lahana Çeşmesi (M.1854)[693], İstanbul Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi (M.1858)[694] ve İstanbul Hamidiye Çeşmesi'dir (M.1889)[695]. Ancak bu çeşmeler, sütun çeşme ile tam bir benzerlik göstermeseler de en yakın örnekler oldukları için verilmiştir. Sütun şeklinde bir çeşme yapma fikrinin kimden çıktığı bilinmese de yapının banisi olarak Hacı Beşir Ağa'nın etkili olduğu kabul edilebilir. Bu da Hacı Beşir Ağa'nın yeniliklere açık bir yapıya sahip olduğunun göstergesidir. Diğer taraftan çeşmenin sütun şeklinde yapılmış olması Hacı Beşir Ağa'nın hadımlığına ince bir gönderme olarak da yorumlanabilir.

Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği çeşmelerden; Divanyolu Hacı Beşir Ağa Çeşmesi, Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Çeşmesi ve Eyüp Hacı Beşir Ağa Çeşmesi su depolu çeşmelerdir. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde örneklerine rastladığımız su depolu çeşmelere; Kayseri Erkilet İkiz Çeşme (M.1671)[696], İstanbul Ayşe Hanım Çeşmesi (M.1719)[697], Hacı Halil Efendi Çeşmesi (M.1722)[698], Karaman Ali Dede Tartan Çeşmesi (M.1809)[699] ve Karaman Hacı Celal Mahallesi Çeşmesi 2 (19.yy. sonu.20.yy. başı)[700] örnek olarak verilebilir.

Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapılar arasında çeşmelerin sayıca fazla olmasındaki en önemli etken şüphesiz İstanbul'da artan nüfusun su ihtiyacını karşılamaktır. Ancak bunda, az masrafla daha fazla yapı inşa ettirme kaygısı da önemli bir etken olmalıdır. Diğer taraftan kendisi gibi bir dâr-üs'saâde ağası olan Mehmet Ağa'nın da özellikle su mimarisine önem verdiği görülmektedir[701]. Mehmet Ağa tüm vakıflarını inşa ettirdiği su

---

690 Nuran Kara Pilehvarian, vd., **In Ottoman Istanbul Fountains**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2000, s.110-111.
691 Nuran Kara Pilehvarian, vd., **In Ottoman Istanbul Fountains**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2000, s.151.
692 Nuran Kara Pilehvarian, vd., **In Ottoman Istanbul Fountains**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2000, s.159.
693 http://www.envanter.gov.tr/anit/index/detay/49572 Erişim tarihi: 03.09.2014
694 http://www.envanter.gov.tr/anit/index/detay/50205 Erişim tarihi: 03.09.2014
695 http://www.tas-istanbul.com/index.php/semtleri/kasimpasa/item/2591-hamidiye-%C3%A7esmesi Erişim tarihi: 03.09.2014
696 Mustafa Denktaş, **Karaman Çeşmeleri**, Kıvılcım Yayınları, Kayseri 2000, s.196.
697 Fazilet Koçyiğit, **Lale Devri İstanbul Çeşmeleri**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslam Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2013, s.37-39.
698 Hatice Aynur, Hakan T. Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.153-154.
699 Mustafa Denktaş, **Karaman Çeşmeleri**, Kıvılcım Yayınları, Kayseri 2000, s.90-93.
700 Mustafa Denktaş, **Karaman Çeşmeleri**, Kıvılcım Yayınları, Kayseri 2000, s.144-146.
701 Tülün Değirmenci, **İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar II. Osman Devrinde Değişen Güç Simgeleri**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s.41-42.

yapılarının devamlılığını sağlamak üzere gerçekleştirmiştir[702]. Bu durum dâr-üs'saâde ağalarının hadım olmalarıyla ilgili olabilir mi sorusunu akla getirmektedir? Kendi soylarının devamlılığını sağlayamayan ağalar belki de yaptırdıkları çeşmelerden hayatın devamlılığını sağlamayı hedeflemiş olabilirler.

5.1.4. Hanlar: Hacı Beşir Ağa, İmparatorluğun önemli ticaret merkezleri olan İstanbul ve İzmir'de birer adet han inşa ettirmiştir. İstanbul'un en önemli ticaret merkezi olan Kapalıçarşı içerisinde yer alan hanlar bölgesine Kızlar Ağası Hanı adıyla bilinen eseri yaptırmıştır. Revaklı, açık avlulu, iki katlı şehir içi hanları grubuna dâhil edebileceğimiz yapı, asli özelliklerini büyük oranda yitirmiş olarak günümüze ulaşmıştır. Yapı, Erken Osmanlı döneminden itibaren inşa edilmeye başlayan şehir içi hanlarının genel planını yansıtmaktadır. Bursa ve Edirne başta olmak üzere imparatorluğun çeşitli merkezlerinde bu plan şemasında çok sayıda han yer almaktadır. Osmanlı döneminden Bursa İpek Hanı (15. yüzyıl ilk yarısı)[703], Bursa Geyve Hanı (15. yüzyıl ilk yarısı)[704], Bursa Katır Hanı (15. yüzyıl ilk yarısı)[705], Bursa Tuz Pazarı Hanı (15. yüzyıl ilk yarısı)[706], Bursa Koza Hanı (M. 1489-1491)[707], Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı (M. 1554)[708], Lefkoşa Büyük Han (M.1572-1579)[709] ve Ankara Sulu Han (17. yüzyıl)[710] revaklı açık avlulu iki katlı hanlara örnek olarak verilebilir.

Hacı Beşir Ağa'nın İzmir'de inşa ettirdiği Kızlar Ağası Hanı ise kapladığı alanın genişliğinin yanında Osmanlı mimarlığında görmeye alışık olmadığımız plan şemasıyla da hayli ilgi çekici bir örnektir. Bir arasta kompleksi şeklinde planlanan yapı[711], merkezî bir avlu etrafında dolanan üç arasta olarak tasarlanmıştır. Dükkânlar iç koridorlar üzerinde iki taraflı dizilmişlerdir. Üç dış cephesinde dükkân sıraları olduğu

---

[702] Tülün Değirmenci, **İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar II. Osman Devrinde Değişen Güç Simgeleri**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s.41-42.
[703] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murat Devri 806-855 (1403-1451)**, C. 2, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1989, s.119-123.
[704] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murat Devri 806-855 (1403-1451)**, C. 2, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1989, s.119-122.
[705] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murat Devri 806-855 (1403-1451)**, C. 2, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1989, s.354-355.
[706] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murat Devri 806-855 (1403-1451)**, C. 2, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1989, s.356-357.
[707] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2007, s.225.
[708] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2007, s.401.
[709] Tuncer Bağışkan, **Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk Eserleri**, Kuzey Kıbrıs Müze Dostları Derneği Yayınları, Lefkoşa 2005, s.321-324.
[710] Gönül Öney, **Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları**, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971, s.138-139.
[711] Münir Aktepe, "İzmir Hanları ve Tarihi Çarşıları Hakkında Ön Bilgi", **Tarih Dergisi**, S. 25, Mart 1971, s.105-154; Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2007, s.395.

gibi avlu tarafına da dükkânlar yapılmıştır. Üst katta da bu arasta karakteri devam etmektedir[712]. Sadece avlunun batı cephesinde tek sıra revak dizisi görülmektedir. Yapıdaki tek revak uygulaması da burada yer almaktadır. Osmanlı dönemi şehir içi hanlarından İzmir Kızlar Ağası Hanı ile aynı plâna sahip başka bir örnek yoktur. Ancak yakın örnekler olarak İstanbul Büyük Valide Hanı (17. yüzyıl)[713], Merzifon Taş Han (M. 1666-1670)[714] ve İstanbul Simkeşhane Hanı (18. yüzyıl)[715] sıralanabilir.

İzmir Kızlar Ağası Hanı'nın avlusunda ahşap bir mescit bulunduğunu kaynaklardan öğreniyoruz[716]. Osmanlı döneminde açık avlulu hanların birçoğunun avlusunda Anadolu Selçuklu dönemi kervansaraylarında görülen "köşk mescit"in bir uzantısı olarak kabul edebileceğimiz mescit veya şadırvan bulunmaktadır. Bursa'da İpek Hanı (15. yüzyıl ilk yarısı)[717], Koza Hanı (M.1489-1491)[718], Edirne'de Rüstem Paşa Kervansarayı (M.1554)[719], Lefkoşa'da Büyük Han (M.1572-1579)[720] ve Ankara'da Sulu Han (17. yüzyıl)[721] avlusunda şadırvan veya mescit bulunması bakımından benzerlik göstermektedir[722].

Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği her iki han da imparatorluğun önemli ticaret merkezlerinde olması bakımından önemlidir. Özellikle 18. yüzyılda İzmir'in ticari alanda büyük bir gelişme gösterdiği bilinmektedir. Bir liman şehri olması deniz ticareti açısından şehri önemli bir noktaya taşımıştır. Hacı Beşir Ağa'da bu gelişmeleri takip ederek, İzmir Limanı'nın hemen yanına çarşılardan oluşan belki de boyutları itibariyle Osmanlı döneminin en büyük şehir içi hanını inşa ettirmiştir. İzmir Kızlar Ağası

---

[712] Münir Aktepe, "İzmir Hanları ve Tarihi Çarşıları Hakkında Ön Bilgi", **Tarih Dergisi**, S. 25, Mart 1971, s.105-154.

[713] Ceyhan Güran, **Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1978, s.96-99; Zeynep Nayır, **Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690)**, İstanbul 1975, s.213-215, 260.

[714] Murat Çerkez, üzerinde inşa kitabesi bulunmayan hanın, külliyenin ana yapısı olan caminin inşa tarihi olan M. 1666 yılından birkaç yıl sonra inşa edilmiş olabileceğini ifade etmektedir. Murat Çerkez, **Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2005, s.123-156.

[715] Ceyhan Güran, **Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1978, s.134-135, 233.

[716] Münir Aktepe, "İzmir Hanları ve Tarihi Çarşıları Hakkında Ön Bilgi", **Tarih Dergisi**, S. 25, Mart 1971, s.105-154; Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2007, s.395.

[717] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murat Devri 806-855 (1403-1451)**, C. 2, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1989, s.119-123.

[718] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2007, s.225.

[719] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2007, s.401.

[720] Tuncer Bağışkan, **Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk Eserleri**, Kuzey Kıbrıs Müze Dostları Derneği Yayınları, Lefkoşa 2005, s.321-324.

[721] Gönül Öney, **Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları**, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971, s.138-139.

[722] Bozkurt Ersoy, **İzmir Hanları**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991, s.126.

Hanı'nın bu kadar büyük olması, Ağa'nın gücünün ve zenginliğinin zirvesinde olduğu bir dönemde inşa edilmesine bağlanabilir. Ayrıca kuruldukları alan göz önüne alındığı zaman İstanbul Kapalıçarşı'nın 18. yüzyıla kadar büyük oranda şekillenmiş olması ve bu kadar merkezi bir noktaya daha büyük boyutlu bir yapının inşasının zorluğu iki han arasındaki boyut farkını yaratmıştır.

5.1.5. Hamam: Hacı Beşir Ağa, Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusundaki camisinin batısına bir de küçük hamam inşa ettirmiştir. Baltacılar Hamamı olarak da bilinen yapı, daha çok Has Ahır ve Baltacı Koğuşları gibi sarayın dış ocaklarına hizmet vermiştir[723]. İki mekânlı küçük bir yapı olan hamam klasik hamam planlarından hiçbirine girmemektedir. Ancak konak hamamları olarak adlandırılan özel hamamlarla boyut ve plan açısından benzerlik taşımaktadır[724]. Ancak burada önemli olan Ağa'nın saray içerisine bir cami ve hamam yaptıracak güce sahip olduğunun görülmesidir.

5.1.6. Kütüphaneler: Hacı Beşir Ağa inşa ettirdiği külliyelerde kütüphane bulunmasına özen göstermesinin yanında müstakil kütüphaneler de inşa ettirmiştir. İstanbul'daki iki külliyesinde de kütüphane bulunan Hacı Beşir Ağa'nın Konya'nın Hadim İlçesi'nde de müstakil bir kütüphane inşa ettirdiği bilinmektedir[725]. Ayrıca vakfiyelerden ve arşiv belgelerinden edindiğimiz bilgilere göre Medine ve Ziştovi'deki medreselerinde de birer kütüphane kurmuştur[726]. Ancak Medine ve Ziştovi'deki kütüphaneler günümüze ulaşamamıştır. Günümüze ulaşamayan bu kütüphanelerin mimari özelliklerine dair herhangi bir bilgi bulunmazken; içerisindeki kitaplarla ilgili bir takım bilgilere ulaşıyoruz. Bu bağlamda Medine'deki kütüphanesine konulan 72 adet kitabın adları Evkaf-ı Hümayun Müfettişliği'ne Cemazie'l-ahir 1152/Eylül 1739 tarihinde kaydedilmiştir[727]. Bu tarihten bir yıl sonra reisülküttab İsmail Efendi'nin bu kütüphaneye 18 cilt kitap vakfettiği bilinmektedir. Ziştovi'deki medrese ve kütüphanenin ise bir ihtiyaçtan dolayı ve bu kasaba halkının talepleri üzerine yapıldığı anlaşılmaktadır. Medreseyle ilgili vakıf kaydında bu husus şöyle belirtilmektedir: "*Kasaba-i mezbûre ahâlisinden kırâ'at-i Kur'an-ı 'azîmü'ş-şân ve ta'lim-i 'ulum-ı*

[723] İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007, s.66.
[724] Konak hamamlarıyla ilgili olarak bakınız; Celil Arslan, "Kayseri Konak Hammaları", **Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks,** Vol 4, No 1, 2012, p.53-81.
[725] İsmail E. Erünsal, bu kütüphaneyi Osman Rüştü Efendi'nin kurduğunu belirtmektedir. İsmail E. Erünsal, **Türk Kütüphaneleri Tarihi II, Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991, s.69-70.
[726] İsmail E. Erünsal, **Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s.208.
[727] İsmail E. Erünsal, **Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s.211.

şerefiye râğıb ve hevesdârları kısret üzre olup lâkin kasaba-i mezbûrda istafâde ve istinsâh içün mevkûf kütüp ve kütüphâne olmaduğu taraflarına inhâ ve istid'â-yı 'inâyet etmeleriyle…"[728]. "*Ziştovi'de kurulan dershane ve kütüphaneye H.1154/M.1741 yılında 98 kitap gönderildiği ve bu kitapların Ziştovi mahkemesinde tescil edildikten sonra hâfız-ı kütüb tayin edilen Abdurrahman Efendi'ye teslim edildiği bu konuda yapılan bir yazışmadan anlaşılmaktadır. Bu kütüphanenin, kuruluşundan altı sene sonra yapılan sayımda, kitapların adları tek tek kaydedilmiş ve koleksiyondan hiçbir kitabın eksilmediği görülmüştür*"[729]. Ancak medreselerle birlikte bu kütüphaneler de günümüze ulaşamamıştır.

Hacı Beşir Ağa'nın Konya-Hadim'de kurduğu kütüphanesi ise tek mekânlı, kare planlı ve üzeri kubbeyle örtülüdür. Hacı Beşir Ağa'nın vakfiyelerinde bu kütüphaneye dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Hadimî Kütüphanesi, Antalya Müsellim Camii Kütüphanesi (M.1796)[730], Manisa Çeşniğir Kütüphanesi (M.1831-1832)[731], Ürgüp Tahsin Ağa Kütüphanesi (M.1855)[732] ve Kütahya Tavşanlı Zeytinoğlu Kütüphanesi (M.1892)[733] ile plan bakımından benzerlik göstermektedir.

Eyüp'teki külliyesinde yer alan kütüphanesi de kare planlı ve üzeri kubbeyle örtülüdür. Ancak bu kütüphane boyutları itibariyle çok küçüktür[734]. Kütüphanenin külliye içerisindeki konumuna baktığımız zaman medrese odalarıyla dershane-mescit arasında yer aldığı görülmektedir. Divanyolu Çorlulu Ali Paşa Kütüphanesi (M.1708)[735], Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi (M.1719-1720)[736], Üsküdar Ahmediye

---

[728] İsmail E. Erünsal, **Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s.211.
[729] İsmail E. Erünsal, **Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s.211.
[730] Bahtiyar Eroğlu, **XVII.-XIX. Yüzyıllarda İç, Batı ve Güneybatı Anadolu'da Kütüphane Mimarisi**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1998, s.58.
[731] Hakkı Acun, **Manisa'da Türk Devri Yapıları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.569-573.
[732] Bahtiyar Eroğlu, **XVII.-XIX. Yüzyıllarda İç, Batı ve Güneybatı Anadolu'da Kütüphane Mimarisi**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1998, s.79.
[733] Bahtiyar Eroğlu, **XVII.-XIX. Yüzyıllarda İç, Batı ve Güneybatı Anadolu'da Kütüphane Mimarisi**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1998, s.83.
[734] Râbia Hatun'un daha önce Ayasofya Camisi'ne vakfettiği kitaplarını nâzır ve hâfız-ı kütübü bulunmadığı için istifâde edilemediğinden H.1156 / M.1743 yılında Hacı Beşir Ağa'nın Eyüp'teki kütüphanesine naklederek bu kütüphanede mevcut koleksiyonu oldukça zenginleştirmiştir. İsmail E. Erünsal, **Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s.209.
[735] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s.113-139.
[736] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s.113-139.

Kütüphanesi (M.1721-1722)[737] ve İstanbul III. Ahmet Kütüphanesi (Yeni Cami Türbesi) (M.1725)[738] mimari açıdan Eyüp Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi'yle benzerlik taşıyan örneklerdir.

Eminönü'ndeki külliyede yer alan kütüphane ise kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı ve üzeri aynalı tonozla örtülüdür. Tek mekânlı kütüphanenin külliye içerisindeki konumuna baktığımız zaman medreseyle cami arasında yer almaktadır. Ancak medreseyle organik bir bağı olmayan kütüphaneye caminin içerisinden geçilmektedir. Yapının içinde duvarlara yerleştirilmiş ahşap malzemeden gömme kitaplıklar bulunmaktadır. Üsküdar Mirzazade Kütüphanesi (M.1730-1731)[739], Şumnu Şerif Halil Paşa Kütüphanesi (M.1744)[740] ve Kocamustafapaşa Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi (M.1734)[741] mimari açıdan benzer örnekler olarak sıralanabilir.

Hacı Beşir Ağa'nın kurduğu vakıf kütüphanelerinden başka oldukça zengin bir özel kütüphaneye sahip olduğunu kaynaklardan öğreniyoruz. Öldüğünde sadece Karaağaç'daki hazine odalarında, arasında Kâtib Çelebi'nin el-yazısıyla Cihan-nümâ adlı eserinin de bulunduğu 150 kadar değerli kitabın çıktığı kaynaklarda geçmektedir[742].

Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Hacı Beşir Ağa eğitime ve kitaba çok önem veren bir düşünce yapısına sahiptir. İnşa ettirdiği külliyelerde ve medreselerde kütüphane kurmasının yanında, müstakil kütüphaneler de inşa etmekten geri durmamıştır. Ayrıca sadece kütüphane binaları yapmakla kalmamış bu yapıların kitaplarla dolması için de sürekli bir gayret içerisinde olmuştur. Hatta *İmamı A'zam*

---

[737] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s.113-139.

[738] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s.113-139.

[739] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s.113-139.

[740] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s.113-139.

[741] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s.113-139.

[742] İsmail E. Erünsal, **Türk Kütüphaneleri Tarihi II, Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991, s.69-70; İsmail E. Erünsal, **Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s.208-213.

Hazretlerinin âsitanelerine de kitap bağışlamış olması[743] Ağa'nın bu yönünü daha da ön plana çıkarmaktadır. Bununla birlikte Hacı Beşir Ağa'nın sadece gösteriş için böyle bir gayret içine girmediğini kendine ait özel bir kütüphanesinin olmasından anlıyoruz. Zengin bir koleksiyona sahip özel kütüphanesinin olması Ağa'nın bir kitap sevdalısı olduğunu düşündürmektedir. Ancak son yıllarda yapılan araştırmalar, zengin kütüphanelere sahip olmanın Osmanlı bürokrasisinde yer edinmenin bir yolu olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu durum, bir zenginlik ve güç gösterisi olmasının yanı sıra, haminin iktidarını meşrulaştırma çabası olarak da yorumlanmaktadır[744].

5.1.7. Medreseler: Hacı Beşir Ağa İstanbul'daki iki külliyesine de medrese yaptırmıştır. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'ndeki belgelerden ve vakfiyelerden edindiğimiz bilgilere göre Medine ve Ziştovi'de de birer medrese inşa ettirmiştir. Ancak Medine ve Ziştovi'deki bu medreseler günümüze ulaşamamıştır[745].

Hacı Beşir Ağa'nın Eyüp'teki medresesi tek katlı, revaklı, açık avlulu "L" planlı bir düzenlemeye sahiptir. Medresenin kısa kanadının ucunda aynı zamanda mescit olarak da kullanılan büyük bir dershane yer almaktadır. Dershane-mescit ve medrese odaları arasına küçük bir de kütüphane yerleştirilmiştir. Yapı, hadis ilminin okutulduğu "darülhadis" olarak adlandırılmaktadır.

Osmanlı mimarisinde, "L" planlı medreselere örnek olarak İstanbul Şemsi Paşa Medresesi (M.1580)[746], İstanbul Zal Mahmut Paşa Alt Medresesi (M.1585)[747], İstanbul Kuyucu Murat Paşa Medresesi (M.1610)[748], İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi (M.1691)[749], İstanbul Feyzullah Efendi Medresesi (M.1700)[750], Galata

---

[743] İsmail E. Erünsal, **Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s.211-212.

[744] Özellikle resimli kitaplar ve iktidara etkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Tülün Değirmenci, **İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar II. Osman Devrinde Değişen Güç Simgeleri**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012; Emine Fetvacı, **Sarayın İmgeleri-Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih**, (Çeviren, Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

[745] Medine'deki Osmanlı eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Sabit Aydın, **Osmanlı Döneminde Medine'de Yapılan Tarihi Eserler**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2006.

[746] Mübahat S. Kütükoğlu, **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.316-317.

[747] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2007, s.334.

[748] Mübahat S. Kütükoğlu, **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.143-146.

[749] Mübahat S. Kütükoğlu, **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.93-96.

[750] Mübahat S. Kütükoğlu, **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.264-265.

Valide Kethüdası Mehmet Efendi Medresesi (M.1705)[751], İstanbul Damad-ı Cedid İbrahim Paşa Medresesi (M.1720-1721)[752], İstanbul Ahmediyye Medresesi (M.1721-1722)[753], İstanbul Cedîd Es-Seyyid Hasan Paşa Medresesi (M.1745)[754] ve İstanbul Yahya Güzel Medresesi (M.1786)[755] sayılabilir.

Eminönü'ndeki medrese ise tek katlı, revaklı açık avlulu ve "U" planlı bir kuruluşa sahiptir. Medresenin avlusunu çevreleyen revaklar "U" şeklinde bir bütünlük arz ederken; doğu kanadın bir bölümü caminin son cemaat yeri ve minare tarafından işgal edildiğinden öğrenci odaları arasında kopukluk oluşmuştur. Medresenin planlamasında ayrı bir dershanesinin olmaması, derslerin mescitte veya kütüphanede yapıldığını düşündürmektedir.

"U" planlı medrese plan şeması, Osmanlı medreselerinde en çok kullanılan şema olup, Mimar Sinan'a ait medreselerde de karşımıza çıkmaktadır[756]. Osmanlı döneminde inşa edilen medreselerden; İznik Süleyman Paşa Medresesi (14. yüzyıl)[757], Afyon Gedik Ahmet Paşa Medresesi (M.1470-1473)[758], İstanbul Davut Paşa Medresesi (M.1485)[759], Amasya II. Bayezıt Medresesi (M.1486)[760], Edirne II. Bayezıt Medresesi (M.1484-1488)[761], Manisa Sultan Camii Medresesi (M.1523)[762], İstanbul Şehzade Medresesi

---

[751] Mübahat S. Kütükoğlu, **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.309-311.
[752] Mübahat S. Kütükoğlu, **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.150-153.
[753] Mübahat S. Kütükoğlu, **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.317-319.
[754] Mübahat S. Kütükoğlu, **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.146-147.
[755] Mübahat S. Kütükoğlu, **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.134-135.
[756] Zeynep Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri-1**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1988, s.269. Aktaran, Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.30.
[757] Ekrem Hakkı Ayverdi, İ. Aydın Yüksel, **İlk 250 Senenin Osmanlı Mimârîsi**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1976, s.83-84.
[758] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2007, s.193-194.
[759] Mübahat S. Kütükoğlu, **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.285-288.
[760] Oktay Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1986, s.122-125.
[761] Gönül Cantay, **Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s.49.
[762] Hakkı Acun, **Manisa'da Türk Devri Yapıları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.329-335.

(M.1543-1544)[763], İstanbul Sultan Selim Han Medresesi (M.1562-1563)[764], Kadırga Sokullu Mehmet Paşa Medresesi (M.1571-1572)[765], İstanbul Zal Mahmut Paşa Üst Medresesi (M.1585)[766], Bayram Paşa Medresesi (M.1635)[767], Emre (Emir) Hoca Medresesi (M.1728)[768], Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi (18. yüzyıl)[769] ve Kaba Halil Efendi Medresesi (18. yüzyıl)[770] "U" planlı medreselere örnek olarak verilebilir. Ancak bu medreselerin büyük çoğunluğunda Hacı Beşir Ağa Medresesi'nden farklı olarak bir dershanesi-mescidi bulunmaktadır.

Hacı Beşir Ağa'nın vakfiyelerinden medreselerin işleyişiyle iligili önemli bilgilere ulaşılmaktadır. Medresede kaç kişinin eğitim göreceği, kaç müderrisin görev yapacağı ve ne kadar ücret alacağının yanında; öğrencilerin de külliye içerisinde görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Günümüzde üniversite bünyelerinde olduğu gibi kısmi zamanlı öğrenci çalıştırılması uygulamasının yapılması önemli bilgilerdendir. Böylece Hacı Beşir Ağa, öğrencilerin hem medresede eğitim görüp hem de çalışıp para kazanmalarını sağlayacak bir düzenlemeyi inşa ettirdiği yapılarda hayata geçirmiştir.

5.1.8. Sebiller: Hacı Beşir Ağa toplam dört adet sebil inşa ettirmiştir. Bunlardan üçü İstanbul'da, biri ise Kahire'dedir.

İlk olarak Hacı Beşir Ağa'nın en erken tarihli yapısı olan Kahire'deki sebil-i küttabı mimari açıdan inceleyebiliriz. Sebil-i küttablar ana hatlarıyla alt katı sebil, üst katı sıbyan mektebi olmak üzere iki katlı düzenlemelere sahip yapılar olarak belirmektedir. Memluklu Mimarisi'nin bir ürünü olan sebil-i küttablar Mısır'da yaygın olarak inşa edilmişlerdir. Osmanlı Dönemi'ne ait sebil-i küttab örneklerinin büyük çoğunluğu da yine Osmanlı Mısır'ında ve özellikle Kahire'de karşımıza çıkmaktadır. Kahire'de yer alan 18. yüzyıla ait sebil-i küttablardan, Arifin Bey, Manastırlı İbrahim Bey,

---

[763] Mübahat S. Kütükoğlu, **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.147-150.
[764] Mübahat S. Kütükoğlu, **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.280-283.
[765] Gönül Cantay, **Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s.65.
[766] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2007, s.334.
[767] Mübahat S. Kütükoğlu, **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.283-285.
[768] Mübahat S. Kütükoğlu, **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.130-131.
[769] Mübahat S. Kütükoğlu, **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.274-275.
[770] Mübahat S. Kütükoğlu, **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.240-242.

Muhammed Kethüda, Sitte Saliha ve Yusuf Bey sebil-i küttabları Kahire Hacı Beşir Ağa Sebil-i Küttabı'yla benzer örneklerdir[771]. Mısır dışında Osmanlı dönemine ait az sayıda sebil-i küttab örneği bulunmaktadır. İstanbul Recai Mehmet Efendi Sebili (M.1775)[772], İstanbul Şah Sultan Sebili (M.1800)[773] ve İstanbul Cevri Kalfa Sebili'ni (M.1819)[774] bu yapılara örnek olarak sıralayabiliriz.

İstanbul Kapalıçarşı'da bir sokak içerisinde yer alan sebil, biri hazırlık, diğeri esas mekân olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı sebilin batı tarafı üç cepheli bir planlamaya sahiptir. Sebilin doğu bölümü ise mescit olarak düzenlenmiştir. Bu özelliği ile yapı, namazgâhlı sebiller grubuna girmektedir. İzmir Kemeraltı Sebili[775] plan bakımından Kapalıçarşı Hacı Beşir Ağa Sebili'yle benzerlik göstermektedir[776]. Ancak İzmir Kemeraltı Sebili'nin içerisinde mescit olup olmadığı bilinmemektedir. Yapıdaki üçlü cephe düzenlemesinin benzer örneklerini, İstanbul Kılıç Ali Paşa Sebili (M.1580)[777], İstanbul Yeni Cami Sebili (M.1663)[778], İstanbul Ahmediye Sebili (M.1712)[779], İstanbul Rehabula Kadın Sebili (M.1734)[780], İstanbul Sadeddin Efendi Sebili (M.1741)[781], Eyüp Sultan Camii Sebili (M.1800)[782], İstanbul Silivrikapı Bala Tekkesi Sebili (M.1891)[783], İstanbul Emine

---

[771] Ahmet Ali Bayhan, **Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi**, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Sanat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van 1997, s.428-431.

[772] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.74-75.

[773] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.132-133.

[774] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.80-81.

[775] İzmir Kemeraltı Sebili hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Gül Geyik, **İzmir Su Yapıları (Çeşme, Sebil, Şadırvan)**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2007, s.92-93.

[776] Hatice Örcün Barışta, "Hacı Beşir Ağa Sebili", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1993, s.473.

[777] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.138-139.

[778] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.43-44.

[779] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.176.

[780] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.63.

[781] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.177-179.

[782] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.134.

[783] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.115-117.

Hanım Sebili (19 yy.)[784] ve Eminönü (Sultanahmet) Güngörmez Sebili'nde (Tarihi Belli Değil)[785] görmekteyiz. İstanbul Eyüpsultan I. Ahmet Sebili (M.1623)[786] ise hem cephe düzenlemesi hem de plan bakımından Kapalıçarşı Hacı Beşir Ağa Sebili'yle benzerlik göstermektedir.

Eminönü'ndeki külliyenin güneydoğu köşesinde yer alan sebil, ana hatlarıyla dikdörtgen planlı bir giriş mekânı ve esas sebil bölümü olmak üzere iki birimden oluşmaktadır. Yarım daire planlı esas sebil kısmı, içbükey düzenlemeli hareketli bir planlamaya sahiptir. Sebilin kurulduğu alan göz önüne alındığı zaman, külliyenin en göze çarpan yapısı olarak belirmektedir. Sebilin plan ve cephe düzenlemesi bakımından benzer örnekleri, İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Sebili (M.1697)[787], İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Sebili (M.1733)[788], Mehmet Emin Ağa Sebili (M.1740)[789], İstanbul Sadeddin Efendi Sebili (M.1741)[790], İstanbul Seyit Hasan Paşa Sebili (M.1745)[791], Nuruosmaniye III. OsmanSebili (M.1755)[792], Laleli III. Mustafa Sebili (M.1763)[793], Hamidiye Sebili (M.1777)[794], Koca Yusuf Paşa Sebili (M.1787)[795], İstanbul Mihrişah Valide Sultan Sebili (M.1794)[796], İstanbul Şah Sultan Sebili (M.1800)[797], İstanbul

---

[784] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.118.
[785] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.85-87.
[786] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.126.
[787] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.100-102.
[788] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.105-106.
[789] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.150-151.
[790] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.177-179.
[791] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.67.
[792] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.68-69.
[793] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.70-73.
[794] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.76-78.
[795] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.156-157.
[796] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.128-131.
[797] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.132-133.

Nakşıdil Sultan Sebili (M.1818)[798] ve İstanbul Nusretiye II. Mahmut Sebili'dir (M.1825)[799]. Benzer örneklerden sadece Amcazade Hüseyin Paşa Sebili'nin (M.1697) 17. yüzyıla ait olduğu diğerlerinin ise 18. ve 19. yüzyıllarda inşa edildiği görülmektedir. 17. yüzyıla ait olan tek örnek de yüzyılın sonlarında yapılmıştır. Plan bakımından batılılaşmanın habercisi olan Amcazade Hüseyin Paşa Sebili, diğer mimari özellikleri açısından da klasik mimariyi yansıtmaktadır. Bu özelliğiyle sebili bir geçiş yapısı olarak değerlendirebiliriz. Amcazade Hüseyin Paşa Sebili'yle başlayan bu değişim 18. yüzyıl sebillerinin genel formunu belirlemiştir. Hacı Beşir Ağa Sebili de gerek planı, gerekse malzeme ve süsleme özellikleri açısından batılılaşma dönemi olarak adlandırılan ve barok özellikler taşıyan bu değişimin önemli temsilcilerinden biri olmuştur.

Hacı Beşir Ağa'nın Eyüp Sultan Külliyesi içerisinde yer alan türbesi aynı zamanda sebil olarak da hizmet vermektedir. Bu sebeple yapıyı sebiller içerisinde değerlendirmeyi uygun gördük. 3 Haziran 1746 tarihinde vefat eden Hacı Beşir Ağa, Eyüp Sultan Külliyesi içerisindeki türbesine defnedilmiştir. Eyüp Sultan Türbesi'yle Camisi arasında yer alan türbe, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı küçük bir yapıdır. Yapıyı sadece türbe bağlamında değerlendirecek olursak; Osmanlı türbe mimarisi içinde son derece sıradan bir örnek olarak belirmektedir. Ancak Eyüp Sultan'ın türbesine olan yakınlığı ve içerisinde yer alan sebili ile yapı dikkat çekici bir hüviyete kavuşmaktadır. Eyüp Sultan'ın türbesine olan yakınlığı manevi açıdan, batı cephedeki pencerenin sebil olarak kullanılışı ise işlev açısından son derece önemlidir. Hem sınırlı bir alanın bu kadar verimli kullanılması; hem de ölen kişinin hatırasını yaşatıp hayır dua alma işlevini yerine getirmesi bakımından türbe, amacına uygun bir tasarım örneği teşkil etmektedir. Hacı Beşir Ağa, yaptığı hayır eserlerinin yanında kabrini ziyarete gelenleri de unutmayarak; hayırseverliğini taçlandırmıştır.

Osmanlı mimarisinde çok görmeye alışık olmadığımız bu türbe-sebil birleşiminin öncüsünü yine Eyüp Sultan Külliyesi içerisinde ve yine bir dâr-üs'saâde ağasının türbesinde bulmaktayız. M. 1624 yılında vefat eden Dâr-üs'saâde Ağası Mustafa Ağa, Sultan I. Ahmet Sebili'nin içerisine defnedilmiştir[800]. Ancak burada, doğrudan bir türbe-

---

[798] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.108-110.

[799] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.160-163.

[800] Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.126; Tülün Değirmenci, **İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s.81-82.

sebil planlaması söz konusu değildir. Sebil olarak inşa edilen yapının içerisine daha sonra Mustafa Ağa gömülerek; yapı sebil-türbeye dönüştürülmüştür. Hacı Beşir Ağa Türbe-Sebili ise birlikte tasarlanmıştır. Belki de Hacı Beşir Ağa, Eyüp Sultan'ı ziyareti sırasında gördüğü bu tasarımın kendi türbesinde uygulanmasını istemiştir. Bunun yanında Hacı Beşir Ağa'nın yetiştiği ve hayatının büyük bir kısmını geçirdiği Topkapı Sarayı'nda, pencere içlerine çeşmelerin yerleştirildiği farklı örneklere de rastlıyoruz. Özellikle dâr-üs'saâde ağalarının denetiminde olan şehzadelerin kaldığı Şehzadeler Dairesi[801] (Çifte Kasırlar) ve Sünnet Odası'nda[802] pencere içlerine yerleştirilmiş çeşmeler görülmektedir. Topkapı Sarayı içerisinde gördüğü bu uygulamalardan ilham alan Hacı Beşir Ağa, türbesinin içerisine sebil olarak kullanılacak çeşmeler yerleştirmesini istemiş olabilir.

Eyüp Sultan Külliyesi'nin büyük oranda şekillenmesinin ardından türbenin buraya yapılması, yer sıkıntısı olduğunu akla getirebilir. Ancak, külliyenin merkezî noktalarından birinde olmasının yanında Eyüp Sultan Türbesi'ne yakınlığı da dikkat çekicidir. Bu noktanın Hacı Beşir Ağa tarafından özellikle tercih edildiği düşünülebilir. Çok geniş bir alana yayılmış olan külliyede daha müsait alanların olmasına rağmen, türbenin buraya inşa edilmiş olması, Hacı Beşir Ağa'nın Eyüp Sultan'a yakın olma isteğinin sonucu olarak değerlendirilebilir. Ayrıca külliyenin giriş kapısına bitişik olarak yerleştirilmiş olması, Eyüp Sultan'ın türbesini ziyarete gelen herkesin kendi türbesinin önünden geçecek olmasını da hesaba kattığını düşündürmektedir. Bununla birlikte, türbesine bu şekilde çeşmeler koydurarak, gizli bir cennet imgesi oluşturmak istemiş olduğu da akla gelmektedir. Kur'an-ı Kerîm'de altından ırmaklar akan cennet köşkleri tasvirinden hareketle, Hacı Beşir Ağa ebedî istirahatgâhı olan türbesini altından ırmaklar akan cennet köşklerine dönüştürmek istemiş olabilir. Zira Kur'an-ı Kerîm'de Ankebût Sûresi; 57. Ayet: "*Her can ölümü tadacaktır. Sonunda bize döndürüleceksiniz.*" ve 58. Ayetinde: "*İman edip güzel işler yapanları, (evet) muhakkak ki onları, içinde ebedî kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennet köşklerine yerleştireceğiz. (Böyle iyi) işler yapanların mükâfatı ne güzeldir!*"[803] Şeklinde ölümden

[801] İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007, s.283–286; Nurhan Atasoy, **Harem**, Bilkent Kültür Girişimi Yayınları, İstanbul 2011, s.156–157.

[802] Özellikle sünnet odasında çeşmelerin bulunması, şehzadelerin sünnet olurken ağlamalarının duyulmasını engellediği ve suyun rahatlatıcı etkisinden faydalanıldığı düşünülmektedir. Bakınız; İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007, s.156–159.

[803] **Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meâli**, (Hazırlayanlar: Hayrettin Karaman vd.), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007, s.402.

sonraki hayata dair müjdeler yer almaktadır. Hacı Beşir Ağa da bu müjdelere kavuşmak için hem türbesini Eyüp Sultan Türbesi'ne bitişik olarak yaptırmış hem de içerisini sebil olarak kullanılan çeşmelerle donatmıştır.

5.1.9. Sıbyan Mektepleri: İnşa ettirdiği yapı türlerinden eğitime büyük önem verdiği anlaşılan Hacı Beşir Ağa, İstanbul'daki iki külliyesine de sıbyan mektebi yaptırmıştır. Ayrıca yine İstanbul-Fatih'te müstakil bir sıbyan mektebi ile Kahire'de bir sebil-i küttab inşa ettirmiştir.

Kahire'deki sebil-i küttab, alt katı sebil, üst katı sıbyan mektebi olarak kullanılan iki katlı bir düzenlemeye sahiptir. Fatih'teki sıbyan mektebi de alt katı depo, üst katı ise dershane olmak üzere iki katlıdır. Eyüp'teki külliyesinde yer alan sıbyan mektebi de iki katlıdır. Alt katında depolar yer alan sıbyan mektebinin üst katında bir adet dershane ve önünde küçük bir revaklı mevcuttur. Eminönü külliyesindeki sıbyan mektebinin altında dükkânlar, üstünde ise hünkâr kasrı yer almaktadır. Ancak sıbyan mektebinin ne alt katındaki dükkânlarla, ne de üst katındaki hünkâr kasrıyla arasında bir bağlantı vardır. Sıbyan mektebi tek mekânlı bir kuruluşa sahiptir.

Hacı Beşir Ağa'nın İstanbul'da inşa ettirdiği üç sıbyan mektebi de fevkani bir görünüşe sahip olup, alt katlarında dükkânlar veya depo gibi birimler yer almaktadır. Ayrıca her üç yapının da esas bölümü olan dershane kısmı tek mekânlı, dikdörtgen planlıdır. Eyüp ve Fatih'teki sıbyan mekteplerinin üzeri aynalı tonozla; Eminönü'ndeki sıbyan mektebinin üzeri ise düz ahşap tavanla kapatılmıştır. Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği sıbyan mekteplerinin mimari açıdan benzer örneklerini, Simkeşhane Emetullah Gülnuş Valide Sultan Sıbyan Mektebi (M.1707)[804], Üsküdar Emetullah Gülnuş Valide Sultan Sıbyan Mektebi (M.1708-1710)[805], Ebubekir Ağa Sıbyan Mektebi (M.1723-1724)[806], İstanbul Damat İbrahim Paşa Sıbyan Mektebi (M.1725-1726)[807], Nevşehir Damat

[804] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s.93-112.
[805] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s.93-112.
[806] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s.93-112.
[807] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s.93-112.

İbrahim Paşa Sıbyan Mektebi (M.1726-1727)[808], İstanbul Süleyman Halife Sıbyan Mektebi (M.1728-1729)[809], İstanbul Reisülkküttab İsmail Efendi Sıbyan Mektebi (M.1732)[810], İstanbul Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi (M.1769)[811] ve İstanbul Recai Mehmet Efendi Sıbyan Mektebi (M.1775)[812] olarak sayabiliriz.

5.1.10. Tekke: Hacı Beşir Ağa Eminönü'ndeki külliyesinin bir parçası olarak bir de tekke inşa ettirmiştir. Yapı, Hacı Beşir Ağa Tekkesi Sokağı ile külliyenin diğer elemanlarından ayrılmaktadır. Eğimli bir araziye kurulmuş olan tekke, ana hatlarıyla revaklı bir avlu etrafına sıralanmış mekânlardan oluşmaktadır. Tekke, plan şeması bakımından; tek katlı, revaklı açık avlulu medreselerin planlarına benzemektedir. Ayrıca tekkenin güneydoğu köşesinde, iki katlı bir düzenlemeye sahip olan Tevhidhane bulunmaktadır. Bu özellikleriyle yapı Osmanlı dönemi tekkeleri içerisinde ayrı bir yere sahip olup; benzer örneği bulunmamaktadır. Hacı Beşir Ağa'nın M.1745 tarihli vakfiyesinde yapının dokuz hücreden oluştuğu belirtilmektedir[813]. Hacı Beşir Ağa, her hücrede bir kişinin ikâmet etmesini, ilk hücrenin ise şeyh efendilere tahsîs edilmesini şart koşmuştur. Nakşibendî tarikatına bağlı olarak kurulan tekkenin, kapatıldığı tarihe kadar aynı tarikata hizmet ettiği anlaşılmaktadır[814].

Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapılar toplu olarak ele alındığında plan bakımından klasik dönem özelliklerinin devam ettiği görülmektedir. Ancak Eminönü'ndeki külliyenin sebili ve Divanyolu'ndaki çeşme gibi Batılılaşmanın habercisi denemeler de yapılmıştır. Eminönü'ndeki külliyenin diğer yapılarında planda olmasa da süslemelerinde yeniliklerin uygulandığı dikkat çekmektedir.

---

[808] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s.93-112.

[809] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s.93-112.

[810] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s.93-112.

[811] Ebru Öztürk Şengül, **Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Restorasyon Projesi**, (İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2005, s126.

[812] Ebru Öztürk Şengül, **Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Restorasyon Projesi**, (İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2005, s126.

[813] **1158 Tarihli Vakfiye, vr. 109b-112a**. Aktaran, Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.99.

[814] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.43-44.

5.2. Yapı Elemanları

5.2.1. Taşıyıcı Elemanlar: Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapılarda taşıyıcı eleman olarak, sütun ve ayaklarla birlikte duvarlar kullanılmıştır. Yapılardan, Eyüp'teki külliyede sadece avluyu çevreleyen revaklarda; Eminönü'ndeki külliyede medrese ve tekkenin avlularını çevreleyen revaklarda ve caminin son cemaat yerinde; İstanbul Kızlar Ağası Hanı'nın revaklarında; İzmir Kızlar Ağası Hanı'nın avluya bakan üst kat batı cephesinde sütun ve ayak kullanılmıştır. Bunların dışında yapıların tamamında taşıyıcı eleman olarak duvarlara yer verilmiştir. Kapalıçarşı'daki sebille Eminönü'ndeki sebilin ana cephelerinde ise sütunceler kullanılmıştır.

5.2.2. Kapı ve Pencere Açıklıkları: Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapılar, son derece basit düzenlenmiş kapı ve pencere açıklıklarına sahiptir. Eyüp ve Eminönü'ndeki külliyelerin cümle kapıları diğer yapıların kapılarına oranla daha gösterişli olarak değerlendirilebilir. Diğer yapıların kapıları ise lentolu veya yuvarlak ve basık kemerli basit açıklıklardır. Pencereler genellikle dikdörtgen formlu ve lentoludur. Ancak yapıda çift sıra pencere uygulaması varsa üst sıra pencereleri sivri kemerli olarak düzenlenmiştir. Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusunda yer alan caminin güney cephesinde mihrabın hemen üzerinde dönem özelliği olarak nitelendirebileceğimiz daire formlu bir pencere yer almaktadır. Son olarak Eminönü'ndeki külliyenin kütüphanesi ile cami harimi arasına açılmış olan oval pencere Barok özellik olarak yorumlanabilir.

5.2.3. Örtü Sistemleri: Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapılarda örtü elemanı olarak kubbe, tonoz ve düz dam kullanılmıştır. Kubbe, Eyüp'teki külliyede dershane-mescit ve kütüphaneyle birlikte medrese odalarının önündeki revaklarda; Eminönü'ndeki külliyenin camisinde, medrese odaları ile avluyu çevreleyen revaklarında, tekkenin odalarında ve revaklarında; ayrıca Hadim'deki kütüphanede kullanılmıştır. Yapıların üst örtüsünde ağırlıklı olarak tonoz tercih edilmiştir. Tonoz türleri içerisinde de beşik ve aynalı tonoz en çok kullanılanlardır. Eyüp'teki külliyenin, sıbyan mektebi, medrese odaları ile dershane-mescidin önündeki tek revakta; Eminönü'ndeki külliyenin, kütüphane, caminin son cemaat yeri, hünkâr kasrı ve medrese odalarından ikisinde; Fatih'teki sıbyan mektebinin dershanesinde, İzmir Kızlar Ağası Hanı'nın üst kattaki mekânlarında aynalı tonoz kullanılmıştır. Fatih'teki sıbyan mektebinin alt katındaki mekânlarda; Kapalıçarşı Hacı Beşir Ağa Sebili'nde; İzmir Kızlar Ağası Hanı'nın alt katındaki mekânlarında ve her iki kattaki koridorlarda beşik tonoz kullanılmıştır. Düz

ahşap tavan ise sadece, Eminönü'ndeki külliyenin sıbyan mektebinde ve Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusunda yer alan camide kullanılmıştır.

5.3. Malzeme ve Teknik

Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapıların büyük çoğunluğunda taş ve tuğlanın nöbetleşe istiflendiği almaşık duvar örgü sistemi uygulanmıştır. Eyüp'teki külliyede ve Hadim'deki kütüphanede moloz taşların arasına yer yer tuğla malzemenin yerleştirildiği örgü sistemi kullanılmıştır. Eminönü'ndeki külliyenin tamamında; Fatih'teki sıbyan mektebinde; İzmir Kızlar Ağası Hanı'nın üst kat beden duvarlarında düzgün kesme taş ve tuğlanın nöbetleşe kullanıldığı almaşık duvar örgü sistemi görülmektedir. İzmir Kızlar Ağası Hanı'nın alt kat beden duvarları ise tamamen düzgün kesme taş malzemeyle oluşturulmuştur. Çeşmelerin neredeyse tamamı düzgün kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir. Sadece Divanyolu üzerindeki çeşmeyle sütun çeşme tamamen mermer malzemedendir.

Yapıların büyük çoğunluğunda kapı ve pencere üstlerinde yer alan kemerler; beden duvarlarını sonlandıran kirpi saçaklar; yapıların kubbe ve tonoz gibi örtü elemanları tuğla malzeme ile oluşturulmuştur.

Yapıların tamamında kapı ve pencereler ahşap doğramalıdır. Ayrıca Eminönü'ndeki külliyenin camisinde yer alan hünkâr mahfili ile minberi ve kütüphanenin kitaplıkları ahşap malzemedendir.

Pencere açıklıklarının büyük çoğunluğunda demir parmaklıklar kullanılmıştır. Özellikle sebiller, süslemeli madeni parmaklıkları açısından önemlidir.

Genel olarak değerlendirdiğimiz zaman, yapıların büyük çoğunluğu taş ve tuğlanın nöbetleşe kullanıldığı almaşık duvar örgü sistemine sahiptir. Topkapı Sarayı içerisindeki mescitten anlaşıldığı üzere, düzgün kesme taş malzemeyle inşa edilen yapıların dış cephelerinde de sıvayla tuğla görüntüsü verilmeye çalışılmıştır. Mermer gibi değerli malzemeler ise daha geç tarihli ve küçük ölçekli yapılarda kullanılmıştır. Ayrıca geç tarihli yapılarda daha kaliteli malzemelerin kullanıldığı ve işçiliğin daha iyi olduğu görülmektedir. Bu da Hacı Beşir Ağa'nın son zamanlarında gücünün ve zenginliğinin doruğunda olmasından kaynaklanmaktadır.

5.4. Süsleme

5.4.1. Malzemeye Göre Süsleme Çeşitleri: Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapıların süslemelerini malzeme açısından incelediğimiz zaman ahşap, alçı, taş ve boya ile oluşturulmuş süslemelere yer verildiği tespit edilmiştir. Ahşap, alçı ve kalem işi süsleme çok nadir olarak uygulanmasına karşılık; özellikle çeşmelerde taş süslemenin kısmen yoğunlaştığı görülmektedir.

Ahşap süsleme sadece Eminönü'ndeki külliyenin camisinde hünkâr mahfilinde ve minberinde yer almaktadır. Mahfili çevreleyen ahşap meşrebiyenin ve minber kapısının tepeliklerinde barok karakterli vazodan çıkan akant yaprakları görülmektedir.

Alçı süslemeye de sadece Eminönü'ndeki külliyenin hünkâr kasrında ve kütüphanesinde yer verilmiştir. Hünkâr kasrının içerisinde, pencerelerin çevresinde ve tepeliğinde, ayrıca aynalı tonoz örtüsünde; kütüphanenin de tonozunda ve tonoz eteğinde alçı malzemeyle yapılmış süslemeler mevcuttur. Ancak bu süslemelerin orijinal olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Özellikle kütüphanedeki süslemeler son yıllardaki onarımlarda boyandığı için alçıları algılamak çok mümkün değildir.

Genellikle sade düzenlenmiş olan çeşmelerde diğer yapılara oranla daha yoğun bir taş süsleme uygulanmıştır. Kahire'deki sebil-i küttabın dış cephelerinde, Kapalıçarşı'daki çeşmenin alınlığında; Fındıklı'daki çeşmenin ana cephesinde ve su yalağının ön cephesinde; Sütun Çeşme'nin gövdesi ile başlığı arasında ve sivri kemerli ayna taşında; Eyüp'teki çeşmenin ana cephesinde ve ayna taşında; Divanyolu'ndaki çeşmenin ana cephesinde; Eminönü'ndeki külliyede Sebilin Yanındaki Çeşme'nin ana cephesinde; Eminönü'deki külliyenin Avlu Kapısının Yanındaki Çeşme'nin ana cephe ve kemer kilit taşında; Eminönü Külliyesi'ndeki medrese ve tekkenin revaklarını taşıyan mermer sütun başlıklarında ve caminin içerisinde mahfili taşıyan mermer sütun başlıklarında; Kapalıçarşı'daki sebilin ana cephesindeki sütun başlıklarında; Eminönü'ndeki sebilin ana cephesinde ve Türbe-Sebilin ana cephesinde taş ve mermer malzeme üzerine işlenmiş süslemeler yer almaktadır. Eminönü'ndeki külliyede hünkâr mahfiline girilen kuzey cephedeki kapının kemer köşeliklerinde ve üzerindeki kartuşun iki yanında mermer malzeme üzerine yapılmış süslemeler bulunmaktadır.

Eminönü Camisi ve kütüphanesinde ayrıca boya ile yapılmış süslemelere de yer verilmiştir. Caminin son cemaat yerinde kubbe ve tonoz örtülerinde kalemişleriyle oluşturulmuş süslemeler yer almaktadır. Caminin kuzey duvarı ortasındaki basık

kemerli kapının iki yanında siyah ve gri renkli boyalarla yapılmış kalem işi süslemeler görülmektedir. Caminin içerisinde de aynı şekilde siyah ve gri renkli boyalarla oluşturulmuş kalem işi süslemeler mevcuttur. Yapının mihrabında, harimin alt sıra pencerelerinin alınlıklarında, üst sıra pencerelerinin etrafında, pandantiflerde ve kubbede kalem işi süslemeler yoğun olarak kullanılmıştır. Özellikle kubbede boş yer kalmayacak şekilde yoğun bir bezeme programı uygulanmıştır.

5.4.2. Türüne Göre Süsleme Çeşitleri: Tez konumuza dâhil ettiğimiz yapılardaki süslemeleri türlerine göre değerlendirecek olursak, bitkisel, geometrik ve nesneli süslemeye yer verildiği görülmektedir.

Genellikle sade bir düzenlemeye sahip olan yapılarda klasik süsleme repertuarından palmet ve lotus gibi motiflerin yanında "S" ve "C" kıvrımlarla hareketlendirilmiş kompozisyonlar ile akant yaprakları ve lale motifleri de görülmektedir.

Eminönü'ndeki caminin son cemaat yeri kubbe ve tonozlarında, giriş kapısı ve mihrabında, pencere ve kubbeye geçiş elemanları ile kubbesinde siyah ve gri renkli boyalarla yapılmış, "S" ve "C" kıvrımlarla hareketlendirilmiş barok karakterli bitkisel kompozisyonlar uygulanmıştır. Kubbe camide süslemenin en yoğun olduğu bölümdür. Kubbe eteğindeki 12 adet pencerenin aralarına bitkisel süslemelerle hareketlendirilmiş "S" kıvrımlı süsleme elemanları yerleştirilmiştir. "S" kıvrımlı bu elemanlar üzerinden çıkan ve yine "S" ve "C" kıvrımlarla zenginleştirilmiş kurdelelere sahip çiçekler, kubbe göbeğindeki bitkisel rozet etrafında toplanmaktadır. Harimin kuzeyindeki hünkâr mahfilinin ahşap meşrebiyeleri ve minber kapısının tepeliğinde de akant yapraklarından oluşan bitkisel bezeme görülmektedir. Caminin bitişiğindeki hünkâr kasrı ve sıbyan mektebinin içerisinde de benzer şekilde "S" ve "C" kıvrımlarıyla hareketlendirilmiş barok karakterli bitkisel süslemeler yer almaktadır.

Eminönü'ndeki medrese ve tekkenin avlu revaklarında; caminin içerisindeki mahfili taşıyan sütun başlıklarında geniş yapraklı bitkisel düzenlemeler mevcuttur. Hünkâr mahfiline girilen kuzey cephedeki kapının kemer köşeliklerinde ve üzerindeki kartuşun iki yanında mermer malzeme üzerine işlenmiş palmetler yer almaktadır.

Fındıklı'daki çeşmenin, su yalağında içleri bitkisel kompozisyonlarla hareketlendirilmiş yedi adet gülbezek yer almaktadır. Gülbezeklerden daire formlu olan dört adedinin merkezinde iri birer gül motifi ve çevresinde saplarından birbirine bağlanmış palmet ve lotus dizisi görülmektedir. Sütun Çeşme'nin gövdesi ve başlığı arasında saplarından

birbirine bağlanmış palmet-lotus dizisinden oluşan bir süsleme bordürü yer almaktadır. Divanyolu'ndaki Çeşmenin kitabesini taşıyan sütunceler lale şeklinde başlıklara sahiptir. Eminönü'ndeki sebilin ana cephesinde de geniş akant yapraklarla bezeli barok karakterli başlıklara sahip sütunlar cepheyi oldukça hareketlendirmiştir.

Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapılardan özellikle çeşmelerin ana cepheleri silmelerle hareketlendirilmiştir. Büyük boyutlu yapılarınsa dış cephelerinde sıvayla oluşturulmuş geometrik düzenlemelere yer verilmiştir. Bunların dışında yapılarda başka herhangi bir geometrik süsleme görülmemektedir.

Eminönü'ndeki külliyenin cami, kütüphane, sıbyan mektebi ve hünkâr kasrında Topkapı Sarayı'ndaki camide, İzmir Kızlar Ağası Hanı'nın üst katında dış cephelerinde kırmızı renkli sıvayla yapılmış tuğla taklidi geometrik süslemeler yer almaktadır.

Kahire'deki sebil-i küttabın dış cephelerinde; Sütun Çeşme'nin ayna taşı ve başlığında, Fındıklı'daki çeşmenin ana cephesinde, Eyüp'teki Çeşmenin ana cephesinde ve ayna taşında, Eminönü'ndeki sebilin sütun başlıklarının üstünde ve yanındaki çeşmenin ana cephesinde, avlu kapısının yanındaki çeşmenin ana cephesinde, Kapalıçarşı'daki çeşmenin ana cephesinde, Divanyolu'ndaki çeşmenin ana cephesinde ve Hacı Beşir Ağa Türbe-Sebili'nin ana cephesinde içbükey, dışbükey ve düz profilli silmelerle oluşturulmuş süslemeler yer almaktadır.

Eminönü'ndeki sebilin pencere kemerleri "S" ve "C" kıvrımlardan oluşmaktadır. Bunun yanında sebilin geometrik kompozisyonlu madeni pencere şebekeleri de yapıdaki önemli süsleme unsurlarından biridir[815]. Caminin kapısını "S" ve "C" kıvrımlarından oluşan süslemeler çevrelemektedir.

Sadece Eminönü'nde Avlu Kapısının Yanındaki Çeşmenin kemer kilit taşında oyma tekniği ile yapılmış bir çarkıfelek motifi yer almaktadır. Kapalıçarşı'daki sebilin ana cephesinde bulunan mukarnaslı sütun başlıkları da süsleme öğesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Divanyolu'ndaki çeşmenin kitabesi de iki adet sütunce ile taşınmaktadır.

Kapalıçarşı'daki çeşmenin alınlığında mermer malzemeden bir tuğra yer almaktadır. Ayrıca silmelerle sınırlandırılan çeşme nişinde istiridye formlu süsleme öğesi

[815] Munise Günal, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.76-77.

görülmektedir. Kapalıçarşı-Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'nde görülen istiridye şeklindeki süslemenin benzer örneklerini: İstanbul Süleymaniye Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi (M.1708-1709)[816], İstanbul-Üsküdar Emetullah Gülnuş Valide Sultan Çeşmesi (M.1709-1710)[817], İstanbul Orta Çeşme (M.1719-1720)[818], İstanbul-Üsküdar Ahmediye Çeşmesi (M.1721-1722)[819], İstanbul-Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (M.1723-1724)[820], İstanbul-Ortaköy Hibetullah Hanım Çeşmesi (M.1723-1724)[821], Beykoz Kethüda Çeşmesi (M.1728-1729)[822], İstanbul Ayşe Hanım Çeşmesi'nde (M.1728-1729)[823], İstanbul-Taksim I. Mahmut Çeşmesi (M.1732)[824] ve İstanbul-Şişhane Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi'nde (M.1732-1733)[825] görmekteyiz. Erken dönemlerden itibaren kullanılan istiridye motifinin 18. yüzyılda özellikle çeşmelerde çok kullanıldığı yukarıda sıraladığımız örneklerden anlaşılmaktadır[826].

Nesneli süsleme olarak sadece Eminönü'ndeki külliyede yer alan vazo motiflerinden söz edilebilir. Külliyenin camisinde, hünkâr mahfili ile hünkâr kasrında ve kütüphanesinde vazo tasviri yer almaktadır. Caminin giriş kapısı üzerinde ve harimin alt sıra pencereleri ile hünkâr kasrının pencere alınlıklarında birer adet vazo tasviri bulunmaktadır. Hünkâr mahfilinin meşrebiyeleri ile minber kapısının alınlığında da benzer şekilde içinde akant yaprakları bulunan vazolar mevcuttur. Kütüphanenin tonoz göbeğinde de içinde çiçek demeti bulunan iki adet vazo görülmektedir.

Bunların dışında Eminönü'ndeki külliyenin kütüphanesinde perde motifi işlenmiştir. Kütüphanenin doğu duvarındaki büyük pencere nişinin iki yanından sarkan perde motifindeki kıvrımlar ve tonlamalar (ışık-gölge oyunları) üç boyut etkisi yaratacak

---

[816] Hatice Aynur, Hakan T. Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.110-111.
[817] Hatice Aynur, Hakan T. Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.115-116.
[818] Hatice Aynur, Hakan T. Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.139-140.
[819] Hatice Aynur, Hakan T. Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.149-150.
[820] Hatice Örcün Barışta, **İstanbul Çeşmeleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s.1-18.
[821] Hatice Aynur, Hakan T. Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.160-161.
[822] Hatice Aynur, Hakan T. Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.202-203.
[823] Hatice Aynur, Hakan T. Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s.182-183.
[824] Hatice Örcün Barışta, **İstanbul Çeşmeleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s.37-48.
[825] Hatice Örcün Barışta, **İstanbul Çeşmeleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s.19-36.
[826] Alev Çakmakoğlu Kuru, "İkonografik Açıdan Orta Çağ Türk Mimarisinde Yer Alan İstiridye Motifi", **Erdem**, S. 52, Ankara 2008, s.111-124.

niteliktedir. Bu pencerenin barok özelikler taşıyan oval şekildeki açıklığını kapatan madeni şebekenin ışınsal dağılımı da pencereye ayrı bir hüviyet kazandırmıştır.

Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapıların süslemelerini toplu olarak değerlendirecek olursak; yapıların işlevinin ön planda tutulduğu ve süslemeye fazla önem verilmediği görülmektedir. Özellikle erken tarihli yapılarda süsleme yok denecek kadar azdır. Ancak Hacı Beşir Ağa'nın ölümüne yakın zamanlarda (özellikle M.1740 sonrası) inşa edilen eserlerin daha gösterişli ve süslemeli olduğu dikkat çekmektedir. Özellikle Eminönü'ndeki külliyenin elemanlarında görülen süslemeler Barok özellikler taşımaktadır. Külliyenin diğer birimleri plan bakımından klasik dönem özellikleri taşırken; süslemeler de Barok etkiler ön plana çıkmaktadır. Sebil ise hem plan hem de süsleme özellikleri açısından Barok dönemin öncü yapılarından biri olarak kabul edilebilir. Divanyolu'nda yer alan çeşmenin süslemeleri de Barok dönem etkisinin görüldüğü bir başka örnektir.

SONUÇ

Bu çalışmada M.1717–1746 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde 29 yıl ile en uzun süre dâr-üs'saâde ağalığı yapmış olan Hacı Beşir Ağa'nın hayatı, siyasi ve ekonomik gücü ile inşa ettirdiği yapılar incelenmiştir. Habeşistan kökenli bir köle olarak İstanbul'a getirilen Hacı Beşir Ağa, Yapraksız Ali Ağa'nın çırağı olarak Topkapı Sarayı'na girmiştir. III. Ahmet şehzade iken hizmetinde bulunan Hacı Beşir Ağa'yı, padişah olunca, padişah musahipliği ve saray hazinedarlığı görevlerine getirmiştir. Daha sonra Şeyh'ül Harem'lik makamına getirilen Hacı Beşir Ağa, M.1717 yılında da Anber Mehmet Ağa'nın yerine dâr-üs'saâde ağası olmuştur.

Osmanlı Devleti için önemli bir dönüm noktası olan Lale Devri'nin hemen öncesinde dâr-üs'saâde ağalığı görevine getirilen Hacı Beşir Ağa, M.1730 Patrona Halil İsyanı'ndan sonra da görevde kalmayı başarmıştır. 29 yıllık görev süresinin 13 yılını III. Ahmet, 16 yılını da I. Mahmut zamanında geçiren Hacı Beşir Ağa, III. Ahmet'in saltanatında, Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın neredeyse devleti tek başına yönetmesinin sonucu olarak çok etkili olamamıştır. Ancak Patrona Halil İsyanı'yla birlikte III. Ahmet'le beraber Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın da saltanatı son bulmuş; I. Mahmut ve Hacı Beşir Ağa'nın saltanatı başlamıştır. Özellikle isyancıların ortadan kaldırılmasındaki etkinliği Hacı Beşir Ağa'nın gücüne güç katmıştır. Elde ettiği bu siyasal gücü, büyük bir zenginliğe dönüştürmesini bilen ağa bu zenginlikle birçok yapı inşa ettirmiş ve vakıflar kurmuştur.

Yaptığımız arşiv çalışmalarından ve kaynak taramalarından Hacı Beşir Ağa'nın İstanbul Eminönü'nde cami, iki çeşme, sebil, sıbyan mektebi, kütüphane, medrese ve tekkeden oluşan bir (M.1745-1746); Eyüp'te medrese, sıbyan mektebi, kütüphane ve çeşmeden oluşan bir (M.1734-1735) olmak üzere iki adet külliye; İstanbul-Kapalıçarşı'da han (M.1728-1738), sebil (M.1738-1739) ve çeşme (M.1727-1728); Topkapı Sarayı'nda cami (M.1730-1746), hamam (M.1730-1746) ve çeşme (M.1730-1746); İstanbul'un Kocamustafapaşa, Eminönü, Fatih, Fındıklı, Eyüp gibi çeşitli yerlerinde 15 adet çeşme;

İzmir'de han (M.1743-1744); Konya'nın Hadim ilçesinde kütüphane (M.1730-1746); Kahire'de sebil-i küttab (M.1718-1719); Medine ve Ziştovi'de medrese ve kütüphaneler olmak üzere yaklaşık 43 yapı inşa ettirdiği bilgisine ulaşılmıştır. Ancak vakfiye ve arşiv belgelerinden elde ettiğimiz bu listedeki yapılardan yaklaşık 13 adedi günümüze ulaşamamıştır. Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapılardan sadece beş adedi III. Ahmet dönemine, geri kalan 38 adedi ise I. Mahmut zamanına tarihlendirilmektedir. Bu durum Hacı Beşir Ağa'nın iki hükümdar dönemi arasındaki gücünü görmemiz açısından önemlidir. İnşa ettirdiği yapılardan en erken tarihlisi M.1718-1719'la Kahire Sebil-i Küttâbı; en geç tarihlisi ise M.1746'yla türbesidir.

Bunların dışında, İstanbul'daki 14 adet camiye de minber koydurduğu kaynaklarda geçmektedir. Ancak bu minberlerden hiçbiri günümüze ulaşamamıştır. Ayrıca vakfiyelerinden edindiğimiz bilgilere göre imparatorluğun çeşitli bölgelerinde çok geniş vakıf arazilerine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bunların başında Halep, Şam ve Antakya civarındaki zeytin bahçeleri gelmektedir.

Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapıların türlerine, birbirleriyle olan ilişkilerine ve yer seçimlerine baktığımız zaman son derece bilinçli tercihlerin ürünü oldukları anlaşılmaktadır. Yapıların yer seçiminde özellikle İstanbul başta gelmektedir. Bunun yanında İstanbul'daki yer seçiminin de gelişi güzel yapılmadığı, altında çok daha derin düşüncelerin yattığı görülmektedir. Yer seçiminde, siyasi, dini ve ekonomik koşullar göz önünde bulundurulmuştur. Hacı Beşir Ağa'nın İstanbul'daki yapılarını yer seçimi bakımından ele alacak olursak; özelikle Topkapı Sarayı'nın içinde cami, hamam ve çeşme inşa ettirmesi son derece önemlidir. Ayrıca 18. yüzyılda devletin idari merkezi olan Babıâli'de, Topkapı Sarayı'nın karşısına büyük bir külliye yaptırmış olması ağanın devletin idari merkezini yapı inşası için bilinçli olarak tercih ettiğini göstermektedir. İstanbul'un birçok yerinde yapı inşa ettirilebilecek alan varken; idari merkezin tercih edilmiş olması, Hacı Beşir Ağa'nın Devlet yönetimindeki etkinliğini meşrulaştırma gayreti olarak yorumlanabilir. Diğer taraftan inşa sürecini bizzat yerinde takip etmek için de en uygun yer tercih edilmiştir.

Eyüp Semti'ndeki külliyesiyle; Eyüp Sultan Külliyesi içerisinde yer alan türbe ve sebili de Hacı Beşir Ağa'nın dini yönünü ön plana çıkaran örneklerdir. Bilindiği gibi Osmanlı toplumunda özellikle İstanbul için kutsal yerlerin başında Eyüp Sultan'ın türbesinin bulunduğu Eyüp Semti gelmektedir. Eyüp Sultan Külliyesi, özellikle türbeler

bakımından oldukça zengin bir alandır. Hacı Beşir Ağa'nın da bu çevreye bir külliye inşa ettirmesi ve türbesini buraya bir sebille birlikte yaptırması bu bölgenin manevi havasından istifade etmek istediğini düşündürmektedir. Başka bir deyişle hayırla yad edilmek ve topluma dindarlığını kabul ettirmek için bir tercih olarak yorumlanabilir.

Son olarak İstanbul'un en hareketli ticaret merkezlerinden biri olan Kapalıçarşı'ya han, çeşme ve sebil yaptırmış olması Hacı Beşir Ağa'nın siyasi ve dini kimliğinin yanında ekonomist yönünü ön plana çıkaran bir uygulama olarak yorumlanabilir. Tabiî İzmir'deki Kızlar Ağası Hanı'yla birlikte düşünüldüğü takdirde, bunca yapının ve vakıfların giderlerinin karşılanması için gelir getirecek yapılara ihtiyaç duyulmuş olmalıdır.

Hacı Beşir Ağa'nın Eminönü'ndeki külliyesi vaziyet planı ve yapı türleri bakımından özel olarak incelendiğinde; Hacı Beşir Ağa'nın dünya görüşüne dair bir takım çıkarımlarda bulunulabilir. Külliyenin, dini (cami, tekke), sosyal (çeşme, sebil), eğitim (sıbyan mektebi, medrese ve kütüphane) ve ticaret yapılarını (dükkânlar) bünyesinde barındırması oldukça önemlidir. Sınırlı bir alan üzerine kurulmuş olan külliyede her türlü ihtiyaca cevap verecek yapıların bulunması Hacı Beşir Ağa'nın bilinçli bir tercihi olmalıdır. Burada Hacı Beşir Ağa'nın halkın tüm ihtiyaçlarını karşılama yönünde bir gayretinin olduğu görülmektedir.

Yapı türleri bakımından oldukça zengin olan külliyedeki yapıların yerleştirilmesinin de gelişi güzel yapılmadığı anlaşılmaktadır. Külliyenin merkezini oluşturan caminin batısına kütüphane, doğusuna da sıbyan mektebinin inşa edilmiş olması Hacı Beşir Ağa'nın dünya görüşünün bir tezahürü gibidir. Hacı Beşir Ağa'nın camiyi merkeze inşa ettirip iki yanına da okul ve kütüphaneyi yaptırması, dine verdiği önemi göstermesinin yanında, eğitime de aynı derecede önem verdiğini kanıtlamaktadır. Hatta caminin kuzeybatısında yer alan medreseyi de göz önüne alacak olursak, Hacı Beşir Ağa'nın bağnazlıktan uzak, eğitime dayalı bir din tasavvur ettiğini görebiliriz. Bu hususta medrese, sıbyan mektebi ve kütüphane binalarının yapımına ağırlık vermesi önemlidir. Ayrıca sadece kütüphane yaptırmakla kalmamış, bu kütüphanelere çok sayıda kitap bağışında bulunmuştur. Aynı şekilde matbaanın kurulmasını desteklemiş ve ilk kâğıt fabrikasının yerini de kendi vakıf arazisinden tahsis etmiştir.

Bütün bunlar toplu şekilde değerlendirildiğinde; Hacı Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği yapıların yer seçimini bilinçli bir şekilde yaptığı görülmektedir. Biraz daha ileri gidecek

olursak, özellikle bazı araştırmacıların ileri sürdüğü gibi Hacı Beşir Ağa, I. Mahmut zamanında bir hükümdar gibi devleti tek başına yönettiyse, bu gücünü meşrulaştırmak ve halka kabul ettirmek için dini, siyasi ve ekonomi merkezleri yapı inşası için seçmiştir.

Bütün bunların yanında Hacı Beşir Ağa'nın bu kadar yapı inşa ettirmesinin altında yatan düşünce yapısını irdeleyecek olursak; ilk akla gelen elde ettiği bu siyasi ve ekonomik gücü sergilemek ve Osmanlı toplumuna kendini göstermek olduğudur. Ağa'nın elde ettiği bu siyasi ve ekonomik gücü kamusal alanda sergilemenin en iyi yolunun kendi dünya görüşünü yansıtacak yapılar inşa etmekten geçtiğini bildiği anlaşılmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, inşa ettirdiği yapılar Hacı Beşir Ağa'nın ete kemiğe bürünmüş sureti olarak değerlendirilebilir. Yapı inşasında özellikle İstanbul'un tercih edilmiş olması bu düşüncemizi desteklemektedir. Ayrıca İstanbul'daki yapılarının konumları da bu hususta önemlidir.

İkinci aşamada, Patrona Halil İsyanı'nın ardından devletin içinde bulunduğu olumsuz ortamın etkisini kırmak için bu kadar yapı inşa ettirme ihtiyacı duymuş olabilir. Özellikle devletin zor durumda olduğu bir dönemde bu kadar yapı inşa ettirmesi bu ihtimali güçlendirmektedir. Patrona Halil İsyanı'nın ardından tahta çıkan I. Mahmut'un yaşanan olaylardan ders alarak halkın tepkisini çekmek istememesi, harcamaların daha dikkatli yapılması sonucunu doğurmuştur. Bu sebeple I. Mahmut saltanatının ilk yıllarında herhangi bir imar faaliyetine girişememiştir. Dönemin öne çıkan başka bir devlet adamının olmaması da bu konuda Hacı Beşir Ağa'ya sorumluluk yüklemiş olmalıdır.

Hacı Beşir Ağa'nın dâr-üs'saâde ağalığını yaptığı iki padişah, III. Ahmet ve I. Mahmut dönemi imar faaliyetleri toplu şekilde değerlendirildiğinde, I. Mahmut ve Damat İbrahim Paşa'dan sonra en çok yapı inşa ettiren kişinin Hacı Beşir Ağa olması bu bağlamda oldukça önemlidir. M.1703-1730 yılları arasında 27 yıl hükümdarlık yapan III. Ahmet'in Hacı Beşir Ağa'dan daha az yapı inşa ettirmiş olması ise düşündürücüdür. Özellikle Lale Devri gibi her alanda yeniliklerin yapıldığı bir dönemde hükümdarlık yapmış olması daha fazla yapı inşa ettirebileceğini akla getirmektedir. Özetle Osmanlı Devleti için önemli bir dönem olan 18. yüzyılın ilk yarısında (yaklaşık 50 yıllık bir süre) Hacı Beşir Ağa'nın dönemin padişah ve sadrazamlarını bile geride bırakarak en çok yapı inşa ettiren üçüncü kişi olması oldukça önemlidir.

Son olarak bu durum, hadım edilmiş bir erkeğin kendini ispat etme çabası ve iktidar hırsı olarak da yorumlanabilir. Bütün bunların dışında belki de sadece hayırla anılacak eserler bırakmak istemiş olması da tabii ki mümkündür. Bu kadar yapı inşa ettirmesinin altında yatan sebep ne olursa olsun değişmeyecek olan gerçek şudur: Hacı Beşir Ağa'nın İstanbul başta olmak üzere imparatorluğun önemli merkezlerinde çok sayıda yapı inşa ettirdiği ve dönemin önde gelen devlet adamlarından ve banilerinden biri olduğudur.

18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sosyal ve kültürel yapısı yanında devlet protokolünü en iyi şekilde gösteren başlıca kaynaklardan biri olan Surname-i Vehbi'de dönemin dârüs'saâde ağası Hacı Beşir Ağa'nın tasvirlerinin olması çalışmamız açısından son derece önemlidir. Yaptığımız tüm bu çalışmaları belki de en anlamlı kılan Hacı Beşir Ağa'nın, Levnî'nin ellerinde ete kemiğe bürünmüş suretinin olmasıdır. Hacı Beşir Ağa, tasvirlerde at üzerinde veya ayakta resmedilmiştir. Hacı Beşir Ağa tasvirlerde her zaman rahatlıkla görülebilecek bir pozisyonda ve padişahın çok yakınında gösterilmiştir. Ayrıca başka kara ağalarla birlikte gösterildiği tasvirlerde de elbisesinin rengiyle diğerlerinden ayrılmıştır. Hacı Beşir Ağa'nın tasvirlerdeki konumu padişahla olduğu kadar eserin nakkaşı Levnî ile de yakın ilişki içerisinde olduğu ve resimlerin hazırlanışı aşamasında müdahalesinin olduğunu düşündürmektedir.

Çalışma sonucunda, gerek inşa ettirdiği yapılar, gerekse devlet yönetimindeki (özellikle padişah üzerindeki etkisi) etkinliği Hacı Beşir Ağa'nın güçlü bir karaktere, entelektüel bir birikime sahip olduğunu göstermektedir. Osmanlı sarayında uzun yıllar süren disiplinli eğitimin yanında dönemin önde gelen sanatçılarıyla olan ilişkilerinin de bu hususta önemli olduğu aşikârdır. Zira cahil bir harem ağasının padişaha etki etmesi ve onu yönlendirmesi söz konu olamazdı. Ayrıca Lale Devri'yle birlikte başlayan dârüs'saâde ağalığı görevi Patrona Halil İsyanı sonrasında dahi devam etmiştir. Sadrazam ve padişah dâhil bütün yönetici sınıf makamlarını (bazıları canlarını da) kaybederken; Hacı Beşir Ağa'nın görevde kalması onun iyi bir siyasetçi olduğunu da göstermektedir. Sonuç olarak Osmanlı Devleti açısından son derece önemli bir dönemde göreve gelen Hacı Beşir Ağa özellikle Patrona Halil İsyanı'nda hayatta kalmayı bilmiş ve isyandan güçlenerek çıkmıştır. Padişahla olan yakın ilişkisini de kullanarak dönemin en önemli banileri ve devlet adamları arasında yerini almış; elde ettiği bu siyasi ve ekonomik güçle sadrazamları bile görevden aldıracak derecede etkin bir konuma yükselmiştir. Sahip

olduğu bu ekonomik ve siyasal gücü de özellikle İstanbul'da inşa ettirdiği çok sayıda yapı ile taçlandırmıştır.

Sonuç olarak; İstanbul başta olmak üzere imparatorluğun birçok şehrinde onlarca yapı inşa ettirmiş olması Hacı Beşir Ağa'nın çok büyük bir ekonomik ve siyasal güce sahip olduğunun kanıtıdır. Bunca yapının masraflarının ve giderlerinin karşılanması için de çok zengin vakıflara ihtiyaç olduğu muhakkaktır. Vakıf kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla Hacı Beşir Ağa'nın mevcut yapıların giderlerinin karşılanması için çeşitli ticaret yapıları inşa ettirmesinin yanı sıra çok geniş tarım arazilerine de sahip olduğu anlaşılmaktadır. Hacı Beşir Ağa'nın hayatı ve vakıflarına dair değerlendirmelerimiz mevcut yapılar ve belgeler doğrultusunda şekillenmiştir. Hiç şüphesiz Hacı Beşir Ağa'nın zenginliği bunlarla sınırlı değildir. Konuyla ilgili araştırmalarımız devam edecek olup; elde edilen yeni bulguların değerlendirmeleri yapılacaktır. Son olarak; bu çalışmada sadece bir dâr-üs'saâde ağasının hayatı ele alınmamış, Osmanlı bürokrasisindeki değişim ve dönüşüm de gözler önüne serilmiştir. Bu şekilde kişiler üzerine yapılacak monografik çalışmalar çoğaldıkça bu süreç daha iyi anlaşılacaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri ve Vakfiyeler

B.O.A., B.E.O. 89 / 6634.

B.O.A., B.E.O. 59 / 4395.

B.O.A., B.E.O. 1312 / 98369.

B.O.A., B.E.O. 1312 / 98369.

B.O.A., B.E.O. 2952 / 221326.

B.O.A., B.E.O. 3401 / 255035.

B.O.A., İ.DH. 74 / 3672.

B.O.A., İ.DH. 218 / 12861.

B.O.A., İ.E.V. 21 / 1317 M-04.

B.O.A., İ. EV. 42 / 1324L-09.

B.O.A., İ.EV. 44 / 1325.

B.O.A., MF. MKT. 724 / 23.

B.O.A., Ş.D. 121 / 54.

B.O.A., ŞD. 148 / 25.

B.O.A., ŞD. 164 / 20.

B.O.A., ŞD. 178 / 9.

B.O.A., ŞD. 182 / 8.

T.S.M.A., Defter no: 2644.

V.G.M.A., 736 nolu defterin 9. sayfa 3. sırasında kayıtlı gurre-i Rebiu'l-evvel 1150 (M.29 Haziran 1737) tarihli vakfiye.

V.G.M.A., 736/3 nolu defterin 1. sayfa 1.14. sırasında kayıtlı H. 1148 (M.1735-1736) tarihli vakfiye.

V.G.M.A., nr. 34.0602 / 15.

Kültür Bakanlığı, İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 06.04.1989 tarih ve 947 sayılı kararı.

Elektronik Kaynaklar

http://ekitap.eyup.bel.tr:9600/sempozyum/tarih/Cami_ve_Mescidler.pdf Erişim tarihi: 09.07.2014

http://www.envanter.gov.tr/anit/index/detay/49572 Erişim tarihi: 3.09.2014

http://www.envanter.gov.tr/anit/index/detay/50205 Erişim tarihi: 3.09.2014

http://www.fatih.bel.tr/icerik/1141/ali-fakih-sibyan-mektebi/ Erişim tarihi: 06.07.2014

http://www.kuranmeali.org/3/ali_imran_suresi/37.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx Erişim tarihi: 09.09.2014

http://www.osmanlicaturkce.com/?k=kile&t=@ Erişim tarihi: 14.09.2014

http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=224 Erişim tarihi: 09.08.2014

http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=224 Erişim tarihi: 15.08.2014

http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=357&menu=çeşmeler Erişim tarihi: 30.06.2014

http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=366&menu=çeşmeler Erişim tarihi: 30.06.2014

http://www.suvakfi.org.tr/detay.asp?id=527&menu=çeşmeler Erişim tarihi, 30.06.2014

http://www.tas-istanbul.com/index.php/semtleri/kasimpasa/item/2591-hamidiye-%C3%A7esmesi Erişim tarihi: 03.09.2014

http://www.topkapisarayi.gov.tr/tr/content/be%C5%9Fir-a%C4%9F-camii Erişim tarihi: 09.09.2014

http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#98:3 Erişim tarihi: 25.07.2014

http://my.englishclub.com/profiles/blogs/kizlaragasi-hani Erişim Tarihi: 17.12.2010

Basılı Yayınlar

ABOU-El-Haj, Rifa'at Ali, **1703 İsyanı Osmanlı Siyasasının Yapısı**, (Çeviren, Çağdaş Sümer), Tan Kitabevi Yayınları, Ankara 2011.

ACUN, Hakkı, **Manisa'da Türk Devri Yapıları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Ahmed Resmî Efendi, **Hamîletü'l-Küberâ**, (Hazırlayan, Ahmet Nezihî Turan), İstanbul 2000.

AHUNBAY, Zeynep, "Eyüp'teki Osmanlı Eğitim Yapıları ve Korunmasıyla İlgili Öneriler", **4. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğleri**, Eyüp Belediyesi Yayınları, İstanbul 2000, s.133-141.

AHUNBAY, Zeynep, "Hacı Beşir Ağa Darülhadisi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını, İstanbul 1994, s.468–469.

AHUNBAY, Zeynep, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri-1**, (Editör, Sadi BAYRAM), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1988, s.239-309.

AKALIN, Şebnem, "Hacı Beşir Ağa Çeşmesi", (Fındıklı), **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını, İstanbul 1994, s.468.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, **İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem**, (4. Baskı), Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.

AKTEPE, Münir, "Ahmed III", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s.34-38.

AKTEPE, Münir, "Damat İbrahim Paşa, Nevşehirli", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s.441-443.

AKTEPE, Münir, "İzmir Hanları ve Tarihi Çarşıları Hakkında Ön Bilgi", **Tarih Dergisi**, S. 25, Mart 1971, s.105-154.

ALTINAY, Ahmet Refik, **Lâle Devri**, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014.

ALTINAY, Ahmet Refik, **Osmanlı Âlimleri ve Sanatkârları**, Timaş Yayınları, İstanbul 1997.

ALTINDAĞ, Ülkü, "Dârüssaâde", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s.1–3.

ANDIÇ, Fuat, ANDIÇ, Süphan, **Batıya Açılan Pencere Lâle Devri**, Eren Yayıncılık, İstanbul 2006.

AREL, Ayda, **Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul 1975.

ARIK, Rüçhan, "Selçuklu Saray ve Köşkleri", **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, (Editör, Doğan Kuban), (2. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s.261–276.

ARIK, Rüçhan, **Kubad Abad**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000.

ARMAĞAN, Mustafa, "Lâle Devri'nin Siyah-Beyaz Fotoğrafı", **Osmanlı'nın Kayıp Atlası**, Gelenek Yayıncılık, (2. Baskı), İstanbul 2005, s.131-148.

ARSLAN, Celil, "Kayseri Konak Hammaları", **Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks,** Vol 4, No 1, 2012, p.53-81.

ARSLAN, Mehmet, **Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 3 Vehbi Sûrnâmesi**, Sarayburnu Kitaplığı, İstanbul 2009.

ARTAN, Tülay, "18. Yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin Saltanatın Meşruiyet Arayışına Katılımı", **Toplum ve Bilim**, S. 83, Ankara 1999–2000, s.292–321.

ASLANAPA, Oktay, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1986.

ASLANAPA, Oktay, **Türk Sanatı I**, Kervan Yayınları, İstanbul 1984.

ASLANAPA, Oktay, **Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. Yüzyıl)**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977.

ATASOY, Nurhan, **1582 Surname-i Hümayun-Düğün Kitabı**, İstanbul 1998.

ATASOY, Nurhan, **Harem**, Bilkent Kültür Girişimi Yayınları, İstanbul 2011.

ATIL, Esin, **Levni ve Surname: Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü**, Koçbank Yayınları, İstanbul 1999.

AYDIN, Sabit, **Osmanlı Döneminde Medine'de Yapılan Tarihi Eserler**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2006.

AYNUR, Hatice, KARATEKE, Hakan T., **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995.

AYVANSARÂYÎ, Hâfız Hüseyin, **Mecmuâ-i Tevârih**, (Hazırlayanlar, Fahri Ç. Derin, Vâhid Çabuk), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985.

AYVANSARÂYÎ, Hüseyîn Efendi, vd., **Hadîkatü'l-Cevami' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)**, (Hazırlayan, Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, İ. Aydın Yüksel, **İlk 250 Senenin Osmanlı Mimârîsi**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1976.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murat Devri 806-855 (1403-1451)**, C. 2, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1989.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, **Osmanlı Mimârîsinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481)**, Damla Ofset, İstanbul 1989.

BAĞCI, Serpil, vd., **Osmanlı Resim Sanatı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006.

BAĞIŞKAN, Tuncer, **Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk Eserleri**, Kuzey Kıbrıs Müze Dostları Derneği Yayınları, Lefkoşa 2005.

BARIŞTA, H. Örcün, "Hacı Beşir Ağa Çeşmesi", (Kapalıçarşı), **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını, İstanbul 1994, s.468.

BARIŞTA, H. Örcün, "Hacı Beşir Ağa Sebili", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1993, s.473.

BARIŞTA, H. Örcün, **İstanbul Çeşmeleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

BAYHAN, Ahmet Ali, **Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi**, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Sanat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van 1997.

BAYKUZU, Tilla Deniz, "Geç Dönem (IV-V. yy.) Hun Devletlerinde Saray Yapıları", **İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına: Prof. Dr. Gülçin Çandaroğlu'na Armağan**, İstanbul 2008, s.93–115.

BAYKUZU, Tilla Deniz, **Asya Hun İmparatorluğu**, Kömen Yayınları, İstanbul 2012.

BEKTAN, Şule, **Harem-Haremağaları-Sultanlar ve Osmanlı Sarayının Yabancı Cariyeleri**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2013.

CANTAY, Gönül, **Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2002.

CEZAR, Mustafa, **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir Ve Mimarlık**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1977.

ÇAKMAKOĞLU KURU, Alev, "İkonografik Açıdan Orta Çağ Türk Mimarisinde Yer Alan İstiridye Motifi", **Erdem**, S. 52, Ankara 2008, s.111-124.

ÇEÇEN, Kâzım, **İstanbul'un Vakıf Sularından Üsküdar Suları**, İstanbul 1991.

ÇELİK, Gülfettin, **İstanbul Su Külliyatı 3, İstanbul Şer'iyye Sicilleri Mâ-i Leziz Defterleri 1, (1786-1791)**, İski Yayınları, İstanbul 1998.

ÇERKEZ, Murat, **Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2005.

ÇORUHLU, Yaşar, **Erken Devir Türk Sanatının ABC'si**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1998.

ÇORUHLU, Yaşar, **Türk İslam Sanatının ABC'si**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000.

DEĞİRMENCİ, Tülün, **İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.

DENKTAŞ, Mustafa, **Karaman Çeşmeleri**, Kıvılcım Yayınları, Kayseri 2000.

DENKTAŞ, Mustafa, **Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları (Çeşmeler, Hamamlar)**, Kayseri 2000.

DEVELİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2002.

DORİS, Behrens-Abouseif, "Beşir Ağa Sebilküttâbı", (Kahire), **İslâm Ansiklopedisi**, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.4.

ELDEM, Edhem, "18. Yüzyıl ve Değişim", **Cogito-Osmanlılar Özel Sayısı**, S.19, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s.189–199.

ELDEM, Sedat Hakkı, AKOZAN, Feridun, **Topkapı Sarayı Bir Mimari Araştırma**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1982.

EROĞLU, Bahtiyar, "Ebu Said Mehmed Hadimi ve Kütüphanesi", **Yeni İpek Yolu Dergisi**, S.140, Yıl, 12, Konya 1999, s.29-34.

EROĞLU, Bahtiyar, **XVII.-XIX. Yüzyıllarda İç, Batı ve Güneybatı Anadolu'da Kütüphane Mimarisi**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1998.

EROĞLU, Haldun, **Osmanlı Devleti'nde Şehzadelik Kurumu**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

EROĞLU, Süreyya, "Surname-i Hümayun ve Surname-i Vehbi Minyatürlerinde Üslup Özellikleri", **Sanat Tarihi Defterleri, Filiz Özer'e Armağan**, S.13-14, Ege Yayınları, İstanbul 2010, s.87-107.

ERSOY, Bozkurt, **İzmir Hanları**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991.

ERSOY, Bozkurt, "Bu Bir Ölüm İlanıdır!", **Ege Mimarlık Dergisi**, S. 15, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayını, İzmir 1995, s.47-49.

ERTEM, Can, **Hacı Beşir Ağa Külliyesi**, (Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1988.

ERÜNSAL, İsmail E., "Beşir Ağa Kütüphanesi", (Cağaloğlu), **İslâm Ansiklopedisi**, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.3-4.

ERÜNSAL, İsmail E., **Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

ERÜNSAL, İsmail E., **Türk Kütüphaneleri Tarihi II, Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991.

EYİCE, Semavi, "18. Yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa Neo-Klâsik Üslubu", **Sanat Tarihi Yıllığı**, S. 9-10, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981, s.155-162.

EYİCE, Semavi, "Beşir Ağa Camii", (Topkapı Sarayı), **İslâm Ansiklopedisi**, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.1.

EYİCE, Semavi, "Beşir Ağa Külliyesi", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.1–3.

EYİCE, Semavi, **İstanbul Minareleri**, İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1963.

FETVACI, Emine, **Sarayın İmgeleri-Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih**, (Çeviren, Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

FREELY, John, **Osmanlı Sarayı-Bir Hanedanlığın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

GEYİK, Gül, **İzmir Su Yapıları (Çeşme, Sebil, Şadırvan)**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2007.

GÜNAL, Munise, **İstanbul'da Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Eseri: Beşir Ağa Külliyesi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003.

GÜRAN, Ceyhan, **Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1978.

Hafız Mehmet Efendi, **1720 Şehzadelerin Sünnet Düğünü, Sûr-ı Hümâyûn**, (Yayına Hazırlayan, Seyit Ali Kahraman), Kitap Yayınevi, İstanbul 2008.

HAMADEH, Shirine, **Şehr-i Sefa 18. Yüzyılda İstanbul**, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

HAMMER, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 8. İstanbul 2010.

HAMMER, **Histoire de I'Empire Ottoman**, C. 15. (Çeviren, J. J. Hellert), Paris 1835.

Harem Ağaları Teavün Yurdu, Nizamname-i Esasiyesidir, Dersaadet 1335.

HATHAWAY, Jane, **Beshir Agha Chief Eunuch of the Ottoman Imperial Harem**, Oxford 2005.

HATHAWAY, Jane, **Osmanlı Sarayının En Ünlü Harem Ağası Hacı Beşir Ağa**, (Çeviren, Hazal Yalın), Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

İNALCIK, Halil, **Şâir ve Patron**, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2003.

İPŞİRLİ, Mehmet, EYİCE, Semavi, "Bâbıâli", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s.378–389.

İREPOĞLU, Gül, **Levnî-Nakış, Şiir, Renk**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999.

JORGA, Nicolae, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (Çeviren, Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.

KAL'A, Ahmet, **İstanbul Su Külliyatı XXIV, Vakıf Su Defterleri, Avrupa Yakası Suları II, (1574-1831)**, İstanbul 2002.

KARA, Hacer, **Konya-Hadim ve Taşkent Türk Devri Yapıları**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2006.

KARAKOÇ, Yıldız, **Palace Politics and the Rise of the Chief Black Eunuch in the Ottoman Empire**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

KAYAOĞLU, İsmet, "Beşir Ağa Vakfı", **Belgeler**, C. 11, S. 15, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s.77-87.

KEÇECİ KURT, Songül, **Osmanlı Devleti'nde Kadın Eğitimi Harem'den Mektebe**, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2011.

KIZILKAYA, Ramazan, **Ebû Said Muhammed Hadimî Hayatı ve Eserleri**, Konya 2008.

KOCAASLAN, Murat, "Osmanlı Sarayı'nın Mahremi: Topkapı Sarayı Haremi'nin Sınır ve Yasakları", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 28, S. 2, Ankara 2011, s.95–121.

KOCAASLAN, Murat, **IV. Mehmed Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi İktidar, Sınırlar ve Mimari**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

KOÇYİĞİT, Fazilet, **Lale Devri İstanbul Çeşmeleri**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslam Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2013.

KÖROĞLU, Gülgün, "İstanbul'daki Bizans Sarayları", **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına**, "Globus" Dünya Basımevi, İstanbul 2008, s.249–283.

KUBAN, Doğan, "Osmanlı Mimarisi'nde Barok ve Rokoko", **Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (3. Baskı), İstanbul 2010, s.109–115.

KUBAN, Doğan, "Osmanlı Mimarlığı", **Osmanlı Uygarlığı**, C. 2, (Editörler, Halil İnalcık, Günsel Renda), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.627–697.

KUBAN, Doğan, "Tarih-i Cami-i Şerif-i Nur-u Osmanî ve Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Yapı Tekniği Üzerine Gözlemler", **Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (3. Baskı), İstanbul 2010, s.117–134.

KUBAN, Doğan, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2007.

KUBAN, Doğan, **Sinan'ın Sanatı ve Selimiye**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

KURAN, Aptullah, **Mimar Sinan**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.

KUT, Günay, "Türk Edebiyatında Klasik Dönem", **Osmanlı Uygarlığı**, C. 2, (Editörler, Halil İnalcık, Günsel Renda), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.546–547.

KÜTÜKOĞLU, S. Mübahat, **20. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

MACİT, Muhsin, "Nedîm", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s.510-513.

MCGOWAN, Bruce, "Âyanlar Çağı 1699–1812", (Çeviren, Ayşe Berktay), **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, **1600–1914,** C. 2, (Editörler; Halil İnalcık, Donald Quataert), İstanbul 2004, s.759–884.

MERÇİL, Erdoğan, **Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilatı**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011.

MUMCU, Nesrin, **Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme**, (Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006.

NAYIR, Zeynep, **Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690)**, İstanbul 1975.

NECİPOĞLU, Gülru, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar**, (Çeviren, Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

NEDÎM, **Nedîm Dîvanı**, (Hazırlayan, Muhsin Macit), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012.

OK, Sema, **Harem Dünyası Harem Ağaları**, Kamer Yayınları, Ankara 1997.

OK, Sema, **Köle Pazarından Saraya Cariyeler**, Kamer Yayınları, İstanbul 1996.

ORHONLU, Cengiz, "Derviş Abdullah'ın Darussade Ağaları Hakkında Bir Eseri: Risale-i Teberdariye Fî Ahval-i Dâru's-saâde", **Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.225-249.

ORTAYLI, İlber, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, İstanbul 2007.

ORTAYLI, İlber, **Osmanlı Sarayında Hayat**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2008.

ORTAYLI, İlber, **Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek**, Timaş Yayınları, İstanbul 2006.

OSMAN, Rifat, **Edirne Sarayı**, (Yayınlayan, Süheyl Ünver), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

ÖDEKAN, Ayla, "Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme", **Semavi Eyice Armağanı**, İstanbul 1992, s.281-299.

ÖGEL, Semra, "18. Yüzyıl Mimarisinin İstanbul'daki Yaratıcı Değişimi", **Sanat Tarihi Defterleri 13-14 Filiz Özer'e Armağan**, Ege Yayınları, İstanbul 2010, s.165-176.

ÖNDEŞ, Osman, MAKZUME, Erol, **Lale Devri Ressamı Jean Babtiste Van Mour**, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 2000.

ÖNDEŞ, Osman, MAKZUME, Erol, **Lale Devri Ressamı Jean Babtiste Van Mour**, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 2000.

ÖNEY, Gönül, **Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları**, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971.

ÖNGE, Yılmaz, **Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları**, Ankara 1997.

ÖRS, Derya, KIRLANGIÇ, Hicabi ve ERYÜKSEL, Ahmet, **Osmanlıca Türkçe Sözlük**, Gün Yayıncılık, Ankara 2004.

ÖZ, Tahsin, **İstanbul Camileri 1-2**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, BOZKURT, Nebi, vd., "Harem", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s.132–152.

ÖZBEK, Yıldıray, **Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Beşir Ağa, Hacı", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.555.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Beşir Ağa, Moralı", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.555–556.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Lâle Devri", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.81-85.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Levnî", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.154-155.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Mahmud I", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.348-352.

ÖZER, Filiz, "18. Yüzyılın Yaratıcı Osmanlı Mimarlığı", **Sanat Tarihi Defterleri 15**, Ege Yayınları, İstanbul 2012, s.1-10.

ÖZTÜRK, Şengül Ebru, **Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Restorasyon Projesi**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2005.

PENZER, Norman Mosley, **Harem**, (Çeviren, Doğan Şahin), Say Yayınları, İstanbul 2000.

PİERCE, Leslie P., **Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar**, (Çeviren, Ayşe Berktay), (5. Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010.

PİLEHVARİAN, Nuran Kara vd., **In Ottoman Istanbul Fountains**, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul 2000.

RADO, Şevket, **Paris'te Bir Osmanlı Sefiri Yirmisekiz Mehmet Çelebinin Fransa Seyahatnamesi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

SABEV, Orlin, **İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726–1746)**, (1. Baskı), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006.

SAK, İzzet, "Şehdî Osman Efendi'nin Hâdim Kütüphânesi'ne Vakfettiği Kitaplar", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.10, Konya 2003, s.83-132.

SAKA, Pınar, **Derviş Abdullah - Risale-i Teberdariyye Fi Ahval-i Darü's-Sa'ade (Darüssade Ağalarının Durumu Hakkında Baltacı'nın Raporu)**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2011.

SAKA, Pınar, **Derviş Abdullah Risale-i Teberdariyye Fi Ahval-i Darü's-Sa'ade (Değerlendirme-Çeviri-Metin)**, (Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.

SAKAOĞLU, Necdet, "Lale Devri'ne Genel Bir Bakış", **İstanbul Armağanı IV, Lale Devri**, İstanbul 2000, s.17–24.

SAKAOĞLU, Necdet, **Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, Denizbank Yayınları, İstanbul 2002.

SARIKAYA, Yaşar, **Merkez ile Taşra Arasında Bir Osmanlı Âlimi- Ebu Said El-Hâdimî**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

SAYAN, Sevinç, **Osmanlı Saray Hayatı Hakkında Bir Eser: Risâle-i Teberdariye (Değerlendirme-Metin ve Notlar)**, (Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya 2007.

SAZ, Leyla, **Haremde Yaşam Saray ve Harem Hatıraları**, (Hazırlayan, Sedat Demir), Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2010.

SEFER, Nurcan, "Hacı Beşir Ağa Külliyesi Onarımı (2008-2010)", **Vakıf Retorasyon Yıllığı**, S. 2, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2011, s.27-49.

SHAY, Mary Lucille, **Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lale Devri ve Sonrası (1720–1734)**, (Çeviren, Münir Akın), Özgü Yayınları, İstanbul 2009.

SÖZEN, Metin, **Bir İmparatorluğun Doğuşu Topkapı**, İstanbul 1998.

ŞAHİN, Alime, **İstanbul'daki Osmanlı Dönemi Kütüphane Yapıları Üzerine Bir Araştırma Ve Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi**, (Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997.

ŞAHİN, Soner, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703–1754)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009.

Şem'dânî-zâde Fındıklılı Sülayman Efendi, **Mür'i't-Tevârih**, C. 1, (Yayınlayan, Münir Aktepe), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1976.

ŞERİFOĞLU, Ömer Faruk, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995.

ŞİMŞİRGİL, Ahmet, **Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı**, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul 2005.

TANERİ, Aydın, "Hadım", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s.1–3.

TANERİ, Aydın, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilatı**, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1978.

TANIŞIK, İbrahim Hilmi, **İstanbul Çeşmeleri**, Maarif Matbaası, İstanbul 1943.

TANMAN, M. Baha, "Alâeddin Mescidi ve Tekkesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1993, s.176.

TANMAN, M. Baha, "Hacı Beşir Ağa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını, İstanbul 1994, s.469–473.

TAŞ, Kenan Ziya, **Osmanlı Devleti'nde Harem Hayatı**, Kripto Yayınları, Ankara 2011.

TAY, Lokman, "Erdemli-Güzeloluk Köyü'ndeki Türk Eserleri", **Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks,** S. 3(3), 2011, s.265–286.

TAY, Lokman, "Kırşehir Çeşmeleri", **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 6, Adıyaman 2011, s.204–221.

TEKTAŞ, Nazım, **Osmanlı Devleti'nde Kardeş Katli Gün Görmeyen Şehzâdeler**, Burak Yayınları, İstanbul 2001.

TEZCAN, Baki, "Karanlığı Dağıtmak: Molla Ali'nin Yaşamı ve Eserleri Işığında 17. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda "Irk" Siyaseti", **Osmanlı Dünyasında Kimlik ve Kimlik Oluşumu, Norman Itzkowıtz Armağanı**, (Derleyenler: Baki Tezcan, Karl K. Barbir), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s.91–116.

THYS-ŞENOCAK, Lucienne, **Hadice Turhan Sultan Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler**, (Çeviren, Ayla Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.

TOKAY, Hale, MUMCU, Nesrin, "Hacı Beşir Ağa Darülhadisi Restitüsyon, Restorasyon Önerisi", **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla 9. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler (13-15 Mayıs 2005)**, Eyüp Belediyesi Yayınları, İstanbul 2005, s.176-193.

TOPRAK, Zafer, TANYELİ, Uğur, "Bâbıâli", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını, İstanbul 1993, s.519-523.

TURAN, Mustafa, "II. Viyana Muhâsarası: Osmanlı Devleti'nde Siyasî, İdarî ve Askerî Çözülme", **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, S. 9, Ankara 1998, s.389-429.

TURAN, Ahmet Nezihi, "Mahremiyetin Muhafızları Darüssade Ağaları", **Osmanlı Araştırmaları**, S. 19, İstanbul 1999, s.123-148.

ULUÇAY, M. Çağatay, **Harem**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011.

ULUÇAY, M. Çağatay, **Haremden Mektuplar**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011.

UNAT, Faik Reşit, **1730 Patrona İhtilali Hakkında Bir Eser Abdi Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

YAYLA, Mustafa, "Ebû Saîd Hâdimî", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s.24-26.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, **18. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

YETİŞKİN KUBİLAY, Ayşe, **18. ve 19. Yüzyıl İstanbul Kütüphanelerinin Mimarisi**, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1998.

İZ YILMAZ, Gülnur, **Osmanlı Payitahtında Bir Yabancı Ressam Jean Baptiste Van Mour**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2010.

YILMAZ, Muammer, **Lale Devrinde İstanbul**, Hükümdar Yayınları, İstanbul 2013.

ÖZGEÇMİŞ

Telefon: 0506 453 54 14

E-posta: ltay@akdeniz.edu.tr

1. Adı Soyadı: Lokman TAY

2. Doğum Tarihi: 10.09.1981

3. Unvanı: Öğretim Görevlisi

4. Öğrenim Durumu:

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Sanat Tarihi Bölümü	Gazi Üniversitesi	2004-2008
Yüksek Lisans	Sanat Tarihi Anabilim Dalı	Gazi Üniversitesi	2008-2010
Doktora	Sanat Tarihi Anabilim Dalı	Erciyes Üniversitesi	2010-2014

5. Görevleri:

Unvanı	Birim	Üniversite	Yıl
Araştırma Görevlisi	Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü	Erciyes Üniversitesi	2009-2010
Öğretim Görevlisi	Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü	Erciyes Üniversitesi	2010-2013
Öğretim Görevlisi	Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü	Akdeniz Üniversitesi	2013-

6. Yayınlar

"Orta Çağ Taş İşçiliğinde Palmet Motifi: Kayseri Örneği**", Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks,** S. 2(3), 2010, s.279–291.

"Kırşehir Çeşmeleri", **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 6, 2011, s.204–221.

"Erdemli-Güzeloluk Köyü'ndeki Türk Eserleri**", Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks,** S. 3(3), 2011, s.265–286.